

Inhoud Katholiek Staatskundig Maandschrift

Jaargang 8: Maart 1954 - Maart 1955

Nr.	Blz.
<i>I. Algemene Politieke Onderwerpen</i>	
1. Verdraagzaamheid en Humanisme, door <i>Mag. Dr J. G. Stokman O.F.M.</i>	1
1. Opmerkelijke Ontwikkeling in het denken over de staatstaak, door <i>Dr S. W. Couwenberg</i>	11
2. Commentaren op het rapport van de Commissie Van der Grinten; kanttekeningen bij deze commentaren (eerste gedeelte), door <i>J. Aarden</i>	33
2. Boekbespreking: Het Particuliere Stelsel. De behartiging van publieke belangen door particuliere lichamen; door <i>Mr Dr S. W. Couwenberg</i>	66
3/4. De Statenverkiezingen van 1954 in het licht van de naoorlogse ontwikkeling der politieke partijen, door <i>Dr L. A. H. Albering</i>	69
3/4. Commentaren op het rapport van de Commissie Van der Grinten; kanttekeningen bij deze commentaren (tweede gedeelte), door <i>J. Aarden</i>	76
5. De Conferentie Nederland-Suriname-Nederlandse Antillen, door <i>Dr W. L. P. M. de Kort</i>	164
6. Culturele taak van de Televisie en haar bevordering in het nationale vlak, door <i>A. L. G. M. van Oorschot</i> ...	190
7. Onzekerheid in Nederlands politieke situatie na het mandement, door <i>drs G. van Lieshout</i>	219
7. Boekbespreking: Broere, 1803-1860. Christenwijsgeer, emancipator, door <i>P. J. M. Heskes</i>	233
De menzelijke samenleving. Wijsgerige grondslagen, door <i>Dr J. Ponsioen S.C.J.</i>	234
8. Na-Beschouwing, door <i>Prof. Mr C. P. M. Romme</i>	241

Nr.		Blz.
8.	Doorbraak — met of zonder ons?, <i>door E. G. H. Borne- wasser</i>	260
8.	Boekbespreking: Verdraagzaamheid. Nieuwe bezinning op een oud probleem, <i>door Dr B. van Bilsen O.F.M.</i>	266
	Anti-Revolutionair beleid, gedachtenwisseling tussen Prof. Dr J. P. A. Mekkes en Prof. Mr A. M. Don- ner; <i>J. Aarden</i>	270
9.	Politiek en Apostolaat <i>door G. Mulders S.J.</i>	273
10.	Naar een nieuw Burgerlijk Wetboek, <i>door Mr K. van Rijckevorsel</i>	332
10.	Doorbraak — met of zonder ons?, <i>door Dr B. Delf- gaauw</i> , naschrift <i>door E. G. H. Bornewasser</i>	337
10.	Boekbespreking: Dr L. Dupré; Het vertrekpunt der Marxistische wijs- begeerte. De kritiek op Hegels staatsrecht, <i>door Dr Ir A. van Leeuwen S.J.</i>	344
11.	Sport en lichamelijke opvoeding. Onze katholieke visie en politieke taak, <i>door Mr F. C. L. M. Crijns</i> ..	345
11.	De geestelijke ontwikkeling van Nieuw Guinea, <i>door Dr J. G. Stokman</i>	364
11.	Boekbespreking: Dr H. J. Prakke: „Pers en politieke elite”, <i>door L.S.</i> Prof. L. Janssens: „Droits personnels et Autorité”, <i>door Mr J. L. M. Elders</i>	377 379

II. Partij-Organisatorische Onderwerpen

11.	Kanttekeningen. De Groslijststemming in de K.V.P. <i>door A.</i>	373
-----	---	-----

III. Buitenlandse Onderwerpen

1.	„Onze verdediging”, <i>door J. J. Fens</i>	27
6.	De Sovjet Unie en de Internationale Arbeidsorganisa- tie, <i>door Dr J. G. Stokman O.F.M.</i>	173
7.	De Organisatie van de Verenigde Naties voor Onder- wijs, Wetenschap en Cultuur (UNESCO), <i>door B. J. E. M. de Hoog, ec.drs</i>	210

Nr.	Blz.
7. Franse Kroniek, <i>door W.S.</i>	227
7. Resolutie van het N.E.I.-Congres te Brugge	239
9. De Europese ontwikkeling na het wegvallen van de E.D.G., <i>door J.J. Fens</i>	305
10. De Duitse Katholieken en de Politiek. Ter gelegenheid van de 76ste Katholiekendag in Fulda, <i>door Prof. Dr Adolf Süsterhenn</i>	313
10. Arbeitsgemeinschaf III op de Duitse Katholiekendag te Fulda, <i>door Mgr Mr F. Op de Coul</i>	322
10. Een nieuwe Phase van de Schoolstrijd in België, <i>door Dr A. Verbist, Oud-Minister</i>	327
12. Amerika, Zuid-Oost Azië en Formosa (<i>Van een bijzondere medewerker in de Verenigde Staten</i>)	381
12. Het streven van de Christen-Democraten in Europa, <i>door Dr W.J. Schuyt</i>	392

IV. Onderwerpen betreffende het Onderwijs

3/4. School, Gezin en Maatschappij, <i>door drs C. J. M. H. Souren</i>	107
5. Bij het verschijnen van een Rapport, <i>door Dr C. Jansen S.J.</i> ,	133
8. Bijbelonderwijs op de openbare school, <i>door H. Godding O.P.</i>	247
11. Schoolgeld, <i>door J. M. Peters</i>	368

V. Sociale, Economische en Financiële onderwerpen

1. De Middenstandsnota I, <i>door Drs A. W. H. J. Quaadvlieg</i>	15
2. De Middenstandsnota II, <i>door Drs A. W. H. J. Quaadvlieg</i>	49
3/4. Vorming van Staatsvermogen: Socialistische politiek doorgedrukt? <i>door Mr Frans Teulings</i>	99
5. Het vraagstuk „Belastingen of Leningen” in de huidige Nederlandse situatie, <i>door H. W. J. Bosman, ec.drs</i> .	144

Nr.		Blz.
5.	Nogmaals „Vorming van Staatsvermogen”: Socialistische politiek doorgedrukt? <i>door E. W. Meier, ec.drs</i> (met een naschrift van <i>Mr F. Teulings</i>)	158
5.	Boekbespreking: Dr T. P. van der Kooy: Op het grensgebied van economie en religie,	169
	„Klein- en Middenbedrijf” (redactionele verantwoordelijkheid <i>Dr N. H. L. v. d. Heuvel</i>) <i>door A. W. H. J. Quaedvlieg</i>	117
6.	Particuliere bezitsvorming, <i>door Dr L. H. J. Crijns</i> ...	180
7.	Enige aspecten van de huidige loonpolitiek, <i>door Dr L. H. J. Crijns</i>	205
9.	Enkele beschouwingen naar aanleiding van de Rijksbegroting 1955, <i>door Prof. Dr D. B. J. Schouten</i>	287
9.	K.V.P.-voorstel voor een noodvoorziening ten behoeve van weduwen en wezen. Een documentatie, <i>door Dr L. A. H. Albering</i>	298
9.	Boekbespreking: Inleiding tot de Sociale Verzekering, <i>door Mr G. A. A. M. Boot</i>	310
12.	Kritiek op het K.V.P.-voorstel voor een noodvoorziening ten behoeve van weduwen en wezen, <i>door P. J. Jan Mertens</i>	406
12.	Boekbespreking: Dr T. P. van der Kooy: Over economie en humaniteit, <i>door A. W. H. J. Quaedvlieg</i>	418

VI. Parlementaire Kroniek

6.	Politieke kanttekening	203
12.	Politieke kanttekeningen. Huizen, lonen en prijzen.	415

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN, DR L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEDVLIEG, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

MAART

NUMMER 1

Verdraagzaamheid en Humanisme

door Mag. Dr J. G. STOKMAN O.F.M.

Het vraagstuk van het humanisme, zoals dit belichaamd is in het Hum. Verbond, is na de oorlog in snel tempo uitgegroeid tot een belangrijke politieke kwestie. Vóór de oorlog kenden wij in de gevangenis en het leger en tijdens de oorlog ook in de wederopbouw-kampen alleen de verzorging van de verschillende godsdienstige gezindten, zij het ook dat andere gezindten dan de Protestantse, Katholieke en Joodse eveneens gelegenheid kregen om de godsdienstige belangen van gevangenen te behartigen, indien deze tot die gezindten behoorden. Na de oorlog heeft zich het Hum. Verbond geconstitueerd en zich tevens opgeworpen als een nieuwe verzorgende instantie in de genoemde organieke verbanden van gevangenis, leger en arbeiderskamp. Aanvankelijk was de aanspraak op die verzorging zeer bescheiden. Toen Minister In 't Veld in 1951 voor de eerste maal gelden op zijn begroting aanvraag voor dit doel, schreef hij in zijn M.v.A. op de begroting voor 1952 (bl. 24): „Het Hum. Verbond beoogt niets anders dan de arbeiders, *die daaraan behoefte gevoelen*, bij te staan in hun moeilijkheden van persoonlijke aard.” De feitelijke ontwikkeling ging echter in deze richting, dat van zulk een „behoefte gevoelen” weinig bleek en dat de faciliteiten, door de Overheid aan humanistische organisaties verleend, meer en meer het karakter gingen krijgen van een stimulering der humanistische levensbeschouwing. En wel — naar de uiterlijke schijn althans — op gelijk niveau met de Kerken. Het duidelijkste bleek dit uit de faciliteiten, die Min. Staf in November 1952 toekende aan het Hum. Thuisfront ten behoeve van het humanistisch vormingscentrum De Ark voor de militairen van Land- en Luchtmacht, waarop hij later echter belangrijke beperkingen heeft aangebracht.

Het probleem zelf is daardoor echter nog niet volledig opgelost en het kan zijn nut hebben er nogmaals een beschouwing aan te wijden.

I. Godsdienstige, geestelijke en sociale verzorging.

Ter oplossing van het probleem is van Anti-Revolutionnaire zijde aanbevolen om aan humanistische organisaties geen *geestelijke verzorging* toe te vertrouwen. Deze immers staat gelijk met *godsdienstige verzorging*, die alléén de Kerken kunnen geven en die dan ook aan de Kerken moet blijven voorbehouden. „Daarnaast — aldus b.v. de heer Stapelkamp bij de behandeling der begroting voor Sociale Zaken — is er in de kampen allerlei werk te doen, dat ligt in wat ik zou willen noemen het aardse vlak. Vragen, die verband houden met de zorgen van dit aardse leven. Bij ons bestaat er geen bezwaar tegen, dat het Humanistisch Verbond daar werkt” (Handelingen 2e Kamer, 14 Dec. 1953, deel III, bl. 3460). En de heer Bruins Slot achtte een subsidie voor militaire tehuizen van de humanisten naar rato van hun aantal aanvaardbaar uit een oogpunt van milieucompensatie. „Het is redelijk en ook zedelijk verantwoord — aldus Dr Bruins Slot — te stellen, dat de Overheid, die een man door de militaire dienstplicht uit zijn milieu haalt, verplicht is hem, voor zover het mogelijk is en voor zover het over een achtbaar milieu gaat, helpt dat milieu te vervangen” (Hand. 2e Kamer, 2 Dec. 1953, d. I, bl. 534).

De vraag is nu maar, of wij door enerzijds geestelijke verzorging met godsdienstige gelijk te stellen en aan de Kerken te reserveren en door anderzijds sociale of recreatieve hulp van humanistische zijde te aanvaarden, het probleem tot een goede oplossing kunnen brengen. Om de volgende redenen meen ik van niet.

De gelijkstelling van geestelijke en godsdienstige verzorging is geenszins evident. Er is tussen beide een groot en reëel onderscheid. Het werk in het aardse vlak, gericht op de oplossing van allerlei conflicten van psychische of neurotische aard in het persoonlijk leven, het huwelijksleven, het gezinsleven, mag met recht en reden geestelijke verzorging worden genoemd. Toch is het geen godsdienstige verzorging, zolang het niet op God wordt gericht en niet door godsdienstig-zedelijke motieven wordt geïnspireerd. En als men zegt, dat zulk een geestelijke verzorging toch in verband *moet* worden gebracht met de godsdienstig-zedelijke levensbeschouwing, dan spreek ik dit volstrekt niet tegen, maar ik voeg er aanstonds aan toe, dat ontspanning, sociale hulp en maatschappelijke heropvoeding eveneens verband houden en moeten houden met 's mensen godsdienstige en zedelijke levensovertuiging. Ik zal zeker niet ontkennen, dat er een groot verschil in waardering is en moet zijn tussen een be-

wuste vorming van de geest in humanistische richting (zoals in het vormingscentrum De Ark) en het bieden van ontspanning en hulp van materiële of sociale aard (zoals in militaire tehuizen en D.U.W.-kampen). Maar met die ontspanning en sociale hulp van humanistische zijde gaat een beïnvloeding van de levens-overtuiging toch altijd weer min of meer samen. Ook Dr Bruins Slot erkende dit, toen hij zei, dat ook in het militaire tehuis geestelijke verzorging vaak een rol speelt (t.a.p.). En anderzijds liet hij op zijn principiële verwerping van het vormingscentrum De Ark weer volgen : „Wij zijn hiermee op een verkeerde weg, waarvan de terugkeer moeilijk is” (t.a.p.). Wat betekenen deze laatste, door mij gecursiveerde woorden ? Komen wij daarmee feitelijk dan toch niet tot de verdraagzaamheid, zonder welke naar mijn mening het probleem van het humanisme geen bevredigende oplossing kan krijgen ? Zeker zijn wij er niet uit, als wij alleen maar een andere naam, een andere kwalificatie geven aan de humanistische activiteit. Het probleem blijft bestaan, ook al zou het Hum. Verbond zelf nooit meer over geestelijke verzorging spreken, doch wel over sociaal-culturele hulp, sociaal-psychologische verzorging, ethische welzijnszorg of welke termen men ook mag uitvinden.¹⁾

II. De idee der verdraagzaamheid.

Om een redelijk standpunt ten aanzien van de humanistische verzorging en de eisen van het Hum. Verbond te kunnen bepalen, moeten wij ons een juist begrip vormen van de verdraagzaamheid, van haar graden, haar motivering en haar begrenzing.

1. Het begrip verdraagzaamheid.

Zonder een definitie van verdraagzaamheid te willen geven, meen ik op twee elementen in het begrip verdraagzaamheid in het bijzonder de aandacht te moeten vestigen.

Vooreerst heeft verdraagzaamheid betrekking op iets, dat wij

¹⁾ Bovendien worden ook de termen geestelijke en godsdienstige verzorging zelf door elkaar gebruikt. De gevangenismaatregel van 1932 sprak van godsdienstige verzorging, die van 1953 betitelde de betrokken afdeling met de term geestelijke verzorging. Onder humanistische invloed, zoals vaak wordt gezegd ? Zeker is, dat ook reeds de Ministeriële Beschikking van 15 Oct. 1946 de aalmoezeniers en de predikanten in het leger geestelijke verzorgers noemde. De Beschikking van 1 Dec. 1949 over het Protestants-christelijk vormingscentrum Beukbergen sprak van de „Protestants Geestelijke Verzorging”, en de Beschikking van 15 Febr. 1951 over Sonnehaart gebruikte weer de terminologie „Katholieke Godsdienstige Verzorgers”. Van een vaststaand spraakgebruik in wettelijke maatregelen blijkt derhalve niet veel.

zelf verkeerd achten, als zijnde in strijd met onze diepste levens-overtuiging. Is zulk een element niet aanwezig, dan kan men politiek gesproken nog wel ergens voor of tegen zijn, maar dan is er van verdraagzaamheid geen sprake meer. Er moet derhalve een strijdigheid bestaan tussen het object der verdraagzaamheid en onze eigen overtuiging inzake de waarheid op godsdienstig-zedelijk gebied.

Vervolgens sluit het begrip verdraagzaamheid in, dat wij het verkeerde niet goedkeuren en dat wij het geheel laten voor de verantwoordelijkheid van de handelende persoon of vereniging. Wie verdraagzaam is, intendeert juist het hogere goed, dat tegelijk met de toelating van het verkeerde wordt bereikt.

In dit verband houde de lezer mij een korte uitweiding ten goede over de rede van Paus Pius XII van 6 Dec. 1953 tot het Nationaal Congres van de Unie van Katholieke Italiaanse Juristen. Volgens de vertaling van De Maasbode van 15 Dec. 1953 zou de Paus gezegd hebben : „Geen enkel menselijk gezag, geen enkele Staat, geen enkele Gemeenschap van Staten, welke ook hun godsdienstig karakter zij, kunnen een positief bevel of een *positief verlof* (curs. van mij) geven, om dat te onderwijzen of dat te doen, wat in strijd met de godsdienstige waarheid of de moraal zou zijn”. De uitdrukking „positief verlof” kan aanleiding geven tot misverstand. Is het immers al geen positief verlof, wanneer de Ned. Overheid in de Gevangenismaatregel het Hum. Verbond toelaat tot de verzorging van humanistische gedetineerden ? Uit het onmiddellijke vervolg van de rede van de Paus blijkt echter, dat gedacht wordt aan een *verplichting* tot de dwaling en tot het kwaad. Zulk een verplichting kan volgens de Paus nooit worden opgelegd — zelfs niet door God zelf, daar het in strijd met Zijn waarachtigheid en heiligheid zou wezen. Bovendien is er in de oorspronkelijke tekst (Acta Apostolicae Sedis, Dec. 1953) sprake van een „positiva autorizzazione”. En dit woord wordt door „positieve machtiging” in ieder geval beter vertaald dan door „positief verlof”, gelijk Katholiek Archief van 12 Febr. 1954 (kolom 132) dan ook doet. Indien de Overheid derhalve humanistische verzorging toelaat, dan geeft zij geen positief bevel en geen positieve machtiging om de godloosheid te propageren. Zij maakt ongetwijfeld die verzorging mogelijk, maar de inhoud en de strekking ervan blijven geheel voor de verantwoordelijkheid van het Hum. Verbond. Evenmin geeft de Overheid bevel of machtiging om het Calvinisme te onderwijzen, als zij toestaat en het mogelijk maakt, dat Scholen met de Bijbel worden opgericht onder het regiem der financiële gelijkstelling. Ik wil hiermede volstrekt niet zeggen, dat humanistische verzorging en calvinistische scholen op het stuk van de verdraagzaamheid voor mij gelijk staan — daarover straks nog nader — maar ik maak deze vergelijking slechts om de inhoud van het begrip verdraagzaamheid te verduidelijken.

2. Graden van verdraagzaamheid.

In drieërlei vorm of graad kan er sprake zijn van verdraagzaamheid, al naar gelang het verkeerde niet wordt verboden, erkend of zelfs gesteund. Deze drie graden van verdraagzaamheid werden in de genoemde rede van Paus Pius XII van 6 December 1953 niet uitdrukkelijk genoemd. De moraaltheologen en de canonisten spreken echter doorgaans wel van deze drie graden van verdraagzaamheid, met name bij de vraag, of en in hoeverre een katholieke staat verdraagzaam kan zijn ten opzichte van een niet-katholieke godsdienst¹⁾.

Zo kan een Staat, waarin het katholicisme Staatsgodsdienst is, de uitoefening van een andere godsdienst toelaten door deze eenvoudig niet te verbieden (1e graad).

Deze andere godsdienst kan ook officieel worden erkend door de vrije uitoefening ervan bij de wet aan alle burgers te garanderen (2e graad).

En tenslotte kan die godsdienst van Staatswege ook ondersteund worden door daaraan bovendien nog privileges of faciliteiten toe te kennen (3e graad). Dit laatste zal veelal het geval zijn in de pariteitsstaat, die de vrijheid van geweten proclameert, aan alle godsdiensten een gelijke bescherming garandeert, en daaraan naar rato van hun betekenis subsidies uit de staatskas toekent.

Op zich genomen is geen enkele van deze drie vormen van medewerking aan een „valse godsdienst” uitgesloten van een houding van verdraagzaamheid van de kant der Overheid. Maar de redenen voor een positieve medewerking zullen uiteraard zwaarwichtiger moeten zijn dan voor een negatieve houding, die alleen maar bestaat in het niet verbieden, het niet onmogelijk maken.

3. Motivering der verdraagzaamheid.

In zijn rede van 6 December 1953 ging Paus Pius XII, na eraan herinnerd te hebben dat ook God zelf niet altijd het kwaad belet, hoewel Hij het kan, aldus voort :

„Kan het voorkomen, dat Hij in **bepaalde omstandigheden** aan de mensen geen enkel gebod geeft, geen enkele plicht oplegt, zelfs geen enkel recht geeft om de dwaling en het verkeerde te verhinderen en te onderdrukken ? Een blik op de werkelijkheid geeft hierop een bevestigend antwoord. De werkelijkheid bewijst, dat de dwaling en de zonde in ruime mate in de wereld te vinden zijn. God keurt ze af ; en toch laat Hij ze bestaan. Daarom kan de bewering, dat de godsdienstige en morele dwaling,

¹⁾ Zie b.v. A. Kardinaal Ottaviani, *Institutiones Iuris Publici Ecclesiastici*, d. II, Rome 1948, bl. 69-77.

zo mogelijk, altijd verhinderd moeten worden, omdat het toelaten daarvan in zich immoreel is, niet opgaan in haar **onvoorwaardelijke absoluutheid**. Van de andere kant heeft God evenmin aan het menselijk gezag een dusdanig absoluut en algemeen gebod gegeven, noch op het gebied van geloof, noch op dat van de moraal. Noch de algemene overtuiging van de mensen, noch het christelijk geweten, noch de bronnen van de openbaring, noch de praktijk van de Kerk kent een dergelijk gebod. Om niet te spreken van andere teksten van de H. Schrift, die op deze zaak betrekking hebben, Christus gaf in de parabel van het onkruid de volgende vermaning : laat op het veld van de wereld het onkruid opgroeien tegelijk met het goede zaad omwille van de tarwe (cfr. Matth. 13, 24-30). De plicht om morele en godsdienstige afdwalingen te onderdrukken kan dus niet een laatste norm van handelen zijn. Deze plicht moet ondergeschikt zijn aan **hogere en meer algemene normen, die in sommige omstandigheden veroorloven en het zelfs wellicht als beter doen voorkomen, dat men de dwaling niet belet, ten einde een groter goed te bevorderen**" (Vertaling van Katholiek Archief, 12 Februari 1954, kolom 132).

In dit lange citaat is de motivering der verdraagzaamheid duidelijker gegeven dan ik het zou kunnen zeggen. Maar er rijzen aanstonds twee vragen : 1) welke zijn die „hogere normen" op grond waarvan het beter is de dwaling niet te onderdrukken, en 2) wie moet oordelen over de toepasselijkheid van die normen ?

Die hogere normen zijn volgens de rede van de Paus zelf het algemeen welzijn zowel van de Kerk als van de Staat in de verschillende landen. In het licht hiervan moet gewetensvol worden afgewogen, welke goede en kwade gevolgen uit de verdraagzaamheid voortvloeien. Godloosheid is een ernstiger dwaling en voor het algemeen welzijn óók van de Staat een groter gevaar dan een protestants kerkgenootschap, dat de onfeilbaarheid van de Paus niet aanvaardt, een aantal sacramenten verwerpt of een afwijkende leer verkondigt over de verlossing, de genade en de vrije wil. Anderzijds is het onmogelijk maken van te leven naar eigen humanistische levensbeschouwing een veel odieuzer maatregel dan het weigeren van subsidies aan humanistische organisaties voor het werk onder volksgroepen, die van humanisme nog nooit hebben gehoord. De Overheid, die het leven naar eigen overtuiging onmogelijk maakt of — wat practisch hetzelfde is — niet reëel mogelijk maakt door de toekenning van noodzakelijke faciliteiten, zou in discredit brengen de Christelijke Kerken en het Evangelie zelf, dat een blijde boodschap is voor alle mensen van goeden wil, maar geen machtsinstrument om 's mensen eigen inzicht en overtuiging te onderdrukken. Haat tegen de christelijke godsdienst en twisten en onenigheden onder de burgers zouden van zulk een onverdraagzame houding van de Overheid het natuurlijke gevolg zijn. In het licht van alle

concrete omstandigheden en verhoudingen moet derhalve worden nagegaan, of de verdraagzaamheid, de medewerking aan wat men zelf als in strijd met de godsdienstige waarheid beschouwt, toch niet beter is voor het welzijn van Kerk en Staat beide dan de onderdrukking en de weigering van iedere faciliteit.

Maar wie beoordeelt dan al deze concrete omstandigheden? Aan wie komt de beslissing toe over de vraag, of in de feitelijke situatie de voorwaarden voor de verdraagzaamheid aanwezig zijn en of dus metterdaad een groter goed daaruit is te verwachten?

De geciteerde rede van de Paus geeft daarop een duidelijk antwoord: de katholieke staatsman moet dit zelf beoordelen en beslissen, zij het ook, dat hij het oordeel van de Kerk moet vragen voor wat betreft het terrein van de godsdienst en de moraal.

Toegepast op de kwestie van het humanisme betekent dit, dat de Kerkelijke Overheid heeft te oordelen over de vraag, of en in hoeverre de doelstelling en het streven van het Humanistisch Verbond afwijkt van de fundamentele waarheden van het Christendom. Het komt aan de policitus niet toe om b.v. te verklaren, dat het humanisme van het Hum. Verbond een geschikt voorportaal is voor een opnieuw binnentreden van de Kerk van al degenen, die van haar zijn afgedwaald. Maar het komt hem wel toe te oordelen over de vraag of dit humanisme — zelfs wanneer het op godsdienstig-zedelijke gronden door de bevoegde Kerkelijke Overheid is veroordeeld — toch in de Nederlandse Staat moet worden geduld, en of en in hoeverre aan dat humanisme een zekere erkenning en bepaalde faciliteiten moeten worden gegeven.

In zijn Maasbode-artikel van 16 Dec. 1953 stelt Prof. Duynstee het als een mogelijke consequentie van de Pauselijke rede voor, dat ook in onze Nederlandse verhoudingen „de Kerkelijke Overheid de concrete vraag zal hebben te beoordelen”. Indien met die „concrete vraag” zou bedoeld zijn de godsdienstig-zedelijke beoordeling van het in ons land bestaande humanisme van het Hum. Verbond, dan kan ik met hem meegaan. Doch indien bedoeld is, dat de Nederlandse Bisschoppen zouden moeten beslissen, of en in hoeverre aan dit humanisme door de burgerlijke Overheid een bestaansmogelijkheid — met of zonder subsidies — moet worden toegestaan, dan ben ik het met Prof. Duynstee geheel oneens. Vooreerst volgt uit de rede van de Paus volstrekt niet, dat de politicus *hierover* het oordeel van de Kerk moet vragen. En vervolgens zou het inwinnen van dit oordeel betekenen, dat de katholieke politici de Nederlandse Bisschoppen zouden gaan betrekken in concrete vragen van praktisch politiek beleid. Het nadeel daarvan voor Kerk en godsdienst is veel groter dan het door Prof. Duynstee als mogelijk voorgestelde, maar door mij nog ernstig betwijfelde voordeel, namelijk

dat door zulk een uitspraak een gewetensconflict voor de katholieke burgers zou kunnen worden opgelost.

Grenzen der verdraagzaamheid.

Het moeilijkste punt in de kwestie der verdraagzaamheid is de vraag, tot hoever zij zich moet uitstrekken.

Bij de behandeling der begroting voor Sociale Zaken en Volksgezondheid heeft de heer van Lier het volgende gezegd : „Zeer velen zijn van de Kerken zodanig vervreemd, dat de Kerken hen niet meer bereiken. Nu is er een groep, het Humanistisch Verbond, die zich het lot van deze mensen aantrekt, en vanuit een achtbare levensovertuiging onder hen, en uitsluitend onder hen — zonder de Kerken daar te willen uitsluiten — een werk van sociale en geestelijke opvoeding wil verrichten. Welk recht zou de Overheid hebben de mogelijkheden voor het werk van deze groep geringer te maken dan voor dat van de Kerken ?” (Hand. 2e Kamer, 10 Dec. 1953, d. III, bl. 3404).

In deze laatste woorden heeft Dr W. Banning het kernpunt gezien van heel het betoog en hij heeft het toegejuicht, dat juist een katholiek het standpunt van de gehele P.v.d.A.-fractie aldus heeft vertolkt.¹⁾

Het is begrijpelijk, dat de Partij van de Arbeid zulk een standpunt inneemt ; *als partij* heeft zij immers geen levensbeschouwelijk beginsel, dat voor het politiek te voeren beleid bepalend is, al was het maar in deze zin, dat het weerhoudt van bepaalde maatregelen, die met dat beginsel in strijd zijn.

Maar ik begrijp niet goed, hoe een katholiek politicus het standpunt kan innemen, dat de Nederlandse Overheid aan het Hum. Verbond dezelfde mogelijkheden moet geven als aan de Kerken. Want de verdraagzaamheid impliceert in begrip, dat wij te maken hebben met een kwaad, dat terwille van een hoger goed wordt geduld. Het kwaad is de toegelaten en zelfs gesubsidieerde mogelijkheid van een geestelijke verzorging, die de mens in-nood bevestigt in zijn god-loze houding — een nadeel en een gevaar voor Kerk en Staat beide. Het hogere goed is de eerbiediging en de waarborging van de gewetensvrijheid van alle burgers, waarop iedere inbreuk zowel de Kerk als het Staatsgezag in discrediet zou brengen. Maar dit hogere goed is volstrekt niet de geestelijke verzorging zelf van het Hum. Verbond, ook niet voor zoverre deze alleen maar de buiten- of onkerkelijken zou betreffen. In die verzorging bestaat juist het kwaad, dat door een *ander*, hoger goed moet worden gecompenseerd. Wie derhalve de verdraagzaamheid ziet als het geven van gelijke kansen aan het ware en het valse, aan het goede en het slechte, heeft een onjuist

¹⁾ W. Banning, Opnieuw het humanisme in de politiek, in : Socialisme en Democratie, Jan. 1954, bl. 52.

begrip van de katholieke opvatting der verdraagzaamheid. De tolerantie vindt haar begrenzing in datgene wat inderdaad door het hogere goed wordt geëist. Indien de Nederlandse Overheid de gewetensvrijheid aan eenieder waarborgt en het bovendien materieel mogelijk maakt, dat ook een arbeider in de kampen, zelfs een arbeider die nog nooit van humanisme heeft gehoord, toch een humanistisch raadsman kan spreken, indien hij dat wenst, dan mag niemand meer aan de Nederlandse Overheid een onverdraagzame houding verwijten.

De zaak komt geheel anders te liggen als de vraag wordt gesteld, of het Humanistisch Verbond in de vrije maatschappij vrijelijk propaganda mag maken voor zijn eigen levensbeschouwing. Voor zoverre ik weet is er niet één katholiek in Nederland, die verlangt dat de Overheid dit verbiedt of openlijk dan wel heimelijk tegenwerkt.

Maar kan het arbeiderskamp gelijk gesteld worden met de vrije maatschappij ? De kampen worden door de Overheid opgericht. Arbeiders, die geen werk kunnen vinden, zijn feitelijk op de kampen aangewezen en moeten daarvoor huis en haard tijdelijk verlaten. Om de gevolgen daarvan zoveel mogelijk weg te nemen stelt de Overheid gelden beschikbaar voor de godsdienstige, geestelijke en culturele verzorging in de kampen. Uit dit feit blijkt reeds, dat de Overheid in de kampen een verantwoordelijkheid draagt, die zij in de vrije maatschappij zeker niet heeft. Die verantwoordelijkheid brengt haar ertoe om terwille van een aantal arbeiders, van wie wordt aangenomen dat zij in hun persoonlijke moeilijkheden van de Kerken niet willen weten, humanistische raadslieden tot de kampen toe te laten. Het zij zo — ik kan de goede bedoelingen dier raadslieden zelfs waarderen. Maar als de Overheid haar verantwoordelijkheid voor de geestelijke nood onder de kampbevolking op deze manier wil tonen, dan moet zij zich óók afvragen, of het met hare verantwoordelijkheid strookt : 1) dat alléén het Hum. Verbond tot dit werk is toegelaten ; 2) dat de humanistische raadslieden op hetzelfde niveau en met dezelfde faciliteiten als de kerkelijke bedienaren in de kampen werken ; 3) dat de taak van de Kerken ten opzichte van de buitenkerkelijken in feite op de achtergrond wordt geschoven ; 4) dat ook de kerkelijken zelf, en met name de „zwakke broeders” onder hen, aan een humanistische beïnvloeding worden bloot gesteld, juist ten gevolge van hun verblijf in het arbeiderskamp.

Ook de Overheid moet bij de regeling der godsdienstige en geestelijke verzorging in de kampen, die zij zelf heeft opgericht, de verhoudingen in godsdienstig en geestelijk opzicht onder het Nederlandse volk in acht nemen. Anders wordt de Overheid zelf partijdig in een strijd, die slechts met geestelijke wapens mag worden gevoerd. Met name kan de Overheid niet voorbijgaan aan het feit, dat het Humanistisch Verbond — wat nog heel iets

anders is dan het humanisme zonder meer — slechts een fractie van het Nederlandse volk vertegenwoordigt, en dat er bij de grote meerderheid van dit volk principiële bezwaren bestaan tegen de „boodschap” van dat Hum. Verbond.

Dit betekent volstrekt niet, dat een kamparbeider, die de hulp van een humanistisch raadsman wil inroepen, de gelegenheid daartoe niet zou moeten krijgen. Maar het betekent wel, dat enerzijds rekening moet worden gehouden met de behoefte aan humanistische verzorging (een maatstaf die altijd en overal door de Overheid wordt aangelegd) en dat anderzijds een miskennen van de positie en de taak der Kerken door de Overheid zelve moet worden voorkomen.

Dr Banning schrijft in *Socialisme en Democratie* (t.a.p., bl. 53): „elke poging om aan het Hum. Verbond door *Staatsmacht* het werk der geestelijke verzorging te beletten of te hinderen, zal door hen als *onrecht* worden beseft”. Ik ben dat met Dr Banning eens. Maar van *beletten of hinderen* is geen sprake! Het gaat er om, of de Overheid die geestelijke verzorging door faciliteiten en subsidies moet *activeren en stimuleren*. En dit laatste ligt buiten het begrip van de verdraagzaamheid, dat de medewerking aan het verkeerde slechts kent *ter bereiking van een hoger goed*.

Opmerkelijke ontwikkeling in het denken

door

Dr. S. W. COUWENBERG

over de **STAATSTAAK**

In het denken over de taak van de staat ten aanzien van het maatschappelijke leven is er een opmerkelijke ontwikkeling waar te nemen. In vroeger jaren openbaarden zich in dit denken grote tegenstellingen. Thans is er duidelijk een nadering der standpunten te bespeuren en wel op het vlak van de solidaristische opvatting.

De staatsoverheid heeft in deze natuurrechtelijk-gefundeerde zienswijze een specifiek eigen, positieve taak, n.l. de spontane welzijnsverzorging van benedenop krachtig te bevorderen en de voorwaarden te scheppen voor een uit het oogpunt van algemeen welzijn bevredigende en tegelijk zoveel mogelijk zelfstandige ontplooiing der particuliere zelfwerkzaamheid. M.a.w. op haar schouders rust een stuk medeverantwoordelijkheid voor de gang van zaken in het maatschappelijke leven, waarvan zij zich echter primair op indirecte wijze dient te kwijten door het ordenen (stimuleren, steunen, coördineren) der deelactiviteiten overeenkomstig de eisen van het algemeen welzijn.

Zowel in liberale en protestants-christelijke als in socialistische kring nu breken zich t.a.v. de staatstaak opvattingen baan, welke de solidaristische visie opmerkelijk naderbij komen.

Wat het liberalisme betreft, het jongere liberalisme van mannen als Goeman Borgesius, Cort van der Linden en Treub had het klassiek-liberale onthoudingsprincipe reeds de rug toegekeerd en was tot erkenning gekomen van een meer positieve, welvaartsbevorderende overheidstaak. Te zeer werd deze echter nog opgevat als een secundaire in deze zin, dat de overheid pas aan bod komt, wanneer het particuliere initiatief tekort schiet.

Het geschrift van prof. mr A. N. Molenaar: „Liberalisme in onzen tijd” van 1935 betekende weer een stap dichterbij de solidaristische visie. De staatsoverheid wordt hier niet meer als een secundaire grootheid gezien. Het coördinerende element in de overheidstaak ontbreekt hier echter nog, terwijl ook de be-

perking der materiële overheidshulp tot „enkele gevallen” aan de overheidstaak tekort doet. Maar overigens nadert deze liberale visie de solidaristische.

Deze ontwikkeling zet zich op economisch gebied voort in het neo-liberalisme van Röpke c.s., waarin een doelbewuste leiding van het economische leven door de centrale overheid aanvaard wordt. Een overheidsleiding overigens, welke zich behoort te bedienen van aan de concurrentie conforme middelen, want het doel, dat zij moet nastreven, is het realiseren van de voorwaarden voor volledige mededinging.

Met prof. dr A. Albrechts (zie diens dissertatie : De leer der maatschappelijk-economische organisatievormen, p. 204) zijn wij van mening, dat de door Röpke voorgestane „derde weg” gerekend kan worden tot de maatschappelijk-economische tussenvorm, welke, als organisatievorm van het solidarisme, berust op het beginsel van de gezamenlijke economische verantwoordelijkheid en als zodanig een synthese van vrijheid en gebondenheid beoogt. Over de wijze en mate van het noodzakelijke overheidsingrijpen kan binnen dit kader natuurlijk verschil van mening bestaan. Zo kan, wat Röpke aangaat, getwijfeld worden aan de juistheid van de wijze, waarop deze het noodzakelijke overheidsingrijpen in het algemeen afgrenst.

In protestants-christelijke kring wordt de opvatting t.a.v. de staatstaak beheerst door de in die kring aangehangen leer van de souvereiniteit in eigen kring. De overheidstaak wordt in deze leer beperkt tot handhaving der openbare gerechtigheid. Zij gaat dus op in rechtsbedeling.

Onder Kuyper's invloed is in A.R.-kring wel voorgestaan een onderscheiding van de staatstaak in een primaire (rechtshandhaving) en secundaire (welvaarts) taak. Prof. Dooyeweerd en zijn adepten hebben deze distinctie echter weer verworpen. Richtsnoer en grens voor de overheid is h.i. steeds de bescherming en instandhouding van de publieke gerechtigheid. Deze enge zienswijze wordt echter de laatste jaren in dit milieu meer en meer bestreden. Zo door prof. dr A. M. Donner in zijn : „Bijdrage tot de discussie over de staatstaak” (Gepubliceerd in : Rechtsgeleerde Opstellen aan prof. dr H. Dooyeweerd aangeboden door zijn leerlingen).

Het is, aldus prof. Donner, nodig te zoeken naar een andere, de rechtshandhaving en welvaartzorg omvattende norm. De behoeften aan orde en regelmaat, welke de staat bevredigt, liggen niet alleen op juridisch, maar evenzeer op economisch, sociaal en cultureel terrein. De staatstaak is daarom z.i. beter als orde-taak te karakteriseren.

Op de christelijk-sociale conferentie van 1952 is van bepaalde reformatische zijden eveneens een veel ruimere, het solidaristische standpunt dicht naderende, visie op de staatstaak naar voren getreden. Zo gaf prof. mr P. Borst in zijn inleiding :

„De organisatie van het bedrijfsleven” te kennen, dat naar zijn mening de staatstaak breed en positief is. Ook de staat, aldus deze hoogleraar der V.U., heeft een eigen, originaire taak, waarbij geen enkel terrein principieel is uitgesloten, ook niet het bedrijfsleven. Van een veel ruimere visie getuigde evenzeer de inleiding van dr H. Berkhof: „Grondmotieven van Christelijk-Sociaal handelen”, die hierin ook breekt met de calvinistische opvatting, dat de staat een product is van de zondeval.

Tenslotte valt te wijzen op het verzet tegen de enge opvatting van de staatstaak, dat is gerezen in de commissie der Anti-Rev. Partij, welke zich bezig houdt met het nieuwe A.R.-beginsel-program. De meerderheid der commissie ziet de overheidstaak tweeledig: enerzijds handhaving van het algemeen welzijn, anderzijds handhaving der openbare gerechtigheid. Een minderheid houdt vast aan het enge standpunt. De behartiging van het algemeen welzijn is h.i. ook handhaving der gerechtigheid. O.i. is juist het omgekeerde het geval. Voor een reële fundering van deze veel ruimere opvattingen t.a.v. de staatstaak zal het echter nodig zijn de uit de leer der soevereiniteit in eigen kring voortvloeiende gedachte van een nevenschikking der samenlevingskringen prijs te geven. Want houdt men hieraan vast, dan kan er geen sprake zijn van enigerlei ordenende, leidinggevende taak van de overheid.

Hebben het liberalisme en de protestants-christelijke maatschappijleer de staatstaak aanvankelijk te eng gezien, het democratisch socialisme, dat alle publieke functies in beginsel als staats (overheids) functies opvat, is in de tegenovergestelde fout gevallen. In tegenstelling met de solidaristische visie opteert het, zoals in dit maandschrift in het licht is gesteld¹⁾, voor „zoveel staat als mogelijk, zoveel maatschappij als noodzakelijk”.

De laatste jaren kan men echter uit deze kring stemmen vernemen, die zich duidelijk distancieren van dit sterk staatsgezinde socialisme.

In een gesprek tussen een aantal vooraanstaande socialisten over enkele problemen van de welvaartsstaat, gepubliceerd in: „Socialisme en Democratie” van April 1953, wees drs. J. M. den Uyl, directeur van de Wiarda Beckman Stichting, op de noodzaak voor het socialisme tot herziening van zijn vroegere uitgangspunt (der functionele decentralisatie), binnen het kader waarvan z.i. dikwijls teveel verwaarloosd is de doelstelling van bevordering der zelfwerkzaamheid en eigen verantwoordelijkheid van de mens en de kleine kring. Het uitgangspunt moet naar zijn mening worden de vraagstelling: op welke wijze kan de zelfwerkzaamheid van het individu en de kleine groep bevorderd worden?

¹⁾ Zie drs A. W. H. J. Quaedvlieg, „Een socialistisch maatschappijbeeld, kritisch bezien”, Kath. Staatskundig Maandschrift, Maart 1952.

Tevoren had prof. dr H. Brugmans in zijn artikel „Het maatschappijbeeld van Proudhon” (Socialisme en Democratie, Oct. 1949) reeds het pleit gevoerd voor een hernieuwd contact met het federalistische socialisme van Proudhon, de „utopist”, die tegen de étatistische stroom van zijn tijd in ruimte opeiste voor de particuliere sector, het vrije initiatief en de vrijwillige samenwerking.

En de voorzitter van de Eerste-Kamerfractie der P.v.d.A., mr dr J. In 't Veld, schrijft in zijn artikel „Burger en Overheid” in Bestuurswetenschappen van Maart 1953, dat het accent niet behoort te liggen op de richtlijnen, die uit een centraal punt worden gegeven, maar op de zelfwerkzaamheid. En nog een andere leidinggevende figuur in socialistische kring, prof. dr W. Banning, verklaart in „Socialisme en Democratie” van Januari 1954, dat hij gaarne instemt met de (solidaristische) opvatting van mr dr J. J. Loeff t.a.v. de staatstaak, zoals omschreven in diens praeadvies over de sociale grondrechten van de mens, uitgebracht voor de jaarvergadering der Ned. Juristen Vereniging 1953.

Als leidend beginsel bij de overheidsbemoeiing blijve vooropstaan, aldus dr Loeff, dat het streven er constant op gericht moet zijn, dat de uitvoering der sociale voorzieningen en de verantwoordelijkheid daarvoor zoveel als maar mogelijk is komen te liggen bij het vrije maatschappelijke leven, hetgeen impliceert de plicht der overheid om gunstige voorwaarden te scheppen, initiatieven te stimuleren, te coördineren en zo nodig op tactische wijze verplichtend voor te schrijven en op niet minder tactische wijze toezicht uit te oefenen. Accoord, zegt hierop prof. Banning.

In zijn rede over : „Katholicisme, verdraagzaamheid en democratie naar Nederlandse verhoudingen”, uitgesproken bij gelegenheid van de herdenking van het eerste lustrum van het Centrum voor Staatskundige Vorming, heeft mr dr Loeff opgemerkt, dat het totaliteitsbeginsel de katholieken de plicht oplegt aan de „idée gouvernementale” en de daarvan afhankelijke ideeën, zoals deze in de gemeenschap leven en de grondslag vormen van de bestaande wetgeving, een katholieke inhoud te geven. Voor wat de katholieke visie t.a.v. de staatstaak betreft lijkt het perspectief ten deze, zoals uit het bovenstaande overzicht blijkt, gunstig. De ontwikkeling der niet-katholieke opvattingen over de staatstaak, welke wij hier in grove trekken beschreven hebben, toont weer aan, dat de natuur — i.c. het natuurrecht inzake de staatstaak — uiteindelijk sterker is dan de leer. Tevens betekent deze evolutie een versterking van de grondslag voor een brede-basispolitiek.

De Middenstandsnota I

door Drs A. W. H. J. QUAEDVLIEG

Inleiding

Het uitvoerige en lang verbeide Staatsstuk, dat op 8 Februari 1954 door de Minister van Economische Zaken, Prof. Dr J. Zijlstra, en de Staatssecretaris van Economische Zaken, Dr G. M. J. Veldkamp, aan de Voorzitter van de Tweede Kamer werd aangeboden, heeft al heel wat pennen in beweging gebracht, tot nu toe hoofdzakelijk in de dag- en weekbladen. Naast veel waardering — die verre overwoog — klonk hier en daar ook critiek. Algemeen was er waardering, ja zelfs bewondering en lof, voor het door Staatssecretaris Veldkamp — wie we, als zijnde de speciaal met de behartiging van de middenstandszaken belaste Regeringsfunctionaris, in het bijzonder als de auteur der nota mogen beschouwen — geleverde, uiterst gedocumenteerde en zeer gedegen werkstuk. Enige, uit zuiver feitelijke analyses getrokken, conclusies en bepaalde richtlijnen voor het beleid hadden echter nogal wat critiek te verduren.

In dit artikel willen we trachten de lezer van dit Maandschrift een idee te geven van hoofdinhoud en strekking van genoemd belangrijk Regeringsdocument — voorzover dit in klein bestek en na slechts summieri bestudering doenlijk is. We zullen ons daarbij zoveel mogelijk op de kern der zaak concentreren. Tevens is het onze bedoeling enkele gedachten en opmerkingen ten beste te geven, die na lezing van de nota en na kennisneming van de critiek bij ons opkwamen.

De bedoeling der Middenstandsnota is bekend. In overeenstemming met een destijds gedane toezegging van Staatssecretaris Veldkamp beoogt zij „de vraagstukken van de middenstand in volle omvang” te behandelen en aldus „een basis te scheppen voor een uitvoerige en volledige discussie in

het parlement over de middenstandsangelegenheden en over een middenstandspolitiek op lange termijn.” (blz. 5, 1)¹⁾

De nota biedt, zoals in deze omschrijving al impliciet is aangegeven, tweeërlei, n.l. een schets van de feitelijke situatie van het middenstandsbedrijfsleven en een behandeling van het gevoerde en in de naaste toekomst te voeren middenstandsbeleid. De feitelijke schets moet niet los beschouwd worden van de behandeling van het beleid; integendeel, zoals de nota zelf aangeeft, vormt „een duidelijk inzicht in de structuur van de middenstand en deszelfs problematiek... een primaire voorwaarde voor het voeren van een beleid in de middenstandsector” (blz. 5, 1). Aan deze gedachte is in de nota gevolg gegeven op een wijze die respect afdwingt. De geleverde beschrijving en analyses over de situatie van de Nederlandse middenstand overtreffen alles wat tot nu toe op dit gebied is gepresteerd. Uiterste gedocumenteerdheid wat betreft de feitelijke situatie in de middenstand mag karakteristiek heten voor de Middenstandsnota; gedegenheid van behandeling van het middenstandsbeleid echter niet minder. De nota draagt hierdoor het merk van een wetenschappelijk verantwoord stuk, dat als zodanig moet worden behandeld en waartegen dan ook slechts op wetenschappelijk verantwoorde wijze stelling kan worden genomen — indien men hiervoor althans gronden aanwezig acht.

In aansluiting bij de bovengenoemde tweeledigheid der nota zal onze verdere beschouwing verdeeld zijn in twee stukken. In het eerste deel houden we ons bezig met de in de Middenstandsnota gegeven beschrijving en analyse van de feitelijke toestand van de Nederlandse middenstand; in het tweede deel komt het middenstandsbeleid aan de orde.

De feitelijke situatie van de middenstand

De tekening der nota

De feitelijke schets betreffende de middenstand is in hoofdzaak vervat in het uitvoerige tweede hoofdstuk der nota, dat getiteld is „Enige economische en sociologische gegevens van de middenstand in Nederland”. Dit hoofdstuk is omvangrijker dan enig ander hoofdstuk der nota (in totaal 12 in getal, omvattend tezamen 91 compact bedrukte bladzijden). Verreweg het grootste deel der zeer gedetailleerde bijlagen (in totaal 77 bladzijden, met duizenden cijfers) heeft op de in het genoemde tweede hoofdstuk behandelde materie betrekking.

De nota gaat allereerst in op het middenstandsbegrip, alsmede

¹⁾ Van de in dit artikel voorkomende verwijzingen naar de tekst der nota, heeft het eerste cijfer betrekking op de bladzijde en het tweede (na de komma) op de kolom.

de functie en de kenmerken van de middenstand (par. 1). Hier interesseert ons vooral het begrip „middenstand” dat — in overeenstemming met de hier te lande gebruikelijke terminologie — omschreven wordt als: „de maatschappelijke groepering der zelfstandige, risicodragende ondernemers in het midden- en kleinbedrijf op het gebied van handel, nijverheid en dienstverlening” (blz. 10, 1). Als grens tussen het middenstands- en het overige bedrijfsleven houdt de nota de — eveneens gebruikelijke — maatstaf aan van minder dan 11 werkzame personen.

De aldus omschreven middenstand bezit een belangrijke betekenis in onze volkshuishouding (par. 2 en 3): 38% (d.i. 1.000.000 man) van de werkende bevolking vindt er in 380.000 vestigingen zijn bestaan; aan het nationaal inkomen draagt hij $\pm 14\%$ bij, d.i. een aandeel ongeveer gelijk aan dat van de landbouw. Wat betreft de ontwikkeling van de middenstand wordt vastgesteld, dat het aantal vestigingen in de jaren 1930—1950 over het algemeen een geringe achteruitgang vertoonde; het aantal werkenden in de middenstand onderging in deze periode in absolute cijfers een belangrijke stijging, doch daalde in verhouding tot het totaal aantal werkenden in het bedrijfsleven niet onaanzienlijk. In de meeste sectoren kan een toeneming van de bedrijfsgrootte worden geconstateerd, tot uiting komend in een vermeerdering van het aantal werkenden per vestiging, resp. een achteruitgang van het aantal eenmans-ondernemingen (blz. 34, 1).

Zeer uitvoerig staat de nota stil bij de beschrijving der gecompliceerde structuur en de sterke gevarieerdheid in omvang van de Nederlandse middenstand (par. 4, 5 en 6). Hier is het middenstandsverschijnsel op zich zelf, en wel naar zijn uitwendige gedaante, aan de orde. In dit verband wordt in de eerste plaats gesproken over de horizontale differentiatie, d.i. de verdeling in de vier sectoren: nijverheid of ambacht, handel, vervoer en de z.g. horecasector, alsmede de ruim 120 branches, waarin deze sectoren uiteenvallen, met vele gespecialiseerde eenheden en talrijke combinaties. Voorts onderscheidt de nota de verticale differentiatie, waaronder men verstaat de verscheidenheid in omvang, die bepaald wordt door de personeelssterkte en — vooral — door de omzet.¹⁾ Dit horizontaal en verticaal gedifferentieerde beeld wordt doorkruist door de geografische differentiatie, d.w.z. de variatie in structuur al naargelang het vestigingsgebied — stad of platteland — waar de middenstand zijn functie vervult. Het onderzoek wijst o.a. uit, dat het grootste deel van

¹⁾ De term „verticaal” wordt hier blijkbaar genomen in de betekenis, waarin de moderne sociologie deze term gebruikt in verband met begrippen als „sociale mobiliteit” etc.; de betekenis van de term „horizontaal” valt echter samen met de gangbare betekenis van deze term in de economische literatuur over de ondernemingsvormen.

de vestigingen in detailhandel en het ambacht behoort tot de kleine en dwergvestigingen met een geringe of minimale omzet in guldens per vestiging en eveneens een gering aandeel in de totale omzet van de genoemde sectoren. Het onderzoek bevestigt ook de iedereen uit ervaring bekende grote verschillen tussen stad en platteland in de structuur van het middenstandsapparaat.

Speciale aandacht verdient (en heeft ook reeds getrokken) de uiteenzetting over de bedrijfskosten en het ondernemersinkomen in de middenstand (par. 7).

Betreffende de *bedrijfskosten* worden cijfers geproduceerd, afkomstig van het Economisch Instituut voor de Middenstand en door dit instituut verzameld door middel van een enquête bij drie bedrijfstakken, t.w. de kruideniers, de slaggers en de textieldetaillisten en wel bij een honderdtal ondernemingen uit elke branche. De cijfers hebben betrekking op 1952. Uit deze cijfers nu blijkt, dat de verschillende kostensoorten¹⁾ een constant percentage van de omzet uitmaken, met uitzondering evenwel van de kosten van vreemde en eigen arbeid. Wat deze kosten aangaat, hebben de loonkosten de tendenz met de omzet per eenheid product te stijgen, terwijl daarentegen de druk van het gewaardeerde ondernemersloon per eenheid product met de omzet afneemt. Dit laatste is logisch verklaarbaar. De arbeidskracht van de ondernemer vormt de ondeelbare productiefactor, die bij toenemende omzet steeds beter wordt benut; beneden een bepaalde omzet (die varieert per branche) slaagt de ondernemer er niet in zijn arbeidskracht voldoende productief te maken en is er dus sprake van overcapaciteit ten aanzien van de eigen arbeid. Deze overcapaciteit kan — aldus de nota — veroorzaakt worden door overbezetting van de bedrijfstak ofwel eenvoudig het gevolg zijn van een te geringe omzet, zonder dat van overbezetting van de bedrijfstak kan worden gesproken (m.n. als het debiet te klein is, zoals b.v. op het platteland).

Wat het *ondernemersinkomen* betreft, volgt uit de gegevens van het E.I.M., dat de kruideniers, de slaggers en de textieldetaillisten uit hun onderneming een gezinsinkomen weten te behalen van ca f 3.500.— bij een omzet van ca f 40.000.—. Op dit punt produceert de nota tevens enige belastinggegevens (van het Ministerie van Financiën), daterend van 1950 en betrekking hebbende op 450 kruideniers, 195 slaggers en 297 textieldetaillisten — die ieder 2% van hun branche vertegenwoordigen. Volgens deze gegevens had het merendeel van de onderzochte ondernemingen — n.l. 56% van het aantal kruideniers, 69% van de slaggers en 77% van de textieldetaillisten — een ondernemersinkomen van meer dan f 3.000.— (exclusief neveninkomen).

Uit de geproduceerde cijfers over de kostenopbouw en de

¹⁾ Buiten beschouwing zijn gelaten de inkoopkosten.

netto-resultaten van de middenstandsonderneming concludeert de nota, dat er een duidelijk onderscheid moet worden gemaakt tussen *twee groepen* of types van ondernemingen. De eerste groep, der z.g. *volwaardige* ondernemingen, omvat de ondernemingen, die een zodanige afzet hebben, dat de arbeid van de ondernemer er ten volle empooli vindt en die de hardwerkende middenstander — in doorsnee genomen en uitzonderingen daargelaten — in staat stellen, een redelijk inkomen te verwerven; deze ondernemingen bieden doorgaans ook de mogelijkheid tot reservering en afschrijving, zodat de continuïteit van de onderneming meestal gewaarborgd is. Tegenover de volwaardige onderneming staat, wat de nota noemt, het z.g. *randbedrijf*. Bij dit type onderneming is de afzet te gering en de ondernemersarbeid niet vol bezet; de tot deze groep behorende ondernemingen leveren onvoldoende inkomen op en als gevolg hiervan — zomede ten gevolge van de vestigingswetgeving — is de continuïteit der onderneming niet verzekerd. Een scherpe afbakening tussen beide groepen is niet mogelijk, er doet zich hier een breed overgangsgebied voor; als (arbitraire) grens wil de nota echter beschouwd zien het reeds vermelde bedrag ad f 3.000.— ondernemersinkomen, ontleend aan bovengenoemde belastinggegevens uit 1950.

Volgens deze gegevens bleef $\pm 45\%$ der kruideniers, $\pm 30\%$ der slagers en bijna 25% der textieldetaillisten beneden genoemd bedrag en kwam dus de meerderheid der onderzochte bedrijven er boven uit (zie boven). Zoals de cijfers tevens aantonen, was van dit merendeel de inkomenssituatie in 1950 niet ongunstig te noemen.¹⁾ De nota specificeert de uitkomsten als volgt:

„Zo leverde in 1950 in de kruideniersbranche ruim 35% van de volwaardige ondernemingen een gemiddeld inkomen op van f 3.000.— à f 4.000.—, terwijl deze percentages in de slagers- en textieldetaillistenbranche resp. 30 en 15 bedroegen, zodat van de volwaardige ondernemingen in de drie branches in gelijke volgorde resp. circa 65% , 70% en 85% een ondernemersinkomen opleverden van meer dan f 4.000.—. Ongeveer 45% van de volwaardige kruideniersondernemingen leverde een inkomen van meer dan f 5.000.— op, welk percentage voor de slagerijen ruim 40 en voor de detailhandel in textiel 70 bedroeg. Ruim 25% van de kruideniers had een inkomen boven f 6.000.—, terwijl deze percentages voor de slagers en de textieldetaillisten resp. bijna 30 en bijna 60 bedroegen; voor deze ondernemers bedroegen de percentages bij een ondernemersinkomen van meer dan f 7.000.—, resp. ruim 15, bijna 20 en 50, bij f 8.000.— resp. ruim 10, 10 en 40. Bij de textielhandel

¹⁾ De aandacht zij er op gevestigd, dat volgens de nota de cijfers van het E.I.M. zowel als de belastinggegevens, die aan bovenvermelde uitkomsten ten grondslag liggen, moeten worden geacht aan de lage kant te zijn (blz. 25, 1 en 27, 2). Voorts hebben de inkomenscijfers afkomstig van het Ministerie van Financiën, betrekking op het belastbare inkomen (dit is dus het netto-inkomen, dat overblijft na aftrek van alles, wat volgens de fiscale regelen hiervoor in aanmerking komt).

leverde zelfs bijna 30% van de volwaardige ondernemingen een ondernemersinkomen van meer dan f 10.000.— op” (blz. 29, 1).

Een en ander wordt ook nog geadstrueerd met behulp van enkele recentere cijfers (ultimo 1952) van de Nederlandse Middenstandsbank betreffende een aantal middenstandsondernemingen met een eigen vermogen in de verschillende sectoren ; hieruit blijkt, dat de betrokken ondernemingen in staat waren, ruim af te schrijven op hun investeringen.

Op de analyse van „kosten en inkomens” sluit een beschouwing aan over de *productiviteit* (par. 8). Ofschoon productiviteitsverhoging in het middenstandsbedrijfsleven niet in die mate mogelijk is als in de industrie (wegens de geringe arbeidsverdeling en de geringe mogelijkheden tot mechanisatie)¹⁾, lijkt deze niettemin voor de middenstand van het grootste belang, m.n. voor de handhaving van het middenstandsbedrijf bij de stijgende loonvoet, die het gevolg is van de productiviteitsverhoging in andere sectoren van het bedrijfsleven. Binnen de middenstandsector zelf is de mogelijkheid van productiviteitsverbetering wederom verschillend ; zij is groter bij de volwaardige onderneming dan bij het randbedrijf. Dit laat zich verstaan, in het bijzonder als men bedenkt, dat in het randbedrijf de situatie vaak aldus is, dat de ondernemersarbeid niet volledig productief *kan* worden gemaakt, ook al zou men dit willen. Als middelen ter bereiking van productiviteitsverhoging worden aangegeven : 1) vermindering van het aantal ondernemingen ; 2) toenemende vakkennis, betere administratiemethoden, kleinere voorraad, gezonder financiering (alle methoden ter verhoging van de kapitaalsproductiviteit) ; 3) doeltreffende bedrijfsvoering, die de arbeidsproductiviteit verhoogt ; 4) samenwerking tussen de middenstandsondernemingen.

Een beschouwing van de *financiering* van het middenstandsbedrijfsleven (par. 9) wijst uit, dat de relatieve betekenis van het eigen vermogen, vergeleken met vóór de oorlog, is verminderd. Wij reproduceren hier enkele opvallende cijfers, die door de Middenstandsnota werden overgenomen uit het Jaarverslag van de Nederlandsche Middenstandsbank in 1951.

¹⁾ De beperktheid van de mogelijkheid tot productiviteitsverhoging in de middenstand komt op treffende wijze tot uitdrukking in de geleverde grafieken over de kostenopbouw (blz. 24—26). Met name levert het constante verloop van de bedrijfskosten per eenheid product een aanwijzing op, dat er (in doorsnee) weinig ongebruikte productiemiddelen in de middenstandsonderneming aanwezig zijn. Ten aanzien van de inkoopkosten — die bij de analyse van de kostenopbouw buiten beschouwing zijn gebleven (zie boven, blz. 18) — is productiviteitsverhoging mogelijk door kostenverlaging. Hiertoe kunnen samenwerkingsvormen als het vrijwillig filiaalbedrijf en de inkoopcombinatie — die door de nota worden besproken (blz. 30, 2 en 31, 1) — in belangrijke mate bijdragen.

Eigen vermogen in procenten van de balanstelling.

	1938 of 1939	1948	1949	1950
Schoenwinkels	81,8	49,1	43,7	53
Textielwinkels	84,7	64,9	58,2	49,8
Meubelwinkels	82,2	38,5	31,9	29,6

Naar aanleiding van deze cijfers merkt genoemd jaarverslag o.a. op, „dat de tendenz van dit statistisch materiaal bevestigt . . . de op een groot aantal gevallen berustende ervaring, dat ondanks een stijging van het kapitaal in guldens, het aandeel van de eigen middelen in de financiering (in verhouding tot vóór de oorlog) kleiner is geworden” (blz. 33,2).

In het bovenstaande is het voornaamste weergegeven uit het beschrijvende en analytische deel der Middenstandsnota, gewijd aan de feitelijke, materiële positie van de Nederlandse middenstand. Als praktische conclusie komt daar o.m. naar voren, dat het noodzakelijk is de productiviteit in het middenstands-bedrijfsleven te verhogen, zomede de financieringsmogelijkheden te verbeteren. Op deze punten zal in het tweede deel van dit artikel nog worden ingegaan. De belangrijkste beleidsconclusie, die door de nota direct uit de gegevens wordt getrokken, is wel deze, dat „de situatie in een belangrijk deel van de middenstand (n.l. de groep der volwaardige ondernemingen) niet zo slecht is als veelal wordt beweerd” (blz. 88,2). Daarbij sluit als vanzelf de conclusie aan, dat het wenselijk is over steeds meer en steeds betere gegevens betreffende de toestand van de middenstand de beschikking te hebben.

Opmerkingen

Mede naar aanleiding van de op het beschrijvende en analytische deel der Middenstandsnota uitgebrachte critiek, mogen hieronder enkele opmerkingen ter zake volgen.

In de eerste plaats zou men de vraag kunnen stellen — en zij is gesteld — of het wel nodig was, zoveel cijfermateriaal bijeen te brengen en met zoveel uitvoerigheid van aantallen, indices en grafieken de feitelijke positie van de middenstand te belichten. Ontstaat aldus niet het gevaar, dat de vele bomen het uitzicht op het bos benemen? O.i. had het beschrijvend gedeelte, althans wat betreft de omvang en de gedifferentieerde structuur van de middenstand, inderdaad korter kunnen zijn, zonder dat de beleidsconclusies, die mede naar aanleiding van de uitkomsten van het feitelijk onderzoek op dit punt worden geformuleerd, daardoor aan gefundeerdheid zouden hebben ingeboet. Volledigheidshalve wijzen wij er op, dat de gegevens over de structuur ook nog uitvoeriger hadden kunnen zijn; zo had b.v. de functionele differentiatie tussen de verschillende sectoren (m.n. tussen de detailhandel, de nijverheid, inzonderheid het ambacht, en de

dienstverlenende sector) nog behandeling kunnen vinden¹⁾. O.i. is de kwestie van de uitgebreidheid der documentatie op zichzelf tot op zekere hoogte een arbitraire aangelegenheid; te bedenken valt hierbij echter, dat de Tweede Kamer een zo volledig mogelijke behandeling van de middenstandsvraagstukken had gevraagd. Overigens komt het in dit verband niet in de laatste plaats aan op de beschikbaarheid van gegevens. Op een belangrijk ander punt (n.l. de financiële positie van de middenstand; zie hieronder) zou men gaarne meer gegevens hebben gezien; deze waren vermoedelijk niet voorhanden. Al met al bestaat er naar onze mening slechts reden tot verheugenis, dat de nota zo'n uitgebreide quantitatieve documentatie over de positie van de middenstand biedt. Zij heeft wat her en der verspreid lag bijeengebracht tot een geordend geheel en onze kennis van en inzicht in de vraagstukken van de middenstand niet weinig verrijkt; hiermee is door de Staatssecretaris en zijn medewerkers enorm veel — en baanbrekend! — werk verzet.

De geuite critiek heeft zich tot nu toe vooral geconcentreerd op de onderscheiding tussen het „volwaardige middenstandsbedrijf” en het „randbedrijf”, terwijl voorts naar aanleiding van de in verband daarmee in de nota genoemde cijfers over het ondernemersinkomen twijfel is geuit, of deze cijfers wel representatief zijn te achten, resp. of zij — m.n. wat de textielsector betreft — niet als verouderd zouden moeten worden beschouwd, waarbij dan nog komt de vraag, of wat blijkens de nota een redelijk inkomen is, inderdaad wel als zodanig kan worden aangemerkt. Bij deze punten willen wij een ogenblik stilstaan.

Wat het eerste punt betreft: de term „randbedrijf” wekt herinneringen op aan de vóór-oorlogse depressiejaren, toen de middenstandsondernemingen als paddestoelen uit de grond verzezen en de beunhazerij welig tierde. Wanneer men — waarschijnlijk op grond van deze reminiscenties — in de term „randbedrijf”, zoals dezer dagen werd geschreven, „iets denigrerends” ziet, valt er op te wijzen, dat de nota er niets denigrerends mee bedoelt. Dit blijkt duidelijk uit de erkenning, dat de randonderneming wel degelijk economisch rationeel kan zijn, n.l. voorzover zij werkt met lagere of althans niet met hogere kosten als de grotere ondernemingen. In de gedachtengang der nota is het „randbedrijf” dus niet per se sociaal-economisch onverantwoord. De randonderneming kan dit zijn, maar behoeft het

¹⁾ Wellicht is deze behandeling in verband met de — o.i. overigens op goede gronden steunende — afwijzing van een functioneel middenstandsbeleid (n.l. gesplitst voor de verschillende sectoren) achterwege gebleven. Daar staat echter tegenover, dat met genoemde functionele differentiatie bij het middenstandsbeleid wel degelijk rekening wordt gehouden.

niet. Op grond van wat de nota zegt over de oorzaken van de overcapaciteit van de eigen arbeid (zie boven, blz. 18), zou men een onderscheid kunnen maken tussen de randondernemingen, ten aanzien waarvan overbezetting in de betrokken bedrijfstak bestaat en die, met betrekking waartoe hiervan niet kan worden gesproken. De *eerste* soort ondernemingen kan men in een bepaald opzicht sociaal-economisch onverantwoord noemen, n.l. voorzover ze voor de behoeftenvoorziening der consumenten kunnen worden gemist, niet echter omdat zij een te hoge prijs in rekening zouden brengen. Wat dit laatste betreft, gaat de nota er blijkbaar stilzwijgend van uit, dat overbezetting in een bedrijfstak niet hoeft te leiden tot prijsverhoging — een inzicht, dat meer en meer algemeen wordt gehuldigd. De *tweede* groep randondernemingen kan men in het geheel niet het merkteken van „sociaal-economisch onverantwoord” opdrukken. Deze immers vervullen niet alleen een functie, maar zijn veelal voor de behoeftenvoorziening onmisbaar; het voorbeeld bij uitstek wordt gevormd door de middenstandsonderneming met onvoldoende debiet, zoals die vooral op het platteland veelvuldig wordt aangetroffen.

Afgezien van het zo juist gemaakte onderscheid heeft het probleem van de randonderneming een sterke sociale inslag, bestaande hierin, dat zij de ondernemer een onvoldoende inkomen oplevert — een situatie, die vaak slechts kan worden gecompenseerd door nevenverdiensten. In dit verband zij er betreffende de term „randbedrijf” nog op gewezen, dat dit bedrijf niet gelegen is „op” de rand of „op” de grens¹⁾; het ligt daar beneden. Zijn karakter is veeleer dat van een „sub-marginaal” ofwel „sub-normaal” ofwel „onvolwaardig” bedrijf. Men zou het „sub-marginaal” kunnen noemen, omdat het gelegen is beneden de grens, waarop een bedrijf nog net rendeert. Het zou ook „sub-normaal” kunnen heten, omdat het normaal is, dat een middenstandsondernemer wél zijn inkomen verdient uit zijn zaak (van de gevallen, dat het bedrijf als nevenbedrijf wordt uitgeoefend, afgezien). En wat betreft het adjectief „onvolwaardig” zou te wijzen zijn op de parallel, die zich voordoet met de onvolwaardige arbeidskracht. Zoals een „onvolwaardige arbeider” door fysieke of psychische oorzaken gehandicapt wordt in de ontplooiing van zijn krachten, is de ondernemer van het randbedrijf tengevolge van economische factoren niet in staat, zijn arbeidskracht ten volle in zijn onderneming aan te wenden en daaruit een voldoende inkomen voor zich zelf en zijn gezinsleden te trekken. Aan alle drie genoemde benamingen — die men op zich zelf genomen ter aanduiding van het met „randbedrijf” bedoelde begrip zeer wel zou kunnen ge-

¹⁾ De term „grensbedrijf” (of -onderneming) — uit de economische literatuur overbekend — is dus evenmin op zijn plaats.

bruiken — zitten echter bezwaren vast. De term „sub-marginaal” spreekt onvoldoende aan, terwijl de twee andere („sub-normaal” en „onvolwaardig”) wellicht nog meer „denigrerends” hebben dan de in de nota gebezigde term.

Het tweede punt van critiek betrof de gefundeerdheid van de gegevens betreffende de behaalde ondernemersinkomens beneden en boven het bedrag van / 3.000.—, alsmede de daaruit getrokken conclusies. Dat de cijferbasis, waarop deze gegevens steunen „vrij smal” is, wordt in de Middenstandsnota uitdrukkelijk erkend (blz. 25, 1). Materiaal voor een bredere basis was waarschijnlijk niet voorhanden; vermoedelijk ontbraken tevens meer recente cijfers. Het is dus zaak, te trachten de basis te verbreden en zo recent mogelijke cijfers ter beschikking te krijgen. Wij nemen aan, dat zulks in het voor-nemen ligt, m.n. met het oog op de behandeling der nota in het parlement. Voorts valt uit het feit, dat de nota zich uitdrukkelijk aandient als „een basis voor discussie”, af te leiden, dat zij een zekere reserve in acht neemt ten aanzien van de volstrektheid van haar uitspraken. Een dergelijke uitspraak was de stelling, dat het de middenstand, althans voorzover „volwaardig”, niet zo slecht gaat als veelal wordt beweerd. Wat betreft de feitelijke basis van deze stelling staat vast, dat zij op cijfers berust, en wel uit drie verschillende bronnen, waaraan een zekere deugdelijkheid niet kan worden ontzegd. Deze feitelijke basis aanvechten kan men dan ook slechts door er andere cijfers, die in een andere richting wijzen, tegenover te plaatsen. Bovendien dient er aan te worden herinnerd, dat — zoals de nota aantekent — de geproduceerde cijfers waarschijnlijk een pessimistisch beeld geven van de realiteit (zie boven; blz. 19, voetnoot).

Wat betreft de kwestie, of een bedrag van / 3.000.—, onder de nodige reserves, als een „redelijk” inkomen voor de middenstandsondernemer kan gelden, zou de vraag kunnen worden gesteld, of de nota door het aanleggen van deze grens (overigens met erkenning van het arbitraire karakter daarvan) niet te exact is te werk gegaan en of men hierin niet wat ruimte, met gelijktijdige mogelijkheid van differentiëring zou moeten brengen. Een grootheid als het begrip „voldoende” of „redelijk” inkomen is moeilijk exact bepaalbaar en wel niet in het minst voor de middenstand, gezien diens grote gedifferentieerdheid. Ofschoon de nota niet definieert, wat zij onder een „voldoende” of „redelijk” inkomen verstaat, valt uit wat zij wel zegt af te leiden, dat daarvan pas kan worden gesproken, als na aftrek van een genoegzaam „gezinsinkomen” minstens nog middelen overblijven voor de nodige afschrijvingen. Verder dient men er acht op te geven, dat de stelling betreffende de betrekkelijk gunstige financiële positie van de volwaardige middenstands-onderneming slechts betrekking heeft op de inkomenspositie

van de middenstand (en m.n. niet op de vermogenspositie (zie boven)).

Rukt de onderscheiding tussen de twee groepen van „volwaardige ondernemingen” en „randbedrijven” de middenstand niet in twee stukken uiteen ? Bij deze vraag past, dunkt ons, een ontkennend antwoord ; daarvoor is het onderscheid tussen beide types ondernemingen te duidelijk. Er is echter iets anders, waarvan men zeggen kan, dat het in de globale indeling in tweeën niet tot zijn recht komt, n.l. de categorie van bedrijven, die weliswaar volbezet zijn (en dus aan het eerste criterium van „volwaardig” voldoen), maar die niettemin onvolwaardig zijn ten aanzien van het behaalde inkomen¹). Deze categorie bedrijven dekt zich niet met één van de twee door de nota onderscheiden types ; anderzijds onderkent de nota hun bestaan, blijkens de volgende uittaling, wel degelijk : „Daarnaast zijn er bepaalde branches, waarbinnen een volbezette arbeidskracht niet steeds een redelijk inkomen verwerft” (blz. 28, 2). Deze bedrijven — volgens de nota „uitzonderingen” (a.p.) — zijn er nog slechter aan toe dan vele randbedrijven. Ondanks hard werken van de ondernemer (en eventueel van zijn gezinsleden) wordt geen redelijk inkomen behaald en van de mogelijkheid van bijverdienen, althans door de ondernemer, is geen sprake. Het zijn de bedrijven, die zich in de concurrentiestrijd slechts staande kunnen houden door genoeg te nemen met een (te) lage prijs. Zij worden verdrongen en zijn het slachtoffer van „structuurveranderingen”. Hoe is hun financiële positie ? In hoeverre zijn zij uitzonderingen ? De nota verschaft hierover geen gegevens (vermoedelijk omdat ze er niet zijn ?).

Al met al blijkt het „randbedrijf” een gecompliceerde zaak. Behalve met de eerder genoemde twee groepen van ondernemingen heeft men ook te maken met het zo juist omschreven type, dat strict genomen niet eens onder de definitie van de nota kan worden gebracht. Er bestaat dan ook alle reden om het complexe „randbedrijf” aan een diepgaand onderzoek te onderwerpen, zowel naar aard als naar omvang, dit laatste m.n. ook in verband met de mededeling der nota betreffende het domineren van de kleine en z.g. dwergvestigingen in het totaal aantal middenstandsvestigingen (zie boven, blz. 22). Wij twijfelen niet, of dit ligt ook in de bedoeling ; in ieder geval vormt de wenselijkheid van een zodanig onderzoek een conclusie, die zich na kennisneming van de Middenstandsnota als van zelf opdringt.

Het behoeft na het bovenstaande nauwelijks betoog, dat we het plan tot verbetering der statistiek op het gebied van de middenstand — de nota concludeert o.a. tot de wenselijkheid van de opzet van een „algemene middenstandsstatistiek” —

¹) Dit type bedrijf kan men beschouwen als een echt „grensbedrijf”.

van harte toejuichen. Hoe belangrijk ook de bijdrage is, die de Regeringsnota levert voor de verbreding en verdieping van onze kennis van de middenstandsvraagstukken en hoezeer de nota in dit opzicht ook voorziet in een reële behoefte, die steeds meer wordt gevoeld¹⁾, zij vestigt van de andere kant de aandacht op het nog niet vervuld zijn van deze behoefte. Aldus bewijst de nota op overtuigende wijze de juistheid van haar uitgangspunt, nl. dat een deugdelijke middenstandspolitiek moet steunen op feiten en betrouwbare statistieken en op wetenschappelijke dóórdenking hiervan.

Ook is het te hopen, dat het Staatsstuk een stimulans moge vormen voor de wetenschap om zich meer dan tot nu toe met de middenstand, zowel in economisch als in sociologisch opzicht, bezig te houden. De middenstandstheorie is hier te lande nog weinig ontwikkeld, zulks in tegenstelling met het buitenland, in het bijzonder het Duitse taalgebied. Over dit feit zou men zich eigenlijk moeten verwonderen, gezien hetgeen de nota over de positie van de middenstand in de volkshuishouding mededeelt. Er zijn stellig oorzaken aan te wijzen, die dit gebrek aan belangstelling van de zijde der wetenschap verklaren; het komt ons voor, dat de discongruentie, die te constateren valt tussen enerzijds de plaats die de middenstand in de volkshuishouding inneemt en anderzijds zijn positie in het maatschappelijk leven, tot deze oorzaken behoort. Op dit punt komen wij in het tweede gedeelte van dit artikel terug.

Besluit

De Middenstandsnota heeft onze kennis van en ons inzicht in de problemen van de middenstand aanzienlijk vergroot en verdiept. Zij biedt dan ook een alleszins bruikbaar uitgangspunt voor een verantwoord beleid; aanvulling van de feitelijke basis kan de grondslag voor dit beleid slechts verstevigen.

Het middenstandsbeleid, m.n. zijn principes zomede de concretisering van deze laatste, zullen wij in een tweede artikel onder de loupe nemen.

's-Gravenhage, Februari-Maart 1954.

(Wordt vervolgd)

¹⁾ Vgl Mr Dr Schrijvers, *Enige notities over het klein- en middenbedrijf* in de bundel „Economische wetenschap en economische politiek”, Leiden 1952, blz. 335 en Drs Scholten, *De middenstand en de Middenstandsnota* in „Economisch-Statistische Berichten”, No 1917 d.d. 3 Maart 1954.

Uit het Tijdschrift voor Politiek, Uitgave van
het Studie en Documentatiecentrum der Belgische
Christelijke Volkspartij, vierde jaargang nr. 1,
d.d. 5 Maart 1954.

Onder de titel „Onze verdediging” publiceert de heer J. J. Fens in dit Tijdschrift een artikel waarvan hieronder enkele passages worden overgenomen in verband met daarin voorkomende interessante documentaire gegevens.

„Het Westen dient een sterke gezamenlijke krijgsmacht ter beschikking te hebben van de Noord-kaap tot aan de Russisch-Turkse grens, met dien verstande, dat de inspanningen, welke de deelnemende landen zich daarvoor getroosten, de grenzen van het economisch, financieel en sociaal dragelijke niet te buiten gaan. Deze krijgsmacht zal een defensief karakter moeten hebben en van een zodanige sterkte moeten zijn, dat zij de potentiële aanvaller weerhoudt zich te wagen aan een aanval op het Westen.

Het zal duidelijk zijn, dat de sterkte van de Westerse krijgsmacht een zeer nauw verband houdt met de tweede vraag: „Hoe sterk is de potentiële vijand?”

Voor zover de gegevens bekend zijn beschikt de Sovjet-Unie direct achter het IJzeren Gordijn over 30 divisies met ondersteunende luchstrijdkrachten. Zij maken deel uit van 175 divisies, waarvan een derde gemechaniseerd of gemotoriseerd is, en van een luchtmacht van 20.000 vliegtuigen. De Sovjetvloot beschikt over meer dan 300 onderzeeboten en over een aantal

kruisers en torpedobootjagers, wier aantal nog voortdurend toeneemt. Voorts beschikt de Sovjet-Unie, voor zover men kan nagaan, over A-bommen en zeer vermoedelijk over de mogelijkheid tot het vervaardigen van H-bommen. In deze sterkte-opgave zijn niet begrepen de krijgsmachten der satellietlanden. Tot het vervaardigen van oorlogsmateriaal in de meest uitgebreide zin van het woord, beschikken de Russen over een goed geoutilleerde bewapeningsindustrie in Rusland en de satellietstaten.

Indien het Westen tegenover deze enorme macht een in getal gelijkwaardige macht zou willen stellen, dan zou dat voor de deelnemende landen betekenen „la mort sans phrase” voor hun financiële, economische en sociale positie, afgescheiden nog van het feit, dat ons het mensenreservoir ontbreekt om zoveel oorlogseenheden te bemannen. Ik stelde, dat de bijdragen tot de Westerse verdediging binnen de economisch, financieel en sociaal dragelijke grenzen moeten blijven. Naar mijn mening terecht, omdat, wanneer wij deze grenzen overschrijden, wij het communisme

z o n d e r oorlog binnen onze landsgrenzen halen; wij geven onze volkeren door het ondermijnen van onze economische, financiële en sociale positie en het neerdrukken van de levensstandaard beneden het dragelijk peil een rijke voedingsbodem voor ontevredenheid en onrust, een voedingsbodem waarop het communisme maar al te welig tiert."

"Zonder geheimen te schenden kan gezegd worden, dat de N.A.V.O.-landen, verenigd in het S.H.A.P.E.-commando, tegenover de bedreiging uit het Oosten ongeveer 100 divisies aan landstrijdkrachten zullen moeten stellen, modern gewapend, ondersteund door tactische luchstrijdkrachten en strategisch geholpen door lange afstandbommenwerpers, geleide projectielen en wat op het gebied van elektronisch en met atoomkracht voortgedreven oorlogstuig nog in bewerking is. De Atlantische gemeenschap beschikt over A-bommen en A-projectielen, terwijl de H-bom in ontwikkeling is. Daarbij komt dat achter deze macht een groot industrieel potentieel staat, het industrieel potentieel van de Atlantische gemeenschap, dat in staat is tot de grootste economische productie en technische perfectie."

"Een der eisen welke de strategische noodzaak ons stelt is, dat de verdediging van het Westen zover mogelijk naar het Oosten wordt gevoerd. Dat wil dus zeggen, dat aan een vijand, welke het IJzeren Gordijn doorbreekt niet de gelegenheid wordt geboden enige honderdtallen kilometers door te stoten alvorens op weerstand van N.A.V.O.-troepen te stuiten. Deze „impetus" zullen wij hem niet mogen gunnen op straffe van volledig opgerold te worden en aan de vijand het gebruik van alle economische en industriële mogelijkheden in het niemandsland cadeau te geven. De lezer zal begrijpen, dat met deze strategische eis meteen het probleem Duitsland

ter tafel is gebracht. Niemand beter dan de generaal Eisenhower kan ik hier aan het woord laten om het belang van het inschakelen van Duitsland in de Westerse verdedigingszone te verduidelijken. Ik zal enige grepen doen uit hetgeen hij schrijft in „Annual Report to the Standing Group North Atlantic Treaty Organization":

"Zelfs met een maximum aan potentieel, verwezenlijkt door de gezamenlijke inspanning van de N.A.V.O.-leden, is er maar weinig hoop op een langdurige veiligheid en stabiliteit in Europa, tenzij West-Duitsland wordt ingeschakeld bij de vrije volken. In het hart van Europa ligt een gebied van ongeveer 100.000 vierkante mijlen met een werkzame en arbeidsgeschoolde bevolking van bijna 50.000.000.

West-Duitsland produceert jaarlijks anderhalf maal zoveel staal als de rest van West-Europa tesamen. De Ruhrkolen vormen een primaire economische werkelijkheid in Europa. Als aardrijkskundig centrum van Europa is West-Duitsland van groot strategisch belang voor de verdediging van het continent. De Noord-Duitse Laagvlakte met haar uitgebreid net van moderne verkeers- en spoorwegen, biedt de beste kans voor een voortdringen uit het Oosten. Zoals de situatie nu is kunnen onze troepen geen langdurige weerstand bieden ten Oosten van de Rijn. Wij zullen de belangrijke hulpbronnen van Duitsland moeten prijsgeven en Denemarken en Nederland rechtstreeks blootstellen aan een overrompeling. Indien West-Duitsland is ingeschakeld, zullen de N.A.V.O.-troepen in de centrale sector een ononderbroken verdediging vormen van de Baltische Zee tot aan de Alpen. In de verdediging is diepte een belangrijk element; in het beperkte gebied van West-Europa is zij een noodzakelijk element. Diepte

in de verdediging is onmisbaar, bij de slagkracht van gemechaniseerde legers en de snelheid en de werkingsfeer van de moderne luchtmacht."

Als eigen opmerking wil ik aan generaal Eisenhowers uitspraken nog toevoegen, dat uit deze 50 miljoen Duitsers ongeveer 25 divisies kunnen worden gevormd, een welkome aanvulling van ons beperkt mensenreservoir."

„Aannemende, dat het Westerse Defensiesysteem, met medewerking van Duitsland, voldoende sterkte aan mankracht, dus aan strijd bare eenheden zal hebben en dat het aan de strategische eis voldoet van te tenderen zo ver mogelijk naar het Oosten, dan blijft de vraag hoe het bewapeningsvraagstuk van de strijdkrachten op te lossen. De oplossing van dit vraagstuk hangt voor een goed deel samen met de eis, dat het Westen aan zijn verdediging bouwt met inachtneming van de financiële, economische en sociale mogelijkheden. Ik heb immers in het begin van dit artikel gesteld, dat onze inspanningen de grenzen van het economisch, financieel en sociaal dragelijke niet te buiten mogen gaan.

De partijen in het Noord-Atlantische verdrag, behoudens de Verenigde Staten en Canada, wisten reeds vóór het sluiten van het verdrag, dat zij niet in staat zouden zijn zonder financiële en materiële hulp op efficiënte wijze aan de doelstellingen van het verdrag mede te werken.

Langs diplomatieke weg was hun echter reeds medegedeeld, dat de Verenigde Staten bereid waren om — het verdrag eenmaal gesloten zijnde — materiële en financiële bijstand te bieden. In het najaar van 1949 werden dan ook door de betrokken landen stappen ondernomen bij de Verenigde Staten om de gedane toezeggingen gehonoreerd te krijgen. Deze toezeggingen werden neergelegd in bilaterale verdragen met gevolg, dat Europa werd

geholpen met materiële, economische en financiële steun van de zijde der Verenigde Staten.

Om ons enig idee te vormen van de grootte van de totale Amerikaanse hulp aan de Europese landen, laat ik hier de cijfers volgen over het N.A.V.O.-boekjaar 1 juli 1952-30 juni 1953. De door Amerika gesteunde landen besteedden in dat jaar gezamenlijk $\pm$ 12 milliard dollars aan hun verdediging. Aan dit totaal bedrag voegde Amerika 1 milliard dollars toe voor economische en materiële hulp, dus een twaalfde van het totaal. Wanneer men daarbij bedenkt, dat in de 12 milliard dollars begrepen zijn de gelden uit de tegenwaardefondsen van de lopende Amerikaanse defensiehulp, dan zal men moeten toegeven, dat de Verenigde Staten een meer dan genereuze hulp aan Europa hebben geboden."

"De Amerikanen hebben een zware last op hun schouders genomen om hun Europese bondgenoten in staat te stellen een effectieve verdediging op te bouwen tegen de dreiging der Sovjets. Het is begrijpelijk, dat de Amerikaanse belastingbetaler snakt naar het ogenblik waarop Europa in staat zal zijn zelf de middelen voor een effectieve verdediging op te brengen en dat de Amerikaanse regering niet kan voortgaan met steeds meer verplichtingen op zich te nemen om hulp te verschaffen aan de hele wereld, welke door de Russen wordt bedreigd. Het is evenzeer begrijpelijk, dat de Amerikaanse regering uitziet naar een methode om de beschikbare „foreign aid" zo goed mogelijk te verdelen naar gelang van de bestaande behoeften.

Onheilspellend voor de Europese vooruitzichten is wel het rapport over het „Foreign Aid Programme", dat President Eisenhower op 17 Augustus 1953 aan het Congres aanbood en waaruit bleek, dat voor Europa 50% van het totale bedrag

(tegen 73% in het vorig jaar) bestemd zijn. Voor Azië 37% van het totale bedrag (tegen 14% in het vorig jaar).

Op dit punt gekomen kan ik mij niet onttrekken aan een korte strategische beschouwing, zonder in bijzonderheden te willen treden over de vraag of de situatie in Azië militair gevaarlijker is geworden dan in Europa. Aangezien de wereld rond is, en de invloed van de afstand op de militaire strategie steeds minder belangrijk wordt, is het naar mijn mening wel zeer moeilijk de wereld in twee strategische gebieden te gaan verdelen of om vol te houden dat de operationele handelingen in een dezer gebieden geen onmiddellijke en substantiële weerslag hebben in het andere. Als bewijs hiervoor zou ik het voorbeeld van Frankrijk kun-

nen aanhalen, welks campagne in Indo-China een rechtstreekse invloed heeft op de mogelijkheid te voldoen aan zijn Europese verplichtingen zonder ernstige interne moeilijkheden.

Wat er ook van zij, de gesignaleerde verschuiving in de percentages van de „Foreign Aid”, gezien tegen de achtergrond van een sterke drang van het Amerikaanse Congres om alle hulp aan het buitenland binnen twee jaar te doen eindigen, kan een zeer ernstige invloed hebben op de mogelijkheid om het gebouw van de Westerse verdediging af te bouwen.

Deze mogelijkheid zal afhangen van ons eigen vermogen ten opzichte van aanvulling van materieel en het in stand houden van onze strijdkrachten.”

Katholieke Politiek

Aan het begrip politiek is strijd inhaerent. Strijd, die zowel defensief als offensief gevoerd wordt; strijd ook op meer dan een niveau; strijd van iedere dag tenslotte.

Die strijd is aanzienlijk verscherpt, nu de strijd niet meer beperkt is tot de staatkundige beginselen, die de Partijen tot grondslag zijn of tot het door hen gevoerde beleid op basis van die beginselen, maar het bestaansrecht der „confessionele” partijen wordt aangevallen, het bestaan van een „Katholieke politiek” wordt ontkent.

In zijn boekje, getiteld „Katholieke Politiek” geeft Prof. Romme aan wat onder Katholieke Politiek is te verstaan. In zijn voorwoord schrijft Prof. Romme:

Met dit boek beoog ik, de katholieke politiek wat dichterbij de mensen te brengen. En dan denk ik niet alleen aan de katholieke politiek naar haar aard en wezen; hoe zij bestaat, en dat zij dus moet worden erkend; wat haar grandioze en beslissende betekenis is in de burgerlijke samenleving; welke eisen zij in het bijzonder aan ons, katholieken, stelt. Ik denk ook aan wat met dit alles samenhangt en in dit alles is verweven: de concrete politiek, zoals zij na de oorlog in 's lands vergaderzaal en daarbuiten door het grote politieke verband der katholieken is gevoerd. In zoverre wordt dit boek dus tevens een stuk verantwoording — zeven jaren van normaal parlementair leven, zij het onder abnormale omstandigheden, zijn daarvoor een mooie periode —, maar een volledige verantwoording zal het niet zijn. Een vacantie biedt mij daarvoor te weinig tijd. En het zou toch ook wel de vraag zijn, of er,

althans naar onze Nederlandse begrippen en gewoonten, over het gehele terrein reeds voldoende van de waarheid zou kunnen worden gepubliceerd.

Over waarheid gesproken: iemand, die in het actieve politieke leven staat, is, juist ter wille van het algemeen belang, tot zekere reserve verplicht. Maar wel kan men van hem verlangen en verwachten, dat hij altijd en overal de waarheid en niets dan de waarheid spreekt. Deze dubbele leidraad volg ik ook hier.

*Ik hoop, dat dit boek vooral gelezen zal worden door — als ik het zo mag uitdrukken — de doodgewone kiezer. De man, die niet van het vak is, zelfs niet wanneer hij aan zijn stamtafel zit, maar die natuurlijk evengoed zijn kiesrecht en zijn stemplicht heeft, met de daaraan verbonden verantwoordelijkheden. Voor deze medeburger in het bijzonder ga ik schrijven.
Augustus 1953.*

Enkele der vele persbeschuwingen over „Katholieke Politiek” geven wij onderstaand:

De Volkskrant van 14 November 1953 schrijft:

In een tijd van valse zakelijkheid, waarin de politiek dikwijls

nog slechts geldt als een vaardigheid, die niet dieper gaat dan een gladde huid, is deze herleiding tot het uiteindelijke tenslotte een ge-

tuigenis voor de waarde der politiek zelf.

Naast dit persoonlijke kenmerk treft ons in prof. Romme's geschrift 'n hoofdgedachte, die eveneens het geheel doortrekt en die de betekenis van de woorden „katholieke politiek” betreft. Het is de gedachte, dat katholieke politiek van een volledige politiek is, geen politiek van een volksgroep voor een volksgroep, maar in wezen gericht op de gehele gemeenebest.

Deze hoofdgedachte — en het is, menen wij, ook een grote gedachte — heeft de schrijver zelf in het eerste hoofdstuk al in toepassing gebracht, waar hij „katholieke politiek” omschrijft als „alles wat in het politieke vlak gebeurt overeenkomstig de ware christelijke normen”.

Van dit brede, maar reële standpunt gaat dus de verantwoording uit, die prof. Romme aanbiedt van de practische politiek der naoorlogse jaren, vooral op sociaal-economisch terrein. Niet alleen het specifiek-katholieke wordt daarin positief gewaardeerd, maar het gehele beleid wordt getoetst aan deze algemene norm. Het is allerm minst een verdediging door dik en dun, maar veeleer een nauwkeurig verslag, dat voor iedereen verstaanbaar, maar ook voor minder „doodgewone” kiezers bijzonder leerzaam is. De „kunst van het mogelijke” heeft er haar onvermijdelijk aandeel aan.

* * *

In de *Maasbode* van 12 Nov. '53 geeft Prof. Duynstee een uittrek-

sel uit het boek van Prof. Romme. Het slot van dit artikel luidt :

In dit RESUME treedt al naar voren, hoe enorm veel in dit korte boek is bijeengebracht ; uit het resume kan niet blijken wat wel de grootste charme van dit boek is : het doorstralen van een rotsvaste, zeer geprononceerde en eerbied afdwingende overtuiging. Dat 't 'n bijzonder knap geschreven werk is, behoeven we wel niet te zeggen. Maar 't is bepaald meer dan dat : 't is een gloedvolle getuigenis, welke zeer zeker niet zal nalaten in brede kring indruk te maken. Men mag verheugd zijn, dat er in onze politiek mensen naar voren treden met zulk idealisme.

* * *

Het Binnenhof van 14 November 1953 schrijft :

Behalve het ongeluk, schuilt kennelijk ook het geluk „in een klein hoekje”. Want aan de gelukkige inval van prof. Romme om tijdens de zomervacantie zijn gedachten over de katholieke politiek eens samenvattend op papier te zetten, dankt Nederland, niet katholiek Nederland alleen een boekje dat naar het zich laat aanzien qua betekenis voor het politieke leven beslist geen eendagsvlieg zal blijken te zijn.

Het is van groot belang dat op een tijdstip, waarin de katholieke eenheid op velerlei niveau onderwerp van gesprek is, in brede kringen kennis wordt genomen van het „waarom”, gegeven door de man, die bij de kwestie van de eenheid zulk een belangrijke, enorm-verantwoordelijke rol speelt.

„Katholieke Politiek” is een uitgave van Het Spectrum te Utrecht en verkrijgbaar in de boekhandel. De prijs is f 2.50.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN. DR L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEDVLIEG, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

APRIL

NUMMER 2

COMMENTAREN OP HET RAPPORT

VAN DE *Commissie-Van der Grinten*

Kanttekeningen bij deze Commentaren

Eerste Gedeelte

door J. Aarden

In Januari is het rapport van de Commissie-Van der Grinten inzake de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders verschenen. Het bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming had — zoals bekend is — deze commissie ingesteld op verzoek van het bestuur der Katholieke Volkspartij.

In de pers is aan het rapport ruimschoots aandacht geschonken. Verscheidene bladen namen uitvoerige uittreksels op, waarin de inhoud voortreffelijk is weergegeven. Het heeft het rapport ook niet aan commentaren ontbroken. Niet alleen de katholieke bladen, doch ook andersdenkende hebben aan het rapport bekendheid gegeven en het van commentaar voorzien.

In Februari zijn in de pers mededelingen verschenen over de instelling van een commissie uit het midden van het partijbestuur met de opdracht over het rapport van de Commissie-Van der Grinten rapport uit te brengen. In December was medegedeeld, dat het „eenheidsgesprek” van de „negen mannen”, vertegenwoordigend de Katholieke Nationale Partij, de Katholieke Volkspartij en de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid, spoedig een aanvang zou nemen.

Schrijver dezes zal trachten in het hierna volgende bij wijze van documentatie een samenvatting te geven van de commentaren op het rapport van de Commissie-Van der Grinten. Hij verkeert in de mening, dat zijn collectie commentaren vrij volledig is. De mogelijkheid bestaat echter, dat aan zijn verzameling misschien zelfs een belangrijk commentaar ontbreekt. De lezer zal willen aannemen, dat het niet de bedoeling was enig commentaar uit te sluiten. Hij zal met de schrijver wel genoegen willen nemen met de practische onbereikbaarheid van volledigheid.

De redactie van het Katholiek Staatkundig Maandschrift is

van oordeel, dat een documentaire samenvatting van de tot nu toe verschenen commentaren voor de meningsvorming van belang kan zijn. Evenals het rapport van de Commissie-Van der Grinten kan deze samenvatting wellicht dienstig zijn voor het gesprek der „negen mannen”. Bovendien kan zij bijdragen tot de openbare meningsvorming.

De redactie heeft schrijver dezes de gelegenheid geboden, bij de commentaren enige notities te maken. Deze notities geven zijn persoonlijke zienswijze weer. De omstandigheid, dat hij secretaris van de Commissie-Van der Grinten was, betekent niet, dat de hierna volgende notities namens de commissie zijn neergeschreven. Teneinde commentaren en kanttekeningen zoveel mogelijk gescheiden te houden, zijn de kanttekeningen cursief gezet.

Lof en blaam.

De waardering voor het rapport loopt nogal uiteen. Teneinde een indruk te geven volgen hier een aantal typisch contrasterende beoordelingen. Uit de veelheid moest een keuze worden gedaan. Nuanceringen worden zoveel mogelijk vermeden.

De Nieuwe Eeuw acht het onderwerp van het rapport uitermate belangrijk (30 Januari). „Datzelfde kan — het moet ons van het hart — niet van dit rapport zelf worden gezegd”. In twee vervolgartikelen heeft Pater De Bruin in De Linie de inhoud van het rapport op een eigen wijze weergegeven en het hier en daar van commentaar voorzien. Het opschrift luidt: Een belangrijk rapport (13 Februari). De Rotterdammer noemt het rapport zeer belangrijk. In drie vervolgartikelen heeft deze anti-revolutionaire krant er beschouwingen aan gewijd. Na de opmerking over de belangrijkheid laat de krant in haar nummer van 20 Januari volgen: „Niet alleen is het ook voor niet-r.k., dus ook voor protestantse Nederlanders, van belang, kennis te nemen van de pogingen van r.k. zijde om de eenheid te bewaren of te herstellen. Van nog groter betekenis is het feit, dat verscheidene kwesties, welke hier liggen, er evenzo liggen voor de protestantse christenen”.

Wie mocht denken, dat hij hier nu een degelijk *studie*-resultaat voor zich heeft gekregen, komt — aldus De Nieuwe Eeuw — bedrogen uit. De Maasbode (20 Januari) is niet in haar verwachtingen bedrogen: „Zoals te verwachten was, heeft de commissie een doorwrocht stuk werk geleverd, in de volle zin des woords een studie, welke zich met de vele, de bijna ontelbare facetten van het probleem heeft beziggehouden”. De brochure wekt bij De Volkskrant de indruk, dat zij min of meer als een legkaart is samengesteld uit stukken van diverse schrijvers (20 Januari). De Nieuwe Eeuw oordeelt evenzo. Zij gebruikt

daarbij het volgende beeld : „Het is een werkstuk, dat een groot aantal klinkende namen voert, maar dat kennelijk de sporen draagt van een poging, om met twintig man de brandweer op te bellen door één telefoontoestel. Het kan niet anders, of datgene wat aan de andere kant van de lijn dan hoorbaar wordt, moet een slechts weinig overtuigende indruk maken”. De Tijd oordeelt anders. Zij gewaagt van „een duidelijke eenheid van de stof” (21 Januari).

Zoals aangehaald, laat het rapport bij De Nieuwe Eeuw een weinig overtuigende indruk na. Ook de heer Ruygers is niet overtuigd. In een uitvoerig artikel in het Maart-nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid deelt hij dit als volgt mede : „De nauwgezette bestudering van het rapport heeft dan ook geen moment onze overtuiging aan het wankelen gebracht, eerder juist het tegendeel. Wij zijn versterkt in de overtuiging, dat men eerst de moed moet hebben zich van een aantal betrekkelijkheden uit het verleden los te maken”.

De Commissie-Van der Grinten heeft dus blijkbaar niet de moed gehad, zich van een aantal betrekkelijkheden uit het verleden los te maken. Als wij de moed nu eens tussenbeide laten en ons de vraag stellen, of de commissie zich van historische betrekkelijkheden heeft weten los te maken, dan mag het antwoord luiden, dat zij niet alleen betrekkelijkheden uit het verleden, doch ook betrekkelijkheden in het heden betrekkelijk heeft geacht. Voor haar is staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders iets betrekkelijks. Zij heeft deze eenheid niet primair gesteld. Voor haar is primair het tot gelding brengen van de katholieke maatschappijen en staatsopvattingen. Zij heeft een doelmatig critische beschouwing geleverd over de wijze, waarop dit in de hedendaagse gemengde Nederlandse samenleving met haar bepaalde staatkundige structuur het best kan geschieden. Nog betrekkelijker dan die staatkundige eenheid acht de commissie de politieke partij, welke deze eenheid belichaamt en nog betrekkelijker acht zij de concrete verschijningsvormen dier partij. En hier pas komt het woord Katholieke Volkspartij over de lippen. Naar het mij voorkomt, ligt aan het tweede hoofdstuk van het rapport het belangrijke onderscheid ten grondslag tussen katholieke maatschappij- en staatsopvattingen — staatkundige eenheid — katholieke politieke partij — Katholieke Volkspartij.

Ik heb de indruk, dat de heer Ruygers dit fundamentele onderscheid heeft onderkend, waar hij als enige winst van het rapport noemt, „dat het rapport erkent, dat de katholieken ten aanzien van de politiek iets gemeenschappelijks hebben, dat nog niet ligt op het partij-politieke vlak”.

Op mijn beurt nodig ik de heer Ruygers uit zich los te maken niet alleen van de betrekkelijkheden uit het verleden, doch ook van enkele betrekkelijkheden in het heden. Aan ons beider recht

en plicht, bij te dragen tot het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen zal hij evenzeer willen trachten vast te houden als ik. Maar hij zal de betrekkelijkheid van de doorbraak hebben te erkennen en nog meer van een partij, die zich op de gedachte van de doorbraak baseert. In nog sterkere mate geldt dit voor concrete verschijningsvormen van een dergelijke partij. En hier eerst ben ik toe aan het noemen van de Partij van de Arbeid. Het zou misschien de moeite lonen, eens na te gaan wie er kritischer staat tegenover zijn partij, de heer Ruygers tegenover de Partij van de Arbeid of de leden van de Commissie-Van der Grinten tegenover de Katholieke Volkspartij, voorzover de laatstgenoemden althans lid zijn van deze partij.

Tegenover het oordeel, dat het rapport overtuigingskracht mist, staat het tegengestelde oordeel van anderen. In het April-nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid zijn enkele persstemmen opgenomen over het rapport. Het zijn typisch de stemmen van die bladen, die over of naar aanleiding van het rapport ernstige critiek hebben doen horen. Het zijn De Volkskrant en De Nieuwe Eeuw, waaruit hierboven reeds enige aanhalingen zijn gedaan, en de Gazet van Limburg. „Laat ons oppassen,” schrijft de Gazet in haar nummer van 23 Januari, „dat we niet teveel gelijk willen . . . bewijzen”. Dezelfde Gazet heeft naast critiek ook waardering. Zij noemt het een „theoretisch uitstekend beredeneerd” rapport en bezigt bovendien de kwalificatie „ongemeen knap”. De Tijd vindt de taal van het rapport „kort en krachtig” (20 Januari) en spreekt van „de kritische bewijsvoering waarin het rapport uitmunt”. Vermelden wij tenslotte na het oordeel van de heer Ruygers ook dat van de heren Romme en Gielen. In de vergadering van de partijraad op 23 Januari noemde de heer Romme het antwoord van de Commissie-Van der Grinten op de haar voorgelegde vraag duidelijk bevestigend. Naar de mening van de heer Gielen heeft de commissie haar mening „goed gefundeerd” (Limburgs Dagblad, 21 Januari).

Over het zakelijk karakter van het rapport is men niet eenstemmig. „Wie gewend is eerlijk en duidelijk voor zijn mening op te komen, respecteert het, als ook een ander dat doet. Verwacht mag alleen worden, dat de bestrijding zakelijk is, en gehoopt misschien, dat zij enig niveau heeft” aldus de heer Ruygers in zijn meer aangehaald artikel. En enige regels verder vervolgt hij: „Ook in dit opzicht stelt het rapport wel heel erg teleur”. Volgens De Tijd van 21 Januari is de betoogtrant „zakelijk, eerlijk en schrander; hij wordt methodisch gekenmerkt door een vrij levendige afwisseling van logische deductie en doelmatighedsredenering”.

De heer Ruygers zal van mij willen aannemen, dat de commissie de wil had en er naar heeft gestreefd, het niveau te be-

reiken, dat de heer Ruygers wenst. Dat zij dat in genen dele heeft bereikt, zal voor haar, evenzeer als voor mij, teleurstellend zijn en, als zij dat niveau niet heeft kunnen bereiken, dan zal het haar niet het minst spijten vanwege het belang der staatkundige eenheid. Blijft haar een reden tot nederigheid en ook toch een zekere voldoening en wel omdat zij er ernstig naar heeft gestreefd om dat niveau te bereiken.

Is het rapport dan werkelijk zo onzakelijk? Het Juli-nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid was in 1953 geheel gewijd aan het „vraagstuk der katholieke eenheid”. Het werd geheel ingenomen door een artikel van de heer Ruygers onder de titel: „Wij zijn bezorgd”. Als we de argumenten, daar voor zijn standpunt ontwikkeld, leggen naast het betoog met name op de bladzijden 30 t/m 36 van het rapport, dan kan de heer Ruygers toch niet ontkennen, dat de commissie zakelijke argumenten tegenover de zijne heeft gesteld. Zij heeft zijn argumenten behandeld. Naar zijn artikel wordt verwezen. Hij vindt bepaalde zeggwijzen woordelijk aangehaald. Om enkele te noemen: het „rechtmatig verschil van inzicht”, op grond waarvan hij partij-politieke eenheid der katholieken niet het normale doch een volstrekt abnormaal verschijnsel vindt; de betekenis van politieke samenwerking met mensen van andere levensovertuiging voor de „nationale saamhorigheid” en de „oecumene”. In zijn bezorgdheid pleit de heer Ruygers voor een eenheid boven politieke partijen. Hieraan is in het rapport uitvoerig aandacht geschonken op de bladzijden 33 t/m 36 en ik meen stellig op zakelijke wijze. Op deze wijze wordt de gedachtenwisseling onzakelijk. Het oordeel over het zakelijk karakter van het rapport laat ik overigens gaarne aan derden over.

Er is verwondering uitgesproken, dat het een jaar heeft moeten duren, alvorens het rapport van de commissie gereed is gekomen (Ons Noorden, 20 Januari). Volgens het Utrechts Katholiek Dagblad getuigt de aflevering van de studie in een jaar tijds van grote voortvarendheid (21 Januari). Het dagblad wijst in dit verband op het grote aantal leden, dat de commissie telde. Vele bladen vinden, dat het rapport weinig nieuws bevat en menen derhalve, dat het rapport eerder had kunnen klaarkomen. De kwestie van „oude argumenten” keert verderop terug.

De heer Ruygers voegt aan de critische opmerking, dat slechts oude en versleten argumenten worden gebruikt, toe, dat het rapport geen blijk geeft andere motieven te hebben doorgrond. De heer Willems stelde het in zijn radiorede van 10 Februari, opgenomen in hetzelfde nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid, iets genuanceerder: „Wat echter zo jammer is, dat is, dat het rapport in meerdere gevallen onze opvattingen niet eens schijnt te kennen en waar het blijk geeft deze wel te kennen ofwel deze onvoldoende blijkt te begrijpen ofwel aan

ernstige bespreking daarvan niet toekomt". Deze opmerkingen completeren die betreffende het zakelijke karakter van het rapport. In dit kader verdient voorts de opmerking van de heer Ruygers vermelding, dat in het rapport meer beweerd of vragenderwijs wordt gesteld, dan bewezen wordt. Hij adstrueert deze critiek aan de hand van een tweetal opmerkingen.

1. „Wanneer bijvoorbeeld de betekenis van de katholieke beginselen wordt genoemd voor internationale organisaties als de Arbeidsorganisatie of de Unesco, dan ontmoet dat onzerzijds geen bezwaar, maar of daar in Nederland een K.V.P. voor nodig is, is natuurlijk een geheel andere vraag”.

2. „En wanneer gevraagd wordt, wat van het ideaal van de katholieken van de P.v.d.A. niet in de K.V.P. te verwezenlijken is, dan vraagt men zich af, of de samenstellers van het rapport van onze publicaties niets kennen of niets willen kennen”.

Als het over de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders gaat, dan gaat het over politiek handelen. Gaat het over politiek handelen, dan kan men slechts met morele zekerheid spreken. Voor absolute zekerheden moet men op zijn hoede zijn. Misschien, dat deze overweging bij de commissie een rol heeft gespeeld. Er zijn vragen open gebleven. Niet elk vraagteken duidt echter op een volstrekt opengebleven vraag. Niet alle vragen, die kunnen worden gesteld, kunnen met morele zekerheid worden beantwoord. Ik meen, dat de commissie daar blijk van heeft gegeven. Doch, moeten alle vragen, die in verband met het vraagstuk der staatkundige eenheid rijzen, worden beantwoord, alvorens men tot de conclusie kan komen, dat staatkundige eenheid in de vorm van een politieke partij wenselijk moet worden geacht? Naar het mij voorkomt, heeft de commissie voldoende praemissen aangedragen om met morele zekerheid tot de conclusie te kunnen komen, dat bedoelde partijvorming hier en thans wenselijk is.

Argumenteren waar het een vraagstuk geldt als dat der staatkundige eenheid noopt tot soberheid en bescheidenheid. Ik verwijs naar mijn kanttekeningen over de betrekkelijkheden hiervoor. In dit verband meen ik het oordeel van Pater De Bruin in De Linie te mogen aanhalen: „In de argumentatie betracht de Commissie een soberheid die alle lof verdient. . . . Zelfs waar zij met rhetorische vragen argumenteert in plaats van in de schematische betoogtrant die een rapport past, blijft zij binnen de perken van soberheid en bescheidenheid”.

ad 1: Onder het hoofd: „De betekenis van de katholieke beginselen voor het Nederlandse politieke leven in deze tijd” stelt de commissie: „Welke betekenis de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen ook in deze tijd hebben voor de staatkunde en het staatkundig beleid in ons land, moge blijken

uit de volgende opsomming van onderwerpen". En dan volgt als eerste onderwerp: „Men denke aan de internationale bestuurs- en rechtsvorming, die in onze tijd zo sterk op de voorgrond treden. De katholieken hebben op dit stuk een traditie te handhaven. In de internationale organisaties — men denke aan de Internationale Arbeidsorganisatie, de Internationale Gezondheidsorganisatie, de UNESCO; men denke onder de vele activiteiten bijvoorbeeld aan die ten aanzien van de onontwikkelde gebieden — zijn tendenties waarneembaar, welke tot grote ongerustheid stemmen en uit ideologisch oogpunt bijzondere waakzaamheid van de katholieken vereisen" (rapport, blz. 27).

In verband met de staatkunde en het staatkundig beleid van ons land wijst de commissie hier op de betekenis van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen voor de internationale bestuurs- en rechtsvorming. Hieraan verbindt de commissie niet onmiddellijk de gevolgtrekking van de wenselijkheid van een katholieke partij in ons land. En, zij concludeert hiertoe niet alleen op grond van het boven aangehaalde. Doch bovendien, de commissie heeft onderscheid gemaakt tussen een katholieke partij en haar concrete verschijningsvorm in de Katholieke Volkspartij.

ad 2: Op blz. 32 schrijft de commissie onder het hoofd: „Het verschil van inzicht onder katholieken bij practisch politieke kwesties" o.m. het volgende: „Immers waar gaat het om? Hoe op de beste wijze de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen te ontwikkelen en te verwezenlijken. Omdat zij een ideaal hebben, hebben de katholieken in de Partij van de Arbeid naar eigen verklaring gekozen voor de doorbraak en het socialisme (in een noot wordt verwezen naar het Juli-nummer 1953 van De Katholiek in de Partij van de Arbeid). Dit ideaal zou huns inziens derhalve niet in het verband van een katholieke partij kunnen worden nagestreefd. Maar wat houdt dat ideaal dan in, dat dit niet mogelijk is? Hoe verhoudt het zich tot het geheel van de katholieke opvattingen ten aanzien van maatschappij en staat" . . . ?

De commissie vraagt niet, of het ideaal van de katholieken in de Partij van de Arbeid niet in de K.V.P. kan worden verwezenlijkt. Zij vraagt, of het niet in een katholieke partij kan worden verwezenlijkt. Overigens, de heer Ruygers onderscheidt zelf tussen „ideaal" en „doorbraak en socialisme". Waren doorbraak en socialisme het ideaal zelf, dan geef ik hem toe, dat de vraag niet had kunnen worden gesteld.

De critiek van de heer Ruygers is overvloedig. Zij verdient ernstig de aandacht, zeker waar zij zakelijk is en zakelijk naar voren wordt gebracht. De critiek is echter niet overal zakelijk, met name niet, waar hij de commissie verwijt op sommige plaatsen een voorstelling van zaken te geven, „die met eerlijkheid

en waarachtigheid nauwelijks lijken te verenigen". Hier kan men het oordeel van de Twentse Courant tegenover stellen, dat gewaagt van een „oprecht pleidooi" (20 Januari), en dat van De Tijd van 21 Januari, dat reeds eerder werd aangehaald en dat de betoogtrant eerlijk noemt. Voorts zou men in dit verband kunnen wijzen op het oordeel van Het Binnenhof (20 Januari), dat het een van de verdiensten van het rapport acht, dat het de scherpe toon mist, welke andere bijdragen ter zake van deze kwestie jammer genoeg wel eens hebben ontsierd. Deze tegensprekingen mogen aan de juistheid van het oordeel van de heer Ruygers doen twijfelen, het feit van morele diskwalificatie wordt hierdoor niet ongedaan gemaakt.

Welke bewijzen voert de heer Ruygers aan voor de twijfel aan de eerlijkheid en waarachtigheid der commissie ?

1. De commissie komt nog eens met de „afgezaagde bewering" aan, „dat de katholieken, die in '52 op de P.v.d.A. stemden, dit meer deden uit overwegingen van eigen belang of groepsbelang, dan uit doorbraakoverwegingen. Alsof niet alle democratische partijen in Nederland en beginselpartij en belangenpartij zijn. Alsof er in Nederland geen mensen zouden zijn die op de K.V.P. stemmen, omdat ze hún belangen daar het veiligst menen en alsof het een schande is voor een politieke partij, als haar practisch politiek beleid in winst bij de verkiezingen resulteert".

2. „Op een andere plaats wordt tegen de katholieken van de P.v.d.A. aangevoerd, dat zij in die partij zo weinig in getal zijn. Eerst wordt met allerlei middelen, waarvan vele vreemd zijn aan die der normale politieke propaganda, getracht om het getal katholieken in de P.v.d.A. te beperken en als dat niet groter is dan het is, dan wordt dit tegen hen uitgespeeld".

3. „Nog ernstiger is, dat de mogelijkheid van een bovenpartijpolitieke samenwerking wordt betwijfeld op grond van het feit, dat er ook op het ogenblik geen contact is tussen K.V.P. en K.W.G. Onzerzijds is de wenselijkheid van een dergelijk contact herhaaldelijk bepleit. Van de zijde der K.V.P. is daar echter nooit op ingegaan, enkel om een bepaalde monopoliepositie te trachten te handhaven en als dan, tegen onze uitdrukkelijke wens en alleen door de schuld van de K.V.P. een dergelijk contact op het ogenblik ontbreekt, dan moet dat dienst doen als een argument tegen de doorbraak".

ad 1. *De commissie schrijft op blz. 33, dat zij de indruk heeft, „dat niet weinige stemmen op lijsten van deze partij (P.v.d.A.) echter worden uitgebracht, omdat men het eigen en groepsbelang in deze partij veiliger waant". En op blz. 41 kan men lezen: „Een aantal katholieke arbeiders heeft, naar wordt*

aangenomen, bij de laatste verkiezingen voor de Tweede Kamer op lijsten van de Partij van de Arbeid gestemd". De commissie vervolgt dan: „De veronderstelling lijkt niet gewaagd, dat deze keuze meer werd ingegeven door het arbeidersbelang dan door een overtuiging betreffende de doorbraak en het socialisme". De commissie heeft nergens gezegd dat de katholieken, die in '52 op de P.v.d.A. stemden, dit meer deden uit overwegingen van eigenbelang of groepsbelang, dan uit doorbraakoverwegingen. Is bewezen dat de bewuste veronderstelling onjuist is? Ik meen van niet. Daarom van oneerlijkheid en onwaarachtigheid te spreken is naar mijn mening niet juist. De veronderstelling kan tot vervelens toe worden gemaakt. Maar daarom is het niet oneerlijk en onwaarachtig. In welk verband nu heeft de commissie op blz. 33 de veronderstelling gemaakt? Om te wijzen op het verschil tussen „een politiek ideaal" en het „eigen en groepsbelang" als motief bij het toetreden tot en het stemmen op de Partij van de Arbeid. Is het eigen en groepsbelang het overwegende motief, dan meent de commissie dat in dat geval katholieken onvoldoende rekening houden met het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen. In welk verband is de veronderstelling op blz. 41 gebezigd? Om te wijzen op het gevaar, dat het begint bij het stemmen op de Partij van de Arbeid, gevolgd door het lidmaatschap van deze partij en vervolgens door het lidmaatschap van het N.V.V. „De doorbraak beperkt zich niet tot de politieke organisatie". De heer Ruygers heeft in dezen zijn twijfel aan de eerlijkheid en waarachtigheid der commissie niet waar gemaakt.

Overigens zou ik een vraagteken willen plaatsen naast de stelling, dat alle democratische partijen in Nederland en beginsel- en belangenpartij zijn. Ik beperk mij tot deze vraag, wat zijn dan de beginselen van de Partij van de Arbeid als politieke partij.

En tenslotte de vraag, of het schande is voor een politieke partij, als haar practisch politiek beleid in winst bij de verkiezingen resulteert. Heeft de commissie dat enige partij ergens euvel geduid? De heer Ruygers doelt hier kennelijk op de winst van de Partij van de Arbeid, naar ik aanneem bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1952. Deze winst zou dan te danken zijn aan het practisch politiek beleid van de Partij van de Arbeid. Hierover kan men van mening verschillen. Als de heer Ruygers evenwel even verder over de propaganda van de K.V.P. komt te spreken, dan is hij daar geenszins over te spreken. Schildert hij de verhoudingen niet te veel in wit-zwart? Want, aldus de heer Ruygers, de K.V.P. gebruikt allerlei middelen, waarvan vele vreemd zijn aan die der normale politieke propaganda.

ad 2. Mijn overzicht over de propaganda-activiteit der K.V.P. is gebrekkig. Misschien heeft de heer Ruygers in dezen zelfs kennis van meer feiten. Mij zijn activiteiten bekend, die ik afkeur.

Doch, kan de heer Ruygers bewijzen, dat de propaganda van de K.V.P. stelselmatig onoorbaar is? Hij heeft dit in zijn artikel en bij mijn weten ook elders niet bewezen. Misgun de K.V.P. dan ook haar successen niet, of beter misgun haar niet, dat zij het overgrote deel van de katholieke stemmen ook bij de verkiezingen in de laatste jaren op haar lijsten heeft weten te verenigen. De commissie heeft het aantal een constitutioneel element genoemd in ons staatsbestel. Zij heeft de katholieken in de Partij van de Arbeid op de consequenties van hun minderheidspositie gewezen. Laat ons een ogenblik aannemen, dat deze minderheid aanmerkelijk groter wordt, dan zij thans is. Een minderheid zal zij, naar de commissie verwacht, niettemin blijven. Een meerderheid van katholieken zou, meent de commissie, de P.v.d.A. doen uiteenvallen. Als de commissie op grond van deze minderheidspositie waarschuwt voor de verzwakking van de doorwerking van het complex van katholieke beginselen in het staatkundig leven, dan ontgaat het mij dat daarom de commissie moet worden beschuldigd van oneerlijkheid en onwaarachtigheid.

ad 3. Waar heeft de commissie twijfel uitgesproken over de mogelijkheid van een bovenpartijpolitieke samenwerking op grond van het feit, „dat er ook op het ogenblik geen contact is tussen K.V.P. en K.W.G.”? De mogelijkheid van bovenpartijpolitieke samenwerking zonder meer heeft de commissie niet behandeld. Wel — en dat is iets anders — heeft zij getracht aan te tonen, dat georganiseerde staatkundige meningsvorming van katholieken bij een stelsel van a-confessionele partijen niet toereikend is om de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen tot gelding te brengen. Die georganiseerde staatkundige meningsvorming is niet het adequate middel. Ik verwijs naar de bladzijden 33 t/m 36 van het rapport. En bij deze bewijsvoering heeft de commissie zich afgevraagd, wat er van het noodzakelijke overleg van de katholieke volksvertegenwoordigers terecht kan komen bij een stelsel van a-confessionele partijen, noodzakelijk overleg juist in verband met het tot gelding brengen der katholieke maatschappij- en staatsopvattingen. Daarvóór heeft de commissie de vrees uitgesproken, dat het saamhorigheidsbesef onder de katholieken bij een dergelijk stelsel in die mate zou worden geschaad, dat de vereiste geordende inspanning ernstig wordt belemmerd. Deze opmerking ten aanzien van het saamhorigheidsbesef geldt — aldus schrijft de commissie waar zij over noodzakelijk overleg van de katholieke volksvertegenwoordigers komt te spreken — a fortiori voor dezen, die voortdurend op het politieke forum tegenover elkaar staan. En dan laat de commissie volgen: „De reeds opgedane ervaring heeft ons in dezen iets te leren”. Doelt hier de heer Ruygers op? Indien dit het geval is, dan heeft hij de opvattingen van de commissie niet juist weergegeven en kan

hij derhalve op deze grond de commissie niet het verwijt maken van oneerlijkheid en onwaarachtigheid.

Doch de beschuldiging van oneerlijkheid en onwaarachtigheid terzijde latend staan wij nog een ogenblik stil bij de kwestie van de mogelijkheid van bovenpartijpolitieke samenwerking. Dit lijkt van belang. De situatie, waarover de commissie spreekt, is die van het bestaan van uitsluitend a-confessionele partijen. Nu kan men de samenwerking van katholieken, leden van verschillende partijen, onder die omstandigheden niet toereikend achten met het oog op het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen. Dit wil evenwel niet zeggen, dat men daarom in die situatie die samenwerking niet wenselijk kan achten en dat deze niet mogelijk zou zijn. De situatie is thans echter een andere. Wij kennen niet uitsluitend a-confessionele partijen. In deze situatie wenst de heer Ruygers contact tussen de Katholieke Volkspartij en de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid. Hij spreekt er zijn teleurstelling over uit, dat de Katholieke Volkspartij nooit is ingegaan op het pleidooi van de zijde van de Katholieke Werkgemeenschap voor een contact. Ik vraag me af, of hij redelijkerwijze verwachtingen kan hebben van de mogelijkheid van een dergelijk contact. De Katholieke Volkspartij — zo drukt de heer Ruygers het uit — wil een bepaalde monopoliepositie trachten te handhaven. Dat ben ik met hem eens. Ik zou het evenwel iets anders willen zeggen. Het streven van de K.V.P. is er op gericht de partij te zijn van de katholieke Nederlanders en — om geheel juist te zijn — niet alleen van dezen. De heer Ruygers vindt het onjuist; het feit ligt er. Wat is de houding van de Katholieke Werkgemeenschap daartegenover. Van die zijde wordt de Katholieke Volkspartij met critiek overstelpt. Als men haar maandblad leest, dan krijgt men de indruk, dat de Katholieke Volkspartij de wrijfspaal bij uitstek is. Maar er is meer dan dat: men heeft van de zijde van de Katholieke Werkgemeenschap niet alleen bij voortdurend ernstige critiek tegen het beleid van de Katholieke Volkspartij en geeft hier op vaak heftige wijze uildrukking aan, men betwist de Katholieke Volkspartij het recht van het bestaan. Kan men bij dergelijke verhoudingen verwachtingen hebben van de mogelijkheden van contact, laat staan van contact dat enige reële betekenis heeft? Men vergete niet, dat beide organisaties direct praktisch politiek werkzaam zijn.

Lijken mij de verwachtingen inzake de mogelijkheid van „contact van betekenis” tussen Katholieke Werkgemeenschap en Katholieke Volkspartij irreëel, iets anders is of een gesprek over politieke vraagstukken van katholieken, ongeacht hun partijpolitieke oriëntering, wenselijk en mogelijk is, ook in de huidige politiek-organisatorische verhoudingen. Het bestuur van de Katholieke Werkgemeenschap en dat van het Centrum voor Staatkundige Vorming hebben een dergelijk gesprek wenselijk

geacht. Dat het mogelijk was, is gebleken uit het gesprek over verschillende politieke onderwerpen tussen gezelschappen van Werkgemeenschap en Centrum.

In dit verband moge ik een andere passage in het artikel van de heer Ruygers ter sprake brengen. Op blz. 4 schrijft hij: „Bovendien, er is een tijd geweest, dat ook het Centrum de wenselijkheid van een bovenpartijpolitieke eenheid erkende. In 1945 heeft het dat openlijk uitgesproken. Op het ogenblik maakt het tegenover ons voorstel allerlei bezwaren, maar waarom stond het in 1945 wel op hetzelfde standpunt als van ons en ware het dan niet eerlijker geweest tegenover het katholieke volksdeel een eventuele verandering van standpunt ronduit te erkennen en dit te rechtvaardigen?”

Alvorens op de kern van dit verwijt van de heer Ruygers in te gaan, enkele vooropmerkingen. Stond het Centrum in 1945 op het standpunt van de wenselijkheid van een bovenpartijpolitieke eenheid? Het woord eenheid kan hier worden misverstaan. Bij mijn weten is officieel van de zijde van het Centrum in dat verband het woord eenheid in 1945 niet gebezigd. Ik verwijs naar de oproep in de dagbladen van 25 Augustus 1945. Het werd noodzakelijk genoemd, aan de katholieke Nederlanders, behalve in de organen van de partij, een bijzondere gelegenheid te bieden tot gedachtenwisseling over de staatkundige vraagstukken, welke in de nabije toekomst om een oplossing zouden vragen. Ik wijs er overigens op, dat de heer Ruygers in de eerder geciteerde passage gewaagt van bovenpartijpolitieke samenwerking en hier van bovenpartijpolitieke eenheid.

Op welk standpunt stond het Centrum in 1945? Op het standpunt van de wenselijkheid van een gesprek in het Centrum over politieke vraagstukken tussen katholieken, ongeacht hun politieke oriëntering. Over de vraag van de politieke organisatie bestonden in die dagen meningsverschillen. De R.K. Staatspartij werd heropgericht. In de Nederlandse Volksbeweging werd gesproken over heroriëntering bij de partijvorming.

De Partij van de Arbeid bestond nog niet. Samenwerking tussen Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid en Katholieke Volkspartij kon derhalve nog niet aan de orde zijn. Het Centrum sprak zich uit voor een gezamenlijk zelfstandig electoraal optreden van de katholieke Nederlanders bij de verkiezingen. Een logische consequentie van dit advies was, dat het Centrum zich nadien op de Katholieke Volkspartij oriënteerde. Toen de Partij van de Arbeid was opgericht en de katholieken in deze partij zich organiseerden in de Katholieke Werkgemeenschap, heeft het Centrum zich niet uitgesproken over de wenselijkheid van bovenpartijpolitieke samenwerking, i.c. van samenwerking tussen Katholieke Werkgemeenschap en Katholieke Volkspartij. Van een gesprek over politieke vraagstukken tussen katholieken, ongeacht hun partijpolitieke oriëntering, bleef het

Centrum voorstander. Er is echter wel iets veranderd. Toen de politiek-organisatorische situatie in de eerste tijd na de bevrijding onduidelijk was, was het een gesprek binnen het Centrum. Toen deze situatie eenmaal duidelijk was geworden, werd het een gesprek van het Centrum met de Katholieke Werkgemeenschap. Dit zijn de feiten. En heeft het Centrum tegen het voorstel van de heer Ruygers allerlei bezwaren gemaakt? De Commissie-Van der Grinten heeft geen bezwaar gemaakt tegen bovenpartijpolitieke samenwerking. Wat heeft zij wel gedaan? Zij heeft beloofd, dat in een stelsel van a-confessionele partijen georganiseerde staatkundige meningsvorming van katholieken, leden van die verschillende partijen, niet toereikend is tot het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen. De verandering in de organisatie van het gesprek was een gevolg van een verandering in de omstandigheden. Over de verandering in de organisatie is tussen de besturen van Werkgemeenschap en Centrum gesproken. Overigens vraag ik mij af, of het standpunt van de heer Ruygers en degenen, die met hem later de Werkgemeenschap vormden, in de onderhavige kwestie in 1945 hetzelfde was als dat van het Centrum. Ik betreur het, dat ook hier, en dan ten aanzien van het Centrum, de eerlijkheid in het geding werd gebracht.

„Wij zijn niet erg gerust op de nieuwe brochure van het Centrum voor Staatkundige Vorming over Staatkundige eenheid der Nederlandse katholieken. Het lijkt ons beter dit maar direct openlijk te zeggen. En de oorzaak van onze onrust is, dat de commissie zelf veel te gerust is”. Aldus luidt de aanhef van het commentaar van De Volkskrant (20 Januari). Zij acht het werkstuk „veel te cerebraal en te technisch, teveel spelend aan de top der partij-organisaties”. En dan stelt De Volkskrant vast : „De vraag is niet zo zeer : moeten we één blijven, maar zullen we één blijven, en hoe ?”

De heer Ruygers is na de lezing van het rapport niet overgebleven een gevoel van critiek, „maar andermaal een gevoel van diepe bezorgdheid”. In 1953 had de heer Ruygers in het Juli-nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid het reeds eerder aangehaalde artikel geschreven over het vraagstuk der eenheid onder de titel : „Wij zijn bezorgd”. In zijn artikel in het Maart-nummer van dit jaar vervolgt hij dan : „Men klampt zich vast aan een partijpolitieke eenheid als aan een strohalm en de blik wordt verduisterd voor de veel ontzaglijker vraagstukken, waarvoor de christenheid staat”. Na te hebben meegedeeld, dat hij geen moment in zijn overtuiging aan het wankelen is gebracht en te hebben opgemerkt, dat men eerst de moed moet hebben zich van een aantal betrekkelijkheden uit het verleden los te maken, vooraleer de weg naar de toekomst zich begint af te tekenen — een passage die reeds eerder ter sprake

kwam — schrijft hij : „ook op dit gebied geldt voor al te veel katholieken een woord uit de Schrift, dat wie zijn leven tracht te behouden, het zal verliezen. Al te vaak koesteren we ons in de illusie op de stoel te kunnen gaan zitten van de Voorzienigheid. In een sfeer van rationalisme en zelfgenoegzaamheid hebben we gemeend de risico's te kunnen uitschakelen van het voortdurende avontuur, waarin de christenheid op de wereld staat. Men staart zich blind op de macht van de collectieve organisaties, terwijl het enige antwoord van het christendom op de uitdaging van deze tijd gelegen is in het leven en de getuigenis van ieder van ons. Al eenzamer klinkt in onze huidige wereld de stem van het Evangelie. Het lijkt soms, alsof, tot betere doeleinden, de christenheid niet meer de spankracht en de dynamiek kan opbrengen, die het communisme heeft. Daar ligt de bron van onze zorg en onze onrust”.

In dit verband verdient een uitlating in de Gazet van Limburg van 23 Januari wellicht vermelding : „Zo 't juist is, wat prof. Romme in zijn jongste brochure over Katholieke Politiek schreef — en het is juist —, dat 'de Nederlanders van nature katholiek en, met duizend draden ingesponnen in katholieke tradities, in tal van opzichten katholieke politiek bedrijven', dan had het rapport in het hanteren van dit medium wat meer durf mogen betonen en enige afstand nemen ten aanzien van het idee, dat de bloei van hetatholicisme afhangt van het welvaren der K.V.P.”.

Deze reeks van aanhalingen moge worden gesloten met een woord van de heer Welter. Naar zijn mening bevat het rapport een rustige en daardoor in vele opzichten te waardenen bespreking van het vraagstuk van de staatkundige eenheid (Onze Actie, 30 Januari).

Is de commissie veel te gerust? Kan men niet rustig betogen en toch ongerust zijn? Kan men niet tegelijk rustig betogen, dat en waarom het verstandig is thans één te zijn en wel één te zijn in één politieke partij en tegelijk ongerust over de werkelijkheid dier eenheid? Eenheid is met andere woorden een zaak van het verstand, van het gevoel en van de wil. De taak van de commissie was gelegen in het geven van een gemotiveerd antwoord op een verstandelijke vraag.

Ik heb de indruk, dat de commissie niet geheel gerust is op de werkelijkheid van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders. Ik verwijs naar de passage onder het hoofd: „Leiding en vertrouwen” op blz. 48. Duidelijker komt de ongerustheid aan het licht in de slotbeschouwing, welke zij als volgt aanvangt: „De commissie staat aan het einde van haar taak. Zij heeft de argumenten opgesomd, die naar haar mening pleiten voor het behoud van de staatkundige eenheid in één partijverband en vervolgens enige eisen gesteld aan de organisatie van zulk een

partij. De commissie is zich er van bewust, dat alle goede argumenten tezamen nog geen bezielend ideaal vormen en dat een juiste organisatie op zichzelf de katholieke eenheid nog niet tot levende werkelijkheid maakt. Het is de geest die leven geeft en de geest is niet de resultante van een redenering. Ook kunnen argumenten niemand overtuigen, die zich niet onbevangen openstelt. Dit brengt de commissie in een slotbeschouwing tot een korte behandeling van de psychologische voorwaarden van de eenheid. In zoverre er in de jongste tijd immers sprake is geweest van een crisis in de saamhorigheid der katholieke Nederlanders op staatkundig terrein, bestond deze crisis grotendeels in de psychologische verhouding tussen partij en volgelingen." Hoe de houding van de partij en van de volgelingen moet zijn wordt dan verder uitgewerkt.

Over de ontzaglijke vraagstukken, waarvoor de christenheid thans staat, zal naar ik meen geen verschil bestaan tussen de heer Ruygers en de commissie. Maar heeft de commissie ergens beweerd, dat partijpolitieke eenheid zonder meer alleen deze vraagstukken tot oplossing brengt? Men kan partijpolitieke eenheid overschatten, doch ook onderschatten. De commissie heeft gepoogd aan te tonen, dat partijpolitieke eenheid waarde heeft. Uit de gehele opzet van haar betoog spreekt naar ik meen, dat zij die waarde betrekkelijk acht. Maar de heer Ruygers mag niet stellen, dat de blik voor de ontzaglijke vraagstukken wordt verduisterd, omdat men de waarde van partijpolitieke eenheid erkent. En wat bewijst hij met de aanhaling uit de Heilige Schrift? Is dit een argument tegen de voorstander van partijpolitieke eenheid hier en nu? Is dit een voorbeeld van het niveau, waarop de commissie had moeten debatteren? Het ware mij liever geweest als de heer Ruygers geen woorden van de Heilige Schrift had aangehaald. Maar als men uit deze bron put, dan past zeker enige verdere exegese. Vervolgens zou ik de vraag willen stellen, of wat de heer Ruygers dan laat volgen onmiddellijk betrekking heeft op het betoog van de commissie. Ik heb de indruk, dat hij zich hier naar aanleiding van het betoog met zijn afwijkende visie, maar vooral in zijn grote bezorgdheid heeft laten gaan. Doch hoe het ook zij, ik meen dat wij in zijn bezorgdheid moeten delen. Beseffen wij wel voldoende onze beperktheid en onvolkomenheid? Stellen wij ons voldoende voor ogen de betrekkelijkheid van de door ons gebezigde middelen, m.n. de betrekkelijkheid van de door ons gebezigde organisatorische middelen? De wijze, waarop de heer Ruygers de ontzaglijke vraagstukken, waarvoor de christenheid staat, en de partijpolitieke eenheid met elkaar in verband brengt, lijkt mij echter onjuist. Wij moeten op onze hoede zijn, niet alleen voor overschatting, doch ook voor onderschatting van onszelf en onze middelen. Zeker er dreigt een gevaar van overschatting van de organisatie. Doch degene, die op het gevaar van overschatting wijst, dient zich te vergewissen of hij niet aan

onderschatting lijdt. Bovendien, als de heer Ruygers waarschuwt voor de macht van de collectieve organisaties, dan zal hij niet nalaten deze waarschuwing ook tot zichzelf te richten, als lid van een collectieve politieke organisatie. Wie zal ontkennen, dat eigen leven en getuigenis van het grootste belang zijn! Maar is hierin het enige antwoord gelegen van het christendom op de uitdaging van deze tijd? Dan ziet de heer Ruygers geheel over het hoofd de niet geringe betekenis, die talrijke katholieke organisaties hebben m.n. voor het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen. Tot het wezen van het christendom behoren deze organisaties stellig niet. Maar direct of indirect hebben alle katholieke organisaties er toe bij te dragen — ook de politieke organisatie — om de christelijke visie op mens en gemeenschap te stellen naast en tegenover de uitdaging van deze tijd.

In de uittaling in de Gazet van Limburg beluister ik in wezen hetzelfde als bij de heer Ruygers. Het moet voor de commissie meer dan teleurstellend zijn, dat zij zelfs niet „enige” afstand heeft weten te nemen van het idee, dat de bloei van het katholicisme afhangt van het welvaren der Katholieke Volkspartij. Want dit meen ik nadrukkelijk te kunnen verklaren, dat dit idee geenszins het hare is. Het is voor mij een raadsel, hoe de commissie de schijn van het tegendeel op zich heeft geladen.

„Dit rapport, dat een bevrijdend woord had kunnen doen horen, is daarom zo teleurstellend, wijl het de uiting is van een denkwereld, die hoe langer hoe meer die van het verleden wordt, zonder ook maar tussen de regels door het vermoeden te wekken, dat dit wordt beseft”, aldus de teleurgestelde Nieuwe Eeuw in haar nummer van 30 Januari, en zij eindigt haar bespreking van het rapport met het een uiting te noemen van het „burgerlijke christendom”. Het rapport heeft evenwel niet alleen teleurstelling gebracht. De Stem was „blij” met het rapport. Ons Noorden noemde het een „verlossend woord”. En ook voor de heer Willems betekent het rapport een stap vooruit, omdat de katholiciteit van de katholieken in de Partij van de Arbeid niet langer in twijfel wordt getrokken.

Of het rapport aan de verwachtingen beantwoordt, houdt ten nauwste verband met de verwachtingen, welke men van het rapport heeft gehad. In een slotartikel zal ik trachten een samenvatting te geven van de commentaren op de opdracht en de samenstelling der commissie en de opzet van haar rapport, alsmede van de critiek op bepaalde onderdelen van het rapport. Ik hoop daarbij nog enige notities te plaatsen van mijn kant.

5 April 1954.

De Middenstandsnota II

door Drs A. W. H. J. QUAEDVLIEG

HET MIDDENSTANDSBELEID

Ons vorig artikel bevatte een weergave van de belangrijkste in de Middenstandsnota geproduceerde gegevens over de feitelijke positie van de Nederlandse middenstand, gevolgd door enkele opmerkingen naar aanleiding daarvan zowel als naar aanleiding van de critiek op dit onderdeel der nota. In dit tweede artikel willen wij het beleid bespreken, dat in het Regeringsstuk wordt uitgestippeld. Daarbij komen in de eerste plaats de grondslagen van het middenstandsbeleid aan de orde; daarna volgt een bespreking van enkele onderdelen van dit beleid, waarin genoemde grondslagen hun concretisering vinden en een slotbeschouwing.

1. De Grondslagen van het middenstandsbeleid

De Middenstandsnota opent met een vrij uitvoerige beschouwing over „Enige grondslagen voor het middenstandsbeleid” (blz. 5-7). Deze grondslagen hebben, als wij goed zien, betrekking op het object van en het motief voor het middenstandsbeleid, alsmede op het grondbeginsel, volgens hetwelk dit beleid dient te worden gevoerd.¹⁾ Aan de hand van genoemd onderscheid — dat correspondeert met de vragen naar het „wat”, het „waarom” en het „hoe” — wordt hieronder op de desbetreffende fundamentele beschouwingen der Regeringsnota nader ingegaan.²⁾

¹⁾ Hier wordt afgezien van de „grondslag”, dat voor een deugdelijk middenstandsbeleid feitelijk inzicht in de structuur van de middenstand en deszelfs problematiek noodzakelijk is. Zie voor deze grondslag ons vorig artikel.

²⁾ Men vindt deze beschouwingen aan het begin en aan het slot der nota (resp. hfst. I, § 1 en hfst. XII).

a. *Het object van het middenstandsbeleid.*

De Middenstandsnota bepaalt het object van het middenstandsbeleid in relatie tot het sociaal-economisch beleid als geheel. Dit ligt voor de hand. Wij geloven de ter zake in de nota aangegeven „grondslag” als volgt te kunnen analyseren.

1°. Volgens de Middenstandsnota is *het middenstandsbeleid* in de eerste plaats *een onderdeel* — en wel een belangrijk onderdeel — *van het algemeen sociaal-economisch beleid* (blz. 5, 1).

Deze stelling houdt o.i. drieërlei in.

Het eerste element is, dat — zoals de nota uitdrukkelijk zegt (t.a.p.) — het middenstandsbeleid als onderdeel moet passen in het geheel van het sociaal-economisch beleid. Dat dit laatste beleid een gecoördineerd geheel van maatregelen dient te zijn, hetwelk door een onderdeel, zoals het middenstandsbeleid, niet mag worden doorkruist, is duidelijk. Een middenstandsbeleid — d.w.z. een beleid, dat gericht is op de problemen en belangen van de middenstand — kan door de centrale overheid slechts worden gevoerd vanuit een oogpunt van het algemeen belang. Met deze vaststelling is overigens het middenstandsbeleid nog slechts op negatieve wijze afgegrensd.

Er is echter meer. In de tweede plaats n.l. bouwt het middenstandsbeleid, als onderdeel van het algemeen sociaal-economisch beleid, aan het geheel van dit laatste positief mede en oefent het daarop invloed uit — evenals de middenstand zelf, naargelang van zijn belangrijkheid de volkshuishouding mee opbouwt¹⁾ en de situatie, waarin de middenstand verkeert, invloed uitoefent op de volkshuishouding als geheel.²⁾ Ook deze gedachte vindt men in de nota uitgesproken, waar deze zegt, dat „ernstige moeilijkheden in de middenstandsector, voorzover deze op de gehele middenstand betrekking hebben, tot een ernstige verstoring van de sociaal-economische verhoudingen kunnen leiden” (blz. 5, 2).

Tenslotte is er nog een derde element, bestaande daarin, dat het sociaal-economisch beleid, in zijn geheel en in zijn (andere) onderdelen ook betekenis heeft voor de middenstand. Het behoeft nauwelijks betoog, dat de middenstand de vruchten plukt van de op de algemene welvaart (resp. op stabiliteit daarin) gerichte sociaal-economische politiek van de regering, zowel in haar geheel als in haar onderdelen.³⁾ Een en ander geeft de

¹⁾ Vgl. het hieronder sub 2° gezegde.

²⁾ Prof. Dr de Roos drukte dit destijds aldus uit, dat de middenstander door zijn productieve diensten de algemene welvaart mede vormt (Perspectieven voor de Middenstand in verband met de Toenemende Bevolking; uitgave van de Chr. Middenstandsbond — 's Gravenhage 1950, blz. 16).

³⁾ In dit opzicht kan men de middenstander afhankelijk noemen van de algemene welvaart. Vgl. Prof. de Roos, a.w., blz. 15.

Middenstandsnota eveneens uitdrukkelijk aan door een beleid, dat gericht is op een hoge en stabiele welvaart, „een der meest effectieve vormen van middenstandsbeleid” te noemen en door, voor wat bedoelde onderdelen betreft, naar de landbouwpolitiek en de sociale politiek (sociale zekerheid) te verwijzen.

2°. Volgens de nota is het *middenstandsbeleid* niet alleen een onderdeel zonder meer, maar ook een *specifiek onderdeel van het algemeen sociaal-economisch beleid* met een eigen karakter. Wanneer zich geen specifieke middenstandsproblemen zouden voordoen en de vraagstukken van de middenstand samenvielen met die van het overige bedrijfsleven, zou er geen aanleiding bestaan voor een afzonderlijk, afwijkend beleid in de middenstandssector. Nu zijn er feitelijk enerzijds diverse vraagstukken, die behalve de middenstand ook andere bevolkingsgroepen en m.n. andere sectoren van het bedrijfsleven aangaan.¹⁾ Anderzijds echter worden er ook in de middenstand typische, structurele problemen aangetroffen, die verschillen van die van het overige bedrijfsleven. Deze problemen wijst de nota aan als het voorwerp van het specifieke middenstandsbeleid (blz. 5, 1).

Naar aanleiding van het zo juist gezegde en het boven sub 1° opgemerkte zou men een onderscheid kunnen maken tussen middenstandsbeleid in de ruime zin en middenstandsbeleid in de enge zin. Het middenstandsbeleid in de *enge* zin dekt zich met het specifieke middenstandsbeleid, hetwelk gericht is op de specifieke problemen van de middenstand en dat de daarmee verbonden middenstandsbelangen binnen het geheel der volkshuishouding behartigt (zoals het vestigings-, het onderwijs- en het credietbeleid etc.). Onder middenstandsbeleid in *ruime* zin zou men kunnen verstaan het algemeen ofwel algemenere sociaal-economisch beleid, dat naargelang van zijn concrete voorwerp meer of minder direct de middenstand raakt en mede ten gunste van de middenstand werkzaam is. Het verband van de algemene conjunctuurpolitiek, de werkgelegenheids- en de industrialisatiepolitiek, de sociale politiek — kortom van de gehele welvaartspolitiek der Regering — met het middenstandsbeleid (in de enge zin) is het minst direct; dat deze politiek voor het middenstandsbedrijfsleven niet zonder invloed is, valt echter niet te ontkennen. Middenstandspolitiek in de ruime zin noemen wij ook die onderdelen van het sociaal-economisch beleid, welke een ruimer gebied bestrijken dan dat van de middenstand, maar toegepast op de middenstand toch een eigen karakter krijgen en wel door hun afstemming op de middenstand en zijn problemen. Voorbeelden hiervan vormen het productiviteitsbeleid,

¹⁾ In dit verband zij er op gewezen, dat de nota het middenstandsprobleem in hoofdzaak behandelt als een sociaal-economisch probleem, d.w.z. niet zozeer als een vraagstuk betrekking hebbende op een bepaalde bevolkingsgroep, maar meer als een vraagstuk, dat betrekking heeft op een bepaald onderdeel van het *bedrijfsleven*.

het kartel- en het p.b.o.-beleid, zomede het beleid in zake de research en de voorlichting.

De Middenstandsnota maakt een dergelijk onderscheid niet, althans niet uitdrukkelijk; men mag echter wel zeggen, dat het impliciet daarin aanwezig is. Het komt ons voor, dat dit onderscheid verhelderend kan werken en dat het m.n. tot een beter begrip van het middenstandsbeleid en zelfs van de systematiek der Middenstandsnota kan bijdragen. Zoals voor de hand ligt, neemt het specifieke middenstandsbeleid in de Regeringsnota de belangrijkste plaats in. Op de verschillende onderdelen van dit beleid gaan wij in paragraaf 2 van dit artikel in.

b. Het motief voor het middenstandsbeleid.

Bij de beschouwing van het motief voor het middenstandsbeleid (in de enge zin) kunnen wij nauw aansluiten bij het gezegde over het object hiervan. Gelijk we daar gezien hebben, zou er geen behoefte bestaan aan een afzonderlijk middenstandsbeleid, wanneer er geen middenstand bestond of geen specifieke middenstandsproblemen waren.

Het motief voor dit beleid is echter gelgen in de belangrijkheid van de middenstand, zowel in quantitatief als in kwalitatief opzicht voor de volkshuishouding en maatschappij. Over het quantitatief aspect van de middenstand is in ons vorig artikel aan de hand van de Middenstandsnota al het een en ander medegedeeld. De nota acht de middenstand echter ook in kwalitatief opzicht zeer belangrijk. Dit komt reeds tot uitdrukking op de eerste bladzijde van het Staatsstuk, waar de middenstand „een belangrijk element in onze samenleving” wordt genoemd (blz. 5, 2) en waar verder gezegd wordt, dat het feit, dat het beeld van de Nederlandse samenleving vanouds in hoge mate bepaald wordt door de aanwezigheid van een groot aantal midden- en kleinondernemingen, ertoe bijdraagt, „dat de maatschappelijke tegenstellingen worden verzacht en dat de sociale gedifferentieerdheid in verband met haar geleidelijk verloop niet tot ernstige sociale spanningen aanleiding geeft” (t.a.p.). Aan het slot der nota wordt nog eens uitdrukkelijk gesproken van de „betekenis, welke zij (de Regering) gelegen acht in de handhaving van een brede en gezonde groep van zelfstandigen in het bedrijfsleven” (blz. 95, 1). Aan deze sociologische waardering geeft de paragraaf over „Enige kenmerken van de middenstand” nog wat meer reliëf. Hier wordt o.a. sterk het persoonlijke karakter der middenstandsonderneming beklemtoond en wordt — overigens summier — gewezen op het ontbreken van een te sterk ontwikkelde arbeidsverdeling, die voor de persoonlijkheid van de werknemers schadelijk zou kunnen zijn (blz. 11, 1). In de gedachtengang der nota mag men zeker aan deze sociologische waardering een economische waardering paren. Wij doelen hierbij o.a. op het belang, m.n. ook in economisch opzicht, van het per-

soonlijke karakter der middenstandsonderneming en van de persoonlijke relatie tussen de middenstander en zijn klant, waarmee deze laatste ten eerste gebaat kan zijn.¹⁾ Overigens weidt de nota over deze aspecten niet uit en terecht, want zij behandelt de middenstandsproblemen — althans in hoofdzaak — niet vanuit een sociologische gezichtshoek, maar van de sociaal-economische zijde en wel als basis voor een sociaal-economisch middenstandsbeleid (zie boven, blz. 51, voetnoot).

c. *Het grondbeginsel van het middenstandsbeleid.*

Het is duidelijk, dat, wanneer het middenstandsbeleid naar zijn object een onderdeel — zij het ook een specifiek bepaald en belangrijk onderdeel — uitmaakt van het algemeen sociaal-economisch beleid, het karakter van het middenstandsbeleid in zijn algemeenheid niet mag afwijken van de principes, die ten grondslag liggen aan het algemeen sociaal-economisch beleid. Laatstgenoemd beleid nu heeft volgens de Middenstandsnota tot uitgangspunt, dat het ingrijpen der overheid in het bedrijfsleven — buitengewone omstandigheden daargelaten — een „algemeen” karakter behoort te dragen (aldus zouden wij n.l. het „globaal ingrijpen op strategische punten” (blz. 6, 1) willen aanduiden) en dat het zich dient te bepalen tot het scheppen en instandhouden van de voorwaarden, die het de voor zijn taak berekende ondernemer mogelijk maken de ondernemersfunctie uit te oefenen; aan de zelfwerkzaamheid van de ondernemers wordt dus primaire betekenis toegekend. Dit beginsel houdt m.n. ten aanzien van de middenstand in, dat de overheid, waar nodig, zorgt voor een ordelijk economisch verkeer en uitwassen van onordelijkheid in dit opzicht afsnijdt of voorkomt (t.a.p.). Een restrictieve, beschermende²⁾ politiek tegenover de middenstand, die de concurrentie zou uitschakelen, wordt hiermee tevens afgewezen; het beleid dient niet uit te zijn op bescherming van de middenstand als een sociaal zwakke groep, doch moet gericht zijn op bevordering van een goede uitoefening van de functie van de middenstand in de volkshuishouding (blz. 6, 2).

De gedachte van „slechts” algemeen of globaal ingrijpen van de zijde der overheid in de middenstandssector, houdt als consequentie in, dat veel wat ten behoeve van de middenstand en zijn belangen en problemen kan, resp. moet worden ondernomen, aan de organisaties van de middenstand zelf moeten worden overgelaten. De Middenstandsnota kent aan het organisatie-wezen, zowel op privaatrechtelijke als op publiekrechtelijke basis, dan ook een belangrijke plaats toe bij het middenstands-

¹⁾ Vgl. hiervoor de interessante beschouwingen van *Dr van der Wilde* in zijn „Middenstandsproblematiek in een nieuw gewaad”, Kampen 1953, blz. 47 e.v.

²⁾ Beter wellicht zou men kunnen spreken van een „restrictief beschermende”.

beleid. In de nog steeds relatief geringe ontwikkeling van het organisatiewezen in de middenstandsector acht zij een „barrière” gelegen „voor een actieve middenstandspolitiek van overheidswege” (blz. 6, 2 en 7, 1). Men zal dit aldus moeten opvatten — zoals ook nader wordt verklaard — dat het overheidsbeleid effectiever zal kunnen zijn, naarmate taken kunnen worden overgelaten, resp. overgedragen aan het georganiseerde middenstandsbedrijfsleven (t.a.p.).

Tot nu toe zijn wij bij onze uiteenzetting hoofdzakelijk interpretatief en analytisch te werk gegaan. Naar aanleiding van boven omschreven grondbeginsel van het middenstandsbeleid, zoals men dit in de Middenstandsnota vindt aangegeven, mogen hieronder enkele opmerkingen volgen van principieel waarderende aard.

Naar onze mening is genoemd grondbeginsel der middenstandspolitiek geheel in overeenstemming met het zgn. *subsidiariteitsprincipe*. Dit laatste principe eist, *negatief* beschouwd, niet-inmenging in de zaken, die tot de sfeer van het individu (i.c. de ondernemer) en van de groepen en lagere organen (i.c. de bedrijfsorganen of -organisatie) behoren en legt, *positief* beschouwd, de nadruk op hulp- en steunverlening aan het particuliere initiatief en op aanvulling hiervan, indien en voorzover dit tekort mocht schieten.¹⁾

Welnu het middenstandsbeleid, zoals het in de nota wordt getekend, ontziet niet alleen de zelfwerkzaamheid van de *individuele middenstandsondernemer*, maar bevordert deze ook door het scheppen en instandhouden van de voorwaarden daartoe, het neemt van de middenstandsondernemer geen functies over die hem toekomen, maar werkt een goede vervulling daarvan in de hand, het neemt geen risico's weg die eigen zijn aan het zelfstandig ondernemerschap, maar zorgt er slechts voor, dat de ondernemer ze zelf dragen kan. Deze subsidiaire werkzaamheid der overheid, bestaande in bevordering van de zelfwerkzaamheid van en van een goede functievervulling, alsmede het dragen van eigen risico's door de middenstandsondernemer, heeft — zoals wij nader zullen zien — voor de middenstand een specifiek karakter. Dienovereenkomstig verkrijgt het subsidiariteitsbeginsel, toegepast op de verhouding overheid-middenstander, een specifieke inhoud.

Uit het bovengezegde blijkt tevens, dat het overheidsbeleid

¹⁾ In onze opvatting omvat „subsidiariteit” dus de betekenissen van 1° „subsidiair” in de zin van „desnoods in de plaats tredend” (zoals in de uitdrukking : „boete, subsidiair hechtenis”) ; en 2° „subsidie” — afgeleid van het latijnse „subsidium”, dat hulp of steun betekent — en wel in ruime zin, zodat er niet alleen financiële steunverlening onder valt. Vgl. Mr Dr A. Borret S.J., Sociologie, Roermond-Maaseik 1947, blz. 123 e.v.

niet alleen subsidiair werkzaam is ten aanzien van de individuele middenstandsondernemer, maar ook ten opzichte van de *georganiseerde middenstand*. Enerzijds wil de overheid geen taken overnemen, die bij de organisaties van de middenstand thuishoren; anderzijds steunt en stimuleert zij de organisaties tot de vervulling van bepaalde taken en bevordert zij ook welbewust de ontwikkeling van het organisatiewezen, in het bijzonder in publiekrechtelijke richting (vgl. blz. 7, 1).

Het niet willen overnemen van taken, liggende op het terrein van de middenstandsorganisaties, demonstreert zich in de afwijzing van een splitsing van het overheidsbeleid ten opzichte van de middenstand in functioneel verschillende onderdelen (b.v. een detailhandelsbeleid, een ambachtsbeleid etc.). Terecht stelt de nota, dat het overheidsbeleid slechts „algemeen” kan zijn, hetgeen echter niet zeggen wil, dat het geen rekening zou houden met de gedifferentieerdheid in de middenstand. Voor wat dit laatste betreft wordt gewezen op de branchegewijze uitwerking van de vestigingwetgeving, de aanpassing van het credietbeleid m.n. aan de bijzondere situatie in het ambacht en de afstemming van het winkelsluitingsbeleid (zoveel mogelijk) op het karakter van bepaalde branches en regionale omstandigheden (blz. 91, 2).

Het z.g. functioneel middenstandsbeleid valt in de gedachtengang der nota dus toe aan de middenstandsorganisaties, i.c. de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Als op de voorgrond tredende taken voor de samenwerking der middenstanders in specifiek vakverband noemt de nota voorts de bevordering der productiviteit (in het ambacht: door samenwerking van ondernemingen bij het gezamenlijk gebruik van machines en bij de toelevering en uitbesteding; in de detailhandel: het vrijwillig filiaalbedrijf en de inkoopcombinatie (blz. 30, 1)), de bevordering van de export (blz. 85, 86); als een zeer belangrijke taak voor de centrale middenstandsorganisaties geeft zij aan de research en de voorlichting (blz. 77-79). Vervolgens zal de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een hele reeks van taken kunnen vervullen: zowel op het gebied van de vakopleiding, de voorlichting en het onderzoek als in het bijzonder op het gebied van de ordening der concurrentie; allemaal taken, die (zoals de eerstgenoemde groep) nu reeds door de bestaande middenstandsorganisaties worden uitgeoefend, maar in publiekrechtelijk verband een betere behartiging zullen kunnen vinden, ofwel taken (zoals de ordening), voor de uitoefening waarvan een publiekrechtelijk orgaan nodig is, in het bijzonder ook omdat de middenstand, wegens het grote aantal ondernemingen, op privaatrechtelijke basis niet gemakkelijk aan het treffen van ordenende maatregelen toekomt.

Door — zoals de Middenstandsnota doet — bepaalde taken voor de overheid te reserveren en anderzijds bij het middenstandsbeleid een ruime plaats toe te kennen aan het georganiseerde middenstandsbedrijfsleven, een en ander met volledige erkenning van de taak en de verantwoordelijkheid van de individuele ondernemer, ontstaat een harmonische verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen overheid, georganiseerd middenstandsbedrijfsleven en middenstandsondernemers. Aan de overheid competeren bepaalde taken uit hoofde van het algemeen belang; de organisatie heeft tot verzorgingsgebied het belang van de bedrijfstak — en dit wel gezien al of niet met in-

achtneming van het algemeen belang, al naargelang de organisatie een publiek- of privaatrechtelijk karakter draagt; de individuele ondernemer staat voor de behartiging van het belang van zijn onderneming. Met het oog op de ontwikkeling van het organisatiewezen onderscheidt de nota ten aanzien van het middenstandsbeleid drie kringen: 1) de kring van het particuliere middenstandsorganisatiewezen, samenwerkend aan de top in de Commissie van Overleg van de Middenstandsvakcentralen; 2) de functionele organen der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, aan de top een eindpunt vindend in toporganen van advies en van samenwerking en 3) de centrale overheid (blz. 70, 1).

Wij menen, dat deze opzet in overeenstemming is met het subsidiariteitsprincipe, volgens hetwelk ieder hoger orgaan zich subsidiair verhoudt ten opzichte van het naast lager gelegen orgaan. Deze regeling van de verhouding van „lager” en „hoger” levert een juiste afbakening van taken en verantwoordelijkheden en legt daarmee de grondslag voor een vruchtbare samenwerking. De behandelde „grondslag” van het middenstandsbeleid stoelt aldus op stevige principes en ontleent daaraan zijn kracht.

2. De onderdelen van het middenstandsbeleid

Na de behandeling van de grondslagen van het middenstandsbeleid — t.w. zijn object en motief en in het bijzonder het grondbeginsel, waar het van uitgaat — willen wij thans enkele onderdelen van dit beleid onder de loupe nemen. Aldus doende zullen wij in de eerste plaats zien, welke concrete uitwerking door de Middenstandsnota aan het grondbeginsel van het „algemene” of „globale” ingrijpen in de concrete politiek wordt gegeven; bij onze beschouwing zal tevens naar voren komen, in hoeverre de nota wijziging of vernieuwing in dit beleid aanbrengt.

Zoals in het bovenstaande reeds werd opgemerkt (zie boven, blz. 52), ligt het zwaartepunt der Middenstandsnota bij de behandeling van het zgn. specifieke middenstandsbeleid. Dit komt in de eerste plaats tot uitdrukking in de volgorde der besproken onderwerpen. Achtereenvolgens komen aan de orde: het vestigingsbeleid (hfst. III), het onderwijsbeleid (hfst. IV), het credietbeleid (hfst. V), de organisatie van de Nederlandse middenstand (en in verband daarmee het kartelbeleid, dat op zich zelf een ruimere strekking heeft) (hfst. VI), het winkelsluitingsbeleid (hfst. VII) en tenslotte de research en de voorlichting (hfst. VIII). Daarna wordt aandacht besteed aan enkele onderwerpen van algemeen beleid, waaraan echter belangrijke facetten voor de middenstand vastzitten, zoals de sociale zekerheid (hfst. IX) en het fiscale beleid (hfst. X). De omvang der desbetreffende hoofdstukken neemt, naar gelang van de betekenis die de daarin besproken onderwerpen voor het *door de overheid* te voeren specifieke middenstandsbeleid hebben, steeds af. Wij leggen de nadruk hierbij op de woorden „door de overheid”. De nota zegt nl. minder over zaken, die zij cfm. haar grondbeginsel van slechts „algemeen” of „globaal” ingrijpen, beschouwt als behorend — voor een belangrijk gedeelte of zelfs primair — tot de taak

van de georganiseerde middenstand. Hieronder ressorteren m.n. de productiviteitsbevordering en de research annex voorlichting — beide zaken, waaraan het Regeringsstuk groot gewicht toekent.

Evenals de Middenstandsnota zelf, zal ook onze verdere beschouwing hoofdzakelijk gewijd zijn aan het specifieke middenstandsbeleid. Hierbij zullen wij ons wederom beperkingen moeten opleggen ; m.n. zal het winkelsluitingsbeleid buiten beschouwing blijven, evenals de problematiek betreffende de organisatie van de middenstand (waarover boven in ander verband al iets gezegd is), dit laatste omdat een behandeling hiervan te veel ruimte zou vergen. Aldus blijven over het vestigings-, het onderwijs- en het credietbeleid, zomede het productiviteitsbeleid en het beleid in zake de research en de voorlichting. Wat betreft de drie eerste onderdelen ligt het zwaartepunt bij de overheid ; zij vormen zelfs de belangrijkste onderdelen van het specifieke middenstandsbeleid. De laatste twee onderwerpen (waarbij research en voorlichting als één object worden genomen) liggen voor een belangrijk gedeelte op het terrein van de organisaties. Beide groepen van onderdelen of onderwerpen komen hieronder achtereenvolgens aan de orde.

a. Het vestigings-, onderwijs- en credietbeleid.

Genoemde drie onderdelen van het middenstandsbeleid worden in de Middenstandsnota in extenso behandeld. De nota beschouwt ze eerst op zich zelf en stelt daarna een beoordeling in vanuit het standpunt der doelmatigheid. Zij expliciteert en verdedigt het gevoerde beleid, maar formuleert tevens nieuwe richtlijnen voor de toekomst. In dit laatste openbaart zich het realistisch en dynamisch karakter van de middenstandspolitiek, die niet op starre doctrinaire wijze bij de toepassing van haar beginselen te werk gaat.

Enigszins uitvoerig wensen wij stil te staan bij het **vestigingsbeleid** en wel omdat dit beleidsonderdeel — dat men vaak de „hoeksteen” noemt van het middenstandsbeleid — o.i. bij uitstek geschikt is om als toetssteen te fungeren van het gehele middenstandsbeleid, dit laatste èn uit een principieel oogpunt (n.l. het gezichtspunt van verwezenlijking van het principe van het „algemeen” of „globaal” ingrijpen, in onze terminologie van de „subsidiare” overheidsactiviteit) èn uit een oogpunt van de economische doelmatigheid (het gezichtspunt van aanpassing aan de feitelijke economische en maatschappelijke ontwikkeling).

Het vestigingsbeleid — zoals dit berust op de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937 — beoogt de bevordering van een goede bedrijfsuitoefening door de middenstandsondernemer, ter versterking van de concurrentiekracht van de middenstand en ter bescherming van het publiek. Het directe gevolg hiervan is wering van onbekwamen ; indirect wordt aldus de overbezetting

tegengegaan (blz. 36). Tot het beoogde doel dienen de bekende eisen van handelskennis, vakbekwaamheid en credietwaardigheid, waaraan een aspirant-ondernemer moet voldoen, zodra een zgn. Vestigingsbesluit op een bepaalde tak van detailhandel en/of ambacht wordt toegepast.

Van *principieel* standpunt uit gezien lijkt het vestigingsbeleid een model-toepassing der subsidiariteitsgedachte. Het bouwt n.l. voort op wat „van onderop” is geïnitieerd, waakt echter tegelijk tegen benadeling van het algemeen belang door belanghebbenden, terwijl het overheidsingrijpen op vestigingsgebied voorts een typisch „algemeen” of „globaal” karakter draagt, afkerig als het is van gedetailleerde overheidsbemoeienis (waarvoor eveneens overeenstemming bestaat met het subsidiariteitsprincipe).

Deze gedachten willen wij wat nader uitwerken aan de hand van hetgeen de Middenstandsnota daarover zegt. In de eerste plaats bouwt, gelijk opgemerkt, het vestigingsbeleid voort op regelingen die uit het bedrijfsleven zelf voortkomen. „Het initiatief tot toepassing van de Vestigingswet Kleinbedrijf, het opstellen van vestigingseisen en het geven van de vakopleiding moeten uitgaan van de betrokken bedrijfstak. De vaststelling van het vestigingsbesluit door de overheid strekt er toe, dat de wenselijkheid der regeling, de hoogte der eisen en de afgrenzing der branche worden getoetst aan de belangen zowel van de betrokken bedrijfstak en de gehele middenstand als van de adspirant-ondernemers en het publiek” (blz. 39, 2). De „toetsing”, waarvan hier sprake is, heeft betrekking op het tweede element, dat wij naar voren brachten; zij duidt er m.n. op, dat de overheid op de bres staat om benadeling van het algemeen belang te voorkomen. Dit algemeen belang nu kan worden geschaad door een onredelijke opvoering van de vestigingseisen, waardoor het stelsel van deze eisen zou ontaarden in een verkapte sluitingsregeling (blz. 40, 1), als ook door de reservering van bepaalde werkzaamheden voor de eigen bedrijfstak, teneinde de concurrentie zoveel mogelijk uit te schakelen (t.a.p.). De overheid zal dus dienen toe te zien, dat geen onredelijke opvoering van de vestigingseisen plaats vindt en dat de vaststelling van bekwaamheidseisen een voortdurende aanpassing van de middenstand aan de wisselende economische en maatschappelijke omstandigheden niet in de weg staat. Op beide punten komen wij hieronder nog terug. Het vestigingsbeleid valt voorts — in de derde plaats — te beschouwen als een specimen van het eerder besproken algemeen of „globaal” overheidsingrijpen (vgl. par. 1 sub c van dit artikel). Het werkt als zodanig met „objectieve” eisen en wijst het zgn. behoefte-element af, zulks ondanks het feit, dat het vestigingsbeleid mede de overbezetting (n.l. door wering van de onbekwamen) beoogt tegen te gaan.

De afwijzing van het *behoefte-element* in de Middenstandsnota vormt enerzijds een consequentie van haar grondbeginsel nopens het „algemeen” of „globaal” ingrijpen (in onze gedachtengang van het subsidiariteitsbeginsel) ; anderzijds steunt deze afwijzing op overwegingen van sociaal-economische doelmatigheid. Het behoefte-criterium is èn principieel niet houdbaar èn strijdig met een doelmatig sociaal-economisch beleid. Deze twee aspecten hangen zo nauw samen, dat zij moeilijk van elkaar kunnen worden losgemaakt ; dat beide elementen hierbij in het geding zijn, valt echter niet moeilijk in te zien. Tot de principiële argumenten tegen het z.g. behoefte-criterium behoort in de eerste plaats, dat toepassing hiervan tot een dermate gedetailleerde overheidsbemoeienis zou leiden, dat er weinig of niets overblijft van de vrijheid van onderneming en van de zelfstandigheid van de ondernemer. De overheid immers zou per bedrijfstak moeten gaan vaststellen, hoeveel ondernemingen toelaatbaar zijn en dit niet één keer maar periodiek, omdat de „behoefte” vanzelfsprekend wisselt. Zij loopt daarbij tevens het risico, dat betrokkenen een inkomensgarantie zullen vragen. Van principiële betekenis is bovendien het door Staatssecretaris Veldkamp bij de behandeling van het wetsontwerp Vestigingswet Bedrijven in de Eerste Kamer naar voren gebrachte argument, dat toepassing van het behoefte-element in strijd zou komen met de gewenste mobiliteit in het maatschappelijk leven¹⁾. Deze toepassing zou echter ook ten koste gaan van een goede functie-ervulling en wel door de verstarring die zou optreden en het gevaar van inefficiency en van verdwijning van de service aan de klant, dat zou ontstaan. Tot het gezichtspunt van de economische doelmatigheid behoren in het bijzonder overwegingen als : de onmogelijkheid om overbezetting in de middenstand, met zijn talrijke ondernemingen en ingewikkelde structuur, enigszins nauwkeurig vast te stellen (bij de vaststelling waarvan al direct conjunctuur en structuur dooreenlopen) en om, mede in verband met genoemde omstandigheid, een aanvaardbare maatstaf te vinden, die op enige objectiviteit aanspraak zou kunnen maken. En zelfs al zou men er in slagen in één of meer bedrijfstakken door middel van het behoefte-element de overbezetting te keren, dan ontstaat gerede kans, dat de uitgeschakelde ondernemers zich tot een andere bedrijfstak wenden en daar overbezetting doen ontstaan of eventueel bestaande overbezetting vergroten. Daar komt nog bij, dat het behoefte-criterium louter quantitatief is, terwijl het voor de goede functionering van het economisch bestel in de eerste plaats gaat om de kwaliteit der ondernemers ; ter instandhouding en opvoering van de kwaliteit nu is concurrentie onontbeerlijk, die door de toepassing van het behoefte-criterium zou worden geëlimineerd.

De Middenstandsnota somt soortgelijke bezwaren op als de zo juist genoemde (blz. 44-45). Zij opteert duidelijk voor een „sanering” langs kwalitatieve weg, zoals die in de objectieve principes van de geldende vestigingswetgeving is belichaamd. Zij continueert daarmee de, sinds de totstandkoming van de Vestigingswet Kleinbedrijf 1937, door de Regering gevolgde lijn. Zoals de nota met cijfers adstrueert, liggen de „sterftcijfers” van ondernemingen met een vestigingsvergunning aanzienlijk lager dan die van ondernemingen in bedrijfstakken, waarop de wet niet van toepassing is verklaard. Hetzelfde geldt ten aanzien van de opheffingen en de faillissementen. Ook wordt over cijfers betreffende de omzetten beschikt, waarin zich eveneens de

¹⁾ Vgl. Handelingen Eerste Kamer Deel III, 1953-'54, blz. 3109.

positieve betekenis van de bestaande vestigingswetgeving aftekent (blz. 42-43).

Mag men in de desbetreffende gegevens — die overigens, zeker ten dele, niet onbekend zijn — een aanwijzing zien, dat de vestigingswetgeving, althans globaal gesproken, gunstig heeft gewerkt en dat zij, wederom globaal gesproken, een doelmatig instrument is gebleken ter bereiking van het gestelde doel, belangrijker is, dat de Middenstandsnota zich omstandig bezig houdt met de vraag, hoe de vestigingswetgeving nog beter aan haar doel zou kunnen beantwoorden.

Hierop hadden wij het oog, toen wij boven spraken van het *gezichtspunt der sociaal-economische doelmatigheid*. Een fundamentele beschouwing van de verschijnselen van enerzijds specialisatie en anderzijds parallelisatie bij de branchesamenstelling (blz. 45-46) leidt tot het inzicht, dat beide onder omstandigheden economisch-rationeel kunnen zijn en dat het bijgevolg niet aangaat, eventuele restrictieve tendenties in de richting van specialisatie door de vestigingswetgeving in de hand te werken. Deze wetgeving immers beoogt alleen, door het stellen van bekwaamheidseisen te voorkomen, dat een ondernemer zich begeeft op buiten zijn branche gelegen terrein, voorzover hij daartoe de vereiste kwaliteiten mist. „Een verdere remmende werking dan deze beogen de eisen van vakbekwaamheid niet uit te oefenen met betrekking tot de parallelisatie” (blz. 45, 2 onderaan). Derhalve moeten deze eisen zodanig worden geformuleerd, dat zij de totstandkoming van een optimale branchestructuur — d.w.z. een branchestructuur die zoveel mogelijk is aangepast bij een efficiënte bedrijfsvoering en bij de eisen, die de behoeftenbevrediging van de consument stelt — niet belemmeren (blz. 46, 1). Nu is het niet mogelijk, de eisen van vakbekwaamheid zo te formuleren, dat zij ruimte laten voor een volkomen vrije ontplooiing van de branchestructuur; de vestigingsbesluiten moeten noodzakelijkerwijze een zekere brancheschrijving inhouden. Bij de totstandkoming van vestigingsbesluiten wordt reeds getracht, de daaraan verbonden bezwaren zoveel mogelijk te ondervangen; de nota noemt in dit verband een zestal methoden, die naar gelang van de omstandigheden toepassing vinden. De Vestigingswet Bedrijven, die in de plaats zal treden der Vestigingswet Kleinbedrijf, opent hiertoe wederom nieuwe mogelijkheden. Zij voorziet m.n. in de mogelijkheid van het verlenen van ontheffing, op grond waarvan ondernemers die de werkzaamheden van verschillende bedrijfstakken paralleliseren, niet meer volledig aan de eisen van de verschillende daarvoor geldende vestigingsbesluiten zullen behoeven te voldoen; vervolgens biedt genoemde wet de mogelijkheid van het vaststellen van één vestigingsbesluit voor geparalleliseerde ondernemingen met variabele eisen (blz. 47). Aldus vermijdt men verstarring bij de hantering van de objectieve criteria der

vestigingswetgeving; zowel de vestigingseisen als de branche-omschrijving worden voortdurend getoetst aan de technische en maatschappelijke ontwikkeling. Dat speciaal de mogelijkheden, in dit opzicht door de Vestigingswet Bedrijven geopend, van groot belang zijn voor de toestanden ten plattelande — waar veel onderbezette, maar niettemin sociaal-economisch verantwoorde ondernemingen worden aangetroffen (zie ons vorig artikel) — laat zich begrijpen.

Het **onderwijsbeleid** wordt door de Middenstandsnota op analoge wijze behandeld als het vestigingsbeleid, waarvan het overigens een complement vormt. O.a. betoogt de nota uitvoerig, waarom destijds de opleiding voor de handelskennis in handen van de centrale organisaties en de opleiding voor de vakexamens in die van de vakorganisaties is gelegd — ondanks de daaraan vastzittende bezwaren — en dat dit systeem, zowel om principiële als om praktische redenen, dient te worden gehandhaafd. De Regering acht het echter haar plicht, te waken tegen overlading van de leer- en examenprogramma's. De bekwaamheidseisen mogen het strikt noodzakelijke niet te boven gaan; te hoge eisen zouden tot een afsluiting der branche kunnen leiden. Belangrijk voor de ontwikkeling van het middenstandsonderwijs is voorts, dat de nota het als „noodzakelijk” beschouwt, dat deze onderwijstak een plaats krijgt in ons onderwijsstelsel. Daartoe wordt de instelling van een commissie aangekondigd (welke instelling inmiddels een feit is geworden).

Het **credietbeleid** verkrijgt in de Middenstandsnota een uitvoerige behandeling. Het is in het kader van dit artikel niet mogelijk op dit hoofdstuk diep in te gaan. In tegenstelling tot het vestigings- en het onderwijsbeleid, die beide opvoering van de kwaliteit der ondernemers beogen, beweegt het credietbeleid zich in de zakelijke sfeer. Het „subsidiair” karakter van dit beleid vindt zijn uitdrukking in de bekende overheids-garantie; indien ergens sprake is van aanpassing aan de omstandigheden, dan is zulks bij het credietbeleid het geval. De credietvormen hebben zich in de loop der jaren sterk vermenigvuldigd, speciaal in de na-oorlogse tijd, toen nieuwe behoeften opkwamen. Met veel nadruk stelt de nota, dat de credietgeving een economisch karakter dient te hebben en te behouden. Zo wordt b.v. een lagere dan de usantiële rente afgewezen; de credietverlening mag geen „verkapte subsidiëring” zijn (blz. 63, 1). „Hulp op andere dan economische gronden zal verleend moeten worden door instanties, die zich met de sociale hulpverlening bezighouden, waarbij in de eerste plaats wordt gedacht aan de mogelijkheden, die de sociaal-economische hulpverlening aan zelfstandigen biedt” (t.a.p.).

Overigens zullen, met handhaving van de bestaande grond-

slagen van het credietbeleid, de normen voor de verschillende credietvormen worden uitgebreid ; zo is b.v. het vraagstuk der vestigingscredieten voor kleine branches opnieuw in studie genomen en ligt een reorganisatie der borgstellingsfondsen (welke credietvorm een sterk sociale inslag heeft, maar niettemin aan economische normen moet voldoen) in het voornemen. Belangrijk is ook de mededeling der Middenstandsnota, dat wordt overwogen, in de Nederlandse Staatscourant de volledige tekst van de uitvoeringsbepalingen op het gebied der bestaande credietregelingen (alsook de wijzigingen en aanvullingen daarop) te publiceren.

Zoals bovenstaande summiere weergave van de hoofdpunten aantoon, is ook voor het credietbeleid karakteristiek, dat het wisselt met en aangepast wordt aan de bestaande behoeften, met handhaving echter van zijn „algemeen”, „globaal” of „subsidiar” karakter.

b. *De productiviteit, de research en de voorlichting.*

Zoals reeds werd opgemerkt, beschouwt de Middenstandsnota deze onderwerpen als zaken, die primair of althans in belangrijke mate de middenstand zelf en wel in het bijzonder de middenstandsorganisaties aangaan.

Ten aanzien van de **productiviteit** wordt de taak der overheid uitdrukkelijk gequalificeerd als indirect. Hiermee in overeenstemming is, dat de nota bij herhaling het grote belang van productiviteitsverhoging voor de middenstand betoogt en dat zij voorts de wegen aangeeft, die deze „indirecte” productiviteitsbeïnvloeding volgt. Door haar politiek werkt de overheid — aldus de nota — langs drie wegen op de productiviteit in, n.l. via de vestigingswetgeving (die de kwaliteit van de middenstandsondernemer verbetert), via de credietpolitiek (die de financiële positie der ondernemingen versterkt) en vervolgens door voorlichting (zie hieronder) en subsidiëring, dit laatste sinds korte tijd speciaal in het kader van de zgn. productiviteitsbevordering, waarvoor — gelijk bekend mag worden verondersteld — blijkens de Tweede Productiviteitsnota een bedrag van f 1.2 mln is uitgetrokken voor research-doeleinden (vgl. blz. 31).

Wat de **research** en **voorlichting** aangaat maakt de nota een onderscheid tussen algemene en speciale voorlichting.

Over hetgeen de Regering overweegt ter opvoering van de *algemene* voorlichtingsmogelijkheden — n.l. de bevordering van de totstandkoming van een algemene middenstandsstatistiek — spraken wij reeds in ons vorig artikel. Tot het genoemde doel zal samenwerking nodig zijn van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Economisch Instituut voor de Middenstand (blz. 79, 1).

In zake de *speciale* voorlichting „is de Regering van oordeel,

dat zij hier *vooral*sno*g* (cursivering van schrijver dezes) een taak moet voorbehouden voor de overheid, totdat het mogelijk zal blijken deze taak over te dragen aan de komende publiekrechtelijke bedrijfsorganen in de middenstandssector" (t.a.p.). Met deze woorden leidt de Middenstandsnota de bekendmaking in van de stichting van een speciale middenstandsvoorlichtingsdienst (ressorterende onder het Directoraat-Generaal voor de Middenstand), die met zgn. middenstandsconsulenten zal werken. „Deze consulenten zullen op basis van de algemene middenstandsstatistiek en van de uitkomsten van de research adviezen moeten geven over verbetering van de bedrijfsuitoefening, waarbij m.n. ook aan het productiviteitsaspect aandacht kan worden besteed" (blz. 79, 1/2). Hun positie is gedacht als analoog aan die van de Rijksnijverheidsconsulenten en de landbouwconsulenten.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de Middenstandsnota de regeringstaak ten aanzien van de productiviteitsverhoging en de research annex voorlichting ziet als een secundaire taak, uitsluitend bestaande in het steunen en stimuleren van particuliere activiteit, alsmede het verhogen van de algemene mogelijkheden tot ontplooiing hiervan. Deze opvatting lijkt ons in overeenstemming met het beginsel der subsidiaire werkzaamheid, toegepast op het onderhavige onderwerp. Ook de figuur van de middenstandsconsulent komt o.i. met dit beginsel niet in strijd¹⁾. Het instituut van de ambtelijke consulent bestaat elders ook en heeft daar zeer bevredigend gewerkt; de behoefte aan objectieve technische voorlichting in de middenstandssector valt zeker niet geringer aan te slaan dan b.v. in de landbouw. Overigens is het instituut van een ambtelijke functionaris uitdrukkelijk als voorlopig gedacht (zie boven).

Ook op research-gebied zal de middenstand niet spoedig verzadigd zijn. Er ligt hier nog een groot terrein braak, dat om bewerking — door de particuliere organisaties en hun instituten — vraagt. Wat dit punt betreft moge het in ons vorige artikel gezegde in herinnering worden gebracht. Naar aanleiding van het daar gesuggereerde nader onderzoek op het punt van het gecompliceerde vraagstuk van het „randbedrijf", zouden wij de vraag willen opwerpen, of de financiële positie van de middenstand en dan niet alleen van het zgn. randbedrijf (zowel wat betreft het vermogen als wat betreft het inkomen), niet een aan-

¹⁾ Men kan hierover ook anders denken, zoals b.v. de Ned. Kath. Middenstandsbond blijkens zijn adres aan de Tweede Kamer. Daartegenover staat echter de mening van Prof. Romme, die in de Volkskrant van 13 Maart het instituut van de middenstandsconsulenten noemde „natuurlijk niet het einde van de wijsheid, maar (wel) een gelukkige greep".

gewezen object voor nader en diepgaand onderzoek zou zijn, zulks niet in het minst in verband met de effecten van het fiscale beleid op genoemde positie.¹⁾

Slotbeschouwing

Ons eerste artikel hield zich bezig met de schets, die de Middenstandsnota geeft van de feitelijke situatie van de middenstand, o.a. wat betreft het financiële aspect daarvan. De conclusie van onze beschouwing luidde, dat de Middenstandsnota onze kennis van genoemde situatie niet onaanzienlijk heeft verrijkt en dat zij daarmee een bruikbaar uitgangspunt heeft geboden voor een verantwoord beleid.

Met feitelijke gegevens alleen bouwt men echter geen beleid op. Daar zijn in de eerste plaats ideeën of beginselen voor nodig; de feitelijke gegevens verstrekken lering over de wijze, waarop de beginselen toepassing kunnen vinden. Deze beginselen of principes van het middenstandsbeleid zijn in dit tweede artikel besproken en zij werden kerngezonnd bevonden. Daarna hebben we enkele onderdelen van het beleid de revue laten passeren en met de beginselen in verband gebracht. Hierbij bleek, dat de Middenstandsnota deze beginselen op een realistische en dynamische wijze wil toepassen, d.w.z. aangepast aan de zich ontwikkelende economische en maatschappelijke werkelijkheid. Zien wij goed, dan dankt de uitvoerige Middenstandsnota de vorm die zij heeft aan dit realistisch inzicht, dat tevens een zelfcritiek verraadt, die wel aandoet. De beproefde beleidsbeginselen blijven dezelfde, wat verandert is slechts de uitwerking die zij verkrijgen om op een doelmatige wijze praktisch te kunnen functioneren.²⁾

De vraag is gesteld, wat er nieuw is, resp. of er wel veel nieuws te ontdekken valt in het middenstandsbeleid, zoals het in de Middenstandsnota wordt getekend. Daarop past o.i. in de eerste plaats dit concrete antwoord, dat vrijwel alle boven besproken onderdelen van het middenstandsbeleid een nieuw element bevatten, zoals we in het bovenstaande hebben laten zien en hier wel niet behoeven te herhalen. Daar komt nog bij, dat ook ten aanzien van de andere beleidsonderdelen dan de besprokene

¹⁾ Het fiscale beleid is, als behorende tot het „algemene” middenstandsbeleid, in dit artikel buiten bespreking gebleven. Bij de bestudering van het aangeduide vraagstuk ware het gewenst de invloed van de belastingheffing in zijn volle omvang te onderzoeken.

²⁾ Het soepele standpunt ten aanzien van de zgn. parallellisatie, dat in de nota wordt ingenomen — en welk standpunt stellig beïnvloed is door de uitkomsten van de studie betreffende de feitelijke situatie, die duidelijke verschillen in structuur van de middenstandsonderneming tussen stad en platteland aan het licht heeft gebracht — vormt in deze een sprekend voorbeeld.

„nieuwigheden” worden aangekondigd, zo b.v. de technische herziening van de Winkelsluitingswet. Wat betreft het vestigingsbeleid zijn de besproken mogelijkheden tot ontheffing en van afwijkende regelingen wellicht niet nieuw, omdat deze elementen reeds in ontwerp van Wet Vestiging Bedrijven vervat waren. De uitwerking van genoemde voorzieningen is echter een tweede en in verband daarmee spreekt de nota met zoveel woorden van „het opnieuw bezien van het vestigingsbeleid” (blz. 94, 1). Vervolgens dient te worden bedacht, dat een beleid een organisch iets is, waarvan men de ontwikkeling niet naar willekeur kan veranderen of forceren om op een gegeven ogenblik een stel nieuwtjes te produceren. Bovendien moet men van een nota die „als een basis voor discussie” bedoeld is, geen spectaculaire nieuwigheden verwachten. Tenslotte — en dat is o.i. het belangrijkste — dient men „nieuw” niet in de beperkte zin van „nieuwigheid” te verstaan en nog minder de waarde van een document als de Middenstandsnota is aan het aantal daarin voorkomende nieuwigheden af te meten. Een beleid, dat zich bezint op zijn grondslagen en dat de werkelijkheid wil kennen om daarin steeds effectiever werkzaam te kunnen zijn, is altijd nieuw en belangrijk; ook al lost het niet alle problemen op, die het onderkent.

De Middenstandsnota heeft de middenstand en zijn problemen in het centrum van de belangstelling geplaatst en men kan stellig niet zeggen, dat dit altijd zo geweest is. Zij doet een krachtig appel op de zelfwerkzaamheid van de middenstander en bevat een welsprekend impuls aan het adres van de georganiseerde middenstand tot verhoogde activiteit en krachtsinspanning. Op overtuigende wijze legt zij de discrepantie bloot, waarvan wij in ons vorig artikel spraken, n.l. tussen de plaats die de middenstand in de volkshuishouding inneemt en zijn positie in de maatschappij. Om de Middenstandsnota de vruchten te doen afwerpen, die de overheid ervan verwacht en de belanghebbenden ervan verwachtten nog vóórdat het Regeringsstuk was verschenen, volstaat de activiteit der overheid beslist niet. Daartoe dient de middenstand zelf en speciaal zijn organisatie een zeer belangrijke bijdrage te leveren. Daarvoor is m.n. nodig, dat de „potentiële” kracht van de middenstand in een daadwerkelijke wordt omgezet. Dan eerst kan het middenstandsbeleid effectief zijn, heeft de Middenstandsnota haar fundamentele juistheid praktisch bewezen en zal zij meer „nieuws” hebben tot stand gebracht dan zij zelf aan voorstellen heeft aangedragen.

’s-Gravenhage, Maart-April 1954.

Boekbespreking

Mr Dr S. W. Couwenberg, Het Particuliere Stelsel. De behartiging van publieke belangen door particuliere lichamen ; 148 en 32 bl., ing. ; Alphen a. d. Rijn, 1953. f 8.—.

Terwijl in de 19e en 20e eeuw enerzijds de bemoeiingen van de Overheid uit een oogpunt van welvaartsbevordering zich tot vele sectoren van het maatschappelijk leven uitbreidden, ontwikkelde zich anderzijds in diezelfde sectoren een krachtige groepsvorming onder de burgers, die bereid waren die welvaartsbevordering op diverse terreinen van het maatschappelijk leven op zich te nemen. Tegen deze feitelijke achtergrond gaat de schrijver na, in hoeverre en onder welke invloeden de Nederlandse Overheid bij de uitbreiding harer bemoeiingen het particuliere stelsel als organisatietype heeft aanvaard en gehandhaafd. Onder dit particuliere stelsel wordt dan verstaan een organisatievorm, „waarbij de Overheid binnen het kader van een speciale bemoeiing, waaruit blijkt, dat zij bij een bepaalde taak een publiek belang betrokken acht, de behartiging van dit belang overlaat aan particuliere lichamen, die de verzorging daarvan spontaan op zich genomen hebben of hiertoe bereid zijn” (bl. 8). Bijzonder duidelijk is deze omschrijving niet. De behartiging van een belang aan particuliere lichamen *overlaten*, impliceert dat de Overheid dat belang ook zelf zou kunnen behartigen, of althans daartoe het recht zou kunnen hebben. En waaruit blijkt vervolgens, dat bij een bepaalde taak een publiek belang betrokken is. Uit het feit alleen, dat de Overheid zich ermee bemoeit ?

Overigens onderscheidt de schrijver verschillende organisatie-typen terzake van de bestuurszorg, al naar gelang deze wordt uitgeoefend door maatschappelijke organen (hetzij privaat-, hetzij publiekrechtelijke), of door gemengde, door overheid en particulieren samengestelde organen (eveneens privaat- of publiekrechtelijk).

In zuivere vorm kan er volgens de schrijver echter slechts dan van een particulier stelsel — of kortweg : van particulier initiatief — sprake zijn, indien : 1) de overheidsbemoeiing de zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van de particuliere organisaties intact laat en 2) de individuele leden hiervan

op basis van vrijwillige toetreding komen tot een georganiseerd zelf-doen. Vaak echter ontbreken deze beide kenmerken en is er slechts sprake van een onzuivere toepassing van het particuliere stelsel.

Na deze begripsomschrijvingen gaat de schrijver in een vijftal hoofdstukken na de toepassing van dit particuliere stelsel op economisch, sociaal-economisch, sociaal-medisch, sociaal-charitatief en sociaal-cultureel gebied. Op al deze terreinen worden in uiteraard korte, en ten gevolge daarvan ook geenszins uitputtende samenvattingen, de in ons land gegroeide particuliere initiatieven opgenoemd, terwijl tevens wordt aangegeven, welke houding de Overheid ten opzichte daarvan heeft ingenomen.

Tot de ideële drijfkrachten, die de ontwikkeling van dit particuliere initiatief in belangrijke mate hebben gestimuleerd, rekent de schrijver de katholieke maatschappijbeschouwing met haar subsidiariteitsbeginsel, de protestants-christelijke doctrine van de souvereiniteit in eigen kring, en het liberalisme met zijn voorliefde voor de particuliere zelfwerkzaamheid (uitgezonderd op onderwijsgebied, waar eerst in de latere jaren meer begrip is gegroeid voor het door de Overheid gesubsidieerde bijzonder onderwijs). Het democratisch socialisme beschouwt de schrijver niet als een positieve, ideële drijfkracht, daar het aanstuurt op gemengde organen, waarin de Overheid een overwegende positie inneemt. Of dit op alle terreinen van het maatschappelijk leven juist is, mag m.i. echter worden betwijfeld; men denke b.v. aan de socialistische vakvereniging en radio-omroep.

Onduidelijk is ook, waarom de katholieke staatkunde zich terzake van het particuliere stelsel uiteindelijk ontpopt als een negatieve kracht, gelijk de schrijver zegt op bl. 110. Als argument hiervoor wordt aangevoerd, dat de P.B.O. bestemd is om het particuliere stelsel, althans gedeeltelijk, te vervangen door een stelsel van maatschappelijke doelcorporaties. Maar gaat de schrijver hier niet van een zeker apriorisme uit door het particuliere stelsel alleen dan als zuiver te beschouwen, wanneer het op een privaatrechtelijke grondslag is gebaseerd?

Wijsgerig gezien laat dit boek nog vele vragen open, maar het heeft de verdienste een samenvattend overzicht te geven van wat aan particuliere initiatieven in ons land is gegroeid en de waarde en betekenis daarvan te bepalen. Met de schrijver kan men instemmen, dat dit stelsel in democratisch, sociologisch en geestelijk opzicht van grote waarde is te achten.

S.

De administratie is U zeer erkentelijk voor opzending van oude nummers van het Maandschrift, op welker behoud U geen prijs stelt. Zulks om zoveel mogelijk te kunnen voldoen aan de vele verzoeken om inzage van nummers uit afgelopen jaargangen.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN, DR. L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEDVLIEG, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

MEI-JUNI

NUMMER 3-4

DE STATENVERKIEZINGEN VAN 1954

in het licht van de na-oorlogse ontwikkeling
der politieke partijen

door Dr L. A. H. Albering

Zonder enige twijfel hebben zeer velen de verkiezingen voor de leden der Provinciale Staten van 21 April j.l. in het bijzonder gezien als een landelijke politieke krachtmeting. Aan dit inderdaad belangwekkende aspect der verkiezingen wil ik, terugziende op de uitslag van de Statenverkiezingen van het jaar 1950 en in het bijzonder ook op het voor ons land spectaculaire resultaat van de Kamerverkiezingen van 1952 en met de Kamerverkiezingen van 1956 in het vooruitzicht, enige beschouwingen wijden.

Het bedoelde aspect is bij de propaganda niet vergeten. Van P.v.d.A.-zijde werd het zelfs eenzijdig benadrukt. In het bijzonder in het Zuiden was de P.v.d.A.-propaganda, gericht op de doorbraak, van een landelijk politiek karakter. Ook elders in het land was de propaganda der socialisten veelvuldig gericht op de landelijke positie der partijen en op de landelijke politiek. In de laatste paar weken voor de verkiezingen hebben ook de andere partijen bijzondere aandacht gevraagd voor de Statenverkiezingen, gezien als landelijke krachtmeting.

Grote belangstelling vroeg de positie der K.V.P. In het jaar 1950 behaalde onze partij 31,6% der in het land uitgebrachte geldige stemmen, een percentage dat door de Staatspartij noch door de K.V.P. ooit werd bereikt.

In het jaar 1952 bereikte de K.V.P. een percentage van slechts

28,7% als gevolg enerzijds van het optreden der K.N.P., die 2,7% verwierf, anderzijds van een verlies van een niet onbelangrijk aantal stemmen aan de P.v.d.A.

Het jaar 1953 bracht de gemeenteraadsverkiezingen. Ik moge voor een commentaar op de uitslag daarvan verwijzen naar een artikel van mijn hand in het Katholiek Staatskundig Maandschrift van Juni 1953. Duidelijk bleek, dat de K.V.P. zich in belangrijke mate had hersteld van de slag in 1952. De K.N.P. nam slechts in een beperkt aantal gemeenten aan de verkiezingen deel en verloor daar een groot deel van haar aanhang; de „doorbraak” van de P.v.d.A. werd sterk vernauwd.

Bij de Statenverkiezingen van 21 April 1954 verkreeg de K.V.P. 31,5% der stemmen. Een percentage dat bijna gelijk is aan dat van 1950. Vergeleken bij 1952 is er een winst van 2,8% der uitgebrachte stemmen. Deze winst is behaald op de K.N.P. en op de P.v.d.A. Lettend op de achteruitgang van de K.N.P. die in vier belangrijke provincies aan de verkiezingen deelnam, van 2,7% tot 1%, mag men de winst van de K.V.P. op de Welterpartij zeker op 1,5% schatten. Terwijl ruim 1% of ten minste 55000 stemmen op de P.v.d.A. zijn teruggewonnen.

Als wij gaan vergelijken met de Statenverkiezingen van 1950, dan blijkt het percentage der K.V.P. in 1954 in een aantal provincien zelfs hoger te liggen. Dit zijn: Drenthe met de percentages 6,1, 6,2 en 6,6, resp. in 1950, 1952 en 1954. Overijssel met de percentages 28, 26,3 en 28,4, Gelderland met resp. 32,6, 28,9 en 33,1%, Utrecht met 26,9, 22,1 en 27% en tenslotte Zeeland met resp. 19,3, 18,5 en 19,9%. Desondanks is in de provincie Zeeland de verhouding tussen het aantal stemgerechtigde Katholieken en het aantal op de K.V.P. uitgebrachte stemmen steeds de ongunstigste van alle provinciën. Het aantal stemgerechtigde Katholieken bedraagt er 25,2%, het percentage der stemmen op de K.V.P. bedroeg 19,9. ¹⁾ De genoemde verhouding is het gunstigst in de provinciën Overijssel, Drenthe, Friesland en Groningen. Daar blijkt het stemmenpercentage der K.V.P. bijna even groot of zelfs iets groter te zijn dan het percentage der stemgerechtigde Katholieken.

Waaruit o.a. volgt dat in deze provinciën de Katholieken in groteren getale aan de stembus verschijnen dan de aanhangers der andere partijen.

Hier moge een overzicht van de genoemde verhouding in alle provinciën volgen:

¹⁾ De cijfers betreffende het aantal stemgerechtigde Katholieken zijn ontleend aan een artikel van J. E. H. Verkade in de Linie van 24 April 1954.

		Stemgerechtigde Katholieken	Uitgebrachte stemmen op K.V.P.	Uitgebrachte stemmen op K.N.P.		
		%	%	%		
Nederland	'50	35,59	31,6	0,7		
	'54	36,35	31,5	1,2		
Groningen	'50	5,6	5,8	—		
	'54	5,7	5,6	—		
Friesland	'50	6,7	7	—		
	'54	6,8	6,9	—		
Drenthe	'50	6,1	6,1	—		
	'54	6,3	6,6	—		
Overijssel	'50	27,7	28	—		
	'54	28,3	28,4	—		
Gelderland	'50	35,6	32,6	0,7		
	'54	36,2	33,1	0,8		
Utrecht	'50	29,1	26,9	—		
	'54	29,6	27	—		
N. Holland	'50	26,9	24	0,5		
	'54	27,5	23,4	1,2		
Z. Holland	'50	22,6	18,7	1,3		
	'54	23	18	1,8		
Zeeland	'50	24,9	19,3	—		
	'54	25,2	19,9	—	(1,5 kath. arbeiderslijst)	
Nrd. Brab.	'50	89	77,8	2		
	'54	89,3	75,8	2,3		
Limburg	'50	93,9	83,7	1,8	(2,6 Kath. Dem.)	
	'54	94,1	81,9	2,1	(2,1 Kath. Dem.)	

Uit dit overzicht blijkt, dat de verhouding tussen het aantal stemgerechtigde Katholieken en het aantal op de K.V.P. uitgebrachte stemmen in 1950 gunstiger was dan bij de onlangs gehouden Statenverkiezingen. Ook als men de stemmen op de K.V.P. en op andere Katholieke lijsten samentelt is de huidige verhouding nauwelijks gelijk aan die van 1950. Deze situatie wordt vooral veroorzaakt door de verhouding in Z. Holland, N. Brabant en Limburg (de evenmin gunstige verhouding in N. Holland werd ten goede beïnvloed door de zeer goede uitslagen in de Kring Den Helder). De grote steden in het Westen liggen het minst gunstig. Vergeleken bij 1950 is daar vooral verlies aan de K.N.P., maar ook — zij het beperkt — aan de P.v.d.A.

Ook in Limburg heeft de K.V.P. het peil van 1950 nog niet weer bereikt, hoewel het percentage der partij daar vergeleken bij 1952 steeg met 6,6% der totaal uitgebrachte stemmen. Bij 1950 bleef de K.V.P. 1,8% ten achter. Deze stemmen bleven bij de P.v.d.A. In Noord-Brabant ging de K.V.P. vooruit met 6% der uitgebrachte stemmen vergeleken bij 1952; bij 1950 bleef

de partij echter 2% achter. Evenals in Limburg zijn er stemmen nog niet heroverd op de P.v.d.A., andere nog niet op de K.N.P.

De stijging van het percentage der stemgerechtigde Katholieken tussen 1950 en 1954 toont aan dat de „import” van niet-katholieken uit het Noorden met name in Limburg in die jaren niet bijzonder groot geweest is.

Met het oog op de gunstige percentages van 1950 en 1954 lijkt het nuttig ter informatie de percentages van de Katholieke partij bij de Kamerverkiezingen sedert 1918 te vermelden:

1918: 30%, 1922: 29,9%, 1925: 28,6%, 1929: 29,6%, 1933: 27,9%, 1937: 28,8%, 1946: 30,8% (Statenverkiezingen 1946: 31,4%), 1948: 31%, (Statenverkiezingen 1950: 31,6%), 1952: 28,7% (Statenverkiezingen 1954: 31,5%).

Met uitzondering van het jaar 1952 blijken de percentages na de oorlog hoger dan voor de oorlog. Het hoogste percentage van de R.K.S.P., t.w. 30% werd bereikt in een verkiezingsjaar, waarin geen dissidentenlijsten waren ingediend. Men vergete echter niet, dat het aantal Katholieken verhoudingsgewijze ook is gestegen. Ik moge hier het percentage der Katholieken in de jaren der volkstellingen vermelden (het percentage stemgerechtigde Katholieken is geringer als gevolg van het grote kindertal in de Katholieke bevolkingsgroep): 1920: 35,61%, 1930: 36,42% en 1947: 38,48%. In het gunstigste jaar vóór de oorlog (in 1918) was $\pm 35,5\%$ der Nederlanders katholiek; de R.K.S.P. verkreeg toen 30% der stemmen. In 1954 is $\pm 38,5\%$ der Nederlanders Katholiek; de K.V.P. verkrijgt 31,5% der stemmen. Op de Katholieke lijsten (K.V.P., K.N.P., Kath. Dem.) gezamenlijk is $31,5\% + 1\% + 0,1\% = 32,6\%$ der stemmen uitgebracht.

Het aantal Katholieken steeg in 36 jaar dus met 8,5%, het aantal stemmen op de Katholieke eenheidspartij steeg met 5%, het aantal stemmen op alle Katholieke lijsten steeg echter met 8,7%.

Het leek mij niet zonder nut deze feiten te vermelden. Zoals het mij ook nuttig lijkt aandacht te vragen voor de trekkracht der Katholieke partij ten opzichte van de jongere kiezers en kiezeressen. Ik moge verwijzen naar een artikel over dit onderwerp in de Opmars van 30 April j.l. op de jongerenpagina. Uit dit artikel, waarin verwerkt is de absolute aanwas der Katholieke kiezers van '48 tot '54, de sterftcijfers en emigratiecijfers der Katholieken, blijkt, dat de jongere Katholieke kiezers (van 6 jaargangen) op ten hoogste enkele procenten na op de K.V.P. hun stem uitbrachten.

Concluderend kan men zeggen, dat de positie van de K.V.P. na de Statenverkiezingen van '54 de partij de mogelijkheden biedt om — bij eendrachtige inspanning — in 1956 een hoogtepunt te bereiken.

De Partij van de Arbeid trad voor het eerst in het krijt bij de

Kamerverkiezingen van 1946. Een opinie-onderzoek, een half jaar voor deze verkiezingen gehouden, concludeerde, dat meer dan 40% der Nederlanders de doorbraakpartij zouden stemmen. Dit percentage daalde bij volgende onderzoeken regelmatig. De P.v.d.A. verkreeg bij de Kamerverkiezingen 28,3% der uitgebrachte stemmen (S.D.A.P. en V.D. en C.D.U. in '37 samen 30%). Deze voor velen teleurstellende uitslag had tot gevolg dat bij de Statenverkiezingen van hetzelfde jaar door de P.v.d.A. slechts 25,8% der stemmen werd behaald. Vele „doorgebroken” burgerlijke elementen keerden zich van de P.v.d.A. af. Bovendien behaalde de C.P.N. bij deze Statenverkiezingen haar maximumpercentage van 11,4% (bij de voorafgaande Kamerverkiezingen in hetzelfde jaar 10,6%). Het jaar 1948 bracht nieuwe Kamerverkiezingen en daarmee nieuwe teleurstelling voor de P.v.d.A. Ondanks het feit, dat de C.P.N. ongeveer 3% der uitgebrachte stemmen verloor, die uiteraard vrijwel alle bij de P.v.d.A. terecht kwamen, daalde het percentage van deze partij van 25,8 op 25,6. Het overgrote merendeel der doorbraakstemmen was verloren.

Terwijl P.v.d.A. en C.P.N. bij de Kamerverkiezingen van 1946 samen 38,9% der stemmen behaalden, bereikten zij in 1948 slechts 33,3%. In 1952 werd dit percentage 35,2% (het overwinningsjaar van de P.v.d.A.), in 1954 liep het weer terug tot 34,7%.

Het jaar 1952 gaf de P.v.d.A. nieuwe moed: zij verkreeg 29% der stemmen, hetgeen een stijging betekende van 3,4%. Van deze 3,4% was een niet onbelangrijk deel afkomstig uit de C.P.N. Deze partij zag immers haar percentage dalen van 7,7 tot 6,2. De overige winst verkreeg de P.v.d.A. (in totaal $\pm$ 1,9%) uit de kringen van de K.V.P.-kiezers en de A.R.-kiezers. De propaganda der socialisten was dan ook vooral gericht op de katholieke en protestants-christelijke arbeiders. De omstandigheden waren in die dagen gunstig voor de P.v.d.A. Een nadere beschrijving der moeilijke situatie in katholieke en protestants-christelijke kring blijve hier overigens achterwege.

Wat zich in 1953 (onder gunstiger economische omstandigheden) bij de gemeenteraadsverkiezingen reeds aankondigde, geschiedde inderdaad bij de Statenverkiezingen van 1954. Alleen door de achteruitgang van de C.P.N. kon de P.v.d.A. zich handhaven. De socialistische partij ging vooruit van 29% naar 29,4%, dank zij de teruggang van de C.P.N. met 0,9%. De P.v.d.A. liep dus, wat haar aanhang van 1952 betreft, met 0,5% achteruit.

Hoe is het resultaat van de P.v.d.A. geweest in het Zuiden van het land? In Noord-Brabant ging ze achteruit van 15% in 1952 tot 13,5%. Als men bovendien constateert, dat de C.P.N. terugliep van 0,8% op 0,5%, dan kan men vaststellen, dat de P.v.d.A. 1,8% der Brabantse stemmen verloor (d.w.z. 1,8%

katholieke stemmen). De K.V.P. heroverde dus vergeleken bij 1952 ruim 10.000 stemmen op de P.v.d.A. Socialisten en Communisten samen behaalden in de jaren '50, '52 en '54 respectievelijk 10,3%, 16,3% en 14% der Brabantse stemmen.

In Limburg liep de P.v.d.A. terug vergeleken bij 1952 van 12,8% op 12,4%. De C.P.N. boekte vergelijkenderwijs een veel groter verlies; zij kwam van 2,7% op 1,3%. In feite verloor de P.v.d.A. dus 1,8% der stemmen. Een even groot percentage als in N. Brabant. De K.V.P. won sedert 1952 op de P.v.d.A. derhalve ruim 6400 stemmen. Socialisten en communisten samen behaalden in de jaren '50, '52 en '54 respectievelijk 9,5%, 15,1% en 13,7% der Limburgse stemmen.

Ook in enkele andere provincies liep de P.v.d.A. terug, het sterkst in Drenthe, waar de socialisten ondanks verlies van de C.P.N. zakten van 41,8% in 1952 op 37,8% in dit jaar. Teruggang was feitelijk ook merkbaar in Friesland. De P.v.d.A. steeg wel van 36,5 op 37%, maar de C.P.N. zakte van 4,6 naar 3,4%. Een soortgelijk beeld toont de provincie Utrecht. In Gelderland leed de P.v.d.A. ernstig verlies dank zij het zeer gunstige resultaat der K.V.P. Ook de C.P.N. verloor. P.v.d.A. en C.P.N. samen kwamen van 30,9% op 28,6%.

In de overige provinciën boekte de P.v.d.A. veelal winst, in N. Holland dank zij verlies de C.P.N.; in Z. Holland werd eveneens winst behaald op de C.P.N. en op de A.R.-partij; in Groningen idem; in Zeeland bleef de positie der rode partijen vrijwel gelijk. Tenslotte Overijssel: weliswaar steeg het percentage van de P.v.d.A. met 0,8%, maar de C.P.N. verloor 1,1%. De winst van 1952 aan protestantse en katholieke stemmen ging daar dus voor een deel verloren, die aan katholieke stemmen vrijwel geheel.

Al met al kan geconstateerd worden, dat de Partij van de Arbeid haar positie vergeleken bij 1952 enigszins heeft kunnen verbeteren, dank zij de achteruitgang van de C.P.N. Haar doorbraak is weer vernauwd, vooral voorwat de K.V.P. betreft; in een aantal provincies is er van doorbraak ten koste van de K.V.P. zelfs geen sprake (meer); in enkele provinciën moest de A.R. echter opnieuw een veer laten, waarmee de P.v.d.A. zich kon toeien.

De overige partijen stonden heel wat minder in het brandpunt van de belangstelling. Ik moge met enkele opmerkingen over haar positie volstaan.

De V.V.D. wist haar percentage van 8,8 te handhaven, waarvoor zij met 0,3% uitkwam boven het percentage van 1950. Als Partij van de Vrijheid kwam de liberale partij in 1946 bij de Kamerverkiezingen uit. Zij kreeg toen 6,4% der stemmen; dat waren de oude liberale stemmen en de stemmen der Vrijzinnig Democraten, voorzover zij Mr Oud niet waren gevolgd in de P.v.d.A. Het jaar 1948 bracht de V.V.D. op 8%: de meeste

oud-Vrijzinnig Democraten hadden toen de P.v.d.A. al weer verlaten. In 1952 werd winst bereikt van Christelijke zijde. En in dit jaar is het de V.V.D. als oppositie-partij niet gelukt winst te behalen. De liberalen staan thans wel op een maximum-hoogte. De voortzetting van het huidige regeringsbeleid zal hun positie zeker niet versterken.

De K.N.P. ging bergafwaarts. In Z. Holland, waar de heer Welter lijsttrekker was — en met name in Den Haag — wist zij een aantal stemmen te trekken, dat boven dat van 1950 uitging; vergeleken bij 1952 zakte zij echter af, van 2,5% naar 1,8%. In Noord-Brabant zelfs van 5,1% naar 2,3%. In N. Holland was haar pogen vergeefs en was stemmenverlies dus haar enige resultaat; vergeleken bij 1952 zakte de K.N.P. hier af van 2,8 tot 1,2%. In Gelderland was het nog erger; daar daalde het percentage van 2,1 naar 0,8. Ook hier was het resultaat slechts stemmenverlies.

De beide *protestants-christelijke partijen*, waarbij nogal wat stemmen van de A.R. naar de C.H.U. gingen, konden zich op haar peil van 1952 handhaven, een aanmerkelijk lager peil dan in 1950. Niet alleen gingen stemmen van de A.R. naar de C.H.U., maar ongetwijfeld heeft de A.R. in bepaalde provincies ook een aantal aanhangers verloren, die naar de P.v.d.A. overliepen, met name in Z. Holland en Groningen.

Als gevolg hiervan is het percentage van de A.R.-partij opnieuw kleiner geworden en is het verschil in aanhang tussen de beide protestantse partijen geringer dan ooit. Hier volgen de percentages van A.R. en C.H.U. in de jaren 1946 (Kamerverkiezingen), 1948, 1950, 1952 en 1954. A.R. resp. 12,9%, 13,2%, 12,2%, 11,3%, 10,7%. C.H.U. resp. 7,9%, 9,2%, 10,4%, 8,9%, 9,7%.

De toekomstige positie van de A.R. is in bijzondere mate afhankelijk van de protestants-christelijke arbeiders. In dit jaar is in enkele provincies het verlies van stemmen uit dit volksdeel aan de P.v.d.A. en dan nog in beperkte mate ingehaald. In andere provincies werd zelfs — zoals gezegd — opnieuw verlies geleden.

De C.P.N. liep bij de Statenverkiezingen van dit jaar vergeleken bij 1952 opnieuw terug. Vanaf 1946, toen zij 10,6% der stemmen behaalde bij de Kamerverkiezingen en 11,4% bij de Statenverkiezingen, verloor zij voortdurend. De percentages waren in 1948, 1950, 1952 en 1954 als volgt: 7,7, 6,8, 6,2 en 5,3. Wanneer men de resultaten van de C.P.N. bij de gemeenteraadsverkiezingen vergelijkt met die van dit jaar, dan valt te constateren, dat zij sedert het vorige jaar niet meer teruggelopen is, zelfs hier en daar iets vooruitging. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden, dat de C.P.N. een percentage van ongeveer 5 voorlopig als een min of meer permanent laagtepunt zal kunnen beschouwen.

COMMENTAREN OP HET RAPPORT

VAN DE *Commissie-Van der Grinten*

Kanttekeningen bij deze Commentaren

Tweede Gedeelte

door J. Aarden

OPDRACHT DER COMMISSIE.

Zoals in de inleiding tot het rapport is medegedeeld, heeft het bestuur van het Centrum voor Staatskundige Vorming op verzoek van het bestuur van de Katholieke Volkspartij de commissie ingesteld. Het verzoek van het bestuur van de Katholieke Volkspartij luidde als volgt : een commissie te willen formeren „ter bestudering van de noodzaak van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders”.

Het Binnenhof (20 Januari) wijst er op, dat de commissie de gestelde taak op ruime wijze heeft geïnterpreteerd : Zij ging niet alleen na of en waarom staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders op het ogenblik gewenst is, doch knoopte aan deze beschouwing vast een aantal suggesties waardoor er naar de mening der commissie betere kansen zouden rijzen om de eenheid, inzoverre die thans door sommigen verbroken en door anderen zonder veel enthousiasme gehandhaafd wordt, te versterken.

Volgens andere commentatoren heeft de commissie haar opdracht evenwel niet ruim genoeg geïnterpreteerd.

Volgens De Volkskrant (20 Januari) is de vraag niet zozeer : *moeten* wij één blijven, maar : *zullen* wij één blijven, en hoe ? En zij stelt in dit verband dan de vraag : Waarom is dan de eenheid door de kiezers verbroken ? „Men is niet toegekomen aan een onderzoek naar het waarom van de *kiezer* die zich afgescheiden heeft”. Het artikel vervolgt dan woordelijk : „En dit is niet de reden waarom heren als Welter of Ruygers zich afscheidden ! Was dit dan een kwestie van het stadium van schijnvolwassenheid van de katholieke, was het de geloofsverslapping van de kiezer of juist het gebrek van echte gelovigheid bij de K.V.P., was het een pure belangenkwestie of een van eigenzinnige gelijkhebbij. Het lijkt ons zeer belangrijk dit te weten ; wij weten het niet. Maar wel dit : dat in al deze gevallen de theoretische argumentatie niets uithaalt”. Laat de commissie naar het oor-

deel van De Volkskrant belangrijker vragen onbeantwoord dan zij heeft beantwoord, de ruime interpretatie van de opdracht in het derde hoofdstuk kan De Volkskrant niet bekoren.

De Gazet van Limburg (23 Januari) laat op eenzelfde punt als De Volkskrant een kritisch geluid horen: „Het theoretisch uitstekend beredeneerd rapport over ons volstrekt gelijk in de staatkundige eenheid, vond vele argumenten, maar verwaarloosde het onderzoek naar de psychologische en andere oorzaken van het gebrek aan vertrouwen, die de partij of in zichzelf draagt, of niet oplost in de wat moe en loom volgende 'katholieke Nederlanders'". De Volkskrant had een onderzoek verwacht naar de vraag, waarom de kiezer, die zich heeft afgescheiden, dit heeft gedaan. De verwachtingen van de Gazet van Limburg waren niet zo hoog gespannen. Zij was al tevreden geweest met een opwekking tot het bedoelde onderzoek: „In dit onderzoek, voor de opwekking waarvan 't ongemeen knappe rapport zich de kans liet ontgaan, kon licht het *te weinig* kweken van mentaliteit en een *te veel* aan allerlei soort organisatie en gelijk, wel eens een weerstand blijken om door een plichtmatige politieke partij vertrouwen in het christendom aan te trekken".

Opvallend gelijkkluidend met het oordeel in dezen van De Volkskrant is dat van De Nieuwe Eeuw. In het nummer van 30 Januari stelt het laatstgenoemde blad de belangrijke vraag: Voor wie, met welk doel is het rapport geschreven? Zij vervolgt dan: „De aanleiding tot de samenstelling der Commissie van der Grinten had o.i. een vingerwijzing moeten zijn over de opzet van deze 'studie'. Het probleem dat het politieke leven der Nederlandse katholieken in de komende jaren overwegend zal beheersen is niet de kwestie van het waarom van onze eenheid, maar de vraag naar het hoe. Hoe blijven we één? Hoe zullen we onze eenheid, waar verbroken, weer herstellen? En deze kwestie heeft de Commissie nauwelijks aangeroerd!" En alsof zij het antwoord van de commissie voorkomen wil, vervolgt De Nieuwe Eeuw dan: „Natuurlijk kan zij zich er op beroepen, dat 'bestudering van de noodzaak van de staatkundige eenheid' daarmee niet te maken heeft en formeel heeft zij dan gelijk. Maar waar gaat het in feite om? Wat heeft het partijbestuur, afgezien van de gebruikte formulering, bedoeld toen het het Centrum voor Staatkundige Vorming verzocht deze Commissie te willen formeren? Toch niet het intrappen van een deur, die openstond? Toch niet het op schrift brengen van een archiefstuk". En daarna wordt ook in deze commentaar weer de ruime interpretatie van de opdracht in het derde hoofdstuk van het rapport ter sprake gebracht: „Het heeft ons te denken gegeven, dat bijna de helft van het rapport der Commissie van der Grinten gewijd is aan een onderwerp, dat strict genomen niet tot haar opdracht behoorde en er slechts indirect uit voortvloeide: het hoofdstuk over de voorwaarden voor en de vereisten

te stellen aan één katholieke partij. Het is alsof de Commissie zelf heeft aangevoeld, dat ze slechts daardoor de rest van haar werk rechtvaardigen kon".

Er zijn evenwel niet alleen teleurgestelde verwachtingen, zoals o.a. blijkt uit De Linie en De Tijd. Pater De Bruin had blijkens zijn commentaar in De Linie van 13 Februari andere verwachtingen dan de schrijvers in De Volkskrant en De Nieuwe Eeuw. Hij begint zijn artikel als volgt : „De staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders kon voor de Commissie-Van der Grinten alleen in zover een probleem zijn, als zij die eenheid moest verdedigen".

Bevat de aanhef van het artikel van Pater De Bruin in al zijn beknoptheid een antwoord op de aangehaalde critiek, De Tijd (20 Januari) vestigt de aandacht op een belangrijk onderscheid, het onderscheid tussen de functie van de Commissie-Van der Grinten en die van de „negen mannen", die een eenheidsgesprek voeren. Ik moge de desbetreffende passage volledig woordelijk aanhalen : „Het tijdstip van verschijnen valt toevallig samen met het aarzelende begin van een gesprek tussen K.V.P., K.N.P. en K.W.G. (Katholieke Werkgemeenschap in de P.v.d.A.) over politieke eenheid. Maar men kan niet zeggen, dat het gesprek door het rapport wordt doorkruist. Vooreerst is immers belangrijk, dat het gesprek tot aanleiding en uitgangspunt heeft de bekende oproep van de Kardinaal weshalve het zich poogt te beperken tot de vraag, of men tot eenheid kan geraken en hoe, terwijl de Commissie-Van der Grinten naar aanleiding van een eerder en ander feit ter bestudering kreeg voorgelegd 'de noodzaak van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders'. De kern van laatstgenoemd thema is speculatief en heeft een eerder vertrekpunt dan het gesprek ; wat van de studie het eind zou worden, zou mogelijk voor het gesprek kunnen zijn tot een vruchtbaar begin en wij geloven, dat het verschenen rapport inderdaad de kracht heeft om in die zin aan het gesprek dienstbaar te zijn — zelfs wanneer het niet formeel ter tafel zou worden gebracht. Daarnaast biedt het in zijn redeneratie inhoud aanhechtingspunten te over voor verbreding en verdieping van de gesprekstof".

Ook de Leidse Courant had beperkte verwachtingen. Aan deze beperkte verwachtingen heeft het rapport beantwoord. In een bespreking van het rapport in het nummer van 25 Januari staat te lezen : „Met name heeft de K.V.P. — en terecht — niet gevraagd om een rapport waarin zou zijn aangegeven, hoe in de kortst mogelijke tijd alle afgedwaalde schapen weer naar haar teruggebracht zouden kunnen worden. Aan een dergelijk verzoek zou geen enkele commissie hebben kunnen voldoen". Zij voegt daaraan nog toe : „Men kan de samenstellers van het rapport dan ook nu niet verwijten, dat zij niet de oplossing hebben gegeven om aan alle dissidentie met één slag een eind te maken.

Zij hebben op uitstekende wijze aan het hun gestelde verzoek voldaan, en zelfs meer dan dat. Het woord, of liever de daad is nu aan het katholieke volksdeel en aan de K.V.P.”.

Het gaat hier om de vraag, wat men gezien de opdracht der commissie redelijkerwijze van haar rapport kon verwachten; of het rapport der commissie aan haar opdracht beantwoordt. Het bestuur van de Katholieke Volkspartij had aan het bestuur van het Centrum voor Staatskundige Vorming verzocht een commissie in te stellen, die het vraagstuk van de noodzaak van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders in studie zou nemen. De commissie geeft in haar rapport een met redenen omkleed antwoord op de vraag, of de katholieke Nederlanders er verstandig aan doen in deze tijd één te blijven in één politieke partij. Aan een antwoord op deze vraag heeft zij een antwoord toegevoegd op de vraag, aan welke voorwaarden moet zijn voldaan om die ene katholieke partij goed te doen functionneren en aan welke vereisten die ene katholieke partij moet voldoen, wil zij de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders in deze tijd tot werkelijkheid maken. De vraag aan de commissie voorgelegd is een vraag naar het waarom dier eenheid. Bij het geven van een antwoord op deze vraag moet duidelijk zijn, wat onder die eenheid wordt verstaan. De commissie heeft een antwoord gegeven op de vragen naar het wat en waarom der eenheid. Dit was de inhoud van haar opdracht. Men kan — m.i. terecht — de vraag practisch belangrijker achten, of de katholieke Nederlanders één zullen blijven, en hoe, zoals in De Volkskrant wordt gesteld. Men kan deze vraag concreter stellen, zoals De Nieuwe Eeuw doet: hoe zullen we onze eenheid, waar verbroken, weer herstellen. Als men van het rapport der commissie evenwel een antwoord op de laatste vragen heeft verwacht, dan heeft men dit naar mijn mening ten onrechte gedaan. Men kan de commissie niet euvel duiden, dat zij op de genoemde practisch belangrijkere vragen geen antwoord heeft gegeven. De beleidsvraag, hoe zullen we onze eenheid, waar verbroken, weer herstellen, heeft de commissie overigens niet onaangeroerd gelaten. Dit blijkt uit de slotbeschouwing van het rapport. De commissie schrijft op blz. 78: „Inzoverre er in de jongste tijd immers sprake is geweest van een crisis in de saamhorigheid der katholieke Nederlanders op staatkundig terrein, bestond deze crisis grotendeels in de psychologische verhouding tussen partij en volgelingen”. De commissie wijdt dan enige alinea's aan de „geest der eenheid”, die bij de partij en de katholieke Nederlanders noodzakelijk is om de crisis in de saamhorigheid te kunnen doen overwinnen.

Staatkundige eenheid is een kwestie van verstand en wil en men vergeet niet ook van het gevoel, zoals in het rapport elders wordt aange-
stipt. Men kan betogen, zoals de commissie heeft beproefd, dat het verstandig is één te blijven in één politieke partij, doch de katholieke Nederlanders en hun huidige politieke organisaties, de Katholieke Volkspartij, de Katholieke Nationale Partij en de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid zullen dit hebben waar te maken, ieder voor zich en gezamenlijk. De „negen mannen”, de genoemde drie organisaties vertegenwoordigend, hebben thans meer in het bijzonder tot taak een antwoord te geven op de vraag, hoe de verbroken eenheid kan worden hersteld. Dit is een beleidsvraag. Als antwoord verwacht men aanwijzingen voor practisch beleid. Gezien de opdracht van de Commissie-Van der Grinten kon men van haar daarentegen slechts beschouwingen verwachten, argumenten, die — zij heeft blijk gegeven de betreffende waarde van beschouwingen en argumenten, en derhalve van haar werk te erkennen — de katholieke staatkundige eenheid zonder meer niet tot levende werkelijkheid kunnen maken. Naar het mij voorkomt, hebben De Volkskrant en De Nieuwe Eeuw de taken van de Commissie-Van der Grinten en van de „negen mannen” verward. De Tijd heeft de onderscheidene functies

van beide duidelijk tot uitdrukking gebracht. Voor een juist oordeel over het rapport van de Commissie-Van der Grinten is ook het onderscheid tussen menings- en besluitvorming van groot belang.

De Volkskrant had gaarne gezien, dat de commissie was toegekomen aan „een onderzoek naar het waarom van de kiezer die zich afgescheiden heeft”.

De Gazet van Limburg gewaagt van een onderzoek naar de psychologische en andere oorzaken van het gebrek aan vertrouwen, die de partij of in zichzelf draagt, of niet oplost in de wat moe en loom volgende „katholieke Nederlanders”. Naar de mening van dit dagblad heeft de commissie dit onderzoek verwaarloosd, althans zij liet zich de kans ontgaan tot dit onderzoek op te wekken. Ik meen, dat de commissie de kwestie van dit onderzoek niet heeft verwaarloosd. Ik verwijs naar de aangehaalde passages uit de slotbeschouwing van het rapport. Hierin ligt naar mijn mening duidelijk de opwekking tot een dergelijk onderzoek impliciet besloten. En, een dergelijk onderzoek moet men met de Gazet van Limburg en De Volkskrant van grote betekenis achten. Het kan niet worden gemist, als men de vraag wil beantwoorden, hoe de eenheid, voor zover zij is verbroken, kan worden hersteld. De verklaring voor het niet impliciet opwekken tot het bedoelde onderzoek is wellicht hierin gelegen, dat de commissie deze vraag niet heeft beantwoord, omdat zij haar niet in de opdracht heeft begrepen.

De Volkskrant beëindigt haar commentaar met de hoop uit te spreken, dat het rapport „de mensen aan het denken zet en hen doet beseffen wat er op het spel staat: een meer christelijke waardebeleving door ons volk, een meer sociale inrichting van de maatschappij en een meer dienende functie van de staat”. Dat is juist, als ik het goed zie, de strekking van de opdracht der commissie: de katholieke kiezer te denken te geven bij het uitoefenen van zijn staatsburgerlijke rechten en plichten. Het gaat daarbij om een juiste beoordeling van de politieke partij als middel bij het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen. Hij moge de argumenten van de commissie afzonderlijk en gezamenlijk in overweging nemen, alvorens hij om welke reden dan ook er aan denkt de eenheid te verbreken.

SAMENSTELLING DER COMMISSIE.

„In de samenstelling van de commissie is elke deelneming uit meer intern K.V.P.-verband geweerd, teneinde de commissie zo objectief mogelijk te doen zijn”, schrijft het Dagblad voor Noord-Limburg (20 Januari). Men zou er naar het oordeel van dit dagblad goed aan hebben gedaan „minstens als waarnemer of auditor een ter zake kundig K.V.P.-er aan te trekken, teneinde zich voor onnauwkeurigheden en vooral voor het intrappen van open deuren te behoeden”. Dit is een „kleine grief” van dit dagblad.

De Leidse Courant brengt bij de bespreking van het derde hoofdstuk van het rapport de samenstelling der commissie in dezelfde geest ter sprake (2 Februari). Zij herinnert zich, dat bij de samenstelling der commissie destijds het element van praktische ervaring op het terrein van het na-oorlogse, dagelijkse partij-bestuursbeleid „met opzet — nl. op objectiviteitsgronden —” niet is opgenomen. „Nu wreekt zich deze afwezigheid misschien enigermate en men vraagt zich bij het lezen van dit derde hoofdstuk hier en daar af, of het advies practisch wel

houdbaar is". Hieraan wordt onmiddellijk het volgende toegevoegd : „Anderzijds is het bijzonder aantrekkelijk dat 25 wijzen zich uitspreken over onderwerpen als bestuursorganisatie en groslijststemming, waarbij de geroutineerde insider gemakkelijk zal klaarstaan met het oordeel : dat nemen de kringen of de partijraad niet. In ieder geval lijkt het ons noodzakelijk, dat men zich in die kringen zelf eens goed realiseert, dat het „wijzen" zijn, die zich hier uitgesproken hebben".

Betreft deze critiek de afwezigheid van het element van ervaring op het terrein van het na-oorlogse dagelijkse partij-bestuursbeleid, de critiek van de heer Ruygers in het meergenoemde Maart-nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid gaat veel verder : „De commissie, die het rapport voorbereidde, bestond geheel uit voorstanders van de partijpolitieke eenheid der katholieken. Daarom stond de conclusie van het rapport bij voorbaat vast . . . Tegen de gevolgde procedure hebben wij destijds reeds ernstige bezwaren gemaakt. Van onze kant werd gesteld, dat het vraagstuk van de eenheid der katholieken als vraagstuk niet alleen de K.V.P., doch alle katholieken aangaat. Reeds toen verklaarden we ons bereid aan een gedachtenwisseling daarover deel te nemen, mits niet werd uitgegaan van een vooropgezette conclusie. Doch toen — het was een half jaar voor de Kromstafviering — werd aan dit standpunt en deze bereidheid onzerzijds nauwelijks aandacht geschonken. Nu het rapport voor ons ligt, geloven we, dat de feiten ons met ons toenmalige standpunt in het gelijk hebben gesteld. Het zou namelijk inderdaad van grote betekenis zijn geweest, met name voor de verdere gedachtenwisseling onder de katholieken, indien nu eindelijk over het vraagstuk van de eenheid der katholieken eens een goed beredeneerd en gedocumenteerd rapport op tafel ware gekomen, dat tot de kern van de zaak doordringt. Het huidige rapport doet dat niet . . . Zou dit ook het geval zijn geweest, indien enkele katholieken van de P.v.d.A. hadden meegewerkt ? Misschien dat de eenstemmigheid in de conclusies minder verreikend was geweest. Maar eenvoudig omdat dan niet van vooropgezette conclusies had kunnen worden uitgegaan, zou het rapport aan diepgang hebben gewonnen. En dat is de enige wijze om het vraagstuk een stap dichter bij een oplossing te brengen".

Dat de samenstelling der commissie niet geheel beantwoord zou hebben aan de taak, waarvoor zij zich zag gesteld, brengen het Dagblad voor Noord-Limburg en de Leidse Courant ter sprake in verband met het derde hoofdstuk van het rapport, dat o.m. is gewijd aan vereisten te stellen aan één katholieke partij, m.n. aan de organisatie en de werking van deze partij. Men verliese niet uit het oog, dat het iets anders is in dit verband over objectiviteit te spreken, als dat de heer Ruygers dit doet ten aanzien van het vraagstuk van de staatkundige eenheid in zijn geheel. De Leidse Courant geeft trouwens zelf blijk van begrip voor het niet opnemen van personen, die deel uitmaken van de dagelijkse leiding van de Katholieke Volkspartij. Niet alleen de omstandigheid, dat personen, die niet bij de dagelijkse leiding van deze partij zijn betrokken, vrijer staan

tegenover vraagstukken van organisatie en werking van de katholieke partij, lijkt hier van belang, doch ook de omstandigheid, dat de dagelijkse leiding van de Katholieke Volkspartij zelf vrij kan staan met name tegenover de meer praktische aanbevelingen van het rapport voor wat de organisatie en de werking van de katholieke partij betreft, dient hierbij in ogenschouw te worden genomen. Overigens was het niet onmogelijk het ontbreken van bedoelde personen of althans de nadelige gevolgen van hun afwezigheid voor een deel weg te nemen door te bevoegder plaatsen die inlichtingen in te winnen over de organisatie en de werking van de Katholieke Volkspartij, die nodig waren om tot het noodzakelijke juiste inzicht te komen in verband met de stof van het derde hoofdstuk.

Het verdient vermelding, dat de Leidse Courant tegenover haar twijfel aan de praktische houdbaarheid van aanbevelingen in het derde hoofdstuk van het rapport de erkenning stelt van de waarde van het oordeel van personen, die geacht kunnen worden ter zake geen geroutineerde insiders te zijn. Het oordeel van dergelijke personen op enige afstand van de praktijk kan wel eens nuttig zijn om te herinneren aan fundamentele aspecten van organisatorische vraagstukken, wanneer vele praktische moeilijkheden het gezicht op die fundamentele aspecten dreigen te benemen.

De heer Ruygers heeft de bezwaren, welke hij reeds eerder tegen het instellen van de Commissie-Van der Grinten heeft gemaakt, herhaald. Naar zijn mening is medewerking van katholieke leden van de Partij van de Arbeid noodzakelijk om het vraagstuk van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders dichter bij een oplossing te brengen.

Een eindweegs kan ik met zijn betoog instemmen. Ook naar mijn mening is het vraagstuk van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders een vraagstuk niet alleen van de K.V.P., doch van alle katholieke Nederlanders. Ik neem hierbij aan, dat, als de heer Ruygers hier van „de eenheid der katholieken” spreekt, hij ook de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders bedoelt. Ik kan hem nog verder volgen. Als reeds ten tijde van de instelling van de Commissie-Van der Grinten — een aantal maanden vóór de Kromstafviering — daarnaast een begin was gemaakt met een gesprek tussen katholieken van verschillende partijpolitieke oriëntering, had het gesprek der „negen mannen” een niet ondienstige voorbereiding kunnen krijgen. Ik kan hem echter niet meer volgen als hij tot de slotsom komt, dat een dergelijk gesprek tussen katholieken van verschillende partijpolitieke oriëntering de enige wijze zou zijn geweest om het vraagstuk der staatkundige eenheid dichter bij een oplossing te brengen. Overigens, het gesprek-op-brede-basis is thans gaande.

Volgens de heer Ruygers kon de Commissie-Van der Grinten het vraagstuk van de staatkundige eenheid niet dichter bij een oplossing brengen, omdat zij geheel bestond uit voorstanders van partijpolitieke eenheid en zulke voorstanders uitgaan van een vooropgezette conclusie. Tot mijn genoegen stel ik vast, dat de heer Ruygers gewaagt van voorstanders van partijpolitieke eenheid en niet van voorstanders van de Katholieke Volkspartij; hij geeft hiermede blijk van begrip voor een onderscheid, waaraan, zoals uit het voorgaande moge blijken, enige waarde dient te worden gehecht. De aard van het voorstander-zijn nu echter buiten beschouwing latend kan men de vraag stellen, of een voorstander noodzakelijk een onredelijk voorstander is. Zo niet, voert hij redelijke gronden aan voor zijn voorstander-zijn, waarom kan dan het redelijk verantwoord standpunt van voorstanders van partijpolitieke eenheid het vraagstuk van de staatkundige eenheid geen stap dichter bij een oplossing brengen? Ja, zal de heer Ruygers in het midden brengen, maar de tegenstanders — niet overtuigd door het pleidooi der voorstanders — handhaven hun tegenstand. Ik zou dan willen opmerken, dat deze houding het toelaat het vraagstuk der staatkundige eenheid dichter bij een oplossing te brengen, mits ook het standpunt van de tegenstanders redelijk wordt verantwoord. En, als nu voor- en tegenstanders bij een gesprek blijven

wat ze zijn, zou de heer Ruygers dan in dat geval beslist niet van vooropgezette conclusies willen spreken? Misschien omdat men het er over eens zou kunnen worden, dat toch contact tussen beide groepen wenselijk is? Maar dan heeft men van te voren toch moeten vaststellen, dat een allen omvattende staatkundige eenheid op dat moment onbereikbaar is. En overigens zou ik willen opmerken, dat staatkundige eenheid en contact tussen groepen van partijpolitiek anders georiënteerde katholieken mij twee nogal uiteenlopende zaken lijken. Het blijft mij ontgaan, dat een redelijke verantwoording van voorstanders van partijpolitieke eenheid het vraagstuk der staatkundige eenheid geen stap dicht bij een oplossing kan brengen en dat een gesprek-op-brede-basis, dat als enige wel zou kunnen. Bovendien ontgaat het mij, dat men bij laatstbedoeld gesprek niet van vooropgezette conclusies zou kunnen uitgaan.

Dat de Commissie-Van der Grinten het vraagstuk — let wel het vraagstuk — der staatkundige eenheid in de samenstelling, zoals zij volgens de heer Ruygers was, geen stap dicht bij een oplossing kon brengen, heeft de heer Ruygers naar mijn mening nog te bewijzen. De Commissie-Van der Grinten heeft niet de pretentie gehad — zij heeft daarvan doen blijken — als enige het vraagstuk der staatkundige eenheid dicht bij een oplossing te kunnen brengen. In het voorgaande werd reeds meermalen toegegeven, dat heel wat meer moet gebeuren dan het instellen van een commissie met de opdracht het vraagstuk van de noodzaak van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders in studie te nemen om het vraagstuk van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders voldoende dicht bij een oplossing te brengen en dat er nog veel meer moet gebeuren om de staatkundige eenheid zelf tot een „levende werkelijkheid” te maken.

OPZET VAN HET RAPPORT.

Voorzover opmerkingen betreffende de opzet van het rapport niet reeds zijn vermeld onder het hoofd „Opdracht der commissie”, volgen zij hieronder.

De Stem (20 Januari) schrijft : „Als men de lijst van 25 leden nagaat, ziet men, dat deskundigen op wetenschappelijk, bestuurlijk en organisatorisch terrein samen rond de tafel zijn gaan zitten, om zich af te vragen, of de tijd niet is gekomen, om de ene katholieke partij op te doeken en daarbij twee alternatieven in ogenschouw te nemen : 1. Aanvaarding van de doorbraak en opdeling van de katholieken in a-confessionele partijen. 2. Een pluraliteit van aparte katholieke partijen”. Het blad vervolgt, dat de commissie deze beide alternatieven in een breedvoerig betoog verwerpt en het voegt hieraan toe, dat de commissie niet met gezagsargumenten redeneert, maar haar betoog vastknoopt aan historie, hedendaagse praktijk en toekomstverwachtingen.

Verscheidene bladen wijzen er op, dat de commissie bij haar doelmatig-critische beschouwingswijze geen, of althans weinig nieuwe argumenten bezigt.

Het Dagblad voor Noord-Limburg gaat hierbij het verst (20 Januari). Volgens dit blad voert de commissie *nergens* nieuwe argumenten voor haar stelling aan. Volgens De Nieuwe Eeuw van 30 Januari bevat het rapport „niet heel veel meer dan een

inventaris van tientallen bekende argumenten, waarvan de enige verdienste deze is, dat ze nu eens geordend en zwart op wit verschijnen". Het Binnenhof (20 Januari) is van mening, dat de meeste onderdelen van de reeks argumenten en toelichtingen, welke het rapport te lezen geeft, in het jaar vóór zijn verschijnen bij herhaling in de openbare discussie te berde zijn gebracht, doch dat het rapport niet alleen „een behoorlijk overzicht" daarvan geeft, maar ook dat de commissie „sommige aspecten, welke niet geheel tot hun recht waren gekomen, wat meer naar het voorplan trekt". Ook volgens De Maasbode van 20 Januari is het niet de grote verdienste van het rapport, dat het nieuwe gezichtspunten opent. Volgens haar kon dit ook redelijkerwijze niet worden verwacht : het openen van nieuwe gezichtspunten „is bijna onmogelijk : sinds Schaepman in 1883 met zijn 'Een katholieke partij, proeve van een program' kwam, heeft dit probleem in het centrum van de politieke belangstelling gestaan en is er, zij het met hoogtepunten zoals thans weer het geval is, over gediscussieerd". „De verdienste van het rapport van de Commissie-Van der Grinten is wel, dat het alles, wat in het verleden en heden is gezegd en geschreven, systematisch en tijdverbonden heeft behandeld. Men heeft het gehele probleem in zijn volle omvang voor zich...". Tenslotte een aanhaling uit Het Vaderland van 21 Januari : „Het rapport geeft niets nieuws, het komt met oude reeds vele malen gehanteerde argumenten, waarvan in de practijk is gebleken, dat ze niet houdbaar waren. Daar komt bij, dat het rapport de indruk wekt, dat de schrijvers, uiteraard onbewust, naar een bepaald doel hebben toegeschreven".

*Het heeft weinig zin na te gaan, of de commissie uitsluitend of nage-
noeg uitsluitend reeds gebezigde argumenten heeft aangevoerd. De heer
Ruygers noemt de argumenten van de commissie wel oud en versleten,
doch de omstandigheid, dat een argument in het verleden reeds is ge-
bezigd, maakt het voor het heden niet zonder waardeeloos. Oude of
nieuwe argumenten, men verlieze niet uit het oog, dat de argumenten
passen in een redenering, welke meer is dan een optelsom van argumenten
— verschillende commentaren wijzen daarop. Met weglating van gezags-
argumenten heeft de commissie een doelmatig-critische beschouwing be-
proefd. Mij is uit de jaren na de oorlog geen beschouwing bekend, welke,
op de wijze zoals de commissie doet, de doelmatigheidsredenering syste-
matisch beoefent.*

*Het Vaderland voegt aan zijn oordeel, dat de commissie oude, reeds
vele malen gehanteerde argumenten heeft gebruikt, nog toe, dat deze
argumenten in de practijk niet houdbaar waren. In het algemeen zou ik
hierbij willen aantekenen, dat, indien men het pleidooi van de commissie
meent in twijfel te moeten trekken, men zal moeten aantonen, dat de
argumenten voor het betoog geen waarde hebben, of niet die waarde,
welke zij in het betoog behoeven. Of, men zal duidelijk moeten maken,
dat het geheel van argumenten de getrokken conclusie niet toelaat. En
— het is reeds meermalen betoogd — een theoretische oplossing voor het
vraagstuk der katholieke eenheid, of althans een bijdrage ertoe, is nog iets
anders dan de werkelijkheid van de eenheid. De verwezenlijking roept haar
eigen problemen op.*

Onder het hoofd „Opdracht der commissie” is de opmerking van De Nieuwe Eeuw vermeld, dat het probleem, dat het politieke leven der katholieke Nederlanders in de komende jaren overwegend zal beheersen, niet is de kwestie van het waarom van hun eenheid, maar de vraag naar het hoe. Daaraan voorafgaand heeft het blad de vraag gesteld, waarom de commissie al haar werk heeft gedaan. Woordelijk schrijft het dan o.a. : „Gold het hier een nadere duiding van de katholieke staats- en maatschappij-opvattingen binnen het kader van de Nederlandse verhoudingen ? Kennelijk is dit laatste de bedoeling geweest, doch het spijt ons het te moeten zeggen : een pleidooi voor eenheid heeft dit wel opgeleverd, doch een pleidooi, waarmee in feite weinig of niets is aan te vangen”. En verder : „Wat namelijk dit rapport als ‘apologetisch handboek’ ongeschikt maakt is het feit, dat het in geen enkel opzicht geestelijke ruimte biedt voor de ‘advocatus diaboli’, die weliswaar ten tonele wordt gevoerd in meerdere bewijzen uit het ongerijmde, doch op zo smalle basis, dat de arme duivel omvalt voor hij op zijn benen staat. En daarbij komt een tweede omstandigheid : de totale opzet van dit rapport is zo cerebraal, zo veel hoofd en zo weinig hart, dat noch het lagere kader der partij, noch de gewone partij-leden er ook maar iets aan hebben”.

Aan het eind van het artikel wordt verklaard, dat er maar één werkelijk eenheidsprobleem is en dat is de volslagen apathie der katholieke Nederlanders ten opzichte van hun politieke organisatie, waarbij de relatief weinigen uit de K.V.P. worden uitgezonderd. En hieraan heeft de commissie volgens het blad geen aandacht besteed. Dit is het slot van de passage, welke als volgt aanvangt : „Het is lichtelijk belachelijk om zich druk te maken over de afscheiding van een belangengroep als die van Welter en het fundamentele onderscheid tussen deze afscheiding en die van de katholieke leden in de P.v.d.A. stelselmatig over het hoofd te zien”.

Hieraan kan logisch aansluiten de opmerking van de heer Ruygers, dat de commissie niet tot de kern van de zaak is doorgedrongen. Zijn hoofdbezwaar is, dat de commissie aan het wezen van de doorbraak voorbij gaat. „De confessionele partijen menen al te gemakkelijk, dat levensbeschouwelijke vraagstukken kunnen worden opgelost met parlementaire meerderheden. Beslist soms, opgelost nooit. We leven nu eenmaal in een godsdienstig verdeeld land en ook als mensen van verschillende levensovertuiging hebben we ergens een gezamenlijke verantwoordelijkheid ten opzichte van het algemeen welzijn van ons volk. Dat wil zeggen, dat we ook een gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen voor de levensbeschouwelijke vraagstukken in dit godsdienstig verdeeld land. En de stelling van de doorbraak is nu, dat deze levensbeschouwelijke vraagstukken niet behoren te worden beslist door parlementaire meerderheden, waarbij het

ene godsdienstige of levensbeschouwelijke blok zich tegenover het andere stelt, doch dat de beste oplossing slechts kan worden bereikt in een gezamenlijke ontmoeting, niet op grond van het aantal, doch op grond van democratie, verdraagzaamheid en gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de plicht tot eenheid en het recht op verscheidenheid”.

Dat De Nieuwe Eeuw van het rapport hoge verwachtingen had, blijkt nog eens uit de zinsnede, waarin het blad aan het rapport de maatstaf aanlegt van een „apologetisch handboek”. Dat een apologetisch handboek over de staatkundige eenheid goede diensten zou kunnen bewijzen, trek ik niet in twijfel; doch kon men dit handboek van de commissie verwachten. In een witboek over het totale vraagstuk der staatkundige eenheid kan men alle pro's en contra's verzamelen. Ik vraag me overigens af, of De Nieuwe Eeuw zich ook dan niet over het gebruik van reeds gebezigde argumenten zou beklagen.

Ik moge echter nogmaals opmerken, dat het vraagstuk in zijn geheel niet aan de commissie werd voorgelegd. Aan de commissie is gevraagd een studie te maken van het vraagstuk van de noodzaak van staatkundige eenheid.

Dezelfde commentator vindt, dat het rapport in zijn opzet blijk geeft van zo veel hoofd en zo weinig hart, dat de gewone partijleden en het lagere kader der partij er niets aan hebben. Het rapport is een appél geworden aan het verstand en niet — althans niet onmiddellijk — aan het gevoel, het hart en de wil van de katholieke Nederlanders. Mocht men dit laatste verwachten? Mocht men in plaats van een beredeneerd antwoord een oproep tot de katholieke Nederlanders verwachten? Men heeft teveel van het rapport verwacht, ook in die zin, dat het rapport iedere katholieke Nederlander zou moeten kunnen aanspreken en wel onmiddellijk. De commissie mocht toch vertrouwen, dat vormings- en voorlichtingsorganen de stof van het rapport in bredere kring toegankelijk zouden maken.

Volgens de heer Ruygers is de commissie niet tot de kern van de zaak doorgedrongen. Zijn hoofdbezwaar is, dat de commissie aan het wezen van de doorbraak voorbijgaat. De commissie heeft gepleit voor partij-politieke eenheid. Zij heeft gepoogd deze met redelijke argumenten aan-nemelijk te maken. Ik heb niet de indruk, dat zij daarbij aan de doorbraak, of het wezen van de doorbraak voorbij is gegaan. Zij gaat met de heer Ruygers uit van het feit, dat de Nederlandse samenleving een godsdienstig gemengde samenleving is. Zij gaat eveneens uit van de huidige staatkundige structuur van ons land, waarin politieke partijen een belangrijke rol spelen.

Volgen wij verder de redenering van de heer Ruygers. Ergens hebben de Nederlanders, van welke levensovertuiging ook, een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Ergens moeten er beslissingen worden genomen, politieke beslissingen. De vraagstukken mogen een duidelijk levensbeschouwelijk aspect vertonen, het gaat hier om politieke vraagstukken, en niet om het oplossen ervan, doch om het nemen van een beslissing. Concreter, het gaat er om, wat als wet zal gelden, het gaat om beslissingen op bestuursniveau. Deze beslissingen worden, voor wat het parlement betreft, met meerderheid van stemmen genomen. Het aantal heeft de commissie een constitutioneel element in onze parlementaire democratie genoemd. Men mag dus dit aantal niet verwaarlozen. Dat doet de partij van de heer Ruygers ook niet. Bij de beraadslagingen spelen getuigenis en overreding een rol. In onze parlementaire constellatie kan samenwerking niet worden gemist, waartoe een zekere geestesgesteldheid nodig is. Als de heer Ruygers verdraagzaamheid, de erkenning van gezamenlijke verantwoordelijkheid en een gezamenlijke ontmoeting als eis stelt, dan bestaat er tussen hem en de commissie, naar ik meen, geen verschil van mening. De meerderheid beslist weliswaar, de beslissing kan in Neder-

landse verhoudingen slechts verantwoord zijn, indien zij wordt genomen met erkenning van het gemengde karakter van de Nederlandse samenleving en de eerbiediging van de vrijheid, die door de eeuwen heen het geestesmerk van die samenleving is geweest. Ik verwijs naar blz. 50 van het rapport.

Als de heer Ruygers nu echter meent, dat verdraagzaamheid, gezamenlijke verantwoordelijkheid en gezamenlijke ontmoeting hun uitdrukking moeten vinden in een politieke partij, dan gaan hij en de commissie uiteen. Kan die gezamenlijke verantwoordelijkheid niet haar uitdrukking vinden in samenwerking van politieke partijen en fracties? Als de gezamenlijke verantwoordelijkheid slechts haar uitdrukking kan vinden in een politieke partij, dan zou de consequentie van het betoog van de heer Ruygers moeten zijn: één partij. Als een confessionale partij in zodanige mate afbreuk doet aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid, dat een dergelijke partijvorming niet aanvaardbaar is te achten, waarom voldoet dan partijvorming op basis van de tegenstelling progressief — conservatief wel aan die gezamenlijke verantwoordelijkheid? Bovendien, speelt het aantal in de doorbraakpartij van de heer Ruygers geen enkele rol? Samenvattend zou ik op de kritiek van de heer Ruygers als volgt willen antwoorden: partijpolitieke eenheid der katholieke Nederlanders houdt in zich niet een miskenning in van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle Nederlanders. Gezamenlijke verantwoordelijkheid vindt haar uitdrukking in het parlement en in de samenwerking van partijen en fracties. Als gezamenlijke verantwoordelijkheid slechts in de partijformatie zelf haar uitdrukking zou kunnen vinden, tendert deze opvatting ten slotte naar één enkele partij als ideaal.

Laten wij thans het rapport op de voet volgen.

AD HOOFDSTUK I.

Enkele bladen waarderen het, dat de commissie het vraagstuk van de staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders heeft bezien in verband met de groei van het partijwezen in ons land.

Op blz. 19 van het rapport wordt gesproken van de algemene malaise in het politieke leven, zoals dit zich sinds 1917 heeft ontwikkeld. De Nieuwe Eeuw (30 Januari), die het eerste hoofdstuk zeer kan waarderen, is van mening dat met de slotwoorden van dit hoofdstuk : „... de algemene crisis, waarin het Nederlandse partijwezen verkeert” een fundament is gelegd, waarop de commissie een monument had kunnen bouwen. Ook de heer Romme heeft zich in zijn rede tot de partijraad van de K.V.P. op 23 Januari verheugd getoond over de aandacht, welke de Commissie-Van der Grinten heeft gevestigd op de algemene politieke malaise. Hij merkte op, dat dit enige kans opleverde, dat deze zaak meer in de bewuste belangstelling zal komen te staan. Het Vrije Volk (20 Januari) stelt naar aanleiding van de geconstateerde algemene crisis van het Nederlandse partijwezen de vraag, „of hier bepaalde toestanden, zoals die in het katholieke volksdeel bestaan, niet te veel worden veralgemeend. Wij wagen het namelijk te betwijfelen, of van ons hele volk gezegd kan worden, dat het 'actief politiek burgerschap... voor velen weinig aantrekkelijk is geworden’ ”.

De Tijd betreurt, dat de beknoptheid der historische inleiding

blijkbaar tot gevolg moest hebben, dat over het ontstaan van de K.N.P. met geen woord werd gerept. Ook de heer Welter constateert deze leemte (Onze Actie, 30 Januari) Hij had tevens gaarne de redenen van het ontstaan zien vermeld. Aan het constateren van deze leemte laat hij de volgende passage vooraf gaan : De leiding van de K.V.P. „is zich niet bewust geworden van 't feit dat de Katholiek van de veertiger jaren weliswaar op godsdienstig gebied nog steeds onvoorwaardelijk de leiding van de kerk aanvaardt, maar niet zonder meer bereid is een in feite autoritaire leiding te aanvaarden op maatschappelijk en politiek gebied. Dit niet te hebben onderkend en erkend is een der leemten van het rapport”.

Het Vaderland (21 Januari) werd reeds aangehaald, waar het blad schrijft, dat het rapport de indrukwekt, „dat de schrijvers, uiteraard onbewust, naar een bepaald doel hebben toegeschreven”. Dan volgt: „Dit blijkt bijv. uit het historisch overzicht van de politieke ontwikkeling in ons land. Deze ontwikkeling zou er toe hebben geleid, dat de Staten-Generaal niet langer het Nederlandse volk vertegenwoordigen, maar in werkelijkheid een vertegenwoordiging is geworden van de onderscheidene partijen. Deze conclusie wordt een der twee uitgangspunten van het pleidooi voor één katholieke partij. Op zichzelf aardig gevonden : partijen overheersen het politieke beeld, dus zorg er voor een partij te hebben. Maar de vraag mag gesteld worden of evenvermelde conclusie juist is”. Naar de mening van Het Vaderland is de praktijk zo, dat niet gezegd kan worden, dat de Staten-Generaal in werkelijkheid een vertegenwoordiging van de onderscheidene politieke partijen is.

AD HOOFDSTUK II.

Het is Het Parool (20 Januari) opgevallen, dat de commissie de *wenselijkheid* van staatkundige eenheid in één politieke partij bepleit, terwijl haar de *noodzaak* van staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders als onderwerp van studie was voorgelegd. Ook de heer Welter schenkt hieraan aandacht in Onze Actie van 30 Januari. In het tweede hoofdstuk, dat volgens hem een aantal zeer lezenswaardige beschouwingen bevat, mist hij argumenten voor de *noodzakelijkheid* van één katholieke partij. Hij erkent, dat de titel slechts gewaagt van *wenselijkheid*. Die is volgens hem echter niet in het geding. Letterlijk vervolgt hij dan : „Wenselijk is die eenheid zeker, of zij noodzakelijk is, is een andere kwestie en of zij mogelijk is, hangt met de noodzakelijkheid samen”.

Ik beperk mij tot een herinnering aan het onderscheid tussen het tot gelding brengen van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen, staatkundige eenheid, staatkundige eenheid in 'n katholieke partij en staatkundige eenheid in één katholieke partij.

1. De taak der katholieken in maatschappij en staat.

In het Maart-nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid, waarvoor reeds vele malen de aandacht werd gevraagd, wijst de heer Ruymers er op, dat volgens het rapport de bestaansreden van een katholieke eenheidspartij deze is, dat de katholieken tot taak hebben de katholieke opvattingen ten aanzien van staat en maatschappij tot gelding te brengen.

Zo heeft de commissie het niet gesteld. Zij beëindigt de eerste paragraaf van het tweede hoofdstuk als volgt: „Het vervullen van de aangeduide taak vraagt een gezamenlijke geordende inspanning”. En zij vervolgt: „Wil men hier reeds formeel van een staatkundige eenheid spreken, dan bedenke men dat dit in nog onbepaalde zin geschiedt. Over de organisatorische vorm van deze eenheid handelen de twee volgende paragrafen van dit hoofdstuk”. Uitgangspunt is derhalve de genoemde taak. Op grond van de omstandigheden van de hedendaagse Nederlandse samenleving komt de commissie tot de conclusie van de wenselijkheid van een katholieke eenheidspartij.

Het Vaderland (22 Januari) trekt de stelling van de commissie in twijfel, dat de katholieken een eigen, principiële visie hebben op maatschappij en staat. Het blad schrijft : „Onder de katholieken wordt over de maatschappelijke en staatkundige orde zo verschillend gedacht, dat een gemeenschappelijk uitgangspunt niet te herkennen is”. En als de commissie als het fundamentele uitgangspunt van de eigen principiële visie de overtuiging noemt, „dat het leven van de mens in de aardse gemeenschap en in de bovennatuurlijke gemeenschap van allen, die door Christus zijn verlost, één ondeelbaar geheel vormt” en dat bijgevolg de beginselen, óók voor het leven in de aardse gemeenschap, moeten worden ontleend aan wat God direct of indirect aan de mensheid heeft doen kennen, dan merkt het blad op, dat deze uitspraak op zichzelf gezien kan worden aanvaard, maar dat de vraag moet worden gesteld wat daarmee wordt bedoeld en hoever de betekenis daarvan zich uitstrekt.

2. Staatkundige eenheid in een politieke partij.

In haar betoog in deze en de volgende paragraaf heeft de commissie „niet veel moeite gedaan om tegenwerpingen te bedenken”, schrijft De Tijd op 21 Januari. „Wij betreuren het, dat wij niet juist in dat verband de betekenisvolle constatering lazen : 'Voorts spelen niet alleen inzichten, doch ook gevoelens een rol' ” (rapport, blz. 29). Het blad vervolgt dan : „Want daar ergens ligt wellicht de sleutel voor de inwendige tegenspraak en de dualismen, die de Commissie bij herhaling vooral in de overtuiging van de katholieke leden van de P.v.d.A. signaleert”. En even verder : „Men doet er o.i. goed aan, hier niet alleen met inzicht rekening te houden, maar ook met een gevoel en een mentaliteit, die beide eerlijkheidshalve niet mogen worden af-

gedaan met de aanduiding progressief, maar die ook dynamisch en expansief kunnen heten en die in verband moeten worden gebracht met de in het rapport veronderstelde eerlijke mening van de katholieke leden in de P.v.d.A., dat zij een dienst zouden bewijzen aan de nationale saamhorigheid en nuttig oecumenisch werkzaam zouden zijn”.

De betekenis van de katholieke beginselen voor het Nederlandse politieke leven in deze tijd.

Onder dit kopje somt de commissie op de blzn 27 en 28 een aantal onderwerpen op. Zij voegt hieraan toe, dat zij volstaat met een aanduiding en niet poogt volledig te zijn. De Tijd (21 Januari) en De Volkskrant (20 Januari) vinden deze opsomming mager en armelijk. Het laatstgenoemde blad mist hier „brandende problemen als de volksgezondheid en de organisatie van het charitatieve werk”. Bovendien had het blad hier het probleem vermeld willen zien „op de achtergrond van een dienende staat in de nieuw-groeierende maatschappij-verhoudingen, waarin de partij als constituerend element van deze staat als eerste taak heeft deze staat gezond en beperkt te houden”.

Deze verlangens lijken volkomen gerechtvaardigd. De „magerheid” en „armelijkheid” vinden hun verklaring in de opzet van de commissie, slechts een aanduiding te willen geven, waarbij niet naar volledigheid werd gestreefd. De commissie heeft het niet tot haar taak gerekend voor de hedendaagse Nederlandse katholieke partij zoiets als een programma, of meer in het bijzonder een beginselprogramma te redigeren.

De heer Welter (Onze Actie, 30 Januari) meent hier te mogen verwachten, dat „met voorbeelden, ontleend aan een thans reeds 6-jarige praktijk, nader zou zijn aangetoond dat de doorwerking van die beginselen zou zijn gefrustreerd door het bestaan van een elders als 'dissident' aangeduide Katholieke partij. Die aantoning ontbreekt, zodat men veilig kan aannemen dat zij niet mogelijk is geweest”.

De conclusie van de heer Welter komt mij onjuist voor. De commissie heeft niet gesteld, dat blijkens de praktijk in de achter ons liggende zes jaren de doorwerking van de beginselen zou zijn gefrustreerd door het bestaan van de K.N.P. Als zij dit had gesteld, had de heer Welter bewijzen kunnen vragen en had de commissie zich moeten inlaten met een beoordeling van de inhoud van de programma's van de K.V.P. en de K.N.P. en met beider beleid. Dit heeft de commissie niet gedaan.

Het verschil van inzicht onder katholieken bij practisch politieke kwesties.

De Stem van 20 Januari is van mening, dat de kwestie van het „volkomen geoorloofd verschil van inzicht onder katholieken over practisch-politieke vraagstukken” niet voldoende uit de verf is gekomen. „Hoever moet de discipline reiken? Waar be-

gint de vrijheid ? Of anders gevraagd : Hoe kan het dubbel karakter van beginsel- en programpartij tot een harmonieus geheel gebracht worden ? Het antwoord op die moeilijke vragen hadden we gaarne wat meer uitgediept gezien”.

De heer Ruygers haalt in zijn meergenoemde commentaar een stelling van de commissie op blz. 44 aan, die luidt : „Het standpunt van de Katholieke Nationale Partij komt in zoverre overeen met dat van de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid, dat beide organisaties uitgaan van het meningsverschil tussen katholieken in praktisch politieke kwesties, aan welk meningsverschil zij politiek organisatorische consequenties verbinden”. Deze formulering, aldus de heer Ruygers, doet aan het standpunt van de katholieken in de P.v.d.A. geen recht. „De verschillen ten aanzien van de praktisch politieke kwesties zijn slechts illustraties van dieper liggende oorzaken”. En even verder schrijft hij : „Behalve namelijk, dat we menen, dat een partijpolitieke eenheid der katholieken geen eis van katholiek beginsel is, zijn wij bovendien van mening, dat een dergelijke partijstructuur ongewenst is in de huidige situatie van ons land. Ongewenst, omdat zij een gezonde en normale functionering van ons democratische staatsbestel in de weg staat, omdat zij de voltooiing van onze emancipatie tegenhoudt en omdat zij een ondeugdelijk middel is voor de taak, waarvoor de christenheid in deze tijd is geplaatst”. De heer Ruygers beklaagt zich dan, dat de commissie deze punten uit de weg is gegaan. „Wanneer men nauwelijks verder reikt dan uit te gaan van verschillen ten aanzien van praktische politieke punten, dan voert men struisvogelpolitiek”. Volgens de heer Ruygers heeft de commissie zich niet alleen hier, doch bij herhaling schuldig gemaakt aan vereenvoudiging van de werkelijke problematiek. „Zo is het met name ontoereikend om te menen, dat het gehele vraagstuk kan worden afgedaan met een onderscheiding tussen principiële en praktische politieke kwesties. Tussen de gemeenschappelijkheid van het katholieke, in de diepste zin des woords, en de praktisch politieke punten, ligt nogal het een en ander in”. De schrijver wijst dan op de zedelijke gemeenschappelijkheid, welke in ons volk verder reikt dan de godsdienstige gemeenschappelijkheid. „In de hele discussie over de doorbraak is het feit van deze zedelijke gemeenschappelijkheid een essentieel punt”. Heeft het Centrumrapport dit punt geheel onbesproken gelaten, ook nergens dan terloops, aldus de heer Ruygers, brengt de commissie de tegenstelling tussen progressief en conservatief ter sprake. Hij had deze kwestie in een objectief onderzoek betrokken willen zien. Sprekend over progressief en conservatief noemt de heer Ruygers deze „een gezindheid, een houding tegenover leven en wereld, die door een complex van factoren wordt bepaald en die ten aanzien van allerlei concrete vraagstukken een beslissende rol speelt”.

Ik herhaal, dat de commissie getracht heeft aannemelijk te maken de wenselijkheid van één katholieke partij hier en nu. Bepaalde argumenten in haar betoog staan tegenover argumenten van de zijde van de „doorbraak”. Het pleidooi van de commissie voor partijpolitieke eenheid is uiteraard een pleidooi tegen „doorbraak”, of anders gezegd tegen een stelsel van a-confessionele partijen, het is expliciet geen pleidooi tegen deze doorbraak. Is het dan niet begrijpelijk, dat de heer Ruygers een volledige bespreking van de pro's en contra's van „de doorbraak” moet missen.

De kwestie van practisch politiek verschillend inzicht en de betekenis daarvan bij de partijvorming is een onderdeel van het betoog. Zij neemt 'n plaats in in het geheel van de doelmatigheidsredenering. En is het zo verwonderlijk, dat zij deze plaats heeft gekregen, nademaal de heer Ruygers in het nummer van De Katholiek in de Partij van de Arbeid van Juli 1953 zelf het volgende had geschreven: „Immers, ieders standpunt ten aanzien van de concrete politieke vraagstukken wordt niet alleen bepaald op grond van zijn godsdienstige overtuigingen, doch op grond van een groot complex van factoren, waarvan veel behoort tot hetgeen Schaepman de 'vrije gevolgtrekkingen' heeft genoemd en waarover ook onder katholieken 'rechtmatig verschil van inzicht' en 'rechtmatige strijd' kan bestaan. Op die grond is een partijpolitieke eenheid der katholieken niet het normale, doch een volstrekt abnormaal verschijnsel”. De heer Ruygers wil mij wel ten goede houden, dat ik hier niet verder op zijn expliciet pleidooi voor „de doorbraak” inga. Door uitvoerige aanhaling heb ik getracht aan de uiteenzetting van zijn standpunt in deze samenvatting van commentaren recht te doen wedervaren.

Staatkundige vorming.

Onder dit hoofd schrijft de commissie op blz. 36 : „Het doen van een verantwoorde partijkeuze veronderstelt een zeker vormingspeil. Aan dit vereiste voldoen grote groepen kiezers thans niet”. En onder het hoofd : „Emancipatie” merkt de commissie op blz. 37 op, dat zij de indruk heeft, dat in het gebrek aan politiek bewustzijn een belangrijke oorzaak is gelegen van de huidige moeilijkheden. Pater De Bruin tekent in De Linie van 13 Februari hierbij aan : „Het ware echter de moeite waard geweest, te laten onderzoeken *welk* vormingspeil en *welk* politiek bewustzijn thans voor de gewone kiezer wenselijk en mogelijk is. Vooral had men kunnen onderzoeken, welke eisen het georganiseerd partijenstelsel voor een efficiënt staatsbestuur vergt van kiezers en afgevaardigden”.

In dit verband verdient nog de volgende opmerking van de heer Ruygers vermelding : „Het enige serieuze punt in het hele rapport, dat zou kunnen pleiten voor de instandhouding van een afzonderlijke katholieke partij, is het punt, waar de vraag wordt gesteld, of de geestelijke emancipatie van het katholieke volksdeel zover is voortgeschreden, dat het een doorbreking van het isolement geestelijk dragen kan”. En even verder voegt hij er aan toe : „Alles en alles ten slotte tegen elkaar afwegende, hebben we gemeend de doorbraak te moeten doorzetten, er echter steeds aan toevoegend, dat de doorbraak ook een geestelijk proces is, dat tijd nodig heeft om rijp te worden”.

3. Staatskundige eenheid in één politieke partij.

Volgens De Volkskrant (20 Januari) is het tweede hoofdstuk van het rapport „meer verdediging dan onbevangen studie”. Maar ook in een verdediging hadden „bezwaren tégen een onverdeelde katholieke partij, zoals de vereenzelving van Kerk en politiek, zoals de verstarring in een politieke onmondigheid van de katholieken, als gevaren naar voren gebracht en gewogen moeten worden ; hetgeen echter niet is geschied”.

Onmiddellijk na hetgeen zojuist uit het artikel van de heer Ruygers werd weergegeven doet deze volgen : „Het is dan ook niet zo, als in het Centrumrapport wordt gesuggereerd, dat wij de K.V.P. liefst van vandaag op morgen zouden zien verdwijnen . . . : wij zijn niet in de eerste plaats anti-K.V.P., wij zijn in de eerste plaats voor de vrijheid van partijpolitieke keuze . . . Deze vrijheid van keuze waarborgt tegelijk twee dingen. In de eerste plaats een geleidelijkheid, waarbij politieke doorbraak en voltooiing der emancipatie samengaan. In de tweede plaats, de voorkoming van een al te star isolement, waarbij over het hoofd wordt gezien, dat onze politieke verantwoordelijkheid verder reikt dan de huisgenoten des geloofs . . . Isolement en doorbraak zijn evenals conservatief en progressief twee gezindheden en onder omstandigheden hebben ze beide haar reden van bestaan . . . Met het christendom zijn beide verenigbaar, omdat dit krachtens zijn boventijdelijke karakter geen keuze doet in de betrekkelijkheden van deze wereld, maar zij zijn niet verenigbaar in een en de zelfde mens of in een en dezelfde organisatie, omdat deze op de wereld zijn geplaatst en daar een taak hebben en het leven een voortdurende keuze is”. Dit onderdeel van zijn betoog afsluitend schrijft de heer Ruygers : „Vandaar dat wij tegenover het exclusivisme van de K.V.P., van het isolement in het algemeen, de vrijheid van politieke keuze verdedigen”. En even verder : „De door ons verdedigde vrijheid van politieke keuze wil de ruimte scheppen, waarin zich nieuwe vormen geleidelijk kunnen ontwikkelen”.

Op deze interessante paragraaf in het artikel van de heer Ruygers kan ik hier slechts kort ingaan. Ik moet mij beperken tot enkele kanttekeningen. Begrijp ik de heer Ruygers goed, dan kan hij thans een katholieke partij aanvaarden, praktisch aanvaarden, hoewel hij in de aanvang van de paragraaf schrijft, dat het enige serieuze punt in het hele rapport, dat zou kunnen pleiten voor de instandhouding van een afzonderlijke katholieke partij, is . . . enz. Volgens hem is de doorbraak ook een geestelijk proces, dat tijd nodig heeft om te rijpen. Hij wil, meen ik, geleidelijkheid zien betracht bij de overgang van de huidige partijconstellatie naar een stelsel van a-confessionele partijen. Dat kunnen de katholieke leden van de Partij van de Arbeid wel wensen, doch, wat niet minder van belang is, wat wenst de Partij van de Arbeid? Is haar beleid doordrongen van de gedachte, dat de doorbraak een geestelijk proces is, dat tijd vergt?

Hoewel niet in de eerste plaats, is de heer Ruygers tegen de K.V.P. Ik moge hem er aan herinneren, dat het pleidooi van de commissie voor

partijpolitieke eenheid niet mag worden vereenzelvigd met een pleidooi voor de K.V.P., met haar organisatie, programma en beleid, zoals deze zijn. Maar hoe dit ook zij, de K.V.P. streeft er naar de belichaming te zijn van de staatkundige eenheid van de katholieke Nederlanders. En daar verzet de heer Ruygers zich tegen, omdat hij voorstander is van vrijheid van partijpolitieke keuze. Het is mij niet geheel duidelijk, dat men met een beroep op deze vrijheid partijpolitieke eenheid moet afwijzen, indien deze partijpolitieke eenheid op redelijke gronden aannemelijk wordt gemaakt. Ik moge mijn moeilijkheid als volgt adstrueren. De heer Ruygers opteert voor een stelsel van a-confessionele partijen, waarbij hem een partij-indeling voor ogen staat naar het criterium progressief-conservatief. Wordt door dit stelsel aan de vrijheid van partijpolitieke keuze dan geen geweld aangedaan? Ik heb de indruk, dat de heer Ruygers de vrijheid in kwestie te absoluut stelt. Van deze vrijheid moet immers een verstandig gebruik worden gemaakt. Als het verstandig en wijs is één te zijn in een politieke partij, hetgeen de commissie tracht aan te tonen, dan is het niet verstandig zich daarvan af te maken met een beroep op de vrijheid van partijkeuze.

Ook bij de reeds meermalen gebezigde tegenstelling isolement en doorbraak plaats ik een vraagteken. Het zijn geen twee begrippen, die elkaar uitsluiten. Het ene is niet de negatie van het andere. Deze tegenstelling is niet identiek met de tegenstelling afzondering en geen-afzondering. Als katholieken zich in een katholieke partij verenigen, zit daarin een element van afzondering. Doch de vorming van een eigen organisatie sluit niet de samenwerking met andere organisaties uit. In deze samenwerking zit een element van doorbraak, als de heer Ruygers dit woord gebezigd wil zien. Naar mijn mening zijn isolement en doorbraak wel degelijk verenigbaar in een en dezelfde organisatie. Als de heer Ruygers in de K.V.P. slechts isolement ziet, wat dan te denken van de samenwerking van deze partij met andere. Als de heer Ruygers in de Partij van de Arbeid slechts doorbraak ziet, wat dan te denken van de vorming van een Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid en van het georganiseerde beraad van katholieken van verschillende partijpolitieke oriëntering over staatkundige vraagstukken. Vergeet de heer Ruygers niet te zeer, dat isolement en doorbraak functionele waarden zijn. Het kon wel eens zijn, dat de heer Ruygers tegenover, naar wat hij noemt, het exclusivisme van de K.V.P., van het isolement in het algemeen, in wezen niet de vrijheid van politieke keuze stelt, doch een ander exclusivisme, het exclusivisme van de doorbraak. En dan zou ik me willen afvragen, of daarmede nu juist wel de vrijheid van politieke keuze wordt verdedigd.

Organisatorische consequenties van meningsverschillen in practisch politieke kwesties.

„Waar de Commissie (blzn 43 en 44) komt te spreken over de K.N.P. gaat zij er o.i. ten onrechte van uit, dat uitsluitend verschil in practisch politiek inzicht, wel te onderscheiden van verschil in principiële overtuiging, tot afscheiding van de K.V.P. heeft geleid”, aldus De Tijd (21 Januari).

De heer Welter (Onze Actie, 30 Januari) heeft de indruk, dat de meningsverschillen in deze paragraaf worden geminimaliseerd. Hij geeft toe dat ze moeilijk te omschrijven zijn. Nu naar zijn mening het rapport hierin duidelijk tekort schiet, doet hij zelf een poging. De heer Welter schetst dan de verschillen tussen K.V.P. en K.N.P. aldus, „dat aan de K.V.P.-kant staan de aanhangers van leuzen-politiek, aan de K.N.P.-kant die van de

realiteitspolitiek". De heer Welter heeft daaraan doen voorafgaan, „dat de K.N.P., hoewel erkennend, dat de organisatie der maatschappij wijziging en aanvulling behoeft in verband met de voortdurend veranderende omstandigheden, daarbij gematigdheid wil betrachten en rekening houden met de ervaring uit het verleden". De heer Welter voegt er nog aan toe : „Aldus beschouwd komt de vraag van de politieke eenheid onder de katholieken hierop neer, of men de aanhangers van de leuzenpolitiek en van de realiteitspolitiek in een partij zal kunnen onderbrengen, en wel op zodanige wijze dat beiden zich daardoor bevredigd voelen. Men moet aannemen dat dit laatste onder alle omstandigheden het doel moet zijn van het eenheidsstreven". Als men aanvaardt, zoals de commissie doet, dat in de eenheidspartij tweërlei inzichten naar buiten treden en zich ook in stemmingen kunnen doen gelden, dan stelt de heer Welter de vraag, waar dan in feite de eenheid blijft.

De heer Welter heeft, waar naar zijn mening het rapport tekortschiet in het omschrijven van de meningsverschillen, zelf hiertoe een poging gedaan. Zijn typering van de verschillen tussen K.N.P. en K.V.P. lijkt mij niet juist. Ik ga er in dit verband niet op in. Wel moge ik de heer Welter er op wijzen, dat de commissie op blz. 29 heeft getracht verschillende factoren aan te duiden, die tot verschillend inzicht en wellicht bijgevolg tot een verschillende houding kunnen leiden. Voorts heeft de commissie op blz. 30 als haar mening gegeven, dat meningsverschil en strijd niet alleen mogen worden gezien onder het opzicht van hun mogelijke ontbindende uitwerking, doch dat zij bij het ontwikkelen en verwezenlijken van de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen een functie vervullen. Zij zijn nodig om tot een verantwoord oordeel en tot een verantwoorde houding te komen.

Als de heer Welter schrijft, dat het vraagstuk van de politieke eenheid hierop neerkomt, dat men wat hij noemt de aanhangers van leuzen- en realiteitspolitiek in een partij kan onderbrengen op een wijze, dat beide groepen zich daardoor bevredigd gevoelen en daaraan toevoegt, dat dit laatste onder alle omstandigheden het doel moet zijn van het eenheidsstreven, dan vraag ik me af of hij de bevredigingsfactor, hoewel de betekenis daarvan niet wordt ontkend, niet overdrijft. Bij het beoordelen van het beleid van een katholieke eenheidspartij mag niet alleen een subjectieve maatstaf worden aangelegd. En bovendien vergete men niet, dat bij deze beoordeling ook niet alleen het criterium van een particulier belang mag worden gebezigd.

En als de heer Welter de vraag stelt, waar de eenheid blijft, als verschil van inzicht in de eenheidspartij naar buiten treedt of zich bij stemmingen doet gelden, dan vraag ik me af, of hij die eenheid wel juist ziet. Staatkundige eenheid en eenstemmigheid is niet hetzelfde. Staatkundige eenheid is een streefeenheid, een eenheid van streven van de katholieke Nederlanders om de katholieke maatschappij- en staatsopvattingen op een doelmatige wijze tot ontwikkeling en tot gelding te brengen. Dit veronderstelt een zekere geestesgesteldheid, bereidwilligheid en saamhorigheid; de bereidheid die middelen, met name van het beraad, te gebruiken, die nodig zijn om tot het doel te geraken. Stelt men de eis van eenstemmigheid absoluut, dan miskent men de persoonlijke verantwoordelijkheid en dwingt men tot een discipline, die typerend is voor collectivistische systemen.

AD HOOFDSTUK III.

Volgens De Volkskrant is het derde hoofdstuk ver beneden de maat van de echte problematiek gebleven. Het Binnenhof

(21 Januari) vindt wel, dat de commissie in dit hoofdstuk veel noten op haar zang heeft, doch voegt er onmiddellijk aan toe, dat heel wat van die noten aanlokkelijk klinken. De Stem (20 Januari) heeft „voorschands de indruk, dat de commissie in dit deel van het rapport toch niet genoeg rekening houdt met de lange voorhistorie en met allerlei psychologische factoren”. De Nieuwe Eeuw (30 Januari) heeft voor dit hoofdstuk respect.

*Beginselprogramma en politiek-wetenschappelijk werk.
Staatkundig programma en verkiezingsprogramma.*

Het Binnenhof (21 Januari) juicht de aanbeveling van de commissie tot het instellen van permanente programma-commissies toe. „De splitsing van de laatste in een groep welke speciaal de beginselkwesties voor haar rekening neemt en een andere die in het staatkundig program de politieke verlangens naar aanleiding van de practische politiek op de voet blijft volgen, dunkt ons eveneens geslaagd”.

De commissie geeft op blz. 58 in overweging onderscheid te maken tussen het staatkundig programma, op te stellen met het oog op het politieke beleid van de partij in een parlementaire periode, en het verkiezingsprogramma, waarmede de partij zich tot de kiezers richt. Naar de mening van de commissie dient het verkiezingsprogramma een bewerking van het staatkundig programma te zijn ten dienste van de propaganda. Het Binnenhof heft hier waarschuwend de vinger. Het onderscheid, dat de commissie tussen beide programma's maakt, gaat het blad te ver. „Men vermijde ook zelfs maar elke schijn dat het verkiezingsprogram niet meer is dan een vliegenvanger, welke waardeloos wordt zodra er maar voldoende vliegen op afgekomen zijn”.

De Leidse Courant van 2 Februari vindt de door de commissie aanbevolen opzet van de programma's zeer geslaagd en een werkelijke verbetering van de bestaande situatie, welke de partij slechts ten goede kan komen.

Opmerkelijk vindt dit blad de passage in het rapport over de verhouding tussen partij en fracties met betrekking tot het programma. Uit hetgeen de commissie hieromtrent opmerkt heeft het blad de indruk, dat de commissie „een onevenwichtigheid in het krachtenspel tussen partij en fractie heeft geconstateerd ten nadele van de partij”.

Partijbestuur.

Bijzonder waardevol acht Het Binnenhof wat er op de blzn 66 en 67 te lezen staat over de vereenvoudiging van de bestuursorganisatie. De Leidse Courant brengt in haar nummer van 5 Februari de kwestie ter sprake, dat in de bestuursorganen van de Katholieke Volkspartij te weinig aandacht wordt geschonken

aan de practisch-politieke problemen. Het blad wijst er op, dat de commissie, op de kwestie ingaande, duidelijk heeft gesteld, „dat het hier niet slechts een organisatorische maar — en wellicht in de eerste plaats — een kwestie van personen betreft. De vraag wordt namelijk gesteld of de partijbestuursleden in het algemeen wel die belangstelling hebben voor algemene politieke vraagstukken, welke nodig is om de politieke gedachtenwisseling tot haar recht te doen komen”. Het blad stelt de vraag, of in een band tussen partij en fractie niet mede een middel is gelegen om de politieke gedachtenwisseling in de bestuursorganen der partij te bevorderen.

In dit verband wordt de partijvoorzitter ter sprake gebracht, de man die in de eerste plaats verantwoordelijk is voor het peil van de politieke gedachtenwisseling in de partij en die geroepen is aan de gedachtenwisseling leiding te geven. Hoe zal hij dit beter kunnen doen dan door het leven van de actieve politiek zelf dagelijks mee te maken als kamerlid, als lid van de fractie, merkt het blad dan op. Volgens het blad is deze figuur een ideale oplossing, mits aan enkele min of meer vanzelfsprekende voorwaarden wordt voldaan. Het is voor de Leidse Courant bepaald onduidelijk, waarom de Commissie-Van der Grinten de combinatie partijvoorzitter-fractielid minder wenselijk acht. Zij acht de aangevoerde argumenten weinig overtuigend. „Inderdaad zal de partijvoorzitter op een gegeven ogenblik het mede door hem gevoerde fractiebeleid moeten gaan toetsen. Maar heeft de R.K. Staatspartij geen hoogtepunten van actief leven gekend bij een nog nauwere combinatie namelijk van partij- en fractie-voorzitter”? Voorts zou volgens de commissie de combinatie een overbelasting betekenen. „Maar dit argument verliest zijn kracht als men bedenkt, dat vele Kamerleden bovendien nog veeleisende maatschappelijke functies bekleden”. Wij vrezen, zo besluit het blad, „dat de partij in haar politieke discussies steeds een slag achter zal blijven als zij het alleen moet hebben van 'regelmatige informatie en contact vanwege en met de fracties' zoals het rapport-Van der Grinten als oplossing suggereert. Niet voor niets zijn de voorzitters van alle andere partijen lid van het Parlement”.

Fracties; candidaatstelling en groslijststemming.

Het Binnenhof (21 Januari) kan zich voorlopig nog maar in heel beperkte mate eens verklaren met de aanbevelingen van de commissie ten aanzien van de candidaatstelling. De commissie zou voor wat de candidaatstelling voor de Tweede Kamer betreft de groslijststemming willen zien afgeschaft en bij de vaststelling van de lijsten van de partij het laatste woord willen laten aan een verkiezingsraad, als hoedanig de partijraad zou kunnen fungeren. De commissie stelt, dat in laatste instantie dit slechts

de zaak kan zijn van een college, dat de *partij als eenheid* be-
lichaamt en in de wensen van groepen en kringen eenheid kan
brengen (rapport, blz. 72.).

Het Binnenhof vraagt zich af, of de kleinere partijraad, zoals
deze door de commissie wordt aanbevolen, aan de gestelde eisen
kan voldoen. Het blad vreest bij de benoeming van de leden
van die partijraad dezelfde spanningen, welke men thans bij
de groslijststemmingen ziet optreden. En, moet men dan bij de
verkiezingen niet meer betekenis gaan hechten aan de voorkeurs-
stemmen? De suggestie van de commissie gaat het blad te ver.
Wel wil het zijn stem geven aan een alternatief, waardoor de
groslijststemming een betere politieke betekenis krijgt.

Heeft de commissie bij haar aanbeveling in dezen voldoende
rekening gehouden met de geschiedenis en allerlei psychologische
factoren, kanttektent *De Stem* van 20 Januari. Het blad aarzelt
t.a.v. de wenselijkheid van afschaffing. „Want de verwarrende
ervaringen met dit toegespitst democratische systeem opgedaan,
hebben toch ook psychologische reacties opgewekt, welke wel-
licht de weg naar de afschaffing hebben geplaveid”.

AD SLOTBESCHOUWING.

De Maasbode besluit op 20 Januari haar commentaar met de
volgende opmerking, die wellicht het best in het verband van
de slotbeschouwing van de commissie kan worden vermeld:
„Wij hebben in het rapport één duidelijk uitgesproken gedachte
gemist, dat nl. het herstel van de politieke eenheid der katho-
lieken niet alleen een kwestie is van de partijen, maar evenzeer
van de individuele katholieken. Zelfs als de aanhangige onder-
handelingen, om welke reden dan ook, niet tot een bevredigend
resultaat zouden leiden, staat elke katholiek voor de gewetens-
vraag van de katholieke eenheid. Een ernstige bestudering van
het rapport zal hem de beslissing zeker vergemakkelijken”.

Ik moge eindigen met een aanhaling uit het Eindhovens
Dagblad van 22 en 25 Januari: In haar slotbeschouwing, die een
uitstekende samenvatting van haar bevindingen mag worden
genoemd, verwerpt de commissie te enen male de onfeilbaarheid
van een katholieke eenheidspartij, schrijft het blad. Zijn conclusie
luidt: „dat wij slechts waardering kunnen hebben voor een
partij, voor de Katholieke Volkspartij derhalve, die zich een
biechtspiegel heeft willen laten voorhouden; die waardevolle
suggesties heeft laten doen; die zich openstelt voor billijke
critiek. En die daardoor toont gezond te kunnen zijn uit de aard
van haar samenstelling, haar opvattingen en uiteindelijk haar
beginselen. Het is het zoveelste blijk van de onmisbaarheid van
het Centrum voor Staatskundige Vorming”.

14 Mei 1954.

Vorming van Staatsvermogen *Socialistische politiek doorgedrukt?*

door Mr Frans Teulings

Bij gelegenheid van de Algemene Financiële Beschouwingen over de Rijksbegroting 1954 in de Eerste Kamer is mijnerzijds aandacht gewijd aan de reeds geruime tijd geleden geventileerde suggestie, dat het na-oorlogse financiële, fiscale en budgetaire beleid der respectieve Nederlandse Kabinetten vanaf 1945 er op gericht zou zijn geweest een socialistische politiek door te drukken, met name wat betreft het vormen van „Staatsvermogen” uit de gewone dienst der Rijksbegroting, dus gefinancierd door en uit de geheven belastingen.

Deze populaire en bij niet-deskundig georiënteerde belastingbetalers zeer in de smaak vallende suggestie werd nog versterkt door de daarbij geproduceerde vergelijkingen van de jaar-ramingen en de jaarrekeningen van de belastingopbrengsten.

In de jaargangen 1951, 1952 en begin 1953 van het weekblad „De Linie” is dit gegeven door een toenmalige medewerker van dat blad, schuilgaande onder de naam „Mercator” — die intussen zijn beschouwingen heeft gestaakt — ampel en breed belicht. En het moet gezegd, dat deze beschouwingen „er in gingen.”

Nu ligt het met deze materie zo, dat — om de zaken recht te zetten en tot de juiste proporties terug te brengen — men er niet aan kan ontkomen een stevige „duik” te maken in de cijfergegevens van Millioenennota's met hare Bijlagen, en deze gegevens van verklarend commentaar — o.a. over de invloed van wijzigingen in de belastingwetgeving nà de ramingsopstelling tot stand gekomen — te voorzien. Het gerucht rondom deze suggesties was aan het afzwakken. Bij gelegenheid van de opstelling der „Lijst van (134) vragen” n.a.v. de Regeringsaankondiging over de te nemen fiscale maatregelen d.d. 17 April 1954 (stuk 2955, nr. 2) is door de Tweede Kamer o.a. ook gevraagd (vraag 10) naar de ontwikkeling van het Staatsvermogen over de na-oorlogse jaren. De Regering heeft deze vraag beantwoord in een bijlage bij de M.v.A. op de fiscale wetsont-

werpen nr. 3037 e.v. stuk nr. 10, waarin in gecomprimeerde vorm de Staatsbalansen over de jaren 1947 tot en met 1952 werden gegeven en waaruit die ontwikkeling valt af te lezen. Bij de behandeling der fiscale wetsontwerpen in de Eerste Kamer is op dit punt niet teruggekomen.

Nu geviel het, dat vlak vóór de datum der Algemene Financiële Beschouwingen der Eerste Kamer in „De Telegraaf” van 29 Januari 1954 een artikel verscheen relaterend een onderhoud met het Tweede Kamerlid, de heer Mr van Leeuwen, oud-president-directeur der Twentsche Bank, waarin deze — aanknappend aan een vroegere opstelling in een weekbericht dier bankinstelling van 27 Maart 1953 — den volke verkondigde, dat de Staat in vier jaren tijd (1950-1953) 7½ milliard rijker is geworden, en de burgers idem zoveel armer. „Vermogensoverheveling voortgezet”, aldus in de kop boven dit artikel. Een voorstelling van zaken, die er volkomen naast is.

Ik heb mij veroorloofd in mijn Eerste Kamerrede op dit soort voorlichting critiek uit te oefenen, en ik heb dit in forse woorden gedaan, die mij werden ingegeven door mijn verontwaardiging over zulke tendentieuze voorlichting.

Mr van Leeuwen heeft deze critiek kennelijk ontdekt uit een korte beschouwing van Prof. Romme over mijne Kamerrede in diens „Politiek Allerlei” in „De Volkskrant” van 6 Maart j.l., en hij bood zijnerzijds een beschouwing aan „De Volkskrant” aan, die door haar vanwege de plaatsruimte niet kon worden opgenomen. Prof. Romme vond de redactie van dit maandschrift bereid dat wél te doen. Mr van L. heeft voor deze eer bedankt en heeft zijn penne- en geestesvrucht laten opnemen in het weekblad van de V.V.D. van 3 April j.l.

Het is naar aanleiding hiervan, dat de Redactie van 't Kath. Staatsk. Maandschrift mij uitnodigde aan die beschouwing van Mr van L. een artikel te wijden.

Het betoog van Mr van L. valt in twee stukken uiteen. 't Eerste handelt over mijn verwijt, dat Mr van L. in zijn praeadvies voor de Vereniging voor Staathuishoudkunde sprak over „een belastingvolume van 6 milliard” terwijl het belastingbedrag op de Rijksbegroting 1954 f 4.5 milliard is. En ik voegde daaraan toe, dat „op een dergelijke onnauwkeurigheid men bij de voorlichting die de heer van Leeuwen pleegt te geven, niet al te zeer moet letten.”

Terecht is Mr van L. boos over deze uitlating, die — dit wil ik gaarne erkennen al te fors, „denigrerend” zegt Mr v. L., is uitgevallen. Mr v. L. betoogt, dat hij als econoom dat belastingvolume van f 6 milliard, dat ook belastingen t.b.v. de gemeenten (en provincies F.T.) omvat, in zijn beschouwing omtrent de invloed der belastingen en de conjunctuur móest gebruiken en dat in het uiterst deskundig gezelschap, waarin die

prae-adviezen zijn behandeld, niemand deze aanmerking heeft gemaakt.

Dit punt der discussie is zakelijk van weinig of geen belang. Daarom wil ik de persoonlijke opmerking aan Mr v. L.'s adres — met verontschuldiging, dat ik mijn geprangd gemoed te zeer liet gaan, — terugnemen. Echter met aantekening, dat — voor wat betreft de zakelijke kant van mijn opmerking — Mr v. L. in zijn praeadvies zijn beschouwing over het enorm gestegen belastingvolume aanvangt aldus: „De tijd dat het *staatsbudget* en de *opbrengst van belastingen* omstreeks f 125 miljoen bedroegen, ligt een halve eeuw achter ons”. Hij begint dus zelf met uitsluitend over het *staatsbudget* te spreken, en vermeldt daar niet bij de Ink. Belasting, die in die tijdsperiode door de gemeenten werd geheven en geïnd.

Voorts werd in „het uiterst deskundig gezelschap” van ruim 400 personen — ik zelf was er ook aanwezig! — juist het hoge belastingniveau van het *Rijks*-budget bediscussieerd in verband met de mogelijkheid ener verder gaande belastingverlaging dan in de fiscale wetsontwerpen voorgesteld, door een zeer beperkte groep van ik meen 15 of 16 debaters, waarvan er een (ik meen de heer Roemers) op een ander punt de juistheid van cijfergegevens van Mr v. L. bestreed. Het daarop door Mr v. L. gegeven antwoord was weinig imponerend, zoals overigens zijn gehele mondelinge betoog in het uiterst deskundig gezelschap waarlijk niet door mij alléén als een weinig ernstige behandeling werd gewaardeerd. Het was mede onder deze indruk, dat de forse persoonlijke opmerking mij uit de pen vloeide!

Waar het echter op aankomt is de suggestie omtrent het *accres van het Staatsvermogen*.

Mr v. L., die in het „Telegraaf”-artikel naar voren brengt, dat hij dit vraagstuk het vorige jaar voor het eerst aan de orde heeft gesteld, vergist zich op dit overigens niet essentiële punt. In het weekblad „De Linie” — maar dat leest hij wellicht niet — was deze voorstelling van zaken reeds gedurende het gehele jaar 1952 vrijwel wekelijks aan de orde.

Bij de benadering van het vraagstuk van het *accres van het Staatsvermogen* — beter en juister is het te spreken van „vermindering van het negatieve Staatsvermogen” — kan men op tweeërlei wijs te werk gaan. Men kan *het verloop van de Staatsschuld* als grondslag van analyse kiezen, of men kan *de gegevens van de Staatsbalans*, die vanaf 1947 in de Millioenennota regelmatig wordt gepubliceerd, als grondslag van zijn onderzoek nemen. Bij de laatste methode geeft het verschil tussen actief- en passief-zijde der Staatsbalans het (positieve dan wel negatieve) Staatsvermogen aan.

Mr v. L. heeft de eerste methode gekozen, zowel in het Weekbericht van de Twentsche Bank van 27 Maart '53 als in het „Telegraaf”-artikel van 29 Jan. '54.

Deze methodiek brengt de noodzaak met zich mede, dat men dan op de netto-staatsschuld allerlei correcties moet aanbren- gen, omdat men rekening moet houden met mutaties in diverse Staatsactiva. Op grond van deze methode berekende Mr v. L. het „accres” van het Staatsvermogen als volgt:

Netto schuld ultimo 1949	f 26.181	millioen
„ „ „ 1952	„ 21.734	„
Schuldvermindering	f 4.447	millioen
Bij: In '52 bijgeboekte schuld Gemeentefonds		
uitkering	„ 420	„
Netto bedrag geldverstrekking aan		
Staatsbedrijven, Spoorwegen, —		
credietverlening aan buitenland —		
Accres uit hoofde van water-		
staatswerken, defensieinvesteringen,		
reserve vorming in Staatsbedrijven	„ 1.000	„
	f 5.867	millioen

afgerond op 6 milliard.

Voor 1953 calculeert Mr v. Leeuwen daarbij $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ mil- liard, wederom uitgaande van de schuldvermindering in dat jaar ad f 1144 miljoen. Maar ook hier worden weer correcties toe- gepast: àf: 200 miljoen Amerikaanse steunverlening, bij: alle kapitaalsuitgaven in '53 gefinancierd uit lopende inkomsten, welke bedragen hij niet specificeert.

De conclusie is echter, dat „de vooruitgang in 1953 kan wor- den gesteld” op $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ milliard. In de periode 1950-53, dus over vier jaren wordt het accres van het Staatsvermogen aldus gecalculeerd op $7\frac{1}{2}$ milliard. En op dit beeld wordt dan de con- clusie verder gebouwd, die mij nu juist zo irriteerde. Naar ik nog steeds volhoud: terecht.

„Het Rijk gaat dus rustig door met het onttrekken van „aanzienlijke bedragen aan de gemeenschap van Neder- „landse burgers ten koste van particuliere vermogensvor- „ming.” „Ook de belastingverlaging komt bij de beschou- „wing der cijfers in een ander licht te staan.”

Aldus het „Telegraafartikel”.

In zijn jongste artikel in het V.V.D. weekblad van 3 April j.l. krabbelt Mr v. L. terug, schrijvende:

„Ik ben misverstaan, wanneer de indruk ontstaan zou „zijn, dat belastingen verlaagd hadden kunnen worden ten „belope van het bedrag der gesignaleerde vermogensvor- „ming.”

En hij refereert verder aan het Voorlopig Verslag der Tweede Kamer op de fiscale wetsontwerpen, waar op pagina 4 „sommige leden” twijfel uitspraken of een zo drastische belastingheffing als geschied is noodzakelijk was, *zonder te ontkennen*, dat een

zware belastingheffing ter reducering van de hoge vlottende schuld gewenst was en onder erkenning, dat aflossing van de oorlogsschadeschuld uit de lopende middelen dient te geschieden.

Allemaal accoord, maar in het meergenoemde Weekbericht noch in het „Telegraaf”-artikel worden deze zeer belangrijke correcties in het licht gesteld.

En ziedaar nu juist mijn bezwaar tegen deze voorlichting. Mr v. L. hoeft mij heus niet te vertellen, dat in de P.v.d.A. strevingen zijn naar de vorming van Staatsvermogen. Het was juist daarom, dat ik in het E. K.-debat de betekenis van „Gewone Dienst” tegenover die van „Kapitaaldienst” voor de zoveelste maal scherp stelde. Ik mocht met voldoening vernemen — Prof. Romme wees hier ook op in „De Volkskrant” —, dat Minister van de Kieft mij ten slotte op dit punt geheel tegemoet kwam, zeggende:

„Ik geloof, dat ik mij in de opvatting van de geachte afgevaardigde de heer Teulings wel kan vinden, wanneer hij stelt, „dat in normale gevallen voor de Gewone Dienst belasting wordt „betaald en voor de Buitengewone Dienst wordt geleend.

„Het kan echter zijn, dat van deze regel moet worden afge- „weken.”

Dit resultaat ener parlementaire discussie is uit politiek oogpunt van meer belang dan de slagen in de lucht van Mr v. L. over beweerd socialistisch beleid in de richting van vorming van Staatsvermogen.

Doch nogmaals: waar het in deze discussie in wezen om gaat, is *de wijze van voorlichting*.

Mr v. L. refereert nu naar de uitslating van „sommige leden” in bovengenoemd V. V. der Tweede Kamer tot staving van zijn verweer, dat hij niet de indruk vestigde, dat er te hoge belastingen geheven zijn. In zijn Kamerrede op 21 October 1953 (blz. 172 v. v. Handelingen Tweede Kamer) zeide Mr v. L. tegenover een opmerking van zijn medelid C. v. d. Heuvel „ik heb nooit iemand aangetroffen, die beweerde dat de 6 of 8 milliard (aan z.g. gevormd Staatsvermogen F.T.) te veel aan belasting was geheven.”

Afgezien van het feit, dat men een deel van de vermindering van het negatieve saldo op de Staatsbalans geen vorming van Staatsvermogen mag noemen (b.v. de betaling van oorlogsschade) wil men de gewone Staatsburger niet op 'n verkeerd spoor zetten, de heer v. L. heeft door zijn voorlichting wèl de indruk gewekt, dat door té hoge belastingdruk Staatsvermogen werd gevormd.

In die zelfde Kamerrede zeide Mr v. L.:

„Vorming van Staatsvermogen in een omvang, zoals dit in de laatste jaren heeft plaats gevonden, moet wegens de daarmede gepaard gaande belastingdruk noodwendig lei-

den tot een verlamming van de activiteit in de particuliere sector."

Wat kan men hier anders uit lezen, dan dat er te hoge belastingen werden geheven om dat Staatsvermogen te vormen. Plaatst men daarnaast het door mij hierboven bedoelde Weekbericht van De Twentsche Bank, en het „Telegraaf"-artikel van Mr v. L., dan moet de auteur nu niet de schuld van deze voorlichting van zich afschuiven. De tendentie van zijn cijfergegevens wordt gekarakteriseerd door de wijze, waarop een bekend radiospreker (Pater Loop in zijn „Lichtflits" van 20 Febr. '54 „De Fiscus verdacht") die cijfers als vaststaand gegeven meende te mogen gebruiken.

Wat ik mijnerzijds tegen deze voorlichting heb aan te voeren, komt in het kort hierop neer: het negatieve saldo van het Staatsvermogen volgens de Staatsbalansen is inderdaad teruggelopen. Wil men dit verschijnsel juist en redelijk beoordelen en belichten, dan moet men — ter vermijding van onjuiste volksvoorlichting met dit zo gemakkelijk demagogisch te hanteren materiaal — aan zijn lezers of hoorders de volgende punten voorhouden en dan mag men hun die niet onthouden:

- 1e. dat men na de oorlog unaniem van mening was, dat de *veel te hoge Staatsschuld* verlaagd diende te worden;
- 2e. dat men *daartoe* heeft aanvaard de *Bijzondere heffingen* (Vermogensaanwasbelasting en Heffing in eens), welker opbrengst men dus niet als elementen van Staatsvermogensvorming in de bedenkelijke zin mag beschouwen;
- 3e. dat er na de oorlog *grote achterstand* bestond in de *heffing van belastingen*, terwijl de Staatsschuld mede daardoor hoog was opgelopen; en dat men het in de Staten-Generaal met de opvolgende Kabinetten volkomen er over eens was, dat de inhaal van deze achterstand gebruikt diende te worden om die Staatsschuld op lager niveau te krijgen;
- 4e. dat de Marshall-hulp mede er toe heeft bijgedragen en daar ook voor een aanzienlijk deel voor bestemd was, om die Staatsschuld te verlagen;
- 5e. dat de jaarlijkse begrotingspost voor uitkering wegens geleden oorlogsschade wél boekhoudkundig de als een Staatsschuld op de Staatsbalans opgevoerde totale uitkeringsverplichting vermindert, maar *in wezen* geen Staatsvermogen vormt, noch negatief Staatsvermogen vermindert; wij zijn het van af den beginne er over eens geweest, dat de oorlogsschade gedurende een tiental jaren uit de lopende middelen zou worden uitgekeerd.

Als men nu deze factoren bij zijn voorlichting inschakelt, komt men niet tot het volkomen verwarrende beeld omtrent de beweerde vorming van Staatsvermogen tot een bedrag van 6 milliard in drie, of $7\frac{1}{2}$ milliard in vier jaren.

Uitgaande van de methode van berekening door Mr v. L. toegepast (dus via de mutaties in de netto staatsschuld) moet op het door hem opgevoerde bedrag van f 7.5 milliard over de jaren 1950-53 de volgende correctie worden aangebracht:

1. Opbrengst heffingen '50-53	f 0.4 mld.
2. Inhaal achterstand Belastingen '50-53	„ 1.1 „
3. Overboekingen van de local-currency naar de gewone Schatkistrekening	„ 1.8 „
4. Vermindering verplichting oorlogsschadeuitkeringen '50-53	„ 1.7 „
5. Postje gerecupereerd goud in 1950	„ 0.1 „

f 5.1 mld.

Dan resteert een bedrag van f 2.4 mld. in vier jaren, welke men in het voorlichtingsschema van Mr v. L. als resultaat van het socialistisch streven naar vorming van Staatsvermogen zou moeten kwalificeren.

Waar de schrijver zelf echter zowel in de Tweede Kamer als in zijn artikel in de Econ. Stat. Berichten van 17 Februari 1954 een verbetering van het Staatsvermogen gepaard gaande met vermindering van de vlak na de oorlogsjaren opgenomen buitenlandse schuld bepleit als 'n juiste politiek, mag men in deze gedachtegang, dat restant nog verminderen met 865 miljoen, zijnde de vermindering dier buitenlandse schuld over 1950-53 (inclusief de aflossingen aan het Int. Monetaire Fonds). Dan resteert 1.4 milliard in die vier jaren aan „vorming-Staatsvermogen.”

De vraag mag dan toch wel gesteld worden: is de voorlichting als in het „Telegraaf”-artikel gegeven gegrond en gemotiveerd. Mijn antwoord is: néén. En daar gaat en ging het mij over.

Nu heeft Mr v L. nog enige niet nauwkeurig vast te stellen bedragen er nog bij in reserve genomen. Met name de zelf-financiering (reserve-vorming) der Staatsbedrijven, en de investeringen in openbare werken (kanalen, wegen, sluizen, bruggen enz.).

Over beide punten nog een opmerking. Wanneer een Staatsbedrijf als b.v. de Staatsmijnen door zelffinanciering zijn bedrijfsvermogen vergroot — en daarmee tegelijk het Staatsvermogen — dan kan men daar van het budgetair-controle-rechtstandpunt der Staten-Generaal wellicht het bezwaar tegen maken, dat die zelffinancieringsbedragen in de begroting niet tot uiting komen, maar men kan deze op zich gezonde zelf-financiering van zo'n Staatsbedrijf niet nawijzen als een symptoom van socialistische vorming van Staatsvermogen. Bij de Staatsmijnen, die reeds in 1903, mede op initiatief van Mgr Nolens, zijn opgericht als Staatsbedrijf, is dit financiële groei-proces reeds jaren aan de gang. Deze factoren er nu met de haren bij te slepen om het gewilde beeld van „socialistische

politiek" aan ons volk voor te houden, is even onjuiste voorlichting als die welke ik eerder als zodanig signaleerde.

En wat de investeringen in de overheidssector betreft — men kan van mening verschillen of de mate waarin dit in een bepaalde begroting geschiedt, overdreven, te groot of wel gereserveerd en te gering is. Hieruit echter de socialistische tendenz, het socialistische stempel van opzettelijke Staatsvermogensvorming af te leiden, is toch al te ver gezocht naar de bekende stok om de hond te slaan.

Ten slotte verwijt Mr v. L. mij, dat ik op een bepaald onderdeel in mijn cijferbeschouwing naar aanleiding van de Staatsbalans een foutieve berekening heb gemaakt. Daar heeft hij gelijk in. Van bevriende zijde werd ik daarop reeds kort na het uitspreken mijner rede gewezen. Het merkwaardige voor Mr v. L. is wellicht, dat ik mij daarvoor niet zo erg schaam, al had ik die misstelling liever vermeden.

Want ook al doe ik jaren lang aan budgetaire berekeningen — mij te vergissen in de zee van cijfers van ons Rijksbudget en van de Millioenennota's, dát risico loop ik! Méér dan Mr v. L., die van zijn vak een cijferman is!

Belangrijker dan zulk een vergissing is, dat men de staatkundige lijn weet te onderkennen en dat men het publiek daarover juist kan voorlichten. Hierin te falen is veel bedenkelijker.

Voor 't overige is er over het cijfermateriaal, alsmede over de vlotte schattingen, welke Mr v. L. bij de analyse daarvan benut, nog wel een en ander kritisch te bekijken. Zelfs door een in 't accountantsvak niet doorgefournéerd man als ik mij zelf gaarne beken. Dit is echter zodanig detailwerk, dat ik daarthans niet verder op in zal gaan.

Wellicht opent zich binnenkort de gelegenheid, dat hieromtrent van meer deskundige zijde dan ik mij reken in dit tijdschrift voorlichting kan worden gegeven voor de liefhebbers van economische cijferanalyses.

April 1954.

School, Gezin en Maatschappij

door Drs C. J. M. H. SOUREN

Wie geen vreemdeling is in het Jeruzalem der paedagogische activiteit, kan allerwege een ernstige bezorgdheid constateren over de huidige opvoedings-situatie in ons land. Van deze bezorgdheid wordt getuigenis afgelegd in woord en geschrift en zij strekt zich uit over alle terreinen van de opvoeding. Zij richt zich op de gezins-opvoeding zowel als op het onderwijs en de vorming buiten schoolverband, terwijl het vraagstuk van de geestelijke en lichamelijke gezondheid van het kind, het probleem van een juiste beroepskeuze, van de vrije tijdsbesteding, van lectuur, radio, film en sport — om ons hiertoe te bepalen — in onze dagen eveneens in deze zorg zijn betrokken. Die bezorgdheid heeft in zoverre iets verheugends, dat zij slechts kan voorkomen bij een volk dat een zekere mate van ontwikkeling en beschaving bezit en dus bedacht moet zijn op de handhaving van het erfdeel der vaderen, dat slechts in veiligheid kan worden toevertrouwd aan en tot grotere bloei kan worden gebracht door een jeugd die op deze taak is voorbereid. Het is de jeugd immers die, eenmaal volwassen, in staat moet zijn het verworven cultuurgoed ongeschonden te bewaren en daaraan nieuwe verworvenheden toe te voegen.

Het behoeft geen verwondering dat de bezorgdheid, waarover wij hier spreken, zich in de loop der tijden op verschillende wijzen heeft gemanifesteerd en geleid heeft tot een verscheidenheid van opvoedings- en onderwijssystemen, aangepast aan de toenmalige noden en geïnspireerd door de toen heersende opvattingen. Evenmin is het verwonderlijk dat in deze elkander opvolgende systemen een zekere continuïteit te constateren valt, daar immers ieder nieuw stelsel voortbouwde op de vroegere ervaring en slechts een aanpassing beoogde van deze ervaring aan de nieuwe, zich ontwikkelende inzichten.

Slechts wanneer de maatschappelijke evolutie zich in een vlugger tempo demonstreert, ontstaat een breuk in deze continuïteit, omdat de ervaringen van het verleden niet meer toereikend zijn om het hoofd te bieden aan de nieuwe problematiek, waarvoor men zich plotseling geplaagd ziet. Ineens ontdekt men grote achterstanden tussen de behoeften van de tijd en de paedagogische en didactische voorzieningen in die behoeften, welke tengevolge daarvan de bijzondere aandacht gaan vragen.

Sinds enkele decennia bevinden wij ons in zulk een periode van versnelde ontwikkeling en wijziging van opvattingen. Er voltrekken zich in snel tempo maatschappelijke structuurveranderingen, die zo talrijk zijn, zo omvangrijk en gecompliceerd, dat het wel niet anders kan of de huidige opvoedingsituatie eist de bijzondere aandacht.

Onaangepastheid der hedendaagse opvoeding

In kringen van deskundigen is de overtuiging algemeen, dat de hedendaagse opvoeding niet is aangepast aan de eisen van de tijd en dat er heel wat dient te veranderen, willen wij het kind werkelijk geven wat het in deze, in zijn tijd nodig heeft. Zoals altijd brak het inzicht van deze insufficiëntie van het opvoedingsstelsel aanvankelijk het eerst door bij enkelen, individuen en kleine groepen, de avant-garde, en breidde de zo genoemde „vernieuwingsbeweging” zich slechts langzaam uit tot bredere kringen.

Van een enigszins systematische aanpak is echter pas sinds het einde van de laatste wereldoorlog sprake, speciaal op het gebied van het onderwijs. Typische voorbeelden van buitenlandse bedrijvigheid zijn in dit opzicht o.a. de Education-act¹⁾ in Engeland en het rapport over de „Riforma della Scuola”²⁾ in Italië. Voor wat Nederland betreft kan worden gewezen op de talrijke plannen en geschriften uit particuliere koker en de verschillende rapporten en nota's van overheidswege, waarvan vooral de zg. „Nota Rutten”³⁾ zoveel stof heeft doen opwaaien dat het strijdtoneel er thans nog onoverzichtelijk van is.

De hier in ons land gesignaleerde pogingen, hoe lofwaardig ook, betreffen evenwel nog slechts het onderwijs. En hoe belangrijk ook het aandeel van het onderwijs is in het geheel van de opvoeding van de jonge mens, het blijft nochtans maar een deel van het gehele opvoedingsbestel, hetgeen de zaak er niet minder gecompliceerd en moeilijk om maakt. De lof die wij gaarne aan deze pogingen toekennen zou bovendien stellig groter zijn, indien wij daarbij niet duidelijk een dubbel gevaar zagen naar voren komen dat ons met zorg moet vervullen.

Het eerste bestaat hierin, dat men zich bij de bestudering der onderwijsproblematiek — en de realisering der op grond daarvan verkregen uitkomsten — te veel tot details, hetzij tot een of meerdere aspecten, of tot dit of dat schooltype bepaalt. Men constateert de aanwezigheid van een lacune of een gebrekkige functionering van een deel van het onderwijsapparaat, benoemt een studiecommissie die met ijver aan het werk gaat en na verloop van tijd een rapport uitbrengt, men treft maatregelen, die het probleem tot zijn oplossing moeten brengen, doch realiseert zich meestal te weinig, in hoeverre deze op zich zelf te waardenen maatregelen passen in het geheel van de structuur die voor de toekomst gewenst is. Er worden nieuwe organisaties

en instellingen in het leven geroepen, doch men vergeet ze in te passen in het geheel van het bestaande, aldus de verwarring vergrotend en ten detrimente van een gecoördineerd en doelgericht streven naar een gestructureerd en afgerond onderwijs-systeem.

Het ander gevaar, dat wij op het oog hebben, houdt in dat verbetering en aanpassing van het onderwijs te zeer worden gezien als een op zichzelf staand doel, met voorbijzien van de vraag in hoe verre dit aldus verbeterd en aangepast onderwijs zich harmonisch voegt in het kader van de totale opvoeding die de jeugd van heden behoeft. Het gaat immers niet om het onderwijs alleen, zoals wij reeds opmerkten, maar om de opvoeding in haar geheel die meer omvat dan het enkele onderwijs!

Opvoeden is het werk van verschillende gemeenschappen en wordt in hoofdzaak verricht door het gezin, door de Kerk en door de school, als maatschappelijk hulpinstituut van deze twee. Over de verhouding van gezin, school, Kerk en Staat, zo belangrijk voor het succes van de opvoeding, bestaan uiteenlopende opvattingen, waarvan de katholieke reeds meerdere malen is beschreven en beknopt en duidelijk is samengevat in de encycielik van Paus Pius XI „*Divini Illius Magistri*”⁴). De principes die hierin zijn aangegeven en als bekend mogen worden verondersteld, dienen ten grondslag te liggen aan de bouw van een modern katholiek onderwijs- en opvoedingsstelsel. De moeilijkheid daarbij is echter, zoals reeds vaker is gebleken, tot een juiste, aan tijd en omstandigheden aangepaste, realisering te komen. Maar al te dikwijls wordt bij een voorgestelde reconstructie van de bestaande toestand uitgegaan van deze theorethische grondbeginselen, zonder dat men voldoende rekening houdt met de concrete situatie die historisch is gegroeid en zich in een voortdurende ontwikkeling bevindt. Het resultaat van een dergelijke gedachtengang slaat echter niet aan en bezit dan ook een te geringe levensvatbaarheid om met succes te worden doorgevoerd.

Een gezonde opbouw van ons katholieke opvoedings- en onderwijssysteem, beantwoordend aan de behoeften van onze tijd en ons land, is slechts mogelijk, indien bij de interpretatie dezer beginselen wordt uitgegaan van de mogelijkheden, die hic et nunc aanwezig zijn, hetgeen echter nog niet wil zeggen, dat men somtijds niet zal moeten abstraheren van bestaande en in de heersende mening verankerde opvattingen. Deze immers vinden veelal hun oorsprong in een maatschappelijke en paedagogische situatie uit vroeger tijden, die zich echter sindsdien in verschillende opzichten aanzienlijk gewijzigd kan hebben en in feite ook heeft. Gegeven echter enerzijds het feit dat ons inzicht in de aard en omvang dezer wijzigingen en in de huidige verhoudingen in onze samenleving nog slechts beperkt is, gegeven anderzijds het feit, dat dit inzicht een onvoorwaardelijke eis is om tot een realiseerbare, aan de tegenwoordige situatie en be-

hoeften aangepaste reconstructie van het opvoedings- en onderwijswezen te geraken, stelt zich de noodzaak, door gezette studie en grondig onderzoek onze kijk op de tegenwoordige opvoedings-situatie te verdiepen en te verbreden.

Dit artikel heeft geen andere bedoeling en pretentie, dan deze noodzaak nader toe te lichten door enkele gedachten te geven over de wisselwerking tussen gezin, school en maatschappij en over de invloed die van deze wisselwerking in feite op de opvoeding van onze jeugd uitgaat. Aldus wil het slechts het terrein verkennen waarop dit onderzoek zich zal moeten bewegen. Veeleer dan oplossingen zal het vragen aan de orde stellen, vragen die uiteindelijk van paedagogische aard zijn, doch voor de beantwoording waarvan de hulp van anderen, met name van de psycholoog, de socioloog en de theoloog, onontbeerlijk wordt geacht.

De plaats en betekenis van de school.

Naarmate de maatschappij tot groter bloei kwam, werd de school tot een steeds meer onmisbare factor in de ontwikkeling van het kind. Aanvankelijk slechts voor een kleine, selecte maatschappelijk groep bestemd, werd zij tenslotte een voor allen onontbeerlijk instituut, waarvan het bezoeken zelfs door de invoering van een leerplicht tot een wettelijke, d.w.z. door de maatschappelijke overheid opgelegde verplichting werd gesteld. Deze overheid immers wilde de garantie scheppen, dat iedere burger een voldoende peil van algemene ontwikkeling zou bezitten, teneinde zich in het maatschappelijke leven te kunnen handhaven en zijn bijdrage tot de bevordering van het geestelijk en materieel welzijn te leveren.

De steeds voortschrijdende evolutie van de gemeenschap leidde echter tot een verzwaring van de eisen, waaraan de in deze gemeenschap levende burger moest voldoen, hetgeen de oorzaak was van een voortdurende uitbreiding van het schoolwezen waarin de jonge mens het omvangrijker en meer gedifferentieerd bezit aan kennis en vaardigheden kon verwerven. De leerplicht, aanvankelijk op zes jaren gesteld, werd verlengd, eerst met één, later met twee jaren. Reeds is thans sprake van een nieuwe verlenging der leerplicht, eventueel in de vorm van part-time onderwijs. Elders kent men trouwens reeds een leerplicht, die tot de zestienjarige, in de Verenigde Staten zelfs tot de achttienjarige leeftijd gaat.⁵⁾ Zonder het onderwijs is de moderne maatschappij dan ook niet meer denkbaar en het schoolwezen heeft zich in onze tijd ontwikkeld tot een vrijwel autonoom, imponerend instituut met eigen rechten, eigen organisatie en werkwijze, dat een verreikende invloed uitoefent op de ontwikkeling en de toekomstige maatschappelijke positie der hedendaagse jeugd.

In dit instituut ontmoeten gezin en maatschappij elkaar in

het kader van de opvoeding van het kind. De ouders, die verantwoordelijk zijn voor de opvoeding hunner kinderen en daarvoor zorg hebben te dragen, vertrouwen de kinderen voor geruime tijd aan de school toe in de hoop en de verwachting dat deze hun alles zal geven wat zij aan verstandelijke vorming en aan technische vaardigheden voor het latere leven nodig hebben. Zelf immers zijn zij over het algemeen niet in staat en ontbreekt hun de gelegenheid de kinderen dit te geven. De gemeenschap stelt de ouders dit instituut in al zijn variaties ter beschikking, omdat een bepaald niveau van ontwikkeling van al haar leden voor haar een levensvoorwaarde is en een moderne maatschappij, om goed te kunnen functionneren, er naar vermogen op moet toezien, dat ieder individu op zijn juiste, de aan hem aangepaste sociale plaats terecht komt, waarvoor een georganiseerde, wetenschappelijk gefundeerde en educatieve activiteit in onze tijd onontbeerlijk is.⁶⁾

De ouders, die voor de voorspoedige ontwikkeling hunner kinderen hebben zorg te dragen, zowel als de overheid, die het tijdelijk welzijn van de gemeenschap moet bevorderen en de Kerk als behoedster van het bovennatuurlijk welzijn van haar gelovigen, moeten dan ook nauwlettend toezien en trachten te bereiken, dat de school haar werk op de juiste wijze verricht door de gezinnen met behulp van haar opvoedend onderwijs bij te staan in het voeren der jeugd naar de volwassenheid.

De school dient het oog steeds gericht te houden, zowel op het gezin waaruit zij haar leerlingen ontvangt, als op de gemeenschap waarvoor zij hen mede voorbereidt door haar zeer belangrijke bijdrage in de vorming dezer leerlingen. Daarbij moet zij er van doordrongen zijn, dat zij steeds te maken heeft met de gehele persoon van de jeugdige, die zij — uit hoofde van haar opdracht — wel op haar eigen wijze benadert, doch die zij in zijn totaliteit in sterke mate beïnvloedt. Gaat de school in zelfgenoegzaamheid haar eigen, autonome weg, dan zullen ongetwijfeld divergenties ontstaan, zowel tussen de school en het gezin als tussen de school en de gemeenschap en alle drie zullen zij de dupe worden van de eenzijdige, de mis-vorming van het kind.

Zou daarentegen het onderwijsinstituut, in een al te grote ijver om gezin en gemeenschap tegemoet te komen, wezensdelen van de gezinsopvoeding overnemen, of zich zonder meer gaan aanpassen bij de verlangens, eisen en opvattingen der maatschappij, dan zou zij evenmin haar taak op de juiste wijze volbrengen. In het eerste geval immers zou de school zich schuldig maken aan usurpatie van hetgeen van nature en rechtens tot de ouderlijke taak behoort, waardoor het gezinsleven in zijn kern zou worden aangetast en bovendien een disharmonie zou ontstaan tussen de zo noodzakelijke, spontane en natuurlijke wijze van ontwikkeling die het kind in het gezinsmilieu doormaakt⁷⁾ en de systematische, kunstmatige wijze waarop de school aan deze

ontwikkeling bijdraagt. In het tweede geval, waarin dus de school haar opvoedingsideaal uitsluitend zou ontleenen aan de heersende mentaliteit en de bestaande levensvormen, zoals die tot uiting komen in de wereld der volwassenen, zou zij — ten gevolge van deze pragmatische instelling — de huidige maatschappij als norm bij haar werk stellen en de culturele opgang van individu en gemeenschap daardoor remmen.

De school moet evenwel, met vermindering van deze beide, voor haar fatale, vergissingen omtrent haar wezen en taak, haar activiteiten zó richten, dat deze geïntegreerd zijn in het geheel van het opvoedingswerk⁸⁾. Dit kan zij doen door enerzijds met haar eigen middelen de ouders zó bij te staan in de zorg voor hun kinderen, dat zij beter in staat zijn hun opvoedingstaak te volbrengen, anderzijds door de jeugdige op zodanige wijze mede gereed te maken voor de volwassen levensgemeenschap dat hij deze tot verdere ontplooiing en hogere ontwikkeling zal kunnen en willen brengen. De vervulling van de opgave, die hiermede aan de school is gesteld, is geen sinecure en wordt bijzonder moeilijk in onze tijd met zijn dynamisch karakter, waarin tegelijk met en mede als gevolg van structurele wijzigingen in de maatschappij zich aanzienlijke veranderingen in het gezin voltrekken; veranderingen die op hun beurt weer wijzigingen in de opvoedingssituatie veroorzaken, waarmede de school bij haar werk rekening heeft te houden.

Het is hier niet de plaats, langdurig stil te staan bij de aard van deze veranderingen in de structuur en de sfeer van het gezin. Volstaan kan worden met aan de hand van enkele recente publicaties⁹⁾ het verschijnsel te signaleren en de veranderingen te schetsen die in het gezinsleven plaats grijpen als gevolg van de wijzigingen in de maatschappelijke structuur.

Veranderingen in het gezinsbeeld.

Tengevolge van de enorme economische, technische en sociale ontwikkeling der laatste honderd vijftig jaren is het gezinsbeeld dat de oude, eenvoudige samenleving vertoonde, grondig gewijzigd. Zowel economisch als sociaal gezien vormde het gezin vroeger het middelpunt der samenleving. Het maakte deel uit van het grotere familieverband en de leden ervan waren door het gezins- en familiebedrijf, dat in en rondom het huis werd uitgeoefend, bij het productieproces betrokken.

Van deze concentrische structuur der maatschappij met de familie als kern is echter niet veel meer overgebleven. De economische betekenis van het gezin — als kleinste eenheid in het productieproces — is, op een deel van de agrarische sector na, verdwenen. Het gezin, gevormd uit ouders en kinderen, is veel onafhankelijker van familie en gemeenschap geworden en meer op zichzelf aangewezen. De oude gezinsstructuur, waarin een agrarisch, een aristocratisch, een burgerlijk en een proletarisch

type kan worden onderscheiden, evolueerde naar het z.g. „moderne gezin”, een verzamelnaam voor het burgerlijke type in de stad en op het platteland, en het z.g. „volksgezin”, terwijl daarbuiten nog het z.g. „a-sociale gezin” bestaat. Weliswaar heeft deze ontwikkeling zich nog niet overal en in alle kringen voltrokken, maar zij treedt heden ten dage toch reeds vrij algemeen en duidelijk herkenbaar naar voren.

In de vroegere samenleving zagen volwassenen en kinderen zich in een overzichtelijke wereld geplaatst, waarin oorzaak en gevolg in de regel onmiddellijk met elkaar waren verbonden. Het gezins- en familieleven was de voorbereiding op het leven in de grotere gemeenschap daarbuiten en deze laatste vormde, door haar familiale opbouw, weer de steun voor de handhaving en ontwikkeling van het gezin.

Deze overzichtelijkheid van de, het gezin omringende, wereld en de als het ware van zelf zich voltrekkende aansluiting daarop zijn echter verdwenen. Enerzijds door de nog steeds toenemende gecompliceerdheid der hedendaagse maatschappij, die met haar ingewikkeld economisch productieproces, haar wijd vertakt en in elkaar grijpend organisatieleven, haar machtig administratief bestuursapparaat en tengevolge van haar enorme communicatiemiddelen door de enkeling zelfs niet meer in zijn onmiddellijke omgeving is te overzien. Anderzijds, omdat het moderne gezin zich geplaatst ziet in een „society in transition”, waarin nieuwe aanpassingseisen vaak in conflict komen met tot nu toe bestaande gewoonten en tradities en het gezin voortdurend genoodzaakt is tal van invloeden van buiten-af te ondergaan, hetgeen — in plaats van een geleidelijke aansluiting — tegenstellingen veroorzaakt, die door het gezin niet dan met grote moeite kunnen worden overwonnen.

Daar komt bij, dat het moderne gezin veel meer open staat voor maatschappelijke activiteiten dan in de oude gezinsstructuur het geval was, waardoor de beïnvloeding van buitenaf in sterke mate in de hand wordt gewerkt. Men denke aan het doordringen in de huiskamer van lectuur, reclame, radio en televisie, de invoering van tal van technische hulpmiddelen, de bemoeienissen van overheid en particuliere instanties op het gebied van woningbouw, gezondheidszorg, ontwikkeling der kinderen, enz. Familiegebruiken en van een vorig geslacht overgenomen levenswijzen maken daardoor plaats voor nieuwe gewoonten en levensvormen, die echter niet in de traditie geworteld zijn, vaak nog voortdurend aan verandering onderhevig zijn en het evenwicht en de harmonie in het gezinsleven dreigen te verstoren.

De maatschappelijke evolutie die de verhouding tussen gezin en samenleving wijzigde, beïnvloedde tevens in sterke mate de interne gezinsverhoudingen. Speelden bij de tot standkoming van het huwelijk vroeger veelal rationele overwegingen en sociale

en economische motieven een grote rol en werd deze vaak sterk door de familieleden beïnvloed, het hedendaagse gezin daarentegen ontstaat op grond van de zelfstandige, vrije keuze der gelijkberechtigde huwelijkspartners en is hoofdzakelijk gebaseerd op een affectieve binding. Daar een dergelijke binding veel gevoeliger is dan die welke op verstandelijke, sociale en economische overwegingen is gebaseerd, wordt in het moderne huwelijk, mede door de emancipatie der vrouw, de kans tot conflicten tussen de ouders onderling en tussen hen en de kinderen vergroot, maar is daartegenover ook weer een nieuwe mogelijkheid tot een interne binding en het ontstaan van een gevoel van saamhorigheid aanwezig.

In het huiselijk leven treedt de moeder veel meer op de voorgrond dan vroeger het geval was. De vader oefent zijn beroep immers overwegend buitenshuis uit, in een werkkring waarmee vrouw en kinderen meestal niet of slechts vaag bekend zijn, zodat hij veel afwezig is en binnenshuis weinig of geen gezag meer aan zijn maatschappelijke positie ontleent. Behalve door de uitoefening van zijn beroep is het leven van de vader, evenals vaak ook al van de moeder, door de nog steeds toenemende sociale bindingen voor een belangrijk deel naar buiten gericht, hetgeen het interne gezinsverband niet ten goede komt. Ditzelfde verschijnsel kan worden geconstateerd bij de opgroeiende kinderen, die eveneens weer tal van eigen buitenhuiselijke bindingen hebben in de school, in hun werk en ontspanningsleven, waardoor het gevaar van afzwakking van het interne gezinsverband nog groter wordt.

Veranderingen in de opvoedingssituatie.

Uit het feit, dat de opvoeding in het gezin zich hoofdzakelijk voltrekt langs informele weg en het succes ervan meer wordt bepaald door de gezinssfeer en de houding der ouders dan, zoals in het onderwijs het geval is, door een methodische activiteit, mag worden geconcludeerd dat de gesignaleerde veranderingen in de verhouding tussen gezin en maatschappij en in de gezinsstructuur gevolgen hebben gehad voor de opvoeding der kinderen. Meer om de aandacht te richten op een zeer belangrijk uitgangspunt bij het zoeken naar een oplossing van het hedendaags onderwijs- en opvoedingsprobleem, dan om met zekerheid bepaalde feitelijkheden t.a.v. de gewijzigde opvoedingssituatie in het moderne gezin te constateren, worden hier enkele van deze gevolgen nader aangegeven.

1. Het ouderlijk gezag heeft een ander aanzicht gekregen. Het overwicht over vrouw en kinderen dat de man en vader in vroeger tijden aan zijn functie als hoofd van het gezins- of familiebedrijf ontleende is grotendeels verdwenen en zijn gezag heeft nu veel meer de affectieve binding tussen ouders en kinderen tot achtergrond. Dit emotionele element wordt bovendien versterkt

door het naar voren treden van de moeder bij afwezigheid van de vader, die zijn beroep meestal buitenshuis uitoefent. Daar komt nog bij, dat door de gelijkberechtiging met de man en de zelfstandigheid van de vrouw het accent in de gezagsverhouding tegenover de kinderen verschoven is en het ouderlijk gezag tussen vader en moeder meer gelijkelijk is verdeeld.

De versterking van de emotionele achtergrond en het gezamenlijk, gelijkberechtigd optreden van vader en moeder tegenover de kinderen kan zeker een succesvolle gezagsuitoefening bevorderen. Het gevaar dat zij benadeeld wordt is echter groter, omdat tijdelijke of blijvende verzwakking van de gevoelens van aanhankelijkheid en verschil van opvatting tussen de ouders over de wijze waarop zij in bepaalde gevallen moet plaats vinden, vrijwel onmiddellijk hun weerslag op de gezagsuitoefening doen gelden.

2. Het geven van paedagogische leiding wordt, behalve door de toegenomen labiliteit in de gezagsuitoefening, ook nog door verschillende andere factoren in het hedendaagse gezin bemoeilijkt. De ouders vinden in hun houding tegenover de kinderen weinig of geen houvast meer aan in traditie gewortelde gewoonten en standsvoorschriften, daar deze grotendeels verdwenen zijn. De moderne maatschappij biedt hun daarbij niet alleen te weinig steun, maar demonstreert soms zelfs handelwijzen en opvattingen die met de ideeën der ouders in strijd zijn. Door de onoverzichtelijkheid der hen omringende samenleving, met haar omvangrijk beroepensarsenaal, ondervinden zij de grootste moeilijkheden met het richten van hun kinderen op een juiste beroepskeuze, terwijl zij evenzeer vreemd staan tegenover het grote aantal studie- en opleidingsmogelijkheden welke onze jeugd heden ten dage ter beschikking staan.

De kinderen, die vaak een doelbewuste leiding moeten ontberen en, wanneer zij opgroeien, via de school, het jeugdwerk, het sport- en verenigingsleven, hun eigen leven gaan leiden, bezitten een grotere mate van vrijheid dan voorheen het geval was. Zij komen reeds vrij vroeg tot een zelfstandigheid die heel wat conflictsituaties in het gezin kan veroorzaken. In het bijzonder bij hen die de ontdekking doen, dat zij — door het onderwijs of de opleiding die zij ontvangen — van sommige zaken meer weten dan hun ouders of dat hun arbeidsprestatie in de fabriek of op het werk die van de vader evenaart of zelfs overtreft.

Onnodig is het hier nog op te merken, dat ongunstige materiële omstandigheden als een te kleine woning, het samenwonen van meer gezinnen in een huis, enz. eisen aan het paedagogisch leiden der kinderen stellen, waaraan vele ouders niet kunnen voldoen, indien zij geen bijzondere voorlichting en hulp ontvangen.

Deze veranderingen in de structuur en de sfeer van het gezin en de daaruit voortvloeiende moeilijkheden voor de ouders t.a.v. het geven van paedagogische leiding aan de kinderen, deden

zich in meerdere of mindere mate in de verschillende aspecten der opvoeding gevoelen. Bij wijze van voorbeelden vestigen we hiervoor de aandacht op de godsdienstige vorming die ons katholieken zo ter harte gaat en op de sociale vorming welke van zo'n groot belang is voor de moderne samenleving.

De godsdienstige vorming.

Aan de godsdienstige vorming moeten op het ogenblik hogere en andere eisen dan in het verleden worden gesteld. Het openstaan van het moderne gezin voor maatschappelijke beïnvloeding en het naar buiten gerichte leven der gezinsleden brengt het kind reeds op jeugdige leeftijd in aanraking met andere levensopvattingen en-gewoonten dan die waarin het door de ouders wordt grootgebracht. Dit geschiedt op straat, door lectuur, radio en film, maar in het bijzonder voor het overgrote deel der jeugdigen door de opname in een inter- of a-confessioneel werkmilieu, waar zij maar al te dikwijls en te vroeg met de verschillende levensbeschouwelijke problemen van volwassenen worden geconfronteerd. Houdt men daarbij de vermaterialisering van de tegenwoordige beschaving in het oog, waardoor het de mens in het algemeen steeds moeilijker wordt gemaakt, zijn leven op het geestelijke en spirituele te richten, dan lijdt het geen twijfel of de ouders zien zich voor een zeer zware opgave t.a.v. een verantwoorde godsdienstige vorming hunner kinderen geplaatst.

Ongetwijfeld biedt de Kerk hierbij de ouders de helpende hand, maar ook de zielzorg zoekt naar nieuwe wegen, nu de band tussen gezin en parochie lossen is geworden, en mede ten gevolge van de overname van het intellectuele deel der godsdienstige vorming door de school, het verantwoordelijkheidsgevoel in deze bij vele ouders sterk is gedaald. En dit laatste houdt des te meer gevaar in, daar de godsdienstige vorming, om een werkelijke godsdienstbeleving te bereiken, die voldoende tegen de optredende negatieve invloeden bestand is, intensiever en gedurende een langere periode moet worden gegeven dan vroeger misschien nodig was. Hetgeen ons o.a. plaatst voor het vraagstuk van de godsdienstige opvoeding der 14- tot 17-jarigen, die de steun van het bijzonder onderwijs missen en voor wie, gezien hun psychische gesteltenis en de situatie waarin zij verkeren, overwogen moet worden in hoeverre de traditionele vormingsmethoden nog vat op hen hebben.

De sociale vorming.

Voor wat vervolgens de sociale vorming betreft moet op de eerste plaats nog eens worden herinnerd aan het uitvallen van het gezin als schakel in het productieproces, waardoor aan de economische samenwerking der gezinsleden onder leiding van de vader een einde is gekomen. Op de tweede plaats trekt

het de aandacht, dat de behoefte aan samenwerking op huishoudelijk terrein, tengevolge van de efficiëntere woninginrichting, het beschikbaar zijn van tal van technische hulpmiddelen — men vergelijkte bv. een moderne keukeninstallatie met die van 50 jaren geleden — en de diensten die van buiten af door leveranciers en dgl. geboden worden, veel minder dan vroeger door de gezinsleden wordt gevoeld. Op de derde plaats blijkt, dat ouders en kinderen ook in het culturele en ontspanningsleven minder dan voorheen op elkaar zijn aangewezen. Enerzijds door de bindingen naar buiten die zij hiervoor hebben met hun clubs en verenigingen, anderzijds omdat de middelen die hen op dit gebied binnenshuis ter beschikking staan — denk aan krant, boek, tijdschrift, de radio en in het bijzonder aan de snelle opkomst der huiskamertelevisie — meer het individueel, dan het zich gezamenlijk bezighouden in de hand werken.

Natuurlijk bestaan er ook in het moderne gezin nog een behoorlijk aantal oude en zijn er eveneens een aantal nieuwe mogelijkheden om niet alleen tot een samenzijn maar ook een samen-doen te komen, maar het is moeilijker geworden. En het vergt van de ouders heel wat opoffering, doorzettingsvermogen, initiatief en inzicht, willen zij, tegen de genoemde individualiserende tendenzen in, met hun opgroeiende kinderen tot een gezamenlijke beleving in het huiselijk milieu geraken, hetgeen toch voor de ontwikkeling van het saamhorigheidsgevoel, waarop de sociale vorming moet zijn geënt, van onschatbare waarde is.

Tegen dit saamhorigheidsgevoel, dat de ouders zo gaarne in het gezinsleven tezamen met de kinderen tot uiting zouden zien gebracht, druist echter vaak — en in het bijzonder in het burgerlijk gezin — het verschijnsel der individuele concurrentie in, hetwelk zich nog steeds, als erfenis der vroegere liberale maatschappij-opvatting, door onze hele samenleving heen demonstreert¹⁰⁾. Het ideaal van vele ouders, dat hun kinderen vooruit zullen komen in de wereld en later een goede positie zullen bekleden, wordt het belangrijkste maatschappelijke ideaal van zovele opgroeiende kinderen. De jeugdige tracht daarom de regels te leren kennen van het spel dat hem helpt, op de maatschappelijke ladder omhoog te komen, door het behalen van diploma's, het maken van promotie, bezitsvermeerdering enz. De beoefening van deze „spelregels” brengt hem echter vaak in botsing met de liefdevolle saamhorigheidssfeer in het gezin, want zelfopoffering, liefde en gemeenschapszin zijn begrippen die uit een andere wereld stammen dan zelfhandhaving, eerzucht, winststreven en concurrentie. En het valt dan ook niet te verwonderen dat — zoals Haveman zegt — vele jongeren, afkerig van een dubbele moraal, de gedragsregels, zoals deze in de maatschappelijke, economische en politieke verhoudingen buiten het huiselijk milieu gelden, ook in het gezinsleven gaan hanteren en daardoor de grootste spanningen kunnen veroorzaken¹¹⁾.

Vele ouders groeide — ten gevolge van de moeilijkheden waarvoor zij zich bij de opvoeding, vooral van de oudere kinderen, zagen gesteld, de situatie boven het hoofd en van het uitoefenen van het ouderlijk gezag en het geven van paedagogische leiding valt in hun gezinnen niet veel meer te bespeuren. Bij anderen, die zich nog van hun verantwoordelijkheid zijn bewust, is een gevoel van onzekerheid te constateren, dat nog wordt versterkt enerzijds door de veelheid van meningen, die momenteel omtrent het paedagogische handelen opgang maken, anderzijds door het pessimisme dat zo dikwijls te beluisteren valt in artikelen en inleidingen, die de hedendaagse gezinsopvoeding tot onderwerp hebben.

Men mag zich afvragen, of de toenemende belangstelling, die in de kringen der laatstgenoemde groepen van ouders voor het onderwijs aan de dag wordt gelegd, niet hiermede in verband kan worden gebracht. En deze vraag wordt welhaast een veronderstelling, indien men bedenkt, dat de belangstelling bij deze ouders niet alleen en zelfs niet op de eerste plaats is gericht op de school als voor-het-behalen-van-diploma's-onmisbaar-instituut, maar kennelijk ook het karakter draagt van een paedagogische bezorgdheid, die een beroep doet op de school als aanvullend hulpinstituut voor de gezinsopvoeding.

Hoe men dit verschijnsel ook moge interpreteren, het kan slechts tot verheugenis stemmen, omdat het voor de school een aansporing te meer inhoudt, spoed te betrachten met de aanpassing aan de in gezin en maatschappij gewijzigde omstandigheden. De twee laatste immers, zo werd eerder reeds opgemerkt, ontmoeten elkander in de school en wanneer deze niet in voldoende mate mede evolueert, ontstaat een discrepantie naar beide richtingen.

De school schiet tekort

Wat de soort en omvang van onderwijsmogelijkheden betreft heeft de school, zij het op gebrekkige wijze, de ontwikkelingsgang nog wel bijgehouden. Maar dit is niet, althans in te geringe mate, het geval geweest voor wat betreft de inhoud van het onderwijs, de wijze waarop het wordt gegeven en de interne schoolorganisatie. In bepaalde opzichten geeft de school niet die aanvulling op de gezinsopvoeding, welke zij in het raam der gehele opvoeding uit hoofde van haar taak zou kunnen en ook moeten geven; in andere opzichten tracht zij niet alleen in onvoldoende mate in de gezinsopvoeding negatief werkende tendenzen te neutraliseren, maar voegt zij soms, zij het dan ongewild, nieuwe moeilijkheden daaraan toe. Het gevolg is, dat de moeilijkheden die zich, door de wijzigingen in de sfeer en de structuur van het gezin, in de hedendaagse opvoeding demonstreren, nog worden vergroot. De ernst van deze situatie

spreekt nog duidelijker, wanneer men bedenkt, dat deze verschijnselen zich voordoen in een tijd, die aan de opvoeding van de jeugd hogere eisen stelt dan vroeger het geval was.

De beperkingen, die een tijdschriftartikel oplegt, laten niet toe, aan de hand van een vergelijkende analyse over het gehele terrein van het onderwijs en van de gezinsopvoeding het bestaan van dit euvel aan te tonen, nog afgezien van het feit, dat uitgebreide studies en onderzoekingen daarvoor nodig zouden zijn. Ook hier zullen wij ons dus moeten beperken tot het geven van enkele voorbeelden, welke — in aansluiting op de voorbeelden die werden gebruikt in de beschouwing over de gezinsopvoeding — gelegen zijn op het terrein van de godsdienstige vorming en het sociale aspect van het werk der school.

In godsdienstig opzicht

De belangrijke plaats die in het geheel der godsdienstige vorming de school inneemt is reeds lang geleden door de Nederlandse katholieke gemeenschap ingezien. Zij vormde het uitgangspunt van de langdurige maar succesvolle schoolstrijd, die als resultaat de — zij het dan nog niet volledige — financiële gelijkstelling opleverde, welke de katholieke school in de gelegenheid stelde haar taak op het terrein van de godsdienstige vorming der kinderen te verrichten.

In de daarop volgende dertig jaren, tussen de twee wereldoorlogen gelegen, waarin het bijzonder onderwijs zich in ons land ontplooid, zien we dan ook de katholieke school met grote apostolische ijver de godsdienstige vorming der leerlingen, m.n. door middel van het godsdienstonderricht en bepaalde vormen van godsdienstbeoefening, ter hand nemen. Aan het einde van die periode werd echter reeds met bezorgdheid over deze ontwikkeling gesproken. Men begon zich af te vragen of enerzijds de school niet te ver ging met haar bemoeienissen op dit terrein en anderzijds meende men te moeten constateren, dat de ouders, in vertrouwen op de katholieke school, aan deze een te groot deel van de godsdienstige vorming der kinderen gingen overlaten.

Sedertdien begon men zich dan ook — zowel in de zielzorg als in onderwijskringen — over dit vraagstuk te bezinnen, een bezinning waarvan de resultaten in onze tijd reeds duidelijk merkbaar zijn, gelet op de pogingen tot aanpassing van de katechese aan de verschillende leeftijdsfasen en het ontwikkelingspeil van het kind, evenals tot het stimuleren van de ouders om hun bijdrage in de godsdienstige vorming hunner kinderen te verhogen en met de school in deze meer samen te werken¹²).

Dit wil echter niet zeggen, dat alleen met een aan de eisen des tijds aangepaste katechese de school beantwoordt aan datgene wat de kerk en de ouders t.a.v. de godsdienstige vorming der leerlingen van haar mogen verwachten. De school beïnvloedt de gehele leerling en voor de ontwikkeling van zijn persoon-

lijkheid door middel van het onderwijs is het daarom bovendien noodzakelijk, dat de godsdienst, die in de godsdienstles ex professo door de godsdienstleraar als officieel vertegenwoordiger van de Kerk wordt onderwezen, ook het profane onderwijs in al zijn geledingen doordringt en dat de leerling, in zoverre dit in het kader van de school past, tot godsdienstbeleving wordt gebracht.

Het doordringen van de Christelijke geest in het gehele onderwijs, waardoor — zoals Z.H. Paus Pius XI zegt „een school in overeenstemming komt met de rechten der Kerk en van het Christelijk gezin”,¹³⁾ is echter in verschillende van onze schooltypen nog niet in voldoende mate verwezenlijkt, terwijl de godsdienstbeoefening vaak niet genoegzaam in het geheel van de zielzorg is geïntegreerd.

De gunstigste situatie treffen we in dit opzicht aan in de lagere school. Door haar plaatselijke situering kan de godsdienstbeoefening hier het beste in het parochiële zielzorg-verband worden opgenomen, hetgeen een van de belangrijkste argumenten is voor het in stand houden van de parochiële school. Bovendien is in de lagere school nog slechts in zeer geringe mate sprake van een afgrenzing en bepaaldheid der leerstof op grond van wetenschappelijke eisen, terwijl de gerichtheid op een bepaalde beroepsgroep nog geheel ontbreekt. Het verweven van het godsdienstige aspect met het geheel van het leerprogramma wordt hierdoor vergemakkelijkt, zeker wanneer daarbij de leerstof volgens moderne didactische opvattingen wordt gerangschikt in „levensgehelen”, waarvan toch volgens katholieke beginselen het godsdienstige een integrerend deel uitmaakt. En de derde gunstige factor is gelegen in het systeem van de ene klasseonderwijzer, die een onafgebroken leerjaar door met het gehele onderwijs aan dezelfde groep kinderen is belast, waardoor in deze ene persoon de kans op het verweven van het profane met het godsdienstig aspect in het totale leerstofcomplex nog wordt vergroot.

De ten deze gunstige situatie in het lager onderwijs houdt echter het gevaar in zowel van een overdrijving of forcering van het godsdienstige in het profane onderwijs, als van het ontstaan van vormen van godsdienstbeoefening, die wel in de sfeer van parochie en gezin, maar niet in die van parochie en school thuis horen. Dat men altijd en overal dit gevaar voldoende heeft weten te vermijden, moet worden betwijfeld.

In het onderwijs aan de oudere leerlingen, bij wie — gelet op de psychische ontwikkelingsphase waarin deze zich bevinden — het nog van meer belang is, dat het gehele schoolleven op ongedwongen wijze van de Christelijke geest is doortrokken, treffen we — en dit geldt in het bijzonder voor het V.H.M.O. en het technische onderwijs — niet die gunstige situatie aan, welke we bij de lagere school in het algemeen genomen meenden te mogen constateren. Hier toch hebben we vrijwel overal te

maken met streekscholen, waarvan de leerlingen in steeds losser parochieel verband komen te staan, waardoor de zielzorg voor hen wordt bemoeilijkt.

Een aanwijzing, dat het accent van de zielzorg voor deze groepen van leerlingen naar de school wordt verlegd,¹⁴⁾ zou men kunnen zien in de omstandigheid, dat aan een aantal grotere ambachtsscholen de figuur van de moderator zijn intrede heeft gedaan en dat voor het V.H.M.O. eenzelfde maatregel in voorbereiding schijnt te zijn.

In de scholen voor voortgezet onderwijs is verder de leerstof in een aantal vrij streng van elkaar gescheiden vakken verdeeld en het is niet eenvoudig de leerlingen met de synthese er van in aanraking te brengen. Er is een veel sterkere binding met de verschillende wetenschappen waaraan de leerstof is ontleend, terwijl deze — in het bijzonder wat het technisch onderwijs betreft — in grote mate is gebonden aan de eisen welke worden gesteld door de beroepsrichting waarvoor wordt opgeleid. Deze gebondenheid, gecombineerd met het onderworpen zijn aan dikwijls verregaande overheidsbemoeienissen wat betreft examenvoorschriften, vaststelling van leerprogramma's en regelingen betreffende de interne schoolorganisatie, remmen de integratie van het godsdienstige in de profane leerinhoud. En hieraan moet nog worden toegevoegd de praktische moeilijkheden die de aanwezigheid van een soms vrij groot aantal leraren, dat eenzelfde groep leerlingen onderwijst, oplevert bij de wederzijdse afstemming van het profane onderwijs op het godsdienstonderricht dat in de school gegeven wordt.

Tenslotte is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat bepaalde wijzen van denken die door het profane onderwijs worden ontwikkeld en de mentaliteit welke door de dagelijkse omgang met techniek en materie in het technisch onderwijs wordt gekweekt, de leerling voor het godsdienstonderricht minder toegankelijk maakt.

Voegt men daarbij het gebrek aan paedagogisch-didactische en wijsgerig-theologische scholing van een deel van het leraren-corps, terwijl zelfs voor de meeste vakken in het technische onderwijs geen katholieke lerarenopleiding bestaat, dan zijn daarmee waarschijnlijk de voornaamste verklaringsgronden gegeven, waarom ons voortgezet onderwijs nog niet die bijdrage aan de godsdienstige vorming der leerlingen levert, welke ouders en Kerk er van mogen verwachten.

In sociaal opzicht

De opvoeding, waartoe de school op haar wijze bijdraagt, bestaat uit het hulp bieden en leiding geven aan het kind opdat dit, volwassen zijnde, zelfstandig zijn levenstaak kan volbrengen. Die levenstaak wordt door iedereen volbracht in de maatschappij en de school heeft dan ook een belangrijk aandeel

in het mede richten van het kind op de gemeenschap. Dit bestaat niet uitsluitend in het doen verwerven van inzicht, kennis en technische vaardigheden, doch deze ontwikkeling dient geïntegreerd te zijn in de vorming van de gehele persoonlijkheid van de jeugdige, zowel individueel als sociaal gezien.

Dat hieraan in onze tijd iets ontbreekt, blijkt o.a. uit de klachten m.n. in de bedrijfswereld over het gebrek aan algemene menselijke gevormdheid en sociaal aanpassingsvermogen¹⁵). Gespecialiseerde vakbekwaamheid is onmisbaar, doch zij moet gepaard gaan met een adequate ontwikkeling op andere levensterreinen en met het vermogen en de bereidheid om in samenwerking met anderen arbeid te verrichten. In hoeverre de school op deze eisen is ingesteld en bij het voldoen aan dit verlangen op de gezinsopvoeding aansluit, zullen wij aan de hand van een tweetal voorbeelden nader bezien.

Vele ouders hopen dat hun kinderen het minstens even ver als en zo mogelijk nog verder dan zij zullen brengen. Heeft men zelf een bedrijfsopleiding ontvangen, dan moet de zoon naar de ambachtsschool, is men zelf ambachtsscholiër geweest, dan moet de jongen naar de U.L.O. of de H.B.S., enz. Aan dit verlangen der ouders komt de hedendaagse, democratische gemeenschap zoveel mogelijk tegemoet, door het bezoek van allen aan alle schooltypen mogelijk te maken, door verlaging en afschaffing van schoolgelden, het verlenen van studiebeurzen, enz. Dit verschijnsel der verticale mobiliteit, gevolg van de realisering van het democratische beginsel, dat alle maatschappelijke posities openstaan voor allen die daartoe de capaciteiten bezitten, heeft er toe geleid, dat in onze tijd vele kinderen met vormen van voortgezet onderwijs bekend werden, welke — wat het niveau aangaat — liggen boven de scholing die hun ouders hebben ontvangen.

In deze scholen, waarin men zonder intellectuele en/of technische kwaliteiten niet slagen kan en waar de rapportcijfers, welke het niveau van die kwaliteiten aangeven, bepalend zijn voor het zich handhaven in de groep, gaan vele leerlingen kennisbezit en technische vaardigheid als hoogste maatschappelijke waarden beschouwen. Het gevolg hiervan is dikwijls, dat er in het gezinsmilieu spanning en verwijdering ontstaan tussen minder ontwikkelde ouders en schoolgaande kinderen in het besef van een groter bezit aan kennis of technische vaardigheid. Bovendien doen de leerlingen in de school die zij volgen wel de vereiste kennis en vaardigheden op, doch niet, althans zeker te weinig, de culturele en maatschappelijke ontwikkeling die daarmee gepaard dient te gaan voor de harmonische uitbouw van hun persoonlijkheid en waarvoor zij geen voldoende compensatie vinden in eigen milieu; in tegenstelling tot de leerlingen die in een corresponderende culturele en maatschappelijke omgeving leven. Een probleem dat zich in het bijzonder stelt in de scholen van middelbaar niveau, waarvoor het in hun huidige vorm als

school zeer moeilijk, zo niet onmogelijk is, de leerlingen de nodige compensatie te geven van datgene wat zij in het gezinsmilieu niet kunnen ontvangen¹⁶). De maatschappij neemt echter deze leerlingen, eenmaal afgestudeerd en volwassen zijnde, in leidende posities op, waarvoor zij wel de theoretische kennis en technische vaardigheden doch vaak niet in voldoende mate de daarvoor vereiste levensstijl bezitten.

Ons tweede voorbeeld is gewijd aan de mate waarin de school door haar bijdrage in de vorming van de aan haar toevertrouwde jeugd, de hedendaagse gemeenschap in haar grote behoefte aan samenwerking tussen de enkelingen tegemoet komt. In de lagere school bevindt het kind zich aanvankelijk nog in een niet gedifferentieerde sociale eenheid. Het voelt zich daarin volkomen op zijn gemak, kent nog geen onderlinge naijver, voortvloeiende uit geleverde schoolprestaties en maakt geen onderscheid in het zeer gemêleerd gezelschap van vriendjes en vriendinnetjes. De volkomen gelukkige en onbezorgde kleuterperiode is echter reeds voorbij en langzamerhand begint de drang zich te ontwikkelen om zich tussen zijn leeftijdgenoten te handhaven. Van de betekenis hiervan wordt het zich in de hogere klassen bewust, wanneer het tot de ontdekking komt, dat het is blijven zitten, hetgeen ongeveer de helft der lagere-schoolbevolking minstens eenmaal overkomt. Al naar gelang de waarde, die zijn ouders aan het onderwijs hechten, maakt dit zitten blijven indruk op het kind en brengt het hem tot het besef, welk een nauw verband er bestaat tussen de behaalde cijfers en zijn prestige in het schoolverband. Naarmate de leerlingen ouder worden, leggen ouders, onderwijzers en leraren steeds meer de nadruk op de individuele leer-resultaten en voor velen van hen neemt het schoolgebeuren de vorm aan van een competitie van met elkaar wedijverende individuen.

De manier, waarop in het klasseverband wordt onderwezen en geleerd, versterkt deze individualistische karaktertrek der school, omdat de leerling veel te veel op zich zelf is aangewezen. Hij krijgt onvoldoende gelegenheid om tijdens het onderwijsproces het samenwerken met zijn medeleerlingen te beoefenen en het helpen of zich laten helpen bij de schoolarbeid past niet of zeer moeilijk in het systeem.

Het overgrote deel der jeugd ontvangt, na de zesde klas van de lagere school nog voortgezet onderwijs in de een of andere vorm. De schooltypen waarin dit geschiedt, zijn in ons land maatschappelijk geklasseerd en nog steeds nauw met het standbewustzijn verbonden. Dit verschijnsel werkt ook door onder de opgroeiende kinderen. De jeugdige is onder zijn leeftijdgenoten niet op de eerste plaats meer kind van die of die, maar ambachts-, U.L.O.- of H.B.S.-scholier. Hij leeft in zijn eigen wereld met eigen tradities, gewoonten en opvattingen, komt te weinig met leerlingen van andere schooltypen in aanraking en wanneer hij in

het gekozen schooltype niet slaagt voelt hij dit — en zijn ouders met hem — als een maatschappelijke degradering¹⁷). Hierdoor ontstaat op grond van intellectuele of technische bekwaamheden tussen de verschillende beroeps- en standsgroeperingen een misplaatst gevoel van hoger of lager, hetgeen evenmin als de vorenvermelde individualistische trek het saamhorigheidsgevoel en de neiging tot samenwerken tussen de leden van onze volksgemeenschap bevordert.

Uit deze beide voorbeelden blijkt hoe de school ook in sociaal opzicht geen voldoende aanvulling biedt op de gezinsopvoeding en hoe zij zelfs mede de oorzaak er van is, dat aan de moeilijkheden die het gezin bij de sociale vorming der kinderen ondervindt, nog andere worden toegevoegd.

Deze vrij summiere benadering van het hedendaagse opvoedings- en onderwijs-gebeuren, in zijn relatie tot gezin, school en maatschappij, geeft geen opgewekt beeld te zien van de huidige toestand. Men zou er tegen in kunnen brengen, dat er toch ook veel goeds tot stand is gebracht en er nog veel bruikbaars bestaat. Ongetwijfeld is dat zo, doch het naar voren brengen van enkele schaduwzijden geschiedde om de aandacht te vestigen op de ernstige situatie waarin wij verkeren en om de ingewikkeldheid en omvangrijkheid aan te tonen van de problematiek, voor de oplossing waarvan ons geslacht zich ziet gesteld. Een oplossing die veel tijd en werk zal vergen en waarvoor een gezamenlijke en doelgerichte aanpak, waarbij alle belanghebbenden in hun verschillende kwaliteiten dienen te worden betrokken, noodzakelijk is.

Mogelijkheden voor een oplossing

In hoeverre dit met behulp van de bestaande organisatorische beleidsstructuur in katholieke kring mogelijk is, moet hiervoor als eerste vraag worden gesteld. Deze structuur, die ontstaan is in een periode waarin het accent meer viel op de kwantitatieve ontwikkeling van het katholiek onderwijs, vormt waarschijnlijk geen voldoende basis meer voor het bevorderen van een ontwikkeling, waarin het kwalitatieve aspect steeds meer op de voorgrond begint te treden. Men zal dan de bestaande structuur dienen te herzien, zodat een opzet wordt verkregen, die gedragen wordt door besturen, ouders en leerkrachten en die voldoende souplesse bezit om de taak en de werkwijze van de school in overeenstemming te houden met de naar plaats en tijd veranderende omstandigheden.

Op de tweede plaats moet worden gedacht aan de permanente inschakeling van gespecialiseerde deskundigheid, waardoor de mogelijkheid ontstaat — via studie en onderzoek — gebruik te maken van de bijdragen die de moderne wetenschap tot de oplossing van de hedendaagse onderwijs- en opvoedings-

problemen kan leveren. Ervaring en intuïtie alleen zijn hiervoor onvoldoende, leveren althans in een voor onze tijd te langzaam tempo resultaten op, terwijl deze door los van elkaar werkende enkelingen in te geringe mate, vergeleken met de momenteel gestelde eisen, worden verkregen.

Dat dit op het ogenblik gelukkig reeds vrij algemeen wordt ingezien, blijkt uit het onlangs opgerichte Katholiek Paedagogisch Centrum, waarin de praktische problemen, die specifiek zijn voor de verschillende takken van onderwijs, onder de loupe zullen worden genomen en de verleden jaar tot stand gekomen Katholieke Centrale voor studie en research ten behoeve van opvoeding en onderwijs. Hierin heeft naast een aantal werkinstituten, als b.v. het Mgr Hoogveld Instituut, het Kath. Soc. Kerk. Instituut en het Psychologisch-Paedagogisch Instituut der R.K. Leergangen, ook het genoemde Centrum zitting. Deze Centrale, die de onderwijs- en opvoedingsvraagstukken van meer algemene aard tot werkterrein heeft, stelt zich blijkens haar statuten ten doel: het coördineren en gecoördineerd verrichten van op de praktijk ingestelde studie en research ten einde de ontwikkeling van opvoeding en onderwijs te bevorderen.

Voorwaarden voor een oplossing

Wanneer aldus een aan de eisen des tijds beantwoordende organisatorische beleidsstructuur voor het katholieke onderwijs tot stand is gebracht, waarin men de beschikking heeft over een wetenschappelijk apparaat, dat de beleidsinstanties kan informeren omtrent de wijze waarop de katholieke school in de behoeften van gezin en gemeenschap nu en in de toekomst het beste kan voorzien, is de eerste voorwaarde vervuld om tot een blijvende en juiste aanpassing van de katholieke opvoeding aan de steeds zich wijzigende samenleving te geraken.

Zoals we echter reeds in de aanvang van dit artikel hebben betoogd, dient het onderwijs, dat het kind ontvangt, in het geheel van zijn opvoeding te zijn geïntegreerd. Om de moeilijkheden te kunnen overwinnen waarvoor we te dien aanzien momenteel in eigen kring zijn gesteld, moet behalve aan de eerstgenoemde nog aan een tweede voorwaarde worden voldaan. Deze integratie immers is slechts mogelijk, indien gezin en school in grote lijnen met elkaar overeenstemmen t.a.v. het opvoedingswerk en daarin op de juiste wijze samengaan.

In de gemeenschappelijke levensbeschouwing van de katholieke ouders en de leerkrachten onze katholieke scholen is de basis voor overeenstemming en samengaan aanwezig. Dat wil echter niet zeggen, dat ze nu ook in de praktijk in voldoende mate worden bereikt: de ervaring spreekt in dit opzicht duidelijke taal!

Daarvoor is op de eerste plaats nodig een duidelijk omljnd en helder geformuleerd opvoedingsideaal. Men versta ons goed.

Het katholiek opvoedingsideaal is bijna tweeduizend jaren bekend. Sint Paulus reeds bepaalde het doel der opvoeding ondubbelzinnig waar hij aan de Ephesiërs schrijft dat wij moeten opgroeien tot we de volle gestalte van Christus bereiken en aan de Galaten dat hij, als een moeder die leven geeft, zijn apostolaat inzet tot Christus in hen is gevormd¹⁸).

Wat wij hier bedoelen is de concretisering van het aloude katholieke ideaal, zoals zich dit moet demonstreren in de volwassen katholiek van onze tijd en dat zowel de ouders, de leerkrachten, als ook de opgroeiende jeugd voldoende aanspreekt en kan begeistere. „Vage formuleringen als 'een harmonisch gevormd mens', of 'een alzijdig gevormd goed Christen' hebben niet veel nut. Voor de praktijk van de opvoeding zou het van eminent belang zijn als het beeld der volwassenheid ons in duidelijke trekken voor de geest stond. Wij behoeven de uitbeelding van een Christenmens in onze tijd, wij moeten weten hoe hij zich in situaties van nu gedraagt en hoe hij in onze maatschappij zijn werkkring uitoefent”.¹⁹) Misschien zullen we niet met een enkel, voor allen bestemd ideaal kunnen volstaan en zal er differentiatie in moeten worden gebracht naar geslacht, landaard en maatschappelijke groepering. Dit concreet gestelde ideaal echter is onmisbaar als bindende schakel tussen de verschillende opvoeders die allen met hetzelfde kind te maken hebben en als een tastbaar strevipunt voor onze opgroeiende jeugd op haar weg naar de volwassenheid.

Op de tweede plaats dient het samengaan niet uitsluitend te bestaan in een individueel en occasioneel contact tussen gezin en school, doch het moet in een vaste, blijvende vorm geschieden. Het verlenen van medezeggenschap aan de ouders in het schoolbeleid, waarop wij boven doelden, is hiervoor alleen niet voldoende. Dit ligt in het bestuurlijke vlak van het onderwijs, terwijl wij hier de bevordering van de band tussen gezin en school in de praktijk van de volledige opvoeding van het kind op het oog hebben. Een middel waarin deze band een blijvende vorm kan vinden is o.a. het oudercomité, waarmee het Hoogwaardig Episcopaat in 1952 zijn instemming heeft betuigd. Uit de richtlijnen, voor de oprichting en inrichting gegeven²⁰) blijkt duidelijk, dat het Comité niet op de plaats van het schoolbestuur moet gaan zetelen en dat het zich evenmin moet inlaten met de interne, paedagogisch-didactische aangelegenheden van het onderwijs, waarmee de leerkrachten zijn belast. Het is bedoeld als schakel tussen de school en de gezinnen van de kinderen die de school bezoeken. Als zodanig brengt het beide nader tot elkaar. Het kan bevorderen, dat de school, die een groep kinderen onder zijn hoede heeft, in grotere mate het belang van het individuele kind gaat inzien, maar dat ook het ouderpaar, aan welks zorgen het individuele kind is toevertrouwd, gaat begrijpen, dat het rekening heeft te houden met het belang van

de groep waarvan hun kind deel uitmaakt. En dat niet alleen. Het ouderpaar moet tevens leren beseffen, dat het de moeilijkheden waarvoor het zich individueel ziet gesteld bij de opvoeding van zijn kinderen, niet meer alleen kan oplossen. Hiervoor is een samengaan van allen noodzakelijk, zoals dit ook reeds op andere terreinen in de moderne samenleving gebeurt, waardoor tevens de mogelijkheid ontstaat, dat ook op het gebied der opvoeding de sterkeren de zwakken zullen bijstaan, zoals de caritas ons gebiedt. Het oudercomité biedt hiervoor een begin- en een aangrijpingspunt. Ervaring, studie en overleg zullen ons moeten leren, welke nieuwe gestalten er verder nog nodig zijn om aan dit samengaan in het belang van het katholieke kind vaste vorm te geven.

Zijn de bovengenoemde desiderata omtrent een herziene beleidsstructuur met een daaraan toegevoegd wetenschappelijk adviesapparaat verwezenlijkt en heeft het samengaan van de ouders, zowel onderling als met de school, een vaste gestalte aangenomen, dan zijn de hoofdvoorwaarden om tot een aan de eisen des tijds aangepaste opvoeding onzer kinderen te geraken in eigen kring vervuld²¹).

De verhouding tot de overheid

Aangenomen althans, dat van een juiste verhouding tot de overheid gesproken kan worden! Want de mogelijkheid tot oplossing van het hedendaagse opvoedingsvraagstuk in eigen kring is in sterke mate daarvan afhankelijk.

De overheid heeft in ons land geen rechtstreekse bemoeienissen met de opvoeding als zodanig. Zo laat de wet b.v. de verhouding katholiek gezin — katholieke school vrij. Doch haar bemoeienissen met het onderwijs zijn omvangrijk en veelvuldig en daardoor kan zij wel degelijk langs indirecte weg invloed op de katholieke opvoeding uitoefenen.

De vrijheid van onderwijs is in ons land grondwettelijk gewaarborgd. Van de onderwijswetgeving moet daarom worden geëist dat zij de eigen werkwijze, de eigen aard van alle onderwijs, niet alleen schaaft, maar ook stimuleert. Hetgeen inhoudt dat zij de organisatie van elk soort van onderwijs naar behoefte vorm laat krijgen en de verkregen vorm zó bevestigt, dat de ontwikkeling van het onderwijs voor de onderscheiden richtingen mogelijk blijft. In feite doet zij dat echter niet in gewenste mate, met het gevolg dat het katholiek onderwijs zich geremd ziet in zijn ontwikkeling. Niet in kwantitatieve zin, ofschoon ook in dat opzicht nog wel enkele belemmeringen bestaan, doch vooral wat het kwalitatieve aspect aangaat. En aangezien wij ons in deze tijd juist zien gesteld voor de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs — waarbij wij op de eerste plaats denken aan het doordringen er van met de Christelijke geest — en de integratie van het onderwijs in de opvoeding, zou

het niet overbodig zijn, de bestaande onderwijswetten eens grondig onder de loupe te nemen, waarbij moet worden nagegaan op welke punten zij dienen te worden gewijzigd, opdat het bijzonder onderwijs zich ook in kwalitatief opzicht vrij kan ontplooiën.

In hoeverre de hierdoor aan het licht komende gewenste wijzigingen politiek realiseerbaar zullen zijn, achten wij ons niet in staat te beoordelen. Wij constateren slechts dat het de consequentie is van de vrijheid van onderwijs en de doorvoering der financiële gelijkstelling, waarover in onze tijd, ook in kringen buiten het bijzonder onderwijs, een zich steeds bredere opvatting blijkt te ontwikkelen.²²⁾

Dat deze overheidsbemoeienis met het bijzonder onderwijs, ondanks de erkende grondwettelijke vrijheid ervan, zo merkbaar is in ons land, is waarschijnlijk mede te verklaren door een te veel „aanleunen” van uit onderwijskringen tegen die overheid. Dikwijls verwachtte men te veel van haar wat de directe bevordering en ontwikkeling van het onderwijs betreft, terwijl zij toch uitsluitend tot taak heeft, lettende op het algemeen welzijn, door haar wetgeving een vrije ontwikkeling van het onderwijs naar eigen inzicht van de onderscheiden richtingen te waarborgen, waardoor het particulier initiatief in eigen kring de kwaliteit er van zo goed mogelijk kan behartigen. Dientengevolge accepteerde men voorschriften en regelingen die achteraf bindingen bleken te zijn, welke het geven van een eigen katholieke stijl aan ons onderwijs, zo al niet onmogelijk, dan toch veel zwaarder uitvoerbaar maakten.

Een tweede verklaringsgrond voor de te ver gaande staatsbemoeienis moet worden gezocht in de steeds toenemende invloed die het administratief overheidsapparaat direct of indirect op de gang van zaken in het bijzonder onderwijs uitoefent. Deze invloed begint zo sterk te worden, dat de directeur van het R.K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding zich heeft verplicht gezien hiertegen openlijk en in duidelijke taal een waarschuwing te doen horen. Mgr. Op de Coul wijst er op, dat de onderwijsbegroting de laatste jaren in een veel te vlug tempo door het parlement wordt afgehandeld. „Dit”, zo schrijft hij, „spot toch wel zeer met de verantwoordelijkheid welke de Kamer draagt voor een zo voorname, wellicht allerbangrijkste sector van het leven van het Nederlandse volk, . . . terwijl het tevens de geijkte methode is om iedere medezeggenschap aan het parlement te onttrekken en het hele beleid te leggen in handen van de ambtenaren van het departement”²³⁾.

En dat dit niet iets is wat in de toekomst te gebeuren staat, maar waarmede momenteel reeds rekening moet worden gehouden, zou gemakkelijk met een aantal voorbeelden kunnen worden aangetoond. We zullen ons hier slechts tot een enkel bepalen.

Ter bestudering van de vernieuwing van het lager technisch onderwijs werd enkele jaren geleden een ministeriële commissie benoemd onder voorzitterschap van een departementale hoofdambtenaar. Deze commissie legde haar bevindingen neer in een rapport²⁴), waarna een nieuwe commissie werd ingesteld, nu onder leiding van een inspecteur van het Rijksschooltoezicht, om een bepaald deel van het rapport nader uit te werken. Dit uitwerken bestond in het ontwerpen van een volledig leerplan voor de in het rapport geadviseerde voorbereidende klas der lagere technische school en in het maken van een nieuw, tot in details uitgewerkt leerplan voor de eerste klas der zelfde school. De vrij hoge kosten, hieraan verbonden, werden door de overheid gedragen. Ondertussen werd, terwijl men met het tweede bezig was, onder leiding van de commissie een experiment met het leerplan der voorbereidende klas in een klein aantal scholen begonnen. Door bemoeienissen van parlementaire zijde, verband houdende met het meningsverschil over het al of niet invoeren van een voorbereidende klas aan de lagere school, werd echter geen uitbreiding aan dit eerste experiment gegeven. Vervolgens begon men te experimenteren, wederom onder leiding der commissie, met het nieuwe leerplan voor de eerste klas der genoemde school. En na een jaar ongeveer geschiedde dit in meer dan 100 scholen — het twee derde deel van het totaal! —, over het gehele land verspreid. Dit kan kwalijk nog een experiment worden genoemd; hier dient van een invoering te worden gesproken. Gelijktijdig werd het voor de voorbereidende klas ontworpen leerplan als leerplan voor de eerste klas gehanteerd in de scholen, waar de ouders hadden verzocht voor hun zoons een derde leerjaar aan de twee bestaande toe te voegen . . . Toen vanuit de kringen van het bijzonder onderwijs bezwaren rezen tegen deze gang van zaken, werd van de zijde van het departement opgemerkt, dat er geen sprake was van een dwingend voorschrijven van een nieuw leerplan. Dit plan was slechts als model bedoeld, waaraan iedere richting een eigen interpretatie kon geven. Bovendien was iedere school vrij om dit plan te kiezen of bij het oude te blijven. Praktisch betekent dit echter, dat het leerplan, zoals het door de commissie is ontworpen, in de lagere technische school zal worden ingevoerd, daar het bijzonder onderwijs niet de kosten kan opbrengen die nodig zijn voor het ontwerpen van een leerplan dat geheel is aangepast aan de eigen richting.

De besprekingen met het departement, die tot doel hebben financiële steun te verkrijgen voor twee werkgroepen die men voor de richtingen in het bijzonder onderwijs wil formeren, opdat voor deze de mogelijkheid ontstaat ook in eigen kring, op basis van de eigen levensbeschouwing, het onderwijs in de lagere technische school te vernieuwen, duren nu reeds meer dan een jaar. De reden hiervan is, dat men met het departement tot nu toe nog niet tot overeenstemming was kunnen

komen omtrent de wijze waarop deze werkgroepen dienden te zijn samengesteld en te functioneren.

De onmisbare steun der politici.

Om een juiste verhouding tussen overheid en bijzonder onderwijs te handhaven of, in zoverre zij nog niet aanwezig zou zijn, te verbeteren, opdat het bijzonder onderwijs de problemen waarvoor het zich heden ten dage ziet gesteld naar eigen inzichten kan oplossen, heeft dit laatste de onmisbare steun van zijn politici voortdurend nodig. Waarmede we weer in eigen kring zijn teruggekeerd en tevens de laatste voorwaarde hebben genoemd, die kan worden beschouwd als het sluitstuk in het samenstel van organisatorische maatregelen welke nodig zijn om in de toekomst een verantwoorde aanpassing van de katholieke opvoeding aan de hedendaagse eisen van gezin, Kerk en maatschappij te verkrijgen.

In dit verband moet de vraag worden gesteld of het contact tussen onze politieke organen en het katholieke onderwijs tot voor kort niet te occasioneel en te incidenteel is geweest. De onlangs door de partijleiding ingestelde onderwijscommissie Gielen is reeds een eerste stap om tot de verbetering te dien aanzien te geraken.

De gecompliceerdheid van de hedendaagse onderwijsproblematiek vereist een grondige wetenschappelijke bezinning in onderwijskring. Omtrent de door de studie en onderzoek verkregen resultaten en de wijze waarop deze, van paedagogisch standpunt bezien, in het geheel van het opvoedingswerk kunnen worden verwezenlijkt, dient de politicus zich regelmatig te laten voorlichten. In aansluiting daarop is het zijn taak, de brug te slaan naar het legislatieve vlak, hetgeen eveneens wetenschappelijke voorbereiding eist. En de uitkomsten van dit werk dienen te worden vastgelegd in een onderwijsprogram, waarin niet de nadruk moet vallen op in onze tijd algemeen aanvaarde beginselen, in verouderde — en daarom niet meer aansprekende — slogans geformuleerd, doch waarin, concreet en verantwoord, op positieve wijze wordt aangegeven in welke richting de katholieke onderwijspolitiek zich in de toekomst zal bewegen. Eerst wanneer dit geschiedt, mogen wij ons gerust voelen ten aanzien van het sluitstuk in de nieuwe structuur, die de grondslag zal vormen voor de uitbouw van een modern katholiek opvoedingswezen.

VERWIJZINGEN

- 1) *Education Act 1944*. H.M. Stationery Office, London. Zie ook *De revolutie in het Engelse opvoedingssysteem*, Dr. H. M. M. Fortmann, Utrecht 1946, N.V. Dekker & v. d. Vegt, Nijmegen.
- 2) *La Riforma della Scuola. La Conclusioni dell'inchiesta nazionale per la riforma della scuola*, Roma 1950, Istituto Poligrafico dello Stato, Secunda Edizione.
- 3) *Nota betreffende onderwijsvoorzieningen*. Stuk 2233, Zitting der Staten-Generaal 1950/51. Landsdrukkerij, 's-Gravenhage.
- 4) *Over de Christelijke Opvoeding der Jeugd*. Encyclick van Z.H. Paus Pius XI. L. C. G. Malmberg N.V. te 's-Hertogenbosch. Zie ook *Gezin, Kerk en Staat in de opvoeding*, Mgr. Dr. A. Hanssen in *Kultuurleven* XVIe Jrg. nr. 4 en 5, XIIe Jrg. nr. 1.
- 5) Cf. *La prolongation de la scolarité*, publicatie nr. 993 van de Unesco; eveneens *Die Schulen in West Europa*, Erich Hylla en W. L. Wrinkle, Christian-Verlag, Bad Nauheim.
- 6) *Gezinsproblemen in verband met de huidige maatschappij-structuur*, Prof. Dr. A. Oldendorff in *Het Moeilijke Gezin*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1953.
- 7) Cf. *Beknopte Theoretische Paedagogiek*, Prof. Dr. M. J. Langeveld, blz. 83, J. B. Wolters, Groningen.
- 8) *Over de eenheid van Onderwijs en Opvoeding*, Prof. Dr. Th. Rutten in *Sociaal Kompas*, Jrg. 1, no. 4. Zie ook *Gezin en School*, Drs. C. Souren in *Actio Catholica*, XVe Jrg. Nr. 2 en 3.
- 9) *Dux*, XIXe Jrg. 1952, *Het moderne gezin gewogen*, door Dr. L. H. Cornelissen O.P.; *Gezin en Samenleving. Een sociologische beschouwing*, door Drs. J. van Hessen; *Gezinsopvoeding in deze tijd*, door Dr. N. Perquin S.J. Zie verder nog *The Family, its function and destiny*, Anshen, Ruth Nanda e.a., New York 1945; *Society in Transition*, H. E. Barnes, New York; *Gezinsproblemen in verband met de huidige maatschappij-structuur*, Prof. Dr. A. Oldendorff (zie boven).
- 10) Cf. *De Overgang van het agrarische volkstype in het industriële*, F. Rutten, Amsterdam 1947: „De samenleving werd een klimaat van wedijver. Dit betekent, dat de een voor de ander een prikkel werd om te trachten vooruit te komen . . . Die wedijvertendenz is ons onze beschaving ten top gevoerd. In fabriek en op school wordt die neiging door examens, door punten en rangnummers gestimuleerd. Een ieder wordt gewikt en gewogen, gemeten en vergeleken . . .”
- 11) *De ongeschoolde arbeider*, Dr. J. Haveman, Assen 1952.
- 12) *Analecta voor het Aartsbisdom Utrecht*, 21e Jrg. nr. 9, blz. 97 en 98.
- 13) *Over de Christelijke Opvoeding der Jeugd* (zie onder 4).
- 14) *Grondbeginselen der opvoeding*, blz. 27-28, door Dr. H. P. J. M. van Waesberghe S.J. in „*School en Leven*”, uitg. Het Spectrum, 1952.
- 15) Prof. Dr. Th. Rutten, op. cit. blz. 36.

- 16) *School en Leven*, blz. 89, door Drs E. Pelosi S.J. in de bundel van gelijke naam (zie onder 14).
- 17) Dr J. Haveman, op. cit.
- 18) *Katholieke scholen voor onze katholieke kinderen*, door Prof. L. Janssens in *Christene School*, 61e Jrg. nr. 14.
- 19) Prof. Dr Th. Rutten, op. cit. blz. 32.
- 20) *Het Schoolbestuur*, 20e Jrg. Aug./Sept. 1952.
- 21) In dit verband dient ook het Jeugdwerk te worden opgenomen. Wij meenden echter, gezien de titel van ons onderwerp, de hieraan verbonden problematiek buiten beschouwing te moeten laten.
- 22) *De Schoolstrijd in Frankrijk*, Dr Ph. J. Idenburg in *Socialisme en Democratie*, April 1954.
- 23) *Het Schoolbestuur*, 22e Jrg. Jan. 1954.
- 24) *Rapport van de commissie van onderzoek betreffende het Lager Nijverheidsonderwijs voor jongens*, Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage, 1949.

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN, DR. L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEDEVLIET, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

JULI

NUMMER 5

Bij het verschijnen

van een Rapport | Dr C. JANSEN S.J.

„Doelstelling van middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs” ¹⁾

Onderwijs, levensbeschouwing en cultuur-ideaal

Middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs hebben tot doel de leerling te leiden bij een persoonlijke groei naar die geestelijke volwassenheid, welke de intellectueel gevormde moet eigen zijn. Tot die geestelijke volwassenheid behoort naast het bezit van zekere bekwaamheden en vaardigheden een geestelijk voorbereid zijn voor het leven als ontwikkeld mens in de samenleving van het heden en... van de toekomst. Die doelstelling en de realisering er van door de school dienen echter nader bepaald te worden.

Vooreerst vragen levensbeschouwelijke aspecten daarbij onze aandacht, want de mens en zijn levensdoel zijn bij de doelstelling van onderwijs betrokken, en het levensbeschouwelijke is bepalend voor de innerlijke waarde van het geheel, dat de school aan de leerlingen biedt. In dit laatste ligt dan ook de voornaamste reden, waarom katholieke ouders voor hun kinderen scholen voor katholiek bijzonder onderwijs wenschen, en christelijke ouders voor hun kinderen scholen voor christelijk bijzonder onderwijs. Met het geïntegreerd zijn van het levensbeschouwelijke in het

¹⁾ Rapport uitgebracht door een commissie ingesteld door het Bestuur van het Centrum voor Staatskundige Vorming. De commissie was als volgt samengesteld: lid en voorzitter: Dr C. J. A. Jansen S.J.; lid en secretaris: Drs E. H. G. J. Koster; leden: Dr W. H. Beuken, Mr J. G. M. Broekman, Drs M. F. A. Brok, Dr Ch. C. P. Pacilly; adviserende leden: Prof. Dr A. M. J. Chorus, Mag. Dr J. G. Stokman O.F.M.

doel van een bepaalde vorm van onderwijs is dat doel naar zijn eigen typische aard natuurlijk nog niet bepaald.

Ten aanzien daarvan kan met betrekking tot het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs worden gezegd, dat de achtergrond van de school-activiteit wordt gevormd door een bepaald cultuur-ideaal. Het is moeilijk dat nader te omschrijven. Feitelijk kan het alleen maar worden uitgedrukt door de namen der verschillende scholen : gymnasium, hogere burgerschool, middelbare meisjesschool. Wat die namen zeggen voor degene, die deze vormen van onderwijs kent, kan misschien nog het beste dienen om de inhoud van het cultuur-ideaal, dat door die scholen wordt nagestreefd, aan te duiden. In het algemeen heeft het betrekking op wat de mens met zijn vermogens — speciaal zijn geestelijke vermogens — vermag te bereiken, en de school streeft er naar de leerlingen te vormen door deze actief te doen inleven in wat de mens op verschillende gebieden van cultuur in verschillende tijden bereikte.

Wil het onderwijs doeltreffend zijn, dan moet het cultuur-ideaal dat daarbij voorop staat — óók in een nadere concretisering van zijn levensbeschouwelijke aspecten — in zekere mate zijn afgestemd of gericht op de concrete en feitelijke verschijningsvorm van de mens in de actuele samenleving. En daarbij stuiten wij voor een nadere bepaling van het cultuur-ideaal van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs op een moeilijkheid.

De samenleving is op het ogenblik nationaal en internationaal in snelle her-wording, en met deze de cultuur zelf. Die omstandigheid maakt enerzijds, dat een band tussen onderwijs en samenleving of actuele cultuur gedeeltelijk zoek is, en anderzijds dat gezocht wordt naar een band, die nauwer is dan wellicht het onderwijs naar zijn aard kan verdragen.

Onderwijs en maatschappij

Men zegt : ons onderwijs-systeem en onze onderwijs-wetgeving zijn verouderd, ... het onderwijs heeft al te zeer een conserverend karakter, ... de inrichting er van is verward wat betreft leerplannen, leermethodes en examens. Zonder twijfel steekt daar waarheid in, doch al die constateringën betreffen slechts facetten van *het grote onderwijs-probleem*. Want, het is niet waar, dat *het* onderwijs-probleem als opgelost kan worden beschouwd, indien men er slechts in geslaagd zou zijn een betere verhouding te vinden tussen de waarde van de kennis en de waarde van het inzicht, of indien men slechts duidelijk wist vast te stellen, waarin een onderscheid tussen specialisatie en differentiatie nu eigenlijk moet bestaan, of tenslotte indien men een beter evenwicht zou hebben gevonden tussen aanwijzende en afwijzende selectie. Al zulke problemen hebben een wijdere strekking dan op het eerste gezicht misschien lijkt.

De éne vraag, die al deze problemen beheerst is déze : welke is de functionele plaats van het onderwijs in de actuele zich snel ontwikkelende maatschappij ? Of ook : helpt de school voldoende bij het vormen van jonge mensen zoals de actuele samenleving die vraagt ? In déze vraag zijn alle problemen samengevat, omdat die vraag een dubbele strekking heeft : een intensieve en een extensieve. De intensieve strekking betreft de kwaliteit : mensen, die in deze samenleving zelfstandig weten te leven en die *tegelijk* zich actief dienstbaar weten te maken aan hun medemensen in die samenleving. De extensieve strekking van de gestelde vraag betreft de kwantiteit : de maatschappij vraagt een steeds groter wordend aantal van zodanige mensen, en wel met toenemende verscheidenheid van bekwaamheden.

Het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs verkeert daardoor op het ogenblik in een moeilijke situatie. Een nieuwe regeling van dat onderwijs schijnt meer dan ooit een eis van het ogenblik, maar... een eis van het ogenblik is een gevaarlijke zaak, waar het een fundamentele aangelegenheid als het onderwijs betreft.

Al te eenzijdige aandacht voor onmiddellijke behoeften van maatschappij en samenleving in verband met een regeling van het onderwijs zou er toe kunnen leiden, dat het praktisch bruikbare, in zekere zin dus het stoffelijke en het puur menselijke, bij het onderwijs het wezenlijke van zijn plaats gaat verdringen. Zelfs zou het dan zover kunnen komen, dat voor het onderwijs het school-organisatorische gaat worden, wat voor een bedrijf „rationalisatie” is, en „economisch” genoemd wordt. Maar noch de school, noch de samenleving is een bedrijf, en de maatschappij is niet het onmiddellijke doel van het onderwijs. Dát doel betreft de mens als zelfstandige persoonlijkheid, óók als zodanig in zijn verhouding tot de medemens in de samenleving. De maatschappij mag slechts indirect of middellijk het doel van het onderwijs zijn.

Anderzijds zou al te veel aandacht voor ontwikkeling van de onvolwassene naar een gewenste geestelijke volwassenheid — als individu en gemeenschapslid — in verband met een opvoedkundige taak, die de school ongetwijfeld ook heeft, er toe kunnen leiden, dat aan die school taken worden toegedacht, welke rechteus aan andere opvoedings instanties toebehoren, met name aan het gezin.

Beide uitersten betekenen een gevaar voor het onderwijs. De maatschappelijke cultuur is in felle beweging, en de samenleving eist zowel het één als het ander : praktische bruikbaarheid van de abituriënten der scholen en persoonlijkheden. Bewust of onbewust zal de school zich richten op die dynamische maatschappij en haar eisen. Daarom is ook het gevaar niet daarin gelegen, dat de school of in het éne uiterste zal vallen, óf in het andere, maar — het moge wonderlijk klinken — in *beide* uitersten *tegelijk*. Het gevaar is niet denkbeeldig, dat de school

bij het nastreven van haar doel in de actuele situatie zich wel blijft richten op de m^{en}s, doch niet op de mens *om hem-zelf* of *om de medemens*, maar *om de functie*, waarin hij als m^{en}s — d.i. voornamelijk met en door zijn vermogens — de zich ontwikkelende maatschappij het best kan dienen.

Onderwijs en actuele samenleving

Een oorlog verwoestte een groot deel van de wereld ; als gevolg daarvan dwingen de omstandigheden ons met man en macht te werken om opnieuw te verwerven wat door geweld verloren ging. En er wordt gewerkt... De mensheid werkt aan een gigantische taak, die niet beperkt is tot één natie, maar die taak betreft een wederopbouw van de gehele wereld. Bij het vervullen van die taak zijn de banden tussen verschillende volken nauwer geworden dan die tevoren ooit geweest waren. Er is samenwerking tot het gezamenlijk verwezenlijken van één doel: wederopbouw. Er groeit een nieuwe samenleving.

Dat alles gaat aan velen niet zonder meer voorbij, ook niet aan de jeugd. Het actief en passief deelhebben aan het resultaat van die samenwerking houdt de mensheid bezig, en wie zal haar dat euvel duiden ?

Daarnaar stréven als naar een cultuur-ideaal zou gelijk staan met verzaken aan de menselijke waardigheid. Want, wederopbouw en samenwerking, vooruitgang en technisch kunnen, prestatie en gezamenlijke inspanning — hoe belangrijk ook en urgent in de gegeven omstandigheden — zijn daarom op zichzelf nog geen cultuur-ideaal. Als de vooruitgang een cultuur-ideaal wordt, dan is de mensheid geestelijk verloren.

Maar de samenleving van het ogenblik biedt een fascinerend en machtig schouwspel, waarbij de schijn gewekt zou kunnen worden, dat oude waarden en een oude cultuur in het niet verzinken. Zelfs zou men de indruk kunnen krijgen — en in de eerste plaats moet daarbij gedacht worden aan de jeugd — dat vooruitgang en technische beschaving het karakter gaan aannemen van een mythe of van een nieuw geloof met al de bezielende kracht daarvan. De expansieve neiging, die de vooruitgang schijnt te vertonen, en het diffusieve karakter, dat de technische beschaving schijnt te hebben, of dat er althans aan gegeven wordt, zijn er om die indruk te versterken. Men denke slechts aan de belangstelling, die thans aan de dag wordt gelegd voor wat men noemt de „achterlijke gebieden”.

In het licht van deze beschouwingen staat de school — met name de school voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs — voor een moeilijke en verantwoordelijke taak. Intellectuele ontwikkeling is slechts weggelegd voor een relatief klein gedeelte van de gehele Nederlandse jeugd. Alles wat er op zou gelijken als vormden de intellectuelen in de samenleving een afzonderlijke „kaste” van de cultuurdragers bij uitstek is misplaatst. Het

gebied der cultuur is allerm minst beperkt tot dat van het intellectuele. Ieder mens is lid van de samenleving, *omdat* hij mens is, en als zodanig draagt ieder mens in meerdere of mindere mate bij tot de cultuur, tenminste door de functie, die hij in de samenleving vervult. De intellectueel gevormde heeft zijn functie in de samenleving te vervullen evenals ieder ander, welke ook de ontwikkeling is, die deze ten deel viel.

Niet zelden is echter de functie van de intellectueel gevormde zoveel belangrijker en verantwoordelijker dan die van vele anderen. Juist met het oog op zijn functie in de samenleving kunnen dan ook de eisen ten aanzien van ontwikkeling van zijn persoonlijkheid niet hoog genoeg gesteld worden. Alleen ontwikkeling van de persoonlijkheid — als individu en gemeenschapslid — zal de intellectueel gevormde in staat stellen zijn verantwoordelijkheid in de samenleving te dragen, en... hem bereid maken werkelijk dienstbaar te zijn. Dat is het beginsel, waarnaar het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs gericht moet worden in verband met de plaats, die dat onderwijs functioneel in de samenleving inneemt.

Onderwijs en leerling

Uit het voorgaande mag niet de conclusie worden getrokken, dat het onderwijs-probleem alléén maar een maatschappelijk probleem is. In zijn gehele omvang is het onderwijs-probleem evenzeer een probleem van psychologische aard. Dezelfde onderwijs-vragen, die boven reeds werden vermeld, ... kennis of inzicht? ... specialisatie of differentiatie? ... aanwijzende of afwijzende selectie? ... cirkelen alle om een tweede vraag aan de eerste gelijk: houdt het onderwijs bij zijn huidige inrichting voldoende rekening met de psychologie van de adolescent?

Bij alle onderwijs wordt de leerstof aan de leerlingen aangeboden in geschematiseerde vorm. Aangenomen kan worden, dat de traditie deze vorm aanwijst als de meest geëigende om de leerstof aan de leerlingen — zoals het heet — „duidelijk” te maken. Met betrekking tot het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs moet in dat verband de opmerking worden gemaakt, dat voor een aantal belangrijke vakken — de z.g. B-vakken — het schematische vrijwel uitsluitend een objectief-logisch-abstract karakter heeft gekregen. Men is meer en meer de waarde, die elk van die vakken voor het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs moet hebben, gaan zoeken in een tamelijk nauwe verwantschap tussen de opbouw van dat *vak van onderwijs* en de logische structuur van de *wetenschap*, die dezelfde *naam* draagt als dat *vak van onderwijs*. Van de leerlingen wordt gevraagd, dat zij „inzicht” tonen in de verschillende vakken, die aan hen worden onderwezen. Feitelijk komt dat hierop neer, dat zij begrip moeten tonen voor logische

structuren, die slechts de *vormen* zijn waarin de *leerstof* aan hen wordt onderwezen. Daarmede worden de leerlingen van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs wel voor een *zeer speciale opgave* gesteld.

Men zou de opmerking kunnen maken, dat het eigen karakter van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs juist deze logische structuren eist. Dat onderwijs beoogt immers een intellectuele ontwikkeling, en het objectief-logisch-abstracte is van het intellectuele niet te scheiden. Wat daarvan zij, het is een feit, dat de laatste vijftig jaar een verschuiving heeft plaats gehad van de kennis naar het inzicht. Eilacie werd nu het inzicht kennis. Voor het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs bracht dit twee gevolgen mee, die funest voor dat onderwijs genoemd moeten worden.

Ten eerste kan het bij een zuiver logische opbouw van de leerstof niet uitblijven, dat in een bepaalde klasse uit elk van de vakken onderwerpen (moeten) worden behandeld, die geen verband houden met leeftijd, belangstellingssfeer en ontwikkelings-phase van de leerlingen. En vervolgens wordt bij het aanbieden van de leerstof in deze bepaalde logische vorm in het geheel geen rekening gehouden met de vraag, of de leerlingen — gezien hun psychische structuur in de adolescentie-periode — de leerstof in die vorm wel werkelijk *kunnen* opnemen. De leerling neemt in de adolescentie-periode alleen werkelijk op, wat voor hem op dat ogenblik „zinnig” is; de grote vraag is echter, of dit in de ontwikkelings-phase der adolescentie gezegd kan worden van een leerstof in objectief-logisch-abstracte vorm.

Om het zo scherp mogelijk te zeggen: „onderwijzen” is voor een aantal vakken bij het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs verworpen tot het „opdringen” van de leerstof aan de leerlingen in een vorm, die voor ons-leraren duidelijk is, doch die daarom nog niet voor de leerlingen behoeft duidelijk te zijn, omdat zij er psychisch niet rijp voor zijn. Of ook in het algemeen: „onderwijzen” is bij het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs verworpen tot het „wringen” van de leerling in de voor hem volkomen artificiële structuur van een van onze schooltypen. Als dat waar zou zijn, dan kan het ook niet langer verwonderen, dat zo vaak gesproken wordt van een te groot aantal „ongeschikte” leerlingen bij dat onderwijs.

De structuur der scholen

Onze scholen zijn thans opgebouwd uit „leerjaaren”. Daartoe moet de stof voor de verschillende vakken eenvoudig in vijf of zes ongeveer gelijke delen worden geknipt. De vraag *moet* worden gesteld, of onze scholen niet zouden moeten worden opgebouwd uit vijf of zes „ronden” of „leerkringen”. Elk van die rondes of leerkringen zou dan een harmonisch en samenhangend geheel van leerstof moeten vormen. Die harmonische gehelen zouden

moeten worden opgebouwd uit „delen”, die passende en elkaar aanvullende „grepen” zijn uit bepaalde vakken. Bij de keuze van vakken, en grepen daaruit, moet het belang van de leerling, gezien vanuit ontwikkelings-phase in verband met zijn leeftijd, en niet minder ook vanuit zijn aanleg en begaafdheid, voorop staan, en niet het belang van de afzonderlijke vakken in verband met een van tevoren en van boven-af vastgesteld te bereiken resultaat.

De vraag kan gemakkelijker worden gesteld dan beantwoord. De inrichting van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs, zoals die thans is, lijkt tot het wezen daarvan te behoren. Bezien wij echter dat onderwijs niet slechts met het oog op de psychologie van de adolescent in het algemeen, doch ook in verband met de individuele leerling in het bijzonder, dan blijken de moeilijkheden die dat onderwijs biedt nog groter te zijn.

De organisatie van ons onderwijs vertoont differentiatie, doordat naast elkaar bestaan een aantal afzonderlijke „schooltypen”, elk met eigen eindexamen. Elk van die schooltypen wordt gekenmerkt door het op de voorgrond treden van bepaalde belangrijke vakken. Aldus komt de bestaande organisatie van het onderwijs tot op zekere hoogte tegemoet aan verschillen in meer bijzondere aanleg der leerlingen.

De aanleg tot studie, en de mogelijkheid tot ontwikkeling van de persoonlijkheid door middel van intellectuele activiteit, zijn echter van leerling tot leerling veel meer verschillend dan bij mogelijkheid door een aantal verschillende schooltypen zou kunnen worden uitgedrukt. Dit laatste is natuurlijk ook niet nodig, maar wel moet worden geconstateerd, dat de bestaande organisatie van het onderwijs voor de verschillende schooltypen niet zodanig is, dat in de afzonderlijke scholen voldoende rekening kan worden gehouden met de individuele leerling, om wie het toch eigenlijk gaat in de school.

Het rapport

Voor deze problemen ziet ieder zich gesteld, die zich bezint op de doelstelling van het onderwijs. Zo ook de commissie, waarvan een rapport hierbij wordt ingeleid. Niemand mag verwachten, dat in enkele tientallen bladzijden afdoende en volledige oplossingen worden gegeven voor die problemen. Bovendien lag de opdracht van deze commissie niet als zodanig op het niveau van deze problematiek. Die opdracht hield in: de zienswijze van deze commissie op de thans aanhangig gemaakte ontwerpen van wet tot regeling van het middelbaar en van het voorbereidend hoger onderwijs.

Waar bijgevolg aan deze commissie in studie was gegeven een voorgestelde nieuwe *wettelijke regeling* van dat onderwijs, kon haar taak geen andere zijn dan antwoord te geven op de

vraag, of en in hoeverre de voorgestelde nieuwe wettelijke regeling het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs in staat stelt zijn doel te realiseren op een wijze, die voorlopig voldoende is aangepast zowel aan actuele maatschappelijke omstandigheden als aan eisen van de psychologie van de adolescent. Waar een wettelijke regeling het gehele onderwijs betreft, mag daarin met het oude niet méér worden gebroken dan strikt noodzakelijk en verantwoord is; en zeker mag niet onvoorzichtig worden vooruit gelopen op verdergaande „vernieuwing”, die nu misschien wel wenselijk lijkt, doch in de toekomst eerst noodzakelijk zou kunnen blijken te zijn. Met het onderwijs mag niet worden geëxperimenteerd in de strikte zin van het woord.

Kort samengevat komt de strekking van het onderhavige rapport hierop neer. Het rapport poneert en primeert als de doelstelling van middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs een ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerling, zoals die bij dat onderwijs gelukkig nog traditioneel is, en wat de behoeften van de samenleving betreft altijd actueel. Inzichtelijk weten wordt in het rapport beschouwd als *het onmiddellijke doel* van dat onderwijs; *het uiteindelijke doel* daarvan is echter ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerling, niet slechts als een waardevol iets, dat de intellectuele ontwikkeling begeleidt, of daarmee onafscheidelijk als een gevolg verbonden zou zijn, doch het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs zou zijn doel niet bereiken, indien niet bewust en stelselmatig, direct en indirect, het onderwijs werd gebruikt als middel om tot ontwikkeling van de totale persoonlijkheid van de leerling te geraken. Het is alleen de waarde van de persoon, die waarde geeft aan het inzichtelijk weten waarvan hij de drager is. Dat daarin — wanneer het katholiek onderwijs betreft — het katholiek levensbeschouwelijke moet worden geïntegreerd als het meest wezenlijke bestanddeel, wordt in het rapport met nadruk vermeld, en stond de commissie steeds voor de geest. Daarom mag het doel van het onderwijs ook niet door de wetgever als zodanig worden gesteld.

Daarnaast wordt in dit rapport in verband met de maatschappelijke situatie doorlopend de aandacht er op gevestigd, dat de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerling ook moet zijn georiënteerd op het maatschappelijke leven en het geestesleven der samenleving. Bij de abiturienten van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs moet belangstelling zijn gewekt voor wat zich in de maatschappij afspeelt, en in hen moet het verlangen aanwezig zijn om zich als intellectueel gevormde in de samenleving dienstbaar te maken aan de medemens. In het rapport wordt dit beschouwd als een aangelegenheid, die niet direct de *regeling* van het onderwijs betreft, doch meer de *geest* waarin dat gegeven moet worden.

Bij de uitwerking van deze gedachten baseert het rapport zich op de door Dr G. Bolkestein in het bekende schema-Bolkestein (1946) gestelde eis, waaraan de abituriënt van voorbereidend hoger onderwijs moet voldoen. Deze eis luidt: „dat hij voldoende belangstelling heeft voor geestelijke en maatschappelijke vraagstukken om ook in verband hiermede de keuze van zijn toekomstige loopbaan te bepalen”.

Gymnasium, athenaeum, lyceum, a.m.s. en m.m.s.

Bewust van alle problemen geeft de commissie haar algemene beschouwingen over de geestelijke functie van het gymnasium en het athenaeum als inrichtingen tot voorbereiding op de studie van de moderne wetenschappen. De moderne wetenschap als vak-wetenschap vordert een geheel eigen inspanning van de menselijke geest, waarmede wel degelijk rekening moet worden gehouden bij de vorming van de geest van hen, die zich op de beoefening van die vak-wetenschap gaan toeleggen. Daarbij moet de toekomstige beoefenaar van vak-wetenschap er van doordrongen worden, dat de menselijke geest niet enkel een middel is of een instrument om natuur en menselijke samenleving te kunnen beheersen. Die menselijke geest heeft allereerst zijn eigen-waarde, die bepalend is voor de waarde van de persoonlijkheid. Het is de persoonlijke mens en mede-mens, die uitgangspunt is — en doel — van alle bedrijvigheid op maatschappelijk en technisch gebied, zowel van theoretische als van praktische bedrijvigheid.

In de lijn van dezelfde gedachten liggen de motieven, welke in het rapport worden gegeven voor de oprichting van een algemeen middelbare school, en voor een inrichting van die school. De hogere burgerschool-B kan, in de vorm welke zij thans heeft, niet meer worden beschouwd als te zijn aangepast aan de grote groep van leerlingen, die moeten worden voorbereid voor de vervulling van taken in de maatschappij, waarvoor een ruime mate van ontwikkeling doch geen opleiding aan een instelling voor hoger onderwijs nodig is. Voor deze categorie van leerlingen is een school nodig, die in hen — met het oog op hun aanleg of hun bestemming — tot ontwikkeling brengt de zin voor het zich als ontwikkeld mens bewegen in de praktijk van het leven. Hiervoor nu wordt geen theoretische kennis gevraagd, doch daarentegen wel een praktisch-verstandig oordeel.

De algemeen middelbare school zal derhalve moeten nastreven een systematische kennisneming door de leerlingen van wat zich in de mens en om de mens afspeelt, en van wat in de maatschappij gebeurt op economisch, technisch en cultureel terrein. Het moet voor iedereen duidelijk zijn, dat een geschikte school voor deze categorie van leerlingen is komen te ontbreken in onze onderwijs-organisatie als gevolg van een ontwikkeling, die het onderwijs aan de hogere burgerschool-B te zien gaf, waardoor

die school bezwaarlijk langer kan dienen als „middelbare” school.

Tenslotte wordt het eigen karakter van de middelbare meisjes-school nogmaals naar voren gebracht. Een gymnasium voor meisjes of een athenaeum voor meisjes is en blijft een gymnasium, respectievelijk een athenaeum, al zal men het onderwijs aan die scholen zoveel mogelijk aanpassen aan de aard van het meisje. De middelbare meisjesschool daarentegen dient een school voor het meisje te zijn, waarvoor — anders dan voor een gymnasium of een athenaeum — leerstof en leermethodes met het oog op de eigen aard van het meisje worden gekozen.

Met instemming constateert de commissie, dat aan het lyceum — nadat het reeds veertig jaar bestaat — eindelijk een wettelijke regeling wordt geschonken. Zij sluit zeer nauw aan bij de bestaande toestand. De commissie is van oordeel, dat het geven van deze wettelijke regeling aan het lyceum in de gegeven omstandigheden het meest aangewezen is.

Het eindexamen

Een belangrijke vraag is uiteraard, welke gedachten in het rapport worden ontwikkeld in verband met eisen, welke de psychologie van de adolescent stelt aan de inrichting van het onderwijs. Deze eisen moeten wel leiden tot een grondige hervorming van het onderwijs. Hervorming van het onderwijs is echter niet mogelijk zonder hervorming van het eindexamen. Daarom wordt in dit rapport uitvoerig aandacht geschonken aan een hervorming van het eindexamen en van het onderwijs in de hoogste klassen.

Hervorming van het eindexamen is niet mogelijk zonder beperking van het eindexamen-programma. Beperking van het eindexamen-programma doet op haar beurt de vraag stellen naar behoud van de kwaliteit van het examen. Kwaliteit van het examen wordt echter niet alleen bepaald door het programma daarvan, doch ook door mogelijkheden welke de regeling van het examen biedt aan de leerling tot het naar voren brengen van een resultaat van zelfstandige en persoonlijke arbeid in overeenstemming met zijn bijzondere aanleg of belangstelling op het gebied der onderwezen leerstof.

In een zekere beperking van het aantal eindexamen-vakken, en tegelijk in het laten van een zekere mate van vrijheid aan de leerlingen ten aanzien van de keuze der vakken, waarin zij zullen worden geëxamineerd, meent de commissie een middel te hebben gevonden tot een eerste aanpassing van het onderwijs aan de bijzondere aanleg of belangstelling van de individuele leerling, voorlopig zonder daarbij met het bestaande systeem van examineren geheel te breken.

Bij deze beschouwingen en voorstellen beperkt het rapport zich nadrukkelijk tot het eindexamen en het onderwijs in de

hoogste klassen. In een alsnog door haar uit te brengen rapport hoopt dezelfde commissie nadere voorstellen te doen met betrekking tot de inrichting van het onderwijs in andere klassen dan de hoogste. Waar in dit rapport voorstellen — en de consequenties daarvan — strikt worden beperkt tot het eindexamen en het onderwijs in de hoogste klassen, kunnen beschouwingen over selectie der leerlingen achterwege blijven. In het tweede rapport zal aan dat probleem alle aandacht worden gewijd.

Slotopmerking

De commissie vermeed met zorg overal de polemische vorm; zij koos die van de positieve suggestie. In verband met dit laatste achtte zij zich gerechtigd een aantal voorstellen te doen tot aanvulling of wijziging van de betreffende ontwerpen van wet.

Het vermijden van de polemische vorm heeft zijn voor- en nadelen. Wie een oriëntatie van het onderwijs op de maatschappij duidelijker zou willen zien uitgedrukt in de *organisatie* van het onderwijs mist de argumenten, waarom in dit rapport die oriëntatie meer tot een geestelijke wordt beperkt. Wie daarentegen de overtuiging is toegedaan, dat het geestelijke niet louter door het organisatorische kan worden bevorderd, en tóch een duidelijke oriëntatie van het onderwijs op het maatschappelijke leven noodzakelijk acht, heeft geen argumenten van node om die oriëntatie voorlopig tot een geestelijke te beperken.

Wie de noodzaak van een oriëntatie van het onderwijs op het maatschappelijke leven of op de psychologie van de adolescent niet aanvoelt zal misschien met voldoening lezen wat in het rapport wordt geschreven over een ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerling als doel van het onderwijs, doch voor hem zal het rapport leiden tot een valse tevredenheid. Wie daarentegen die noodzaak wel aanvoelt, en zich gesteld ziet voor de vraag naar de functionele plaats van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs in de samenleving van het heden — mede in verband met eisen van psychologische aard, die aan de inrichting van het onderwijs worden gesteld — zal misschien in dit rapport aanleiding vinden tot een meer diepgaande studie van die problemen. Het rapport zou dan zijn doel niet hebben gemist.¹⁾

¹⁾ Het rapport is verkrijgbaar bij het bureau van het Centrum — Anna Paulownastraat 93 's-Gravenhage — tegen de prijs van f. 1,75 per exemplaar.

Het vraagstuk

„BELASTINGEN OF LENINGEN” in de huidige Nederlandse situatie

DOOR H. W. J. BOSMAN, ec. drs

Het probleem van de financiering der Staatshuishouding vormt telkens weer een onderwerp van discussie, zowel in de pers, in de wetenschappelijke literatuur als in het parlement. Dit artikel beoogt de standpunten in deze kwestie te toetsen aan de ontwikkeling van de Nederlandse overheidsfinanciën gedurende de laatste jaren en in de nabije toekomst.

Wat de theorie betreft kan in de eerste plaats de conclusie van de klassieke gedachtengang worden genoemd. Deze luidt: belasting heffen voor de consumptieve overheidsuitgaven, dus globaal gesproken voor de Gewone Dienst, en lenen ten behoeve van de overheidsinvesteringen, d.w.z. de Kapitaaldienst.

Een fictief cijfervoorbeeld moge deze opvattingen verduidelijken:

Eigenlijke consumptieve uitgaven	2000
Aflossingen	150
Totale consumptie	2150: Belastingen
Bruto-investeringen	250: Leningen

In deze visie zouden de aflossingen op de staatsschuld ongeveer overeen moeten komen met het verbruik van de nutsprestaties, die door het Staatsbezit geleverd worden¹⁾. In de meer moderne opstellingen maakt men inderdaad onderscheid tussen de afschrijvingen en de aflossingen. In de opstelling van de Begroting volgens de methode der nationale boekhouding, zoals deze sinds enige jaren in de Millioenennota wordt gepubliceerd, worden de bruto-investeringen verminderd met de afschrijvingen, terwijl deze afschrijvingen bij de consumptie worden gevoegd. De aflossingen worden als vermogensmutatie

¹⁾ Dit geldt uiteraard slechts indien de staatsschuld ongeveer overeenstemt met de waarde van de in het bezit van de Staat zijnde activa. Indien de staatsschuld hoger is dan deze activa, dus als er ook „dead-weight debt” is, dan zullen de aflossingen ook hoger zijn dan de afschrijvingen.

geheel afzonderlijk beschouwd. In deze opstelling zou men de klassieke gedachtengang als volgt kunnen weergeven :

Eigenlijke consumptieve uitgaven	2000
Afschrijvingen	150
Totale consumptie	2150 : Belastingen
Netto-investeringen 250 — 150 =	100 : Netto-opgenomen leningen

In het vervolg van dit artikel zal de laatste voorstellingswijze worden gevolgd.

Het uitgangspunt van de klassieke gedachtengang was, dat de Overheid niet een andere verdeling van de nationale bestedingen over consumptie en investeringen behoorde na te streven dan uit de vrije werking van de economische krachten zou voortvloeien. Gegeven dit uitgangspunt was de uitwerking juist. De belastingen werden namelijk geacht op de particuliere consumptie te drukken en mochten dus ook slechts voor consumptieve Overheidsuitgaven gebruikt worden. Zouden die belastingen zo hoog zijn, dat zij mede investeringsuitgaven zouden dekken, dan zou de Overheid een last leggen op het heden ten bate van de toekomst.

De leningen werden geacht de besparingen en dus de investeringen te drukken en de Overheid mocht dus zoveel lenen, dat haar eigen kapitaalsuitgaven gedekt werden. Leende zij meer (en hief zij dus evenveel minder belasting) dan werd een deel van de nationale besparingen voor consumptie gebruikt en legde men een last op het nageslacht ; leende zij minder en dekte zij een deel van de kapitaalsuitgaven door belastingen, dan kreeg men het reeds besproken geval van een ongemotiveerde last op het huidige geslacht¹⁾. Bij deze redenering werd steeds aangenomen dat het inkomen geheel wordt besteed, dat alle productiefactoren volledig worden benut en dat investeringen en besparingen via wijzigingen in de rentevoet aan elkaar gelijk worden.

De veronderstellingen van de klassieke gedachtengang blijken nu niet geheel met de werkelijkheid overeen te stemmen : in de eerste plaats drukken de belastingen niet alleen op de particuliere consumptie, doch ook op de particuliere besparingen en dus (als men de investeringen aan de besparingen gelijk stelt) op de investeringen, doch vervolgens — en daarop heeft

¹⁾ Deze uiteenzetting is gestyleerd : sommige klassieke schrijvers beperken de Overheidsuitgaven, die uit leningen gefinancierd mochten worden, tot de direct of indirect *rendabele* kapitaalsuitgaven. Zo schreef de beroemde Nederlandse econoom N. G. Pierson : „Naar onze mening mogen duurzame leningen slechts strekken tot dekking van uitgaven, waarvan het zeker is, dat zij inkomsten zullen verschaffen van ten minste gelijk bedrag als de rente der schuld” (Leerboek der Staatshuishoudkunde, Deel II, 3e druk (Haarlem 1913), blz. 675).

hier te lande vooral Prof. Dr D. B. J. Schouten gewezen¹⁾ — is het ook (althans heden ten dage) niet juist, dat de door de Overheid gesloten leningen ten laste van de particuliere investeringen zouden komen. De pensioen- en verzekeringsfondsen, die een overwegend deel van de Overheidsleningen voor hun rekening nemen en die in de huidige maatschappij een belangrijke plaats innemen, accumuleren namelijk regelmatig besparingen. Deze besparingen geschieden op grond van wettelijke voorschriften of contractuele verplichtingen, doch niet in de eerste plaats op grond van de hoogte van de rente. Deze fondsen en ook de spaarbanken zijn echter in het algemeen niet bereid om risicodragend kapitaal aan het particulier bedrijfsleven ter beschikking te stellen en de particuliere investeringen geschieden op hun beurt ook weer grotendeels zonder verband met de besparingen van de grote beleggers. De rente zorgt dus in feite *niet*, zoals de klassieke aannamen, voor het gelijk maken van investeringen en besparingen.

De Overheid *kan* deze besparingen van de institutionele beleggers uiteraard opnemen in de vorm van leenkapitaal, maar als zij dit doet, dan maakt zij geen andere investering onmogelijk. Trekt de Overheid deze besparingen niet tot zich, dan zullen voor de institutionele beleggers beleggingsmoeilijkheden ontstaan, doch de particuliere investeringen zullen daardoor niet toenemen. Het is dus m.a.w. niet zo, dat — zoals de klassieke theorie aannam — de gevormde besparingen wel ergens tot investering komen, hetzij bij de Overheid, hetzij in de particuliere sector, doch de situatie is in feite deze dat, indien de Overheid deze besparingen niet tot zich trekt, deze voor het belangrijkste deel geen aanwending zullen kunnen vinden.

Hieruit vloeit dan de door Schouten geponeerde stelling voort, dat ten einde een daling van de effectieve vraag te voorkomen, en dus een doorstroming van de inkomens te bevorderen, de Overheid voor haar totale uitgaven eerst het spaaroverschot van de institutionele beleggers moet lenen en daarna slechts zoveel belastingen moet heffen, dat haar totale uitgaven gedekt zijn²⁾.

De geschetste gedachtengang is volkomen logisch ; zij zou er

¹⁾ Zie zijn proefschrift „De Overheidsfinanciën in de volkshuishouding” (Leiden 1950), blz. 81-87 en 119-120 en zijn artikel „Is het onderscheid tussen een exploitatie- (gewone-) en een kapitaalrekening bij de Overheidshuishouding van fundamenteel belang ?” in Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde, Sept. 1953, blz. 361-367.

²⁾ Hierbij wordt verondersteld, dat de Overheid in totaal in evenwicht zal moeten zijn. Is er in de particuliere sector een neiging tot het verhogen der bestedingen boven de beschikbare middelen, dus tot een inflatoire situatie, dan zal, om het evenwicht van de gehele economie zo goed mogelijk te bewaren, de Overheid relatief de belastingen hoger moeten stellen, om zodoende een overschot aan middelen te kweken en de inflatoire tendenties te compenseren. Bij een deflatoire situatie is het juist omgekeerd.

echter bij toepassing toe kunnen leiden, dat de belastingen in verband met het binnenstromen van leninggelden zodanig worden verlaagd, dat ook een deel van de overheidsconsumptie en de inkomensoverdrachten uit leningen gefinancierd zouden worden en dit zou bepaalde bedenkelijke kanten hebben. Het belangrijkste deel van de pensioen- en verzekeringsfondsen is namelijk nog steeds op fondsvorming aangewezen en zal dit ook blijven (levensverzekeringmaatschappijen, ondernemings- en bedrijfspensioenfondsen). De uitkeringen van deze fondsen zijn, behalve op de premie-ontvangsten, mede gebaseerd op de rente die uit de beleggingen is verkregen. De gedachte, die daarachter schuilt, is dat die beleggingen investeringen vertegenwoordigen, die een inkomen opleveren, hetzij als geldopbrengst van producten, die tegen een prijs verkocht worden, hetzij in de vorm van grotere prestaties door de Overheid, waartegenover belastinggelden staan. Zou de situatie zo worden, dat tegenover de door de institutionele beleggers verstrekte gelden geen investeringen staan, dan zullen deze beleggers ook wel rente ontvangen, doch dit rente-inkomen vloeit dan niet voort uit een vergroot nationaal inkomen, doch betekent eenvoudig een overdracht van de een aan de ander binnen hetzelfde nationale inkomen. Het is duidelijk dat dit op den duur tot moeilijkheden aanleiding zal geven en op weerstanden zal stuiten.

Tot dusver spraken we over het spaaroverschot van de institutionele beleggers. Ook verschillende particuliere beleggers zoeken risicomidende beleggingen, doch bij deze groep lijkt het toch minder zeker dat een alternatieve beleggingsmogelijkheid, bv. in aandelen, a priori is uitgesloten. Indien de Overheid op deze particuliere beleggers dus in het geheel geen beroep zou doen, dan lijkt het mij mogelijk, dat zij tot op zekere hoogte bereid zouden zijn risicodragende gelden aan het bedrijfsleven ter beschikking te stellen. Bij de institutionele beleggers is dit alternatief vrijwel uitgesloten, tenzij men speciale maatregelen hiertoe neemt. Ik kom hier later op terug.

Om thans te bezien hoe de feitelijke toestand in Nederland ten aanzien van deze kwestie is, wordt in tabel I een op het Centraal Planbureau vervaardigde opstelling gegeven van de inkomsten en uitgaven van het Rijk op kasbasis. Deze cijfergroepering geeft overigens meer details dan voor het doel van dit artikel nodig is, doch kan wellicht ook voor andere doeleinden dienen.

TABEL 1 (zie volgende bladzijden)

Toelichting

De opzet en detaillering komen grotendeels overeen met het onderdeel „Rijk” van het monetair overzicht, voorkomende in het Centraal Economisch Plan 1954 (blz. 34-37). Alleen zijn de diverse crediet- en vermogensmutaties buiten beschouwing gelaten, is de E.C.A.-hulp buiten de berekening van de liquidi-

TABEL I
MONETAIR OVERZICHT

	1949
Kostprijsverhogende belastingen	2,03
af : Prijs subsidies	0,27
1. Primair inkomen	1,76
2. Netto inkomensoverdrachten	
a) directe belastingen (toerekenbaar)	2,44
b) inkomensoverdrachten aan lagere Overheid	
1. belastingaandeel	—0,77
2. overige	—0,22
c) inkomensoverdrachten aan part. sector	—0,99
d) ontvangen rente en winst	—0,96
	0,09
3. = 1 + 2 Totaal beschikbaar inkomen	2,34
4. Consumptie	1,38
5. = 3 — 4 Besparingen	(0,96)
6. Netto-investeringen	0,05
7. = 4 + 6 Bestedingen	1,43
8. = 3 — 7 Inkomensoverschot	0,91
9. Kapitaaltransacties	
a) vermogensoverdrachten	
1. aan lagere Overheid	—0,09
2. aan part. sector	—0,34
3. aan buitenland	—0,01
	—0,44
b) netto-credietverstrekkingen aan het binnenland	—0,12
c) gecontracteerde aflossingen op langlopende binnenlandse schuld	—0,04
d) verschil belastingbetalingen en toerekenbare belastingen	0,21
e) netto aflossingen buitenlandse schuld	0,02
f) netto credietverstrekkingen aan het buitenland	—0,48
10. = 8 + 9 Financieringsoverschot	0,06
11. a) Opgenomen langlopende binnenlandse schuld	
1. bij publiek geplaatst	0,32
2. stortingen voorinschrijfrekening	—0,24
b) Aflossing staatsschuld i.v.m. belastingbetaling	—0,37
12. = 10 + 11 Liquiditeitsvermeerdering	—0,23
E.R.P./M.S.A. -hulp :	
Schenken	0,77
waarvan feitelijke overboekingen naar 's Rijks schatkist ...	0,24
1) Hieronder 0,13 terugontvangen goud	

I
HTJK (x/1mrd gld)

1950	1951	1952	1953	1954
2,33 0,30	2,74 0,16	2,52 0,03	2,64 0,12	2,74 0,08
2,03	2,58	2,49	2,52	2,66
2,88	2,79	2,87	3,05	3,00
-0,79 -0,21	-0,90 -0,27	-0,88 -0,47	-0,89 -0,35	-0,88 -0,36
-1,00 -0,96 0,11	-1,17 -0,91 0,15	-1,35 -1,01 0,14	-1,24 -1,06 0,14	-1,24 -1,28 0,10
3,06	3,44	3,14	3,41	3,24
1,74 (1,32) 0,03	2,05 (1,39) 0,05	2,26 (0,88) 0,06	2,52 (0,89) 0,05	2,57 (0,67) 0,14
1,77	2,10	2,32	2,57	2,71
1,29	1,34	0,82	0,84	0,53
-0,11 -0,42 +0,14 ¹⁾	-0,09 -0,42 -0,01	-0,10 -0,50 -0,04	-0,33 -0,51 -0,02	-0,25 -0,59 -0,04
-0,39 -0,08	-0,52 -0,09	-0,64 -0,09	-0,86 -0,11	-0,88 -0,03
-0,05 -0,23 -0,10 0,01	-0,18 0,23 -0,17 -0,11	-0,15 0,87 -0,33 -0,06	-0,11 0,43 -0,40 0,01	-0,15 0,17 -0,30 -0,01
0,45	0,50	0,42	-0,20	-0,67
0,38 -0,02 -0,08	0,23 -0,01 -0,17	— 0,11 -0,25	0,54 0,27 -0,20	p.m. -0,06
0,73	0,55	0,28	0,41	p.m.
1,31 0,58	0,53 0,20	0,26 0,83	0,08 0,22	p.m. p.m.

teitsvermeerdering gehouden en zijn *alle* kapitaalmutaties met het buitenland in het financieringsoverschot begrepen. De materiële militaire uitgaven zijn alle onder de consumptie gebracht.

De toerekenbare belastingen (regel 2a) zijn die belastingen, die in het betreffende jaar op grond van de ontwikkeling der economische grootheden en van de belastingtarieven betaald zouden moeten worden. Wat in feite meer is betaald (vooral wegens inhaal van achterstand) is opgenomen in regel 9d.

Voor de regels 2, 5, 8, 9, 10, 11 en 12 geldt dat een ontvangst of een overschot niet apart is aangegeven en een uitgaaf of een tekort met — is aangeduid.

Bronnen

Tabel IV.4. van het Centraal Economisch Plan 1954; overzichten van de kasmutaties van het Rijk en van de vermoedelijke uitkomsten der Begrotingen volgens kostencategorieën, voorkomende in de Millioenennota's voor 1952, 1953 en 1954; persberichten van het Ministerie van Financiën over de opbrengst der Rijksmiddelen; de betalingsbalansen, voorkomende in de jaarverslagen van de Nederlandse Bank over 1951, 1952 en 1953; Algemene Verslagen van de Stand der Staatsschuld.

Tabel I stelt ons in de eerste plaats in staat om een nader inzicht te verkrijgen in de samenstelling van de vermogens-toeneming van het Rijk. Mr H. F. van Leeuwen schreef hierover het volgende¹⁾:

„De totale vermogensvorming van het Rijk heeft, naar mijn calculatie, in de drie jaren 1950/52 plaats gehad in een orde van grootte van f 6 mrd en ook in 1953 zal een cijfer van f 1,5 mrd wel bijkans bereikt zijn. In het totaal van de becijferde f 7,5 mrd speelt de Marshall-steun een rol van ca f 1,75 mrd”.

Deze becijfering kan als volgt uit tabel I worden terugge-vonden (jaren 1950/1953, milliarden guldens):

Besparingen	4,5
Verschil belastingbetalingen en toerekenbare belastingen	1,3
E.R.P./M.S.A.-hulp (overboekingen)	1,8
Totaal	7,6

Deze benadering lijkt mij in zoverre minder juist dat de belastingbedragen, die meer werden geïnd dan de op het be-treffende jaar drukkende belastingen, m.i. niet als een vermogens-toeneming van het Rijk dienen te worden beschouwd. Bovendien impliceert de berekening van Mr van Leeuwen, dat de ver-mogensoverdrachten (met name de oorlogsschade-vergoedingen) niet in aftrek van de besparingen worden gebracht om de ver-mogenstoename van het Rijk te vinden, hetgeen mij even-eens minder juist voorkomt. Ik ga op deze bezwaren, die ik reeds eerder te berde bracht²⁾, thans niet in; het doel was slechts een

¹⁾ Zie zijn artikel „Belasting of lening” in Economisch-Statistische Berichten van 17 Februari 1954.

²⁾ Tijdens de vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoud-kunde op 28 November 1953. Zie het verslag van deze vergadering (’s Gravenhage 1954), blz. 24. Overeenkomstige bezwaren had Mr. F. Teulings in zijn artikel „Vorming van Staatsvermogen” (Kath. Staatk. Maandschrift, Mei-Juni 1954, blz. 99).

nader inzicht te verschaffen in de elementen, die Mr van Leeuwen in zijn berekening heeft betrokken. In ieder geval is uit tabel I wel duidelijk af te lezen, dat het Rijk de laatste jaren belangrijke besparingen heeft tot stand gebracht.

Tabel I biedt ons ook de mogelijkheid om na te gaan welke uitgaven thans structureel door de belastingen worden gedekt. Daartoe heb ik een gestyleerde opstelling gemaakt van de Rijkscijfers over het gemiddelde van de jaren 1952 en 1953, en van de verwachte cijfers van 1954, met weglating van de belastingen, voorzover niet „toerekenbaar”. De netto opgenomen langlopende binnenlandse leningen komen later ter sprake. Verder zijn de aflossingen op de buitenlandse schuld alleen voor een normaal bedrag opgevoerd (waarbij vooral gedacht is aan het in de eerstvolgende jaren vervallende bedrag) en zijn de rampschadevergoedingen geëlimineerd. Deze opstelling geeft dus niet de feitelijke verhoudingen van deze jaren weer, want daartoe behoren uiteraard ook de rampschadevergoedingen en de versterkte aflossing van buitenlandse schuld, doch deze kunnen niet gerekend worden tot de *structuur* van onze Overheidshuishouding, omdat zij slechts incidenteel waren. Anderzijds hebben de militaire uitgaven in 1952 en 1953 slechts f 1260 mln resp. f 1350 mln bedragen, terwijl het jaarlijkse niveau op f 1500 mln was gedacht. Aangezien de belastingen op dat laatste niveau waren ingesteld, dient de consumptie zo te worden herzien, dat daarin f 1500 mln militaire uitgaven zijn opgenomen. De bedoelde opstelling ziet er als volgt uit :¹⁾

TABEL II.
Structuur Rijksfinanciën (x f 1 mrd)

	1952/53	1954		1952/53	1954
Belastingen minus			Consumptie	2,60	2,57
subsidies	4,60	4,78	Inkomensoverdrachten.	1,44	1,64
Rente en winst	0,14	0,10	Besparingen	0,70	0,67
	4,74	4,88		4,74	4,88
Besparingen	0,70	0,67	Netto-investeringen ...	0,06	0,14
			Vermogensoverdrachten	0,60	0,55
			Netto-indirecte		
			investeringen	0,10	0,03
			Credietverstrekking		
Nog te financieren ..	0,20	0,15	buitenland	0,04	—
			Aflossing buitenlandse		
			schuld	0,10	0,10
	0,90	0,82		0,90	0,82

Eerder in dit artikel stuitte we op de moeilijkheid, dat bij toepassing van de regel: „eerst lenen, dan belasting heffen”,

¹⁾ De uitgaven zijn hier als een gegeven beschouwd. In hoeverre bepaalde uitgaven meer of minder wenselijk zijn, is een kwestie, waarop ik in dit artikel niet inga.

er wel eens voor consumptie en inkomensoverdrachten geleend zou moeten worden. Tabel II toont aan in hoeverre deze mogelijkheid bij de huidige structuur van de Rijksfinanciën actueel is. Om dit nader te beoordelen moet men alleen naar de uitgaven zien en niet naar de besparingen. Deze laatste zijn immers in de gedachtengang van Prof. Schouten de sluitpost, nadat eerst het spaaroverschot van de institutionele beleggers door de Overheid is geabsorbeerd. Nu blijkt uit tabel II, dat eerst als er op basis van 1952/53 meer dan *f* 900 mln netto geleend zou worden (dus bruto meer dan *f* 1050 mln, aangezien de binnenlandse aflossingen *f* 150 mln bedragen) en als de belastingen dan het resterend deel der uitgaven zouden dekken, een deel van de lopende uitgaven (consumptie en inkomensoverdrachten) door leningen zou worden gefinancierd. De uitgaven, die niet tot de consumptie of inkomensoverdrachten behoren, bedroegen immers *f* 900 mln.

Nu zal een bedrag van meer dan *f* 900 mln aan netto-leningen niet licht bereikt worden¹⁾. De pensioen- en verzekeringsfondsen besparen thans ongeveer *f* 900 mln per jaar; als de Overheid (centrale en lagere) daarvan *f* 700 mln tot zich trekt, *f* 200 mln van de spaar- en boerenleenbanken leent en bv. nog eens *f* 200 mln daarbuiten, dan is dit in totaal *f* 1100 mln. Daarvan zouden de lagere organen toch ruwweg *f* 450 mln op jaarbasis nodig hebben, zodat dus maximaal *f* 650 mln voor de Staat resteert.

Ter vergelijking diene dat in de jaren 1952 en 1953 de netto opgenomen leningen bedroegen (in miljoenen guldens; berekend uit tabel IV.4 van het Centraal Economisch Plan 1954):

	1952	1953
Rijk	—40	700
Lagere Overheid (incl. Bank voor Ned. Gem.)	1300	480
Totaal	1260	1180

Uit deze cijfers volgt dus, dat de Overheid gedurende de afgelopen twee jaar ongeveer *f* 1200 mln jaarlijks aan leningen heeft opgenomen. Als men hiervan aftrekt de zg. voorfinanciering door het bankwezen²⁾, dan kan men de conclusie trekken, dat

¹⁾ Gaat men uit van de cijfers voor 1954, dan wordt het beeld niet veel gewijzigd; de besproken grens wordt dan bij *f* 800 mln i.p.v. *f* 900 mln bereikt.

²⁾ De voorfinanciering door het bankwezen, die vooral de laatste jaren heeft plaats gevonden, komt in feite neer op het verlenen van crediet door de banken aan de institutionele beleggers om deze in staat te stellen overheidsleningen te verwerven in anticipatie op de besparingen, die later bij deze beleggers beschikbaar komen. Het uitstaande bedrag aan voorfinanciering nam volgens het verslag van de Nederlandse Bank over 1953 (blz. 92) toe met *f* 75 mln in 1952 en *f* 90 mln in 1953.

het berekende maximale voor leningen beschikbare bedrag ad ongeveer / 1100 mln inderdaad is aangetrokken.

Nu is tot dusver de vraag onder ogen gezien, bij welk lening-bedrag ook consumptieve Rijksuitgaven en inkomensoverdrachten door leningen zouden worden gedekt. Het is echter, gegeven de Rijkscijfers en het aangenomen leningbedrag, duidelijk, dat de vermogensoverdrachten¹⁾, die de belangrijkste groep niet-consumptieve uitgaven vormen, in ieder geval door leningen gefinancierd zouden worden. Deze vermogensoverdrachten vormen een tussengeval : de besparingen worden hier weliswaar niet geconsumeerd, doch geïnvesteerd, maar anderzijds vindt deze investering grotendeels niet in de Overheidssector, doch in de particuliere sector plaats. Op deze complicatie kom ik later terug ; daarbij zal dan tevens iets worden gezegd over het feit, dat de ontvangsten van het Rijk (aan belastingen en leningen) de uitgaven in totaal overtreffen. Tot dusver is namelijk bij de beschouwing steeds uitgegaan van een *in totaal evenwichtige Rijksrekening*, zodat bij toeneming van het lening-bedrag de belastingen evenveel zouden dalen.

Is er dus thans nog geen kans, dat de leningen de lopende uitgaven (*excl.* de vermogensoverdrachten) ten dele zullen dekken, als over enige jaren de oorlogsschadevergoedingen, die ongeveer / 400 mln van de jaarlijkse vermogensoverdrachten uitmaken, tot het verleden zullen behoren, dan wordt de zaak anders : indien de overige posten van de opstelling 1952/53 gelijk blijven, zou in dat geval reeds bij een netto-leningbedrag van / 500 mln de bewuste grens bereikt worden.

Nu zullen er tegen die tijd wel weer andere uitgaven zijn, die thans nog geen rol spelen, zoals de dichtung van de zeegaten, die op basis van het rapport van de Deltacommissie gemiddeld / 100 mln per jaar zal kosten, en de aanpak van de krotopruiming, maar bij het wegvallen van een zo belangrijke uitgavencategorie als de oorlogsschadevergoedingen zal het gestelde probleem in ieder geval naar voren kunnen komen.

Kunnen komen, want men moet hierbij vooral een van de veronderstellingen in het oog houden, waarop dit betoog rust, namelijk dat de Overheid zoveel leent, als zij in 1952 en 1953 in feite heeft gedaan, namelijk buiten het bankwezen / 1100 mln, wat vermoedelijk tevens het maximale voor haar beschikbare bedrag is. De Overheid *behoeft* echter niet zoveel te lenen. Zij kan zich bij haar leningpolitiek beperken tot het spaaroverschot van de institutionele beleggers, dat op ongeveer / 900 mln becijferd was (/ 700 mln van de pensioen- en verzekeringsfondsen en / 200 mln van de spaar- en boerenleenbanken), zodat zij dan buiten deze beleggers geen leningen zou plaatsen.

¹⁾ De vermogensoverdrachten bestaan in hoofdzaak uit oorlogsschadevergoedingen, rampschadevergoedingen en premies voor de woningbouw.

Terwijl wij eerder zagen, dat bij benutting van het maximale leningbedrag het Rijk f 650 mln zou kunnen krijgen, zou dit bedrag bij benutting *alleen* van het spaaroverschot der institutionele beleggers tot f 450 mln dalen, en dit cijfer klopt ongeveer met de Rijksuitgaven, die niet tot de consumptie of de inkomensoverdrachten gerekend worden, als eenmaal de f 400 mln jaarlijkse oorlogsschadevergoedingen niet meer behoeven te worden betaald. (Zie tabel II).

Resumé: indien de Staat zich t.z.t., als de oorlogsschade betaald is, bij zijn leningen beperkt tot de gelden, die de pensioen- en verzekeringsfondsen en de spaarbanken regelmatig besparen (voorzover die niet als leenkapitaal aan het bedrijfsleven worden uitgeleend), dan kan hij daarmee juist de kapitaalsuitgaven, de aflossingen op de buitenlandse schuld en de resterende vermogensoverdrachten financieren en kunnen de consumptieve uitgaven en de inkomensoverdrachten uit belastingen worden gefinancierd.

Deze financieringswijze zou ook daarom goede zin hebben, omdat het met de bedragen, die de particulieren voor belegging in Overheidsschuld beschikbaar hebben, toch anders staat dan met de gelden der grote beleggers. De laatste worden voor het belangrijkste deel slechts in één richting belegd nl. in de Overheidssfeer. In het begin van dit artikel betoogde ik echter, dat dit voor de particuliere besparingen veel minder geldt. Deze zijn veel minder gebonden en er is daarbij een redelijke kans, dat deze sommen, eventueel als risicodragend kapitaal, naar het particuliere bedrijfsleven vloeien, naarmate de Overheid minder leent. In deze visie kan het door Schouten aangegeven criterium dus blijven gelden, doch dient de Staat ook niet meer te lenen, dan de *institutionele beleggers* beschikbaar hebben. Dit veronderstelt dus wel een zeker overleg over de leningpolitiek tussen de Overheid en deze beleggers. In hoeverre een zodanig overleg uit anderen hoofde meer of minder gewenst zou zijn, blijft hier buiten beschouwing.

Het behoeft weinig betoog, dat door het bevorderen van meer risicodragende beleggingen door de institutionele beleggers (bv. met behulp van een garantiefonds), het probleem van een eventueel te veel aan door de Overheid opgenomen leningen minder op de voorgrond zal treden, omdat er dan minder beschikbaar is.

Thans zal nog nader worden ingegaan op de huidige situatie, waarbij het totaal aan Rijksontvangsten groter is dan de Rijksuitgaven.

Als uitgaven, die typisch door belastingheffing gedekt behoren te worden, zijn in tabel II beschouwd de consumptieve uitgaven en de inkomensoverdrachten. Ook de andere uitgaven-categorieën dienen echter uit het oogpunt „belasting of lening” nader te worden gezien.

De netto-investeringen en de netto-indirecte investeringen (in hoofdzaak credieten aan Staatsbedrijven) zijn de typische kapitaalsuitgaven, waarvoor men leningen steeds als de aangewezen financiering heeft beschouwd. De credietverstrekking aan het buitenland kan als een investering in het buitenland worden gezien en mag daarom onder dezelfde categorie worden gebracht.

Dit geldt m.i. ook voor de aflossing op buitenlandse schuld. Deze aflossing doet immers het netto-nationaal vermogen toenemen en bespaart rente, die tevoren een reële vermindering van het nationale inkomen betekende.

Thans resteren de vermogensoverdrachten, die er, evenals de investeringen, toe bijdragen het nationaal vermogen te vergroten. Een financiering uit een lening is hier echter toch minder vanzelfsprekend omdat het hier voor het belangrijkste deel oorlogsschadevergoedingen betreft, die dienen tot herstel van door de oorlog verwoest bezit van particulieren of lagere Overheidsorganen. Het was na de oorlog logisch om dit herstel niet ten laste van de uitbreiding van het overige productie-apparaat te brengen, doch dit te financieren uit *additionele* besparingen, dus ten laste van de consumptie. De Staat zou in dit geval (steeds in de meer klassieke gedachtengang) dus niet moeten uitgaan van de in vrijheid tot stand komende verhouding tussen besparingen en consumptie, doch deze verhouding moeten wijzigen ten gunste van de besparingen. Financiering uit belasting werd daarom de aangewezen financiering geacht, zodat de oorlogsschadevergoedingen ook niet op de Buitengewone Dienst II (de eigenlijke Kapitaaldienst), doch op de Buitengewone Dienst I werden gebracht.

Door de ontwikkeling van de besparingen der institutionele beleggers, die — zoals boven beloofd — vooral op Overheidsleningen zijn aangewezen, en doordat men, behalve de consumptieve uitgaven en de inkomensoverdrachten, dus ook de vermogensoverdrachten uit belastingen wilde dekken, is de situatie ontstaan, dat de Staat in totaal meer ontving dan hij uitgaf (terwijl de lagere Overheid dit niet of in onbetekenende mate compenseerde)¹⁾.

In een tijd dat de particuliere sector inflatoire tendenties te zien geeft, levert dit voordeel op, doch de laatste jaren was van een inflatoire situatie geen sprake meer. Wel deed zich een factor voor, die voor 1953 en 1954 de behoefte aan financieringsmiddelen groter maakte, namelijk de rampschadevergoedingen, die in 1953 / 300 mln bedroegen en voor 1954 naar schatting / 330 mln zullen belopen.

Teneinde nu een inzicht te verschaffen in de feitelijke situatie,

¹⁾ Vgl. de Overheidscijfers in het monetair overzicht van het Centraal Economisch Plan 1954 (tabel IV, 4, blz. 34-35).

dus iets meer dan een structureel beeld te geven, vermeld ik hier de overschotten (+) of tekorten (—) van het Rijk, indien men de toerekenbare belastingen en de rente- en winstontvangsten vermindert met de eigen bestedingen van de Staat en met de bestedingen, die de Staat financiert door middel van credieten voor indirecte investeringen en door vermogensoverdrachten. (In tabel I is dit dus: regel 8 + 9a + 9b)¹⁾. Ik neem hier dus de feitelijke uitgaven en niet de gecorrigeerde van tabel II. Eenvoudigheidshalve is ook hier de Marshall-hulp buiten beschouwing gebleven. De bedoelde saldi zijn de volgende (in millioenen guldens):

1949	+ 350
1950	+ 820
1951	+ 730
1952	+ 90
1953	— 130
1954	— 380

Hieruit blijkt dus, dat het middelen-overschot van enige jaren geleden is omgeslagen in een tekort, dat in 1954 naar verwachting groter zal zijn dan in 1953. Indien men deze ontwikkeling in gedachten combineert met een jaarlijks gelijk bedrag aan netto-opgenomen leningen, dan volgt daaruit, dat het totale overschot aan financieringsmiddelen de neiging heeft enigszins af te nemen.

Tot de factoren, die tot de genoemde saldi hebben bijgedragen, behoren vooral de langzamerhand toenemende militaire uitgaven, de reeds genoemde rampschadevergoedingen (die echter na 1954 van geen belang meer zullen zijn) en de verlaging der belastingtarieven, die ten dele voor 1953 reeds gold, doch vooral de cijfers van 1954 beïnvloedt.

Conclusie en samenvatting

In dit artikel is allereerst ingegaan op de vraag welke uitgaven de Overheid door belastingen zou moeten dekken en welke door leningen. De klassieke gedachtengang hieromtrent kan als volgt worden samengevat:

belastingen voor consumptieve uitgaven en inkomens-overdrachten, leningen voor investeringen.

Gegeven de hieraan ten grondslag liggende theorie was deze opvatting niet onjuist. Deze theorie blijkt echter niet op de huidige werkelijkheid toepasbaar te zijn. In Nederland heeft Schouten verdedigd, dat de Overheid in de eerste plaats het

¹⁾ Naar ik meen is in het aldus verkregen saldo, als men ook de buitenlandse hulp meerekent, het beste criterium voor de monetaire beoordeling van de Staat als onderdeel der gehele economie gelegen. Dit is nader uiteengezet in „Enkele beschouwingen over het monetair overzicht” in Maandschrift Economie, Maart 1954. (Overdruk no. 30 van het Centraal Planbureau.)

spaaroverschot van de institutionele beleggers zou moeten lenen en vervolgens zoveel belastingen zou moeten heffen, dat de totale uitgaven gedekt zijn (indien althans in totaal een evenwicht tussen ontvangsten en uitgaven wenselijk is). Op zichzelf lijkt deze opvatting juist; hij zou er echter toe kunnen leiden, dat de consumptieve uitgaven of de inkomensoverdrachten ten dele met leningen zouden worden gefinancierd, hetgeen tot moeilijkheden aanleiding kan geven. In het licht van de huidige cijfers blijkt, dat dit laatste gevaar voor Nederland thans niet bestaat en dat het ook over enige jaren (als de oorlogsschadevergoedingen tot het verleden zullen behoren) bezworen kan worden, als de Staat zich bij het aantrekken van leninggelden dan beperkt tot de besparingen bij institutionele beleggers en dus geen gelden daarbuiten leent. (Doorvoering van de opvatting van Schouten zou echter thans impliceren, dat de vermogensoverdrachten door leningen worden gedekt.)

In feite ontvangt de Staat, zich na de oorlog baserende op de opvatting, dat de oorlogsschadevergoedingen door belastingen moesten worden gedekt, thans meer aan belastingmiddelen en leninggelden, dan hij uitgeeft. Dit overschot heeft, vooral door de verlaging der belastingtarieven, de neiging iets af te nemen.

Nogmaals „Vorming van Staatsvermogen“:

Socialistische politiek doorgedrukt?

Van de Heer E. W. Meier, ec.drs, ontving de redactie een beschouwing naar aanleiding van het artikel van Mr Frans Teulings, gepubliceerd in het Mei/Juni-nummer. De redactie plaatst deze beschouwing tezamen met een naschrift van Mr Teulings, omdat daardoor h.i. de zaak waarom het gaat wordt verhelderd.

In het najaar nemen opnieuw de begrotingsdebatten in de Tweede Kamer een aanvang. Het is niet uitgesloten, dat aan de hand van de ramingen der Overheidsuitgaven, eventuele voorstellen tot belastingverlaging in overweging worden genomen. In dit verband kan het nuttig zijn de begrotingspolitiek van de afgelopen jaren nog eens onder de loupe te nemen. Misschien dat hierin aanleiding kan worden gevonden tot wijziging van de door de Overheid gevolgde belasting en leningspolitiek.

Gezien het belang van een met onze maatschappij-opvattingen overeenkomende „fiscal policy” meen ik er goed aan te doen hier nog eens terug te komen op de interessante beschouwing, welke Mr Frans Teulings heeft gewijd aan de „Vorming van Staatsvermogen” in het voorgaande nummer van dit maandschrift. De schrijver geeft een overzicht van de ontwikkeling der schuldpositie van de overheid en weet daardoor het socialistisch streven naar de vorming van staatsvermogen tot meer juiste schattingen terug te brengen.

De kern van zijn betoog komt neer op het argument, dat men na de oorlog unaniem van mening was, dat de veel te hoge staatsschuld verlaagd diende te worden, zodat daartoe de Bijzondere heffingen (Vermogensaanwasbelasting en Heffing in eens), zowel als de achterstand in de heffing van belastingen mocht worden aangewend. Uitgaande van de door Mr Van Leeuwen becijferde vermindering der staatsschuld met f 7.5 milliard gedurende de jaren 1950-'53, welke ook Mr Teulings als uitgangspunt neemt, gebruikt laatstgenoemde dan als aftrekposten deze Bijzondere heffingen en de inhaal van de achterstand in de belastingen. Nadat eveneens Marshall-gelden, de vermindering van de verplichting oorlogsschade uitkeringen

1950-'53 en een postje gerecupereerd goud in mindering van deze f 7.5 milliard zijn gebracht, resteert derhalve een bedrag van f 2.4 milliard, welke men als resultaat van het socialistisch streven naar vorming van staatsvermogen zou moeten kwalificeren.

Bij het lezen van dit artikel heb ik mij echter afgevraagd, of het wel juist is, dit uitgangspunt van Mr Teulings zonder meer te aanvaarden. Immers, al was iedereen het er over eens, dat de overheidsschuld na de oorlog te hoog was, dan blijft het echter niet onmogelijk, dat achteraf blijkt dat een verkeerde politiek is gevolgd. Hoogstens staat vast, dat men de vorming van staatsvermogen, in casu de vermindering van staatsschuld, heeft gewild. Of men daaraan goed gedaan heeft, d.w.z. of het toepassen van eveneens socialistische opvattingen dus al of niet juist is geweest, is een vraag, welke ook door de experts van de „fiscal policy” uitermate moeilijk te beoordelen is.

Een feit, dat na de oorlog een belangrijke overweging uitmaakte, was het potentiële inflatie-gevaar, als gevolg van de grote omvang der vlottende schuld. Aangezien de kapitaalmarkt geen voldoende ruimte bood tot het consolideren van de schuld, waren ongetwijfeld extra belastingen ter aflossing van de vlottende schuld nodig.

Een ander argument, dat indertijd werd gebruikt om de noodzaak van schuldaflossing door de overheid aan te bevelen, was de slechte vermogenspositie van de staat. De schulden van de overheid waren groter dan haar bezittingen direct na de oorlog.

De berekening van de schuldvermindering der overheid door Mr Van Leeuwen heeft echter betrekking op de jaren 1950-'53. Toen gold een geheel andere situatie. Mocht het vlak na de oorlog opportuun zijn de staatsschuld te verminderen, voor het tijdvak na Korea kan ik dit niet meer voetstoots aannemen. Allereerst was de staatsschuld reeds verminderd, in het bijzonder de vlottende schuld, maar daarnaast vertoonde in het algemeen de Nederlandse economie een herleeft kracht en gezondheid.

Ik vraag mij dan ook af, of men wel terecht de overwegingen, die direct na de oorlog een zekere gelding bezaten, voor de jaren 1950-'53 mag aanleggen. Veeleer ben ik van mening, dat de „gewilde” aflossing van staatsschuld door de aanwending van Bijzondere heffingen en de inhaal van belastingachterstand jammerlijk het socialistisch streven naar vorming van staatsvermogen heeft ondersteund. Dit gebeurde in een tijd, dat de te hoge belastingen toch reeds een schadelijke invloed uitoefenden op het bedrijfsleven — vgl. het Praeadvies voor de Vereniging voor Staatshuishoudkunde — waarbij vooral de Middenstand in een zeer benarde positie bekneld raakte.

Er is nog een ander punt, dat ik in het artikel van Mr Teulings heb gemist; de indirecte of reële schuldvermindering door de

ontwaarding van de gulden. In de jaren direct na de oorlog heeft dit een rol van betekenis gespeeld, maar ook voor de jaren 1950-'53 is het van belang de omvang hiervan aan te geven. De prijsindexcijfers voor het gezinsverbruik zijn sinds 1949 met ca. 20% gestegen en die voor de groothandelsprijzen met ca. 25%. De staatsschuld, welke eind 1949 ruim f 26 milliard bedroeg, is derhalve ten gevolge van de waardevermindering van de gulden reëel gezien met f 5 à 6 milliard verminderd. Tegen deze achtergrond bekeken krijgt het door Mr Teulings genoemde cijfer van f 2.4 milliard nominale vermindering der overheidschuld, dat als socialistisch streven naar staatsvermogen werd aangeduid, een ander reliëf. Deze extra reële schuldvermindering komt neer op de schouders van bezitters der overheidsschuld-titels. M.a.w. zonder de Regering verantwoordelijk te stellen voor de waardevermindering van de gulden, brengt dit laatste niettemin met zich mede, dat als het ware vermogen wordt overgeheveld vanuit de particuliere sfeer naar de overheid.

Zoals reeds gezegd, speelde deze geldontwaarding vooral ook in de jaren vlak na de oorlog een belangrijke rol. Dit heeft toen eveneens bijgedragen tot een nominale waardestijging van het vermogensbezit in handen van de overheid. De vermogenspositie van de overheid onderging daardoor een aanzienlijke verbetering, hetgeen een reden te meer was in de jaren 1950-'53 opnieuw een standpunt te bepalen aangaande de aflossingsnoodzaak der overheidsschuld.

Tenslotte nog dit. Vermindering van de buitenlandse schuld behoeft zeker niet als een socialistische politiek te worden gezien. Maar waarom Mr Teulings van de vorming van staatsvermogen ten bedrage van f 2.4 milliard gedurende 1950-'53 de aflossingen aan buitenlandse schuld gedurende dat tijdvak wil aftrekken, is mij niet geheel duidelijk. Het is toch ook goed denkbaar, dat binnenlandse kapitaalverstrekkers in de plaats treden van de buitenlandse crediteuren. Deze aflossingen van buitenlandse schuld dateren vooral van de laatste tijd toen de aanwas van onze deviezenreserve ons daartoe de gelegenheid bood, een periode echter, dat ook de binnenlandse kapitaalmarkt in staat was tot credietverstrekking.

Het bovenstaande samenvattend zou ik willen concluderen, dat het niet juist is de gehele vermindering der overheidsschuld gedurende de jaren 1950-'53 ten bedrage van f 7.5 milliard als symptoom van een socialistische politiek aan te geven. Van de andere kant stelt Mr Teulings, dat het grootste gedeelte van deze schuldaflissing unaniem werd nagescreefd, zodat hier niet louter van een socialistisch streven naar vorming van staatsvermogen kan worden gesproken. De socialistische politiek wordt verantwoordelijk gesteld voor f 2.4 milliard.

Ik ontkom echter moeilijk aan de indruk, dat men niet bij-

tijds met de veranderde situatie gedurende de jaren 1950-'53 heeft rekening gehouden en het komt mij voor, dat een schuldaflossing van niet alleen f 2.4 milliard, maar daarenboven van f 5.1 milliard, zeker niet volledig uit beleidsoverwegingen als noodzakelijk diende te worden gezien. Het resultaat is, dat de overheidspolitiek inzake de schuldaflossing onnodig parallel heeft gelopen met de socialistische politiek. In cijfers uitgedrukt mag het socialistisch streven naar vermogensvorming dus bepaald hoger worden gesteld dan f 2.4 milliard voor de jaren 1950-'53. Rekenen we hiertoe ook de schuldaflossing uit hoofde van de opbrengst van de Bijzondere heffingen en van de belastingachterstand, dan zou eventueel uit zuiver fiscale overwegingen een bedrag van ca. f 4 milliard staatsschuld vermindering als resultaat van de socialistische politiek zijn te bestempelen. Hierbij is dan geen rekening gehouden met de bovenvermelde verbetering der schuldpositie van de overheid als gevolg van de ontwaarding van de gulden.

's-Gravenhage, 18 Juni 1954

Naschrift.

De Heer Meier was zo vriendelijk mij bovenstaande beschouwing toe te zenden om mij gelegenheid te geven tot enig commentaar. Dit commentaar kan — zowel wegens de beschikbare ruimte als wegens de voor mij beschikbare tijd — niet anders dan kort zijn. Toch zou de beschouwing van de Heer M. tot zeer uitvoerige ophelderingen aanleiding geven, aangezien de schrijver verschillende aspecten van het financieel beleid bij zijn opmerkingen betreft, zoals b.v. de indirecte schuldvermindering voor het Rijk door de ontwaarding van de gulden.

Waar het voor mij op aankomt is de vraag, of men terecht kan stellen, dat er na de oorlog — ook in de jaren 1950-'53, waarover de door Mr van Leeuwen gegeven cijfers lopen en waarover zijn door mij aangevochten voorlichting handelde, — er een socialistische politiek van bewuste vorming van Staatsvermogen is gevoerd resp. door de katholieke politici is getoleerd. Dit is bepaald niet het geval geweest. Vandaar mijn reactie op die voorlichting van Mr v. L., die dit suggereerde.

In deze discussie intervenueert de Heer Meier door bij enkele punten nadere beschouwingen te plaatsen. Op enige daarvan maak ik hier een korte aantekening.

Het restant der schuldvermindering over 1950-'53 — na mijn daarop toegepaste correcties een restant van 2.4 milliard in vier jaren, dus gemiddeld 600 miljoen per jaar — zou men volgens hem „als resultaat van het socialistisch streven naar staatsvermogen” moeten kwalificeren. Dit is geheel onjuist.

Ik zelf gebruikte op bldz. 105 in mijn artikel dezelfde woorden, maar er stond bij : „in het voorlichtingsschema van Mr v. L.” ! Als men hier nader op ingaat, moet men b.v. inschakelen het achterblijven van de Defensieuitgaven bij het budgetair ge-projecteerde uitgaven-schema voor deze posten, waardoor de kaspositie van het Rijk adequaat werd opgevoerd. En zo zijn er meer factoren te vinden, die de kaspositie van de Staat opvoerden. Dit alles op één hoop te gooien en deze „hoop” aan te wijzen als resultaat van een politiek tot vorming van Staatsvermogen is wel al te simplistisch, en stellig onjuist.

Terecht wijst de Heer M. op het „inflatie-gevaar” na de oorlog. Hij noemt het „potentiël”. Maar dat gevaar was er niet alleen zéér reëel, — de inflatie zelf was volop actief. ’n Groot gebrek aan goederen, bij ’n grote geldhoeveelheid, — ’n grote behoefte aan levensmiddelen, grondstoffen en kapitaalgoederen, naast een lege deviezenpot (behoudens de oude spaar-deviezen in ’t buitenland), deze gehele situatie schreeuwde om Overheidsingrijpen, om „dirigisme”.

In dit kader moet men ook de geldzuivering en de politiek van „hoge belastingen” beoordelen, zo wel als de bestemming van de inhaal van achterstand bij de belastingheffing en van de heffingen in eens. Men kan dit nu wel „socialistische” politiek noemen, maar in wezen was het een onafwijsbare politiek om onze verwoeste nationale economie weer op te bouwen. Blijkbaar twijfelt de Heer M. nog „of men daaraan wel goed heeft gedaan”. Ik heb er geen ogenblik gewetenswroeging over aan die maatregelen te hebben mede gewerkt.

De situatie 1950-'53 is inderdaad geheel anders te bezien. Doch de maatregelen van na de oorlog werkten toen nog na. Dit geldt voor de nadruppelende heffingen in eens, voor de materiële oorlogsschade-financiering, voor de achterstandinhaal. Dat deze „jammerlijk het socialistische streven naar vorming van staatsvermogen hebben ondersteund”, is een onjuiste voorstelling van zaken. Die maatregelen waren naar mijn vaste overtuiging nodig en juist. En wat de inhaal van achterstand betreft : zelf heb ik ook de stelling verdedigd in de Eerste Kamer (Januari 1953), dat men de achterstand in de belastingheffing nu voortaan als een regelmatig terugkomend gebeuren in de begrotingen moest tot uiting laten komen. In de nota van de Minister van Financiën van 12 Februari 1953 (Stuk 2800-Eerste Kamersitting 1952-53, Nr 75) heeft de Regering mij kunnen overtuigen, dat deze „inhaal” een langere periode vorderde dan ook ik aanvankelijk dacht. En dat deze eerst nu vrijwel als beëindigd kan worden beschouwd. Het is vooral deze „inhaal” naast de „overloop” van de Defensieuitgaven en de telkens optredende wijzigingen in de financiële wetgeving — welke omtrent de resultaten van de jaardiensten van het Rijk zulk een verwarrend beeld hebben gegeven. Dat hiermede

vorming van staatsvermogen doel was, kan met niet op redelijke grond volhouden.

De Heer Meier vergist zich, wanneer hij meent, dat de Overheidsschulden alleen „direct na de oorlog” groter waren dan de bezittingen van het Rijk. Op 31 Dec. beliep het negatieve staatsvermogen nog steeds 6.4 milliard (op 31 Dec. '47: f 13 ¼ milliard).

Tenslotte vraagt de Heer M. waarom ik vermindering van buitenlandse schuld van de door Mr van L. beweerde vorming van staatsvermogen afgetrokken heb. De geachte schrijver vergeet — en dit heeft hij bij het geheel van zijn opmerkingen over het hoofd gezien —, dat mijn betoog een discussie inhield tegen Mr v. L., die m.i. geen volledige voorlichting gaf bij zijn stelling, dat er in socialistische geest staatsvermogen werd gevormd. Daarom stelde ik, dat — waar Mr v. L. zelf vermindering van buitenlandse schuld een juiste politiek noemt — de 865 millioen vermindering van buitenlandse schuld valt buiten het verwijt, waarover ik tegen hem discussieerde. Ik schreef dan ook: „mag men *in deze gedachtengang* (van Mr v. L.) dat restant (staatsschuld) nog verminderen met 865 millioen.”

Wat de conclusie van de Heer M. aangaat, onderschrijf ik — na wat ik hierboven heb betoogd — derhalve niet, dat de socialistische politiek verantwoordelijk wordt gesteld voor 2,4 milliard aan vorming van staatsvermogen. En evenmin dat in de jaren 1950-'53 5.1 milliard minder aan schuldaflossing had mogen of moeten plaatsvinden. Dat in 1952 — na het redres op de monetaire deviezen-dreiging van 1951 — belastingverlaging niet alleen mogelijk maar hard noodzakelijk was en verdere verlaging nuttig en nodig blijft, is een mening, die dezerzijds reeds eerder is verkondigd. En die nog wel eens méér verkondigd zal worden! Maar dan niet om deze te funderen op de onjuiste stelling, dat in de afgelopen jaren socialistische idealen van vorming van Staatsvermogen door ons zouden zijn gesteund of getolereerd.

21 Juni 1954.

Mr Frans Teulings

De Conferentie

Nederland-Suriname- Nederlandse Antillen

door

Dr W. L. P. M. DE KORT

Op de avond van de 4de Juni i.l. bood de Nederlandse regering aan de drie delegaties ter Ronde Tafel Conferentie een diner aan, waarbij hun samenzijn op feestelijke wijze werd besloten. Wellicht moet men in de geest van vriendschap, die op treffende wijze zich illustreerde op dit diner, méér nog een blijk van welslagen van het overleg, ingevolge het veertiende hoofdstuk der Grondwet gehouden, zien dan in de woorden ter openbare slotzitting van de Conferentie twee dagen tevoren, hoe duidelijk en voortreffelijk die woorden ook klonken. „Wij hebben met Nederland een eeuwig verbond aangegaan”, zo zegde spontaan Mr Dr F. da Costa Gomez, eerste minister der Nederlandse Antillen, de huidige tekst van het ontwerp-statuuut zal wellicht in de loop der decennia ooit wijziging ondergaan, „ons verband in het Koninkrijk is eeuwig”. En Mr Dr R. H. Pos, gevolmachtigde van Suriname, wiens scherpzinnige geestigheid al vele dagen de gulle lach der conferentie had weten op te roepen, sprak in dezelfde toon van aanhankelijkheid en vertrouwen.

Al zijn onze gedachten gelijksoortig, ons Nederlanders is het gebruik van zulke taal minder gegeven. Dr Drees drukte zijn tevredenheid uit in gemoedelijke en weinige woorden, minister Kernkamp deed hetzelfde op ietwat uitvoerige wijze, maar hoewel beider taal minder bloemrijk was, men behoefde geen Nederlander te zijn om aller voldaanheid te beluisteren. De Heren van Schaik, van der Grinten en van Helsdingen, die zoveel werk ter voorbereiding hadden verricht oogstten bij monde van de minister van Overzeese Rijksdelen dan ook ruime erkentelijkheid. En terecht, want het resultaat mag als gunstig worden aangemerkt. Er is onderling vertrouwen tussen de landen en in het Koninkrijk. Er is begrip voor elkaars belang. Er is kennis van de waarde die het Koninkrijk voor ieder land heeft en ieder land voor het Koninkrijk. De belangensfeer

is aanwezig, ja zelfs het historisch gevormde en actueel opnieuw gegrondveste nationale samenhorigheidsgevoel spreekt duidelijk. Op zulk een basis staat het statuut hecht, met zulk een geest is het geschrevene meer dan een dode letter en bij zulk vertrouwen kan men de risico's, die ieder Statuut — ook dit — oproept verwerken en de toekomst met rustige zin God aanbevelen.

* * *

Het ontwerp-statuut omvat 61 artikelen met toelichting. Het is aan de regeringen van Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen aangeboden en deze regeringen zullen het aan de volksvertegenwoordigingen voorleggen. In Nederland kan dit Statuut dan worden aanvaard bij een wet, die tenminste twee-derden der uitgebrachte stemmen op zich verenigt, zulks krachtens het veertiende hoofdstuk onzer Grondwet, waarheen artikel 61 van het Statuut verwijst. Er is dus in Nederland voor de aanneming van dit Statuut geen kamerontbinding met nieuwe verkiezingen vereist. Het is niet onwaarschijnlijk, dat het betrokken ontwerp van wet nog voor het reces bij de Tweede Kamer zal zijn ingediend. Voor Suriname en de Nederlandse Antillen kan de procedure iets anders liggen. Indien het Statuut in de Staten van een dier landen een meerderheid van tenminste twee derden der uitgebrachte stemmen op zich verenigd ziet, dan is het voor dat land meteen aanvaard. Ligt de meerderheid beneden twee derden der uitgebrachte stemmen, dan heeft er Statenontbinding plaats, komen er nieuwe verkiezingen en kunnen de nieuwe Staten tenslotte aanvaarden bij gewone meerderheid der uitgebrachte stemmen.

Indien te enigertijd het Statuut wijziging behoeft wordt er een soortgelijke procedure ontwikkeld. De wijziging geschiedt namelijk bij Rijkswet. Dat wil voor de regering zeggen met invloed van de gevolmachtigde ministers van Suriname en de Nederlandse Antillen in het kabinet. Voor het parlement wil dit zeggen met invloed van Suriname en de Nederlandse Antillen in de Staten-Generaal. Die Rijkswet kan tot stand komen bij gewone meerderheid van stemmen, behalve wanneer zij iets regelt in afwijking van onze Grondwet. In dit laatste geval is weer een tweede lezing nodig. Mocht nu zo'n ontwerp van Rijkswet tot wijziging van het Statuut de kamers van de Staten-Generaal hebben gepasseerd met de terzake vereiste meerderheid, dan is men er nog niet. Immers de goedkeuring des Konings is dan nog in het geding. Welnu artikel 55 van het Statuut bepaalt, dat de Koning zijn goedkeuring niet verleent, tenzij vooraf in de Staten van Suriname *en* van de Nederlandse Antillen de wijziging van het Statuut eveneens en wel bij landsverordening

is aanvaard. Die aanvaarding bij landsverordening behoeft in eerste aanleg óók weer een meerderheid van twee derden der uitgebrachte stemmen. Is die aanwezig dan is de zaak in orde. Is die niet aanwezig, dan volgen weer in beide landen Statenontbinding en verkiezingen. De nieuwe Staten kunnen alsdan de landsverordening weer met gewone meerderheid aanvaarden.

Zoals de lezer zal zijn opgevallen behoeft dus de wijziging van het Statuut steeds de instemming van de helft plus een der Kamers en van ieder der Staten. Valt er een partner buiten dit koor van instemmers, dan heeft wijziging niet plaats. Ons inziens terecht is hier dus vertrouwen uitgesproken in het verantwoordelijkheidsgevoel van alle partners t.o.v. het Koninkrijk en t.o.v. elkaar, alsmede t.o.v. de feitelijke evolutie in elk rijksdeel.

Het zal de lezer tevens zijn opgevallen dat bij wijziging van het Statuut in afwijking van onze Grondwet *slechts* een gewone meerderheid der uitgebrachte stemmen in de twee kamers der Staten-Generaal wordt gevorderd. Er zijn echter wel *twee lezingen* noodzakelijk. Betreft men hierbij het tweede lid van artikel 5 van het Statuut, luidende: „De Grondwet neemt de bepalingen van het Statuut in acht”, dan begrijpt men het bezwaar van Dr Jan Schouten, lid der Nederlandse delegatie ter R.T.C. tegen de uitgestippelde wijzigingsprocedure. Dr Schouten vreest, dat het ontbreken van de twee derde meerderheid bij Statuut-wijziging in afwijking van de Grondwet repercussies zal gaan hebben voor onze eigen Grondwetswijzigingen. Het bezwaar van de Heer Schouten is zeker niet ongegrond. In ruimer kring en ook dezerzijds wordt het mede onderschreven. De vraag is echter of men voor dit en andere bezwaren, die men voorts nog hebben kan, het Statuut zou willen afwijzen. Voor mij persoonlijk en ook door mijn mede-delegatieleden van K.V.P.-huize, Prof. Romme en Mr Kropman persoonlijk is daar voorshands neen op geantwoord, evenals door de andere Nederlandse delegatieleden. Dr Schouten heeft, overigens tot zijn spijt en voorlopig, een overwegende betekenis aan zijn bezwaar menen te moeten hechten.

* * *

Het Statuut vangt aan met een Preambule, die niet louter declaratoir mag worden geacht, doch deel van het Statuut is. Zij luidt: „Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen, overwegende dat zij uit vrije wil verklaard hebben in het Koninkrijk der Nederlanden een nieuwe rechtsorde te aanvaarden, waarin zij de eigen belangen zelfstandig behartigen en op voet van gelijkwaardigheid de gemeenschappelijke belangen verzorgen en wederkerig bijstand verlenen, hebben be-

sloten in gemeen overleg het Statuut voor het Koninkrijk als volgt vast te stellen.”

Uit deze preambule blijkt, dat van een voortdurend eenzijdig afscheidings- of afstotingsrecht der landen of van het Koninkrijk geen sprake is. Wel kan de preambule, zijnde deel van het Statuut, bij Rijkswet onder de procedure voor Statuten-wijziging worden veranderd. Van eenzijdigheid is daarbij echter nimmer sprake, zodat deze penibele kwestie op niet onverdienstelijke wijze is opgelost.

* * *

Het Statuut heeft het aantrekkelijke van het nieuwe. Er is in de wereld geen staatsstuk, dat als vergelijking kan dienen van onze Koninkrijksrechtsorde. Wel zijn uiteraard de meest bekende staatsrechtsverhoudingen onderwerp van studie der commissies van de R.F.C. geweest. Er is al eens ooit gedacht in de richting der Franse Unie. Die gedachte is verlaten. Er is gedacht in de richting van de dominion-status. Die gedachten is eveneens verlaten. Met bewuste positieve verwerping zowel van het ene als van het andere door alle drie de delegaties is bewust en uitsluitend een specifiek eigen verband gekozen. In dat eigen verband komen vrijheid en gelijkwaardige verbondenheid op alleszins redelijke wijze tot uiting. In kringen der Verenigde Naties zal men er misschien anders over denken. Toch zal men in deze kringen eerbied moeten hebben voor het recht der volkeren en staten om af te wijken van historische cliché's en libertijnse vrijheidswaan. Moeten we ondertussen ons Statuut persé vergelijken met wat anders, dan zou men kunnen zeggen: de eigen beschikkingsmacht der landen is geringer dan die van Canada t.o.v. Groot-Britanië, doch zeer aanzienlijk groter dan die der Hawai-eilanden t.o.v. de Verenigde Staten. De gelijkwaardigheid is niet opgevoerd tot de praktische gelijkheid in de dominion-status, dat kan overigens bij de bestaande Surinaamse welvaartsontwikkeling en Antilliaanse omvang ook niet. De gelijkwaardigheid is er echter essentieel en verschilt daardoor ten ene male van de gelijkwaardigheidsfictie, die Amerika t.o.v. Hawai betracht. Als voorbeeld der gelijkwaardigheid daarvan kan o.a. gelden artikel 18 van het Statuut, waarbij aan Suriname onderscheidelijk de Nederlandse Antillen een stemkracht is toevertrouwd van twee vijfden van het aantal der in de Tweede Kamer uitgebrachte stemmen. Weliswaar is die stemkracht beperkt tot de verplichting van hernieuwd overleg in de Raad van Ministers, doch bovendien kan b.v. Suriname het kabinet dwingen tot aanvaarding van het advies van een commissie van 5 ministers, te weten 2 Nederlandse, 2 Surinaamse en de Minister President. Dat de minister-president hierbij een bijzondere taak is toebedacht is duidelijk. Hij wel zeer bijzonder zal zijn beslissing moeten meten met de maat van het gehele Konink-

rijksbelang. Dat hij daarbij de feitelijke positie-verschillen der Koninkrijksdelen in het oog neemt is redelijk. Dat hij zich daarbij zou laten leiden door enig Nederlands belang is onjuist. De aard van de functie van minister-president verandert enigermate door het Statuut. Hij krijgt een soort super-ministers-arbiterschap in Koninkrijkszaken. Dat hij dit arbiterschap los van zijn kabinet zal beleven is natuurlijk ondenkbaar. Dat hij het arbiterschap zou losmaken van het doel waarvoor het wordt geschapen is hem naar geweten onwaardig.

* * *

Het Statuut kent drieërlei staatsaangelegenheden, te weten de landszaken, de Koninkrijkszaken en de gemengde zaken. De Koninkrijkszaken vindt men in artikel 3 van het Statuut opgesomd, terwijl men voorts in het Statuut nog enkele waarborgingsartikelen ontmoet. Waarborgen nu is geen zorg, zodat men kan zeggen dat, indien de zorg terzake door de landen voldoende is, het Koninkrijk er niet bij te pas komt. De twee voornaamste Koninkrijkszaken van artikel 3 zijn de handhaving van de onafhankelijkheid en de verdediging van het Koninkrijk en voorts de buitenlandse betrekkingen. De gemengde zaken vindt men geregeld in artikel 44. Zij behelzen vooral de fundamentele menselijke rechten en vrijheden en wat daarmede noodzakelijk is verbonden, zoals het rechtswezen, de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder lager onderwijs, het algemeen geheim kiesrecht enz. Deze gemengde zaken zijn reeds voorheen door de Nederlandse (koloniale) wetgever geregeld. Zij komen thans primair ter competentie van de landen zelf. Echter behoeft een landsverordening de goedkeuring van de Regering van het Koninkrijk. Er is dus een soort preventieve waarborgregeling, terwijl voor de verdere landszaken er een soort repressieve waarborgregeling is. De grote moot der staatszaken vormen de eigen inwendige aangelegenheden. Suriname en de Nederlandse Antillen worden daarin autonoom.

* * *

Uit dit gehele Statuut blijkt — geloof ik — dat Nederland ernstig bereid is aan Suriname en de Nederlandse Antillen enerzijds een vrijheid te geven die — gezien hun feitelijke positie — zo groot mogelijk is en anderzijds een medezeggenschap in het Koninkrijk die — gezien de onderlinge verschillen — ook weer zo groot mogelijk is. Tevens blijkt uit het Statuut — zo meen ik — dat Suriname en de Nederlandse Antillen bij hun verwerving van vrijheid en gelijkwaardigheid bewust en beslist niet meer hebben gewenst dan ongeveer redelijk geacht kan worden. Dat bij een en ander door alle betrokken landen en door het Koninkrijk risico's worden gelopen valt niet te ontgaan. Ik meen echter, dat die risico's acceptabel zijn.

BOEKBESPREKING

Dr T. P. van der Kooy. Op het grensgebied van economie en religie. Sociaal-economische Boekerij, Wageningen, z.j. (1953), 184 blz., geb. f 7.90.

Professor Van der Kooy, hoogleraar in de economie en de economische politiek aan de Vrije Universiteit, heeft enkele van zijn eerder verschenen artikelen en door hem gehouden lezingen gebundeld tot een fraai uitgegeven boek, waaraan hij de in hoofde genoemde titel gaf. In zijn „Ter inleiding” omschrijft hij het onderwerp van deze opstellen als het „centrale probleem der economie”, waarmee hij bedoelt het vraagstuk van „de plaats die het economische als levensgebied in de wereld inneemt”, welke plaats naar het inzicht van schrijver verband houdt met de relatie tussen het economische en het religieuze. Het boek omvat een twaalfstal opstellen, waarvan de eerste vier de hoofdgedachte uitwerken, de tweede vier de gevonden beginselen confronteren met bepaalde verschijnselen, terwijl in het derde viertal enkele systemen van gedachten over de toekomst van onze beschaving worden getoetst.

Kennisneming van dit boek lijkt ons van groot belang voor economen en politici, speciaal voor dezulken onder hen, die zich bij hun wetenschappelijke, resp. hun politieke activiteit door christelijke beginselen laten leiden. Daarom willen wij hieronder een indruk geven van het geschrift van Prof. van der Kooy, gevolgd door enkele opmerkingen.

De eerste vier hoofdstukken dragen achtereenvolgens tot titel: „Economie en maatschappij”, „Godsdienst en maatschappij”, „Maatschappij en cultuur” en „De beginselen der maatschappij”. Hierbij zij opgemerkt, dat de schrijver onder „maatschappij” verstaat het economisch leven van een bepaald volk; de term „volkshuishouding” acht hij te veel geassocieerd met „centraal geleide huishouding”. De hoofdgedachte, die in deze hoofdstukken ontwikkeld wordt, kan, geloven wij, als volgt worden samengevat. Het economische is een bepaald aspect van het leven met een eigen norm, n.l. de doelmatigheid bij een veelheid van doeleinden en schaarste aan middelen; niettemin moet de economische beslissing, behalve aan de economische norm, ook aan andere — en wel alle te stellen — normen voldoen. Het samenstel van al deze normen vindt zijn eenheid in Gods wet, die het economisch beginsel der doelmatigheid heiligt, zoals zij dit ook doet ten aanzien van het sociaal beginsel van samenleving, het cultureel beginsel van vooruitgang en het juridisch beginsel der gerechtigheid. Opperste norm is het christelijk liefdegebod, waarmee de economische doelmatigheid alsook concurrentie en machtsvorming niet in strijd behoeven te zijn, evenmin als dit het geval is met de vooruitgang in cultureel en technisch opzicht. De econoom noch de beoefenaar van welke andere maatschappelijke wetenschap ook mag de verantwoordelijkheid voor de vraag, hoe de mensen hun leven behoren in te richten, afwijzen. De economische wetenschap is integendeel bij uitstek geschikt om haar licht te laten schijnen op de weg die de economische politiek heeft te gaan; zij moet zich onophoudelijk rekenschap geven van de nauwe samenhang van de economische norm met de andere normen, in het bijzonder de hoogste, de zedelijke norm. Hand in hand met de ontvouting van deze gedachten oefent de schrijver

critiek uit op de zgn. „neutrale” economie — die hij behalve ongewenst ook onmogelijk acht — en bovenal op het kapitalisme. Dit laatste absoluteerde de economische norm en misvormde deze door haar met de grootst mogelijke geldwinst te identificeren; het isoleerde het economische uit het geheel van het leven en maakte zich aan onzedelijke machtsvorming schuldig.

In het vijfde en zesde hoofdstuk, getiteld „Wereldbeschouwing en maatschappij” en „Maatschappij en ethiek”, worden deze gedachten — speciaal die betreffende de taak der economie — nog wat nader uitgewerkt. Het vijfde hoofdstuk levert ons bovendien een bespreking van de these van Müller-Armack, volgens welke de heersende levensbeschouwing de maatschappelijke omstandigheden bepaalt. Aan de hoofdstukken VII en VIII, gewijd aan „Maatschappij en Kerk” en „Maatschappij en Kunst” gaan wij voorbij.

Met de derde reeks hoofdstukken betreedt de schrijver meer praktisch terrein. Hoofdstuk IX, getiteld „Hervorming van de maatschappij” bevat een bespreking van het bekende boek van Prof. van Riessen „De maatschappij der toekomst”. Ondanks grote waardering voor van Riessen’s diagnose oefent de auteur critiek uit op diens hervormingsvoorstellen, waarin hij utopistische trekken ontwaart. Splitsing van grote ondernemingen, zoals door van Riessen o.a. voorgesteld, acht hij niet praktisch en de beperking der Staatstaak, die van Riessen wil, te vergaand. Naar het inzicht van V. d. K. komt aan de overheid op grond van het beginsel der gerechtigheid leidinggevende bevoegdheid in het economische leven toe en moet haar politiek planmatig zijn, wil zij doelmatig zijn; de bedrijfsorganisatie behoort een middel te zijn ter bevordering van de sociale gerechtigheid in het bedrijfsleven. In hoofdstuk X over „De ontwikkeling der maatschappij” bestrijdt de schrijver Schumpeter’s visie, volgens welke het socialisme onafwendbaar schijnt. De — belangrijker — vraag, of wij het socialisme willen, beantwoordt de schrijver volmondig ontkennend. Het feit, dat het moderne socialisme beweert, slechts een beperkte socialisatie voor te staan en de democratie aan te hangen, brengt in dit afwijzend standpunt geen verandering. Immers na verloop van tijd zal beperkte socialisatie tot algehele socialisering leiden, terwijl in een gesocialiseerde samenleving van de democratie niet meer dan een façade overblijft. In de laatste twee hoofdstukken houdt de schrijver zich bezig met het communisme, resp. met Stalin’s geschrift over „De economische vraagstukken van het socialisme in de Sovjet-Unie” (A’dam 1953). Als wij goed zien, beoogt de schrijver hiermede het perspectief te tekenen, dat door het socialisme nolens volens wordt geopend. Dit laatste grijpt wel vooral de positie van de ondernemer aan, maar met de vrijheid van onderneming is, aldus V. d. K., de vrijheid van arbeid en van verbruik wezenlijk verbonden. Het socialisme is verwerpelijk omdat het in plaats van het beginsel der gemeenschap het allesbeheersend collectief stelt en daarmede de individuele verantwoordelijkheid, de sociale gemeenschap en de politieke democratie opoffert. De grootste misslag van het socialisme noemt V. d. K., dat het een hoog zedelijk beginsel met onzedelijke middelen wil verwezenlijken.

Het geheel overziende, geloven wij, het fundamenteel met V. d. K. eens te kunnen zijn, zowel wat betreft de hoofdgedachte als de daaraan gegeven uitwerking. Een bezwaar is, dat de uiteenzetting van schrijver’s grondgedachten niet vrij is van een zekere vaagheid en, tengevolge van veelvuldige herhalingen — kennelijk veroorzaakt doordat het boek niet als één geheel werd geconcipieerd — een gebrek aan systematiek vertoont. Het meest echter missen wij een duidelijke precisie van schrijver’s leidende gedachten. Hierdoor is het boek meer boeiend — inzonderheid voor hen die V. d. K.’s fundamentele inzichten delen — dan overtuigend. Hoe de verschillende beginselen, o.a. dat van de economische doel-

matigheid, zich ten opzichte van elkaar verhouden en ten opzichte van de opperste norm, het liefdegebod, wordt niet duidelijk gemaakt; evenmin hoe alle normen hun eenheid vinden in Gods wet. Tal van stellingen zou men dan ook gaarne nader verklaard willen zien. — Vervolgens is de liefde niet de enige ethische norm; daarnaast heeft de rechtvaardigheid of gerechtigheid haar plaats. In haar dienst staat de rechtsorde, die tot taak heeft de gerechtigheid te positiveren. Het is opvallend, dat in V. d. K.'s boek een hoofdstuk over de rechtsorde ontbreekt. Tevens valt het op, dat in de derde reeks hoofdstukken de gerechtigheid wel als ethische norm wordt genoemd. — Wat tenslotte de taakbepaling van de economische wetenschap aangaat, vinden wij bij V. d. K. een aantal zeer juiste inzichten, maar het probleem als geheel wordt, bij gebrek aan een systematische behandeling, niet doorzichtig.

De schrijver is, blijkens zijn inleiding, zich zelf deze tekorten bewust. Hij dient zijn opstellen aan als „schetsen” en wil ze niet eens „studies” noemen. Tijd om een volledige, systematische verhandeling te schrijven (en om de daarvoor nodige studies te ondernemen) ontbrak hem tot nu toe. Wij hopen, dat Professor V. d. K. nog eens de tijd zal vinden om van het stadium der „exploratie”, zoals hij het zelf noemt, naar dat der constructie over te gaan. In een meer systematische verhandeling over hetzelfde onderwerp zouden, dunkt ons, tevens de overeenkomsten en de verschillen met de in katholieke kring levende opvattingen scherper naar voren komen, vooral als de schrijver ook katholieke literatuur in zijn beschouwingen zou betrekken. Wij twijfelen er overigens niet aan, of de overeenkomsten zullen de verschillen overstemmen. Er valt bij de nieuwere reformatorische denkers — tot wie wij ook V. d. K. rekenen — een duidelijke groei in ideeën op sociaal-ethisch gebied te bespeuren, waardoor deze de katholieke opvattingen meer naderen. Dit kan aan de kracht van het christelijke sociale denken slechts ten goede komen. Speciaal de, zich steeds meer in mathematische richting ontwikkelende, economische wetenschap heeft dringend behoefte aan ethische gerichtheid. Hiervoor levert het, uit religieuze bezieling voortgekomen en ondanks de gesignaleerde tekortkomingen mooie, boek van V. d. K. een prachtig pleidooi, niet in het minst ook vanwege het feilloos en fraai gestyleerde Nederlands, waarin het is geschreven.

Wij wensen het boek van Van der Kooy in veler handen. De uitgever opent er een veelbelovende reeks mede.

's-Gravenhage, Mei 1954.

A. W. H. J. Quaedvlieg.

Klein- en Middenbedrijf, 1e Jaargang April 1954, no. 1.
Uitgave van de Katholieke Middenstandsbond in het Bisdom
's-Hertogenbosch, Dr van Beurdenhuis, Luybenstraat 48-50,
's-Hertogenbosch.

Onlangs is de eerste aflevering verschenen van het in hoofde aangekondigde nieuwe tijdschrift. Het wordt uitgegeven door de Katholieke Middenstandsbond in het Bisdom 's-Hertogenbosch en staat onder redactionele verantwoordelijkheid van Dr N. H. L. van den Heuvel. In een „Ten geleide” constateert de redactie, dat de problematiek van het klein- en middenbedrijf in het verleden niet die wetenschappelijke belangstelling in Nederland heeft ontmoet, waarop zij recht heeft; doel van het tijdschrift nu is, een reële bijdrage te leveren voor de wetenschappelijke aanpak van de middenstandsvraagstukken.

Het door de Bossche Bond en door Dr van den Heuvel in het bijzonder genomen initiatief, dat van durf en fantasie getuigt, verdient de aandacht, ook in de kring van onze Maandschriftlezers. Het nieuwe tijdschrift

belooft n.l. niet alleen voor de middenstandswetenschap, maar ook voor de middenstandspolitiek (die de wetenschap als leidster niet kan missen) belangrijk te worden. Daarvan getuigt de inhoud van dit eerste nummer, waarvan hieronder een beknopt overzicht moge volgen.

De aflevering opent met een artikel, getiteld : „Middenstandstheorie en middenstandspolitiek” van de hand van Staatssecretaris Veldkamp. De excellente schrijver bepleit hierin de tot standbrenging van een middenstandswetenschap, omvattende zowel een sociologische als een economische theorie van de middenstand ; niet in het minst met het oog op het voeren van een goed gefundeerd middenstandsbeleid. Dat de Middenstandsnota — waarvan wij mogen aannemen, dat zij niet zonder invloed is geweest op de verschijning van de nieuwe periodiek — stof voor het eerste nummer zou leveren, ligt welhaast voor de hand. Prof. Thurlings geeft een korte bespreking en beoordeling van de hoofdzaken van het in deze nota uitgestippelde beleid ; Dr Luyckx plaatst enige kanttekeningen bij het, sinds de verschijning der Middenstandsnota omstreden, begrip „randbedrijf”. In een opstel, getiteld „Algemeen of functioneel middenstandsbeleid”, breekt Mr Dr Schrijvers — eveneens naar aanleiding van meergenoemd Regeringsdocument — een lans voor een meer functioneel overheidsbeleid ten aanzien van de middenstand ; het komt ons voor, dat in deze kwestie de accenten ook anders hadden kunnen worden gelegd. Dr van Keep houdt zich bezig met de financieringsproblemen in de middenstandssector ; zijn beschouwing leidt tot de conclusie, dat het voor de middenstander vooral noodzakelijk is de winstgevendheid van zijn bedrijf door kostenverlaging te vergroten. In het zesde en laatste artikel bespreekt Drs Bosman enkele hoofdzaken uit het Centraal Economisch Plan 1954 (dat slechts een prognose inhoudt, omdat ditmaal aan een plan geen behoefte bestond).

Zoals men ziet, bevat dit eerste nummer veel interessants. De diverse onderwerpen worden op kundige wijze behandeld en tegelijk voldoende populair, hetgeen het tijdschrift toegankelijk maakt voor een ruime lezerskring. Wij hopen, dat het deze vinden zal.

’s-Gravenhage, Juni 1954.

A. W. H. J. Quaedvlieg.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN, DR. L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEDEVLIET, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

AUGUSTUS

NUMMER 6

De Sovjet Unie

en de

Internationale Arbeidsorganisatie

door Dr J. G. Stokman O.F.M.

De plotselinge toetreding van de Sovjet Unie tot de Internationale Arbeidsorganisatie heeft in de afgelopen maand Juni heel wat deining veroorzaakt op de anders zo kalm verlopende jaarlijkse Arbeidsconferentie. Zoals bekend is de Arbeidsorganisatie een instelling van de vroegere Volkenbond; zij heeft de tweede wereldoorlog overleefd en is thans een gespecialiseerde instelling van de Verenigde Naties. Van de andere instellingen zoals de Unesco en de Wereldgezondheidsorganisatie onderscheidt zij zich echter door hare samenstelling. De Arbeidsorganisatie berust namelijk op een drievoudig fundament: regeringen, werkgevers en werknemers van alle aangesloten landen zijn vertegenwoordigd in het bestuursorgaan (Raad van Beheer) en het wetgevend lichaam (Internationale Arbeidsconferentie) in de verhouding van twee regeringsafgevaardigden op één werkgevers- en één werknemersgedelegeerde uit elk land. De grondgedachte van deze samenstelling is geweest, dat aan werkgevers en werknemers medezeggenschap verleend diende te worden bij de verwezenlijking van het streven naar sociale gerechtigheid, welke door de opstellers van het Vredesverdrag van Versailles in 1919 noodzakelijk werd geacht om een duurzame vrede te verzekeren.

Universaliteit van de Arbeidsorganisatie.

In de eerste twintig jaren van haar bestaan was de Arbeidsorganisatie „Westers” georiënteerd. Op de eerste Arbeidscon-

ferentie van 1919 waren 40 staten vertegenwoordigd: 17 Europese, 17 Amerikaanse, 5 Aziatische en 1 Afrikaanse. Het feit dat de dictatoriale landen: Duitsland, Italië en Rusland tussen 1935 en 1940 de Arbeidsorganisatie weer verlieten, veranderde aan die Westerse georiënteerdheid niets.

Enkele jaren na de tweede wereldoorlog was de situatie echter grondig veranderd. Talrijke (nieuw gevormde) staten in Azië en Afrika traden toe; ik noem b.v. Pakistan, Ceylon, Indonesië, Birma, Philippijnen, Vietnam, Libanon, Libië, Syrië, Israël. Dit was mogelijk doordat het lidmaatschap van de Arbeidsorganisatie niet gebonden is aan het lidmaatschap van de Verenigde Naties. Is een land reeds lid van de Verenigde Naties, dan kan het automatisch ook van de Arbeidsorganisatie lid worden door haar constitutie te onderschrijven en de verplichtingen ervan op zich te nemen. Is een land geen lid van de Verenigde Naties, dan kan het toch tot de Arbeidsorganisatie toetreden, doch over de toelating moet door de Arbeidsconferentie worden beslist. Maar dit heeft nooit moeilijkheid opgeleverd — ook niet toen in 1951 beslist moest worden over de hernieuwde toetreding van Duitsland en Japan.

Terwijl de Internationale Arbeidsorganisatie op deze wijze in de jaren 1945-1953 uitgroeide tot een 66 staten omvattende wereldorganisatie, bleef het communistische blok tot dan toe een tweeslachtige houding aannemen. Polen, Tsjecho-Slowakije en in mindere mate Bulgarije namen als leden der Arbeidsorganisatie ook in de na-oorlogse jaren deel aan de Arbeidsconferenties, al voerden zij nog al eens obstructie tegen de Constitutie, die naar hun zeggen te weinig invloed gaf aan de arbeidersafgevaardigden. Hongarije en Albanië waren lid van de Organisatie, doch namen feitelijk geen deel aan het werk der Arbeidsconferenties. De Sovjet Unie zelf tenslotte stond geheel en al buiten de Organisatie.

Dit jaar echter kwam er plotseling een grondige wijziging in het tableau. De Unie van Sovjet-republieken, de Oekraïne en Bielorusland traden enkele maanden geleden toe tot de Arbeidsorganisatie; als leden van de Verenigde Naties konden zij dat doen zonder dat er in de Arbeidsconferentie over gestemd behoefde te worden. Bovendien verschenen Hongarije en Albanië in Juni met volledige delegaties (slechts de Albanese werkgever ontbrak) op de Arbeidsconferentie. En tenslotte zond Roemenië een verzoek in om als lid van de Arbeidsorganisatie te worden toegelaten, waarover door de Conferentie bij stemming moest worden beslist.

De ontvangst van de communisten.

De entree van de communisten heeft op de Arbeidsconferentie aanleiding gegeven tot scherpe aanvallen op het Sovjet-blok.

Het feit dat niet alleen de regeringen, maar ook de werkgevers en de werknemers van bijna alle landen der wereld als stemgerechtigde leden op de Conferentie vertegenwoordigd zijn, gaf hieraan een bijzonder cachet. Terwijl immers op andere Internationale bijeenkomsten, waar alleen de regeringen vertegenwoordigd zijn, de toelating van nieuwe leden — met inachtneming uiteraard van het Charter der Verenigde Naties — door het buitenlands beleid der regeringen wordt bepaald, konden hier ook de afgevaardigden van vrije werkgevers- en arbeidersorganisaties van hun inzichten doen blijken.

In de houding der drie groepen van de Arbeidsconferentie ten opzichte van de toetreding der Sovjets tot de Arbeidsorganisatie zijn belangrijke verschillen te bemerken geweest.

De regeringsgedelegeerden stonden hier in het algemeen gunstiger tegenover. De voorzitter van de Conferentie, de Franse oud-premier Ramadier, verwelkomde de nieuwe leden, doch voegde er aanstonds aan toe, dat de vrijheid van de mens en de arbeid, de vrijheid van vakvereniging en van collectieve onderhandelingen en tenslotte de maatschappelijke vooruitgang in *alle* landen der wereld, de fundamentele beginselen waren van de Arbeidsorganisatie. Alleen op die grondslag derhalve en binnen dat kader zou samenwerking mogelijk zijn. Inmiddels werd bij de keuze van tien landen voor de Raad van Beheer der Arbeidsorganisatie Polen toch gepasseerd. Slechts de Sovjet-Unie zelf kreeg een zetel in de Raad van Beheer, daar zij behoort tot de tien grootste industriële landen, die op grond daarvan — en dus niet op grond van vrije verkiezing — zitting hebben in de Raad van Beheer.

De werkgeversgroep nam van den beginne af het scherpst stelling tegen de Sovjets. De groep weigerde om de „werkgevers” uit de communistische landen te benoemen in de werkgeverssectie der talrijke commissies ener Arbeidsconferentie. De Commissie voor de Voorstellen vond hierop een uitweg door met toepassing van art. 9 van het Reglement der Conferentie de communistische „werkgevers” te benoemen tot toegevoegde leden van de bedoelde Commissie. De sovjets waren hiermee niet tevreden, doch een door hen ingediend amendement om het toegevoegde lidmaatschap te veranderen in een gewoon lidmaatschap, werd door de plenaire zitting der Conferentie verworpen. Zulks echter vooral om niet vooruit te lopen op het debat dat nog moest komen: de kwestie nl. van de geldigheid van het mandaat der communistische werkgevers- en werknemersafgevaardigden. Wij komen hier straks op terug.

De werknemersgroep heeft (evenals de regeringsgroep) de arbeiders-afgevaardigden wel benoemd in de werknemerssecties der verschillende Commissies. In de Raad van Beheer is echter door de werknemersgroep géén arbeider uit de Sovjet-landen gekozen, noch als gewoon, noch als toegevoegd lid.

Het verzet in de werkgevers- en werknemersgroep beide zou waarschijnlijk sterk genoeg gebleken zijn om aan Roemenië de kans te ontnemen met een tweederde meerderheid der stemmen als lid te worden toegelaten tot de Arbeidsorganisatie. De regering van Roemenië heeft in ieder geval tegen het einde der Conferentie officieel laten weten, dat zij geen prijs meer stelde op een behandeling van haar aanvraag door de Arbeidsconferentie van 1954. Het volgend jaar zal deze kwestie dus wel opnieuw aan de orde komen.

Geldigheid of ongeldigheid van het mandaat der communistische werkgevers- en werknemersgedelegeerden.

Het belangrijkste punt in de gehele discussie is echter ongetwijfeld de vraag geweest, of het mandaat van de communistische werkgevers- en werknemersgedelegeerden geldig of ongeldig zou worden verklaard.

Zoals gezegd konden de Sovjet Unie, Bielorussland en de Oekraïne „automatisch” lid worden van de Arbeidsorganisatie door derzelver Constitutie te onderschrijven. Deze laatste bepaalt echter, dat de Staten-leden vier afgevaardigden naar de Arbeidsconferentie zullen benoemen, waarvan twee de regering, één de werkgevers en één de werknemers zullen vertegenwoordigen. De beide laatste moeten worden aangewezen na overleg met de meest representatieve organisaties van werkgevers en werknemers, indien deze laatste bestaan.

Tegen die aanwijzing kunnen bezwaren worden ingebracht, welke door de Commissie voor de Geloofsbrieven worden onderzocht. Bij ongeldigverklaring van een mandaat, hetgeen geschieden moet door de plenaire zitting der Conferentie met een tweederde meerderheid, heeft de betrokken afgevaardigde geen stemrecht.

Door de werkgeversgroep van de Conferentie werden nu bezwaren ingebracht tegen het mandaat van de „werkgevers”-gedelegeerden uit de Sovjet Unie, Bielorussland, Oekraïne, Polen, Tsjechoslowakije, Bulgarije en Hongarije. Het protest was hierop gebaseerd, dat deze „werkgevers” geen werkkgevers waren in de zin als door de driedelige structuur van de Arbeidsorganisatie was bedoeld en werd vereist. Als directeuren van genationaliseerde bedrijven waren deze werkgevers immers niet vrij en onafhankelijk van de regering. Door hun aanwezigheid is aan de driedelige structuur van de Arbeidsorganisatie geweld aangedaan: in de delegaties uit de Sovjet-staten beschikt de regering immers over vier stemmen in plaats van over twee. Bovendien is er in deze landen geen vrijheid van vakvereniging, waardoor een der fundamentele beginselen ontbreekt, waarop de Arbeidsorganisatie is gebouwd. Landen als de Sovjet Unie kunnen derhalve wel lid worden van de Arbeidsorganisaties, maar zij kun-

nen alleen, maar twee regeringsgedelegeerden naar de Arbeidsconferentie sturen.

Tegen het mandaat van de arbeidersafgevaardigden uit de Sovjet Unie en uit Tsjechoslowakije werden bezwaren ingebracht door het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen en het Internationaal Christelijk Vakverbond, welk laatste daarbij teruggreep op de reeds in 1937 ingediende bezwaren tegen de Sovjet-afgevaardigde. Het protest van deze arbeidersorganisaties was essentieel gebaseerd op het ontbreken van vrije vakverenigingen in genoemde landen. De Constitutie der Arbeidsorganisatie heeft reeds in 1919 de vrijheid van vakvereniging geproclameerd en het begrip van representatieve organisaties van werkgevers en werknemers geïntroduceerd. Als zodanig kon echter niet gelden het communistische vakverbond, dat van de staat en de communistische partij niet onafhankelijk is, doch integendeel daarvan slechts een administratief onderdeel vormt.

De Commissie voor de Geloofsbrieven (bestaande uit de regeringsgedelegeerde van Noorwegen: K. J. Oksnes, de werkgever uit Uruguay: J. B. Pons en de Zweedse arbeider A. Sölven) was niet eenstemmig in haar oordeel. De meerderheid (Oksnes en Sölven) kwam tot de conclusie, dat de ingediende bezwaren tegen het mandaat en van de werkgevers- en van de werknemersafgevaardigden uit de genoemde landen niet gegrond waren. Dit oordeel was in hoofdzaak op de volgende overwegingen gegrond.

De vrijheid van vakvereniging is stellig een der fundamentele beginselen en tegelijk een der voornaamste doeleinden van de Arbeidsorganisatie, maar zij is geen *conditio sine qua non* voor het lidmaatschap van de Organisatie, noch voor de uitoefening der daaraan verbonden rechten. Het niet-aanwezig zijn van vakverenigingsvrijheid is iets anders dan het niet-vertegenwoordigen van de werkgevers of de werknemers in een bepaald land. Voor de meerderheid der Commissie kwam de vraag derhalve hierop neer: vertegenwoordigen de betrokken gedelegeerden de werkgevers en de werknemers en is hun aanwijzing geschied overeenkomstig de voorschriften van de Constitutie?

Voor wat de vertegenwoordiging van de werkgevers betreft wees de meerderheid der Commissie erop, dat er allerlei soorten van werkgevers bestonden: eigenaren ener onderneming, directeuren ener Naamloze Vennootschap, directeuren van genationaliseerde bedrijven, enz., enz. En voor wat de arbeiders aanging achtte de meerderheid het bewijs niet geleverd, dat de afgevaardigden, waartegen bezwaren waren uitgebracht, en de door de regeringen geraadpleegde vakverenigingen waartoe zij behoorden, de werknemers uit de betrokken landen *niet* zouden vertegenwoordigen.

De Constitutie schrijft vervolgens voor, dat de Statenleden de werkgevers- en werknemersafgevaardigden moeten aanwijzen

na overleg met de meest representatieve organisaties, doch voegt eraan toe: indien deze bestaan. Over de betekenis van deze constitutionele bepalingen is reeds meermalen discussie geweest. Bij de herziening der Constitutie in 1945-1946 is echter aanvaard — ook door de werkgevers — dat een Staat met een geheel genationaliseerde economie (waarbij destijds met name aan de Sovjet Unie werd gedacht) als „werkgevers“-afgevaardigde een directeur van een genationaliseerde onderneming naar de Arbeidsconferentie kon sturen. Ook is er het precedent, dat op de na-oorlogse Conferenties geen bezwaren zijn ingebracht tegen de werkgevers- en werknemersafgevaardigden uit communistische landen, met uitzondering dan van het protest tegen de werkgeversgedelegeerde van Tsjechoslowakije (een hoge ambtenaar) in 1953, dat echter door de Conferentie is verworpen.

Tenslotte zouden landen als de Sovjet-Unie, indien de bezwaren gegrond werden verklaard, geen volledige delegaties meer naar de Arbeidsconferenties kunnen zenden. Hierdoor zouden zij zich achtergesteld zien bij andere landen, hetgeen in strijd werd geacht met de gelijkheid van rechten en plichten en ook niet in het belang der Arbeidsorganisatie zou zijn.

Over bovenstaande argumenten is een gehele dag op hoog niveau gedebatteerd. Het zou te ver voeren hierop in te gaan. Slechts vermeld ik, dat naast de juridische argumenten ook overwegingen van zakelijke en politieke aard een grote rol hebben gespeeld. Zal het toetreden van het Sovjet-blok het sociale werk van de Arbeidsorganisatie wel bevorderen? Moet niet gevreesd worden, dat de politiek haar intrede zal doen op de Arbeidsconferenties en moet aan de Sovjets de gelegenheid worden gegeven om ook in het kader der Arbeidsorganisatie invloed uit te oefenen en propaganda te maken?

De stemming over de ongeldigverklaring van het mandaat der communistische werkgevers- en arbeidersafgevaardigden was in ieder geval zeer verdeeld; slechts de werkgeversgroep stemde als één blok, gelijk moge blijken uit de hieronder volgende overzichten van de stemverhoudingen.

	voor	tegen	onthoudingen
Regeringen	22	71	
Werkgevers	42	7	
Werknemers	15	27	
Totaal	79	105	26

	voor	tegen	onthoudingen
Regeringen	21	66	
Werkgevers	42	7	
Werknemers	20	20	
Totaal	83	93	30

Een tweederde meerderheid, nodig om de mandaten ongeldig te verklaren, werd derhalve niet gehaald; de communistische werkgevers- en werknemersgedelegeerden zijn daarom in al hun rechten gehandhaafd.

De zeven werkgevers, die in bovenstaande overzichten zich tegen de ongeldigverklaring hebben uitgesproken, zijn de werkgevers uit de Sovjet Unie, Bielorusland, Oekraïne, Polen, Tsjechoslowakije, Bulgarije en Libië. De 26 resp. 30 onthoudingen zijn voor het grootste deel afkomstig van regeringsafgevaardigden.

De Nederlandse gedelegeerden van de werkgevers en de werknemers (Fennema en Alders) hebben zich bij beide stemmingen vóór de ongeldigverklaring uitgesproken; de regeringsafgevaardigden (Staatssecretaris van Rhijn en ondergetekende) hebben zich van stemming onthouden, o.a. om op een Arbeidsconferentie geen stelling te nemen in een door politieke motieven sterk beïnvloede kwestie.

Nabeschouwing.

Welke bedoelingen de Sovjets hebben met de toetreding tot de Arbeidsorganisatie, kan wel niemand met zekerheid zeggen. De geschetste ontwikkeling past echter in de algemene houding, die de laatste tijd is aangenomen ten opzichte van de Verenigde Naties en de daarmee verbonden instellingen. Er wordt ogenschijnlijk enige toenadering gezocht; men zegt samenwerking te willen, zoals de Sovjet-gedelegeerden ook op deze Arbeidsconferentie meermalen getuigd hebben. Maar zeker zullen zij op de Arbeidsconferenties niet minder propaganda komen maken voor voor de communistische heilstaat. Wellicht zal ook dit milieu benut worden om Amerika van Europa te isoleren en de Aziatische volkeren te verwijderen van de Westerse democratische landen.

Nu het feit der toetreding van Rusland er eenmaal ligt zal de Arbeidsorganisatie op een hoge proef worden gesteld. Of zij deze met succes zal doorstaan, is moeilijk te voorspellen. Maar haar beleid zal er in ieder geval op gericht moeten zijn de fundamentele beginselen der organisatie: de vrijheid van de mens, de vrijheid van de arbeid en de universaliteit van de maatschappelijke vooruitgang, steeds te beklemtonen — niet het minst ten aanhoren van de Sovjets. De verwezenlijking van de doeleinden der Arbeidsorganisatie kan geen halt houden vóór het IJzeren Gordijn.

Particuliere bezitsvorming!

door

Dr L. H. J. Eijns

Inleiding.

Het is noodzakelijk zich telkens weer opnieuw te bezinnen op de grondslagen der sociaal-economische orde. Daarbij gaat het in de kern der zaak om een zodanige ordening van de gemeenschap op de mens, dat diens *zijn*, en dus ook diens *welzijn*, zo goed mogelijk kan worden verwezenlijkt. Practisch gezien betekent dat voor deze tijd het herstel van de twee fundamentele waarden: de menselijke arbeid en de particuliere eigendom. Beide waarden moeten wederom door de mens op een zodanige wijze kunnen worden beleefd en aangewend, dat hij zijn levensplichten kan vervullen en aldus zijn levensdoel bereiken. De leiders van onze maatschappij zullen al hun krachten moeten inspannen de huidige orde zó te hervormen, dat de mens in zijn arbeid en in zijn eigendom opnieuw een houvast krijgt voor de ontplooiing van zijn individualiteit en zijn socialiteit op optimaal niveau. Dit wijst enerzijds in de richting van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, anderzijds in de richting van een wijd-verspreid particulier bezit. Dit zijn naar onze mening twee zeer belangrijke middelen om de mens in zijn ware *zijn* en dus zijn *welzijn* te herstellen en om de maatschappij te redden uit de schreeuwend nood waarin zij thans verkeert. Het is in dit licht dat wij gaarne de idee van de particuliere bezitsvorming zien geplaatst.

Onder particuliere bezitsvorming verstaan wij dan het streven, dat erop gericht is voor degenen, die niet over eigen particulier bezit beschikken, de voorwaarden te scheppen dit te verwerven en voor degenen, die reeds enig particulier bezit hebben, de mogelijkheid te creëren hun positie te consolideren en zo nodig te versterken.

Sociaal-ethische beschouwingen.

Bij dit streven dient in beginsel te worden uitgegaan van de maatschappij-structuur, waarin de zelfverantwoordelijkheid van

het individu en de subsidiaire werkzaamheid van de gemeenschap centraal staan. Wat de individuen uit eigen kracht en op eigen initiatief op dit terrein tot stand kunnen brengen, mag hun niet ontnomen en in handen van de gemeenschap gesteld worden. Wat de individuen niet uit eigen kracht en op eigen initiatief kunnen realiseren, zal door de gemeenschap moeten worden verwezenlijkt, waarbij nimmer naar een grote gemeenschap van hogere orde mag worden verwezen wat door kleine gemeenschappen van ondergeschikte rang kan worden verricht en tot stand gebracht.

Wij stellen derhalve de eis van particulier bezit voor een ieder. Wij durven die eis te stellen omdat naar onze mening het instituut van de particuliere eigendom altijd en overal de meest geëigende vorm van bezit is voor een ieder.¹⁾ Deze mening berust op de volgende redenering. Het is noodzakelijk het beginsel der persoonlijke verantwoordelijkheid onder alle omstandigheden te realiseren. Dit beginsel houdt in, dat het met de waardigheid van de menselijke persoon — als redelijk en vrij en daarom voor zijn daden verantwoordelijk wezen, tot vooruitziend overleg in staat — meer in overeenstemming is *zelf* voor zich en de zijnen te zorgen dan in overwegende mate van anderen afhankelijk te zijn of door maatschappelijke organen te worden verzorgd. Aangezien van een zelf zorgen voor zich en de zijnen en van een redelijke onafhankelijkheid van anderen geen sprake kan zijn zonder de beschikkingsmacht van een ieder over zekere goederen volgt dus hieruit dat het instituut van de particuliere eigendom altijd en overal de meest geëigende vorm van bezit is voor een ieder. En wij durven er onmiddellijk aan toe te voegen, dat wanneer dit onder alle omstandigheden geldt, dan a fortiori voor onze maatschappij, nu immers het beginsel der persoonlijke verantwoordelijkheid meer en meer in de verdrukking dreigt te geraken.

Onze opvatting kan nog op een andere wijze aannemelijk worden gemaakt. De mens heeft recht op het gebruik der stoffelijke goederen. Dit algemeen gebruiksrecht vloeit voort en uit de natuur van de mens en uit de natuur van de stoffelijke goederen. Het lagere is er immers om het hogere; het hogere gebruikt het lagere voor zijn eigen doel. Wil het algemeen gebruiksrecht zo goed mogelijk worden gerealiseerd, dan dient ieder mens vrijelijk over bepaalde goederen te beschikken.

Uit ervaring weet een ieder dat de mens zich krachtens zijn feitelijke natuur meer inspanning getroost voor het voortbrengen van goederen ten eigen bate dan voor de voortbrenging ten

¹⁾ Om misverstand te voorkomen wijzen wij erop, dat dit niet inhoudt dat ieder concreet particulier bezit, zoals dat in een bepaalde situatie of rechtsorde voorkomt, gerechtvaardigd is; evenmin dat ieder concreet collectief bezit ongerechtvaardigd is. Ieder bezit heeft zijn eigen rechtvaardiging nodig.

bate van de gemeenschap en dat hij over het algemeen meer zorg heeft voor wat hem zelf toebehoort dan voor wat van de gemeenschap is. Deze meerdere inspanning en grotere zorg komen in een welgeordende maatschappij niet alleen de eigenaar, als economisch subject en als menselijke persoon, ten goede, maar ook de gehele gemeenschap, aangezien de totale welvaart er door wordt vergroot. Zou niet ieder mens vrijelijk over bepaalde goederen kunnen beschikken, dan zou de mens krachtens zijn feitelijke natuur minder ijver en belangstelling voor de goederen aan de dag leggen, een achteruitgang op geestelijk en materieel gebied bewerken en daarmee het behoorlijk gebruik der goederen alsmede het gemeenschapsleven ernstig bedreigen. De hulp van de Staat in deze inroepen zou betekenen, dat de natuurlijke, voor de hand liggende weg werd vermeden en datgene, wat slechts aanvullend behoort te zijn, tot primair middel werd verklaard.

Voorts weet een ieder, dat een verbinding van bepaalde goederen aan bepaalde personen, die daarvoor verantwoordelijk zijn, een hechte grondslag vormt voor de orde in de gemeenschap, aangezien mede daardoor ieder individu op natuurlijke wijze zijn plaats krijgt in het maatschappelijk geheel en een duidelijk omschreven werkterrein en verantwoordelijkheidsgebied krijgt toegewezen.

Het algemeen welzijn zal op uitstekende wijze worden gediend, daar ieder dat beroep kan uitoefenen, hetwelk hij verkiest en waarvoor hij een speciale aanleg heeft. Het zegenrijke sociale verschijsel van de vrije beroepskeuze, beroepsvorming en beroepsuitoefening is slechts mogelijk bij private eigendom voor een ieder. Deze functieverdeling kan weliswaar geheel van boven af door de Staat geschieden, die in dat geval aan ieder der burgers voorschrijft, wat hij te doen en te laten heeft. Doch welk een stroef en heilloos mechanisme zou er dan niet ontstaan. De private eigendomsorde verdient verre de voorkeur, omdat zij de mogelijkheid biedt een ongedwongen, natuurlijke functieverdeling en ordening in de maatschappij te scheppen. Hierbij komt nog, dat de zorg voor de oude dag alleen bij private eigendomsorde goed te realiseren is. Uitsluitende of te grote zorg van staatswege in deze brengt niet alleen grote bezwaren mede, maar bovendien zou dan de gedachte aan de oude dag niet meer een prikkel zijn tot nijvere arbeid en spaarzaamheid.

Tenslotte bevordert de private eigendomsorde een vreedzame samenleving. De vrede is immers de vrucht van de goede orde, die — zoals hierboven reeds werd uiteengezet — juist door de private eigendomsorde wordt gerealiseerd. Als de mens zelf over iets vrij kan beschikken, is hij ook tevreden gesteld en kan hij vreugde hebben daarover; want vreugde is tenslotte niets anders dan de rust in het bezit van een goed. Van ware vrede, tevredenheid en vreugde kan in een toestand, waar de Staat de

een deze en de ander die bepaalde goederen toewijst geen sprake zijn. In een dergelijke situatie zullen vroeg of laat corruptie, heimelijke toeëigening, wanorde, revolutie e.d. moeten optreden.

Bovengenoemde argumenten — veelal genoemd het zorg-, het orde- en het vrede-argument — voeren dus eveneens tot de conclusie dat het instituut van de particuliere eigendom altijd en overal de meest geëigende vorm van bezit is voor een ieder. En ook hier kunnen wij opnieuw naar voren brengen, dat dit a fortiori geldt voor onze tijd en onze maatschappij, omdat naarmate de zedelijke verhoudingen afnemen de behoefte aan zorg, orde in de gemeenschap en een vreedzame samenleving groter wordt en dus het instituut van de particuliere eigendom urgenter.

Wanneer gesteld wordt, dat het instituut van de particuliere eigendom de meest geëigende vorm van bezit is voor eenieder, dan moet men dat instituut evenwel niet beperken tot de consumptiegoederen of een zekere categorie van goederen, maar in principe uitbreiden tot alle goederen, dus ook de kapitaal-goederen. De argumentatie welke tot die stelling leidt, geeft immers in geen enkel opzicht aanleiding tot een zodanige beperking. Dit aanvaard zijnde, volgt uit het woord: „een ieder” dat in principe alle mensen het private eigendomsrecht t.a.v. productiemiddelen kunnen doen gelden, m.a.w. niet alleen enkele bevoorrechte groepen. Hoeveel goederen en welk soort goederen eenieder ter beschikking moet hebben, is een vraag waarop wij aanstonds terugkomen.

Van het instituut van de particuliere eigendom of het particuliere eigendomsrecht dient te worden onderscheiden het particuliere eigendomsregime. Het particuliere eigendomsrecht is een natuurrecht of althans een natuurdrang en als zodanig onvergankelijk, onvervangbaar en onuitroeibaar, evenals de natuur van de mens zelf. Het particuliere eigendomsregime daarentegen is de concrete aan- en toepassing van het particuliere eigendomsrecht in de omstandigheden van tijd en plaats. Daar deze omstandigheden aan een evolutie zijn onderworpen, is het duidelijk dat het particuliere eigendomsregime een veranderlijk karakter draagt.

Het particuliere eigendomsregime zal er naar moeten streven het eigendomsrecht zodanig uit te bouwen, dat de goederen welke voor de gehele mensheid zijn bestemd in de gegeven omstandigheden zo goed mogelijk aan deze bestemming beantwoorden. Anders gezegd: het individuele karakter van de private eigendom zal zo harmonisch mogelijk op het sociaal karakter van de private eigendom moeten worden afgestemd. Het algemeen gebruiksrecht is primair; het private eigendomsrecht secundair.

De meest wezenlijke titels voor het verwerven van particuliere eigendom zijn de arbeid en occupatie. Door zijn arbeid of occupatie drukt de mens het stempel van zijn persoonlijkheid op een

zaak, breidt hij zijn persoonlijkheid uit over het ding, schept hij de onmisbare of wenselijke levensruimte voor zijn persoon, zijn gezin, zijn functie, bevestigt hij zijn zelfstandigheid tegenover de buitenwereld (mensen en zaken, machten en instellingen, toestanden en wisselvalligheden in tijd en ruimte).

Diezelfde eigendom, vrucht van de menselijke persoonlijkheid, is tevens een bron van persoonlijkheid. Hij prikkelt en spant het initiatief en het verantwoordelijkheidsbesef, steunt en leidt de inspanning, remt wilde instincten en zet aan tot zuinigheid en voorzienigheid. De private eigendom is als zodanig een onmisbaar element van vooruitgang, van bestendigheid en orde. Familiaal is de particuliere eigendom de materiële grondslag en inslag van leven en liefde, van eenheid en trouw, van geborgenheid en veiligheid, van voeding en opvoeding, neerslag en drager van de familiale traditie, kristallisatie van de toewijding.

Is particuliere eigendom derhalve vrucht en bron van persoonlijkheid, dit geldt evenwel tot op zekere hoogte. Boven of onder een bepaalde grens, welke van persoon tot persoon verschillend is, wordt de private eigendom een bedreiging voor de persoonlijkheid. De eigendom moet om menselijk te zijn „à la taille de l'homme" blijven. De omvang van de private eigendom moet met de persoonlijkheid gelijke tred houden, anders groeit het lichaam uit boven de ziel.

Wanneer enerzijds de particuliere eigendom zulk een omvang aanneemt, dat hij niet meer overzichtelijk is, dan wordt hij een groot gevaar. De persoon van de eigenaar dreigt dan in zijn eigendom ten onder te gaan. Bezit wordt bezetenheid. De meester wordt slaaf. De billijke en vereiste zelfstandigheid, door zedelijk eigendom gewaarborgd, slaat om in een totale afhankelijkheid van het bezit ofwel groeit uit tot een totale onafhankelijkheid, tot een macht, nog enkel verantwoordelijk aan zichzelf.

Anderzijds is een minimum aan private eigendom vereist als materiële basis voor de menselijke persoonlijkheid, als ruimte voor haar ontwikkeling in individueel, familiaal en sociaal opzicht. Wat beneden dit minimum gaat, is onmenselijk („onder-menselijk") en moet derhalve worden veroordeeld.

Wanneer de particuliere eigendom zoveel mogelijk op de mens is afgestemd, wordt hij niet alleen een weldaad voor de persoon, maar meteen een sociaal goed. Aan de bestemming van de stof-felijk goederen wordt dan het beste voldaan. Het recht op het gebruik van deze goederen wordt dan voor allen veilig gesteld.

Het sociaal karakter van de private eigendom eist niet dat iedereen dezelfde soort goederen en/of evenveel goederen moet hebben. De een heeft andersoortige en/of meer goederen nodig dan de ander. Dat hangt af van de persoon van de mens zelf, van zijn persoonlijkheidsniveau, van zijn potenties, talenten, capaciteiten, van zijn plaats, taak, functie e.d. De mensen zijn wel-

iswaar *in wezen en bestemming* gelijk: zij zijn alle redelijke wezens ofwel personen en hebben hetzelfde doel, welk doel zij in staat moeten zijn te bereiken. De mensen zijn evenwel tegelijk *substantieel* ongelijk. Die wezenlijke gelijkheid en substantiële ongelijkheid zullen tot uiting moeten komen in het bezit: substantiële ongelijkheid in het verschil in soort en/of hoeveelheid goederen, de wezenlijke gelijkheid in een minimum aan bezit, nodig voor een menswaardig bestaan. De private eigendomsorde zal de meest practische wijze zijn om die ongelijkheid met die gelijkheid te verzoenen.

Practische verwezenlijking.

Uit het bovenstaande volgt, dat met alle kracht ernaar moet worden gestreefd eenieder een redelijk particulier bezit te verschaffen. Daarbij wordt niet primair gedacht aan een herverdeling van de particuliere vermogens, of een andere verdeling van inkomens door middel van de belastingheffing. Ofschoon deze procedures in principe niet uitgesloten moeten worden geacht, zijn zij ter verkrijging van particulier bezit het minst aangewezen en het minst aanbevelenswaardig. Niet bezit zonder meer, maar bezit, verworven door persoonlijke prestatie, geeft de grootste voordelen aan individu en gemeenschap. De particuliere bezitsvorming zal moeten worden gebonden aan de persoonlijke verantwoordelijkheid van de mens, welke laatste een noodzakelijk correlaat is van de persoonlijke zelfstandigheid en de persoonlijke vrijheid. Een redelijk particulier bezit zal daarom *als regel* moeten worden verkregen door vormen van besparing van een deel van het persoonlijk inkomen. Wanneer het persoonlijk inkomen ontoereikend is, zal een rechtvaardigheidscorrectie op de inkomensverdeling moeten plaats vinden.

Voor de grote massa valt het persoonlijk inkomen samen met het loon. De vraag is, of de lonen, zoals zij momenteel in Nederland liggen, de mogelijkheid tot particuliere bezitsvorming inhouden. Sommigen menen deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Anderen stellen, dat de lonen op zich hiertoe onvoldoende zijn, maar dat bij een andere waardering van sociale zekerheid en bezit de particuliere bezitsvorming wellicht mogelijk zou zijn; men is volgens hen te ver gegaan in de waardering van de sociale zekerheid, waaraan in Nederland 20 à 30% van de totale loonsom ten koste wordt gelegd (meer dan 1 miljard gld. per jaar). Weer anderen stellen, dat de huidige lonen beslist onvoldoende zijn om een zeker bezit te vormen en dat de sociale voorzieningen niet lager kunnen worden gespannen om hierdoor middelen voor bezitsvorming vrij te maken.

Wij menen, dat de laatste zienswijze de realiteit het dichtst benadert. Er zullen zeker bedrijfstakken c.q. ondernemingen zijn, waar de lonen voor alle arbeiders of althans voor een grote

groep van arbeiders hoog genoeg liggen en de mogelijkheid inhouden een zeker bezit te vormen. Deze bedrijfstakken c.q. ondernemingen nemen echter veeleer een uitzonderingspositie in. In het algemeen kan worden gesteld, dat de lonen in het grootste deel van ons bedrijfsleven onvoldoende ruimte laten om tot een bezit te geraken. Dit menen wij te moeten afleiden uit het feit, dat het gemiddelde uurloon van de mannelijke arbeiders boven de 21 jaar, werkzaam in de industrie, ongeveer 1,25 gld. bedraagt. Het gemiddelde weekloon beloopt ongeveer 60 gld.¹⁾ Berekeningen door een bevoegde instantie hebben uitgewezen, dat iemand met 60 gld. per week maximaal 3% van zijn loon zou kunnen besparen, waarbij dan nog uitgaven in het huishoudbudget worden geschrapt, waarvan het „luxe“-karakter als dubieus moet worden aangemerkt. Maximaal zou dus per jaar 90 gld. kunnen worden bespaard. Dat de lonen in het algemeen onvoldoende zijn voor het vormen van een zeker particulier bezit, menen wij voorts te mogen afleiden uit het feit, dat het indexcijfer van het reëel beschikbaar loon per loontrekker geen of althans geen belangrijke stijging in vergelijking met vóór de oorlog te zien geeft en het verschijnsel van de bezitloosheid toen evenals nu zo algemeen was.²⁾

Wat de waardering van de sociale zekerheid betreft, mogen wij het volgende opmerken. Het kan zijn, dat bepaalde sociale voorzieningen iets te ver gaan. In haar algemeenheid kan echter naar onze mening het vigerend stelsel van sociale voorzieningen geenszins worden aangetast. Wij erkennen dus de positieve waarde van het Nederlandse stelsel van sociale voorzieningen.

Waar wij echter uitdrukkelijk op willen wijzen is, dat het particuliere bezit, hetwelk zulk een grote waarde kan hebben voor individu en gemeenschap, zo spoedig mogelijk nieuw leven moet worden ingeblazen om te voorkomen, dat sociale voorzieningen zich in de toekomst gaan nestelen op plaatsen, waar het particuliere bezit zijn functie ter beveiliging van het bestaan beter kan uitoefenen. De sociale voorzieningen moet men zien als noodzakelijke gemeenschapscorrectieven op de fouten van een individualistische eigendomsordening en daarnaast als specifieke eigentijdse vormen van collectieve actie. In het correctief ligt evenwel de neiging om uit te groeien, terwijl de eigendoms-

¹⁾ Het gemiddelde uurloon bedroeg in Sept./Oct. 1952 1,22 gld. Het gemiddeld aantal gewerkte uren per week was toen 49. De gemiddelde werkverdiensle beliep 59,60 gld. Stelt men de gemiddelde uurverdiensle van Sept./Oct. 1947 op 100, dan bedroeg het indexcijfer voor Sept./Oct. 1952 130 en dat voor Sept./Oct. 1953 133. Latere gegevens zijn ons niet bekend.

²⁾ Het indexcijfer van het reëel beschikbaar inkomen per loontrekker was als volgt: 1938 = 100, 1947 = 110, 1948 = 112, 1949 = 108, 1950 = 105, 1951 = 99. Recentere gegevens staan ons niet ter beschikking.

ordening zelf niet wordt verbeterd. Op een gegeven ogenblik ontstaat dan het gevaar, dat de sociale voorziening in de plaats gaat treden van het particuliere bezit, ofschoon dit laatste mogelijk is en beter kan zijn dan een collectieve vorm. Bij voortgaande ontwikkeling zou m.a.w. de sociale voorziening van een gemeenschapscorrectief tot een collectief vervangingsmiddel van privaat bezit kunen ontaarden. Nu kan men wel opwerpen, dat uit kapitaalsoogpunt een verzekerings- of voorzieningsstelsel veel effectiever is dan de bevordering van privaat bezit, wanneer het er om gaat een zekere garantie van bestaanszekerheid te scheppen. De risico's waaraan de mens bloot staat, worden dan immers verdeeld, terwijl tegenover elk risico dan niet de volledige dekking behoeft te staan. De vraag is echter of dit standpunt tot in zijn consequentie, dat het particuliere bezit als middel ter bevordering van bestaanszekerheid voor de grote massa geen betekenis meer kan hebben, wel kan worden gehandhaafd. Er zijn immers grenzen gesteld aan de economische waarde van sociale voorzieningen. Er komt een ogenblik, waarop de toevoeging aan maatschappelijk nut twijfelachtig wordt en de te besteden meerdere kosten niet meer verantwoord zijn. Dat ogenblik is daar, wanneer door de collectieve voorzieningsvorm het persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef in ernstige mate wordt aangetast. Zeker, het is niet mogelijk het bedoelde overschrijdingspunt op mathematische wijze aan te geven. Doch dat het punt bestaat is zeker en naar onze mening is men dit punt op dit ogenblik in ons land zeer dicht genaderd.

In het voorgaande werd betoogd, dat de lonen in het algemeen en dus het persoonlijk inkomen van de massa niet toereikend is voor het vormen van een zeker particulier bezit. De consequentie hiervan is, dat het inkomen van de massa dient te worden vergroot. Dit kan op diverse manieren. De meest voor de hand liggende zijn de volgende.

In de eerste plaats is dit mogelijk door een algemene loonsverhoging zonder meer. Deze mag echter nimmer zo ver gaan, dat de daarmee gepaard gaande arbeidskostenstijging onze concurrentiepositie, betalingsbalans, deviezenvoorraad, werkgelegenheid, industrialisatie e.d. dermate ongunstig gaat beïnvloeden, dat het middel erger wordt dan de kwaal. Bovendien heeft een algemene loonsverhoging het bezwaar, dat zij geheel of gedeeltelijk te niet wordt gedaan, wanneer de ondernemers deze in de prijzen gaan doorberekenen. Daarbij komt nog, dat tengevolge van die prijsstijging de mensen met de vaste inkomens zelfs worden gedupeerd. Tenslotte zit in een algemene loonsverhoging een nivellerende en uniformerende tendenz. Daarom geven wij veeleer de voorkeur aan een reële loonsverhoging — welke dus niet wordt doorberekend — in die bedrijfstakken en ondernemingen, waar de rentabiliteit dit mogelijk maakt. Dit kan evenwel alleen in een stelsel van vrijere loonvorming.

Een tweede mogelijkheid is een loonsverhoging, welke gekoppeld wordt aan een productiviteitsverbetering. Deze methode kan wederom slechts efficient worden toegepast in een vrijere loonpolitiek. De prijzen zullen niet stijgen. Integendeel, de via productiviteitsverbetering verkregen kostprijsverlagingen zullen in het algemeen groter zijn dan de te betalen loonsverhogingen, zodat hieruit zelfs een prijsverlagend effect kan resulteren met alle gevolgen van dien.

Een derde mogelijkheid is winstdeling, waaronder wij verstaan ieder systeem waarbij aan individuele werknemers van een onderneming op grond van hun arbeidsverhouding een rechtsaanspraak op een aandeel in de overwinst wordt verleend. Zou bij de bepaling van het aandeel van de werknemer in de opbrengst van de onderneming de rechtvaardige verdeling het leidend beginsel worden, dan zou ook hierdoor de bezitloosheid van de massa een gedeeltelijke oplossing kunnen vinden. Hiermee wordt niet beweerd, dat feitelijk de werknemer momenteel nimmer deelt in de opbrengst van het voortgebrachte product en dat de opbrengst van het product bij de bepaling van zijn aandeel niet een zekere rol zou spelen. Hetgeen wel wordt betoogd is, dat rechtens elke relatie tussen de werknemer, de medewerker aan de totstandkoming van het product, en de opbrengst van dat product ontbreekt, alsmede dat bij de bepaling van zijn beloning het eigenlijke delen geen beginsel, laat staan een leidend beginsel is. Bondig gezegd komt het hierop neer, dat de volgorde momenteel is: arbeid-loon-opbrengst, en niet: arbeid-loon-opbrengst-inkomen. Voorts zij hier nog opgemerkt, dat een aandeel van de werknemer in de overwinst niet ten laste komt van de kostprijs en derhalve niet prijsverhogend werkt. Van winstdeling kan zelfs een prikkel uitgaan tot productiviteitsverhoging en dus kostprijs- en prijsverlaging, mits maar de *vorm* van het winstdelingssysteem goed gekozen wordt.

Het inkomen van de loontrekker kan dus worden verhoogd door een algemene loonsverhoging of een reële verhoging per bedrijfstak c.q. onderneming, een loonsverhoging gekoppeld aan de productiviteit en winstdeling. Aldus wordt hem de mogelijkheid geboden op den duur tot een zeker bezit te geraken. Nu zou de ideale toestand zijn, dat betrokkenen de vrije beschikingsmacht over dit additioneel inkomen zouden behouden en in zelfbepaling die additionele middelen in hun geheel of althans voor een groot gedeelte zouden besparen. Bovendien zouden zij dan ook nog de besparingen moeten beleggen in bezitsvormen, welke zowel voor hen zelf als voor de gemeenschap het meest nuttig zijn. In feite zal echter de bekende onderschatting van toekomstige behoeften tal van personen er toe brengen niet te sparen, maar het additionele inkomen geheel of voor een groot gedeelte aan te wenden voor een hoger consumptieniveau. Geldt dit reeds voor normale tijden, des te groter is dit gevaar in

tijden als de onze, waarin het bezit meer uitzondering dan regel is. Nu redeneren velen, dat dan maar besloten moet worden tot gedwongen sparen. Deze opvatting menen wij te moeten verwerpen. Men ontnemt hierdoor immers de zelfverantwoordelijkheid aan het individu, een verantwoordelijkheid, welke men toch juist wil aankweken door bezitsvorming. Voorts schuift men hiermede een deel van de verantwoordelijkheid van diverse instanties als Kerk, gezin, jeugdorganisatie, standsorganisatie, school e.d. af op de staat of het bedrijfsleven. Tenslotte vragen wij ons af, wat het verschil is tussen gedwongen sparen enerzijds en een sociale voorziening, in casu gericht op een zeker bezit waarvan de premie uitsluitend door de werknemers wordt betaald en waarbij dan niet het omslag- of repartitie-stelsel maar het fonds- of kapitalisatie-systeem wordt toegepast, anderzijds. De bedoeling is toch te voorkomen, dat sociale voorzieningen zich gaan nestelen op plaatsen, waar particuliere bezitsvorming de bestaanszekerheid even goed en beter kan garanderen. Wij menen dat de spaarzin door geheel andere middelen dan gedwongen sparen kan worden aangemoedigd, o.m. door een doelmatige voorlichting en propaganda gepaard gaande met het verlenen van prikkels als belastingfaciliteiten, extra-premies, subsidies en andere gunstige voorwaarden. Indien die prikkels maar sterk genoeg zijn, zullen de meesten wel degelijk voldoende besparingen vormen en tot een zeker bezit geraken. Dit in het belang van ieder afzonderlijk als van de gemeenschap in haar geheel.

Nijmegen, 3 Augustus 1954.

Culturele taak van de

televisie

en haar bevordering in het nationale vlak

DOOR A. L. G. M. van OORSCHOT

De memorie van antwoord op het voorlopig verslag der Tweede Kamer over de tweede televisie-nota van minister Cals is op zodanig tijdstip verschenen, dat de mondelinge behandeling ervan eerst na het zomerrecés kan geschieden, zij het dan onmiddellijk daarna. Dat geeft ons althans de gelegenheid, in een samenvattende beschouwing na te gaan, hoe men van katholieke zijde oordeelt over een telecommunicatie-middel, dat eerst in de laatste jaren bekendheid heeft verworven.

Toch is het zo, dat althans de gedachte aan televisie in Nederland reeds achttien jaar geleden in bepaalde termen werd uitgedrukt. In 1936 namelijk werd door de toenmalige minister van Waterstaat een commissie ingesteld, die moest nagaan in hoeverre aan de radio het beeld kon worden toegevoegd. Maar de oorlog kwam tussenbeiden en eerst in 1948, toen Philips in Eindhoven zijn televisie-uitzendingen begon, hebben de ministers van Waterstaat en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een met name genoemde „Televisie-commissie” ingesteld.

Eind 1949 heeft deze commissie de invoering van het 625 lijnen-systeem aanbevolen en een experimentele periode van twee jaar voorgesteld. Het was verder haar wens, dat de vier grote Omroepverenigingen, K.R.O., N.C.R.V., A.V.R.O. en V.A.R.A., zich zouden bereid verklaren, de kosten van programma-verzorging gedurende het experiment uit eigen middelen te betalen. De Regering, die het daarmee eens was, gaf richtlijnen omtrent de technische verzorging door de P.T.T. en Philips; en zij bepaalde, dat de programma-verzorging zou geschieden door genoemde Omroepen en met eigen middelen.

Maar het werd 1951 alvorens de Ministerraad zich ernstig

ging bezig houden met de culturele en sociale, de economische en technische vraagstukken rondom de televisie. De Regering verklaarde zich niet bereid om bijzondere subsidies voor een nader experiment te verlenen; wel echter om de kosten te betalen voor de exploitatie van de t.v.-zender te Lopik. De Omroeporganisaties zouden de kosten van de programma's op zich nemen en Philips de kosten van studio-exploitatie.

De vier grote Omroepen, waarbij de V.P.R.O. zich inmiddels had aangesloten, en die zich verbonden in de Nederlandse Televisie-stichting, waren evenwel van oordeel, dat het televisie-experiment geen experiment in dubbele betekenis mocht worden. Zij vroegen van de Regering onder andere de toezegging, te mogen voortgaan met de verzorging van het televisie-programma en zekere vrijheid van handelen te genieten met betrekking tot het studio-vraagstuk. Op 29 September 1951 volgde een ministeriële beschikking met zendmachtiging en de aankondiging van een Televisieraad. Drie dagen later startte de N.T.S. in de Irene-studio te Bussum met haar experimentele uitzendingen.

De toenmalige staatssecretaris mr J. Cals sprak in die eerste uitzending een openingswoord en verklaarde: „In dienst gesteld van de cultuur kan zij (de t.v.) dan een uiterst machtig middel en in de moderne tijd onmisbaar middel vormen. Met deze richtlijn voor ogen zal de t.v. niet tot cultuurafbraak, maar integendeel tot cultuurspreiding en cultuuropbouw kunnen medewerken. Daartoe is dan echter nodig, dat zij geleid wordt door mensen met een sterk cultuurbesef, met een geestelijke achtergrond en een hoog ideaal”

Cultuurbesef, maar geen vaart in de mist.

Deze duidelijke verklaring van minister Cals nemen wij als uitgangspunt voor een critische beoordeling van beide door deze bewindsman bij de Tweede Kamer ingediende televisie-nota's, onderscheidenlijk op 20 November 1951 en 27 November 1953.

Uit de toelichting op het ontwerp-kijkgeld hebben wij verstaan, dat de Regering niet van plan was, met het experiment vooruit te lopen op een definitieve regeling. Terecht is dit in het Voorlopig verslag uitdrukkelijk betreurd. „Vele leden bleken van mening te zijn, dat de televisie niet meer kan en mag worden tegengehouden; doch met betrekking tot haar toekomst diende men niet langer in de mist te varen, maar de te volgen weg duidelijk voor ogen te zien. Zowel nationale als internationale belangen eisten, dat van Regeringswege een duidelijk standpunt zou worden ingenomen”. Later is dit standpunt tot uitdrukking gekomen, namelijk in de tweede televisienota.

Ofschoon het experimentele stadium 1 October 1953 afliep, was van overheidswege nog geen nieuwe opzet van de televisie

uitgewerkt. Dus werden de experimentele uitzendingen gedurende het vierde kwartaal voortgezet, nu echter op kosten van de overheid. Nadien werd een overgangsregeling voor 1954 getroffen telkens voor drie maanden, per 1 Juli j.l. evenwel voor zes maanden, in afwachting van de steeds weer vertraagde behandeling van de nota-1953 in de Tweede Kamer.

Intussen is de nieuwe Radioraad, die op 19 Februari j.l. werd geïnstalleerd, onder suggestie van minister Cals begonnen met het incorporeren van het ontwerp-televisiebestel in de Omroepwet, die in December 1953 werd aanhangig gemaakt en eveneens wacht op behandeling in de Kamer.

De minister wenst, dat de gehele materie van de radio, dus geluid- en beeldomroep, haar beslag in genoemde wet zal moeten vinden en zoveel mogelijk naar één beginsel zal moeten worden gestreefd. De Radioraad kreeg opdracht, op korte termijn advies uit te brengen over: de bouw van een definitieve studio, de reclame in de televisie, de wenselijkheid van internationale samenwerking, de keuring van de programma's, de wenselijkheid van een onderzoek naar de invloed van televisie op de jeugd, het gezin en de gehele samenleving, het vraagstuk van de zendtijdverdeling en de bescherming van de uitzendingen.

Overheid en organisatorische voorzieningen.

In zijn tweede t.v.nota heeft minster Cals uitvoerig verslag gedaan van de ervaringen, opgedaan tijdens de experimentele periode. Z.Exc. trekt daaruit de conclusie, dat de uitzendingen moeten worden voortgezet en hij geeft daarom aanwijzingen omtrent financiering, zendtijd en technische voorzieningen. Maar het wezenlijke van de t.v.nota ligt in paragraaf 7, waarin het gaat om de organisatorische voorzieningen.

De Regering, aldus de nota, kan zich afzijdig houden van de ontwikkeling van de t.v. in Nederland; zij kan ook streven naar een verantwoord televisiebestel. Gewichtige redenen pleiten voor het laatste. De culturele betekenis van de t.v. en de aan een onjuist gebruik verbonden gevaren dwingen de Overheid althans regelend op te treden. Daar komt bij, dat een goede t.v.-dienst kostbaar is en voorts, dat het aantal golflengten beperkt is. Deze omstandigheden schenken de t.v.zendorganisatie een feitelijk monopolie in het gebruik van een medium, bestemd om grote groepen van ons volk te bereiken, hetgeen een welhaast dwingende reden vormt voor de Overheid om zich niet afzijdig te houden. Tenslotte is er de noodzaak de golflengten te bezetten en deel te nemen aan de internationale programma-uitwisseling.

De nota vervolgt: De situatie eist echter meer dan een regelend optreden van de Regering. Het gebruik van het nieuwe medium ligt financieel gezien buiten het bereik van welke culturele instelling in Nederland ook. Financieel vermogen zou

aldus bepalend zijn voor de mogelijkheid, uitzendingen te doen. Voor de minister staat echter de culturele betekenis van de televisie voorop: de uitzendingen behoren dan ook te worden toevertrouwd aan organisaties, die uit cultureel oogpunt daartoe het meest geschikt zijn.

De Regering zal hen dit mogelijk moeten maken. Als bronnen van financiering worden gezien de kijkgelden en de opbrengst van eventuele reclame-uitzendingen. Voorlopig zal de opbrengst hiervan niet tegen de kosten opwegen en daarom wil de Regering in de nodige fondsen voorzien, in de vorm van renteloze voorschotten. Mocht achteraf blijken, dat ook deze voorschotten niet kunnen worden terugbetaald, dan oordeelt de Regering deze uitgaven nog ten volle verantwoord. Op den duur zal blijken, dat de t.v. een algemeen belang van de eerste orde is, zowel van nationaal als internationaal standpunt bezien.

Naar het oordeel van de Regering zijn de Omroep-organisaties inderdaad de aangewezen instellingen om de programma-verzorging van de beeldomroep onder zekere voorwaarden in handen te nemen. Niet alleen om praktische en technische redenen, maar vooral omdat de televisie, evenals de radio, behoort te worden toevertrouwd aan culturele instellingen, die voortkomen uit en haar levenskracht vinden in de geestelijke en maatschappelijke stromingen in ons land.

Gezien de bijzondere plaats welke de Omroep-organisaties zich in de Nederlandse maatschappij hebben verworven, heeft de Overheid gemeend, de televisie in het nieuwe bestel te moeten toevertrouwen aan de samenwerking dezer organisaties — met behoud van een zekere zeggenschap van de Overheid. Deze zeggenschap berust volgens de nota op het feit, dat de uitzendingen worden betaald uit een door de Overheid geheven belasting en in het begin zelfs hoofdzakelijk uit andere middelen; voorts op het monopolistisch karakter van de t.v. — slechts één zender — en de medeverantwoordelijkheid voor de „projectie” van Nederland buiten de grenzen. Hiertoe bezitte de Overheid een beperkte invloed op de samenstelling van het bestuur der Stichting, de bevoegdheid, besluiten van dit college, welke in strijd zijn met het algemeen belang, te vernietigen en het toezicht op de financiële gestie van deze Stichting. (Bedoeld is de Ned. Televisie-Stichting).

En verder: de Stichting ware in het nieuwe bestel te handhaven, doch in een zodanige regeling, dat de goede samenwerking niet alleen op technisch, maar ook op programmatisch gebied gewaarborgd is. Het monopolistisch karakter van de t.v. eist, dat Nederlandse programma's in hun geheel voor een zo groot mogelijk aantal kijkers aanvaardbaar zijn en dat ter vermindering van kostbare doublures derhalve gemeenschappelijk gedaan wordt wat gemeenschappelijk gedaan kan worden. Bij de internationale programma-uitwisseling zal zoveel mogelijk

een programma moeten worden ingebracht, waar Nederland geheel achter staat.

Voor dit alles is nodig een samenwerking, welke voorziet in de uitzending van een algemeen programma naast de programma's van de Omroepverenigingen. Voorshands zou dit een vierde deel van de zendtijd moeten omvatten, bij uitbreiding van de zendtijd op te voeren tot de helft. Een orgaan van de Stichting, de Algemene programma-commissie, waaraan alle door de Omroepen samengestelde programma's moeten worden voorgelegd, zal uit deze programma's een keuze doen, waarna ze op naam van de Stichting in de aether komen. Elk lid van de commissie zal zich op principiële gronden tegen de keuze van een bepaald programma kunnen verzetten. Als beroepsinstantie geraadpleegd, heeft ook elk lid van het bestuur der Stichting dit recht.

Bij overleg met de Omroep-verenigingen — aldus de nota — werden door enkele organisaties grote bezwaren opgeworpen tegen het algemeen programma. In het bijzonder wezen zij er op, dat de Omroepverenigingen daarmee een verantwoordelijkheid werd opgelegd, welke zij moeilijk konden dragen; de luisteraars zou een richtsnoer worden onthouden inzake de aanvaardbaarheid van de programma's. Volgens de Minister gelden deze bezwaren alleen voor het geval, dat iedere bezitter van een ontvangtoestel uitsluitend kijkt naar de programma's van zijn „eigen” omroeporganisatie. Bij de beperkte zendtijd is dit zeker niet zo en daarom is het van belang, dat voorzover mogelijk een programma wordt uitgezonden onder gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, dat voor alle kijkers aanvaardbaar is.

Over deze ministeriële zienswijze hebben de heren Bruins Slot, Cornelissen, Peters, Van Sleen en Tilanus 7 Mei j.l. voorlopig verslag aan de Tweede Kamer uitgebracht. Uiteraard leggen ook zij het zwaartepunt op de paragraaf der organisatorische voorzieningen. Voor zover hier de standpunten van de grote Omroep-organisaties K.R.O., N.C.R.V. en A.V.R.O. worden verdedigd (de V.A.R.A. denkt er even anders over), mag een nadere onderstreping niet ontbreken. Zij verlenen bovendien accént aan hetgeen leeft in een zeer groot deel van onze bevolking.

Katholieke levenshouding, ook door beelduitzending.

Het is belangrijk te weten, op welke wijze behalve door klank- ook door beelduitzendingen de katholieke levenshouding gestalte kan krijgen. Hetgeen wij in De Tijd van 25 Januari j.l. hebben geschreven met betrekking tot de radio, geldt a fortiori voor de televisie, want t.v. dringt veel sterker in op de menselijke geest en op het menselijk gemoed dan de geluidsomroep; bovendien is er geen wezenlijk verschil tussen de verbreiding van woord en van woord en beeld:

In dit verband mag niet worden vergeten, dat de meeste Omroep-organisaties in ons land zijn gebouwd op een levensbeschouwing, waardevol voor individu en gemeenschap, en gericht op eigen geloofsgenoten of gelijkgezinden. Daarvoor is veel strijd gevoerd en ten koste van enorme offers. Geen wonder dus, dat die Omroepen en hun aanhangers zich steeds hebben verzet tegen een stelsel, dat gerechte verlangens slechts ten dele en dan nog gebrekkig, zonder voldoende waarborg, zou kunnen verwezenlijken.

Dit gezegd zijnde, is het niet moeilijk te geloven, dat de Omroep geen staatsinstelling kan zijn, zelfs niet een semi-staatsinstelling. Hij is een bundeling van vrije krachten in de maatschappij. En dat zulk een bundeling zelfs de betekenis kan hebben van een nationale omroep, is niet slechts aangetoond in de jaren van druk, maar ook sindsdien in de Federatie van Omroep-verenigingen. Hier worden de eigen idealen der verschillende Omroepen verwezenlijkt, wijl zij hun autonomie kunnen behouden; vooral wordt hier een samenwerking gevonden in al hetgeen verbindt, dus wezenlijk in nationale zin.

Dat een Omroepbestel in deze nationale betekenis voor het Nederlandse volk meer inhoud heeft dan een zogenaamde nationale omroep, lijkt ons duidelijk.

Dit schreven wij ten aanzien van de gehoorindruk; maar met betrekking tot de gezichtsindruk kan geen ander beginsel gelden. Bovendien: de praktijk van twee voorbijge experimentele jaren bij de televisie en drie kwartalen sindsdien heeft wel bewezen, dat radio en televisie zeer dicht bij elkaar staan. Televisie op wat men elders heeft genoemd „brede basis”, kunnen wij niet anders zien dan als een nationaal instituut, gelijk een eenheidsomroep. En wij kunnen die basis bij de televisie nog minder aanvaarden dan bij de radio, omdat er op het gebied van de televisie grotere gevaren te vrezen zijn; het geziene treft de mens meer dan het gehoorde.

Hebben de katholieken voor hun positieve taak in de nieuwe vinding van de televisie een doeltreffend instrument, datzelfde instrument zal gevaren opleveren naarmate het wordt misbruikt. Evenals de krant vindt de televisie een rechtstreekse weg naar de huiskamer.

Nu ware niets gemakkelijker dan te adviseren: haal geen t.v.-toestel in huis. Maar dan zou met het eventueel verkeerde ook het goede van de uitzendingen worden uitgebannen; en dat kan nooit de bedoeling zijn. Prof. dr J. B. Kors O.P., voorzitter van de K.R.O., heeft dat nog onlangs verklaard in de Katholieke Radiogids; „het is onze plicht de moderne communicatiemiddelen aan te wenden tot verdieping en versterking van het geloofsleven van ons katholieke volk”. Dus moet in onze moderne tijd

evenzeer een eigen katholieke televisie principieel worden nagestreefd. Dat zal stellig praktisch te verwezenlijken zijn, gezien de zegen, die onze eigen Omroep nu reeds gedurende bijna dertig jaren voor ons volk is geweest.

Zijn wij daarom de Regering erkentelijk, dat zij aan de Omroep-organisaties ook de verzorging van de televisie wil toevertrouwen, toch menen wij, dat in de tweede t.v.nota een teleurstellend element is gebracht, namelijk de invoering van een algemeen programma.

De moeilijkheid van een algemeen programma.

Zal een Omroepvereniging de bevoegdheid hebben, uit een algemeen programma te weigeren wat strijdig is met zijn levensbeschouwing? Volgens de nota Cals komt er geen veto-recht en alleen reeds hierom begeren wij geen algemeen t.v.programma. Wij begeren evenmin dat — zoals in de tweede t.v.nota wordt voorgesteld — een algemeen programma omstreeks de helft van de zendtijd dient te vullen. De andere helft moet dan worden verdeeld onder de Omroep-verenigingen, die daardoor op het tweede plan komen, met miskennis van hun verdiensten — ook in het verleden — terwijl daardoor eigenlijk het beginsel, dat geldt voor ons omroepbestel, verlaten en een stuk nationaal t.v.bestel ingevoerd wordt.

Het is mogelijk, dat de Regering niet gesteld is op zogenaamd „gerichte” uitzendingen zolang de t.v.zender te Lopik nog de enige is. Maar heeft niet reeds de praktijk bij de radio duidelijk bewezen, dat de Omroep-verenigingen zelf er geenszins op uit zijn er zich toe te beperken, eigen, dat is specifiek katholieke, protestantse, vrijzinnige, socialistische onderwerpen in de aether te brengen? Nochtans kan aan de o.i. gerechtvaardigde wens van de minister worden voldaan, zonder gedwongen algemeen programma, namelijk door middel van een ruim percentage van desnoods 50 vrijelijk tot stand gebrachte en gezamenlijk aanvaardbare stof, zoals thans ook in de geluidsomroep het geval is. Dat verdient zowel feitelijk als principieel verre de voorkeur.

Evenmin als ten aanzien van de radio kunnen wij ons niet goed voorstellen, dat een redelijk denkend mens de verantwoordelijkheid voor het totale t.v.beleid in Nederland niet zou willen leggen in handen van de vier algemene Omroep-organisaties, die in de zin van de wet als zodanig gelden. Zij toch hebben bewezen en bewijzen elke dag, een taak te kunnen vervullen en wel zodanig elkander aanvullend, dat ons volk in zijn verschillende geledingen er gerust op kan zijn. Verwezen worde o.a. naar het verleden maand verschenen jaarverslag van de K.R.O.

Ook het A.R. dagblad „Trouw” is tegenstander van een algemeen t.v.programma, als door minister Cals is voorgesteld, tegenstander vooral van een recht om programma's van de vrije

omroep te reserveren voor het algemeen programma. De hoofd-redactie, die een zeer goede relatie heeft in de parlementaire t.v.commissie, herinnert terecht aan het oude liedje, dat men de vrije organisaties wil dwingen onder het juk van de formele anonieme algemeenheid. Eerder schreef een insider in De Gelderlander-pers, dat het tweede plan Cals voor de televisie zo ongeveer de situatie schept welke voor de radio bestond in de periode van „Radio Nederland in overgangstijd” — een situatie, die bij de radio onhoudbaar is gebleken.

Het behoeft geen betoog, dat ook een algemeen programma niet kan worden losgemaakt van het karakter der televisie. In een kleine kring van geïnteresseerden heeft de K.R.O.voorzitter over dat karakter enkele scherpe conclusies getrokken, aldus: de t.v. kan de mensen aan huis binden; zij kan een revolutie teweeg brengen in het Nederlandse gezinsleven waar in de regel de avonden niet slechts aangenaam, maar ook nuttig besteed worden; de t.v. zal in tegenstelling met de radio veel meer aandacht voor zich opeisen. En over de culturele invloed zeide prof. Kors, dat mensen, die voorheen nimmer klassieken hebben zien spelen of balletten hebben zien opvoeren, een critische keuze maken bij het zien van t.v.; televisie achtte hij te zijn van allergrootste invloed op de vrije tijdsbesteding.

De vraag is natuurlijk, of de huidige tendenzen zich zullen handhaven; het verschijnsel is nog te nieuw en de t.v. is in de korte jaren die voorbij zijn reeds zozeer veranderd, dat voorspellingen niet altijd uitkomen. Intussen zijn er op dit ogenblik in gans de wereld reeds meer dan 30 miljoen t.v.kijkers, de meesten in Amerika, waar men aan zijn trek is kunnen komen door bijv. 'n in beeld gebrachte reportage inzake de actie van Mc Cartey tegen het Amerikaanse leger. Waarmee wij slechts willen aanduiden, dat t.v. een kwaad kan zijn in handen van demagogen.

Als wij op deze plaats iets gaan zeggen over relayeringen uit het buitenland, denken wij onwillekeurig aan het relais van een bepaalde cabaretvertoning uit Parijs bij gelegenheid van de uitzendingen voor de Britse Corporation, door een groot deel van het Nederlandse publiek zeker niet als oirbaar geacht. Gelukkig werden wij tijdens de jongste Eurovisie-maand voor dergelijke uitglidingen gespaard; maar toch blijft relayering uit het buitenland een kwestie, die nog weinig houvast biedt. Zullen die relayeringen blijvend zijn of langzamerhand afnemen, zoals ook bij de radio het geval is? Moeten die relayeringen van bovenaf worden geregeld, of laat men de regeling over aan de Ned. Televisie-stichting, zodat de Omroepen gezamenlijk kunnen bepalen, wanneer zij buitenlandse programma's willen overnemen, en welke? Verder kan relayering van een Nederlands t.v.programma naar het buitenland o.i. niet tevoren worden geregeld, omdat men tevoren niet kan zeggen, of het buitenland prijs stelt

op heruitzending, of in welke mate. Dat wij reeds relayering met België hebben, is alleen, omdat België aan zijn programma meer omvang wil geven, door ook het Nederlandse t.v. programma te betrekken.

(Inmiddels is tijdens een bijeenkomst, die de televisie-leiders in Rapello (Italië) hebben gehouden, besloten van eind September tot 1 Januari 1955 de tweede Eurovisie te houden. Het Nederlandse voorstel om Eurovisie-uitzendingen te houden als bepaalde evenementen daartoe aanleiding zouden geven, werd verworpen.)

Een of vijf staven in dienst van de N.T.S.?

In het voorlopig verslag op de T.v.nota is de vraag gesteld, of één, dan wel vijf staven aan de Ned. Televisie-stichting moeten worden verbonden, namelijk vier van de Omroepen en een van de N.T.S. zelf. Dit brengt ons tot de wedervraag, waarom op het gebied van de t.v. een ander beleid moet worden gevoerd dan op dat van de radio. Het zou er toe leiden, dat het bestaande — op de Omroepverenigingen gebaseerde — radiobestel in een zwakkere positie kwam te staan, en zou het beginsel, dat de godsdienstige overtuiging gans het leven moet doorsesemen, zonder noodzaak worden uitgeschakeld. Bovendien zouden de zedelijke gevaren en conflicten rijzen, die bij de t.v. nog sterker zich doen gevoelen dan in de radio.

Wij denken op de eerste plaats aan de zedelijke problemen, die zowel met de t.v. als de film samenhangen en die met de dag ontstellender worden. Wij denken aan ergerniswekkend cabaret, nog pas door de A.V.R.O.-t.v. verspreid. Nu is dit het zuivere van ons radiobestel, dat iedereen weet wie de verantwoordelijkheid voor bepaalde programma's draagt. Bovendien is iedere luisteraar ingelicht over het levensbeschouwelijk karakter en de levensstijl der programma's. Daarom is het zó, dat juist de noodzaak van overname van buitenlandse programma's bij de televisie, het Nederlands systeem op radiogebied nóg meer gewenst maakt op televisiegebied. Aan de Regering kan de zorg niet worden toevertrouwd, omdat zij te gemengd van karakter moet zijn wat levensopvatting betreft. Dat de Staat de t.v. betaalt, mag geen reden zijn om geen vrije televisie toe te staan.

Juist om het levensbeschouwelijk karakter van radio, televisie, school en pers, zou ook ten aanzien van de katholieken, die in de t.v. werkzaam zijn, een nationaal bestel bron zijn van allerlei gewetensconflicten. Bij het huidige radiobestel kunnen katholieke medewerkers in de eerste plaats werkgelegenheid vinden bij de K.R.O. en vervolgens op grond van principiële bezwaren vrijgesteld worden van medewerking aan bepaalde programma's. Van het standpunt der godsdienstig-zedelijke belangen van katholieke medewerkers bestaat daarom o.i. de plicht, ook aan de vrije televisie, evenals de vrije radio, voorkeur te geven.

Er is ook nog een argument van economische aard en wel ten bewijze, dat de vrije televisie aanmerkelijk goedkoper zal zijn dan enige andere vorm. Naarmate een instelling wordt losgemaakt van sterke innerlijke motieven, worden de verhoudingen verambtelijkt en gaat de werkkraacht veelal niet uit boven hetgeen strikt verplicht is. Ervaring heeft wel geleerd, dat exploitatie van een onpersoonlijk bedrijf niet de liefde en het idealisme kan opbrengen, niet dezelfde volharding en opoffering als een bedrijf dat op enig beginsel is gebouwd. Wij zien dat wel heel sterk bij de katholieke pers in ons land. Daarom ook is een radiobestel, gegrondvest op Omroepverenigingen, die een eigen ideaal vertegenwoordigen, stellig economischer, zelfs al zou dit leiden tot vervoeelvoudiging van programma-staven.

Een voorbeeld: de Ned. Radio-Unie bezit eigenlijk één orkest-apparaat, opdat men economischer zou kunnen werken; maar dat heeft geen vermindering gebracht van het aantal orkesten en van musici, vergeleken met de toestand van vóór de oorlog, toen men over een teveel klaagde. In die dagen hebben tegenstanders van het toenmalig radiobestel gezegd — en na de bevrijding hebben zij het herhaald — dat iedere Omroepvereniging haar eigen orkest wilde hebben. Dat waren er toen vier; na de concentratie in de Unie zijn er evenzeer vier orkesten en wel van groot formaat, n.l. het Radio Philharmonisch Orkest (± 100 musici), het Omroeporkest (± 70), het Metropole Orkest (40) en het Promenade-orkest (40); en alsof die niet genoeg ware: een Kamerorkest (± 30 man).

Met dit voorbeeld bedoelen wij slechts uit te spreken, dat eenzelfde gang van zaken kan worden verwacht bij een grote concentratie op het gebied van televisie. Te sterke concentratie voert steeds tot overschrijding van het economisch optimum. Een voorbeeld is het dure kind, dat Ned. Radio-Unie heet. Dat alles is een motief te meer om te werken voor een vrije televisie, evenals in het vooruitzicht van de (nog steeds niet behandelde) Radiowet moet worden geijverd voor het behoud van de vrije omroep, liefst zonder klemmende banden van Ned. Radio-Unie of Ned. Televisie-Stichting.

T.V.reclame — moeilijke zaak bij financiering.

Van recente datum zijn enkele in de pers gemaakte opmerkingen van twee bekende Omroepleiders, de heren Rengelink en Repko, over de kapitalen die de televisie verslindt. Ongeveer zó luidt de conclusie: de Omroepverenigingen kunnen dit alles niet financieren; dus zal de Regering financiële injecties moeten toedienen. Wat zegt nu de tweede t.v.notea over de kosten?

In zijn advies heeft de Televisieraad een overzicht gegeven van de uitgaven, die in de komende negen jaar nodig zijn en daarbij de verwachting uitgesproken, dat na die periode de op-

brengst van het kijkgeld voldoende zal zijn om daaruit alle aan de t.v. verbonden uitgaven te voldoen. Deze opbrengst is uiteraard afhankelijk van de toeneming van het aantal kijkers, waaromtrent het college tweeërlei prognose geeft: de eerste opstelling gaat uit van een langzamer uitbreiding van het aantal zenduren dan de tweede, waarmee ook een meer of minder snelle groei van het aantal kijkers overeen komt. Het staat thans echter wel vast, dat de uitbreiding van de t.v.dienst slechts zeer geleidelijk kan worden verwezenlijkt. Daarom komt het de Regering juist voor, zich te houden aan de voorzichtige prognose, welke de inkomsten over negen jaar raamt op rond 12 miljoen gulden. Daartegenover staan in dezelfde periode uitgaven tot een bedrag van rond 38½ miljoen gulden. De hier bedoelde cijfers, beschouwd als indicaties van de orde van grootte, bieden een bruikbare basis voor een raming van de bedragen, die de Regering zal moeten beschikbaar stellen.

Aanvankelijk evenwel zullen de uitgaven veel hoger liggen dan het gemiddelde bedrag, omdat de opbrengst van kijkgeldden nog gering is en juist in het begin belangrijke bedragen voor investeringen nodig zijn. Voor de huidige periode tot 1 Januari 1955 wordt gerekend op een uitgave van totaal ongeveer 2½ tot 3 miljoen gulden (op de begroting komt een stelpost van 2 miljoen gulden voor). Daartegenover staan de inkomsten uit de heffing van kijkgeld, geraamd op f 250.000 in 1954.

Dat zijn indrukwekkende bedragen; en nu kan men wel, evenals mr Jan Derks in „De Telegraaf” van 1 December 1953 heeft gedaan, een pleidooi houden voor reclame in de televisie, ten einde de hoge exploitatiekosten van de t.v. gedeeltelijk te kunnen dekken, doch men moet met zulk een experiment uiterst voorzichtig zijn. Van de commerciële t.v. in Amerika hebben wij filmstrips gezien, die werden vertoond gedurende reportages op hoog niveau, maar die getuigden van grote wansmaak. Dat is het ook, als men een ernstig kunstenaar ziet optreden in reclame-uitzendingen voor enig poetsmiddel; en wij zouden zeggen: dat is het evenzeer, als de wereldbegaamde t.v.priester bisschop Fulton Sheen in het sponsored program van de States een geestelijke uitzending moet laten onderbreken voor de aanbeveling van een materiële zaak.

Wij zouden al zeer voortvarend zijn, indien wij in eigen land reclames, mits van hoog gehalte, gingen toelaten op zodanig tijdstip van de t.v.uitzending, dat het programma niet werd beïnvloed. Een televisiemedewerker van een der Omroepen heeft daarover al eens rapport uitgebracht, maar de Ned. Televisiestichting voelt er niets voor. Wij zullen er het zwijgen toe doen, nauwlettend toeziend op de gang van zaken in het Britse parlement, waar een wet op de commerciële t.v. is aanhangig gemaakt, doch waarvan althans de stijlvolle Engelsman niets wil weten. Reeds kwam een kernachtige reactie in een open brief

van Christopher Mayhew, lid van het Lagerhuis: reclame in de televisie ruïneert de kwaliteit van de uitzending.

Invloed op gezins- en volksleven.

Het is vooralsnog moeilijk te zeggen, welke invloed — en nu bedoelen wij niet de morele invloed — de televisie zal hebben op het gezins- en volksleven. Met betrekking tot de radio heeft het Centraal bureau van de statistiek onlangs merkwaardige bevindingen gepubliceerd, die zeker niet bepalend voor de televisie kunnen worden genoemd. Maar toch wel staat vast, dat het binnendringen van de televisie in de woningen het aantal kijkers ongetwijfeld sterk zal vergroten; en de invloed zal dan groter zijn dan die van de film. Daarbij komt, dat men in de huiskamer het geziene gemakkelijker kan bespreken, ook al omdat het doorgaans van geheel andere aard is dan hetgeen in radio of bioscoop wordt geboden. Dit alles roept intenser meeleven op, hetgeen — zoals wij eerder hebben opgemerkt — voordelen, maar ook nadelen kan hebben. De invloed op gezins- en volksleven zal nog wel niet aanstonds te constateren zijn; daarvoor moet de t.v. eerst zijn ingeburgerd en het aantrekkelijke van het nieuwe hebben verloren. Maar dat de t.v. een grote rol zal spelen in de samenleving en invloed uitoefenen op volksmoraal en maatschappelijk leven is vrij zeker.

Het is te verklaren, dat Paus Pius XII in zijn brief aan het episcopaat van Italië heeft geschreven over een zekere angst, waarmee ook de Kerk de invloed van de televisie ziet komen. En nog pas een maand geleden, kort na zijn treffende zes-talige t.v.rede op Pinksterzondag, heeft de heilige Vader het Office international du film catholique gewaarschuwd, dat men toch vooral godsdienst en zeden moet stellen boven kunst. De richtlijnen voor een nieuw radiobestel, door het Centrum voor Staatkundige Vorming in 1948 voorgesteld, sluiten aan bij de pauselijke bezorgdheid, ook waar ze van toepassing zijn op een t.v.-bestel. Verder stemt het verheugend, dat de Katholieke Culturele Raad onlangs zich uitvoerig, deels deskundig, heeft laten voorlichten omtrent het actuele vraagstuk van de televisie, als ter inleiding op het televisiecongres, dat in het komende najaar door het Nederlands Cultureel Contact zal worden gehouden.

De bijdrage, die wij hier aan het actuele vraagstuk van de televisie mochten wijden, pretendeert naar onze bescheiden, nochtans op ervaring berustende mening een t.v.bestel te verdedigen, dat de belangen van gezin en volk beschermt en in zijn totaliteit werkelijk nationale waarden bezit.

Hilversum, Augustus 1954.

Zijn wij wel ingelicht, dan wordt ons standpunt ten aanzien van het t.v.vraagstuk in hoofdzaken gedeeld door de commissie, die door het

Centrum voor Staatskundige Vorming in 1951 werd ingesteld, bij de samenstelling waarvan is rekening gehouden met de wenselijkheid, dat de onderscheiden waarden alle bijzondere belangstelling zouden ondervinden van in het betreffende vlak meer deskundige zijde: dr F. J. P. van Dooren, voorzitter; de heer W. C. M. Mutsaers econ. drs; de heer P. A. M. Speet directeur van de K.R.O., bij uitstek deskundig met betrekking tot omroepzaken; mej. dr M. H. Jacobs als lid ter beklemtoning van de culturele waarden; mr dr P. J. Witteman en de heer J. M. Peters, leden van respectievelijk de Eerste- en Tweede Kamer, ter beoordeling van het vraagstuk vanuit de politieke gezichtshoek; drs H. Loevendie secretaris van de Commissie. (Het rapport van de Commissie zal — zoals wij hebben vernomen — spoedig verschijnen).

v. O.

Politieke Kanttekening

De Kamer op reces; het Kabinet-Drees vast in het zadel; geen parlementaire debatten over het mandement; de Katholieke Werkgemeenschap van de P.v.d.A. sluit overgang naar de K.V.P. uit en onderzoekt nog steeds andere alternatieven; in de K.N.P. is Welter nog oppermachtig; de linkervleugel van de P.v.d.A. klapwiekt; de jonge liberalen vragen om vernieuwing en verjonging van de V.V.D. en wisselen knipoogjes met rechtse groepen van de P.v.d.A.; de K.V.P. inspireert haar leden, jong en oud, tot fris leven; het N.V.V. zoekt kracht in isolement.

Buiten onze grenzen — zijn er nog grenzen? — voor het eerst na de Duitse en Japanse capitulatie Mars op de plaats rust; de koude oorlog gaat door; Frankrijk herwint zijn vertrouwen rondom Coty en Mendès-France; in Perzië en Egypte klaart de lucht op; de kansen van de E.D.G. stijgen in Italië en Frankrijk; Amerika grimmer dan ooit tevoren.

De Nederlandse politieke weerpropheten zitten met de handen in het haar. Wat gaat er in Den Haag gebeuren na Prinsjesdag? Zij plaatsen de binnenlandse twisten tegen de achtergrond van de dreigende wereldsituatie.

Moet met een kabinetscrisis gerekend worden? De Regering kan zonder een blos van schaamte de Troonrede van 15 September 1953 naslaan en getuigen: veel van hetgeen wij verleden jaar beloofden hebben

wij volbracht en in het derde jaar komt de rest van de oogst binnen. Leggen wij de facta naast dit staatsstuk.

De opbouw van de defensie binnen het kader van de N.A.T.O. is regelmatig voortgegaan; Minister Staf kan tevreden zijn.

De Europese gemeenschap wacht op Frankrijks beslissing over de E.D.G., Benelux en Duitsland gingen voor.

De Benelux boekt vooruitgang.

Verbetering van de Betrekkingen met Indonesië lijkt nog steeds niet uitgesloten.

De nieuwe rechtsorde met betrekking tot de West werd door de Tweede Kamer aanvaard.

De gevolgen van de stormramp zijn overwonnen. Gigantische waterstaatwerken worden aangepakt.

Ondanks de enorme kosten voor dijkherstel en defensie-inspanning konden de belastingen met zowat een half miljard worden verlaagd. De midden-groepen en het bedrijfsleven herademen.

Het buitenlands betalingsverkeer heeft zich sprongsgewijs ten goede gewijzigd. De gouden deviezenreserve wijst recordcijfers aan.

Productie en werkgelegenheid, ondanks beëindiging van de Marshall-hulp, liggen op ongekend hoog niveau; er is eerder een tekort dan een overschot aan werkrachten.

De P.B.O. komt op gang.

Het bouwprogram van 65.000 woningen kan worden uitgevoerd.

De studie omtrent wijziging van het systeem der loonvorming nadert haar einde.

Het verbod van industriële arbeid van 14-jarige meisjes is door de Tweede Kamer goedgekeurd.

De gezondheidstoestand van ons volk is in vergelijking met andere landen voorbeeldig.

Het rapport van de Commissie Achterstallige Betalingen onderzocht in het parlement een gunstig onthaal.

Het toegezegde ontwerp-Politiewet is verschenen.

De pensioenen werden aangepast aan de gestegen kosten van levensonderhoud.

De grote plannen omtrent het onderwijs zijn voor een goed deel reeds bij de Staten-Generaal ingediend.

Wel zelden zijn op de woorden van een Troonrede zoveel daden gevolgd.

Nederland werd in de afgelopen periode goed geregeerd; de samenwerking tussen ministers en kamers bracht iets groots tot stand; hoofdelijke stemmingen waren eer uitzondering dan regel. De wereldpers spreekt van: le miracle hollandais.

Zal er onder deze omstandigheden een breuk ontstaan in het kabinet? En zo ja, met welk doel? De P.v.d.A. kan het avontuur alleen wagen wanneer ontbinding der kamers volgt.

De bezadigde socialisten bestuderen het krijgsplan. Wanneer het kabinet homogeen

blijft bij het ontwerpen van de Troonrede, maakt de P.v.d.A.-fractie bij de algemene beschouwingen geen kans. Zal de crisis dus uitbreken vóór de derde Dinsdag van September? Waarom is hij dan niet eerder gekomen? Neen, zeggen de politieke auguren: de gewone zitting der Staten-Generaal zal normaal geopend worden met een Troonrede als een klok. Eerst daarna kan Mr Burger zijn grote kans grijpen met alle risico's van dien. De bom kan ook verkeerd barsten. De spits van de aanval kan dan alleen mikken op de socialistische ministers. Het conflict Stikker-Oud is een baken in zee. Oud kon dat wagen tegen de eenzame liberale minister. Kan Mr Burger het zich veroorloven tegen Drees, Donker, Mansholt, van de Kieft en Suurhof — stuk voor stuk ooilammen der partij?

Hoe noemde Dr Drees dat incident ook weer? „Een rare crisis”. Ook Mr Donker weet er als formateur van mee te praten. En hoe wanneer de Katholieke socialistische fractieleden hun mandaat niet hebben neergelegd vóór Prinsjesdag? Een raid tegen de Bisschoppen werkt als een boemerang.

Vacantie-puzzle: hoe kan technisch en politiek hic et nunc een kamerontbinding worden uitgelokt?

De politieke kanttekenaars doet aan de weddenschap niet mee.

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN, DR. L. A. H. ALBERING
DRS. A. W. H. J. QUAEDVLIEG, MR. J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

SEPTEMBER

NUMMER 7

Enige aspecten van de huidige *L*oonpolitiek

DOOR DR. L. H. J. CRIJNS

Evolutie in de loonvorming

De loonvorming heeft in de laatste halve eeuw grote veranderingen ondergaan. Aanvankelijk geschiedde de loonvorming per onderneming. Het gevolg was, dat de lonen binnen een en dezelfde bedrijfstak per onderneming sterk uiteen konden lopen. Daarna ontwikkelde zich geleidelijk de collectieve arbeidsovereenkomst. De lonen werden bedrijfstaksgewijze geregeld met als gevolg, dat de lonen der ondernemingen binnen dezelfde bedrijfstak niet meer die belangrijke verschillen konden vertonen. Wel bleven er belangrijke divergenties tussen de bedrijfstakken onderling, waarvan de lonen der landarbeiders een sprekend voorbeeld vormden. Vervolgens deed in 1945 het huidige systeem van de collectieve en geleide loonvorming zijn intrede. Collectief in deze zin, dat de lonen nog steeds zouden worden geregeld tussen de organisaties van werkgevers en werknemers; geleid in die zin, dat de loonvorming sindsdien onderworpen zou zijn aan het toezicht van het College van Rijksbemiddelaars. De lonen zouden in het vervolg nationaal worden gezien en getracht zou worden de verschillen tussen de lonen in de diverse bedrijfstakken na verloop van tijd via de werkclassificatie nader te bepalen. Dat de functie van de Rijksbemiddelaars hierdoor een wezenlijke verandering onderging, behoeft geen uitvoerig betoog. Hadden zij vóórdien een werkelijk bemiddelende functie, welke hierin bestond dat zij bevoegd waren partijen op te roepen en tussen twee standpunten te bemiddelen, thans zou het College van

Rijksbemiddelaars namens de Regering een bepaalde loonpolitiek gaan volgen en zelf als partij gaan optreden.

In overeenstemming daarmee werden de bevoegdheden van het College dan ook sterk uitgebreid, waartoe verwezen mag worden naar het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 en de z.g. Richtlijn van 15 October 1945. Tenslotte deed daarnaast in November 1948 een nieuw systeem zijn intrede, t.w. van de meestal algemeen verplichte loonronden, waarbij het algemeen loonniveau werd gekoppeld aan het algemeen prijsniveau. Het initiatief hiertoe werd genomen door het Kabinet en niet door het College van Rijksbemiddelaars. De bemoeienis werd bij de Regering zelf gelegd en aan het College van Rijksbemiddelaars ontnomen. Het College werd de eerste maal zelfs niet gehoord of om advies gevraagd. Het werd enkel met de uitvoering belast. De algemene loonronden berusten dus niet op het B.B.A. ; in zekere zin druisen zij daar zelfs tegen in, in zoverre zij nl. een belangrijk verstarrend element hebben gebracht in het wettelijke systeem.

Tot zover de evolutie in de loonvorming in vogelvlucht.

Het systeem van de algemeen verplichte loonronden

De eerste vraag is, of het systeem van de algemeen verplichte loonronden, waarbij het algemeen loonniveau wordt gekoppeld aan het algemeen prijsniveau, moet worden gehandhaafd. Wij menen hierop negatief te moeten reageren en wel voornamelijk op grond van de volgende overwegingen :

1. De verantwoordelijkheid voor de loonvorming wordt door de algemene loonronden volledig gecentraliseerd bij de Overheid, waartegen het subsidiariteitsbeginsel zich verzet.
2. De centrale bemoeiing van de Overheid met de loonvorming in de vorm van algemeen verplichte loonronden vormt een van de voornaamste verstarrende elementen in het loonbeleid en tast hierdoor het dynamisch karakter van de loonvorming in belangrijke mate aan.
3. Het vastkoppelen van het algemeen loonniveau aan het algemeen prijsniveau werkt het „millimeteren” in de hand. Dit verwekt een gevoel van onbehagen, zoals in het afgelopen jaar overduidelijk is gebleken.
4. Algemene loonronden hebben een uniformerende en nivellerende tendens. Alle bedrijfstakken en ondernemingen worden zonder meer over één kam geschoren, zonder dat rekening wordt gehouden met de omstandigheden van tijd en plaats, waarin deze verkeren. Opvallend is dat de laatste algemene loonronde een grotere differentiëring te zien gegeven heeft ondanks de nivellerende tendens van de algemene loonronden. Dit is evenwel uitsluitend te danken geweest aan de druk, welke door het bedrijfsleven werd uitgeoefend.
5. Algemeen verplichte loonronden hebben het bezwaar, dat

zij geheel of gedeeltelijk te niet worden gedaan, wanneer de ondernemers deze in de prijzen doorberekenen. Daarbij komt nog dat de mensen met de vaste inkomens tengevolge van die prijsstijging zelfs worden gedupeerd.

Het huidige systeem van de collectieve en geleide loonvorming

De tweede vraag, welke hier aan de orde wordt gesteld, is of het huidige systeem van de collectieve en geleide loonvorming moet worden bestendigd. Alvorens hierop een antwoord te geven, is het noodzakelijk de belangrijkste voor- en nadelen van dat systeem in het kort te memoreren.

Voordelen :

1. Het heeft na de bevrijding een belangrijk aandeel gehad in de bestrijding van het acute inflatie-gevaar, waaraan ons land was blootgesteld.
2. Het heeft de arbeidsrust sterk bevorderd. Het motto luidde immers: „Eerst aan het werk, dan kunt gij over looneisen komen praten”. Zowel het aantal als de duur van de stakingen bleef hierdoor zeer beperkt.
3. Het heeft het organisatorisch overleg aanzienlijk gestimuleerd. Wilden de bedrijfstakken hun lonen geregeld zien, dan moesten zij met uitgewerkte voorstellen bij het College van Rijksbemiddelaars ter tafel komen. Men was derhalve gedwongen naar partijen te zoeken en intern overleg te plegen. Het loonoverleg voerde vaak ook tot een geregelde samenwerking op andere terreinen.
4. Het heeft de bestudering van de loonproblematiek bevorderd. Men denke o.m. aan vraagstukken als werkclassificatie, merit-rating, gemeten tarieven e.d.
5. Het systeem heeft tenslotte de productiviteitsgedachte in ons land aanzienlijk veld doen winnen.

Nadelen :

1. De verantwoordelijkheid wordt door dit systeem in eerste instantie gelegd bij het College van Rijksbemiddelaars, hetgeen niet bevorderlijk kan worden genoemd voor de ont-plooiing van de zelfverantwoordelijkheid van de bedrijfsge-noten zelf. Men denke in dit verband aan het verschijnsel dat vele werkgevers zich vaak hebben verscholen achter het College van Rijksbemiddelaars en de weg van de minste weerstand bewandelden door maar al te vlug het: „non possumus” te laten horen. Van de zijde der werknemers bezien komt dit tot uiting in het gedesinteresseerd zijn van de gewone man in de loonvorming. De afstand tussen hem en de partijen bij het looncontract is te groot. En het ont-breken van interesse is voor de persoonsontwikkeling nu niet bepaald een stimulans.
2. Ofschoon zulks niet inhaerent is aan het systeem, leidt dit

gemakkelijk tot grote uniformering en nivellering. Kan dit reeds niet op zuiver economische gronden worden goedgekeurd, omdat de dynamica der loonvorming nu eenmaal de uit uniformering en nivellering voortspruitende statische rust niet kan verdragen, erger is dat dit ook ethisch niet te verantwoorden is. De encycliek „Quadragesimo Anno” stelt immers uitdrukkelijk, dat de lonen ook in overeenstemming moeten zijn met de omstandigheden, waarin de onderneming verkeert, en dat het volkomen redelijk is dat de arbeiders mede profiteren van de goede resultaten, welke ook dank zij hun arbeid door de onderneming zijn behaald. In feite is de situatie evenwel deze, dat het loonpeil is afgestemd op de grensonderneming, d.i. de onderneming die bij het huidige loonpeil nog juist zonder verlies werkt. Alle ondernemingen, die efficiënter of onder gunstiger condities werken, zien zich winsten in de schoot vallen, waarvan de arbeiders niet of onvoldoende profiteren.

3. Het systeem geeft aanleiding tot een overdreven perfectionisme. De verschillen van tijd en plaats kan men nimmer op bevredigende wijze opvangen in een centraal geleide loonpolitiek. De levende realiteit laat zich niet in schema's vastleggen. Probeert men dit wel, dan zal het onherroepelijk leiden tot een psychologisch gevoel van afkeer bij betrokkenen. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat in de publieke opinie momenteel zulk een grote drang bestaat naar meer vrijheid in de loonvorming, welke drang men o.i. moeilijk zal kunnen negeren.
4. Een directe looncontrôle kan gewenst en noodzakelijk zijn in abnormale omstandigheden, met name bij het optreden van een acuut inflatie-gevaar. En dan zal men nog moeten bedenken, dat deze noodzaak ingaat op het moment, waarop blijkt, dat de globale middelen niet de gewenste uitwerking hebben. Immers men moet bij het bestrijden van een inflatie eerst de globale middelen aanwenden, t.w. belastingverhoging, credietcontrôle, inkrimping der overheidsuitgaven, het aanmoedigen van de besparingen in de particuliere sector, en daarna pas de directe middelen, waartoe o.m. de prijzen looncontrôle behoren. In de huidige situatie behoeft men geen van beide categorieën in te schakelen. Er is immers geen sprake van een inflatie, integendeel van een deflatie, welke voornamelijk door de lagere inkomensgroepen schijnt te worden veroorzaakt, welke groepen te weinig koopkracht ter beschikking zouden hebben.

Richtlijnen voor nieuw systeem

Naar onze mening zal thans gestreefd moeten worden naar een systeem van loonvorming, waarin de nadelen van het huidige stelsel zijn opgeheven en de voordelen van dit laatste zoveel

mogelijk zijn gehandhaafd. Het nieuwe systeem zou daartoe op de volgende grondprincipes moeten rusten :

1. Het algemeen belang eist een zekere beheersing van het algemeen loonniveau en een coördinatie tussen de bedrijfstakken. Een terugkeer tot de volledige vrije loonvorming is niet gewenst.
2. Die loonbeheersing en coördinatie zal worden opgedragen aan de Sociaal-Economische Raad, het representatieve lichaam van het bedrijfsleven in zijn totaliteit.
3. De bedrijfstakken, welke reeds een P.B.O. kennen, zullen hun eigen verantwoordelijkheid t.a.v. de loonvorming in hun bedrijfstak moeten kunnen uitoefenen. De verordenende bevoegdheid zal dus niet alleen aan de top (S.E.R.), doch ook aan de voet moeten worden gegeven (bedrijfstakken met P.B.O.).
4. De loonbeheersing zal zeer soepel worden uitgeoefend teneinde de dynamica van de loonvorming te handhaven en verstarring te voorkomen. Het toezicht van de S.E.R. en de lagere P.B.O.-organen zal niet gebonden worden aan algemene richtlijnen. Het zal een kwestie moeten worden van wederzijds overleg, waarbij getracht wordt in redelijkheid en vrijheid de juiste oplossingen te vinden. De Regering behoudt vanzelfsprekend een veto-recht teneinde te voorkomen dat het algemeen belang wordt geschaad.
5. De economische situatie, waarin de bedrijfstakken c.q. ondernemingen verkeren, zal, ofschoon niet de enige, dan toch één van de maatstaven bij het vaststellen van de lonen dienen te zijn. Een marge-politiek zou niet moeten worden gevolgd.
Het lijkt wenselijk, dat de S.E.R. de bestudering van de loonproblematiek, de productiviteit, de bezitsvorming, de winstdeling e.d. krachtig bevordert.

Nijmegen, 12 Sept. 1954.

De Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (Unesco)

door B. J. E. M. de Hoog Ec. Drs.

De Organisatie van de Verenigde Naties, ontstaan uit het besef dat voor een duurzame vrede de totstandkoming van een supra-nationale gemeenschap, gebaseerd op het gevoel van saamhorigheid, op het recht en op de waardigheid van de menselijke persoon, een onontbeerlijke voorwaarde is, heeft beter ingezien dan de Volkenbond na de oorlog van 1914-1918, dat de geestelijke waarden voor het behoud van de vrede van doorslaggevende betekenis zijn. In het Handvest van de Verenigde Naties wordt in artikel 1 gesproken over „internationale samenwerking voor de oplossing van economische, *culturele* en *humanitaire* vraagstukken” en in artikel 55 over „de internationale samenwerking op het gebied van de *cultuur* en van het *onderwijs*”.

Om de internationale samenwerking op deze terreinen te organiseren werd opgericht: de Economische en Sociale Raad der Verenigde Naties en daarmee verbonden een netwerk van internationale organen, genaamd „Specialised Agencies”, waarvan bij wijze van voorbeeld hier genoemd worden de International Labour Organisation (I.L.O.), de Food and Agricultural Organisation (F.A.O.), het International Monetary Fund en de World Health Organisation (W.H.O.).

De Unesco onderscheidt zich van de andere „Specialised Agencies” op de eerste plaats door de omvang van haar werkterrein. Het gebied van onderwijs, wetenschap en cultuur is schier onbeperkt, terwijl het werkterrein van bijvoorbeeld de Internationale Arbeidsorganisatie, van de Wereldgezondheidsorganisatie, van de Internationale Organisatie voor de Burgerluchtvaart vrij nauwkeurig kan worden omschreven. En op de tweede plaats: de activiteiten van alle andere „Specialised Agencies” bewegen zich veeleer op het materiële vlak, terwijl

de Unesco zich bezig houdt met geestelijke goederen en met de menselijke geest zelf.

In de preambule tot de constitutie van de Unesco komt deze bekommernis om geestelijke waarden dan ook duidelijk tot uiting. De Regeringen van de Staten die namens hun volken partij zijn bij het stichtingsverdrag, verklaren o.a. dat zij er van overtuigd zijn „dat de ruime verbreiding van beschaving, en de opvoeding der mensheid tot gerechtigheid en vrijheid en vrede, onontbeerlijk zijn voor de waardigheid van de mens, en dat dit een heilige plicht is die alle volken moeten vervullen”, „dat een vrede, uitsluitend gegrondvest op de publieke en economische overeenkomsten der Regeringen, niet een vrede zou zijn, die de eenstemmige, blijvende en waarachtige steun van de volken voor zich zou kunnen winnen, en dat de vrede derhalve, wil hij bewaard blijven, gevestigd moet worden op het intellectuele en morele saamhorigheidsgevoel van de mensheid.” Ook in de wijze waarop het doel van de organisatie wordt omschreven, is deze zelfde bekommernis om geestelijke waarden typerend: „... bij te dragen tot vrede en veiligheid door het bevorderen van samenwerking tussen de volken op het gebied van onderwijs, wetenschap en cultuur, teneinde eerbied te wekken voor gerechtigheid, voor de rechtsorde en voor de rechten en de fundamentele vrijheden van de mens, die zonder onderscheid van ras, taal of godsdienst aan de volken der aarde worden toegekend door het Handvest van de Verenigde Naties”.

Alvorens na te gaan hoe de Unesco, in overeenstemming met de principes neergelegd in de preambule tot de Constitutie, deze doelstellingen tracht te verwezenlijken, geven wij een kort overzicht van de structuur van de organisatie.

De Unesco kent drie organen: De Algemene Conferentie, de Uitvoerende Raad en het Secretariaat.

De Algemene Conferentie, waarin alle ledenstaten zijn vertegenwoordigd — alle landen die lid zijn van de UNO hebben het recht toe te treden tot de Unesco — komt eenmaal in de twee jaar bijeen. Haar voornaamste functie bestaat in het vaststellen van het werkprogramma en van de begroting. Zij benoemt de leden van de Uitvoerende Raad en de Directeur-Generaal.

De Uitvoerende Raad draagt de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het programma. De Raad komt minstens twee maal per jaar bijeen en bestaat uit twintig leden, die om hun persoonlijke capaciteiten worden gekozen en die niet als vertegenwoordigers van hun Regeringen optreden. Tijdens de Achtste Algemene Conferentie, welke in de maanden November-December van dit jaar te Montevideo zal worden gehouden, zal echter een voorstel tot Constitutiewijziging aan de orde komen, waarbij wordt bepaald, dat de leden van de Uitvoerende Raad voortaan vertegenwoordigers van hun Regeringen zullen

zijn. Nederland is in de Raad vertegenwoordigd door Dr. F. Bender, oud Hoofd van de Afdeling Buitenlandse Betrekkingen van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, thans Kanselier-Directeur aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Dr. Bender bekleedt sinds 1952 het vice-voorzitterschap van de Uitvoerende Raad.

Het Secretariaat is belast met de uitvoering van de lopende werkzaamheden. Aan het hoofd van het Secretariaat staat de Directeur-Generaal, sinds 4 Juli 1953 Dr. Luther Evans, oud-Directeur van de Library of Congress te Washington. In de Constitutie is uitdrukkelijk bepaald dat de ambtenaren van het Secretariaat, te benoemen door de Directeur-Generaal, geen instructies mogen ontvangen of opvolgen van de Regering van hun land noch van enige andere autoriteit buiten de organisatie.

Teneinde de actieve deelname aan het werk van de Unesco door de verschillende ledenstaten te bevorderen, wordt in het statuut aangedrongen op de oprichting van zgn. Nationale Commissies. De voornaamste taak van deze commissies is de Regeringen te adviseren in aangelegenheden betreffende de samenstelling en de uitvoering van het Unesco-programma. Ze worden voor het overgrote deel gevormd door vertegenwoordigers van nationale organisaties op het gebied van onderwijs, wetenschap en cultuur, zodat via de Nationale Commissies de medewerking van personen, groeperingen en instellingen in de verschillende ledenstaten aan de activiteiten van de organisatie wordt verkregen.

De „Nederlandse Commissie voor Internationale Samenwerking op het gebied van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur” (Nationale Unesco Commissie) bestaat uit 40 leden. Zij komt tenminste twee maal per jaar in het Vredespaleis te 's-Gravenhage ter vergadering bijeen. Zij staat sinds haar oprichting onder voorzitterschap van Prof. Dr. H. R. Kruyt. Naast de Nationale Unesco Commissie bestaat in ons land het „Unesco Centrum Nederland”, gevestigd te Amsterdam. Dit Centrum treedt op als voorlichtings- en documentatiecentrum.

Wanneer in de preambule tot de Constitutie de overtuiging wordt uitgesproken dat de werken des vredes alleen kunnen worden opgebouwd in de geest der mensen, wanneer de verbreiding van beschaving en de opvoeding der mensheid tot gerechtigheid, vrijheid en vrede een plicht wordt genoemd, welke alle volken moet vervullen, wanneer met grote nadruk wordt gewezen op de doorslaggevende betekenis van het intellectuele en morele saamhorigheidsgevoel der mensheid voor de totstandkoming van een werkelijk duurzame vrede, kan men deze uitspraken beschouwen als de grondslag voor de activiteiten

van de Unesco, als een brede gemeenschappelijke basis voor internationale samenwerking in de zin als bedoeld in het artikel, dat de doelstellingen van de Unesco omschrijft.

Deze samenwerking zal echter slechts mogelijk zijn indien, afgezien van de principes welke in de preambule zijn neergelegd en die de bestaansgrond van de organisatie aangeven, een neutrale houding wordt aangenomen ten aanzien van de verschillende geestelijke stromingen en krachten die de voedingsbodem zijn van de cultuur der mensheid. Dit betekent dat de Unesco principieel geen enkele levens- of wereldbeschouwing tot de hare kan maken. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat de pogingen van de eerste Directeur-Generaal van de Unesco, Dr. Julian Huxley, om het werk van de Unesco te baseren op een eigen filosofie, heftige tegenstand ondervonden. Het wetenschappelijk of evolutionistisch humanisme, dat door Huxley werd gezien als een wereldbeschouwing welke de eenzijdigheid en partijdigheid van met elkaar strijdige wereld- en levensbeschouwingen als die van de Islam, van het Katholicisme, van het Protestantisme, van het Budhisme, van filosofieën, gebaseerd op politiek-economische leerstellingen, zoals Marxistisch communisme, liberalisme, socialisme en andere, alsook de eenzijdigheid van moderne filosofische stromingen als bijvoorbeeld existentialisme en spiritualisme zou vermijden, beschouwde men terecht als een filosofie te meer, die aan de reeks door Huxley zelf opgesomd, werd toegevoegd.

Het principe van de neutraliteit, dat omwille van een zo breed mogelijke internationale samenwerking moet worden gehandhaafd, zou daardoor zijn opgeheven. De Unesco pretendeert dan ook niets anders te zijn dan „een samenbundeling van praktische maatregelen, een functioneel centrum, dat samenwerking met de ledenstaten en van de ledenstaten onderling beoogt”¹⁾ ter bereiking van de hierboven aangegeven doeleinden.

Het programma van de Unesco zal dienovereenkomstig bestaan uit praktische projecten, waaraan vertegenwoordigers van de meest uiteenlopende geestesstromingen hun medewerking zullen kunnen verlenen, mits zij de overtuigingen van de Unesco, neergelegd in de preambule, delen. Indien men kennis neemt van de samenstelling van het programma van de Unesco, zal blijken dat de voorgestelde projecten, ondanks de diversiteiten van wereld- en levensbeschouwing, inderdaad geëigend zijn om in internationaal verband te worden verwezenlijkt. Dat zij beantwoorden aan de doeleinden, als geformuleerd in de Constitutie, zal vanzelf duidelijk zijn.

¹⁾ Dr. F. Bender : „Unesco na zes jaren”.

Wij laten hier enigszins schematisch een kort overzicht van het programma volgen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen permanente projecten en aflopende projecten.

Permanente projecten :

a) het bevorderen van internationale samenwerking door het verlenen van financiële en technische steun aan bestaande internationale organisaties en het stimuleren van de oprichting er van. Zo werden op initiatief van de Unesco in het leven geroepen het Internationale Theater Instituut, de Internationale Raad voor Musea, de Internationale Vereniging van Universiteiten, de Internationale Vereniging voor Politieke Wetenschappen, e.a.

Op wetenschappelijk gebied bevorderen een aantal zgn. „field science co-operation offices” het contact tussen wetenschappelijke onderzoekers, die hun werk ver van de grote wetenschappelijke centra moeten verrichten. De taak van deze bureaux is o.m. het bevorderen van de uitwisseling van gegevens en publicaties, het organiseren van lezingen, tournee's, e.d.

b) het inrichten van een clearing-house ; het verzamelen, selecteren en verspreiden van gegevens op opvoedkundig, wetenschappelijk en cultureel gebied.

Aflopende projecten :

Naast de permanente diensten, die van onschatbare waarde zijn voor een goede fundering voor de internationale samenwerking op het gebied van onderwijs, wetenschap en cultuur, wordt een programma van meer direct constructieve aard uitgevoerd. Wij noemen hier o.a. :

1) *Basis-onderwijs* : het bijbrengen van dat minimum aan kennis dat noodzakelijk is om de levensstandaard te verbeteren (Analfabetisme). Teneinde de regeringen van de betrokken landen bij te staan in hun acties, worden missies van deskundigen, op verzoek van de regeringen, uitgezonden. Daarnaast zijn een aantal beperkte projecten op experimentele basis uitgevoerd. bijv. het bekende „pilot project” in de Marbial Valley in Haiti. Teneinde verder het gebrek aan specifiek geschoolde leerkrachten en aan geschikt onderwijs-materiaal voor het basis-onderwijs op te heffen, wordt een net van regionale opleidings-centra opgericht, waarvan het eerste in 1951 in Patzcuaro in Mexico werd geopend. Het doel is tweeledig : ten eerste worden studenten (in Patzcuaro afkomstig uit 16 landen) opgeleid tot leraren, die in het eigen land in staat zullen zijn in nationale centra onderwijskrachten te vormen ; anderzijds bestaat er een afdeling voor het vervaardigen van onderwijsmateriaal, aangepast aan de behoeften van de omgeving. Dit eerste centrum, dat voor Latijns-Amerika bestemd is, is in 1952 gevolgd door een tweede

voor de Arabische landen, in de omgeving van Cairo gelegen. Plannen voor nieuwe centra worden momenteel bestudeerd ten behoeve van Zuid-Azië, het Verre Oosten en Equatoriaal Afrika.

2) *Uitbreiding van het onderwijs.* De Unesco voert een actie voor het uitbreiden van gratis en verplicht lager onderwijs. Ook hier worden deskundigen uitgezonden, terwijl reeds diverse publicaties op dit gebied zijn uitgegeven. Een reeks van regionale conferenties wordt momenteel voorbereid.

Voor de vorming van arbeiders werd in 1952 in Compiègne in Frankrijk een internationaal Centrum voor arbeidersvorming gevestigd. De mogelijkheid van een permanent centrum wordt nu overwogen.

In samenwerking met het Internationaal Bureau voor Onderwijs te Genève wordt een studie gemaakt van specifieke onderwijs-vraagstukken.

3) *Onderwijs en internationale verstandhouding.* Teneinde hiertoe bij te dragen, organiseert de Unesco regelmatig zgn. „seminars” of studiebijeenkomsten, waar o.m. wordt onderzocht op welke wijze het aardrijkskunde- en geschiedenisonderwijs tot het verruimen van een internationale blik kunnen leiden, hoe schoolboeken kunnen worden verbeterd, hoe op scholen over de Verenigde Naties en de gespecialiseerde organisaties kan worden onderwezen. In 1952 heeft een zodanig seminar in Nederland (Woudschoten) plaats gevonden. In 1954 is men begonnen met een „experiment in education for living in a world community”, waaraan vijf Nederlandse middelbare scholen deelnemen.

4) *Wetenschappelijk research.* Internationale samenwerking op wetenschappelijk terrein is reeds lang beproefd en internationale niet-gouvernementele organisaties zijn sterk ontwikkeld. De Unesco onderhoudt hiermede dan ook een hecht contact en verleent aan verschillende organisaties jaarlijkse subsidies.

Onder de grote projecten van de Unesco mogen hier worden genoemd de internationale instituten, die in nationaal verband niet gemakkelijk worden opgericht, o.m. vanwege de hoge daaraan verbonden kosten. Dergelijke instituten worden op initiatief van de Unesco gezamenlijk door een aantal landen in het leven geroepen, bijv. het Internationaal Rekenkundig Centrum te Rome, het Europees laboratorium voor kernfysisch onderzoek te Genève. Een permanent adviserend comité is ingesteld, dat de samenwerking bevordert bij het wetenschappelijk onderzoek over de mogelijkheden van het vruchtbaar maken van woestijnen en andere dorre gebieden.

5) *Popularisering der wetenschap.* Het stimuleren van populair-wetenschappelijke verhandelingen geschiedt o.m. door het regelmatig in het maandblad „Courier” en het persbulletin „Features” publiceren van artikelen over wetenschappelijke

ontdekkingen en gebeurtenissen. In een driemaandelijks tijdschrift „Impact of Science on Society” wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de sociale repercussies van de wetenschappelijke vooruitgang. Jaarlijks wordt de Kalinga-prijs van £ 1000.- voor het beste populair-wetenschappelijke werk uitgereikt.

6) *Culturele activiteiten.* In 1952 kwam een Internationale Auteursrechten Conventie tot stand, die aan buitenlandse auteurs dezelfde rechten verzekert als aan die uit het eigen land. Verder werden de sociale omstandigheden van de kunstenaar bestudeerd en de taak van de musea in verband met het onderwijs. In 1954 werd op initiatief van de Unesco en op uitnodiging van de Nederlandse Regering in 's-Gravenhage een intergouvernementele conferentie gehouden voor de opstelling en de ondertekening van een internationale conventie, regelende de bescherming van roerende en onroerende cultuurgooederen in tijden van gewapend conflict.

Door het catalogiseren van onbekende muziek (bijv. grammofoonplaten van volksmuziek), van kleurenreproducties van schilderijen, e.d. wordt de verbreiding van kunst onder de volken gestimuleerd en vergemakkelijkt. Ook de jaarlijkse publicatie van vertaalde werken is in 1949 weer door Unesco opgenomen en wordt nu in uitgebreidere vorm als de „Index Translationum” voortgezet.

7) *Verspreiding van kennis en cultuur.* De Unesco strekt haar bemoeiingen eveneens uit tot het gebied van pers, film, radio en televisie. Enerzijds betreft dit het verbeteren van de technische faciliteiten voor deze voorlichtingsmedia, anderzijds wordt op grote schaal voorlichtingsmateriaal verstrekt en worden studies ondernomen, waardoor pers, film en radio hun voorlichtende rol beter kunnen vervullen.

8) *Technische hulpverlening.* Naast het uitzenden van deskundigen naar minder-ontwikkelde gebieden volgens het normale programma van de Unesco, werkt de organisatie eveneens mede aan het „Expanded Programme for Technical Assistance” van de Verenigde Naties.

* * *

Een beschouwing van Katholieke zijde over Unesco kan niet aan het feit voorbijgaan dat in de uitvoerige preambule, die men zou kunnen beschouwen als de geloofsbelijdenis van de organisatie de naam van God niet genoemd wordt en ook geen melding wordt gemaakt van de menselijke afhankelijkheid van God. Dit verzuim stoot overigens niet alleen de katholieken, maar met hen allen die in een levende Schepper geloven : christenen, joden, hindoe's, mohammedanen, enz. en kan slechts een kleine groep niet-gelovenden bevrediging schenken.

Volgens christelijke opvatting bestaat er een noodzakelijk verband tussen cultuur en levensbeschouwing. Niettemin staat de Unesco — als organisatie van ledenstaten kan het ook moeilijk anders — neutraal t.o.v. alle godsdiensten. Ondanks deze „officiële” neutraliteit is in de Unesco vaak te onderkennen een brede onderstroom van een zuiver naturalistische en evolutionistische opvatting van het menselijk bestaan. Deze karaktertrekken zijn bijzonder ernstig, daar de Unesco zich, krachtens haar doelstelling, steeds begeeft op het gebied der activiteiten van de menselijke geest: opvoeding, wetenschap en cultuur.¹⁾

Anderzijds is er een breed terrein van praktische activiteiten, waar katholieken, met handhaving van hun eigen inzichten, met andersdenkenden vruchtbaar kunnen samenwerken. De constitutie zelf van de Unesco biedt tal van mogelijkheden, waardoor een positieve katholieke invloed kan worden uitgeoefend. Hier zij gewezen op het groeiende aantal internationale katholieke organisaties dat tot de zogenaamde „consultative arrangements” wordt toegelaten¹⁾ en op de invloed die door katholieken via de nationale commissies of anderszins op de officiële regeringsdelegaties kan worden uitgeoefend.

De oprichting in Parijs van het „Centre Catholique International de coordination auprès de l'Unesco” is van groot belang gebleken. Dit Centre maakt een speciale studie van die activiteiten van de Unesco die vanuit katholiek oogpunt belangrijk zijn. Het heeft daarbij de volle medewerking van het Unesco-secretariaat verkregen. Daardoor is het Centre in staat de internationale katholieke organisaties en geïnteresseerde personen voortdurend over de Unesco voor te lichten. Het bewijst tevens grote diensten als ontmoetingsplaats waar katholieke afgevaardigden gezamenlijk overleg kunnen plegen.

De katholieke invloed zal echter slechts tot gelding kunnen komen, wanneer in elk opzicht competente katholieke krachten beschikbaar zijn, die op tactische wijze, niet het minst door het tonen van een daadwerkelijke, onbevooroordeelde belangstelling, hun diensten aan de organisatie aanbieden.

In feite heeft een „politique de présence” reeds tot waardevolle resultaten geleid.

Het gevaar is niet denkbeeldig dat het secretariaat te Parijs een onaantastbare en allesoverheersende positie in de organisatie gaat innemen. Men zou dit gevaar met een politieke term kunnen aanduiden als dat van een soort etatisme.

²⁾ Het is niet mogelijk — en wellicht ook nog te vroeg — om in het bestek van dit artikel na te gaan welke invloed het toetreden van Sovjet Rusland en zijn satellieten, dat in de afgelopen maanden plaats vond, op de geest en de activiteiten van de Unesco zal uitoefenen.

³⁾ Hiertoe behoort ook de Unie van Christelijke Democraten (Nouvelles Equipes Internationales).

De ambtenaren van de verschillende afdelingen immers beschikken over een ervaring met het werk van de Unesco, vooral wat betreft het samenstellen van het programma, die zelfs door de leden van de regeringsdelegaties naar de Algemene Conferentie nauwelijks kan worden geëvenaard.

Om te voorkomen dat het secretariaat een te grote invloed zal uitoefenen op het beleid van de organisatie, zullen de ledenstaten bij het samenstellen van hun delegaties naar de Algemene Conferentie de hoogste eisen moeten stellen aan de deskundigheid van de te benoemen leden.

Veel afbrekende kritiek ten spijt kan de Unesco ongetwijfeld reeds op een voorname staat van dienst wijzen. Voor het eerst in de wereldgeschiedenis wordt op mondiaal niveau een documentatie bijeengebracht over opvoedkundige en wetenschappelijke problemen waarvan reeds thans regeringen en particuliere instellingen een nuttig gebruik kunnen maken; de internationale samenwerking, speciaal op wetenschappelijk gebied, heeft mede dank zij de door de Unesco op dit gebied bewezen diensten, een vlucht genomen waarvan de betekenis veel verder reikt dan de tot nu verkregen concrete resultaten. Hetzelfde geldt van de in het voorafgaande vermelde werkzaamheden en de stimulering door de Unesco van een internationale uitwisseling van studiebeurzen.

Men kan zonder overdrijving zeggen, dat de Unesco sinds 1945 in steeds sterkere mate als kristallisatiepunt is opgetreden voor de zich snel ontwikkelende internationale samenwerking op het gebied der opvoeding, wetenschap en cultuur en dat zij op de organische opbouw van deze samenwerking een zeer grote invloed heeft gehad.

Onzekeerheid in Nederlands politieke situatie na het mandement

door drs G. van Lieshout

Ik beken mij gaarne tot de broodetende profeten; doch dat het mandement grote invloed zal hebben op onze politieke verhoudingen, kan ik vooralsnog niet zien."

De uitspraak is van de fractieleider der V.V.D. en werd nog geen week na het verschijnen van „De Katholiek in het openbare leven van deze tijd" in een der grote weekbladen gepubliceerd. Sedertdien heeft professor Oud gedachten aan de openbaarheid prijs gegeven, welke het minstens voor twijfel vatbaar maken dat de V.V.D.-politicus bereid is zonder meer af te wachten of, wat hij destijds waarschijnlijk achtte, ook inderdaad gebeuren zal. Wel bleek in de afgelopen maanden dat hij, bij zijn eerste openbare commentaar, de beslissende factor voor een blijvende samenwerking tussen de Katholieke Volks Partij en de Partij van de Arbeid (dit immers is de kern van de kwestie) goed had aangegeven: de mate waarin beide grote partijen bereidwillig blijven om, met de nieuwe samenvatting van bisschoppelijke adviezen en richtlijnen vóór zich, regeringspartners te blijven. Rond die bereidheid hebben de consequenties van het mandement zich op politiek terrein geconcentreerd. En waar bij één van de twee in deze kwestie gemoeiden een duidelijke beslissing tot nog toe is uitgebleven, zou professor Oud op de dag van vandaag zijn begin Juni gegeven verklaring met het volste recht kunnen herhalen.

* * *

Het lag voor de hand, dat de eerste stap na het mandement niet door de Katholieke Volks Partij gezet werd. Immers, al verklaarde het Hoogwaardig Episcopaat dat een lidmaatschap van de Partij van de Arbeid onder de gegeven omstandigheden de katholieken ernstig ontraden diende te worden, het constateerde tevens, dat bepaalde omstandigheden samenwerking in het sociale en staatkundige vlak rechtvaardigen. Ook in de belangrijke paragraaf over de openheid en geslotenheid van het christendom vragen de bisschoppen (pagina 14) begrip ervoor, dat de maatschappelijke consequenties van het Evangelie de

katholieken ook voor sociale strevingen van andere dan christelijke zijde moeten doen openstaan, zolang deze in de lijn liggen van hetgeen de menselijke natuur en de sociale structuur van de gemeenschap vragen. Voor de Katholieke Volks Partij liet dit minstens ruimte om de samenwerking met de Partij van de Arbeid in regering en parlement gestand te blijven.

Anders reageerde het bestuur van de Partij van de Arbeid. In de bekende verklaring van begin Juni werd in gloedvolle bewoordingen verzekerd, dat het karakter van de doorbraakpartij niet prijs te geven is en dat het katholieke volksdeel zich in een bedenkelijk isolement plaatsen zal, als het de mogelijkheden torpedeert om aan de doorbraak te blijven meewerken. „In de strijd om de doorbraak neemt de Partij van de Arbeid de handschoen op” heette het in de verklaring. Dit dreigement werd nader omschreven door de waarschuwing dat, als het voortaan katholieken onmogelijk zou worden gemaakt om als goed katholiek hun plaats in de Partij van de Arbeid te blijven bezetten, de reeds scherper geworden verhoudingen nog zouden worden toegespitst met onvermijdelijke gevolgen voor de mogelijkheden tot kabinetsformatie en voor de bestaande politieke samenwerking. Voorzichtig werd bovendien reeds gezinspeeld op de mogelijkheid van een beroep op de kiezers om een duidelijke uitspraak over de grondslagen van de politieke partijformatie in Nederland.

In één opzicht liet deze verklaring aan duidelijkheid niets te wensen over: het bestuur van de Partij van de Arbeid begreep dat de doorbraak aan een zeer zware slag niet ontkomen zou, in het geval als consequentie van het mandement de Katholieke Werkgemeenschap eigen ontbinding onvermijdelijk zou achten. Niet met even zo vele woorden is echter verklaard, dat een uittreden van de heer Ruygers c.s. uit de partij onmiddellijk kabinetscrisis betekenen zou. Wel stelde deze verklaring van het partijbestuur duidelijk, dat in de naaste toekomst dan voor de bestaande politieke samenwerking geen plaats meer zal zijn.

Zo de beslissing voor de katholieken in de Werkgemeenschap reeds al niet gemakkelijk was, het beraad over de noodzakelijke gevolgtrekkingen in hun kring, werd door deze verklaring van hun partijbestuur wel onder bijzonder zware druk geplaatst.

Kaderbijeenkomst van 3 Juli.

Aan deze bestuursverklaring heeft de Partij van de Arbeid door haar Utrechtse kaderbijeenkomst van 3 Juli feitelijk weinig nieuws toegevoegd. Ir. H. Vos herhaalde, dat het mandement niet zonder gevolgen zou kunnen blijven voor de mogelijkheid van samenwerking morgen en hij ging nog iets verder door hieraan toe te voegen: „en voor het blijven voortduren van de samenwerking nu”.

Als waarnemend-partijvoorzitter erkende ir. Vos, dat het mandement een samengaan van de twee grote partijen niet uitsloot, doch hij betoogde tevens, dat onder de geschapen omstandigheden bij de Partij van de Arbeid de lust tot samenwerking met de K.V.P. wel eens zou verdwijnen.

Toch viel er in de toespraak van ir. Vos één klein, doch daarom mogelijk toch niet onbetekenend accentverschil te constateren. De nadruk viel niet zo zeer op een eventueel uittreden van de katholieke socialisten uit de partij, als wel op de politieke mogelijkheden welke er dan voor katholiek Nederland zouden overblijven. Met name werd in Utrecht door ir. Vos — en door enkele andere sprekers — nadrukkelijk de vraag aan de orde gesteld, of de Katholieke Volks Partij onder die omstandigheden nog wel kon beantwoorden aan eisen welke de democratie stelt.

De waarnemend-partijvoorzitter zelf verklaarde: „Onze ernst werd geboren uit bezorgdheid . . . dat de K.V.P. niet op eigen kracht en op de basis van een politiek program, maar op een niet-politieke steun haar voortbestaan gaat grondvesten”. Sterker drukte in deze fractievoorzitter mr. Burger zich uit: „. . . . Het één of het ander! Of de politieke katholieke eenheids-organisatie wordt verteerd door onderlinge verschillen en dientengevolge blijkt ze onhanteerbaar voor de grote verantwoordelijkheid welke ze krachtens haar getal in de Nederlandse samenleving heeft te verzorgen. Ofwel bepaalde inzichten, afwijkende van de K.V.P.-houding, kunnen niet tot hun recht komen; maar *dan wordt gerukt aan de grondslag ener democratische samenleving*”.

Betekent dit nu, dat de Partij van de Arbeid bijvoorbeeld geen dwingende aanleiding tot een kabinetscrisis zou vinden, wanneer leden van de Katholieke Werkgemeenschap zouden besluiten uit de partij te treden en een eigen katholieke partij gingen stichten? Ook dit liet de rede van de socialistische fractievoorzitter voorlopig nog in het ongewissene. Mr. Burger stelde immers later: „Een Partij van de Arbeid waarvan het katholieke gedeelte geamputeerd wordt en vooral een K.V.P. welke het zich laat aanleunen een machtsfactor te zijn waarvan de inhoud niet bepaald wordt door de politieke inzichten van degenen die haar stemmen, zij zijn niet de regeringspartners die in 1952 hun gezamenlijke invloed op het landsbestuur hebben voortgezet. Een zodanige wezenlijke verandering van de politieke situatie in ons land in het algemeen en van het katholieke volksdeel in het bijzonder noopt tot een beroep op de kiezers . . .”

De heer Burger schijnt dus de katholieke eenheidspartij op zich een ernstiger hindernis voor het voortduren van de samenwerking tussen K.V.P. en Partij van de Arbeid te vinden dan een eventueel ontbinden van de Katholieke Werkgemeenschap. Ook zijn formulering bleef echter dermate vaag, dat voor de praktijk verschillende mogelijkheden als aanleiding voor het

uitlokken van een crisis zijn open gelaten. Het afwachten van een verklaring van K.V.P.-zijde welke uitgelegd zou kunnen worden als bewijs van haar „ondemocratische geaardheid” was er één van; een andere het al dan niet voortbestaan van de K.W.G.

Vraag van de K.V.P.

In die phase van de ontwikkeling kon het moeilijk anders, of de Katholieke Volks Partij ging om een nadere opheldering vragen. Vandaar in de verklaring welke het partijbestuur 4 Juli aflegde, na de uitdrukkelijke verzekering dat de K.V.P. haar karakter als beginsel- en programpartij volkomen ongewijzigd handhaaft, de vraag — in 's lands belang — aan de Partij van de Arbeid om een eind te maken aan het aarzelen en om tot een duidelijke uitspraak te komen inzake de kwestie van de samenwerking.

Van een dergelijke duidelijke beslissing is echter tot op heden geen mededeling gedaan. In tegendeel; toen in de eerste week van Augustus het bestuur van de Partij van de Arbeid besloot niet te reageren op de vragen van de K.V.P., gaf „Het Vrije Volk” — naar aan te nemen valt niet op eigen gezag van de redactie — daaraan de verklaring, dat de samenwerking tussen de twee grote partijen niet als actualiteit aan de orde was, omdat die samenwerking al jaren terug door de heer Romme zou zijn opgezegd. Als tweede reden voerde het socialistische partijblad dan nog aan, dat de verklaring van de K.V.P. qua gehalte zo ondermaats was, dat ze bij de Partij van de Arbeid niet voor bestudering en replek in aanmerking kwam.

Het laat zich moeilijk indenken, als zouden de leidende figuren van de Partij van de Arbeid werkelijk menen dat die verklaring van het zwijgen van hun partijbestuur ernstig genomen wordt. Licht niet veeleer voor de hand, dat men in de Partij van de Arbeid wacht op tweërlei antwoord: het besluit van de leden der Katholieke Werk Gemeenschap en/of de mogelijkheid dat de Katholieke Volks Partij alsnog concreet en officieel zal antwoorden op de eens aan dr. Albering gestelde vraag, of volgens de opvattingen van de Katholieke Volks Partij een katholiek nog lid kan zijn van een andere dan de eenheidspartij.

Waar de Partij van de Arbeid enkele malen nadrukkelijk verklaard heeft de handschoen te zullen opnemen ter verdediging van de doorbraak, zou het op het eerste gezicht een redelijke conclusie zijn erop te rekenen dat, bij een besluit van Ruygers c.s. om de Werkgemeenschap te ontbinden, voor de socialistische regeringspartner de maat vol is. Bepaalde symptomen — en we hebben daarop al gewezen — sluiten echter niet uit, dat het antwoord op de andere vraag zwaar zal tellen. Misschien verwacht de Partij van de Arbeid, dat dit antwoord de volgende maand

tijdens de algemene beschouwingen over de Troonrede bij monde van professor Romme gegeven zal worden. Is op dat ogenblik echter de beslissing van de Katholieke Werkgemeenschap niet bekend, dan wordt een beslissende stap wederom onwaarschijnlijk. Trouwens, reeds heeft dr. Albering de vraag of een katholiek nog lid kan zijn van een andere politieke organisatie dan de K.V.P. op de enig juiste manier beantwoord. Nu kan men in andere kringen wel de zaken zo voorstellen dat diens verklaring (sc. dat het uiteindelijk niet aan een partij, doch aan het geweten van iedere katholiek behoort in deze beslissingen te nemen) een ontwijken van de gevaarlijke klip is. Als feit staat echter, dat conform haar bevoegdheden de K.V.P. wel kan menen dat het mandement de katholieke Nederlanders in politicus nog steeds de weg van dr. Schaepman als de meest veilige en onder de gegeven omstandigheden verreweg boven andere mogelijkheden te verkiezene aanbeveelt, doch zulks impliceert niet het recht zich in de positie te plaatsen van een officiële interpretator van het mandement, daarbij inbegrepen het recht van een uitspraak dat het mandement katholieken in geweten feitelijk verplicht om hun steun aan de Katholieke Volks Partij en in politicus aan niets anders te geven.

Deed de Katholieke Volks Partij dit laatste wel, ze zou de ander niet alleen aanleiding geven om met nog meer tromgeroffel te verkondigen dat de politieke organisatie der Katholieke Nederlanders strijdt met opvattingen welke de Partij van de Arbeid over de „grondbeginselen van de democratie” aanhangt, doch ook haar competentie ten onrechte vereenzelvigen met de bevoegdheden van de kerkelijke overheid.

De mogelijkheid is dus zeer reëel dat het partijbestuur van de P.v.d.A. niets heeft willen beslissen, omdat het voor zichzelf nog niet er over eens is waar de grens getrokken moet worden. Men zou dan de beslissing voorlopig nog wat op de lange baan willen schuiven, minstens zo lang, tot de Katholieke Werkgemeenschap een beslissing genomen heeft. Een beslissing waarvan ook na de bijeenkomst op „Woudschoten” niet verwacht mag worden, dat ze reeds op de drempel staat.

Van de kant van de Partij van de Arbeid is dan dus afwachten het parool ; tenzij

Welkome kans

Het verleggen van de beslissing naar een later tijdstip heeft niet uitsluitend verklaard te worden door een aarzeling in het bestuur van de Partij van de Arbeid zelf. Het zou kunnen zijn, dat men bewust op een welkome aanleiding wacht om zo dit moet, de breuk in parlement en regering te forceren.

Ook professor Oud in zijn eerste commentaar heeft opgemerkt dat er een spaak door het wiel van de samenwerking der twee

grote partijen gestoken kan worden, zo dat in strijd met zijn verwachting het toch tot een crisis komen zou. De V.V.D.-fractievoorzitter noemde als voorbeeld van zo'n spaak: een eventuele conjunctuurverandering. Nu is er van een dergelijke verandering op het ogenblik niet veel te bespeuren. Wel doemen echter aan de horizon van de sociaal-economische rust bepaalde wolken op. Daar is in de eerste plaats de ter sprake gebrachte wens tot loonsverhoging; verder nadert de kwestie van de vrijere loonvorming het beslissende stadium. Van de komende begrotingsdebatten mag met redelijkheid verwacht worden, dat op de regering verdere drang uitgeoefend zal worden tot belastingverlagingen en tot het veilig stellen van productiviteit en werkgelegenheid door verdere tegemoetkomingen aan het bedrijfsleven. Dit alles kan in het politieke vlak gemakkelijk consequenties met zich meebrengen.

Temeer nu de hechte samenwerking in de Raad van Vakcentralen en ondergeschikte organen afgebroken is.

De behoedzaamheid welke op het politieke vlak de kritiek op het mandement bleef kenmerken, werd door de vakbeweging kennelijk overbodig geacht. Misschien heeft socialistisch Nederland de reactie op sociaal terrein bedoeld als waarschuwing omtrent wat er in de politieke samenwerking veranderen zal, wanneer het ontraden van de Partij van de Arbeid in de praktijk op hetzelfde neerkomt als het verbod van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen. Er is echter reden, om ernstig de vraag aan de orde te stellen of het daarbij blijven zal. Het uittreden van het N.V.V. uit de georganiseerde samenwerking der drie grote vakcentralen viel bijna samen met een poging van een groep socialisten om door een radicaal-socialistische werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid invloed te kunnen uitoefenen tot het varen van een meer linkse koers. Op gelijke wijze zouden, nu het N.V.V. zijn beleid los van de confessionele vakbeweging voeren gaat, de meer radicaal-gezinde kopstukken in het socialistisch vakverbond wel eens met serieuze kansen op succes kunnen gaan trachten in de sociaal-economische politiek hun troever zwaarder te laten tellen.

Veelbetekenend bijvoorbeeld is, dat in een publicatie („Vrij Nederland” van 24 Juli) werd opgemerkt, hoe bij het streven naar vooruitgang op sociaal terrein het N.V.V. toch meestal de voortrekker zou zijn geweest en de twee confessionele vakcentralen dan „een tikje ademloos” achteraan kwamen hollen. Afgewacht moet dus worden, of de meer bezadigde elementen in de leiding van het N.V.V. erin zullen slagen te voorkomen, dat de verdere ontwikkeling hun uit de handen glipt. Vooral in de laatste weken van Augustus bleek, dat het uitstappen van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen niet tot een symbolisch gebaar beperkt zal blijven; in de verschillende bedrijfsunies en bonden op lager niveau, waar bij de dagelijkse gang

van zaken een zeer belangrijk deel der georganiseerde samenwerking zich voltrok, kunnen de katholieke en protestante bestuurders voortaan niet meer rekenen op het in de na-oorlogse jaren voor de belangen van de werknemers dikwijls zeer vruchtbare gereguleerde contact met hun bij het N.V.V. aangesloten collega's.

Een dergelijke gang van zaken moet koren op de molen zijn van de elementen in het N.V.V. die de laatste jaren de samenwerking in de Raad van Vakcentralen met steeds groeiende tegenzin hebben staande gehouden; tegenzin, omdat die samenwerking te veel naar de „gulden middenweg” zweemde en het de socialisten ook op politiek terrein wel eens moeilijk maakte om van een radicaal-progressieve gezindheid te getuigen. Nu de brokken in de vakbeweging op tafel liggen, behoeft er dus niet zo heel veel te gebeuren of ze vormen een bijdrage tot het ontstaan van groter spanningen op sociaal terrein. En niet daar alleen, doch ook op politiek terrein.

Dit is in het kort de belangrijke nevenontwikkeling welke de laatste twee maanden in het politiek-maatschappelijke leven heeft plaats gevonden. Ook in voorbije jaren hebben bij het uitzetten van de financiële en sociaal-economische koers de Katholieke Volks Partij en de Partij van de Arbeid elkaar soms pas na langdurig overleg en verbeterde discussies op een compromis weten te vinden. Het klimaat is op het ogenblik echter hiervoor bepaald minder geschikt. In het bijzonder wanneer de socialistische leiders als tactiek zouden hebben uitgestippeld: wachten tot de spanning welke in onze kringen door het mandement ontstaan is in het raakvlak komt te liggen van tegenstellingen op sociaal-economisch terrein.

Wanneer de verklaring van 4 Juli spreekt over de wenselijkheid van een duidelijke beslissing „in 's lands belang”, dan heeft het K.V.P.-bestuur kennelijk een juist voorgevoel gehad van de dreigende neven-ontwikkeling. Waar zullen de politieke en sociale rust blijven — factoren waardoor Nederland in de wereldopinie hoog aangeschreven staat en welke inderdaad de onmisbare basis vormden voor het „miracle hollandais” zoals men ons wonderbaarlijk snelle economische herstel na Korea pleegt te noemen — waar zal deze rust blijven indien bijvoorbeeld de P.v.d.A.-fractie straks in de Tweede Kamer, met als achtergrond haar kritiek op het mandement, zich tot voorname taak stelt het juiste moment aan te grijpen, waarop het met de beste partij-politieke kansen een eind kan maken aan de bestaande samenwerking op regeringsniveau? Dit zou immers betekenen dat van socialistische zijde komend jaar niet het regeringsprogram doch het partijprogram voor de eerstvolgende algemene verkiezingen telkenmale aan de orde gesteld gaat worden.

De houding van de overige politieke partijen in Nederland

naast K.V.P. en Partij van de Arbeid schijnt te bevestigen dat Nederland inderdaad het risico loopt van in een dergelijke situatie verzeild te raken. De christelijke partijen wachten af ; van communistische zijde speculeert men op de kruimeltjes welke zullen afvallen in geval het tot brokken komt en in professor Ouds kamp wordt voorzichtig opgemerkt dat er ineens heel wat meer mogelijkheden om het „roer om te gooien” zijn dan voor het verschijnen van het mandement.

Dit alles wijst erop, dat de crisis de schuilhoek waarin ze in politicus nu eenmaal meestal, tot de sprong gereed, verborgen ligt, heeft verlaten. Het beslissende stadium is ze nog niet genaderd, doch wel bleek het deze zomer onmogelijk haar uit de gevaarlijke zone terug te dringen.

Er is afgelopen maanden met vuur gespeeld en dat wordt er nog. De Partij van de Arbeid heeft tot nog toe vermeden het vuur zich zo te laten verspreiden dat blussen niet meer mogelijk is. Waarom ? Omdat men beseft dat bij brand het algemeen welzijn niet gebaat is ? Of soms omdat het partijbestuur in het onzekere verkeert over de vraag of de vlammen straks niet een voor de partij ongewenste richting zullen inslaan ?

Op die vraag is thans het stellige antwoord niet te geven. Konden we dit wel, dan zou tevens vaststaan of de Partij van de Arbeid niet in staat is duidelijker opheldering te geven over haar positie tegenover de K.V.P. dan wel, dat ze de bereidheid daartoe mist.

Den Haag, Augustus 1954.

Franse Kroniek

Er is geen betere beoordeling van de huidige situatie in Frankrijk te geven, dan die welke enige dagen geleden getypeerd werd in het dagblad „Le Figaro”, één van de weinige grote kranten in Parijs, die voor de europees denkende mens ruggegraat blijft tonen en niet bezig is ten onder te gaan in het meest enge gelegenheidsnationalisme. Op 13 September schrijft Pierre Brisson in zijn hoofdartikel onder de titel: Waar zijn we aan toe? Mendes-France toont het publiek een dubbel gezicht. De voorzijde stelt hoop voor, de achterzijde een afgrond. Hoop omdat een actieve regering aan de wens van de meerderheid van het Franse volk beantwoordt en ongetwijfeld brengt de regering Mendes-France een nieuw tempo aan in de staatszaken. De jeugd begroet dit en juicht het toe. Maar aan de andere kant de afgrond. „Moskou is de enige, die er tot nu toe garen bij gesponnen heeft. In Indo-china wordt de rode vlag geplant en de grond in Europa is bezaaid met brokstukken van de EDG. Men weet wat aan het einde van deze weg ons lot is. Men kent de weg van de dood, die zich in de nacht verliest.”

Sinds door een onverwacht succes Mendes-France aan het bewind kwam is niet slechts Frankrijk maar geheel Europa en zelfs de gehele wereld uit een lange door documenten en onderhandelingen gevoede sluimering ontwaakt. Verrast hebben sommigen opgekeken, vooral in Frankrijk zelf. De loomheid van een lange verstarrende slaap van zich afschuddend hebben zij geloofd aan een nieuwe periode van dynamische vooruitgang na zoveel jaren starre onbewegelijkheid. Vrijwel niemand heeft zich in de aanvang, ondanks het uitermate gevaarlijke experiment van Genève, aan de bekoring van deze nieuwe daadkrachtige figuur kunnen onttrekken. Anderen, de beter ingewijden, zijn ook tot grotere bewustheid gekomen, doch in hun ogen was al dadelijk angst te lezen. Zij wisten uit welke geestelijke familie de nieuwe president voortkwam, zij herinnerden zich, dat hij geen deel genomen had aan de debatten en aan de stemming over het Atlantische pact, zij wisten, dat zijn politieke vrienden in de

neutralistische weekbladen „l'Express" en „l'Observateur" te vinden waren, en vooral dat hij ten aanzien van het vraagstuk van de EDG zich nog niet of uiterst raadselachtig had uitgesproken. Daar tussen in de grootste groep, de afwachters. Geïnteresseerd in het experiment en in de persoon, waren zij zowel door de een als voor de ander te winnen.

Na enige maanden spectaculair regeringsbeleid is de eerste vraag, die men zich stelt natuurlijk of er in dit beeld verandering is gekomen en welke.

Het front van de afwachters is intussen geslonken en opgelost in de beide andere groepen, waarvan men hoogstens dit constateren kan, dat de angst en de benauwenis bij de ene groep sterker geworden is, terwijl de hoop en de verwachting van de anderen wellicht wat verflauwd is, doch hun actiedrift is niet in gelijke mate afgenomen. Integendeel fanatieker dan ooit schijnen de supporters van Mendes-France besloten te zijn de zo noodzakelijke vernieuwing van het Franse leven voort te zetten. Fanatieker ook naarmate zij langzamerhand een beter georganiseerd apparaat ter verspreiding hunner opvattingen tot hun beschikking krijgen. Het is voor niemand in Frankrijk een geheim, dat de nieuwe Minister-President niet van plan is zich door de half-genationaliseerde diensten van de Franse eenheidsradio en televisie en van het Agence France Presse te laten dwarsbomen. Integendeel onder leiding van Servan-Schreiber, voormalige hoofdredacteur van „l'Express" en medewerker aan het steeds meer de objectiviteit verliezende dagblad „Le Monde", dat voorheen zijn grote journalistieke reputatie dankte aan de grote betrouwbaarheid van zijn berichtgeving, worden deze diensten langzamerhand op Goebeliaanse wijze omgesmeed tot propaganda-instrumenten ter verheerlijking van het nieuwe regiem. Uit een door de radicaal-socialistische partij gepubliceerde motie kunnen op deze wijze in volle periode van objectiviteit van de regering ten aanzien van de EDG enkele europese zinnen verdwijnen; dank zij deze orchestratie kan een groot deel van het Franse volk ervaren, dat na de conferentie van Brussel, Frankrijk plotseling 5 nieuwe vijanden gratis en voor niets er bij gekregen heeft. Zo kan ook na het bezoek van Mendes-France aan Churchill in Chartwell het in Engeland voor Mendes-France niet plezierig klinkend communiqué drie dagen worden vastgehouden tot de eigen Franse gunstiger visie gemeengoed is geworden. Zo kan ook nu de Franse openbare mening via radio, film en krant duidelijk worden gemaakt, dat het niet zozeer de schuld van Frankrijk is als de zaken in Europa niet lopen, maar dat het ondenkbaar is, dat Engeland niet tot offers van soevereiniteitsafstand gebracht zou worden terwijl dit wel van Frankrijk verlangd wordt.

Terugkerend tot de gestelde vraag kunnen we evenzeer een sterke groei bij de andere groep waarnemen. Groei niet alleen in

aantal maar ook in intensiteit. Een zeer grote bezorgdheid, met aan angst grenzende onzekerheid is heus niet alleen bij de conservatieve sector te bespeuren.

Wanneer wij onder dit licht de tot nu toe ondernomen activiteit van de Franse regering nader bezien vertoont zich het volgende beeld. De zegepraal van Mendes-France in Indo-China en de daaruit gevolgde situatie in de drie Staten van de voormalige Franse Unie kan na verloop van enige maanden nog nauwelijks als een overwinning gelden. Zeker niet voor de bewoners van Vietnam, die de vrijwel mathematische zekerheid hebben, dat binnen twee jaar hun regering een communistische zal zijn. Over twee jaar toch zullen er verkiezingen gehouden worden. In het Noorden van het land, dat door de Vietminh gecontroleerd wordt, en dat in inwoneraantal het Zuiden overtreft, kan het volgens beproefde methodes niet anders uitvallen of iets meer dan 99.99% van de bevolking gaat in een hartverheffende democratische vrijwilligheid achter de communistische Vietminh staan. In het Zuiden heeft de Vietminh ook enige steunpunten zodat in ieder geval een meerderheid te vinden is voor een communistisch bewind over geheel Vietnam. De hoop van Frankrijk, in de tussentijd nog even tot stand te brengen hetgeen ze in tientallen jaren niet gelukt is, n.l. het scheppen van hechte en onvergankelijke banden met het Westen, kan beter een illusie genoemd worden, die nog veel geld gaat kosten ook.

Het tweede grote stuk van Mendes-France zijn de volmachten geweest op economisch gebied. Deze werden op 13 Augustus van dit jaar verleend en lopen tot 31 Maart 1955. Deze economische plannen behelzen een stuk saneringswerk in het Franse huishouden, waarover niet weinigen in binnen- en buitenland verheugd zijn. Het belang dat de Regering hieraan hecht, blijkt wel uit het feit dat dezer dagen een bij miljoenen verspreide, goed geschreven en geestig geïllustreerde brochure in de brievenbussen verschenen is over: *le nouveau programme économique*. In deze brochure is te lezen, dat alle Fransen ontevreden zijn over de gang van zaken in Frankrijk. De Regering beoogt het heilswerk, van deze ontevreden en tevreden te maken. Uit een statistiekje blijkt, dat sinds de laatste grote crisis en de tweede wereldoorlog er een stilstand is opgetreden in de Franse productie, terwijl de behoeften regelmatig gestegen zijn. Het nationale inkomen schijnt sinds 25 jaar niet toe te nemen. Sinds Lodewijk XVI is dat niet voorgekomen in de Franse geschiedenis. Dit blijkt wel het duidelijkste op het gebied van de woningbouw. Er worden thans minder huizen gebouwd dan 25 jaar geleden. In 1953 bouwde men in Engeland 319.900 woonruimten, in Duitsland 450.000, terwijl men het in Frankrijk niet verder bracht dan 100.000. Wat zijn de oorzaken van deze achterlijke toestand?, wordt dan in het officieel uitgegeven boekje gevraagd. Ten eerste is Frankrijk door een protec-

tionistische politiek aan het inslapen geraakt. Niet slechts de concurrentie met het buitenland ontbreekt, maar ook in het binnenland bestaat geen concurrentie meer. Het resultaat van deze politiek wordt geïllustreerd in een voor ons land vleiende statistiek. Een Franse koe in het zuid-westen des lands brengt het tot 740 liter melk per jaar, in Normandië tot 2200 liter, in Nederland brengt dit brave beest het echter tot 3700 liter van dit versterkende vocht.

Schuldig aan dit proces is ook het systeem van ententes, beroepsorganisaties die zich liever van te voren met elkaar verstaan dan elkaar beconcurreren. Naast de protectie en de monopolistische tendenzen komt als derde factor dan nog het subsidiesysteem. En ten slotte het vierde middel: de destructie, vooral van fruit, waarvan de staat op dure wijze alcohol distilleert. Daarna wordt uitvoerig uiteengezet hoe door reconversie dit alles kan veranderd worden. Men krijgt echter sterk de indruk dat het een mythisch geladen woord is ofwel een nieuwe term voor een eenvoudig moderniseringsproces voor een al te verouderd economisch apparaat.

Voor deze economische volmachten heeft de Regering Mendes-France in het parlement een soliede steun gekregen. Het is langzamerhand wel algemeen bekend, dat de steun van de katholieke volksrepublikeinen, de MRP, gegeven is nadat de chef van de regering had laten doorschemeren, dat het vanzelf sprak dat hij zou trachten de EDG er door te krijgen.

Na het Tunesische intermezzo, waarvan eveneens gezegd dient te worden dat de voorafgaande regeringen niet tot een doortastende politiek in staat waren en dat door Mendes-France met voortvarendheid is gewerkt, is het drama van de EDG in de Kamer gekomen, waarmede de eerste periode van de Regering Mendes-France op weinig roemvolle wijze afsluit.

Er is al zoveel geschreven over de verwerping van het debat over de EDG in de Franse Nationale Vergadering, dat het gevaarlijk wordt er nog langer over te spreken op gevaar af in herhalingen te vervallen.

Eén ding is met zekerheid uit deze weinig verheffende procedure af te leiden, dat Mendes-France toch niet zo zeker was van de uitslag van een eventueel „full debat”, als hij daarvoor en daarna wel nuttig gemeend heeft te moeten zeggen. Want welk een verschil voor een Franse Minister-president en een Franse Minister van Buitenlandse zaken, wanneer hij zijn internationale gesprekspartners zeggen kan: zoals u ziet is er voor het ontwerp-EDG verdrag na ampele overwegingen, een democratisch parlement waardig, geen meerderheid te vinden. Wij zullen dus naar een andere oplossing toe moeten. Met welk een prestige zou in dat geval de Minister in het buitenland versterkt zijn geweest. Terwijl nu de situatie een geheel andere is. De motie verdaagde in feite het debat, maar juridisch kan de Kamer er

ieder ogenblik weer op terug komen, hoewel dit zeer ongebruikelijk is. De Kamer heeft zich in feite niet over de inhoud uitgesproken. Wanneer Mendes-France gemeend heeft deze eenieder onbevredigende procedure te moeten kiezen — en aan de actieve medewerking tot deze keuze bestaat geen twijfel — betekent dit in feite, dat de regering de voorkeur gegeven heeft aan een zekere verzwakte positie in het internationale verkeer dan aan een onzekere goede positie. Volgens insiders heeft vooral de dreiging van het plan-Pinay, houdende een proefperiode van 18 maanden, waarvoor in de Kamer een meerderheid had gevonden kunnen worden, de Regering Mendes-France doen besluiten dit risico niet te lopen.

Een ander gevolg van deze strijd in het Franse parlement is geweest, dat uiteindelijk de europeanen in de Assemblée elkaar gevonden hebben en van Guy Mollet tot Pinay gemeenschappelijk hebben overlegd en een nieuwe tactiek hebben gevoerd. Zoals de fractie-voorzitter van de MRP op het congres van de Internationale Unie van Christelijke Democraten, de Nouvelles Equipes Internationales, heeft laten doorschemeren bestaat thans de hoop, dat dit verband tussen europeanen in het Franse parlement voor de toekomstige strijd gehandhaafd kan blijven.

En tenslotte de vraag die ieder op de lippen ligt: wat nu? Een antwoord op deze vraag dient naar mijn mening van twee vooropstellingen uit te gaan. Ten eerste, de huidige Franse Minister-President Mendes-France heeft door zijn afzijdigheid in het parlement, op een ogenblik dat niet alleen voor Frankrijk maar ook voor geheel Europa en zelfs de gehele wereld levensvragen op het spel stonden, het vertrouwen van de europeanen binnen en buiten Frankrijk volledig verspeeld. Hoe bout dit ook moge klinken voor de verdere Europese opbouw in welke vorm ook, kan men op de medewerking van Mendes-France geen staat maken. Dit is een uitvloeisel van zijn opvattingen, dat eerst Frankrijk goed georganiseerd moet worden en dan pas Frankrijk in Europa. Daarmede zijn de rollen omgekeerd, want de meeste Fransen menen, dat een verbetering van de Franse situatie en met name op economisch gebied sneller en beter tot stand kan komen door deze in contact te brengen met de Europese concurrentie. Dezelfde redenering — het zij terloops gezegd — zal op de verdere Atlantische samenwerking worden toegepast. Uit het bovenaangehaalde officiële boekje blijkt al, dat men de Franse publieke opinie voorbereidt op een vermindering van de bewapeningslasten teneinde het budget te verlichten.

De tweede vooropstelling is, dat men de problematiek duidelijk moet stellen om zijn houding te bepalen. Enerzijds ligt aan het gehele EDG-complex van vraagstukken een zuiver politiek probleem ten grondslag, namelijk de Frans-Duitse verzoening, onontbeerlijke voorwaarde voor welke samenwerking ook;

anderszijds het vraagstuk van de urgentie der Duitse herbewapening ten einde het Atlantische front te versterken.

In dit verband laat de politieke problematiek geen enkele andere oplossing toe dan een supranationale. Wanneer men deze laat varen is op den duur tevens het lot van de EGKS getekend. Geen enkele integratie-vorm zal betrouwbaar kunnen zijn zolang nationale legers de nationale regeringen ter beschikking zullen staan om hun nationaal-politieke oogmerken kracht bij te zetten. Daarover behoeft men zich geen enkele illusie te maken. Het is een van de duidelijkste bewijzen van de realiteitszin van de Duitse politiek dat men zich deze illusies dan ook niet maakt.

Het is echter mogelijk dat de internationale situatie en met name de spanning tussen Oost en West geen langer uitstel van de Duitse bijdrage aan de Atlantische verdediging toelaat. In dat geval zou voor de tweede keer in de naoorlogse Europese geschiedenis een normale ontwikkeling plaats moeten maken voor noodoplossingen. Doch zomin als men de EDG als noodoplossing, voorafgaand aan andere integratievormen, heeft gehandhaafd, doch deze verabsoluteerd heeft, zomin zal ook een nieuwe noodoplossing spoedig door de definitieve krachten de wet van de traagheid kunnen worden vervangen.

Bij de ontwikkeling van deze verdere problematiek doet men er goed aan uitermate sceptisch te staan tegenover de verklaringen van trouw van de huidige Franse regering aan haar atlantische verplichtingen. Uit de regering welgezinde kranten — en ieder weet hoe dicht figuren als Servan-Schreiber bij de regering staan — valt reeds op te maken, dat Frankrijk een geheel nieuwe diplomatie zal activeren. Een diplomatie, die door neutralisering van Duitsland, derhalve door verwerping van elke Duitse herbewapening in welke vorm ook, het Moskou gemakkelijk zal maken op een nieuwe conferentie van vier het grote gebaar te maken van de hereniging van Duitsland met als tegenprestatie de neutralisatie. Dan zal het grote Frankrijk de vrede gebracht hebben, dan zal het einde van de koude oorlog door Frankrijk mogelijk geworden zijn, dan kan een nieuwe periode in de wereldgeschiedenis van pacifieke coëxistentie, dank zij Frankrijk, beginnen, dan is voorgoed de oorlogszuchtige diplomatie van Amerika van de kaart en dan eerst zal het vredelievende Rusland bevrijd zijn uit het isolement dat zijn ontwikkeling bedreigde. Als deze schone plannen in het Franse parlement en bij het Franse volk komen, zal een nieuw Europees volkslied ontstaan, gecomponeerd op de schoonste elementen van de Marseillaise en de Internationale.

Dan kunnen wij nog eens — en nu voor hoelang — het lied der partisanen aanheffen.

W.S.

Boekbespreking

P. J. M. Heskes : *Broere*, 1803-1860. *Christen-wijsgeer, emancipator*. (Uitgeverij Paul Brand N.V. Bussum, 1953).

Indertijd schreef het Nuyonsfonds — dat meer belangstelling verdient bij de katholieke Nederlanders dan zijn deel is — een prijsvraag uit over „De filosofie van Cornelius Broere in verband met de wijsgerige stelsels van zijn tijd”. Deze prijsvraag kreeg een antwoord, dat nu in drukinkt voor ons ligt, een boekdeel van ruim 230 bladzijden. Eigenlijk is de term *antwoord* onvoldoende, omdat het geschrift niet alleen een antwoord is maar tevens een correctie van de vraag. De auteur acht het namelijk beter niet te spreken van Broeres *wijsbegeerte* ; hij geeft de voorkeur aan Broeres *wijsgerigheid*, aan diens *wijsgerige ideeën* (blz. 100). En elders noemt hij Broere wel een brilante persoonlijkheid maar geen scherp denker (blz. 181).

Er zijn redenen om het boek dankbaar te aanvaarden, als een aanwinst voor de historiographie van onze emancipatie. Van die redenen is een van de voornaamste, zo niet de voornaamste, dat de auteur schier constant in verzet is tegen legendevorming. Reeds de eerste zin van het werk intoneert het thema : „Iets raadselachtigs rond deze vereerde mens” — bedoeld is Broere — „is de verering zelf die hem ten deel viel”. Zo is het. Voor tijdgenoot en nageslacht was Broere, zoals het in 1860 in de Hageveldse lijkrede heette, niet minder dan „een genie in den meest omvattenden, meest volkomen zin des woords”, immers, „de schepper van een nieuw wijsgerig stelsel”. Deze ontboezeming moge aan de redenaar, die tolk was van wat in katholiek Nederland bij Broeres overlijden omging, vergeven kunnen worden, ten aanzien van Schaepman, die hem acht-en-twintig jaar later, in *Neerlandia Catholica* vergeleek met Thomas van Aquino, kan dit pardon nauwelijks gelden. Daarom is het goed, dat Heskes zich van zulke dingen volkomen gedistancieerd heeft. Want, wil de historie van onze emancipatie vruchtbaar zijn en stimulerend voor wat is en komen gaat, dan blijft heldenverering gevaarlijk en bevrijding uit de legende voorwaarde. De taak van de huidige generatie is niet een over-verheerlijking van de emancipatie, maar wel een reële emancipatie uit die emancipatie.

Ook dit motief is belangrijk. De auteur gaf namelijk zijn boek een ondertitel mede : *Christen-wijsgeer, emancipator*. Op dit laatste epitheton vooral valle de aandacht. Men kent Broerse vermaard aphorisme : „De katholieken maken een politieke persoonlijkheid, die vrijheid vordert”. Deze uitspraak is wellicht het meest belangrijke van Broeres oeuvre. Het schijnt een los, verloren woord, maar het activeerde in een tijd, toen het vrijheidsbeginsel de geesten ging beheersen, een voorhoede. Het sloeg krachten wakker, ook en juist in kringen, waar wijsgerigheid niet of nauwelijks verstaan werd.

Zoals gezegd, de auteur geloofde niet aan de held van de legende. Hij hield zich verre van opwinding en schonk het publiek een werk, dat steunde op een met werkelijkheidszin geleide exploratie van het beschikbare bronnenmateriaal. Daarom waardere men het als een goede bijdrage tot een beter begrip van de historie van ons volksdeel in de beslissende middendecennia van de vorige eeuw.

L.G.J.V.

Dr J. Ponsioen S.C.J., De menselijke samenleving. Wijsgerige grondslagen. Bussum 1953, 211 blz., ing. f 6.90, geb. f 8.40.

Met dit boek — dat het midden houdt tussen een handboek en een uitgebreid essay — beoogt de vruchtbare schrijver, die Dr Ponsioen is, een wijsgerige sociologie te bieden die nauw aansluit bij de positieve sociologie. Het boek vormt het eerste — en wel fundamentele — deel van een tweedelig werk over de menselijke samenleving, waarvan het tweede „vraagstukken der moderne samenleving” zal behandelen. De door P. ondernomen poging om een moderne wijsgerige sociologie op te zetten lijkt ons belangrijk genoeg — m.n. ook voor de theoretische staatkunde — om er enigszins uitvoerig aandacht aan te schenken. Wij stellen ons voor, eerst een ogenblik stil te staan bij de uitgangspunten van de schr. en vervolgens een overzicht te geven van de belangrijkste door hem behandelde onderwerpen. Daar waar hiertoe aanleiding bestaat, zullen wij enkele critische bemerkingen maken, tenslotte gevolgd door een samenvattend oordeel.

Eerst dus de uitgangstellingen van onze auteur.

Zoals P. in zijn inleiding in de eerste plaats aangeeft, omvat de sociale wijsbegeerte een ontologie (zijnsleer) en een deontologie (ethiek of leer van het behoren) van het sociale leven. De eerste vormt de basis voor de tweede, en wel overeenkomstig de grondregel der ethiek die zegt, „dat de mens in en door zijn handelen dient te worden wat hij van nature en in aanleg is : redelijk wezen, geest”. (blz. 5) Dit laatste inzicht is zeer juist, al had het wellicht exacter kunnen worden geformuleerd, zodat misverstand (dat blijkens een recensie, die wij onder ogen kregen, gerezen is) uitgesloten zou zijn geweest. En wat de twee-deling in zake ontologie/deontologie betreft : hoe juist op zich zelf dit onderscheid ook is, de praktische toepassing ervan in de sociale wijsbegeerte heeft steeds moeilijkheden ondervonden. De uitwerking, die de schr. aan het onderscheid geeft, bestaat hierin, dat hij de verschillende door hem behandelde onderwerpen eerst ontologisch en daarna ethisch beziet. Daar zijn „ontologische” uiteenzettingen echter meestal positief-sociologisch en niet wijsgerig van aard zijn, slaat het „ontologische” meestal niet op het *wezenlijke* sociale zijn (het eigen object der sociale wijsbegeerte), maar op het *feitelijke* sociale zijn (het object der positieve sociologie). Uit dit laatste echter kunnen geen normen voor mens en samenleving worden afgeleid. Deze kunnen alleen worden gekend uit de wijsgerige bezinning op de wezenlijke sociale werkelijkheid, waaraan de feitelijke sociale werkelijkheid behoort te beantwoorden. Schr.’s ethische beschouwingen in de desbetreffende hoofdstukken zijn dan ook corrigerend en toetsend ten aanzien van zijn positieve analyses, zodat de vraag rijst, waarom hij in zijn inleiding suggereert, dat de verhouding anders ligt ; door op het boven weergegeven citaat de uitspraak te doen volgen : „Aan de sociale wijsbegeerte gaat dan ook de beschrijvende en de positieve sociologie vooraf” (blz. 5) vergroot hij de verwarring nog.

Dit brengt ons als vanzelf tot het tweede uitgangspunt van P., hetwelk inhoudt, dat wij heden ten dage geen wijsgerige sociologie kunnen bedrijven los van de „wetenschappelijke” sociologie (wij spreken liever van „positieve sociologie”, omdat ook de wijsbegeerte tot de wetenschap behoort). Hierover zou heel wat meer te zeggen zijn dan schr. doet en het komt ons voor, dat zulks in een boek als dit op zijn plaats zou zijn geweest, niet het minst in verband met het zo juist becritiseerde punt. Overigens is de stelling juist. Wij menen haar zo te moeten interpreteren, dat ofschoon de sociale wijsbegeerte en de positieve sociologie onderscheiden wetenschappen zijn, die ieder een eigen (formeel) object hebben, hun samenwerking niettemin gewenst is. En wel om de sociale filosofie zoveel mogelijk eigentijds gericht te doen zijn — én

wat betreft haar theoretische speculaties én wat haar praktische conclusies aangaat — alsook om de positieve sociologie een juiste wijsgerige basis te verschaffen en haar voor aberraties op wijsgerig terrein te behoeden.

In filosofisch opzicht is P.'s boek gebouwd op de grondslag van het thomisme. Waar de schr. in positief-sociologisch opzicht op steunt, zegt hij niet; blijkens zijn behandeling van de sociale verschijnselen is zijn opvatting van hetgeen tot de sociologische wetenschap behoort, nogal ruim.

Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken, dat de schr., na concipiëring van de verschillende hoofdstukken van zijn boek, geen tijd meer had om een behoorlijke inleiding te schrijven. Een goede inleiding (met een scherp omlinnde probleemstelling) zou echter van groot belang zijn geweest, vooral in een boek als dit, dat vanuit tweërlei gezichtspunt — het filosofische en het positieve — de sociale werkelijkheid wil overschouwen, om daardoor enerzijds de sociale wijsbegeerte verder te brengen en anderzijds de gegevens der positieve sociologie te toetsen aan „de eisen van de menselijke geest”.

Thans een overzicht van de inhoud van P.'s werk, dat zowel wijsgerige als positief-wetenschappelijke gedeelten bevat; in de meeste hoofdstukken vindt men echter wijsgerige en positief-wetenschappelijke beschouwingen bijeen.

Het *eerste hoofdstuk*, dat de wereld- en mensbeschouwing van de schr. weergeeft en als zodanig het fundament is van heel het boek, handelt over *Het heelal en de plaats, die de mensheid hierin inneemt*. Aan de hand van de leer van St. Thomas van Aquino betoogt schr., dat het heelal een eenheid vormt. De koninklijke taak van de mens hierin is scheppend en ordenend werkzaam te zijn, zowel ten aanzien van de natuur onder zich als in het bijzonder ten opzichte van zich zelf en de samenleving, teneinde de openbaring van Gods wezen in de schepping uit te bouwen en te vervolmaken. In deze taak ligt 's mensen opdracht, o.a. op sociaal gebied, vervat. De stijl, waarin dit hoofdstuk is geschreven, is bijzonder compact, zodat het inderdaad, zoals de schr. zegt, enige eigenschappen van beton heeft. O.i. was het gebruik van lichter materiaal verkieslijker geweest; dat had aan de degelijkheid van de constructie geen afbreuk behoeven te doen. Vooral de buitenstaander zou het betoog dan beter hebben kunnen volgen en schr. had aan hen, die met de thomistische terminologie niet vertrouwd zijn, niet het advies behoeven te geven, het hoofdstuk over te slaan; thans is voor niet-ingewijden in de 15 bladzijden, die het eerste hoofdstuk beslaat, veel te veel verwerkt.

Het *tweede hoofdstuk* — evenals het eerste (hoofdzakelijk) van wijsgerige aard — behandelt *de persoon en zijn sociabiliteit*. De „kern”, die de persoon is, blijkt een „open” kern te zijn, aangelegd op éénwording met anderen, zowel in lichamelijk als psychisch en geestelijk opzicht. De diepste grond van de sociale natuur van de mens ziet P. in het geestelijke, waardoor de mensen elkaar kennend en beminneend kunnen omvatten (en toch zich zelf blijven). In dit hoofdstuk werkt de schr. voor het eerst met zijn onderscheid tussen de ontologische en de ethische beschouwingswijze (hier echter op wijsgerig niveau). Ten aanzien van de sociabiliteit zijn wij geneigd, de indeling iets anders toe te passen als P. doet. O.i. behoren beschouwingen over de onzelfgenoegzaamheid van de individuele mens ter bereiking van zijn doeleinden, alsmede over de beperktheid en de verscheidenheid van de afzonderlijke mensen, waardoor deze elkaar kunnen aanvullen (een aspect, waar P. overigens niet veel over zegt) thuis in de ontologie van de sociabiliteit. Intussen wordt het hoofdthema van P.'s ethiek der sociabiliteit gevormd door de vraag, welke sociale verbanden nodig zijn voor de verwezenlijking van de natuurdoeleinden van de mens. Tot deze verbanden nu behoren

in de eerste plaats de cultuurgemeenschappen, dat zijn de verbanden voor de gemeenschappelijke waardenbeleving, waarvan de mensen deel uitmaken op grond van hun gelijkheid en die hen „verenigen” in de letterlijke zin (b.v. de natie, godsdienstige groepen, standen enz.). In de tweede plaats is daar het gezin of het — ruimere — familieverband, alwaar de gemeenschappelijkheid wordt tot gemeenzaamheid. P. breekt hier een lans voor het ruimere familieverband, dat hij preferereert boven het „geïsoleerde” gezin en daarom in de Westerse cultuurkring bevorderd wenst te zien. In de derde plaats komen de organisatorische verbanden (zoals maatschappij en staat), waarin de doeleinden der mensen worden nagestreefd door taakverdeling en samenwerking en waarin meer de ongelijkheid der mensen tot uitdrukking komt.

Het *derde hoofdstuk* voert ons binnen in de *sociologie der cultuur*. De schr. toont aan, hoe de „culturen” zich in feite als collectieve menselijke verschijnselen aan ons voordoen. Voorts betoogt hij, dat de „cultuur” (normatief genomen) bestaat in het „technische juist introduceren van de ethisch juiste waarden” en dat er twee bronnen of dragers zijn van de cultuur, n.l. de persoon en de collectiviteit (welke elkaar wederkerig bepalen, met elkaar in conflict kunnen komen, maar ieder toch hun eigen eigenschappen hebben).

Met het *vierde hoofdstuk*, getiteld: *De banden tussen de mensen* vangt de sociale vormenleer aan, die de pièce de resistance uitmaakt van P.’s werk. De probleemstelling is hier voornamelijk positief-sociologisch; zij vormt tevens het stramien, waarop schr. bij zijn sociaal-ethische beschouwing verder borduurt. In overeenstemming met de dubbele grondtendenz van de mens, n.l. het uit-en-voor-de-ander-zijn en het uit-en-voor-zich-zelf-zijn, onderscheidt hij de mededelende verbinding en de distantie-verbinding. Zijn uitvoerige uiteenzettingen hierover bevatten interessante wetenswaardigheden uit de sociologie en de sociale psychologie, die echter wijsgerig van weinig betekenis zijn. Van wijsgerig belang wordt het hoofdstuk eerst, als in verband met de mededelende verbinding de liefde ook ethisch wordt bezien en schr. op zijn ontologische verhandeling over de distantieverbinding de leer over het recht en de gerechtigheid laat volgen.

Het komt ons voor, dat het betoog ten gunste van het bestaan van een natuurrecht sterker had gekund; schr. ziet over het hoofd, dat het bestaan van een intuïtief inzicht in recht en onrecht, waarover hij op blz. 91 spreekt, een bewijs vormt, dat de natuurrechtsidee levende realiteit is. Voor de drie bekende soorten van rechtvaardigheid introduceert P. een nieuwe terminologie. De ruilrechtvaardigheid heet bij hem „zelfstandigheidsgerechtigheid”; de wettelijke c.q. sociale rechtvaardigheid noemt hij de „bijdragende gerechtigheid” en de verdelende rechtvaardigheid „delingsgerechtigheid”. Het komt ons voor, dat P.’s terminologie niet gemakkelijk ingang zal vinden en dat het van meer belang zou zijn geweest, wanneer de schr. een poging had gedaan om het wezen van de drie soorten van rechtvaardigheid wat verder uit te diepen. Terecht kent schr. aan de macht een plaats toe bij de rechtsvorming. Tenslotte betreuren wij het, dat P. zijn beschouwingen over de liefde en de rechtvaardigheid niet heeft uitgebreid tot een vollediger sociale-deugdenleer met beide genoemde hoofddeugden als centrum.

Het *vijfde hoofdstuk* stijgt van de interindividuele relaties op tot het sociale geheel, t.w. *De groep*. Hier wordt weer eens een echt wijsgerig probleem gesteld, maar helaas al te beknopt afgedaan, n.l. betreffende het wezen en de oorsprong der groep. Schr. verwerpt — evenals Renard c.s. — de orde-eenheid als wezensverklaring, o.i. niet op overtuigende wijze. Wel aanvaardt hij de geheel-deelverhouding, maar om het dynamisch karakter der groep tot uitdrukking te brengen, spreekt hij liever van „drama” en „rollen”, — een terminologie, die o.i. geen aanbeveling verdient en die de schr. zelf ook niet overal consequent volhoudt. Zeer juist en verhelderend daarentegen lijkt ons het onderscheid tussen

extroverte en introverte groepen, al naargelang het bindend element van de groep of een daar buiten gelegen doel is, of een innerlijke gezamenlijke waardenbeleving. Tot de introverte groepen behoren o.a. ook de standen, die P. ziet als culturele geleidingen, gekenmerkt door een bepaalde, uit verschillende componenten samengestelde, levensstijl. De verhandeling over de macht en het gezag (welk laatste verschijnsel het eerste verzedelijkt) concentreert zich om de drie-deling van Max Weber in charismatisch, traditioneel en rationeel gezag (resp. macht), die schr. in verband brengt met de eerder door hem onderscheiden drie typen van sociabiliteit, n.l. der gemeenzaamheid, der gemeenschappelijkheid en der organisatie.

Het zesde hoofdstuk handelt over wat schr. met een lelijk woord noemt *De makrogroep*, die als „dieptegeleidingen” omvat de extroverte groepen van maatschappij en staat en de introverte groepen van natie en volk, en wier welzijn het algemeen welzijn is. Dit hoofdstuk achten wij het best geslaagde van het gehele boek. De probleemstelling is hier wijsgerig-normatief en dus van het kaliber, waarvan men „wijsgerige grondslagen” optrekt; wijsgerig inzicht en nauwkeurige wetenschappelijke observatie gaan er hand in hand.

Schr. analyseert in de eerste plaats het algemeen welzijn in zijn aspecten en onderdelen. Daarna beschouwt hij de opbouw der makrogroep in haar bovengenoemde vier dieptegeleidingen, zomede de verhouding tot de verschillende groepen binnen de makrogroep. Niet alle groepen binnen de makrogroep echter zijn delen hiervan (b.v. de gezinnen); andere groepen zijn in „het spel” der makrogroep betrokken geworden (b.v. de vakorganisaties), weer andere spelen niet meer mede (b.v. de adel). Minder juist lijkt ons, de politieke partijen als constituerende delen van de staatsstructuur op te vatten; hun functie beperkt zich of behoort zich althans te beperken tot het vormen van een verbinding tussen maatschappij en staat.

Staat en maatschappij streven beiden het algeheel menselijk welzijn na; de maatschappij vormt het innerlijk structurele element van de makrogroep, de staat haar uitwendige organisatie. Beiden staan in dienst van de introverte geleidingen van natie en volk. De eigenlijke functie van de staat ziet P. niet zo zeer in het directe bestreven van het algemeen welzijn — hetgeen door de maatschappij in haar verschillende groepen geschiedt en in onze Westerse samenleving steeds meer — als wel in het garanderen hiervan. Dit lijkt ons een gelukkige formulering van de staatstaak, die ook geheel in overeenstemming is met de positieve inhoud van het subsidiariteitsbeginsel. Dit laatste beginsel is volgens schr. bepalend voor de verhouding van staat en maatschappij, alsook voor de verhouding van de maatschappij tot de haar samenstellende groepen en voor de staatsorganisatie zelf ten opzichte van haar onderdelen (provincies, etc.). Alzijdige toepassing van het subsidiariteitsbeginsel garandeert „zowel de zelfwerkzaamheid van personen en groepen én hun samenwerking tot aller menselijk welzijn en verleent aldus het echt-menselijk karakter aan de gehele samenleving” (blz. 171). Een ander beginsel, dat binnen de makrogroep (als natie) dient te heersen is dat der verdraagzaamheid, hetwelk gebiedt het eigene der verschillende groepen te respecteren en anderzijds het aan andere groepen niet op te dringen. Wat wij in dit hoofdstuk zeer missen is een behandeling van de democratie, m.n. gezien ten opzichte van de verschillende geleidingen der makrogroep.

In het zevende hoofdstuk over *De staat* oordeelt schr., dat de moderne, op internationale samenwerking aangewezen, staat garant blijft voor het algemeen welzijn van zijn bevolking, ook al kan dit alleen gezamenlijk met anderen bereikt worden. Voor het overige bevat dit hoofdstuk enkele hoofdzaken uit de staatsleer. Het besluit met een aanhangsel over Kerk en Staat.

Uit het voorgaande moge gebleken zijn, dat wij hier te doen hebben

met een belangrijk boek. De betekenis ervan ligt vooral in de door P. ondernomen poging om de sociale wijsbegeerte te vernieuwen door haar in verband te brengen met de gegevens van de moderne sociologie en sociale psychologie, allebei wetenschappen waar de sociale filosofie tot in het jongste verleden vrijwel geheel los van heeft gestaan. Vooral voor een juist inzicht in de sociabiliteit en in de verschillende vormen van samenleving werpt dit procédé opmerkelijke resultaten af. Nadere studie heeft aangetoond, dat het katholieke sociaal-filosofische denken van vóór de tweede wereldoorlog aan de staat een te overheersende positie toekende en, in zijn eenzijdige oriëntering op de staats- en rechtsleer, voor de betekenis van de sociale liefde te weinig oog had. Het is jammer, dat de schr. vrijwel uitsluitend vanuit de positieve wetenschap tot zijn resultaten komt en dat hij de uitgangspunten, die in thomistische filosofie hiervoor vervat liggen, nagenoeg verwaarloost. Wijsgerige doordringing van het sociale gegeven is niet de sterkste zijde van de schr., die zich vooral positief socioloog toont. P.'s boek haalt dan ook niet het niveau van Welty's „Gemeinschaft und Einzelmensch" en Angelinus' „Wijsgerige Gemeenschapsleer", welke beide werken in de periode tussen de twee oorlogen in zo'n belangrijke mate tot de ontwikkeling en uitbouw der sociale wijsbegeerte hebben bijgedragen.

Wat de stijl van het boek betreft : deze is beeldend en levendig. Een logisch sluitend en verzorgd betoog, dat systematisch voortschrijdt, levert de schr. echter niet. Hij stelt te veel en bewijst en verduidelijkt te weinig ; hij wil vooral zoveel mogelijk behandelen, daarbij er zich minder om bekommerend, of de lezer hem wel volgt. Schr.'s voetnoten zijn schaars en een literatuuropgave missen wij geheel. Tenslotte nog een enkele opmerking over de ingewikkelde nummering, die de schr. bedoeld heeft om de verwijzing te vergemakkelijken. Wij zien het nut hiervan werkelijk niet in. Verwijzing naar een bepaalde plaats geschiedt o.i. altijd nog het beste door het noemen van de bladzijde(n) ; wanneer het boek overzichtelijk is ingedeeld, is de samenhang van de vindplaats in de context bovendien direct duidelijk.

Met belangstelling zien wij uit naar het tweede deel van „De menselijke samenleving", hetwelk door Dr Ponsioen tezamen met Dr Veldkamp zal worden geschreven. Dit deel zal meer actuele sociale vraagstukken behandelen. Wie zich echter in de wijsgerige grondslagen, die altijd actueel zijn, wil verdiepen, kan van P.'s boek veel nut hebben, mits hij zich althans enige moeite geeft ; licht verteerbare kost is het n.l. niet.

A. W. H. J. Quaedvlieg.

's-Gravenhage.

Resolutie van het N.E.I.-CONGRES te Brugge

Op 10 en 11 September j.l. hield de Unie van Christelijke Democraten (N.E.I.) te Brugge haar 8e jaarlijkse congres, ditmaal gewijd aan de sociaal-economische doctrine der christen-democratische partijen. De redactie meent goed te doen de tekst van de op het congres aangenomen resolutie hieronder in zijn geheel weer te geven.

Het 8e Congres der Unie van Christelijke Democraten, bijeen te Brugge op 10 en 11 September 1954 ;
Zich bezinnend op de sociaal-economische politieke vraagstukken ;

Kennis genomen hebbende van de inhoud der rapporten over „De grondbeginselen van een sociaal-economische christelijke politiek”, over „De economische en sociale problemen van Europa en van de landen die zich verenigd hebben in de Unie”, zomede over „De sociaal-economische politiek in het Europa van morgen” ;

Gehoord de uiteenzettingen van de afgevaardigden der verschillende groepen ;

Meer dan ooit ervan overtuigd, dat slechts de christelijke doctrine in staat is het lot der volken te verbeteren met inachtneming van alle eisen die de menselijke persoon stelt ;

Vaststellende, dat deze overtuiging door de ervaring wordt bevestigd en vaststellende met name hoezeer de mensen onder autoritaire stelsels door dwangarbeid worden uitgebuit ;

Verheugt zich over de gestadige verrijking van deze doctrine op sociaal-economisch gebied dank zij de inspanning daartoe in de verschillende landen, en constateert de ontwikkeling van de gemeenschappelijke leer, die er uit voortvloeit tengevolge van de gelijkheid van beginselen en fundamentele stromingen ;

Herinnert er aan, dat deze leer is gebaseerd op de alles-beheersende waarde van de menselijke persoon en op de sociale rechtvaardigheid. Deze leer verlangt, dat de persoon wordt geëerbiedigd in de werkende mens, zij verlangt dat de economische activiteit wordt gericht op de voortdurende welvaarts-toename van persoon en gezin, rekening houdende met al hun

menselijke, stoffelijke, zedelijke en geestelijke behoeften ; zij verlangt een sociale politiek, die zich in het bijzonder bekommert om het lot der zwaksten ;

De christelijke democratie eist de erkenning van de productie-gemeenschappen te weten de onderneming, de bedrijfstak en het georganiseerde bedrijfsleven ; zij streeft na de maatschappelijke samenwerking en de integratie van alle werkers binnen deze gemeenschappen ;

Zij beschouwt het als een taak van de Staat een actieve sociaal-economische politiek te voeren. Zij verlangt, dat de functie en de verantwoordelijkheden op sociaal-economisch terrein verdeeld worden over de Staat, de bedrijfstak en de onderneming, in overeenstemming met de eigen doelstellingen dezer gemeenschappen terwijl niet aan een hogere gemeenschap mag worden opgedragen wat gevoeglijk door een lagere kan worden verricht ;

De meer onmiddellijke doelstellingen der christelijke democratie zijn :

— op economisch terrein — verhoging van productie en productiviteit, zomede handhaving van de werkgelegenheid, die beantwoordt aan de beschikbare arbeidskrachten,

— op sociaal terrein — de billijke verdeling van de voortgebrachte rijkdommen hetgeen inhoudt een steeds bredere bezitsvorming ;

Voor wat betreft de sociaal-economische Europese politiek benadrukt het congres nog eens het reeds lang door de Unie ingenomen standpunt, dat is gebaseerd op de feiten gezien in het licht van de bovenaangehaalde beginselen en doeleinden ;

Rekening houdende met de ruimten, die de moderne economie en techniek vereisen, kunnen onze Europese Staten als geïsoleerde economische eenheden onmogelijk de voortdurende welvaarts-toename van hun bevolking verzekeren noch de vooruitgang bijhouden, die de grote economische eenheden, die zich op de wereld steeds meer ontwikkelen, kunnen verwezenlijken ;

Teneinde de economische ontwikkeling en de welvaart van de Europese volken te bevorderen, zullen zij tezamen een groot economisch gebied moeten vormen waarbinnen vrij verkeer mogelijk is van goederen, kapitalen en personen ;

Aansluitend aan de oprichting en de functionering van de gemeenschappelijke markt voor kolen en staal zou deze economische ruimte het best verwezenlijkt kunnen worden door de geleidelijke voortzetting van de economische integratie ;

Het Congres brengt in herinnering, dat de Unie deze integratie voorstaat en derhalve wil bevorderen : de vrijmaking van het ruilverkeer, het op elkaar afstemmen van economische, financiële en sociale politiek en alle andere maatregelen, die voortgang op de aangegeven weg betekenen.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN, DR. L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEVLIEG, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 8

OCTOBER

NUMMER 8

*N*a-

DOOR

PROF. MR C. P. M. ROMME

*B*eschouwing

De algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de ontwerp-Rijksbegroting voor het jaar 1955 zijn achter de rug. Zij hebben enige opheldering gebracht; enige bevestiging gegeven van wat reeds duidelijk was; en enige duisternis laten voortbestaan. Het is wellicht nuttig, om over de aldus geschapen situatie, met haar duidelijke en met haar mistige plekken, iets te zeggen en daarbij de vraag aan de orde te stellen, wat ons in politicus nu te doen staat.

Dat het Bisschoppelijk Mandement 1954 de ruimste portie van het materiaal voor de politieke discussie heeft geleverd, staat feitelijk vast. Vast staat ook, dat onze fractie zich hierbij niet heeft beperkt tot de bladzijden van het Mandement, die over de PvdA. gaan, plus een paar beleefde buigingen tegen de rest. Zij is de enige fractie geweest, die een niet al te schimmig deel van de toegemeten tijd ten nutte heeft gemaakt van de kern van het Mandement, waarin ons de opbouw van een christelijke maatschappij op het hart wordt gebonden. Ik doel hier uiteraard op de rede van Dr. de Kort, die nadere reële belangstelling van de Regering heeft opgevorderd voor het vraagstuk van de bezitsvorming en haar verbreiding, het vraagstuk dat in concreto een der belangrijkste bouwstenen in zich bergt om tot een christelijke maatschappij te kunnen komen.

Het lijkt mij, als ik het zeggen mag, dat de fractie hiermee goed werk heeft gedaan. Het was helaas te verwachten, en het is door het feitelijke verloop der algemene beschouwingen

bevestigd, dat van andere zijden de belangstelling rondom het Bisschoppelijk Mandement zich zou concentreren op de bladzijden, aan de PvdA. gewijd. Dat de fractie daaroverheen de gelegenheid van deze zelfde beschouwingen heeft aangegrepen, om een der grootste materiële punten, die bij de opbouw van een christelijke maatschappij in het geding zijn, afzonderlijk aan de orde te stellen, is, dunkt mij, de beste positieve eer, die zij aan het Mandement kon bewijzen.

De voornaamste politieke opheldering, die de discussies hebben gebracht, ligt wel in het feit, dat de PvdA. ervan af ziet, om in de omstandigheden, zoals zij zich thans aan haar voordoen, haar geestverwante ministers uit het Kabinet terug te roepen.

Dit betekent natuurlijk niet, dat zij, die in de PvdA.-kring de brede basis altijd met leede ogen zijn blijven aanzien, hun werkzaamheid daartegen thans zullen staken. Het betekent, geloof ik, zelfs niet, dat die vooraanstaande figuren in de PvdA., die het Mandement niet kunnen verwerken, geen hand- en spandiensten meer zullen verlenen aan de eerstbedoelde groep. Het betekent wel, dat in de PvdA.-gelederen zij het gewonnen hebben, die voortzetting van de brede basis het beste achten in 's lands belang.

N.m.m. klopt deze laatste opvatting ook met het socialistische partij-belang, dat wel niet kwalijker zou worden gediend dan door verkiezingen te provoceren onder de vaan van verzet tegen het Episcopaat.

Bevestiging van wat reeds duidelijk was, heeft de Minister-President gegeven in zijn verklaring, dat het Kabinet zich voor het ogenblik geroepen acht zijn taak voort te zetten, zolang niet een of meer der partijen, waaraan leden van het Kabinet geestverwant zijn, een spaak in het wiel steken. De woorden „voor het ogenblik” zijn mij in de mondelinge discussie ontgaan. Maar, naar luid van de verklaring, duurt dit ogenblik in ieder geval zo lang als een of meer der partijen geen bezwaar maakt tegen deelneming aan de regering door personen uit haar midden. Als zelfstandige eenheid en als zelfstandige personen zien het Kabinet en zijn leden dus in het Mandement geen aanleiding, het bijltje erbij neer te leggen.

Verrassend kan men deze verklaring van de Minister-President na de voortgang van de werkzaamheden van het Kabinet sedert 30 Mei II. en na Troonrede en Millioenennota moeilijk noemen.

Een tweede bevestiging van wat reeds duidelijk was, zij het niet aan iedereen duidelijk, is geleverd door de beide „meetellende” protestant-christelijke partijen — met welke uitdrukking ik alleen maar bedoel, de historische waarde van het

staatkundig-gereformeerde verschijnsel in de Kamer niet aan te tasten.

Het heeft alle schijn, dat de houding van de heren Schouten en Tilanus c.s. aan een deel van de PvdA., waaronder haar fractieleider in de Tweede Kamer, enigszins uit de hand is gevallen.

Reeds ter socialistische kaderdag van 3 Juli ll. gaf Mr. Burger enige inzage in zijn kaarten, toen hij zeide: „De KVP speelt hoog spel, wie weet in de illusie dat niet zij maar de PvdA. geïsoleerd gaat worden”. Daargelaten dat dit woord werd uitgesproken in dezelfde rede waarin Mr. Burger aan de KVP. verweet alsmaar te zwijgen, dus helemaal niet te spelen — was de uiting meer geëigend, een weerspiegeling te geven van eigen illusie dan van zo iets aan onze kant. In de Kamer kwam de heer Burger, die als eerste spreker optrad, op dezelfde gedachte terug: erkennende dat er in de Nederlandse politieke verhoudingen uiteindelijk een mogelijkheid is van een Kamermeerderheid zonder PvdA., vond hij het in dit debat op zijn plaats er aan toe te voegen: „zoals er ook een mogelijkheid is voor een Kamermeerderheid zonder KVP.”. En reeds iets eerder had hij van een zekere offer-bereidheid blijk gegeven, toen hij zei, dat „de zorg voor de democratie ons gaat boven de doorbraak” — wat mij deed denken aan die lonk van het vorige jaar in de anti-revolutionnaire richting, toen de socialistische fractieleider de gezonde democratische gezindheid der anti-revolutionnaires prees en ervan sprak dat de PvdA. desnoods sociale vooruitgang zou opofferen aan handhaving der democratie.

Overigens zal iedereen, die de discussies heeft bijgewoond, wel getroffen zijn geweest door de deining, welke, niet ik, maar de heren Tilanus en Schouten met hun overwogen en bewogen redevoeringen in de socialistische Kamerrijen veroorzaakten.

Het is wat anders verlopen dan men zich in die rijen hier en daar aan illusie had opgebouwd.

In het duister, is ook na de Kamer-discussies, gebleven, wat de PvdA. zal doen, indien bij het gelijkblijvende woord der Bisschoppen een deel harer leden, met name de leden van haar katholieke Werkgemeenschap, een beslissing nemen, welke haar primair onwelgevallig is. Gaat zij dan haar ministers terugroepen uit het Kabinet? Het lijkt mij onwaarschijnlijk, omdat er dan niet veel zou overblijven van de eerbiediging, die zij vanaf het verschijnen van het Mandement tegenover de vrijheid van de gewetensvorming harer leden heeft beleden. Maar in de politiek gebeurt ook wel eens het onwaarschijnlijke.

Ook de houding zelve van de leden der katholieke Werkgemeenschap van de PvdA. is nog onopgehelderd gebleven. Dit oordeel zou anders moeten luiden, wanneer men een symptomatische betekenis zou moeten hechten aan de intrede in de

Kamer van een nieuw katholiek PvdA.-lid op het ogenblik dat de algemene politieke beschouwingen in de Kamer aan de gang waren. Ik geloof echter, dat men dan een voorbarige betekenis aan deze misstap zou hechten — zoals ik ook geloof dat voorbarig is het wondende woord „fiasco” dat het Algemeen Handelsblad in een tegen de Bisschoppen gericht artikelje ervoor wist te vinden.

Wel is enigszins opmerkelijk, dat de socialistische woordvoerder bij de algemene beschouwingen ditmaal — voorzover ik mij herinner, voor de allereerste keer dat wij het hebben beleefd — niet enkel en alleen afkeurende en onvriendelijke woorden over had voor confessionele partijvorming. Hij sprak ervan, dat het hieraan verbonden „allesbehalve denkbeeldige” gevaar van „de tendenz tot vereenzelviging van godsdienst en politiek, kerk en partij” geringer wordt, wanneer men zich dit gevaar in de confessionele partij meer bewust is. Hij zei verder „óók nog bereid (te zijn) uit te spreken, wel degelijk als waarde ener confessionele partijvorming te onderkennen en te erkennen, dat de samenbundeling van al wat het openbare leven raakt in één verband van godsdienstig karakter, het zichtbaar maken dus van het innig verband tussen levensovertuiging en politiek inzicht, zoals het PvdA.-beginselfprogram dat noemt, ook een steun kan zijn voor het vinden van een levenshouding”.

Ligt hierin een begin van opening naar een *modus vivendi*, voor geval de katholieke Werkgemeenschap eens zou besluiten tot datgene wat aan de PvdA. primair onaangenaam is en het naar PvdA.-oordeel „second best” zou kiezen van een nieuwe katholieke partij? Ik weet het niet — maar een goed woord voor de confessionele partij heb ik van mijn geachte socialistische collega bij mijn herinnering nooit eerder gehoord.

In de algemene politieke beschouwingen zijn ook enkele lijnen duidelijk geworden voor het restant der lopende parlementaire periode, d.w.z., bij een normale gang van zaken, voor de tweede helft dezer periode.

Daar is allereerst duidelijk, dat de drie christelijke partijen wier geestverwanten in het Kabinet zetelen — KVP., A.R. en C.H.U. — van haar kant generlei reden zien, om de brede basis van het ogenblik te verbreken. Zij zien dit niet in het Bisschoppelijk Mandement en de daarop gevolgde politieke reacties. Zij zien dit evenmin in de werkzaamheid van het Kabinet gedurende de twee eerste jaren van zijn bestaan, inclusief de jongste Troonrede en Millioenennota — al is het niet minder duidelijk, dat zij bij de verdere gang van zaken rekenen op een gezond gemeen overleg van Regering en Kamer. Wat dit laatste betreft, hebben wij van katholieke zijde wel gemeend, de uitdrukkelijke aandacht der Regering te moeten

vragen voor een matiging in het gebruik der onaanvaardbaar-verklaring.

In de tweede plaats is het wel zeer duidelijk, dat de strijd om de partij-politieke opbouw over en weer dóórgaat. Dit is uiterlijk een strijd om een organisatiekwestie — innerlijk is het een strijd om een levenshouding in de omstandigheden waarin wij zijn geplaatst.

De KVP. heeft hierbij, als eenheid en in elk van haar leden, een plicht die ik bij de algemene beschouwingen aldus heb geformuleerd :

„Met of zonder Mandement zie ik het als een primaire „plicht van de KVP. om, zonder aanzien des persoons en „zonder enige discriminatie van welk eerlijk inzicht ook, aan „alle rechtmatig verschil van inzicht reële uitings- en „invloedsmogelijkheid te geven, zulks met behoud van de „eenheid der partij en om wille van de verkrijging, telkens „weer, van een duidelijk program, dat ons dichter brengt „bij een Christelijke maatschappij, opgebouwd naar onze „Katholieke beginselen en naar de richtlijnen van het kerkelijk „leergezag, die wij als juist en als vruchtbaar voor 's lands „belang erkennen”.

Drieërlei zou ik hierbij nog graag naar voren brengen.

Dat is allereerst, dat wij moeten zijn en blijven *een duidelijke beginsel- en programpartij tegelijk*. In de politieke samenwerking met andere partijen, met wie ook, moeten wij altijd tot compromissen komen. Dat is het noodlot van een minderheid ; het is in een zedelijk verdeeld land ook het lot van een meerderheid. Maar uitgangspunt bij het aangaan van een samenwerking met iedereen moet zijn een program, dat, rekening houdende met de gemengde staat waarin wij leven en waarvan wij deel uitmaken, een *katholiek* program is vooral in deze zin, dat het liefdevol en rechtvaardig is tegenover allen die tot de Nederlandse gemeenschap behoren. Geen grootste gemene deler, wat, naar de betekenis die deze term volgens mijn opvatting heeft, het ontwijken zou zijn van alles waar iemand zich niet mee zou kunnen verenigen. Maar wel, zoals onze Bisschoppen in 1949 hebben gezegd, „radicaal in de doorvoering van de sociale leringen der Kerk”.

Daarnaast en uitsluitend aan wat ik zoëven zei, moeten wij ons goed doordringen van het feit, dat wij de politiek steeds moeten voeren *in 's lands belang*. Wij hebben de verantwoordelijkheid, om (ook) door de politiek het Christendom, zoals dit naar onze opvatting moet worden verstaan, te doen inwerken en dóórwerken in ons land en in ons volk. Dit kan alleen betekenen, dat onze verantwoordelijkheid, en dus onze bekommernis, niet alleen uitgaat naar katholieken en christenen, maar ook en niet minder naar de buiten-kerkelijken, die evengoed onze medeburgers zijn. Onze verantwoordelijkheid tegenover

hen is te groter, naar mate de verkeerde beïnvloeding waaraan zij bloot staan, sterker, het gevaar, waarin zij verkeren, dringender is. Dit vraagt, aan wie de vruchtbare mogelijkheid ertoe gegeven is, persoonlijk contact; het vraagt van ons allen tezamen de getuigenis van de gezamenlijke katholieke daad.

En in de derde plaats, en ook alweer aansluitend aan het voorgaande, moeten wij onze politiek voeren *bezielde en met bezielend*. Juist in deze tijd, waarin de politiek zich vooral toespitst op het economisch-sociale en financiële, moeten wij ons niet alleen duidelijk bewust zijn, maar moeten wij ook duidelijk getuigenis geven van het verband van het tijdelijke met het eeuwige. Dit moeten wij niet enkel doen als individuen, maar ook als tot eenheid verenigde mensen, ook als partij. Gelijk wij eveneens door eenheid, door eenheid in de praktijk van het leven, het gevaar moeten bezweren en overwinnen van het onchristelijke gemis aan saamhorigheid, dat de samenleving verscheurt.

Naar mijn mening is het niet minder dan onze katholieke *roeping* in het openbare leven, om in ons zedelijk verdeelde volk en tot zijn baat gezamenlijk de weg te wijzen en de weg te banen, die moet worden begaan — al mag dan ook deze weg voor onszelf vaak zijn die van de meeste weerstand omdat hij zo vaak is de weg van grote offers.

Bijbelonderwijs op de openbare school

door H. Godding O.P.

Onder bovenstaande titel heeft het Centrum voor Staatkundige Vorming zeer onlangs een rapport gepubliceerd. Het is uitgebracht door de Commissie- Van Dodewaard. De redactie zou de aandacht van de lezers op dit rapport willen vestigen.¹⁾ Zij vond de secretaris van de commissie, Pater H. Godding O.P., bereid de inhoud van het rapport in een artikel weer te geven. De redactie moge zijn artikel met deze korte inleidende notities presenteren.

Toen in de dagen van van Bruggen en Groen van Prinsterer de schoolstrijd is ontbrand, mede naar aanleiding van het feit, dat op de openbare scholen bijbelonderricht werd gegeven, is van katholieke zijde wel eens betoogd dat de openbare school volstrekt neutraal moest zijn. In de praktijk immers was de openbare school sinds het begin der negentiende eeuw een school geweest met een protestants-christelijke kleur. Dat moest in ieder geval ophouden. En of het nu een gevolg is van de ontwikkeling der confessionele school of een gevolg van de voortgaande secularisatie — waarschijnlijk een combinatie van beide —, het is helaas een onmiskenbaar feit dat de volslagen ontkerstening van het openbaar onderwijs zeer wel geslaagd is. Het succes der godsdienstloosheid van de openbare school is zelfs dermate groot, dat momenteel vanuit het openbaar onderwijs zelf hier en daar pogingen worden ondernomen om de volkomen onbekendheid der leerlingen met bijbelse en godsdienstige zaken enigermate te keren, o.m. door het invoeren van bijbelonderricht of van een vak waarin de leerlingen in kennis worden gebracht met de grote godsdienstige stromingen der geschiedenis of met de cultuurgeschiedenis van het Christendom.

¹⁾ Bijbelonderwijs op de openbare school, rapport van de Commissie-Van Dodewaard, ingesteld door het Bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming, Anna Paulownastraat 93, 's Gravenhage.

We zijn er ons van bewust dat we in enigszins harde bewoordingen in het bovenstaande de overwinning van het heidendom op de openbare school hebben geconstateerd. Maar het is dan ook wel inderdaad erg hard om dagelijks de volslagen onkunde in godsdienstige zaken en de volstrekt a-christelijke geest te moeten vaststellen van het gros der kinderen dat de openbare school verlaat en zo het leven intrekt.

Daarom is het belangrijk om van katholieke zijde aandacht te besteden aan de pogingen die vanuit het openbaar onderwijs ondernomen worden ter invoering van bijbelkennis, godsdienstgeschiedenis e.d. In zekere zin mag hier gesproken worden van een ereschuld. In dit artikel willen we ons beperken tot de kwestie van het bijbelonderwijs op de openbare school, zodat we godsdienstgeschiedenis e.d. vakken buiten beschouwing laten.¹⁾

Allereerst willen we dan enige aandacht besteden aan de motieven waarom men in kringen van het openbaar onderwijs een vak bijbelkennis wil zien ingevoerd.

Het argument voor de invoering van zulk een vak wordt soms aldus geformuleerd :

„Veel ouders, die wel onkerkelijk zijn, vinden toch de bijbelkennis voor hun kinderen nuttig uit het oogpunt van cultuur en tot goed begrip van de tijd waarin wij leven. Waar toch reeds lang de mythologie van Grieken en Romeinen behandeld wordt op de Middelbare School, hoeft men niet beschroomd te zijn tot meerder begrip van onze Westerse cultuur ook de bijbel een plaats te geven”.²⁾

Het ligt dus blijkbaar niet in de bedoeling er een godsdienstles van te maken. Daarom moet dit vak bijbelkennis ook los blijven staan van een eventueel reeds facultatief gegeven godsdienstonderricht door vertegenwoordigers der onderscheidene confessies, waartoe de wet ook voor de openbare scholen de mogelijkheid biedt.³⁾ Men zou dan ook bij voorbeeld de leraar-Nederlands als docent kunnen aanwijzen voor dit vak, zoals de leraar in oude talen of oude geschiedenis de mythologie onderwijst.

In de zo juist geciteerde motivering ligt het accent vrijwel uitsluitend op de culturele waarde van de Bijbel. De vaak ontstellende onkunde op bijbels gebied manifesteert zich in de literatuurles en bij de kennismaking met de meesterwerken der dramatische en beeldende kunsten. Daarom wil men de leerlingen enige parate kennis bijbrengen omtrent bijbelse figuren en namen,

¹⁾ Bijbelonderwijs op de openbare school, rapport van de Commissie-Van Dodewaard, ingesteld door het Bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming, Anna Paulownastraat 93, 's Gravenhage.

²⁾ Berichten en Mededelingen van de Vereniging van Directeuren van H.B. Scholen met 5-j. cursus, no. 32, Mei 1952 (Verslag van de jaarvergadering van 31 Maart 1952) p. 32-33.

³⁾ Artikel 26 der lager-onderwijswet, Artikel 22bis der middelbaar-onderwijswet, Artikel 10bis der hooger-onderwijswet.

omdat het gemis daarvan een handicap is bij het onderwijzen van kunst en letteren.

Het is een vrij algemeen verschijnsel dat in bepaalde kringen de dingen van de godsdienst slechts worden gewaardeerd voorzover de godsdienst een culturele en profane waarde heeft. Zo kan men een voorstander zijn van zielzorg in het leger, omdat het geloof moediger, onbaatzuchtiger, eerlijker en meer gevechtssklare soldaten kweekt. Eenzelfde versmalde visie op het Christendom constateren we in een bijbelonderricht dat omwille van de cultuurwaarde wordt ingevoerd. Wij herinneren ons in dit verband hetgeen Prof. Gerard Brom twee jaar geleden in zijn afscheidscollege over „Bijbel en Romantiek” opmerkte :

„De moderne mens denkt bij een kathedraal uitsluitend aan „bouwkunst, bij een Mis aan muziek. Van het Evangelie blijft „hoogstens het Avondmaal van Leonardo of de Mattheus „Passion over, en het Oude Testament telt enkel nog mee „voorzover het scenario's levert aan de film... Maar terecht „herinnert een predikant eraan hoe de Kerk altijd van de „*Heilige* Schrift en nooit van de Mooie Schrift gesproken heeft. „Het betekent vervreemding van Jeruzalem, dat onze tijd- „genoten geen huiver meer voelen voor het Woord, maar het „heiligdom binnenstappen als een theater... Job en David „worden ingelijfd bij de belletrie.”¹⁾

Het kan haast niet anders of deze vermagerde opvatting omtrent de Bijbel moet van invloed zijn op de geest waarin het bijbelonderricht gegeven zal worden. In de boven geciteerde formulering van het motief waarom men bijbelkennis wil invoeren, wordt de Bijbel dan ook op één lijn gesteld met de klassieke mythologie. Hier spreekt duidelijk een relativistische tendenz : iedere godsdienst is maar betrekkelijk, en iedere overtuiging is even goed. In een rapport van een commissie, ingesteld door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, met betrekking tot het vraagstuk van de bijbelkennis en het godsdienstonderwijs op de Openbare School, wordt dit aldus uitgesproken :

„6. Daar wij allen deelhebben aan de Westerse cultuur, „zullen bijbelse verhalen in het onderwijs van de klasse- „onderwijzer tot hun recht behoren te komen. Niet alleen „echter bijbelse verhalen, maar eveneens verhalen uit niet- „christelijke culturen. Voor een afzonderlijk vak bijbelkennis „is in deze gedachtengang geen plaats...

„7. Ook humanisten erkennen, dat men zonder een behoor- „lijke bijbelkennis eigenlijk niet „algemeen ontwikkeld” mag „heten en dat men begrip behoort te hebben voor de levens- „beschouwing van anderen...

¹⁾ Bijbel en Romantiek, Afscheidscollege van Prof. Dr Gerard Brom. Nijmegen-Utrecht 1952, p. 31.

„8. Het Humanistisch Verbond acht het gewenst, dat in „het leerplan van de scholen voor middelbaar, voorbereidend „hoger en kweekschoolonderwijs een vak wordt opgenomen, „gewijd aan de godsdienstige, religieuze en humanistische „levensbeschouwingen...”¹⁾

In de „Toelichtende beschouwingen” op dit rapport wordt nog gezegd :

„Daarenboven bevat de bijbel tal van verhalen met een „zinrijke strekking, die ook voor humanisten aanvaardbaar „is, men denke b.v. aan de barmhartige Samaritaan”.²⁾

Ofschoon hier het accent niet meer zo uitsluitend ligt op de culturele waarde van de Bijbel, doch meer op de zedelijke waarde en vormende kracht, is het toch wel duidelijk dat deze motivering vanuit christelijk standpunt bezien, onvoldoende is.

Het is ons tenslotte bekend dat meerdere directeuren en rectoren van openbare scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs de bijbelkennis een plaats willen geven om motieven die niet enkel het nuttigheidskarakter en de culturele betekenis van de Bijbel beogen. Deze, voor een betrekkelijk groot deel tot een vrijzinnig protestantisme behorende leraren zullen het bijbelonderricht ook zeker niet zonder meer op één lijn willen stellen met het onderwijs in de mythologie der heidense oudheid. Doch aan een zuiver christelijke interpretatie van de Bijbel in katholieke of orthodox-reformatorische zin komen ook zij in de meeste gevallen niet toe.

Moet nu uit al het bovenstaande de conclusie getrokken worden dat het bijbelonderricht op de openbare school volstrekt onaanvaardbaar geacht moet worden, en dat men van katholieke zijde zulk onderricht moet trachten tegen te gaan of te voorkomen ? Dit volgt nog geenszins. We zullen de kwestie eerst nog iets nader moeten bezien.

Wellicht is zelfs menigeen aanvankelijk geneigd aldus te redeneren : laten de motieven waarom men bijbelonderricht op de openbare school wil invoeren wat pover zijn, het feit zelf van een algemeen ingevoerd vak bijbelkennis valt toch slechts toe te juichen ; want iets is toch altijd beter dan niets, zodat de openbare-school-jeugd er zeker niet slechter van zal worden. Wellicht hebben de woordvoerders van K.V.P., C.H. en A.R. in de Haarlemse raad aldus de zaak beoordeeld, toen de raad op 5 Aug. 1953 besloot het vak bijbelkennis en cultuurgeschie-

¹⁾ Rapport van een Commissie, ingesteld door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, met betrekking tot het vraagstuk van de bijbelkennis en het godsdienstonderwijs op de Openbare School, voorzien van een toelichting. Herzien en aanvaard door het Congres van het Humanistisch Verbond in zijn vergadering van 18 en 19 October 1947. Centr.-Bureau Hum. Verb. Bleyenburgstraat 1, Utrecht. p. 18.

²⁾ Idem pag. 12.

denis van het Christendom in te voeren op de gemeentelijke middelbare scholen en de scholen voor voorbereidend hoger onderwijs. Zulks geschiedde in navolging van 12 andere gemeenten. (In de raad van Arnhem verklaarde de K.V.P. zich tegen, A.R. en C.H. namen een afwachtende houding aan, terwijl P.v.d.A. en V.V.D. vóór stemden.)

Zo eenvoudig ligt de zaak echter niet. Ter verduidelijking hiervan moge een theologische uitweiding volgen.

De Bijbel is wezenlijk Gods Woord. Gods Woord heeft zich daar uitgedrukt in menselijke taal en verbeelding. God is dus de Auteur van de Bijbel ; maar Hij heeft bij het tot stand komen van dit boek zich bediend van mensen als instrument. God heeft die mensen daartoe „geïnspireerd”. We spreken daarom met betrekking tot de Bijbel van een goddelijke inspiratie, een goddelijk „be-Geest-en” van de menselijke schrijvers. „Want de Heilige Geest heeft hen met bovennatuurlijke kracht zo tot schrijven aangezet en bewogen, en hen zo onder het schrijven bijgestaan, dat zij al datgene en alleen datgene wat Hij wilde, zowel goed zouden begrijpen als getrouw wilden neerschrijven en met onfeilbare juistheid behoorlijk zouden uitdrukken”.¹⁾ Zodoende vormen het goddelijk en het menselijk auteurschap van de Bijbel een onverbreekbare eenheid. De Bijbel is iets Godmenselijks. Met enige voorzichtigheid zouden we de Bijbel kunnen noemen de „schrift- en boekwording” van het Woord Gods. In de Christus heeft Gods Woord de gestalte van een mens aangenomen ; in de Bijbel heeft Gods Woord zich uitgedrukt in menselijke taal en verbeelding. Hieruit volgt : zoals bij Christus Godheid en mensheid wel te onderscheiden, maar niet te scheiden zijn, zo vormen bij de Bijbel het goddelijk en menselijk karakter van dit boek een onverbreekbare eenheid. Deze parallel tussen het God-menselijk karakter van Christus en van de Bijbel ligt ook ten grondslag aan de woorden van Sint Paulus in de aanhef van de Hebreëen-brief :

„Nadat God eertijds vele malen en op velerlei wijze tot de „Vaders gesproken heeft door de profeten, heeft Hij aan het „einde dezer dagen tot ons gesproken door de Zoon”.

Doch dit samengaan van het goddelijke en menselijke, dat bij het tot stand komen van de Bijbel is begonnen en in Christus zijn hoogtepunt heeft bereikt, wordt voortgezet in de Kerk. Want ook de Kerk is in haar wezen God-menselijk :

„Want zoals het Woord Gods, om door Zijn smarten en „foltering en de mens te verlossen, onze natuur wilde gebruiken, „zo benut datzelfde Woord op bijna dezelfde wijze in de loop „der eeuwen Zijn Kerk om het begonnen werk te bestendigen.”²⁾

¹⁾ Paus Leo XIII in zijn Encycliek Providentissimus Deus, 18 November 1893.

²⁾ Paus Pius XII in zijn Encycliek Mystici Corporis, 29 Juni 1943, no. 12.

Zoals dus Christus niet volledig is, als men in Hem slechts de zichtbare menselijke natuur beschouwt of enkel de onzichtbare goddelijke natuur, omdat Hij één is uit en in beide naturen, zo is het ook gesteld met Zijn Mystiek Lichaam, de Kerk. De zichtbare gemeenschap der Kerk immers blijft staan onder de onzichtbare goddelijke leiding.¹⁾ Want enerzijds heeft Christus tot een aantal mensen, Zijn Apostelen namelijk, gezegd : „Wie u hoort, hoort Mij”, en : „Zoals de Vader Mij heeft gezonden, zo zend Ik u”; Hij heeft dus werkelijk mensen aangesteld. Doch anderzijds heeft Christus over diezelfde mensen een goddelijke adem uitgeblazen, toen Hij sprak : „Ontvangt de Heilige Geest”. Het getuigenis der Kerk is een getuigenis van de Heilige Geest en van mensen tezamen ; want : „Wanneer de Helper komt, die Ik u van de Vader zal zenden, de Geest der waarheid, die uitgaat van de Vader, dan zal Hij van Mij getuigen ; maar ook gij moet getuigen...” (Verg. resp. Lc. 10 : 16, Jo. 20 : 21, Jo. 20 : 22, Jo. 15 : 26-27.)

Er valt dus een vrij zuivere parallel te trekken tussen het God-menselijk karakter van Christus, van de Bijbel en van de Kerk. Men zou verder kunnen gaan en zeggen dat de verschijningsvorm van God in deze wereld in Christus, de Bijbel en de Kerk in een hogere eenheid samenkomen, voorzover zij gedrieën een manifestatie van het goddelijke in het menselijke betekenen ; zij zijn alle drie een vorm van „Incarnatie”. Deze hogere eenheid van Christus, Bijbel en Kerk is weliswaar geen identiteit, maar zij is meer dan een simpele (wiskundige) gelijkheid van verhoudingen. Er bestaat een organische, levende eenheid tussen Christus, Bijbel en Kerk : drie manifestaties van dezelfde God.

Daarom bestaat er niet slechts een onverbreekbare eenheid tussen het goddelijk en menselijk auteurschap van de Bijbel, tussen de goddelijke en menselijke natuur van Christus, en tussen het goddelijk en menselijk karakter van de Kerk ; doch er bestaat eveneens een onverbreekbare band tussen Bijbel, Christus en Kerk onderling.

Uit bovenstaande beschouwingen over de eenheid en de onverbreekbare band tussen het goddelijke en menselijke in de Bijbel, in Christus en in de Kerk, en tussen de Bijbel, Christus en de Kerk onderling, volgen enige belangrijke conclusies :

1a. Men verstaat de Bijbel niet, indien men slechts oog heeft voor de culturele en zedelijke waarde van het boek. Want dan beschouwt men slechts de Bijbel naar zijn menselijke kant, terwijl men het goddelijk auteurschap vergeet. In feite komt dit neer op een zekere ontwijding van de Bijbel, omdat deze gedegradeerd wordt tot een handboek van de zede of tot een

¹⁾ Paus Pius XII in zijn Encycliek *Mystici Corporis*, 29 Juni 1943, no. 62.

profaan cultuurgoed. Men ziet de Bijbel niet meer als het Woord Gods, maar als het woord van mensen.

b. Anderzijds moet wel worden opgemerkt dat de menselijk-culturele en natuurlijk-zedelijke aspecten van de Bijbel toch wel op zich zijn te beschouwen. Het historisch, literair en algemeen menselijk karakter van de Bijbel kan het voorwerp van studie zijn.

2a. Uit de organische band tussen Christus, de Bijbel en de Kerk volgt dat men deze levende eenheid niet straffeloos kan verbreken. Hierbij is voor ons betoog vooral belangrijk dat men de Bijbel niet los mag maken van de Kerk. Omwille van de belangrijkheid van dit punt voor ons betoog willen we het hier nog even nader toelichten.

Het is dezelfde geest Gods, Die de Bijbel heeft geïnspireerd en Die het officieel getuigenis der Kerk behoedt voor dwaling door de gave der onfeilbaarheid. Zo is het dus dezelfde Geest Gods, Die de Bijbel heeft geschreven (met behulp van mensen als instrument), en Die de Bijbel leert en verklaart door het officiële leergezag der Kerk. En aangezien de Bijbel een uitermate mooi doch zeer moeilijk boek is, kunnen we niet dankbaar genoeg zijn dat de goddelijke Auteur Zelf op deze wijze Zijn boek toelicht en verklaart. Wie de Bijbel dus buiten de Kerk plaatst, maakt hem los van God, los van de goddelijke bijbelschrijver en bijbelverklaarder Zelf, en geeft het heilige boek prijs aan dwaling en verdeeldheid. Volkomen veilig is dus de Bijbel slechts binnen de Kerk, omdat de Bijbel slechts volkomen veilig is bij de goddelijke Auteur Zelf, die in en door de Kerk spreekt.

We spreken met opzet van „volkomen veilig”. Want het is natuurlijk duidelijk dat zeer veel van de wezenlijke waarde van de Bijbel als openbaring Gods tot zijn recht zal komen, zolang de Bijbel gelovig benaderd wordt; zo bij voorbeeld door de reformatorische christenen, omdat zij in de Bijbel het Woord Gods zien.

Echter volkomen veilig is de Bijbel slechts in de ene door Christus gestichte Kerk, waar de Heilige Geest onfeilbaar spreekt door de Paus en de verenigde Bisschoppen, die de erfgenamen zijn van Christus' woorden: „Ontvangt de Heilige Geest”, en „Wie u hoort, hoort Mij”.

b. Anderzijds echter volgt uit de boven beschreven eenheid tussen het goddelijk en menselijk auteurschap van de Bijbel, en uit de band tussen Christus, Bijbel en Kerk, dat iedere kennismaking met de Bijbel persé betekent een contact met het bovennatuurlijke, met het goddelijke. Tegen wil en dank.

Als het immers waar is, dat het God-menselijk karakter van de Bijbel iets onverbreekbaars is, dan volgt noodzakelijk dat wie kennis maakt met de Bijbel als menselijk document, in feite toch wordt geconfronteerd met iets goddelijks. En als het

waar is dat er een onverbreekbare band bestaat tussen Christus, Bijbel en Kerk, dan volgt noodzakelijk dat wie de Bijbel leest als cultuurgoed, in feite toch iets leest dat onverbreekbaar verbonden is met Christus en de Kerk. Men kan de Bijbel wel beschouwen als een louter menselijk cultuur-goed, maar de Bijbel is in zich wezenlijk het Woord Gods. Wie derhalve bij voorbeeld het Oude Testament leest als hebreeuwse letterkunde, leest in feite het Woord Gods; en wie de Bergrede en de Parabels uit het Nieuwe Testament leest als de woorden van een geniaal mens en voortreffelijk prediker, leest in feite de woorden van de Godmens Christus. Wie de Bijbel ter hand neemt als profaan boek, verdiept zich in feite in het boek van God en van de Kerk.

Zouden we dan, dit overziende, niet mogen veronderstellen dat menigeen die de Bijbel leest als menselijk cultuur-goed of handboek van de zede, ook werkelijk ervaart dat er een onverbreekbare band bestaat tussen het goddelijke en het menselijke, en dat er een eenheid is tussen Bijbel, Christus en Kerk? M.a.w. zal niet menigeen door de zichtbare verschijningsvorm van God in de Bijbel gevoerd worden tot de onzichtbare God Zelf? Zou de Bijbel op deze manier ook niet iemand kunnen brengen tot Christus en Zijn Kerk? Het ligt toch in de aard zelf der door God ingestelde orde: door het zichtbare tot het onzichtbare. Laat het waar zijn dat de Bijbel niet te vatten is naar zijn wezenlijke waarde, indien men niet gelooft. Maar even waar is het dat niemand tot geloven zal komen, indien hij niet op een of andere wijze kennis neemt van de manifestaties van God in deze wereld, zonder nog te weten dat zij van God zijn. Dat ervaart die mens pas later, na de kennismaking. De Apostelen wisten toch ook niet van de aanvang af dat Christus de Zoon van God in mensengedaante was? Zij kenden eerst slechts de mensengedaante van Christus. Langzamerhand ontdekten zij echter zoveel wonderlijks aan deze mens, dat zij zich begonnen af te vragen: „Wie is Hij toch, dat zelfs de wind en het meer Hem gehoorzamen?” (Mc. 4: 41).

Deze vraag: „Wie is Hij toch?” zou nooit bij de Apostelen zijn opgekomen, als zij Christus niet persoonlijk hadden ontmoet. Welnu, zou eenzelfde vraag niet kunnen opkomen met betrekking tot de Bijbel bij hen die — aanvankelijk op louter menselijk-cultureel vlak — met de Bijbel kennis maken? Zouden zij bij nadere kennismaking niet langzamerhand zoveel wonderlijks in dit boek kunnen ontdekken, dat zij zich gaan afvragen: „Wat is dit voor een boek? Is dit nog wel louter menselijk?”. Evenals bij Christus zal er ook bij de Bijbel toch wel iets van de goddelijke oorsprong doorstralen. Want de Bijbel is goddelijk.

Men moet dit natuurlijk niet zo overdrijven, dat men aan de Bijbel een soort magische kracht gaat toeschrijven. Maar wel mag men vertrouwen hebben in de werking der genade en in de effectieve kracht van Gods bedoelingen, toen Hij Zijn

Woord in de menselijke taal van de Bijbel heeft uitgedrukt. Het was tenslotte Gods genade, die Petrus bracht tot de erkenning : „Gij zijt de Christus, de Zoon van de levende God” ; „Want”, zo sprak Christus, „niet vlees en bloed (dus niet de mensen) hebben u dit geopenbaard, maar Mijn Vader, die in de hemel is”. (Mt. 16 : 16-17). Maar deze erkenning-door-de-genade kwam pas nadat eerst de uiterlijke verschijning van Christus Petrus en de Apostelen tot de vraag gebracht had : „Wie is Hij toch . . .” Gods genade werkt juist door de uiterlijke manifestaties van het goddelijke in deze wereld. Ook door de uiterlijke verschijning van God in de gedaante van de Bijbel.

We zouden nu de voorgaande conclusies aldus kort kunnen formuleren :

1. Uit de onverbreekbare eenheid tussen goddelijk en menselijk auteurschap van de Bijbel volgt :
 - a. enerzijds dat men de Bijbel niet verstaat indien men slechts oog heeft voor het menselijk aspect ;
 - b. anderzijds dat dit menselijk aspect wel op zich is te beschouwen (als literatuur, geschiedenis, zedenleer etc.).
2. Uit de onverbreekbare eenheid tussen goddelijk en menselijk auteurschap van de Bijbel en uit de onverbreekbare band tussen Christus, Bijbel en Kerk volgt :
 - a. enerzijds dat men de Bijbel niet mag losmaken van de Kerk, omdat men hem dan losmaakt van God ;
 - b. anderzijds dat de louter menselijke beschouwing van de Bijbel wel kan voeren tot zijn goddelijke oorsprong en tot Christus en de Kerk, juist tengevolge van die onverbreekbare eenheid.

Deze conclusies overziende, zal men ontdekt hebben dat we ons inzake het bijbelonderricht op de openbare school in een dilemma bevinden. Want 1a en 2a combinerend moeten we vaststellen dat de Bijbel naar zijn volle wezenlijke betekenis slechts kan benaderd worden vanuit het geloof, en wel met name vanuit het geloof in God en het geloof in de Kerk. Doch anderzijds leert ons de combinatie van 1b en 2b dat een beschouwing van de Bijbel op het menselijk-culturele en natuurlijk-zedelijke vlak wel geëigend is om te voeren tot de goddelijke waarde van de Bijbel, en tot Christus en Zijn Kerk.

Daarom behoeft de enigszins povere argumentatie, waarom men de Bijbel op de openbare school wil zien ingevoerd, namelijk omwille van de culturele en louter natuurlijk-zedelijke waarde, op zich nog geen reden te zijn voor de katholieken om zich tegen een dergelijk onderricht te verzetten. De bovenmenselijke, goddelijke innerlijke kracht van de Bijbel en de genade, waarvan wij toch geloven dat ze aan ieder mens in voldoende mate geschonken wordt, zijn immers in staat dat louter menselijke

te doorbreken en de mens te voeren tot God en de Kerk. Veel zal afhangen van de *wijze waarop dit bijbelonderricht* gegeven wordt.

Nu is het aanstonds duidelijk dat men niet kan verwachten dat zulk bijbelonderwijs op de openbare school gegeven wordt in zuiver katholieke zin, zelfs niet in reformatorisch-christelijke zin. In de meeste gevallen zelfs zal de Bijbel op de openbare school niet gebracht worden op de wijze zoals gelovigen de Bijbel aanvaarden als het Woord Gods. Maar hoe dan ? Is het mogelijk de Bijbel „neutraal” te geven ?

Indien men onder „neutraal” hier wil verstaan, dat men het goddelijk karakter van de Bijbel positief uitsluit en niet voor mogelijk houdt, dan is zulk onderricht eigenlijk niet neutraal, omdat men in feite toch een bepaald standpunt inneemt.

Indien men echter onder „neutraal” wil verstaan : de mogelijkheid van het goddelijk karakter van de Bijbel openhouden zonder daarover expliciet een uitspraak te doen, dan lijkt ons zulk een „neutraal” geven van de Bijbel niet onmogelijk, hoewel uitermate moeilijk in veel gevallen. Om verwarring te voorkomen zouden we echter liever niet van „neutraal” bijbelonderwijs willen spreken. In het bovengenoemde rapport van het Centrum voor Staatskundige Vorming wordt dit bijbelonderricht „impliciet-christelijk” genoemd. Dat wil zeggen : niet expliciet gelovig, ook niet expliciet ongelovig, doch zó dat men het goddelijk karakter van de Bijbel niet bespreekt ; men geeft slechts zo objectief mogelijk de bijbelse verhalen en gebeurtenissen ; men behandelt dus slechts de historische, literaire en algemeen menselijke aspecten van de Bijbel.

De vraag of zulk een onderricht nuttig zou zijn, behoeft nauwelijks beantwoord te worden. De nuttigheid op het culturele en zedelijke vlak buiten beschouwing latend, achten wij vooral de apostolische waarde van dit bijbelonderwijs zeer belangrijk. De buitenkerkelijke jeugd wordt door dit onderricht in ieder geval tegenover een godsdienstige grootheid geplaatst ; de godsdienstige figuren zullen haar bijblijven en, misschien pas later, iets gaan zeggen. Die jeugd bemerkt dat al deze grote figuren zeer ernstig rekening houden met een persoonlijke God. Op een of andere manier zal die jeugd toch iets moeten ervaren van de unieke figuur van Jezus Christus. Zij leert inzien dat heel onze beschaving van die figuren, en vooral van Jezus Christus doortrokken is. Denk daarbij aan het feit dat iedere mens een „anima naturaliter christiana” bezit, dat dus het Christendom tegemoet komt aan de diepste behoeften van de mens. Denk ook aan de intrinsieke goddelijke kracht van de Bijbel en aan de genade die ieder mens geschonken wordt. Dat zijn toch realiteiten waarmee men rekening mag en moet houden, en waarmee wij wellicht soms te weinig rekening houden !

De priesters en catecheten die in het bekeringswerk van een

„Una Sancta” of „Open Deur” dagelijks met niet-katholieken te maken hebben, zullen kunnen getuigen dat zij altijd veel eerder contact hebben met iemand die enige kennis van de Bijbel heeft, hoe gering ook, hetzij door catechesatie, zondags-school of op andere wijze, dan met iemand die ieder begrip van de Bijbel mist. Deze laatste staat doorgaans op de rand van het atheïsme en mist vrijwel iedere zin voor het religieuze.

Men kan natuurlijk hierbij wel de vraag stellen of zulk bijbel-onderricht ook nuttig is voor de expliciet gelovige leerlingen der openbare scholen. Het is natuurlijk duidelijk dat de expliciet gelovigen het best bijbelonderricht ontvangen op expliciet gelovige wijze. Daarom is het bijbelonderricht dat verbonden is met een facultatief godsdienstonderwijs ¹⁾ verre te verkiezen boven het „impliciet-christelijk” bijbelonderwijs. En minstens om praktische beweegredenen lijkt het aanbevelenswaardig om de gelovige leerlingen weg te houden uit het „algemeen” bijbel-onderwijs, indien zij toch reeds onderricht worden in de Bijbel bij de facultatieve godsdienstles, waartoe de wet de mogelijkheid biedt.

Ook kan men de vraag stellen of ouders die zulks wensen, niet het recht hebben hun kinderen dit bijbelonderricht te onthouden, om welke reden ook.

De voornaamste reden waarom wij deze vraag bevestigend zouden willen beantwoorden, is deze : wanneer het waar is dat ook zelfs een benaderen van de Bijbel op het menselijke, culturele of natuurlijk-zedelijke vlak in feite toch is een confrontatie met het Woord Gods en een noodzakelijke binding met de Kerk betekent, dan mag niemand tot zulk onderricht gedwongen worden. Want dat zou een aantasten zijn van de voor het geloof vereiste vrijheid, zij het dan ook op een tamelijk verwijderde en zeer indirecte wijze. Meer nog dan in andere gevallen hebben hier de ouders het recht het onderwijs voor hun kinderen te bepalen. Derhalve moet de mogelijkheid blijven bestaan dat ouders hun kind het bijbelonderricht doen onthouden. Dit betekent echter niet dat dit onderwijs facultatief wordt. Wie het niet ontvangen, bevinden zich in een uitzonderingspositie.

Maar hoe het zij, de Bijbel zou op de openbare school veel goed kunnen doen. Wij hebben boven Prof. G. Brom geciteerd waar hij zegt dat de Bijbel door de moderne mens wordt ingelijfd bij de belletrie. Maar de scheidende hoogleraar vervolgt dan :

„En toch is het in zekere zin een zegen, dat onze beschaving „aan de Bijbel blijft vasthouden, al is het met de vezels „van het schoonheidsorgaan alleen. Het gevoel van eerbied „en bewondering kan een dieper inwijding voorafgaan, zolang

¹⁾ Vergelijk noot 3, pag. 248.

„Profeet en Evangelist samen het gekreukte riet en de „smeulende vonk ontzien”. ¹⁾

Zo zouden ook wij wensen dat de Bijbel op de openbare school bewondering zou wekken, een bewondering die voert tot verwondering: „Wie is Hij toch . . . ?”, en die tenslotte brengt tot de erkenning van het geloof: „Gij zijt de Christus, de Zoon van de levende God”. Er is zo veel gekreukt riet en er zijn vele smeulende vonken!

We bevinden ons echter, helaas, nog steeds in het dilemma. Hoe staat het met de andere zijde? Hoe wordt de Bijbel voorgehouden, als hij los van God en los van de Kerk wordt gebracht aan de leerlingen der openbare scholen? Vooreerst staat wel vast dat een behandeling van de Bijbel louter naar zijn menselijke waarden het boek van God neerhaalt op een vlak waar het niet thuis hoort. Vervolgens zal een niet-christelijke leraar, ook ondanks zijn beste bedoelingen om het onderricht zo objectief mogelijk te geven, vaak het doorstralen van het godsdienstig karakter van de Bijbel in de weg staan. Tenslotte kan de leerling in veel gevallen de eindindruk meekrijgen dat de Bijbel op het niveau ligt van de grieks-romeinse, babylonische en andere mythologieën; dat de God van het Oude Testament een wrede God is, en dat de moraal van de heidense oudheid in veel opzichten hoger staat dan die van het Oude Testament; dat men, juist doordat de Bijbel niet gezien wordt als Openbaring en Heilsgeschiedenis en niet als godsdienstig boek, veel zaken niet begrijpt omdat ze niet kloppen met moderne natuurkundige en geschiedkundige gegevens, en dat men dus alles naar de sprookjeswereld verwijst.

En dit alles kan juist daarom zo gevaarlijk zijn, omdat deze verkeerde indrukken een hindernis kunnen zijn om op latere leeftijd de zaken nog eens persoonlijk te onderzoeken. Wie meent dat de Bijbel van de christenen een soort sprookjesboek is, zal weinig neiging hebben om via een „Una Sancta” of „Open Deur” nader kennis te maken met zulk een infantiele wereld.

Toch achten we nog altijd de boven aangegeven voordelen van meer gewicht dan de hier uitgesponnen nadelen, *mits* men maar enige zekerheid heeft dat het Bijbelonderricht op de openbare scholen niet kan ontaarden in een bewust en positief onchristelijk en anti-gelovig onderwijs. Indien hiervoor duidelijke garanties aanwezig zijn, menen wij dat het invoeren van bijbel-onderricht op de openbare school verantwoord is.

1. De leraar zou niet wegens zijn levenshouding positief anti-godsdienstig mogen zijn. We denken hier aan communisten

¹⁾ Bijbel en Romantiek, p. 31.

De wijze van onderwijs zou dan zoveel mogelijk als volgt moeten kunnen worden vastgelegd :

en leden van De Dageraad. Ook mag een leraar niet positief verkondigen dat alle levensovertuigingen even goed zijn. We menen dat een en ander voor leden van het Humanistisch Verbond vrij moeilijk zal zijn, al zullen er onder hen ook velen zijn, die tot een „objectieve” voorstelling van zaken in staat zijn.

Hetzelfde zou natuurlijk ook moeten vereist zijn voor hen die de leraren opleiden en eventueel zouden examineren.

2. De bij het onderricht aan leraar en leerling te gebruiken uitgaven van de Bijbel en van de handboeken zouden voor allen gelijkelijk aanvaardbaar moeten zijn en niet verwerpelijk vanuit christelijk oogpunt.

Een door alle gezindten samen te stellen handboek en/of Bijbelvertaling ware een te koesteren ideaal.

3. Een permanente commissie van toezicht zou moeten worden opgericht, die bijvoorbeeld leraren zou moeten kunnen ontslaan die blijken niet aan de vereiste voorwaarden te voldoen.

Nu is het wel duidelijk dat de Nederlandse wet deze garanties niet bieden kan. Want vooreerst kan en mag de staat niet oordelen over iemands interne gezindheid. De staatsoverheid mist daartoe het orgaan en de bevoegdheid. Vervolgens zegt het Nederlands recht dat iedere staatsburger voor iedere landsbediening benoembaar is ; dus kan van staatswege een ieder benoemd worden tot leraar bijbelkennis, ook een atheïst. En tenslotte kan men van de staatsoverheid niet eisen dat het vak bijbelkennis op de openbare school niet zou mogen gegeven worden zoals het aan een Nederlandse rijksuniversiteit gedoceerd kan worden, alwaar de Bijbel niet altijd in een voor christenen aanvaardbare zin behandeld wordt.

Aangezien dus de Nederlandse wet geen waarborgen kan bieden dat het bijbelonderwijs op de openbare school niet kan ontaarden in een anti-godsdienstig onderricht, lijkt het ons over het algemeen niet verantwoord dat de katholieken, voorzover het op politiek niveau van hen afhangt, aan het invoeren van bijbelonderricht op de openbare school hun medewerking verlenen.

Doorbraak - met of zonder ons?

door E. G. H. Bornewasser

In Augustus laatstleden heeft het katholieke maandblad „Te Elfder Ure” een nummer uitgegeven, dat geheel gevuld was met artikelen over het mandement der Nederlandse bisschoppen. Het is niet mijn bedoeling een bespreking van dit mandement-nummer te geven. Bij één artikel daaruit, geschreven door dr. B. Delfgaauw (docent in de existentialistische wijsbegeerte aan de G.U. van Amsterdam) zou ik echter gaarne enige critische kanttekeningen plaatsen.

Volgens dr Delfgaauw verzet het mandement zich practisch over de gehele lijn tegen de doorbraakgedachte — hetgeen inderdaad zeer juist gezien is. Het tragische daarvan nu, zo verklaart de schrijver van het artikel, is, dat „als deze doorbraak niet met ons komt, ze zonder ons komt. Wie gewend is over de grenzen te kijken; wie weet wat er omgaat bij hen die in Nederland denken; wie de gedachten van de jonge mensen kent: beseft, dat de doorbraak over enige decennia een feit zal zijn. Nu is het nog mogelijk deze doorbraak te leiden. Over enige decennia zal dat onmogelijk zijn. Dan wordt waarschijnlijk zonder enig onderscheid alles onder de voet gelopen wat ons als katholieken, buiten het geloof in de meest strikte zin, tezamen houdt.”

De doorbraak komt dus, met of zonder ons, voorspelt dr. Delfgaauw. Met het woord „doorbraak” bedoelt hij niet alleen het verlaten door de katholieke kiezers van hun politieke organisatie en dus het einde van de katholieke partij in Nederland; zijn voorspelling strekt zich ook uit tot de sociale organisaties. Hij voert ter rechtvaardiging van die verwachting een drietal overwegingen aan. Zijn deze in staat de lezer te overtuigen? Laten wij ze eens nader bezien.

Wat ziet men over de grenzen?

Dat de doorbraak zal komen is volgens dr. Delfgaauw duidelijk vooreerst aan hem die gewend is over de grenzen te kijken. Dit is ons zeer bepaald niét duidelijk.

In België staan Christelijke Volkspartij en socialistische partij

fel tegenover elkander. De Belgische socialisten zijn ouderwets-anti-clericaal, getuige onder andere de plannen van het socialistisch-liberale kabinet het bijzonder onderwijs terug te dringen, zelfs in de Kongo — hetgeen dáár in elk geval een dwaasheid is. Van een doorbraak valt bij onze katholieke zuiderburen niets te bemerken.

In Frankrijk heeft nooit een katholieke partij bestaan en ook de M.R.P. is geen katholieke partij in de zin zoals wij die in Nederland kennen. Er is dus ook geen sprake van een doorbraak. De Franse katholieken zijn altijd over allerlei partijen verdeeld geweest — vaak tot schade van de Kerk en de rechtmatige belangen der Franse katholieken.

In Duitsland heeft de centrumspartij, die in de latere jaren haar oude élan had verloren, zichzelf onthonden, nadat Hitler aan de macht was gekomen — een roemloos einde! — en al is zij na de oorlog weer opgericht, zij heeft weinig betekenis tegenover de Christelijk Democratische Unie. In deze laatste vindt men zowel katholieken als protestanten; na de ineenstorting van het Derde Rijk hebben lidmaten van beide belijdenissen zich, wegens de ruïneuze toestand van het land en met het oog op de dodelijke gevaren uit het oosten, in één partij verenigd. In die beperkte zin zou men van een doorbraak kunnen spreken. Maar van een doorbraak naar links is in Duitsland eenvoudig geen sprake. De onderwijspolitiek van de linkse regering van Nedersaksen, de grootste van de Westduitse bondsstaten, welke het katholieke onderwijs vrijwel met de ondergang bedreigt, heeft integendeel bij de Duitse katholieken felle verontwaardiging gewekt, waaraan o.a. op de Katholiekendag te Fulda op indrukwekkende wijze uiting is gegeven. Overigens zijn de verhoudingen binnen de C.D.U. niet onverdeeld harmonieus. De linkervleugel der partij klaagt erover, dat onder de niet-katholieke leden te veel liberaal denkenden worden gevonden en hij verlangt daartegenover, dat de partij zich meer zal bezinnen op de katholieke beginselen. Het samenwonen in één huis heeft blijkbaar niet het resultaat gehad, dat dr. Delfgaauw van zulk een situatie verwacht, namelijk dat de individuele activiteit der katholieke leden de beste weg zou zijn om de andersdenkenden voor de katholieke ideeën te winnen.

Op sociaal terrein wijzen de tekenen duidelijk op het wankel fundamenteel van dergelijke verwachtingen. Sinds het einde van de oorlog bezit Duitsland, dank zij vooral de invloed van de Engelse bezetters en hun simplistische imitatie van de situatie in Engeland, slechts één vakorganisatie. De vroegere christelijke „Gewerkschaften”, waarin katholieken en gelovige protestanten verenigd waren, konden niet meer opgericht worden. De katholieke arbeiders kwamen dus met de socialisten in dezelfde vakorganisatie te zitten. Volgens dr. Delfgaauw is dit een zeer gunstige situatie en hij zou ze voor Nederland verkieslijk achten.

„De arbeider zou lid van de P.v.d.A. en van het N.V.V. kunnen zijn. Hij zou daar zijn katholieke stem kunnen doen horen...” Even tevoren heeft hij geschreven: „Het komt ons voor, dat de katholieke sociale ideeën gemakkelijker gehoor zullen vinden, als er katholieken zijn in de P.v.d.A. en de V.V.D., die met hun niet-katholieke partijgenoten deze ideeën bespreken. Dan kan ten minste duidelijk gemaakt worden, dat deze ideeën ondanks hun katholieke herkomst niet specifiek katholiek, maar algemeen menselijk zijn (katholiek betekent ten slotte toch nog altijd *algemeen* en niet *sectarisch*!). De mogelijkheid, de meerderheid der Nederlandse bevolking voor deze ideeën te winnen zou daarmee gegeven zijn.”

Nu zal het dr. Delfgaauw natuurlijk niet overtuigen, als wij zeggen dat deze verwachting blijk geeft van een bijna naïef optimisme, want hij is zelf van een andere mening. Wel zouden wij hem eraan kunnen herinneren, dat hij werkelijk niet de eerste is die er op wijst, dat de katholieke sociale ideeën niet specifiek katholiek maar algemeen menselijk zijn. Mr. Verschuur z.g. heeft tijdens of kort vóór de oorlog in het toenmalige maandschrift der Katholieke Staatspartij nog eens een voortreffelijk artikel geschreven, waarin hij betoogde, dat de „innerlijke redelijkheid” der katholieke politiek ook de politiek andersdenkenden gunstig voor haar zou moeten stemmen. De katholieke ideeën worden trouwens in het parlement, in onze dagen weekbladen, in bondsorganen, op vergaderingen en in polemieken sinds jaar en dag „besproken”, bepleit en verdedigd, zonder dat de meerderheid der Nederlandse bevolking daarvoor werd gewonnen. Dit „bespreken” is overigens ook niet ieders werk, zeker niet tegenover tegenstanders, die moeilijk komen tot een objectief beoordelen van de argumenten van anderen. Wij zouden ook kunnen vragen of de P.v.d.A. door de leden van haar katholieke werkgemeenschap daarvoor gewonnen is, bijvoorbeeld op het terrein der katholieke gezinspolitiek. Maar misschien zal de tot nu toe in Duitsland opgedane ervaring dr. Delfgaauw iets meer zeggen. De katholieke arbeiders daar verzetten zich al jarenlang tegen de overheersing van de ene, grote vakorganisatie door de socialisten. Deze laatsten houden geen rekening met de katholieke ideeën, negeren ze geringschattend en drijven met behulp van hun meerderheid hun eigen politiek door. De spanning is zo groot geworden, dat bij het grootste deel der katholieke leden het verlangen is opgekomen, de vakorganisatie te verlaten voor een eigen organisatie. Daar zitten overigens, nadat één organisatie nu eenmaal het monopolie heeft bezeten, grote practische moeilijkheden aan vast, waarvoor zij geenszins blind zijn. De kritieke situatie van enige tijd geleden heeft het socialistische bestuur gebracht tot wat vage beloften en wat goedkope woorden en de afscheiding is voorlopig uitgebleven. Er valt echter nauwelijks aan te twijfelen of de sterke

innerlijke tegenstellingen tussen katholiek en socialist zullen in de toekomst tot nieuwe spanningen leiden. Nu reeds moet gezegd worden, dat het lidmaatschap van de éne, grote vakorganisatie tot allesbehalve bevredigende resultaten voor de katholieken heeft gevoerd en dat zeer vele christelijke arbeiders met hun leiders de voorkeur zouden geven aan de vrijheid in een eigen organisatie. Deze feiten kunnen bekend zijn aan wie gewend is over de grenzen te kijken, en er ligt een les in voor hen die zich op dit punt aan een gemakkelijk optimisme overgeven; een optimisme, dat in het geheel niet wordt gedeeld door de mannen die op dit gebied de feitelijke situaties en verhoudingen in binnen- en buitenland kennen en een ervaring van vele jaren hebben opgedaan.

Ook in Oostenrijk zien wij evenals in Duitsland een kleine doorbraak: de Oesterreichische Volkspartei bevat namelijk ook een overigens gering aantal protestanten en liberalen. Van een doorbraak naar links is echter ook hier geen sprake. Integendeel, de spanningen tussen de Oostenrijkse Volkspartij en de socialisten zijn zeer groot. Aan de hardnekkige weigering der socialisten is het te danken, dat de katholieke scholen nog steeds geen subsidie van de overheid ontvangen. Het gevolg daarvan is, dat slechts 3.4% der leerplichtige kinderen en slechts 18% der leerlingen van middelbare scholen op katholieke onderwijsinrichtingen geplaatst zijn. Het is eenvoudig onmogelijk, zonder enige subsidie méér katholieke scholen op te richten.

In Italië — waar de dreiging van het communisme tot ingrijpende maatregelen van afweer schijnt te nopen — denken de katholieke kiezers, verenigd in de Democrazia Cristiana, er niet aan, de eigen partij te verlaten en over te gaan tot een der socialistische partijen, ten einde aldus de katholieke ideeën op sociaal-economisch terrein beter te kunnen verwezenlijken.

In Engeland bestaat geen katholieke partij; het Engelse kiesstelsel geeft aan een kleine minderheid geen kans zich in het parlement te doen vertegenwoordigen. En de katholieke leden der Labour Partij moeten het eenvoudig accepteren, dat hun leiders gaan coquetteren met Moskou en Peking en vriendschap gaan zoeken in Belgrado.

In Scandinavië is het aantal katholieken te miniem om politieke invloed te hebben en in Spanje kan men van werkelijk vrije politieke partijen niet spreken. De landen achter het IJzeren Gordijn kan men zonder meer uitschakelen.

Dit is de feitelijke situatie in Europa. Wij hebben begrijpelijkerwijze veel belangstelling voor het antwoord op de vraag, over welke grenzen dr. Delfgaauw gewend is te kijken en waar hij buiten onze eigen grenzen de aanduidingen vindt, dat over enige decennia in Nederland de doorbraak zal komen, „met of zonder ons”. Het simpele feit dat er landen zijn waar geen katholieke partij bestaat, is in dit verband geen argument.

En waar er wèl katholieke partijen — of althans partijen met een sterke katholieke invloed — bestaan, kan met evenveel recht de stelling worden verdedigd, dat deze partijen in de komende tijd hardnekkig zullen moeten strijden voor de erkenning van essentiële rechten der katholieke burgers. En zij kunnen zich daarbij laten bemoedigen en laten inspireren door wat de Nederlandse katholieken op staatkundig terrein gepresteerd en tot stand gebracht hebben — iets waarvoor men bij onze geloofsgenoten in het buitenland ook herhaaldelijk waardering aantreft, om niet te zeggen dat men er ons sommige verworvenheden benijdt.

„De gedachten van de jonge mensen”.

Maar het is niet alleen het kijken over de grenzen dat dr. Delfgaauw tot zijn voorspelling brengt. De komst van de doorbraak staat volgens hem ook vast voor hem, die „de gedachten van de jonge mensen kent.” Men mag op de eerste plaats de vraag stellen, op welke grond de schrijver pretendeert, de gedachten van „de” jonge mensen te kennen. Het lijkt ons voor een wetenschappelijk man een nogal gewaagde pretentie. Hij gaat blijkbaar uit van de ervaringen in zijn eigen milieus en generaliseert die. Anderen die veel met jongeren in aanraking komen, zullen er afwijkende ervaringen tegenover kunnen stellen. Het is wenselijk, hier ter voorkoming van misverstanden goed te onderscheiden. Het feit van de toenemende onkerkelijkheid en van de geruisloze afval zal vanzelfsprekend gevolgen hebben voor de katholieke organisaties, zowel op politiek als op sociaal terrein. Maar dàt is geen doorbraak; dat is afval en verlies. Het gaat er hier om of de principieel katholieke jonge mensen zich met opzet van de katholieke organisaties willen distancieren en zich bij niet-katholieke organisaties willen aansluiten om daardoor (naar hun mening) het totstandkomen van een christelijke maatschappijvorm beter te kunnen bevorderen dan thans mogelijk zou zijn. Hetgeen op sociaal terrein zou betekenen, dat „de” jonge mensen in de K.A.B. en masse het verlangen zouden tonen, zich in het belang van de verwezenlijking der katholieke sociale ideeën aan te sluiten bij het N.V.V. Is dit de feitelijke toestand in de rangen van de K.A.B. en de katholieke arbeidersjeugd?

In de laatste twintig, dertig jaren hebben bij jonge mensen — wij zijn te voorzichtig om te zeggen: bij „de” jonge mensen — allerlei opvattingen en zienswijzen geheerst en de wijze waarop daaraan uiting werd gegeven, is soms nogal stormachtig geweest. Er is een tijd geweest, dat heel wat jonge mensen de parlementaire democratie finaal afgedaan verklaarden en zwoeren bij een „autoritair bewind” — wellicht in de verwachting dat dit bewind in hun geest zou regeren! Er zijn ook heel wat jonge mensen geweest die voor Nederland het heil verwachtten van de N.S.B.

of van een der talrijke fascistische groepen en groepjes. Wij willen maar zeggen, dat Nederland heel wat meer zou hebben mee- en doorgemaakt, indien alles werkelijkheid ware geworden wat op een of ander tijdstip in de geesten van veel jonge mensen geleefd heeft.

Ten opzichte van de jeugd past het èn waardering te tonen voor de nieuwe impulsen die van haar uitgaan, èn de nodige critische zin te bewaren ten aanzien van de duurzaamheid, bruikbaarheid en uitvoerbaarheid van de nieuwe, nu eens sublieme, dan weer wilde gedachten. Wij hebben niet de indruk, dat dr. Delfgaauw de „gedachten van de jonge mensen” ook kritisch heeft ontleed en op hun duurzaamheid, bruikbaarheid en uitvoerbaarheid heeft getoetst.

Het denkende deel der katholieke volksgroep.

Maar dan : de mensen „die in Nederland denken.” Dr. Delfgaauw stelt in zijn artikel de volgende vragen. „Waarom bestaat er in Nederland geen contact tussen de bisschoppen en hen die denken ? Waarom bestaat er alleen contact tussen de bisschoppen en de leiders der organisaties, die juist als zodanig niet kunnen denken, doch alleen behouden ? Zoals de denkenden nu denken, handelen over enige decennia allen.”

Men wordt bij het lezen van zulke woorden als vanzelf herinnerd aan de tijd waarin het Nederlandse volk door de liberalen werd ingedeeld in twee groepen : het „denkende deel der natie” — dat waren de liberalen — en het andere, niet-denkende deel — dat waren de katholieken en protestanten. Tot hen die niet dachten, behoorden dan ook mannen als Groen van Prinsterer, Kuyper, de Savornin Lohman, Schaepman — om alleen dezen maar te noemen. Iedereen weet voor wie de toekomst is geweest : voor de „denkenden” van toen of voor het door hen onbevoegd verklaarde deel van het volk. Geeft de hierboven geciteerde tirade van dr. Delfgaauw blijk van een betere mentaliteit dan die der negentiende-eeuwse liberalen ?...

Zij die denken zijn voor de doorbraak ; zij die niet voor de doorbraak zijn, geven daardoor blijk niet te denken of zelfs niet te kunnen denken. Wie behoren dan alzo tot hen die niet denken ? Op de eerste plaats de Nederlandse bisschoppen zelf ; immers, het mandement „verzet zich practisch over de gehele lijn tegen de „doorbraakgedachte”. Na de bisschoppen komen de door hen geraadpleegde adviseurs, vervolgens de leiders en leden van onze organisaties, welke zich immers beslist achter de bisschoppen stellen, en het overgrote deel der katholieke journalisten, die immers vasthouden aan de katholieke partij — kortom, ieder die van een doorbraak geen heil, maar wel verzwakking en grote gevaren verwacht. Al deze Nederlanders denken niet, zijn ten dele zelfs niet in staat te denken...

Het lijkt me niet nodig hier verder op in te gaan. Het komt me voor, dat dr. Delfgaauw met dit laatste „bewijs” — als men het al zo noemen mag — zijn eigen ongelijk aantoot. Wie te veel „bewijst”. bewijst niets. Het beste commentaar bij zulke uitlatingen is misschien het oudhollandse gezegde: Wie er het schikkelijkst over zwijgt, heeft er het beste van gezegd!

Voor hen die een voorspelling — in dit geval een Cassandra-voorspelling — niet zo maar gelieven te accepteren op het gezag van de profeet, maar als denkende mensen gewend zijn te oordelen op grond van argumenten, zal dr. Delfgaauw heel wat steekhoudender aanwijzingen ter tafel moeten brengen alvorens zij zijn verwachting kunnen delen, dat een doorbraak over de gehele lijn binnen enige decennia een feit zal zijn, met of zonder ons. Wat hij voor de gegrondheid van zijn visie op de toekomst nú aanvoert, heeft geen enkele overtuigingskracht.

Over de kwestie zelf — doorbraak of behoud der eigen organisaties — spreken wij hier niet. Wij willen alleen opmerken, dat dr. Delfgaauw klaarblijkelijk blind is voor de gevaren, welke het prijsgeven der katholieke organisaties en het opsorpen van hun leden door niet-katholieke zou meebrengen. Wij veroorloven ons daarom hem te verwijzen naar een alinea van het artikel van prof. mr. W. Pompe in hetzelfde nummer van „Te Elfder Ure”, waar deze hoogleraar schrijft over de verantwoordelijkheid van een „voorhoede” tegenover grote groepen van medegelovigen: „Een handeling die de een niet schaadt, kan voor het geloof van een ander dodelijk zijn.”

Een woord, dat waard is er eens over te „denken”.

Boekbespreking

VERDRAAGZAAMHEID.

Nieuwe bezinning op een oud probleem

De problemen, waarvoor de katholiek gesteld wordt door het feit, dat hij in de Staat samen leeft met mensen, die niet katholiek, niet christelijk zijn, houden ons de laatste jaren in toenemende mate bezig. En deze problemen, die uit de onmiddellijke werkelijkheid voortkomen, voeren ons mee naar de diepere ondergrond van het vraagstuk: de verhouding tussen de eeuwige en tijdelijke werkelijkheden. Daarom wordt een wetenschappelijke publicatie op dit gebied met grote belangstelling begroet. Dit is thans het geval met het boek: *Tolérance et Communauté Humaine. Chrétiens dans un monde divisé*, door Roger Aubert, Louis Bouyer, Lucien Cerfaux, Yves Congar, Albert Dondeyne, Augustin Léonard, Joseph Masson, André Molitor, Bernard Olivier, Henri-Dominique Robert, (Cahiers de l'actualité religieuse) Casterman Tournai-Paris z.j. (1952), 235 blz.

Het thema is bestudeerd op de „*Rencontres Doctrinales*” in October 1951 in *La Sarte à Huy* en dit gemeenschappelijke werk is er het resultaat van. Het bestaat uit drie delen.

Het eerste deel streeft ernaar een overzicht te geven van de situatie, waarin de katholiek zich in de wereld van vandaag bevindt; op godsdienstig, sociaal en politiek terrein. *André Molitor* opent met een verhandeling over het politiek en sociaal pluralisme (13-25). Het probleem van de godsdienstige verdeeldheid wordt uiteengezet door *Joseph Masson S.J.* (26-45).

In het tweede deel treffen we een uiteenzetting aan over de normen, die te vinden zijn in de H. Schrift en het Kerkelijk Leergezag. *Lucien Cerfaux* handelt over de situatie van de christen in de wereld volgens het Nieuwe Testament (49-56). *Louis Bouyer* gaat de gegevens na, welke wij vinden bij de Kerkvaders inzake de verdraagzaamheid (57-73). De houding van het Kerkelijk Leergezag in de XIXe eeuw ten aanzien van het Liberalisme, wordt uiteengezet door *Roger Aubert* (75-103).

Het derde deel is het belangrijkste: de doctrinaire behandeling van de kwestie. *Albert Dondeyne* schrijft over verdraagzaamheid en samenwerking als in het licht van het geloof beschouwde filosofische gegevens (107-122). *Augustin Léonard O.P.* spreekt over de vrijheid van het geloof en de burgerlijke verdraagzaamheid (123-162). *Bernard Olivier O.P.* over de „rechten” van het geweten, het probleem van het dwalend geweten (163-190). *Yves M. J. Congar O.P.* geeft een uiteenzetting van de theologische voorwaarden van een samenwerking tussen katholieken en niet-katholieken (131-223).

De conclusies van de „*Rencontres doctrinales*” worden tot besluit samengevat door *Henri-Dominique Robert O.P.* (227-235).

* *
*

Het is onmogelijk hier ter plaatse een uitvoerige beschouwing te geven over het gehele boek. Daarom beperken we ons tot het meest stellige gedeelte van het werk, het hoofdstuk over de *vrijheid van het geloof en de burgerlijke verdraagzaamheid* van *Augustin Léonard O.P.*, waarin op grond van theologische gegevens een duidelijk standpunt ingenomen wordt. Het hoofdstuk bestaat uit twee gedeelten: 1. Een nadere bepaling wat onder „vrijheid van het geloof” verstaan dient te worden; 2. De consequenties hiervan „sur le plan civil”.

1. De auteur zoekt naar het *begin*, waarop de verdraagzaamheid gefundeerd kan worden; een verdraagzaamheid, die niet een uitdrukking is van een volledig scepticisme, maar integendeel de levende belichaming van een geloof. Zowel een opportunistische houding als het doctrinaire liberalisme zijn onmiddellijk uitgeschakeld. We mogen niet aarzelen „dogmatisch” te zijn.

Door de meeste katholieke auteurs wordt verdraagzaamheid gedefinieerd als een dulden van een kwaad, terwijl de meeste niet-katholieke auteurs van de XVIIIe eeuw aan de tolerantie een meer positieve inhoud gaven van respect voor het geweten en de vrijheid van de ander. Hierin echter zit in feite een zeker doctrinair relativisme opgesloten, zodat de katholieke auteurs bijna en vanzelf hun toevlucht zochten in de negatieve begripsbepaling van „dulden van een kwaad”. Toch is de meer open betekenis van verdraagzaamheid reeds te vinden bij sommige Vaders. Wij moeten de positieve zin aanvaarden, maar

zonder dat relativisme. De aarzeling kan overwonnen worden door aan te tonen, *dat het wezen van het geloof de burgerlijke (politieke) verdraagzaamheid met zich meebrengt.*

Het Nieuwe Testament toont aan, dat het geloof op de eerste plaats genadegave is. He geloof is geen waarheid, die door het verstand verkregen wordt. Het is een verlichting, welke het verstand ontvangt. Die verlichting verbijzondert zich in een dubbel getuigenis: een inwendig getuigenis van de Geest en een uitwendig getuigenis van het Woord en de prediking van de Kerk. Dat getuigenis kan aanvaard of teruggewezen worden. Het geloof wordt *vrij* aanvaard, het kan niet opgelegd worden.

2. Dit wezenlijk vrije karakter van het geloof, van de geloofsaanvaarding, heeft gevolgen op het burgerlijke, staatkundige, politieke niveau. Geloof sluit dwang (contrainte) uit. Maar dit neemt niet weg, dat opvoeding en milieu invloed uitoefenen op de geloofsaanvaarding, hetgeen echter een persoonlijke verantwoordelijkheid niet uitsluit. De opvoeding moet zodanig zijn, dat het kind geleidelijk groeit naar een meer persoonlijk verantwoord geloof.

Inzake deze beïnvloeding is er echter een groot verschil tussen Kerk en Staat. Uiteindelijk is het zó, dat men zich *vrijwillig* aan de Kerk onderwerpt, terwijl men aan de wetten van de Staat *niet kan ontkomen*. Het bewaren van de noodzakelijke vrijheid in de Kerk, in een interkerkelijke aangelegenheid. De vraag, die ons hier bezighoudt, is deze: mag men aan de godsdienstige beïnvloeding door de Kerk nog een beïnvloeding door de Staat toevoegen om de *godsdienstige* doeleinden te bereiken; mag de Kerk een beroep op de Staat doen ter bereiking van *haar eigen* zending van Evangelie-prediking en heiliging?

Nader toegespitst wordt de kwestie: *mag de Staat het beginsel huldigen van de godsdienstvrijheid (in het politieke vlak) of legt de katholieke leer haar op, in theorie (these), zo niet in de praktijk (hypothese), een bevoorrechte positie te verlenen aan de Katholieke Kerk?* Het enige antwoord hierop dat overeenkomt met het *vrije karakter* van het geloof, is de principiële vrijheid van godsdienst, niet slechts als een minder kwaad, dat geduld wordt, maar als een definitief en blijvend beginsel. En deze principiële vrijheid van godsdienst moet in het staatkundige leven juridisch verankerd worden. Ongetwijfeld blijft het ideaal van een samenleving, die geestelijk één is, van een Kerk, die zichtbaar samenvalt met de mensheid, als een eschatologische belofte aan de horizon van de menselijke geschiedenis staan, maar dit ideaal kan geen norm zijn voor het bestuur van de Staat in de huidige situatie.

De theologie vraagt dus *godsdienstvrijheid als een onaantastbaar beginsel*. Kan de theologie nu nog verder gaan en preciseren hoe dit beginsel *toegepast* moet worden? Staatsgodsdienst? Concordaat? Volledige scheiding van Kerk en Staat? Dit is een kwestie van vormgeving, die van de historische omtandigheden afhangt. Globaal genomen kunnen we 4 typen onderscheiden: 1. een Staat, waarin een godsdienst *materieel* bevoorrecht is; 2. een Staat, waarin een godsdienst *geestelijk* bevoorrecht is, door geestelijke beïnvloeding van de wetgeving; 3. de *pluralistische* Staat, die meerdere godsdiensten erkent (en steunt); 4. *scheiding* van Kerk en Staat. Alleen het eerste type is in strijd met het beginsel van de vrijheid van het geloof. Het gaat er tenslotte om een dogmatische waarheid (de vrijheid van het geloof)

en een zedelijk beginsel (de autonomie van de persoon) in de historie gestalte te geven.

Tot zover de positieve uiteenzettingen van de auteur.

Hij gaat nu verder in op enkele objecties, die men tegen zijn stelling kan maken.

De eerste objectie betreft de „rechten van God”. Deze, zo meent de auteur, worden op generlei wijze te kort gedaan, omdat de burger vrij laten om God te gehoorzamen niet hetzelfde is als beweren, dat de mens zedelijk vrij zou zijn om God al of niet te gehoorzamen. Hij legt de nadruk op een onderscheid, dat hij ontleent aan de encycliek „Non abbiamo bisogno” van Pius XI, tussen de „vrijheid der gewetens” en de „gewetensvrijheid”. Dus wèl „Laïcité”, maar géén „Laïcisme”.

De tweede objectie ligt in de godsdienstige verplichtingen van de Staat. Men meent hieruit te moeten afleiden, dat de Staat zo mogelijk aan de Kerk een geprivilegieerde positie moet geven. De christen, zo zegt men, moet ook in het publieke leven in overeenstemming met zijn geloof leven. Hiermee gaat de auteur vanzelfsprekend accoord, maar hij is van mening, dat men hieruit geen enkele conclusie kan trekken omtrent de wijze waarop de Staat God moet dienen. Evenzeer is het waar, dat de godsdienst een sociale realiteit is, maar dit betekent niet, dat de godsdienstige gemeenschap zich moet identificeren met de burgerlijke gemeenschap. Het is juist de originaliteit van het Christendom die twee werkelijkheden onderscheiden te hebben.

Als dus de vorm waarin de Staat God moet dienen niet afgeleid kan worden uit de verplichting van de christen om God ook in het publieke leven te dienen en evenmin uit het feit, dat de godsdienst in het maatschappelijke leven uitgedrukt moet liggen, waar moeten we ze dan zoeken, tenzij *in de natuur en de doelgerichtheid van de Staat?*

God en zijn wet beheersen de Staat. Christus is Heer óók over de Staat. Dus het „amoralisme politique” en de absolute en totalitaire verheffing van de Staat zijn daarmee veroordeeld. Op het respect voor God is ook de eerbied voor de menselijke persoon gefundeerd. Een Staat, die God en Zijn wet niet respecteert, schiet derhalve tekort in haar eigen zending. De vraag is nu maar hoe het zeker bestaande beginsel toegepast moet worden.

Het wezenlijke van de dienst van de Staat aan God bestaat in de getrouwheid aan haar eigen zending: het tijdelijke, intellectuele, zedelijke en godsdienstige algemeen welzijn van de burgers, te bereiken met de middelen, die haar eigen zijn, dus niet door godsdienstige handelingen, maar door burgerlijke, politieke daden. Het is dus helemaal niet nodig, dat de ware godsdienst „staatsgodsdienst” is. Het belangrijkste is, dat de Staat bestuurd wordt volgens Gods wet. De *explicite* erkenning van deze Wet is heel wat minder belangrijk dan de doorwerking ervan in de structuren van de Staat. „Un Etat officiellement 'laïc' peut être plus chrétien dans sa législation, et c'est l'important, qu'un Etat officiellement chrétien dont les actes législatifs démentent la profession” (157). Geen „Etat confessionnel” of staatsgodsdienst. Dit is in strijd met het onderscheid tussen het geestelijke en tijdelijke. Natuurlijk mag er geen disharmonie zijn tussen Kerk en Staat. Want dan is er ook disharmonie in het leven van de mens. Deze wanorde is echter alleen maar aanwezig, als de Staat *anti-christelijk* is.

In dit hoofdstuk valt werkelijk geen revolutionnair geluid te beluisteren. Trouwens nergens in het boek. Het is veel minder in tegenspraak met de gezonde traditionele leer dan op het eerste gezicht lijkt. De grote verdienste van de auteur is, dat hij duidelijk en helder heeft aangetoond, dat het geloof niet kan en mag opgedrongen worden en dat dit beginsel ook in de praktijk toegepast moet worden. Dit is de oude, onveranderlijke leer van de Kerk. De toepassing van dit beginsel is de grote moeilijkheid. Er is vaak tegen gezondigd, door katholieken en niet-katholieken. Geeft de autepr een oplossing van deze moeilijkheden? Het ziet er niet naar uit. Het is goed, dat het grote beginsel voorop gezet is en daarmee danig geschud is aan allerlei bouwsels, die dikwijls katholieker lijken dan ze in werkelijkheid zijn. Maar de richting, die de auteur aangeeft, laat toch nog vele vragen open. We stemmen er van harte mee in, dat een staatsgodsdienst vele gevaren voor de noodzakelijke geloofsvrijheid in zich draagt, maar de auteur wil evenmin naar een scheiding van Kerk en Staat in een laïcistische zin. De wetgeving van de Staat moet christelijk geïnspireerd zijn. Zeer juist. Maar vele niet-katholieken zullen deze christelijke, katholieke inspiratie als een beknotting van hun vrijheid voelen. Hiermee zijn we eigenlijk even ver als we in de laatste jaren al waren: de traditionele leer over de verhouding van Kerk en Staat moet gezuiverd worden van alle aan tijd en omstandigheden gebonden aankleefsels van voorbije eeuwen. Maar de kern blijft, óók bij Léonard, ook in het gehele boek: Kerk en Staat kunnen niet langs elkaar heen leven. Het blijft voor de Staat een realiteit, dat er maar één ware Kerk is, welke echter slechts in vrijheid kan aanvaard worden. Het blijft ook waar, dat Staat en Kerk *twee* werkelijkheden zijn en dat de Staat een eigen taak heeft. We missen in dit boek node een hoofdstuk over de staatstaak. Teveel wordt in dit opzicht met veronderstellingen gewerkt, zodat Léonard en Olivier zelfs min of meer met elkaar in tegenspraak komen in dit opzicht.

Een vraag, die open blijft is ook deze: de Staat mag de geloofsaanvaarding niet opdringen; deze moet in vrijheid gebeuren. Is echter een ongebreidelde propaganda op levensbeschouwelijk gebied ook niet in strijd met de vrijheid? Is dit geen onjuiste beïnvloeding? Mag de Staat dit zonder meer toestaan? Hier de juiste weg vinden is moeilijk.

Dit boek en vooral het artikel van Léonard brengt ons zeker een stap verder. Het inzicht in de noodzakelijke vrijheid van de geloofsaanvaarding wordt erdoor verdiept. Maar het is geen heel nieuwe melodie, ondanks de nieuwe toonzetting. Vele problemen blijven problemen. Er wacht ons in dit opzicht nog veel werk.

Dr B. van Bilsen O.F.M.

Maastricht.

Anti-Revolutionair beleid, gedachtenwisseling tussen Prof. Dr J. P. A. Mekkes en Prof. Mr A. M. Donner, Franeker 1954, 56 blzn.

De gedachtenwisseling betreft het beleid in de jaren 1950-'52 en meer in het bijzonder de hoofdmomenten in dat beleid: de hand door de heer Anema toegestoken aan het toenmalige kabinet bij de behandeling in de Eerste Kamer van de begroting-1950 en het meedoen aan de kabinetsformatie in 1952.

De heer Mekkes verklaart zich tegenstander van dat beleid. Zijn tegenstand is evenwel niet absoluut. Samenwerking met principiële tegenstanders acht hij niet onder alle omstandigheden verwerpelijk. Practisch gesproken, had hij samenwerking in 1952 kunnen aanvaarden, „nadat, ook bij de pogingen tot kabinetsformatie, alle middelen tegenover de vijand waren uitgeput en hij van onze antithetische gezindheid door onze *houding* en *daden* ten volle overtuigd was geworden”. Doch dit is naar de mening van de heer Mekkes niet het geval geweest. Men had mogen verwachten, dat aan het waar maken van deze praemisse de nodige aandacht wordt besteed. Zijn alle middelen niet uitgeput en hebben houding en daden van anti-revolutionaire zijde onvoldoende blijk gegeven van antithetische gezindheid? In de bewijsvoering op dit punt — ik deel in deze de mening van zijn opponent — schiet het betoog van de heer Mekkes m.i. tekort.

Uit de aangehaalde stellingname van de heer Mekkes lijkt de gevolgtrekking geoorloofd, dat ook voor hem samenwerking met name met socialisten in een kabinet in 1952 niet louter een principiële maar ook een praktische kwestie is. Nu spitst de uiteenzetting van de heer Mekkes zich toe op een principiële afwijzing van de revolutionaire tijdgeest en bijgevolg van het socialisme. Edoch, die revolutiegeest moge zich het scherpst hebben gemanifesteerd in de Partij van de Arbeid, zoals de heer Mekkes zich uitdrukt, en dit moge — het zij zonder enige reserve toegegeven — tot ernstige waakzaamheid aansporen, daarmee is nog geen antwoord gegeven op de praktische vraag naar de aanvaardbaarheid van samenwerking met socialisten in een kabinet in den jare 1952. In dit verband is ook opmerkelijk hetgeen de heer Mekkes schrijft, wanneer hij in tweede instantie aan het woord komt. „Velen vragen: kon oppositie onder de gegeven omstandigheden nog voordeel hebben?” Het antwoord luidt: Met de politieke ervaringen van 1945-'50 voor ogen acht ik die vraag ongeoorloofd. „Er is nog zoiets als *geloof*”.

Uit het betoog van de heer Mekkes spreekt een grote bewogenheid en heilige toorn. Hij doet verwijten, doch verklaart zich tevens mede verantwoordelijk voor de gang van zaken: „We hebben gefaald”.

De heer Donner heeft naar zijn eigen verklaring gepoogd zakelijk te blijven. Wellicht is daarom zijn betoog overzichtelijker geworden en gemakkelijker verstaanbaar voor de lezer. Hij heeft zijn opmerkingen in drie rubrieken ingedeeld: a. de politieke samenwerking; b. „theorie en practijk”; c. het staatkundig perspectief.

Als men over politieke samenwerking spreekt, dan dient men onderscheid te maken tussen de verschillende vormen. Met deze m.i. belangrijke vooropmerking vangt de heer Donner zijn betoog aan. Vervolgens legt hij aan zijn uiteenzetting ten grondslag de kwestie van de spanning tussen eenheid en verscheidenheid. „De verscheidenheid van opvatting en denkwijze, welke de staat omvat, moet worden geëerbiedigd. Dat is een nationaal belang! Maar ook de eenheid, nodig om te kunnen handelen, moet worden bewaard. Op straffe van stilstand en verval van het openbare leven. Het één mag niet ten koste van het ander gaan. En omgekeerd evenmin!” De uitwerking van deze grondgedachte is zeer lezenswaardig.

De heer Donner komt dan te spreken over de door de heer Anema „uitgestoken hand” en over de stelling van deze: samenwerking voorzover de beginselen het toelaten. Schrijver gaat nader in op de twee redenen, welke volgens de heer Anema in deze tijd bijzonder voor een zo breed en zo groot mogelijke samenwerking pleiten. Deze argumenten voor samenwerking lijken de heer Donner juist en boezemen hem vertrouwen in. Naar zijn zeggen komt het op dit laatste aan. „Er is hier immers geen bewijs mogelijk, dat men de juiste dan wel een onjuiste weg heeft ingeslagen. Het gaat hier niet om mathematisch-logisch te bewijzen stellingen, maar hier speelt tenslotte de wijsheid van de staatsman, die beslist, een rol”. Dan wordt de kabinetsformatie van 1952 onder de loupe genomen.

Onder het hoofd: theorie en praktijk wordt vervolgens gewezen op de moeilijkheden, welke zich in anti-revolutionaire kring voordeden na de kabinetsformatie in 1952. Deze zijn naar de mening van de schrijver niet een gevolg van een ontspoorde praktijk maar van het achterblijven van de voorlichtings- en bezinningsarbeid. „Het was geen wonder, dat het anti-revolutionair publiek enigszins verbaasd keek, toen men tot samenwerking besloot, want onze verkiezingspropaganda had haar kracht gezocht in het afgeven op de socialisten. . . . Nu miste men veel te veel de positieve bezinning op de Nederlandse staatkunde en een aangeven van bepaalde sprekende gezichtspunten”. Logisch volgt dan de vraag: „Hoe zullen we nu de bezinningsarbeid beginnen?”

In de paragraaf gewijd aan het staatkundig perspectief brengt de schrijver de welvaartspolitiek ter sprake. Hij geeft toe, dat deze welvaartspolitiek grote gevaren heeft. Naar zijn wijze van zien liggen hier echter niet de grootste gevaren. Hij is van mening, dat de materialistische stelsels hebben uitgediend. „Men vraagt zekerheid en geborgenheid — inderdaad — maar niet meer in de eerste plaats voor het lijf en de leeftocht. Maar voor het hart en de geest”. Dit is, aldus de heer Donner, het werkelijk perspectief van deze tijd. Naar zijn mening legt zijn opponent te veel de nadruk op de socialisten en hun denkbeelden.

Niet alleen vanwege haar inhoud acht ik de gedachtenwisseling van de heren Mekkes en Donner belangrijk. Zij getuigt van een visie. Er spreekt een overtuiging uit. Waardering voor de persoon van de opponent blijkt te kunnen samengaan met scherpste. De zaak, welke zij gezamenlijk willen dienen, bewijzen zij een goede dienst door hun verschillend inzicht aan die zaak dienstbaar te maken.

Er is een wezenlijke gelijkenis tussen de wijze, waarop het vraagstuk van samenwerking in het onderhavige geschrift wordt benaderd en de wijze van benadering in katholieke kring. Herkenning van de eigen problematiek moge de belangstelling in katholieke kring prikkelen. Het onderhavige geschrift verdient onze belangstelling ten volle. October 1954.

J. Aarden.

politiek en apostolaat

door G. Mulders S.J.

In de recente discussies rond het mandement der Nederlandse Bisschoppen is meermalen de verhouding van apostolaat en politiek in de gedachtenwisseling betrokken. Maar ook reeds lang vóór het verschijnen van het herderlijk schrijven liepen onder katholieken van verschillende politieke kleur de meningen hieromtrent ver uiteen. Dit verschil van inzicht raakte niet zozeer de practische waarde of de tactische mogelijkheden van een katholiek apostolaat binnen of buiten een eigen confessioneel partijverband, maar de gehele verhouding zelf van apostolaat en politiek werd tot discussiestof. En wie enige der meest markante stemmen ener katholieke voorhoede onlangs beluisterde weet, dat men deze verhouding zelf principieel discutabel acht en zelfs betwifelbaar.

Dit opstel wil alleen trachten enige gedachten te ontwikkelen die m.i. bij deze discussie niet gemist kunnen worden. Hiermede wordt nog geen uitspraak gedaan noch over de daadwerkelijke apostolische bedoelingen van wie ook op dit ogenblik noch over de feitelijke inhoud van een politiek die zich katholiek wil laten noemen.

Dit opstel wil er alleen toe bijdragen een gesprekstof te leveren waarover wellicht een vruchtbare discussie opnieuw op gang kan komen. Het is daartoe volstrekt onontbeerlijk tot enige principieën af te dalen, die niet direkt gemeengoed zijn van iedere gelovige. Het is nu eenmaal uit den aard der zaak een moeilijke stof die door simplismen alleen maar bedorven wordt. Maar waar in deze materie het terrein der principieën zó rijkelijk werd betreden, is het onvermijdelijk ook tot in de diepte te graven en

geen genoegen te nemen met quasi-heldere maar veelal oppervlakkige beschouwingen en schema's.

Het moet worden toegegeven dat vóór de oorlog de verhouding tussen politiek en apostolaat — althans in ons land en althans in de verantwoording ervan — nogal simplistisch werd opgevat. Hierbij bedenke men echter wel, dat de praktische politiek behalve door beginselen in beslissende mate altijd mede door een feeling, een intuïtie wordt geleid die vaak scherper en juistere zag dan hetgeen men op papier uit zijn zgn. beginselen kon beredeneren of afleiden. Dit geldt voor alle partijen en met name voor dié politieke richtingen, die uitdrukkelijk een geloof, een bovenmenselijke kijk op wereld en leven in hun vaandel schreven. Politiek is per slot van rekening niet hetzelfde als de wetenschap over de politiek. Politiek is een levenskunst van handelende mensen, die zéér concrete en soms zéér voorbijgaande beslissingen moeten nemen. Geen mens echter kan zijn concrete beslissingen uit welke leer of beginselen zonder meer afleiden ; ook de gelovige niet ; ook niet de katholiek-gelovige, die uit het Evangelie zijner Kerk noch uit uitspraken van het kerkelijk leergezag alléén kan weten wat hem als politicus hic et nunc te doen staat. Het is altijd een hachelijke onderneming gebleken zich bij concrete beslissingen — zeker in zake politiek — op geloof en openbaring te beroepen. Dat zulk een gevaar uit den aard der zaak dreigt bij hen die zich bewust in een confessioneel partijverband aaneensluiten — wie zou het durven bestrijden ? Het is verleidelijk voor iedere mensengeest aan eigen daden een grote dimensie en een allerzekerste verantwoording te geven en de oprecht gelovige kan daardoor de neiging krijgen zijn handelwijze al te vlug te dekken met het allerhoogste Gezag Zelve. Dit behoeft nog in het geheel geen fanatisme te betekenen ; het kan echter wel tot kortzichtigheid leiden. — Het mag dus een winstpunt betekenen, wanneer op dit ogenblik ook in ons land de gehele verhouding tussen politiek en apostolaat in katholieke kring ontdaan wordt van al te rechtlijnige gedachten-procedé's en meer diepgaand wordt onderzocht. Laten wij om te beginnen enige wezenlijke vragen hieromtrent formuleren.

Ten eerste : bestaát er wel een verband tussen politiek en apostolaat, het laatste verstaan in de strikte geopenbaarde betekenis van het woord, nl. als wezenlijke bijdrage, tot de verbreiding van het Rijk Gods, het Evangelie, de menswording Gods ?

Ten tweede : kan er ooit een politiek ontworpen worden die — op haar eigen terrein blijvende — de naam katholiek mag voeren mede omdat zij tot de vestiging van het Godsrijk hier op aarde bij kan dragen ?

Ten derde : kan op het politieke terrein der democratie — zoals wij die nu te verstaan hebben — eventueel zelfs een *aparte partij* hiertoe bijdragen en wel zó dat de katholieke — wil hij aan apostolaat op dit gebied doen, zich bij voorkeur bij deze partij zou moeten aansluiten ?

De laatste vraag zou moeten zijn : bestaat een zodanige partij in Nederland ? Deze vraag echter valt buiten het onderwerp van dit artikel, en wel met opzet, niet alleen omdat schrijver dezes meent niet tot een dergelijke beoordeling geroepen te zijn, maar vooral ook om bij voorbaat in dit allergevoeligste debat de zaken niet te vertroebelen. Het zou al uiterst belangrijk zijn indien over de eerste drie vragen een van alle sentimenten gezuiverd en eerlijk gesprek tussen belanghebbenden op gang zou komen.

I. De eerste vraag, over het verband zelf tussen politiek en apostolaat moet eigenlijk nog scherper worden gesteld. Immers, iedere gelovige ziet in dat er *een of ander* verband bestaat tussen hetgeen men doet als politicus en als gelovige, geroepen tot apostolaat. Maar de moeilijkheid begint pas goed, als men zich afvraagt hoe *nauw* dit verband behoort te zijn, of liever gezegd : waarin de *aanwijsbare* verhouding tussen politiek en gelovig apostolaat gelegen is.

Dit is inderdaad niet zo heel erg duidelijk. Men volstaat hier niet met een beroep op de alomvattendheid van de geloofsvisie, die zich uitstrekt tot alle punten van 's mensen leven, *dus* ook tot de politiek. Nogmaals : hierover zal onder katholieken geen verschil van mening bestaan. Evenmin helpt hierbij een beroep op de ondergeordendheid van de „natuur” (i.e. de politiek) ten opzichte van de bovennatuur, dus t. o. v. het Evangelie en Christus' Kerk. Ook dit weet iedere gelovige, maar intussen is nog niet uitgemaakt in hoeverre een bij uitstek profaan levensgebied als de politiek de *naam* van christelijk mag dragen, laat staan zelfs apostolisch tot de verbreiding van de Blijde Boodschap *uitdrukkelijk* en *als zodanig* kan bijdragen. Het Evangelie immers zoals ons geopenbaard door God, doet zich wel degelijk aan ons voor als „niet van deze wereld”. Er is een afstand tussen politiek en begrippen als christendom en apostolaat, die inderdaad *nooit* in elkaars verlengde liggen. De theologie kan het gezonde gevoel van iedere christen reflexief verantwoorden, wanneer dit gevoel hem zegt dat woorden als apostolaat, Katho-

liek, Evangelie en O.L. Heer eerder te maken hebben met een collecte voor de Missie onder de Hoogmis op Zondag dan met de Tweede Kamer, en dat de meest geëigende vormen van apostolaat eerder worden herkend in het gebed en het afscheid van een missionaris, dan in het lopen met lijsten bij een verkiezing.

En zo naderen wij de beslissende vraag, die zozeer omstreden is : is het terrein der politiek *als zodanig* een aanwijsbaar duidelijk terrein van of voor apostolaat in de evangelische zin ?

Het antwoord op deze vraag moet *principieel* onduidelijk luiden. Hierop kan nóch met ja nóch met neen worden geantwoord, maar *alleen met allebei tegelijk* ; hoe teleurstellend dit ook moge klinken. Politiek heeft *als zodanig* wél, maar ook niet met het eigenlijke apostolaat te maken. Het getuigt dus van eenzijdigheid als men alléén ja of alléén neen antwoordt op bovengestelde vraag ; bovendien wordt het gesprek dan volkomen steriel, — hetgeen de feiten der laatste maanden uitwijzen — omdat beide partijen dan altijd voor hun eenzijdig standpunt gegevens der openbaring kunnen aanhalen en vooral rijkelijk zich *beide* kunnen beroepen op uitspraken van het pauselijk leergezag der laatste eeuw, die *alleen tezamen genomen* wáár zijn.

Dit alles vindt zijn grond hierin dat Christus' Rijk van Verlossing en Genade wel de gehele mens grijpt, in alle denkbare facetten van zijn activiteit, ook in de zgn. profane, maar dat juist omdat Zijn Rijk een Rijk van *Verlossing* is, van een Verlossing die als zodanig *groeit* met de historie van het mensdom mee, ieder menselijk levensgebied, ook de politiek, *inwendig is verdeeld*. Verlossing immers wil zeggen : afstand nemen van de „zonde”, en de zonde heeft geheel de wereld aangetast.

Men zou dit exegetisch buitengewoon rijk kunnen waarmaken, vooral uit de brieven van Paulus. Helaas laat de aard van dit artikel in dit tijdschrift een dergelijke — eigenlijk noodzakelijke — uitbouw niet toe. Toch is deze nodig, want het betreft hier onze *geloofsvisie op de wereld* zelf, en deze is *uiteindelijk* in discussie.

Met andere woorden : naarmate de Verlossing van het mensdom voortschrijdt wordt het ons gelovige mensen steeds méér duidelijk, wat in onze handelingen als burgers dezer aarde al of niet „christelijk” is, al of niet overeenkomend met Christus Zelf en tévens wordt ons in het licht van God steeds méér duidelijk wat in ons doen en laten wél strookt met de waarheid van Christus' Leven en Leer. Nooit echter wordt *deze aarde*, o.a. dus déze politiek, gehéél verlost, gehéél christelijk, gehéél openbaar. Pas na de ondergang van déze wereld komen wij in het Rijk van God onzen Vader, dat eerst dàn geheel van Hem

zal zijn. Hier op aarde verdient dus alleen dié werkelijkheid de naam van christelijk, van katholiek *zonder reserve*, die inderdaad geheel op Christus steunt en berust, en dat is het mysterie van Zijn Kerk, Zijn Lichaam, de groeiende voortzetting van zijn steeds rijker verlossende Incarnatie.

Men kan dit met een zéér sprekend voorbeeld illustreren. Wanneer de apostel Paulus zich in zijn brieven — geïnspireerd door Gods Geest zelf — uitlaat over een „profaan” verschijnsel als de slavernij, een sociale werkelijkheid, spreekt hij zich nimmer vóór of tegen deze maatschappelijke structuur uit. Wel predikt hij Christus en zegt dat slaven aan hun meesters moeten gehoorzamen, „als aan Christus den Heer”; ja zelfs — in zijn brief aan Philemon — spoort hij de weggelopen slaaf Onesimus aan naar zijn meester terug te keren. Wie hierbij de vraag zou stellen, wát dan de maatschappijleer van Paulus was en of niet alle slavernij on-christelijk is, ziet hopenlijk zelf wel in, welke grote gedachtenfout hij maakt. Echter: een even grote gedachtenfout zou nu gemaakt worden als men op dit ogenblik, in dit stadium der christenheid, *der Verlossing*, nog zou betwijfelen, dat het Evangelie zich niet verdraagt met de maatschappelijke figuur der slavernij, die inderdaad *nu als zodanig en aanwijsbaar* on-christelijk is. Het christendom gaat er trouwens met reden groots op, dat het de slavernij heeft afgeschaft. Dit was dus *in zoverre* ook een stuk apostolaat, een stuk verbreiding van de zegenrijke vrijmaking van alle kwaad, ook in het maatschappelijke, ook in het politieke. De Kerk van Christus wil de gehele wereld genezen en vanuit het onvervreemdbaar bezit aan Christus’ volheid, dat Haar is geschonken, als Moeder der mensheid de gehele mens *in toenemende mate* doen delen in de zegeningen der verlossing. Steeds meer, steeds duidelijker, maar nooit hier op aarde geheel, want het kwaad wordt eerst na en door de dood van enkeling en wereld geheel overwonnen. De dood is de „laatste vijand”.

Er bestaat een verband tussen politiek en apostolaat, maar dit verband is niet „rechtlijnig”, èn is nooit *zonder reserve* te verdedigen omwille van de verdeeldheid van ieder menselijk levensgebied èn dit verband wordt in ieder stadium van het christendom méér duidelijk, méér aanwijsbaar. Wanneer wij b.v. alleen al de encyclieken der Pausen vanaf Leo XIII overzien, dan bemerken wij dat de Pausen der laatste eeuw zich véél nadrukkelijker, en vooral veel meer gedetailleerd met het openbare maatschappelijke en politieke leven inlaten dan vroeger ooit het geval was. Het heeft dan ook geen enkele zin zich *bij deze documenten* af te vragen of het Evangelie wel zo spreekt over politiek en maatschappij. Het heeft alleen maar zin zich te verdiepen in de vraag hoe de christen als lidmaat der kerk in déze eeuw, verrijkt door zóveel eeuwen van toenemend inzicht in Gods Openbaring, vandaag moet denken over zijn maat-

schappelijke plichten in het licht van hetzelfde Evangelie. Uiteindelijk maakt de gehele levende Kerk en haar gezag dus uit, wat het aanwijsbare verband is tussen politiek en apostolaat. Welnu : de laatste Pausen hebben hierover allerm minst gezwezen en het besef der gehele Kerk staat in dit punt achter hen. Wanneer de politiek op haar eigen gebied een facet van het openbare leven tracht in te richten „naar de normen van het Evangelie” zoals Pius XI het uitdrukte, doet zij aan apostolaat, echter met alle betrekkelijkheid van dien. Deze betrekkelijkheid verhindert niet het buitengewone belang ervan ; want alles wat van Christus komt is belangrijk in de allerhoogste mate.

Men zal hebben bemerkt, dat het woord apostolaat hier niet gebruikt wordt in de engere betekenis van een vermeerdering van het aantal leden der zichtbare Kerk, laat staan van een „versterking der katholieke gelederen” — zoals men vaak zegt, maar in de rijkste zin die het woord hebben kan : Christus meedelen aan deze arme lijdende en verdeelde wereld, die óók maatschappelijk en politiek verzucht naar Zijn Verlossing, in zoverre deze aarde een voorsmaak van Zijn algehele vrede en harmonie kan zijn.

II. Wij zijn hiermede reeds enigszins op de tweede vraag gestuit : kan er ooit een politiek ontworpen worden die — op haar eigen terrein blijvende de naam katholiek mag voeren, mede omdat zij tot de vestiging van het Godsrijk hier op aarde bij kan dragen ? Wij gaan hier een stap verder dan in de eerste vraag. Wij vragen hier naar de mogelijkheid van een concrete tastbare politiek, een soort staatkundig programma dus, dat *als zodanig* de *gelovige* naam van katholiek mag dragen. Een naam die enorme verantwoordelijkheden oproept en.... zou moeten aandurven.

Op straffe van het verwijt dat men zich van een ingewikkelde problematiek afmaakt, mag ons antwoord in dit artikel alleen de wezenlijke punten raken.

Op basis van het in de eerste vraag behandelde moet hier een grote reserve worden gemaakt ; de reserve van het ja en neen beide en bovendien, omdat hier een nog concreter terrein betreden wordt moet de betrekkelijkheid van alles wat „katholiek” genoemd wordt, nog meer in acht worden genomen. Deze betrekkelijkheid illustreert zich daarenboven nog uit de

verschillende praktijken van katholieken in de verschillende landen, alle onder leiding van hun hiërarchisch gezag, maar dit laatste laten wij rusten tot de beantwoording der derde vraag.

De vraag is dus : is een katholiek staatkundig programma mogelijk ? Is er een specifiek katholieke staatsleer voor de praktijk in onderdelen uit te werken en dus vatbaar voor apostolaat ?

Insiders in de debatten der laatste jaren rond de „doorbraak” weten dat op deze vraag van beide zijden met een heftig ja en een heftig neén is geantwoord.

Degenen die het *specifiek* katholieke karakter van een of ander programma ontkenden, daagden de andere zijde uit maar eens de concrete punten van een zuivere staatkunde aan te wijzen, die alléén eigendom kunnen zijn van de aanhangers der christelijke geloofsvisie. Zij hadden volkomen gelijk, wanneer zij punten als processie-vrijheid, subsidiëring van bijzondere scholen, bepaalde opvattingen in de gezinspolitiek (bescherming van en steun aan het grote, het „normale” gezin) als onvoldoende afwezen voor een *geheel* staatkundig programma op katholieke basis. Op deze en andere punten wensen immers meerdere voorstanders der doorbraak zich te verstaan met politici ener katholieke partij, zonder te beweren dat men hiermede alléén een afgerond katholiek politiek programma heeft. Hierin hebben zij o.i. in hoge mate gelijk.

De andere zijde — dus de voorstanders van een katholiek programma — handelen dan ook niet juist en staan o.i. erg zwak als zij bij hun verdediging van een katholieke staatkunde zich té uitsluitend zouden beroepen op die politieke desiderata, die inderdaad een *aanwijsbaar* verband met geloof, zedeleer en Kerk bezitten. Wanneer men die optelt, is men tamelijk gauw uitgepraat. Laten wij in Nederland toch vooral niet vergeten ten eerste dat een *feitelijke* aanleiding — de schoolstrijd — tot een confessionele politiek heeft geleid en ten tweede dat in ons vaderland nog altijd bij practisch alle partij-programma's een levensbeschouwelijke achtergrond minstens onuitgesproken meeltelt die, wanneer het de grote waarden van rechtvaardigheid, vrijheid, verantwoordelijkheid betreft, uiteindelijk van *christelijke* origine is ! En het zijn déze waarden en deugden, die het meest onmiddellijk met het terrein der politiek te maken hebben.

Schijnbaar staan de voorstanders der doorbraak dus tamelijk sterk : er schijnt geen duidelijk specifiek katholiek staatkundig programma *als geheel* te ontwerpen. Enigermate triomferend kunnen zij de uitdaging lanceren : wijs ons maar in een werk als „De Weg naar Vrijheid” de punten aan die *duidelijk* in strijd zijn met de geopenbaarde waarheid en haar interpretatie door de Kerk en haar leergezag.

Zij lopen echter het gevaar een grote eenzijdigheid te begaan. Dit gevaar wordt zelfs principieel reeds gelopen als zij ter nadere adstructie van hun *politieke* opvattingen zich óók gaan beroepen op een stuk *theologie* en een argument naar voren schuiven, dat wel zéér aanvechtbaar is. Dit *theologische* argument kan als volgt worden samengevat: op natuurlijk gebied (i.c. de politiek) kunnen alle redelijk denkende mensen het in beginsel eens worden over dié punten, die binnen het bereik der menselijke inzichten liggen, ongeacht hun geloof of Kerk. Iedereen kan inzien dat de samenleving berusten moet op rechtvaardigheid, eerbied voor de menselijke persoon, zijn vrijheid en zijn eigendom, barmhartigheid en verantwoordelijkheid. Waar nu deze waarden bij uitstek de basis der practische staatkunde vormen, is het van het hoogste belang, dat alle burgers van een Staat zich rond deze vrijwel algemeen aanvaarde normen groeperen en aldus met gezamenlijke inspanning zich aan deze grote taak wijden in de dagelijkse politiek. Zijn er dan in feite nog levensbeschouwelijke verschillen dan zal men als ware democraat deze zo royaal mogelijk eerbiedigen en zelfs op onbekrompen wijze iedere volksgroep in deze *duidelijke confessionele* desiderata tegemoetkomen. Wij hebben dus één staatkundig programma, concreet genoeg om er mee te kunnen werken, en ruim genoeg voor de verlangens van afzonderlijke levensbeschouwelijke groepen.

Wanneer deze redenering inderdaad als een *principiële* wordt aangediend — en dat is gebeurd — dan kan men hieruit opnieuw illustreren wat wij bij de behandeling der eerste vraag opmerkten: hier geldt een ja én een neen beide, en beide *even principieel*.

Iedere mens kan inderdaad inzien dat de menselijke samenleving berusten moet op rechtvaardigheid en dergelijke hoge waarden der politiek. Maar dan moet men — nogmaals als men werkelijk *principieel* wil spreken — minstens stilzwijgend hieronder verstaan: iedere mens *inzoverre hij verlost is*. Wij zeggen niet: inzoverre hij rooms-katholiek is, maar: inzoverre hij verlost is. Want de verlossing is *principieel* nodig om aan de mens ook zijn natuurlijk welzijn gaaf, totaal en van iedere aantasting bevrijd — gedeeltelijk terug te geven. Naarmate de mens dus bij het geheel der Verlossing is aangesloten, deel wil uitmaken van de onzichtbare en *zichtbare* Christus, kan hij ook op natuurlijk gebied juist en hooggestemd en *gaaf* gaan denken over rechtvaardigheid, vrijheid en verantwoordelijkheid. De grenzen van dit „naarmate” en „inzoverre” zijn niet exact te trekken. Maar de historie van het christendom staat ter beschikking om ons enige zéér aperte verschillen duidelijk te maken, zéér duidelijk. Daarom juist wordt deze vraagstelling in Nederland en in geheel Europa zo moeilijk, omdat in ons werelddeel ook diegenen, die zich niet meer tot de Kerk van Christus bekenneren, nog steeds in belangrijke mate delen in het erfgoed van..... het geopen-

baarde christendom van de verlossing, zodat op vele natuurlijke levensgebieden de verschillen niet altijd aanwijsbaar duidelijk zijn, of minstens nog niet zijn. Wanneer men zich even zou verplaatsen naar andere grote culturen, die niet christelijk zijn beïnvloed en toch van een hoge ontwikkeling getuigen — b.v. de Hindoe-cultuur — dan zou men waarschijnlijk niet zo gemakkelijk zonder reserve de stelling handhaven: iedere mens kan het met anderen eens worden omtrent rechtvaardigheid, vrijheid e.d. Dan gaan namelijk de feiten een te duidelijke taal spreken en iedereen die nadenkt leiden tot een andere principieel inzicht aangaande dit uitgangspunt.

Met andere woorden: een specifiek katholiek staatkundig programma is mogelijk, in de mate waarin dit programma zich *als geheel bewust* plaatsen wil op de uiteindelijke basis van een levend en vrijwillig aanvaard geloof in Christus. Dit programma zal nu reeds op enige punten óók aanwijsbaar duidelijk zich onderscheiden van alle andere. Deze punten alléén genomen leveren nog geen gehele staatkundige visie op. Maar het beslissende onderscheid ligt hierin dat dit gehele programma zich zonder reserve plaatsen *wil* — zo bewust mogelijk — op de basis van de Verlossing in Christus. En dit is een beslissend onderscheid, want dit kan geen enkel ander programma willen, hoezeer het ook stilzwijgend nog moge uitgaan van vroeger door het christendom verworven inzichten en waarden.

Er komt bovendien bij, dat naarmate de band met de verlossing door een bewust afwijzen van het geloof in Christus losser is geworden, de niet confessionele staatkunde ook langzamerhand de feitelijke rijkdom aan het overgeërfd christelijk gedachtegoed — ook op natuurlijk gebied! — gaat verliezen; al moet men misschien soms nog wachten op de evidente symptomen hiervan.

De beslissende vraag is dus niet of een of andere staatkundige visie in aanwijsbare stellingen evident afwijkt van christendom en openbaring — deze vraag is trouwens ook louter negatief — maar of een staatkundige visie zich *uiteindelijk* omwille van de verlossing van den gehele mens, der gehele maatschappij en der gehele politiek *bewust* oriënteren wil — steeds meer en steeds duidelijker — op het Koningschap van Christus over de gehele wereld.

Dit laatste is wel specifiek katholiek.

En dan staan de verdedigers ener specifiek katholieke staatkunde wél sterk als zij in dit verband ter *illustratie uit de praktijk* — nu reeds kunnen wijzen op enige punten, die in een ander geheel en vanuit een niet-christelijke gezichtshoek zelfs als onderdeel niet te realiseren zijn. Zij moeten zich echter hoeden voor een té krampachtige verdediging van hun standpunt,

wanneer zij alleen déze punten in het geding zouden betrekken óf andersom al te naarstig en te bekrompen gaan zoeken naar uitlatingen der tegenpartij die betrapbaar onchristelijk zouden lijken. Dit ontaardt gauw in het zoeken naar spijkers op laag water ; anders gezegd in het overtrekken van het hic et nunc duidelijk specifieke onderscheid tussen b.v. Quadagesimo Anno als program van maatschappij-hervorming en een ander hervormingsplan.

Het verschil tussen beide is er en het is m.i. zéér groot ; maar het moet vóór alles in de diepte worden aangeboord. Bij katholieke politiek gaat het om deze diepte. En..... het moge in dit verband worden opgemerkt..... alleen deze diepte kan ook de gelovige aanspreken als hij wordt opgeroepen zich te scharen achter een zgn. katholieke politiek, in welk land ter wereld ook.

III. Met deze laatste opmerking komen wij bij de derde vraag, de meest concrete, nl. : kan op het politieke terrein der democratie eventueel zelfs een *aparte* partij hiertoe bijdragen en wel zó dat de katholiek — wil hij aan apostolaat op dit gebied doen — zich bij voorkeur bij deze partij zou moeten aansluiten ?

Het is ieder denkend mens duidelijk dat wij bij deze derde vraag het terrein der begingselen al aardig verlaten en ons midden in de concrete omstandigheden begeven. Concrete omstandigheden die in de verschillende landen zó aanmerkelijk kunnen verschillen, dat een eensluidend antwoord op deze vraag bij voorbaat uitgesloten is, nog afgezien van het feit dat om boven uiteengezette redenen een rechtlijnig verband tussen één geloof en één partij natuurlijk niet aanwezig is. Het verband immers tussen een geloof en een duidelijk van anderen onderscheiden visie, eventueel zelfs program op politiek gebied — welk verband op zich al een marge van betrekkelijkheid bezit — leidt nóch logisch nóch per se praktisch tot hetgeen wij in de democratische regeringsvorm zijn gaan noemen : de éne partij.

Toch vallen er wel enige opmerkingen te maken, altans enige vragen te stellen, die bij dit gesprek aan de orde moeten komen. Vooreerst : wat is in *een bepaald land* een partij überhaupt waard ? *Want partij en partij zijn twee !!* Er zijn partijen die zó over-

wegend op een bijna louter concreet program van zeer bepaalde politieke of sociale desiderata berusten, dat het nauwelijks zin heeft hierbij een levensbeschouwing in het geding te betrekken, of het moest zijn dat bepaalde zéér uitgesproken programma-punten apert met b.v. de christelijke levensvisie in conflict komen. Welnu: dit zal in de westerse wereld *tot nu toe* niet zo gauw het geval zijn. De angelsaksische typisch op het praktische aangelegde staatkunde is een merkwaardige illustratie van het onlevensbeschouwelijke karakter der partij-vorming. Het heeft nauwelijks zin te gaan uitmaken wie — *als geheel genomen* — méér christelijk handelen: democraten of republikeinen, conservatieven of Labour. Vanuit de christelijke gezichtshoek valt op afzonderlijke punten voorlopig voor beiden iets te zeggen. Het heeft dan ook evenmin zin zich bij de keuze in Nederland tussen confessionele of doorbraakpartij te beroepen op het voorbeeld van Engeland of Amerika. Dit voorbeeld is gewoonweg niet ter zake doende. Er komen bovendien als het over katholieke-partij-vorming zou gaan in deze landen nog andere factoren bij, die wij in het verband van dit artikel niet uitvoerig behoeven te bespreken.

Er zijn echter in de democratische landen óók partijen, — en hier bedoelen wij geenszins alleen de zgn. confessionele — die volgens eigen opzet en belijdenis bewust willen uitgaan van een bepaalde ideologie, van een algehele visie op mens en wereld, van een boven de mens uitstijgend ideaal. Wanneer dit het geval is, moet bij de keuze tussen confessionele of a-confessionele partijen vanzelfsprekend deze factor in het geding worden betrokken. Want idealen zijn het terrein van het christendom, en hier wordt het verband met de Openbaring hoe langer hoe duidelijker.

Uiteraard moeten ook de historische verworvenheden hierbij in de weegschaal worden geworpen, zonder dat dit zeggen wil, dat men de tot nu toe ingeslagen weg omwille van de traditie als de *enig* mogelijke proclameert.

Er komt echter bij de bespreking van deze laatste vraag nog een belangrijke factor, die in de gedachtenstrijd rond de doorbraak niet altijd even helder de zoekende geesten voor ogen stond. Deze factor beslist wel niet of er in een bepaald land een katholieke partij moet bestaan of blijven bestaan, maar deze factor kan wel een andere kloof overbruggen, nl. die tussen progressief en conservatief.

Het betreft hier namelijk de belangrijke waarheid, dat iedere katholiek slechts in zoverre *effectief* apostolisch kan werken, als hij in verbondenheid met alle andere leden der Kerk optreedt. Om ten overvloede nu nog eenmaal alle misvatting en overtrokken conclusies uit dit gegeven te vermijden zij vastgesteld,

dat deze verbondenheid per se in het geheel nog geen partij-verbondenheid betekent.

Maar deze waarheid houdt wel in, dat het — wanneer het de vraag naar een vruchtbaar apostolaat betreft — er in eerste instantie niet om gaat hoe iemand persoonlijk het gemakkelijkst toegang vindt tot de geesten en harten van andersdenkenden, die hij oprecht als zijn broeders en medeburgers wenst te begroeten, maar hoe hij de apostolische kracht der genade zelf, die in de gehele levende Kerk aanwezig is, het best brengt tot de mensheid en de maatschappij in haar geheel.

Men mag dus van een kant gerust van opinie zijn, dat een bepaald katholiek organisatieleven bijna noodzakelijk anderen voorlopig het uitzicht op de Kerk en haar heilbrengende evangelische boodschap belemmert, wanneer men maar niet vergeet, dat de Kerk óók in de door haar gestimuleerde organisaties een apostolaat kan verrichten van de eerste orde, ook voor de andersdenkenden, die dit uiteraard niet kunnen inzien. Men zou vervolgens tot een geheel abstract beeld der Kerk geraken, indien men haar zogenaamd zou ontdoen van de muur harer organisaties, om een zogenaamde geheel van alle politieke en maatschappelijke bekommernissen en beslommeringen bevrijde zuivere Kerk van Christus over te houden. Dàn rijst onmiddellijk de vraag : wát doet die Kerk dan voor deze mensheid in nood ? In hoeverre is zij nog apostolisch, in hoeverre brengt zij Christus naar alle gebieden van het mensenleven, door deze *georganiseerd of niet-georganiseerd* te dopen, te kerstenen, bij Christus zoveel als mogelijk in te lijven ? Wanneer men dån zou antwoorden : dit moeten de leden der Kerk doen, een voor een en zonder specifiek katholieke organisatievormen, dan zou men niet begrijpen, dat de Kerk een ontwikkelde en dus georganiseerde maatschappij óók — behalve door het persoonlijk apostolaat — *als zodanig, juist in zoverre de samenleving georganiseerd is*, moet kerstenen ; al was het maar om de zuiver menselijke reden, dat iedere persoon van welke levensvisie ook in een hoog ontwikkelde maatschappij mede bepaald wordt door het georganiseerde systeem waartoe hij behoort. Dit geldt evenzeer voor sterke en voor zwakke broeders, voor intellectuelen en eenvoudigen ; dit is namelijk een algemeen menselijk gegeven. Voorbeelden ter illustratie uit verleden en heden liggen voor het grijpen.

Wanneer het derhalve de kerstening der practische staatkunde betreft, is in ieder geval waar, dat de ledematen der Kerk dit belangrijke menselijke levensgebied eerst effectief kunnen doen delen in Christus' Verlossing, wanneer zij dit gezamenlijk doen. Geen enkele katholiek kan alléén Christus brengen ; Christus is in Zijn Volheid alléén in de gehele Kerk aanwezig en werkzaam, en zeker niet in een afzondering buiten deze gemeenschap.

Of dit gezamenlijk optreden ook in een partijverband moet

geschieden, zoals de Westerse democratieën dit kennen, kan alleen op grond van een taxatie der practische verhoudingen worden beoordeeld. Minstens echter blijft staan, dat een kerstening der politiek als apostolaat niet beslissend beheerst wordt door de vraag of men links of rechts, progressief of conservatief denkt of kiest. Langs beide richtingen kan de christen — zij het in alle betrekkelijkheid der aardse verlossing — het openbare leven kerstenen; de hoofdzaak is dat hij inziet zijn medechristenen — zij het van andere politieke kleur — in ieder geval nodig te hebben om zoveel mogelijk uit de grote onbeperkte gemeenschap in Christus te putten. Dan eerst schakelt hij de uiteindelijk werkzame kracht van ieder evangelisch apostolaat in: de kracht van Christus Zelf die in de gebrekkige en kortzichtige werktuigen van Zijn ledematen doet, wat Hij alleen kan doen. Zelfs al zou men van andere zijde dit alleen als machtsformatie wenssen te betitelen of niet anders kunnen zien, zelfs al zou de ogenblikkelijke aantrekkingskracht van hetgeen zij in het Evangelie verwachten in de ogen van anderen eronder lijden. Het is altijd belangrijker, dat Christus, al was het maar gedeeltelijk op een bepaald levensgebied feitelijk gebracht wordt — een stuk van Zijn Rechtvaardigheid, van Zijn Wijsheid, van Zijn Verlossing, — dan dat anderen dit ook aanstonds erkennen.

Kort samengevat: gegeven bepaalde verhoudingen in het democratische partijwezen is het zelfs niet onmogelijk dat een bepaalde partij als zodanig apostolaat verricht op politiek gebied, door nl. het terrein der staatkunde in gezamenlijk denken en handelen uit de volle waarheid van den levenden Christus te helpen verlossen en te voeren tot een steeds groter en duidelijker rijkdom aan al het menselijke en goddelijke, dat door Hem ons is gegeven. De vervulling van deze mogelijkheid hangt af van de practische vraag in hoeverre in een bepaalde Staat, nationaal en internationaal bezien, een politiek in deze zin überhaupt organiseerbaar is.

Bij de bovenstaande ontwikkeling van enige gedachten omtrent apostolaat en politiek hebben wij ons bij de précaire vragen zorgvuldig onthouden van ieder gezagsargument, te ontleenen aan pauselijke en bisschoppelijke uitspraken of richtlijnen. Wij wilden alleen een gespreks sfeer helpen zuiveren van mogelijke theoretische misvattingen en menselijke ressentimenten.

De practische besluiten kunnen alleen juist worden genomen in een eerlijk en wijs bezinnen op de grote waarheid, dat het mysterie van Gods treden in déze menselijke zichtbare wereld, Zijn Incarnatie, tevens ook een verlossing van al het aardse

inhoudt. Een goddelijke eenwording met allen en alles en tegelijk een distantie tegenover het kwaad in alles en allen. Eerst wanneer hij beide polen van het verlossend christendom tegelijk benadrukt, handelt de christen apostolisch en wapent zich zowel tegen een onvruchtbare afstand in een bekrompen isolement als tegen een edelmoedig maar onvoldoende verlicht meedoen met allen, óók op politiek gebied.

ENKELE BESCHOUWINGEN

NAAR AANLEIDING VAN DE

Rijksbegroting 1955

door Prof. Dr D. B. J. Schouten

1. *Inleiding*

De jongste ontwerp-Rijksbegroting voor 1955 staat in het licht van de tegenwoordige gunstige economische ontwikkeling." „De monetaire toestand kan gezond worden genoemd." „De betrekkelijk gunstige wereldconjunctuur....". „De economische toestand.... draagt onmiskenbaar het karakter van een hoogconjunctuur." Zo luiden enkele optimistische zinsneden uit de Millioenennota. In een dergelijke situatie, is kennelijk de conclusie van onze Minister van Financiën, mag men geen belangrijke maatregelen doch zeker geen algemene belastingverlaging van regeringszijde verwachten. „Niets doen, iets beloven" is dan ook het leidend beginsel geweest, dat aan de Rijksbegroting voor het jaar 1955 ten grondslag is gelegd.

Men zal zich bij een critische beoordeling van het bestaande monetair-financiële en fiscale beleid dus moeten afvragen of en op welke gronden het zoveel mogelijk uitstellen van belangrijke fiscale maatregelen gemotiveerd kan worden. Zijn de doeleinden van de algemeen-economische politiek, voorzover deze momenteel bereikt kunnen worden door financiële instrumenten alle bereikt? En steunen de beloften, welke de regering ons geeft omtrent een toekomstige belastingverlichting, op redelijke verwachtingen ten aanzien van een fundamentele wijziging van de toekomstige economische ontwikkeling in vergelijking met de huidige?

Het antwoord op deze beide vragen zal men gedeeltelijk zelf moeten zoeken, daar in het onderhavige Staatsstuk wel wordt aangegeven welke doelstellingen men heeft gerealiseerd, doch niet welke „targets” van de nationale economie men niet heeft bereikt. Evenmin kan men in dit stuk zwaarwegende argumenten vinden waarom, wat nu niet zonder ernstige monetaire verstoringen in het leven te roepen kan, nl. de gewenste belastingverlaging, morgen wel kan.

Om nu deze problemen in een iets breder licht te kunnen oplossen lijkt het ons nuttig de monetaire ontwikkeling van de Nederlandse volkshuishouding in de afgelopen vijf jaren aan een nader onderzoek te onderwerpen. De geschiedenis van de afgelopen jaren kan ons immers eventueel tesamen met de gegevens van de Rijksbegroting 1955 aanwijzingen geven omtrent wat wij aangaande de toekomst hebben te verwachten.

2. De kerngegevens vermeld in de Rijksbegroting 1955

Hoewel in de Millioenennota telkenjare belangrijke gegevens worden verstrekt omtrent de Nederlandse volkshuishouding en Staatshuishouding, ontbreekt er toch een systematisch overzicht, waarin de Staatshuishouding op consistente wijze geplaatst wordt tegen de achtergrond van de volkshuishouding. Daarvoor dienen wij de overzichten van het C.P.B. en het C.B.S. te raadplegen. Bovendien is het systeem van de Rijksbegroting zodanig ingewikkeld, dat men niet zonder speciale deskundigheid uit de gegeven begrotingscijfers kan aflezen wat nu de werkelijke lasten en baten respectievelijk kapitaalsuitgaven en ontvangsten van het Rijk zijn, welke op een bepaald kalenderjaar drukken. Overlopende posten, reeds in het verleden uitgegeven doch nog niet toegestane posten, maximaal toegestane doch niet volledig te verwerken bedragen, waarschijnlijke doch nog niet wettelijk goedgekeurde uitgaven, belastingen, die op boekingsstijdvakken resp. op het inkomen van een bepaald kalenderjaar betrekking hebben etc. etc. zijn een aantal technische begrippen welke het schier onmogelijk maken voor de buitenstaander om zich een beeld te vormen van wat er nu in feite gebeurd is of nog gebeuren zal. Ik zal daarom uit de Rijksbegroting 1955 slechts twee gegevens overnemen, welke voor mijn beschouwingen van belang zijn.

Ten eerste: verwacht wordt, dat de belastingontvangsten in 1955, afgezien van de gevolgen van de jongste loonronde, ongeveer op hetzelfde peil zullen blijven als dat van 1954. Uitgegaan

wordt hierbij kennelijk van de veronderstelling, dat de verlagingen van de vennootschapsbelasting ad f 60 mln, van de vermogensbelasting ad 20 mln gld en van de omzetbelasting ad 25 mln gld, gecompenseerd zullen worden door een natuurlijk accres van de belastingmiddelen in dezelfde orde van grootte nl. ruim 100 mln gld.

Ten tweede: het budgetair kastekort van het Rijk zal in 1955 vermoedelijk een achteruitgang te zien geven ten opzichte van 1954 voor vervroegde aflossing van buitenlandse Staatsschuld gen vooral voor militaire doeleinden en ten behoeve van de gerepatrieerde Nederlanders uit Indonesië, indien men althans afziet van de aanzienlijke bedragen (ca. f 400 mln), welke in 1954 voor vervroegde aflossing van buitenlandse Staatsschuld werden uitgetrokken. Inclusief deze aflossingen blijkt het voor 1955 geraamde kastekort ongeveer gelijk te zijn aan dat van 1954.

Uit deze aanwijzingen concludeer ik, dat afgezien van de gevolgen van de laatste loonronde, het financieringstekort (excl. aflossingen) van het Rijk in 1955 wederom met enige honderden miljoenen guldens zal toenemen i.v.m. hogere uitgaven bij gelijkblijvende belastingopbrengst. Voorts veronderstel ik, dat de loonronde de belastingen niet veel meer zal doen stijgen dan de uitgaven, zodat hierdoor het financieringstekort van 1955 niet veel lager zal worden. Voor het overige zal ik mij moeten baseren op de cijfers, weergegeven in de monetaire overzichten van de gepubliceerde Centraal Economische Plannen, nadat deze zoveel mogelijk in overeenstemming zijn gebracht met de meest recente statistische gegevens. Om deze beschouwingen niet nog technischer te maken dan zij reeds zijn, moge ik de lezer verzoeken te willen vertrouwen, dat de in de tabel op blz. 296 weergegeven gecorrigeerde cijfers van het Centraal Planbureau door een deskundige hand zijn opgesteld.

3. De monetaire ontwikkeling van de Nederlandse Staats- en volkshuishouding sinds 1949 en de daarop gebaseerde verwachtingen voor 1955

De situatie van 1949 op 1950 kan worden gekenmerkt als een van betrekkelijk monetair evenwicht. De particuliere sector van de Nederlandse volkshuishouding besteedt immers zijn gehele beschikbare inkomen zonder noemenswaardige tekorten te

maken. De lopende betalingsbalans is praktisch in evenwicht.¹⁾ Slechts het Rijk oefent een deflatoire invloed uit, doordat het zijn toegenomen inkomen (ongeveer 30% van de stijging van het nationale inkomen) slechts voor de helft besteedt en tegelijkertijd aanzienlijke overschotten realiseert.

Vanaf 1950 wordt het monetaire beeld echter fundamenteel gewijzigd. Het buitenland blijkt tot op heden in toenemende mate goederen en diensten van Nederland te betrekken, waarop onze volkshuishouding echter sinds 1950 voortdurend deflatoir reageert. Dat wil zeggen, dat zij vanaf 1950 tot op heden slechts een gedeelte van haar via de groeiende export cumulatief verkregen meerinkomen besteedt, hetgeen tot uitdrukking komt in een voortdurend toenemend lopend betalingsbalansoverschot (= financieringsoverschot van het binnenland). Directe oorzaak van deze deflatoire reactie van de Nederlandse volkshuishouding is in steeds mindere mate het Rijk, want de Staatshuishouding vaart sinds 1950 een reflatoire koers gezien haar afnemend financieringsoverschot en sinds 1953 een inflatoire koers gezien haar toenemend tekort. Het is daarom niet te verwonderen, dat het stijgingstempo van het lopende betalingsbalansoverschot geleidelijk wordt afgezwakt, het verdwijnt echter niet door de blijvend deflatoire gesties van de particuliere sector van de Nederlandse economie. Dat wil dus zeggen, dat telkenjare de particuliere sector een vrij aanzienlijk gedeelte van zijn meerinkomen niet besteedt, derhalve in toenemende mate overschotten realiseert.

Op zich zelf en op korte termijn beschouwd is dit niet een zo ernstige zaak als het ogenschijnlijk lijkt. Immers wanneer het buitenland inflatoir handelt dan moet het binnenland noodzakelijkerwijze deflatoir reageren, omdat een huishouding nu eenmaal niet *onmiddellijk* het gehele verdiende meerinkomen kan uitgeven. Hiermee is tijd gemoeid. Van de andere kant is het echter ook duidelijk, dat men normalerwijze niet *voortdurend* deflatoir zal kunnen blijven reageren. Op een goed moment zal de particuliere sector de in het verleden geaccumuleerde middelen ook weer eens willen besteden, tenzij hij *fundamenteel* deflatoir is. *Nu reeds gedurende vier jaren het particuliere financieringsoverschot stijgende is, kan men zich met recht afvragen of onze particuliere sector niet fundamenteel deflatoir gestructueerd is, zodat hij ook in het komende jaar niet anders*

¹⁾ Wanneer men tenminste afziet van de tijdelijke gevolgen van de speculatieve voorraadvorming en ook de buitenlandse hulp (en de credietverstrekking aan Indonesië) niet als een lopende ontvangst (resp. lopende uitgaaf) beschouwt. In de hier weergegeven tabel zijn deze twee correcties op de cijfers van het monetaire overzicht van het Centraal Planbureau consequent doorgevoerd om de meer fundamentele lijnen in de monetaire ontwikkeling van de Nederlandse volkshuishouding bloot te leggen.

zal handelen dan hij in de afgelopen jaren heeft gedaan. In dat geval zal men ook voor 1955 kunnen rekenen op een aanzienlijk betalingsbalansoverschot, hoewel dit — ook bij gelijkblijvende wereldconjunctuur — niet meer zal kunnen stijgen tengevolge van de toenemende inflatoire invloed, die van het groeiende financieringstekort van het Rijk uitgaat.

In het volgende zullen wij onze fiscale beschouwingen tegen de zojuist beschreven monetaire achtergronden plaatsen.

4. *De algemene doeleinden en de gehanteerde budgettaire instrumenten van de economische politiek*

Zonder uitpuittend te kunnen zijn moeten wij thans nagaan, welke doeleinden van algemeen economische politiek algemeen aanvaard zijn en welke daarvan onder de huidige omstandigheden met monetair-financiële instrumenten kunnen worden bereikt om daarna de vraag te kunnen beantwoorden of werkelijk onze regering getuigt van een wijs inzicht om het komende jaar zo weinig mogelijk te doen, hoogstens de gemoederen gerust te stellen met beloften voor de toekomst.

De Minister van Financiën noemt in zijn slotbeschouwing enkele algemeen-economische doeleinden, welke de regering nastreeft. Op de eerste plaats natuurlijk de *volle werkgelegenheid*, omdat wij momenteel echter, zo redeneert hij, eerder een tekort dan een overschot aan arbeidskrachten hebben, zal het werkgelegenheidsvraagstuk eerst te zijner tijd „opnieuw de aandacht kunnen vragen”. Daar voorts de verwachting wordt uitgesproken dat de huidige spanning op de arbeidsmarkt geleidelijk zal verminderen, is zijn conclusie met betrekking tot dit doel terecht: niets doen, doch zeker niet de belastingen reeds voortijdig verlagen. Een *spoedige* vermindering van de spanning op de arbeidsmarkt zou men slechts bereiken, wanneer men de belastingen snel zou verhogen of de overheidsbestedingen snel zou verlagen. Daar de regering noch het een noch het andere doet, integendeel de overheidsuitgaven zelfs laat aangroeien, wordt aan een spoedige ontspanning van de arbeidsmarkt klaarblijkelijk minder gewicht gehecht.

Een tweede doelstelling welke de Minister noemt is het *financiële-economisch* evenwicht zonder dat hij echter precies omschrijft wat hij hiermede bedoelt. Wij mogen deze term misschien interpreteren als een handhaving van het tekort op de gehele Dienst van de Rijksbegroting op het thans begrote peil, omdat dit tekort het meest evenwichtig zou passen bij de hui-

dige structuur van de Nederlandse kapitaalmarkt, d.w.z. zonder nadelige gevolgen door middel van langlopende leningen, gedekt zou kunnen worden. Hieruit volgt, dat hij met het oog op dit doel slechts de belastingen zal kunnen verlagen, voorzover zij na 1955 sneller zullen toenemen dan de uitgaven. Overigens acht ik dit argument tegen een vroegtijdige belastingverlaging veel zwakker dan het voorgaande, omdat m.i. het Rijk, gezien de bestaande deflatoire tendenties in de particuliere sector nog wel meer zal kunnen lenen dan de Minister meent.

Een derde algemene doelstelling, welke in de slotbeschouwing van de Millioenennota staat vermeld is een *evenwichtige verdeling van lasten*. De Minister merkt in dit verband op, dat de belastingdruk het zwaarst wordt ervaren in de sfeer van het persoonlijke inkomen, zodat hier op de allereerste plaats verlichtingen noodzakelijk zijn. Zij worden echter uitgesteld, omdat een vroegtijdige belastingverlaging in strijd is met de beide eerstgenoemde doelstellingen. Bovendien kan een belastingverlaging beter tegelijkertijd met de komende huurverhoging worden doorgevoerd. Daar deze laatste echter om niet geheel duidelijke redenen nog wel een jaar uitgesteld zal worden, kan men, zo redeneert de Minister, ook nog met de belastingverlichting een jaar wachten. De vraag is echter of de strijdigheid van een algemene belastingverlichting (beloofd wordt een verlaging van f 400 à 450 mln) met de twee eerstgenoemde doeleinden in 1956 plotseling niet meer zou gelden.

Het ziet er m.i. niet naar uit, dat wij in 1956 zoveel minder werkgelegenheid dan in 1955 zullen hebben, dat een belastingverlaging van de genoemde omvang zonder meer in 1956 veel meer verantwoord zou zijn dan nu. Alles is natuurlijk mogelijk, doch het is op zijn minst genomen speculatief thans iets te beloven, terwijl men nog niet weet of het in de toekomst ook verantwoord zal zijn de belofte na te komen.

Het is eveneens speculatief met het oog op een evenwichtig begrotingstekort, dat nu eindelijk bereikt schijnt te zijn, middelen in de toekomst op te geven zonder dat men er zeker van is, dat een dienovereenkomstige verlaging van de uitgaven plaats zal vinden. Ongetwijfeld zullen enkele uitgaafposten in de toekomst vervallen nl. de uitgaven voor watersnood en de uitgaven in verband met de repatriëring van Nederlanders uit Indonesië, doch daartegenover staat, dat sinds 1949 de Rijksuitgaven regelmatig, ook afgezien van de militaire uitgaven, zijn gestegen. Ik acht het daarom een gewaagde methode belastingverlagingen zonder concrete begroting en zonder een redelijk inzicht in de ten tijde van de invoering bestaande economische situatie aan te kondigen.

Als vierde doelstelling van economische politiek wordt tenslotte door de Minister van Financiën gesteld, dat een verdere *accumulatie van deviezen niet meer noodzakelijk* is uit een oog-

punt van reservevorming voor slechte tijden. Als maatregel wordt een vervroegde aflossing op de buitenlandse schuld aanbevolen. De vraag is echter hoe deze aflossingen zullen worden gefinancierd. Indien het bereikte begrotingstekort aangepast is aan de bestaande situatie op de binnenlandse kapitaalmarkt, zal men moeilijk nog meer langlopende leningen kunnen aantrekken om daarmee extra aflossingen aan het buitenland te kunnen financieren. Kan men dit wel — en onze analyse van de bestaande deflatoire situatie in de particuliere sector suggereert, dat er nog wel voldoende kapitaal te vinden is, als men maar wil — dan is het ons niet geheel duidelijk waarom men thans reeds mag spreken van een evenwichtig begrotingstekort in nationaal-economische zin.¹⁾

Hoe dit ook zij, de verwachte accumulatie van deviezen zou het Rijk eveneens kunnen tegengaan door of zelf meer te besteden, ofwel de particuliere sector meer te laten besteden via de zo gewenste belastingverlichtingen, ware een dergelijke politiek niet in tegenspraak met de eerstgenoemde doelstelling. De materiële welvaart van de nationale economie zou in dat geval zeker meer vooruitgaan dan wanneer men rente bespaart wegens vervroegde aflossingen. Bovendien is het in een situatie van (internationale) inflatie uiterst onverstandig sneller schulden af te lossen dan men verplicht is. Nu kan men voor een bepaald bedrag aan deviezen immers meer goederen verkrijgen dan later.

In dit verband moet de opmerking gemaakt worden, dat het doel van een *stabiel nationaal prijsniveau* ook in een omgeving van internationale prijsstijgingen niet meer als zodanig in het belangrijkste Staatsstuk omtrent het te voeren monetair-financiële beleid wordt genoemd. Mag men hieruit concluderen, dat een zodanige „target” niet meer van belang kan worden geacht? Ik meen van niet: juist in het belang van de telkens weer vergeten groepen wordt het hoe langer hoe urgenter dat eindelijk een halt wordt toegevoerd aan een verdergaande stijging van het binnenlandse prijsniveau. Wellicht is de schaamte, dat men dit doel niet zal kunnen realiseren, de reden waarom men hierover telkens zwijgt.

Het laatste in de Millioenennota weinig benadrukte doel is de wens om naast het *handhaven* van de bereikte *investeringsactiviteit* op een hoog peil ook een sterkere *toeneming* van de *particuliere consumptie en bezitsvorming* te bevorderen. Gedeeltelijk valt dit laatste streven echter samen met het verlangen belastingverlichtingen aan te brengen in de sfeer van het persoonlijk inkomen, waaraan men voorlopig om de genoemde reden niet kan voldoen.

¹⁾ Het evenwicht tussen ontvangsten en uitgaven van de Gewone Dienst + de Buitengewone Dienst I + het Landbouwegalisatiefonds heeft m.i. als zodanig geen enkele monetaire betekenis.

Samenvattend kunnen wij concluderen 1o. dat men over het eerste doel van de economische politiek, nl. het bereiken van een redelijke werkgelegenheid heengesloten is, doch dat men hoopt op een geleidelijke vermindering van de overspanning van de arbeidsmarkt, zodat men te dien aanzien niets hoeft te doen; 2o. dat men het tweede doel, nl. het bereiken van een redelijk begrotingstekort, gerealiseerd meent te hebeben door een nieuwe verhoging van de uitgaven bij een gelijkblijvende belastingopbrengst; 3o. dat met het oog op het bovenstaande een gewenste belastingverlaging in de persoonlijke sfeer uitgesteld moet worden; 4o. dat men geen beter middel kent om een verdergaande accumulatie van deviezen tegen te gaan dan een vervroegde aflossing van buitenlandse Staatsschuld; 5o. dat men zwijgt over de wenselijkheid om een stabiel binnenlands prijsniveau; 6o. dat men bijzondere maatregelen ter stimulering van de particuliere consumptie en bezitsvorming waarschijnlijk vanwege hun tegenstrijdigheid met de twee eerstgenoemde doelstellingen achterwege laat.

De vraag rijst derhalve nu of men de vier laatstgenoemde doelstellingen met behoud van de twee eerstgenoemde niet toch nog zal kunnen realiseren door het kiezen van een meer aan de omstandigheden aangepaste monetair-financiële politiek.

5. Een voorstel tot wijziging van het monetair-financiële beleid

Er is een politiek denkbaar om de zes genoemde doelstellingen van de algemeen-economische politiek in mindere of meerdere mate tegelijkertijd te realiseren. De eerste stap in de goede richting is een revaluatie van de gulden, een idee, welke onlangs ook door Blom en Witteveen¹⁾ naar voren werd gebracht. Het onmiddellijke effect van een revaluatie is een daling van de invoerprijzen en een daling van het met onze export concurrerende wereldmarktprijsniveau. Onze exporteurs zullen dien-tengevolge scherper moeten concurreren, zodat een vermindering van de exportbedrijvigheid en daarmee een vermindering van de gehele bedrijvigheid te verwachten is. Welnu al deze effecten van een revaluatie zijn onder de huidige en ook onder de komende omstandigheden gewenst.

Een daling van het invoerprijspeil zal het binnenlandse prijspeil drukken, zodat daarmee de prijsverhogende werking van

¹⁾ Zie de E.-S.B. van 22 en 29 September j.l.

de jongste loonronde en de komende huurverhoging geheel of tendele kan worden gecompenseerd, waarmee de 5e doelstelling in meerdere mate wordt gerealiseerd.

Een afnemning van de exportbedrijvigheid zal een verdere accumulatie van deviezen, die ook in de komende tijd nog te verwachten is, tegengaan, zodat wij hiermede de 4e doelstelling bereiken, zonder gebruik te maken van een betrekkelijk zinloze vervroegde aflossing van buitenlandse Staatsschuld, een middel dat overigens onze te grote *netto*-vorderingen op het buitenland niet vermindert.

De buitenlandse Staatsschuld wordt bij een revaluatie in gulden berekend kleiner, hetgeen een *reële* jaarlijkse ontlasting van het Rijksbudget betekent. Hierdoor komt een kleine belastingverlaging niet meer in strijd met het 2e doel. Het revaluatieverlies op de goud- en deviezenvoorraad is geen reëel verlies voor de volkshuishouding, doch slechts een nominale kwestie. In de praktijk zullen deze nominale verliezen bovendien grotendeels goed gemaakt worden door de winsten op termijntransacties e.d.

Een daling van de bedrijvigheid schept de mogelijkheid om de binnenlandse afzet via wat grotere belastingverlichtingen weder op te voeren, waarmee de 3e en 6e doelstelling in meerdere mate gerealiseerd kunnen worden dan zonder revaluatie voor mogelijk wordt gehouden. Een dergelijke belastingverlaging behoeft niet in strijd te komen met het 2e doel, omdat m.i. het thans bereikte tekort van het Rijk, gezien de bestaande deflationaire tendenties in de particuliere sector, nog steeds te gering is.

Wij kunnen dus concluderen, dat een juiste combinatie van een revaluatie van de gulden met een algemene belastingverlaging onder de huidige omstandigheden het aangewezen instrument is om de zes belangrijkste doelstellingen van de economische politiek te verwezenlijken. Daarbij zij nog aangetekend, dat — gezien het bestaande spaaroverschot in de particuliere sector — er middelen gevonden zullen moeten worden om dit spaaroverschot *zonder vergroting van de totale spaarneiging* ook ten goede te doen komen aan de lagere inkomenstrekkers. Ik denk hierbij aan een belastingvrijdom bij inschrijving door bedrijven in overheidsobligaties, welke op naam zullen staan van de (meest verdienstelijke) werknemers van deze bedrijven. Eventueel kan bij de eerste vervreemding binnen een bepaalde termijn van deze op naam staande obligaties terugvordering van de vrijgestelde belasting, uiteraard dan te betalen door de verkopende werknemer, geconditioneerd worden. Hierdoor zou men tegelijkertijd het liquiditeitsoverschot in de particuliere sector, *daar waar dit aanwezig is*, kunnen verminderen. Eveneens zou men hierdoor de economische functie van de inkomensverschillen, nl. het bevorderen van de mobiliteit van werkkrachten naar de meest rendabele bedrijven kunnen herstellen.

MONETAIR OVERZICHT VAN DE NEDERLANDSE VOLKSHUISHOUDING 1949—1954 ¹⁾

(in mld. gld.)

Toe- neming(+) / Af- neming(—) van :	1949—1950				1950—1951				1951—1952				1952—1953				1953—1954			
	Bui- ten- land	Bin- nen- land	Rijk	Part. sec- tor	Bui- ten- land	Bin- nen- land	Rijk	Part. sec- tor	Bui- ten- land	Bin- nen- land	Rijk	Part. sec- tor	Bui- ten- land	Bin- nen- land	Rijk	Part. sec- tor	Bui- ten- land	Bin- nen- land	Rijk	Part. sec- tor
Inkomen...	+1,96	+1,78	+0,67	+1,27	+2,36	+1,82	+0,37	+1,41	+0,53	+0,61	—0,15	+0,66	+0,14	+1,79	+0,35	+1,37	+1,12	+2,09	—0,09	+2,11
Bestedingen	+2,08	+1,66	+0,34	+1,32	+3,09	+1,09	+0,46	+0,49	+0,79	+0,35	+0,27	+0,05	+0,36	+1,57	+0,52	+1,04	+1,15	+2,06	+0,38	+1,56
Overschot..	—0,10	+0,02	+0,33			+0,73	—0,09	+0,77		+0,26	—0,42	+0,61		+0,22	—0,09	+0,33		+0,03		+0,55
Tekort	+0,02	—0,10		+0,05	+0,73			—0,15	+0,26				+0,22		+0,08		+0,03		+0,47	
Buitenland	reflatoir/inflatoir (zwak)				inflatoir				inflatoir				inflatoir				inflatoir (zwak)			
Binnenland	desinflatoir/deflatoir (zwak)				deflatoir				deflatoir				deflatoir				deflatoir (zwak)			
Part. sector	inflatoir (zwak)				desinflatoir/deflatoir				deflatoir				deflatoir				deflatoir			
Rijk.....	deflatoir				reflatoir				reflatoir				reflatoir/inflatoir				inflatoir			

¹⁾ inflatoir = toenemend tekort,
deflatoir = toenemend overschot,
desinflatoir = afnemend tekort,
reflatoir = afnemend overschot.

Ons eindoordeel over het gevoerde fiscale beleid moet dus negatief zijn, omdat men terwille van een of twee doeleinden alles nalaat om al de andere doelstellingen van de algemeen-economische politiek te realiseren, terwijl men onder de huidige omstandigheden bij een doelmatige combinatie van de monetaire en fiscale instrumenten, zoals boven omschreven, veel meer zou kunnen bereiken.

Tilburg, 8 Oct. 1954.

K.V.P.-voorstel voor een noodvoorziening ten behoeve van weduwen en wezen¹⁾

Een documentatie, door Dr. L. A. H. Albering

Het Partijbestuur der Katholieke Volkspartij heeft zijn instemming betuigd met een rapport, uitgebracht door een commissie-ad hoc der partij, betreffende een noodvoorziening voor weduwen en wezen. Het heeft de nadrukkelijke aandacht der Katholieke Tweede Kamerfractie voor dit voorstel gevraagd.

De genoemde commissie bestond uit de heren Dr L. A. H. Albering, voorzitter, Dr J. Delfgaauw, Drs H. A. M. Elsen, A. Massizo, P. J. J. Mertens, Drs K. A. J. M. Samson en Drs N. H. M. W. van Wersch, terwijl als adviserend lid optrad het lid der Tweede Kamer, Dr W. de Kort.

De commissie werd in de voorzomer geïnstalleerd in het kader van de activiteiten der partij ten behoeve van de achtergebleven en vergeten groepen. Want vrij algemeen werd de financiële positie van zeer vele weduwen en wezen als bijzonder ongunstig beschouwd. Concrete cijfers daaromtrent ontbraken echter. Na een uitvoerige studie van hem ter beschikking gekomen materiaal bleek Dr J. Delfgaauw echter in staat voldoende gegevens te verstrekken over aantal, leeftijd, kindertal en inkomen van de weduwen en wezen in ons land om een voldoende inzicht te verkrijgen in de omstandigheden van deze „vergeten” groep.²⁾ De publicatie van Dr Delfgaauw bevestigde op zeer duidelijke wijze hetgeen om de financiële positie van weduwen en wezen vrij algemeen werd aangenomen.

Zo bleek o.a. dat in 1949 van de gehuwd geweest zijnde vrouwen beneden de leeftijd van 65 jaar 56% een jaarlijks inkomen had van minder dan f 1000.—, terwijl bovendien nog 13% een

¹⁾ De in deze documentatie vermelde uitkeringsbedragen dienen te worden verhoogd in overeenstemming met de jongste 6% loonsverhoging.

²⁾ Economisch Statistische Berichten, 22 September 1954.

inkomen had tussen f 1000.— en f 1500.— per jaar. Derhalve beschikte 69% dezer vrouwen over een jaarlijks inkomen lager dan f 1500.—. Deze inkomens zijn in vele gevallen mede bestemd voor het levensonderhoud van nog afhankelijke kinderen. Op grond van deze cijfers kwam de K.V.P.-commissie tot de conclusie, dat een op korte termijn te treffen voorziening voor de weduwen en wezen tot de eisen van sociale rechtvaardigheid behoort. De weduwen en wezen mogen niet langer in groten getale afhankelijk zijn van de sociale diensten der gemeenten, d.w.z. van de armenzorg.

De Sociaal Economische Raad heeft inmiddels opdracht gekregen zich te beraden over een wettelijke voorziening ten behoeve der bedoelde vergeten groep. Men moet echter aannemen, dat er geruime tijd zal verlopen alvorens een dergelijke voorziening tot stand komt. Gelet op de nood van zeer vele weduwen en wezen mag op deze definitieve regeling niet worden gewacht en zal een Noodregeling Weduwen- en Wezenvoorziening tot stand dienen te komen. Een regeling, die op korte termijn in werking kan treden en die daarom in de geest dient te zijn van de bestaande Noodwet-ouderdomsvoorziening. Deze regeling dient uiteraard louter gezien te worden als de voorloopster van een definitieve voorziening, die gebaseerd zal zijn op de verzekeringsgedachte.

Om praktische redenen heeft de K.V.P.-commissie — dit geschiedt ook in de Noodwet-Ouderdomsvoorziening — een verschil in uitkeringsbedrag opgenomen naar gelang de klasse der gemeente, waarin de rechthebbende woonachtig is. Maar de commissie stelt nadrukkelijk, dat de toepassing van de gemeente-classificatie in de Noodregeling Weduwen en Wezen behoort te vervallen, wanneer een definitieve regeling van de ouderdomsvoorziening de bestaande noodwet gaat vervangen.

Wanneer een vrouw weduwe wordt, zijn o.m. twee zaken van groot belang: haar leeftijd en het aantal kinderen, dat zij geheel of grotendeels heeft te verzorgen. Wat de weduwe zonder kinderen betreft, stelt het rapport der commissie voor, degenen die de leeftijd van 45 jaar nog niet bereikt hebben, niet onder de noodregeling te doen vallen. De commissie heeft o.m. deze leeftijd gesteld, omdat zij geen voorstel wenste te doen, dat gunstiger zou zijn dan de definitieve regeling wellicht zal worden. Zij acht een financiële tegemoetkoming voor de weduwe zonder kinderen, ouder dan 45 jaar, verantwoord, wijl het voor háár moeilijk zal zijn een redelijke bestaansbron te vinden.

Wanneer de weduwe echter achterblijft met een of meer afhankelijke kinderen, dan zal zij ongeacht haar leeftijd een uitkering dienen te ontvangen. De moeder heeft dan een dubbele taak als opvoedster en uit dien hoofde moet het als ongewenst beschouwd worden, dat zij haar vroegere positie van huisvrouw verwisselt met die van werkende gezinsverzorgster. Dit geldt niet alleen voor de vrouw, wier echtgenoot in loondienst was,

maar evenzeer voor de weduwe van een zelfstandige, die haar man al of niet in zijn bedrijf bijstond.

Tenslotte : de weduwen boven 65 jaar zullen uiteraard onder de noodwet ouderdomsvoorziening en straks onder de definitieve ouderdomsvoorziening vallen

Het rapport der K.V.P. maakt onderscheid tussen de weduwen-voorziening, de voorziening van halfwezen, de voorziening van weduwen en halfwezen en de voorziening van hele wezen.

A. Weduvenvoorziening

Zoals gezegd komen weduwen met een of meer kinderen beneden 16 jaar voor een uitkering in aanmerking. De weduwe zonder kinderen komt daarvoor in aanmerking als zij 45 jaar is of ouder. Voor een weduwen-uitkering komen echter niet in aanmerking degenen wier jaarlijks inkomen het hieronder aangegeven bedrag bedraagt of overschrijdt :

TABEL 1.

Gemeenteklasse	Jaarlijks inkomen in guldens
I	1250
II	1195
III	1145
IV	1090
V	1035

Niet als inkomsten worden aangemerkt : a) onderhoudsbijdragen van kinderen, ouders of schoonouders ; b) hetgeen bij wijze van weldadigheid of armenzorg wordt genoten ; c) hetgeen in verband met gebleken behoefte van een overheids- of semi-overheidslichaam wordt ontvangen, indien daarbij rekening wordt gehouden met de nooduitkering.

Inkomsten uit vermogen worden berekend op de lijfrente-waarde, welke op 6% van de vermogenswaarde is vastgesteld.

De maximum-uitkering bedraagt in de verschillende gemeenteklassen :

TABEL 2.

Gemeenteklasse	Maximum uitkering in guldens
I	696
II	672
III	642
IV	618
V	594

Indien het inkomen, waarvan eerst 200 gulden is afgetrokken, niet meer dan 50 gulden per jaar bedraagt, ontvangt men de maximum-uitkering. Bedraagt het inkomen na aftrek van 200 gulden meer dan 50 gulden, dan wordt de uitkering verminderd met de helft van dit inkomen, nadat dit naar beneden is afgerond op 50 gulden of een veelvoud daarvan. Uitkering en inkomen, zonder aftrek van 200 gulden, mogen echter samen niet meer bedragen dan de inkomensgrens, vermeld in tabel 1. De uitkering bedraagt ten minste 24 gulden per jaar; zij wordt afgerond tot een veelvoud van 6 gulden.

In onderstaande tabel is een berekening uitgewerkt, die een beeld geeft van de weduwen-voorziening:

TABEL 3.

Eigen inkomen in gld. p. j.	Vrijstell. in gld. p. j.	Verschil kolom 1 en 2	Primaire berekening van de uitkering zonder met de maximum-grens rekening te houden	Uitkering + inkomen	Uiteinde-lijke uitkering
1	2	3	4	5	6
200	200	0	696-0 = 696	896	696
400	200	200	696-100 = 596	996	600
600	200	400	696-200 = 496	1096	498
800	200	600	696-300 = 396	1196	396
1000	200	800	696-400 = 296	1296	254
1200	200	1000	696-500 = 196	1396	54
1400	200	1200	696-600 = 96	1496	0

B. Voorziening van half-wezen

Voor een uitkering ten behoeve van halfwezen komen de kinderen uit het gezin van een weduwe in aanmerking, die nog geen 16 jaar oud zijn en die een jaarlijks inkomen genieten lager dan het inkomen in onderstaande tabel 4 vermeld:

TABEL 4.

Aantal kinderen	Jaarlijks inkomen in guldens	Cumulatief
1e kind	268	268
2e „	300	568
3e „	300	868
4e „	418	1286
5e „	418	1704
6e „ (en volgende)	417	2175

Met kinderen, die nog geen 16 jaar oud zijn, worden gelijkgesteld kinderen, die algemeen vormend- of vakonderwijs genieten en nog geen 27 jaar oud zijn en kinderen die invalide zijn en nog geen 21 jaar oud.

Het gezamenlijk inkomen der kinderen wordt over allen gelijkelijk omgeslagen. Een gemeenteklasse-indeling ontbreekt naar het voorbeeld van de Kinderbijslagwet.

De maximale uitkeringen per kind zijn vermeld in onderstaande tabel 5 en zijn ongeveer gelijk aan de uitkeringen volgens de Kinderbijslagwet. De verhouding tussen maximum-inkomen en maximum-uitkering is dezelfde als bij de weduwenvoorziening.

TABEL 5.

Per kind	Max. jaarlijkse uitkering in guldens	Cumulatief
1e kind	150	150
2e „	168	318
3e „	168	486
4e „	234	720
5e „	234	954
6e „ (en volgende)	264	1218

Als het jaarlijks inkomen na aftrek van 50 gulden meer dan 50 gulden bedraagt, dan wordt de uitkering verminderd met de helft van dit inkomen. Uitkering en inkomen, zonder aftrek van 50 gulden, mogen voor elk kind niet meer bedragen dan de inkomensgrens, vermeld in tabel 4. De berekening geschiedt dus op overeenkomstige wijze als bij de weduwen; de afronding van de uitkering eveneens.

C. Voorziening van weduwen en halfwezen

De hierboven aangegeven gesplitste uitwerking van de weduwen- en de halfwezenvoorziening, toonde aan op welke basis de voorziening van beiden is geplaatst en om te voorzien in de gevallen, waarin een gesplitste toepassing noodzakelijk zou zijn. Ten behoeve van de administratief-technische verwerking van de weduwen- en halfwezenvoorziening zijn de beide regelingen ineengeschoven. In deze samengevoegde regeling is tevens opgenomen de overloop van de inkomsten van de weduwe op de kinderen en omgekeerd. Het overschot in het inkomen van de weduwe „loopt over” op de kinderen en wordt als inkomen van de gezamenlijke kinderen aangemerkt. De bedragen van tabel 1 worden voor deze regeling verhoogd met f 100.—. Het vrijgestelde bedrag van een weduwe bedraagt f 200.—, voor een kind f 50.—. Inkomsten van kinderen, die niet in aanmerking

komen voor de halfwezenvoorziening, worden niet aangemerkt als gezinsinkomsten.

Uitwerking van de weduwen- en halfwezenvoorziening :

TABEL 6.

Gem. Klasse	Omschrijving	Weduwe met						
		0 kind.	1 kind	2 kind.	3 kind.	4 kind.	5 kind.	6 kind.
I	Max. ink.	1250	1618	1918	2218	2636	3054	3525
	„ uitk.	696	846	1014	1182	1416	1650	1914
	Vrijst. eigen ink.	200	250	300	350	400	450	500
II	Max. ink.	1195	1563	1863	2163	2581	2999	3470
	„ uitk.	672	822	990	1158	1392	1626	1890
	Vrijst. eigen ink.	200	250	300	350	400	450	500
III	Max. ink.	1145	1513	1813	2113	2531	2949	3420
	„ uitk.	642	792	960	1128	1362	1596	1860
	Vrijst. eigen ink.	200	250	300	350	400	450	500
IV	Max. ink.	1090	1458	1758	2058	2476	2894	3365
	„ uitk.	618	768	936	1104	1338	1572	1836
	Vrijst. eigen ink.	200	250	300	350	400	450	500
V	Max. ink.	1035	1403	1703	2003	2421	2839	3310
	„ uitk.	594	744	912	1080	1314	1548	1812
	Vrijst. eigen ink.	200	250	300	350	400	450	500

D. Voorziening van hele wezen

Voor deze voorziening is van toepassing hetgeen onder de voorziening voor halfwezen is bepaald. Uiteraard behoeft hier geen rekening gehouden te worden met de inkomsten van de moeder. Evenmin wordt rekening gehouden met de inkomsten van oudere kinderen, pleegouders e.a. De progressie heeft vanzelfsprekend slechts betekenis als wezen ergens met twee of meer tesamen verblijven.

De uitvoering der regeling

De uitkeringen geschieden via het postkantoor. De wet wordt uitgevoerd door de Raden van Arbeid en de Rijksverzekeringsbank. Het toezicht op de uitvoering der wet berust bij de Sociale Verzekeringsraad. Toekenning van de uitkering geschiedt slechts na aanvraag door middel van een aanvraagformulier, verkrijgbaar bij iedere Raad van Arbeid. De indiening van het formulier behoort te geschieden bij de Raad van Arbeid, binnen wiens gebied men woonachtig is.

Financiële consequenties

Uitgaande van een totaal aantal weduwen van $\pm$ 125.000, waarvan er ongeveer 75.000 voor een uitkering in aanmerking komen, meent de K.V.P.-commissie, dat de kosten aan de door haar ontworpen regeling verbonden, inclusief de administratiekosten, een bedrag van 50 miljoen gulden per jaar niet zullen overschrijden.

De Europese Ontwikkeling na het wegvallen van de E.D.G.

door J. J. Fens

De Heer Pierre Mendès-France stelde het verdrag van de Europese Defensie Gemeenschap ter behandeling in de Franse Nationale Vergadering, doch voordat de leden der Assemblée de gelegenheid kregen zich over de mérites van het verdrag uit te spreken, ontnam een stemming over de wenselijkheid het verdrag in behandeling te nemen hun deze kans. In theoretische zin was door deze stemming het verdrag niet verworpen, in praktische zin betekende zij „la mort sans phrase” van het E.D.G.-verdrag.

Wat betekende de weigering om het verdrag in behandeling te nemen voor de voorstanders van de E.D.G.? Men zou dit kunnen samenvatten in 3 punten:

- 1) De mislukking van de pogingen om te geraken tot een blijvende verzoening tussen Frankrijk en Duitsland.
- 2) De mislukking van de poging om de Europese supranationale gedachte met behulp van de E.D.G. verder te realiseren en aldus de vorming van een toekomstige Europese politieke gemeenschap te stimuleren.
- 3) De mislukking van de poging om door het E.D.G.-verdrag de verdediging van Europa te versterken; een dringende versterking, welke de inschakeling van Duitse eenheden noodzakelijk maakte.

Al met al geeft de opsomming dezer mislukkingen een sombere balans te zien. De uitslag van de stemming op 30 Augustus liet Europa met deze balans zitten en niet slechts met deze balans maar ook met de overtuiging, dat pogingen om de E.D.G. weer

tot leven te wekken bij voorbaat gedoemd zouden zijn te mislukken.

Men stond voor de moeilijkheid nieuwe wegen te vinden voor de noodzakelijke versterking van de Europese verdediging en voor het redden van de Europese supranationale gedachte.

Wanneer hier Europese verdediging vóór Europese supranationale gedachte wordt genoemd, make men hieruit niet op, dat schrijver dezès daarmede bedoeld heeft een volgorde van waarden aan te duiden. Op Vrijdag 24 September 1954 nam de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa een resolutie aan, welke werd aangeboden aan de regeringen der landen, die zouden deelnemen aan de Conferentie van Londen. In deze resolutie, waarmede ik op een enkele uitzondering na kon instemmen, werden de defensie en Europese eenheid naast en met elkander behandeld. De resolutie beroept zich op de voornaamste doelstellingen van de Europese Politiek, zoals zij op nieuw zijn gesteld door de ministers van Buitenlandse Zaken op de conferentie van Brussel o.a. „*préfigurer une formule politique et économique de l'intégration occidentale*”. Zij geeft de deelnemers aan de Londense conferentie voor het vaststellen van een nieuw defensie-systeem een advies in het militair vlak maar ook een advies in het politieke vlak, waarbij een politieke directie en een democratische contrôle worden aanbevolen.

De grote meerderheid van Europa's Raadgevende Vergadering heeft begrepen, dat Europese militaire, economische en politieke samenwerking bezwaarlijk te scheiden zijn. Maar — en om deze vraag gaat het — wat hebben de Europese Mogendheden, te Londen en laatstelijk te Parijs verenigd, van deze samenhang gemaakt? Naar mijn mening — en ik wens uitdrukkelijk vast te stellen, dat dit mijn persoonlijke menig is — hebben zij *militair gesproken* voor de gezamenlijke Europese verdediging een betere oplossing gevonden dan die, welke in het E.D.G.-verdrag was neergelegd. De gewrongen integratieformules zijn van de baan en een „gezonde” effectieve militaire samenwerking der nationale legers is daarvoor in de plaats gekomen; Engeland bond zich militair aan het continent. Ik zou nog verder willen gaan en op straffe van als een volkomen „uit de band springer” door velen te worden aangezien eraan toevoegen, dat men militair gezien Italië buiten de nieuw gecreëerde West-Europese Unie had moeten houden, tenzij men Turkije en Griekenland zou hebben toegelaten. Men kan tegenvoeren, dat het niet uitgesloten is, dat beide laatsten nog eens tot de Unie zullen worden toegelaten; hij, die geen vreemdeling in ons West-Europees Jeruzalem is, zal toegeven, dat deze kans wel zéér miniem is. Italië, Turkije en Griekenland behoren strategisch gezien tot één Europese verdedigingsflank. Laten zij zich nauwer binden. Dit alles zeg ik — ik herhaal het — vanuit een militair standpunt. Van de andere kant is het te begrijpen, dat Italië als een van

de zes in nauwere Europese supranationale samenwerking geïnteresseerde landen, te Brussel en Parijs niet kon worden geweigerd.

Kan men dus een zekere voldaanheid koesteren over hetgeen in het militaire vlak bereikt werd bij de vestiging van de West-Europese Unie, tal van vragen rijzen, wanneer men beschouwt de vaagheid der terminologie, waarin de kwestie der Europese eenheid is gesteld. De verdragsluitende partijen nemen op zich alle noodzakelijke maatregelen te nemen, teneinde de eenheid van Europa te bevorderen en de voortschrijdende integratie van Europa aan te moedigen. Vooreerst, om met het laatste te beginnen: Is de integratie van Europa nog voortschrijdend of heeft zij door het uitschakelen van het E.D.G.-verdrag vele stappen achteruit gezet? Wij geloven het laatste. Vervolgens: In welke zin zien de verdragsluitende partijen de te bevorderen eenheid van Europa? In supranationale zin? Zo ja, vindt men dan enige aanwijzing daarvan in de West-Europese Unie? Zit deze wellicht verborgen in de instelling van een permanente Raad van Ministers? Zo ja, zijn deze ministers voor zaken, de West-Europese Unie betreffende, dan niet verantwoordelijk aan de eigen nationale parlementen maar aan een supranationaal lichaam, dat niet genoemd wordt? Als men het verslaguitbrengen in het bijzonder op het gebied der wapeninspectie aan een ter zake bevoegde vergadering van de Raadgevende vergadering van de Raad van Europa als zodanig beschouwen wil, dan lijkt dit een nogal pover surrogaat van supranationale binding. Overigens zal men moeten afwachten, of de vijftien leden van de Raad van Europa accoord zullen gaan met de vorming van een soort rompsamblée van zeven, welke over Europese defensie-aangelegenheden gaat beraadslagen. Wij vrezen met grote vreze voor de houding van bijv. Zweden en Ierland. Wat zal het lot zijn der economische integratie? Deze zal worden aangemoedigd. Hoe verstaat zich dat met de sterk eenzijdig gerichte economische plannen, welke de Heer Mendès-France ten aanzien van Frankrijk koestert en met de leuze, welke hij poneerde in zijn radiopraatje aan de haard van Zondag 24 October j.l. „Frankrijk en Duitsland hebben elkaar nodig”. Het zou aangenamer en meer in de trant van aanmoediging ener Europese economische integratie hebben geklonken, indien de de Franse premier zou hebben gezegd: „Frankrijk en Europa hebben elkaar nodig”, temeer, daar hij tevens bekend maakte, dat de Franse regering vastbesloten is langlopende economische accoorden met Duitsland te sluiten, waarbij hij in het bijzonder dacht aan het zich voorzien van permanente en monopolistische markten voor tarwe, suiker, melkproducten enz. Dit lijkt meer op eenzijdige economische blokvorming dan op Europese integratie.

Hier zijn zo enige vragen gesteld, welke voorlopig nog geen

antwoord in de zin van ware Europese eenheid en integratie hebben gevonden.

Nu is er wellicht een oplossing te vinden, welke effectiever lijkt om Europa te doen voortschrijden op de weg der integratie en op de weg naar Europese eenheid dan aangegeven in het nieuwe tractaat der West-Europese Unie, althans welke minder gecamoufleerd ligt dan in genoemd verdrag. De Raadgevende Vergadering van Straatsburg heeft getracht een dergelijke oplossing aan de hand te doen in de reeds genoemde resolutie. Zij meent, dat de onderhandelingen in Londen niet moeten uitsluiten het heropenen van de onderhandelingen, welke te Brussel op 22 Augustus werden onderbroken; bij deze onderhandelingen zou moeten worden gezocht naar nieuwe formules voor de integratie van de Europese strijdkrachten, aannemelijk o.a. voor de parlementen van de zes ondertekenaars van het E.D.G.-verdrag. De resolutie van 10 September 1952 van de 6 ministers te Luxemburg zou daarbij niet in het gedrang mogen komen en de oplossing zou in ieder geval moeten bevatten een democratische contrôle door een parlementaire assemblée, die zo spoedig mogelijk zou moeten worden gekozen bij algemene verkiezing.

Men zou kunnen zeggen, dat deze aanbeveling ten tijde, dat zij gedaan werd, een aanvaardbare oplossing zou kunnen inhouden. Nu men zo langzamerhand kan gaan bevroeden welke grote en kleine veldslagen te Londen en te Parijs geleverd zijn, alvorens men geraakte tot overeenstemming over een tractaat met zo weinig aanduiding van democratische contrôle en integratie en met een zelfs niet te speuren aanwijzing van enig supranationaal karakter, lijkt het Straatsburgse advies tè direct gericht op een poging om enige supranationaliteit en democratische contrôle in het militaire vlak te bereiken. Men kan bezwaarlijk aannemen, dat de Heer Mendès-France, daarbij geruggesteund door de meerderheid der Assemblée, daarvoor te vinden zal zijn.

Toch mogen de pogingen om te komen tot een sterkere Europese eenheid, tot verwezenlijking van supranationale gedachte en tot bevordering van de integratie niet worden opgegeven. Daarom is het van het grootste nut kennis te nemen van de ideeën, welke de Heer Mr P. A. Blaisse ontwikkelde in zijn belangrijke rede, uitgesproken bij de opening van het vijfde academische jaar van het Europees College op 14 October j.l. te Brugge. De Heer Blaisse merkt op, dat de vorming van de Unie van West-Europa — dus met supranationaliteit en economische en politieke integratie — van het grootste belang is. Het schijnt hem toe, dat men daartoe tegelijkertijd verschillende wegen kan volgen. Hij denkt in de eerste plaats aan een versterking en een uitbouw van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en wel vooreerst door een uitbouw naar het gebied van transport, energie, fiscale en sociale politiek alsmede aan een politiek van gemeenschappelijke conjunctuur. Voorts

denkt hij aan een uitbreiding in het politieke vlak door toepassing van art. 21 van het verdrag, nl. de algemene directe verkiezingen. Daarnaast zou men in overweging moeten nemen een versterking van de bevoegdheden van de Gemeenschappelijke Vergadering.

Een andere weg, tegelijkertijd te begaan, ziet de Heer Blaisse in het hernieuwen en zo nodig wijzigen van het mandaat van de Assemblée Ad Hoc en haar Constitutionele Commissie. Zoals men zich zal herinneren, heeft deze Assemblée met haar Constitutionele Commissie het ontwerp-Statuut voor een Europese Politieke Gemeenschap gemaakt. De Heer Blaisse zegt: „La question se pose si ladite assemblée et sa Commission ont encore une tâche à remplir. Quoiqu'il en soit, je suis d'avis qu'en modifiant le mandat de l'Assemblée Ad Hoc qui était directement lié à l'article 38 du traité de la CED, il n'est pas impossible de maintenir pour certaines tâches cette assemblée et la Commission Constitutionnelle. Je pense plutôt à un renouvellement du mandat de l'Assemblée Ad Hoc pour faire des propositions en ce qui concerne le renforcement et l'extension des attributions de l'Assemblée Commune pour l'acier et le charbon. En outre l'Assemblée Ad Hoc pourrait facilement devenir l'organe où serait discutée l'intégration politique et économique. C'est un cadre extrêmement utile pour développer et faire mûrir des idées nouvelles.”

Het zoeken naar een uiteindelijke overwinning voor Europa's eenheid langs de aangeduide wegen wil ons tactischer voorkomen, dan de min of meer directe aanval ter verovering van supranationaliteit en democratische contrôle in het militaire vlak, zoals deze werd gesteld in de Straatsburgse resolutie. Het zou te ver voeren nog verder in te gaan op de rede van de Heer Blaisse, overigens zeer tot onze spijt; het zou ongetwijfeld interessant zijn na te gaan, hoe de Heer Blaisse de versterking van de Europese eenheid ziet niet slechts langs supranationale weg maar ook langs intergouvernementele weg.

Toen de redactie mij vroeg een artikel te schrijven over „*De Europese Ontwikkeling na het wegvallen van de E.D.G.*” zal zij mij hopelijk geen paranormale begaafdheden hebben toegedacht in die zin, dat zij van mij een nauwkeurig verslag van het verloop en de afloop van het in gang zijnde proces ter verkrijging van de Europese eenheid zou verwacht hebben. In bovenstaande werd wat hardop over de situatie nagedacht en werd getracht enige factoren aan te duiden, welke bevorderend of remmend op het proces zouden kunnen werken. Hoe het proces precies moge eindigen, men moge ons later nooit kunnen verwijten, dat wij niet ons tot het uiterste hebben ingespannen om het te winnen. Met het échec van de E.D.G. is Europa niet gestorven. Leve Europa.

Boekbespreking

INLEIDING TOT DE SOCIALE VERZEKERING¹⁾

In de loop van de laatste maanden heeft men reeds in diverse tijdschriften een onverdeeld gunstige recensie kunnen lezen van het meest recente boek van dr. Veldkamp.

Indien ik spreek van „meest” recent boek dan moet ik er onmiddellijk de restrictie aan toevoegen: „althans op het moment, waarop ik dit neerschrijf”. De schrijver heeft een bijzonder vruchtbare pen. Het is dan ook frappant dat in de indrukwekkende literatuurlijst (Personenregister), welke aan het werk is toegevoegd verreweg het meest naar schrijver zelf moest worden verwezen, om de eenvoudige reden, dat hijzelf het meest over de sociale verzekering heeft geschreven.

Het is naar mijn mening vanzelfsprekend dat ook de Redactie van het Staatkundig Maandschrift een bespreking wenst gewijd te zien aan het belangrijke boek van de tegenwoordige Staatssecretaris van Economische Zaken. De onderhavige studie was nagenoeg voltooid, zo zegt hij zelf in zijn voorwoord, toen hij in October 1952 tot zijn huidige ambt werd geroepen. Hoewel het manuscript dus reeds bijna twee jaren geleden werd afgesloten en men zich zal afvragen of het boek niet snel zal verouderen voor zover dit het positieve sociale verzekeringsrecht behandelt, wordt dit bezwaar vermoedelijk zo goed mogelijk ondervangen door een uit te geven supplement 1954-1955.

Ik weet niet waarvoor meer moed werd gevraagd van de schrijver: voor het ter hand nemen van de studie, welke aan de thans voorliggende publicatie ten grondslag ligt of voor het aanvaarden van zijn huidige functie. Vast staat dat in beide gevallen de moed geen overmoed is gebleken. Voor wat zijn „Inleiding” betreft is dit zeker geen verrassing, alhoewel hier in de ware zin des woords pioniersarbeid moest worden verricht. Reeds bij zijn Tilburgse promotie „cum laude” op het proefschrift „Individualistische karaktertrekken in de Nederlandse sociale verzekering” trok hij sterk de aandacht en vooral sedertdien bestaan grote verwachtingen omtrent zijn verdere prestaties op het terrein van de sociale verzekering.

De schrijver had zich blijkens zijn voorwoord tot taak gesteld het licht te doen zien een wetenschappelijk opgezet handboek, waarin men de hoofdzaken van de problematiek der sociale verzekering systematisch samengevat vindt. Een dergelijk boek toch ontbrak tot nu toe in de Nederlandse literatuur. Dit boek is thans zowel aan de behoeften van de wetenschap als aan die van de praktijk dienstbaar. Het is geworden tot een standaardwerk.

Bij deze min of meer hybridische opzet zijn vanzelfsprekend bezwaren te overwinnen geweest. Het is eveneens vanzelfsprekend, dat die

¹⁾ Inleiding tot de sociale verzekering, door Dr G. M. J. Veldkamp. Uitg. L. J. Veen, Amsterdam. Geb. / 16.--.

bezwaren niet altijd voldoende konden worden ondervangen. De wetenschap vraagt hier en daar meer diepgang; de practijk, vooral de studie van de practijk, vraagt hier en daar meer uitweiding. Het is duidelijk, dat de wetenschapsman en de man van de practijk niet beiden in de ruim 200 bladzijden druks geheel bevredigd konden worden. Het moet naar mijn mening mogelijk zijn de inhoud van het thans voorliggend boek in twee delen op te nemen b.v. op de wijze, zoals op een ander terrein door bv. Koenraad en v. Poll in hun Handboek der Maatschappijleer is geschied. Deze suggestie mag natuurlijk niemand ervan weerhouden om het boek, zoals het er thans is en zoals het zijn weerga niet kent, met dankbaarheid te aanvaarden.

Het bevat de volgende hoofdstukken:

- I. Het karakter der sociale verzekering.
- II. De geschiedenis der sociale verzekering.
- III. De verzekeringsgrondslagen der sociale verzekering.
- IV. Het juridisch systeem der sociale verzekering.
- V. Enige sociale en sociaal-economische aspecten der sociale verzekering.

Het doet al onmiddellijk prettig aan dat de schrijver in zijn voorwoord van voldoende realiteitszin blijk geeft, waar hij zegt, dat hij de door hem in zijn dissertatie geïntroduceerde term „sociale arbeidsverzekering” — hoewel hij deze term nog steeds de juiste acht — laat vallen voor de ingeburgerde term „sociale verzekering”. Ik geloof, dat dit verstandig is, omdat toch ook hier geldt het „*verba valent usu*”: „de woorden ontleen hun betekenis aan het gebruik”, al zal de jurist zich hierin vermoedelijk beter kunnen schikken dan de sociaal-econoom. Voor zover ik zie is dit overigens een academische kwestie zonder onmiddellijke praktische consequenties. Men zij evenwel voorzichtig met een dergelijke conclusie ten aanzien van begrippen. Maar al te zeer is men geneigd ook de begripsomschrijving van „sociale verzekering” zelve tot een academische kwestie te verklaren, waaruit geen praktische consequenties zouden voortvloeien. Toch is dit verre van juist. Sinds Prof. M. J. Levenbach een m.i. (althans voor het *ius constitutum*, het geldende recht) onhoudbare definitie heeft gegeven, wordt de te treffen toekomstige ouderdomsvoorziening meermalen getoetst aan deze „definitie” om na te gaan of die voorziening nog wel een „verzekering” kan worden genoemd. Nu vloeit naar mijn mening uit de definitie van Prof. Levenbach voort, dat ook b.v. de Noodwet Ouderdomsvoorziening een verzekering zou kunnen worden genoemd. Toch is die wet naar de gangbare begrippen een regeling van *staatspensioen* in optima forma. Voor welk een merkwaardige situatie wij op deze wijze komen te staan blijkt, als wij nog eens vaststellen, dat de Noodwet Ouderdomsvoorziening is aanvaard onder het uitdrukkelijk beding, dat in de toekomst een definitieve voorziening door middel van *verplichte verzekering* tot stand zal moeten komen. Dit staat zelfs met zoveel woorden in de considerans van de wet zelve. Het merkwaardige van de situatie is nu, dat uitgaande van de definitie van Prof. Levenbach, aan de voorwaarde van de considerans van de Noodwet ook zou worden voldaan, indien die wet b.v. zou worden vervangen door een definitieve wet met precies dezelfde inhoud als de noodwet...

Gezien de actualiteit van het vraagstuk en de vraag of de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid niet een minder simplistisch verzekeringsbegrip zal moeten hanteren om het advies van de Sociaal Economische Raad inzake de toekomstige Ouderdomsverzekering te realiseren, past het meer dan gewone belangstelling te hebben voor het sociale verzekeringsbegrip, dat door Dr Veldkamp wordt gehanteerd.

Schrijver zegt in afwijking van vroeger gekozen criteria, de criteria

te kiezen, welke inhouden, dat het moet betreffen een instituut, welke een *planmatige voorziening* beoogt tegen bepaalde gebeurlijkheden, terwijl de opbrenging der middelen door premieplichtigen steunt op een *vooraf vastgestelde rekenkundige grondslag*. Ik meen dat dit een goed hanteerbaar begrip is, al spreekt de schrijver zich tegen, maar hij betwist dat het in mijn eerder gegeven definitie juist zou zijn, dat een verband wordt gelegd tussen de te betalen premie en de uitkering. De schrijver legt dit verband in zijn omschrijving zelf immers uitdrukkelijk en ook elders neemt hij deze relatie herhaaldelijk als uitgangspunt, zij het dat er geen individueel verband behoeft te zijn, zoals dit bij de regeling krachtens de Invaliditeitswet het geval is. Doch dit vloeit uit de door mij aangegeven definitie ook in het geheel niet voort. Op dit punt o.a. doet zich m.i. wel enig gebrek aan diepgang gevoelen, hetgeen ongetwijfeld door het enigszins hybridisch karakter van het boek wordt veroorzaakt.

Zeer lezenswaard is de *geschiedenis* van de sociale verzekering, waarin de schrijver er o.a. op wijst, dat reeds in de Oudheid sporen van verzekering gevonden worden. Ook hier is de schrijver zeer origineel in zijn opzet. Doch ook in de overige Hoofdstukken vinden deskundigen en studerende een schat van gegevens, welke hen ongetwijfeld zullen verrijken. Vanzelfsprekend wordt o.a. ook aandacht besteed aan het *internationale* sociale verzekeringsrecht. Voor een volgende uitgave zou ik een korte bespreking van de nieuwe grondwetsartikelen met betrekking tot de Verdragen willen aanbevelen.

Ook de verhouding van het burgerlijk recht tot het sociale verzekeringsrecht is voor uitvoeriger behandeling vatbaar in het bijzonder voor wat de burgerrechtelijke aansprakelijkheid betreft.

Het zou beslist te veel eisen indien wij hier lang zouden stilstaan bij de nog gevoelde behoefte aan meer doelmatigheids-critische beschouwingen met name b.v. met betrekking tot de Invaliditeitswet, welke zichzelf volkomen heeft overleefd. De bijslagen zijn immers hoger, dan de uitkeringen, waarop men krachtens zijn *verzekering* aanspraak heeft.

Juist de rijke eruditie van de schrijver, zoals die uit zijn „Inleiding” weer eens blijkt maakt ons benieuwd naar zijn ideeën omtrent de komende ontwikkeling.

Ik moge besluiten met de opwekking, dat eenieder, die op het terrein van de sociale verzekering „bij” wil zijn of „bij” wil worden zich de Inleiding van onze jeugdige Staatssecretaris aanschaffe.

Mr G. A. A. M. BOOT.

DE DUITSE KATHOLIEKEN EN DE POLITIEK

Ter gelegenheid van de 76ste Katholiekendag in Fulda

door

Professor Dr. Adolf Susterhenn

Oud-minister van Justitie en Eredienot

De eerste Duitse Katholiekendag vond in 1848 te Mainz plaats. Destijds kwam in de St. Pauluskerk in Frankfort a/Main de „Deutsche Nationalversammlung” bijeen, die zich onder het devies „Eenheid en Vrijheid” ten doel had gesteld, het versnipperde Duitsland op basis van een democratische constitutie weer te verenigen. De Frankforter Nationale Vergadering, waarin de leidende persoonlijkheden van het Duitse volk vertegenwoordigd waren, werd in belangrijke mate door de macht van het liberalisme beheerst. Daarnaast waren sterke conservatieve figuren van katholieke en protestantse confessie aanwezig en tenslotte vroegen ook reeds het socialisme en het communisme het woord. De Duitse katholieken waren in Groot-Duitsers en Klein-Duitsers, conservatieven en liberalen, republikeinen en monarchisten verdeeld. Maar de cultuurstrijd van het liberalisme en socialisme dwong de katholieke afgevaardigden tot vorming van een parlementaire werkgemeenschap, waarvan het meest prominente lid de latere bisschop van Mainz en toenmalige pastoor Emanuel Freiherr von Ketteler was. De taak van deze katholieke werkgemeenschap was de vrijheid der kerk en het recht van de katholieke ouders, hun kinderen op katholieke scholen te laten opvoeden, grondwettelijk de doen waarborgen.

De strijd in de Nationale Vergadering van Frankfort, die het gehele Duitse volk hartstochtelijk gevolgd had, bracht de Duitse katholieken tot het inzicht, dat zij hun politieke gewicht slechts als gesloten eenheid zouden kunnen doen gelden. Uit dit besef kwam de eerste Duitse Katholiekendag in Mainz tot stand, waarop voor het eerst afgevaardigden van alle katholieke verenigingen en organisaties van Duitsland bijeenkwamen, om een gemeenschappelijk politiek-sociaal-cultureel program op te stellen. Zo werd op de Katholiekendag te Mainz de eigenlijke eerste steen gelegd tot de machtige katholieke beweging, die zich in de meer dan 100 jaren, die intussen verstreken zijn, steeds meer in breedte en diepte uitgebreid heeft. Uit deze katholieke beweging ontstond ook de Zentrum-partij als politiek-parlementaire vertegenwoordiging van de Duitse katholieken. De Duitse katholiekendagen, die met uitzondering van de perioden van oorlog, cultuurstrijd en Nazi-heerschappij meestal ieder jaar georganiseerd werden, waren een soort wapenschouw van de Duitse katholieken. Deze dagen gaven steeds sterke, religieuze, sociale, culturele en politieke impulsen aan het katholieke Duitsland.

De situatie van het Duitse katholicisme, — vooral in de negentiende eeuw —, die in beslissende mate door het in een cultuurstrijd gewikkelde en staatsalmachtige liberalisme beheerst werd, was oorzaak, dat de politieke factor op de Duitse katholiekendagen meestal een grote rol speelde, zoals trouwens de Duitse katholieken in vergelijking tot de katholieken van andere, b.v. Romaanse landen, evenals de katholieke Nederlanders, zich door een bijzondere politieke activiteit en organisatorische saamhorigheid onderscheidden. Ook gedurende de Republiek van Weimar trad de politiek op de Duitse katholiekendagen nog altijd sterk op de voorgrond, al was het aspect in zoverre veranderd, dat de politieke vertegenwoordiging der Duitse katholieken, de toenmalige Zentrum-partij, zich tengevolge van de gewijzigde politieke verhoudingen, tot een toonaangevende door de staat erkende constitutionele partij ontwikkeld had, wat ook uiterlijk daardoor tot uitdrukking kwam, dat zij in de Republiek van Weimar de meeste rijkskanseliers leverde. De katholiekendagen uit de tijd van Weimar stonden daarom niet zozeer in het teken der handhaving van de vrijheden en rechten der katholieken *ten opzichte van* de staat, dan wel onder de leus van verantwoordelijkheid *voor* de staat en de actieve medewerking *in* de staat.

Na de Nazitijd en de tweede wereldoorlog kwamen de Duitse katholieken voor de eerste maal in 1948 wederom in Mainz bijeen voor het houden van een Katholiekendag, die gevolgd werd door Katholiekendagen in Dortmund, Passau, Berlijn en dit jaar in Fulda. De Duitse katholieken kwamen na de tweede wereldoorlog evenzeer weer voor hun politieke verantwoordelijkheid op als ten tijde van de Republiek van Weimar. De vorm

van hun politieke deelneming was echter anders geworden. In het Rijk van Bismarck en in de Republiek van Weimar was het grootste deel van de katholieken politiek in de Zentrum-partij verenigd, die weliswaar volgens programma een inter-confessionele, doch naar haar samenstelling practisch een katholieke partij was. Kleine versnipperingen van zogenaamde „Staatskatholieken” in het Keizerrijk en „Duitsnationale Katholieken” in de Republiek van Weimar legden nauwelijks gewicht in de schaal en waren niet in staat, de politieke eenheid van de Duitse katholieken te doen wankelen. Door de nationaal-socialistische kerkvervolgung, die zich op dezelfde wijze tegen de katholieke kerk als tegen de protestantse kerk richtte, waren de Duitse katholieken en positief gelovige protestanten in een gemeenschappelijke verdedigingspositie gedwongen. De daardoor gevestigde gemeenschappelijkheid tussen de beide christelijke geloofsgenootschappen bleek zo sterk te zijn, dat ook na de val van het Hitlerregime katholieken en protestanten hun beproefde eenheid in het weerstaan van gezamenlijk ondergane vervolgingen ook voor de gemeenschappelijke politieke wederopbouw productief wilden maken. Dit streven vond zijn verwezenlijking in de oprichting van de Christelijk-Democratische Unie als een interconfessionele christelijke partij, waarbij zich niet alleen de meeste leidende politici van de Zentrum-partij, maar ook de grote massa der katholieke kiezers aansloten. Weliswaar vormden zich daarnaast ook een nieuwe Zentrum-partij, alsmede een „Bayernpartei”, die eveneens in hoofdzaak uit katholieke kiezers bestond. Daarmee waren de Duitse katholieken, voor zover zij zich met de grondstellingen van een bewust christelijke politiek konden verenigen, in drie politieke partijen verdeeld, die zich alle min of meer voor een christelijke politiek verklaarden. Deze versplintering van de katholieke krachten moest natuurlijk ook op de verhouding der katholieke beweging tot de politiek buiten het parlementaire leven van invloed zijn. Terwijl in het Keizerrijk en in de Republiek van Weimar de katholieke beweging en de Zentrum-partij als politieke vertegenwoordiging der Duitse katholieken, ondanks ieders organisatorische zelfstandigheid, in de praktijk in hoge mate één waren in hun handelen, kon men tengevolge van de beschreven ontwikkeling na de tweede wereldoorlog één zekere distanciëring van de katholieke organisaties tegenover het over drie partijen verdeelde „politieke katholicisme” constateren. Bovendien deden zich nog bepaalde stromingen gelden, die de door het nationaal-socialisme gedwongen terugtocht van het katholicisme uit de politiek ook voor de toekomst wilden handhaven, de mogelijkheid van een christelijke politiek geheel van de hand wezen, christelijke partijen niet levensvatbaar achtten en enkel en alleen de persoonlijke beslissing van de organistorisch geïsoleerde christen in de politiek wilden erkennen.

Deze oorzaken hebben ertoe geleid, dat op de katholieken-dagen na de laatste wereldoorlog het politiek element tegenover het religieuze sterker op de achtergrond trad. De gehele verhouding tussen het religieuze en het politieke katholicisme werd door een bepaalde onzekerheid beheerst. Weliswaar werd het verband tussen deze beide vormen van het Duitse katholicisme, vooral in de laatste jaren, in het bijzonder door het standpunt van de Duitse bisschoppen vóór belangrijke verkiezingen voortdurend inniger. Hierbij kwam nog, dat door de numerieke achteruitgang van de Zentrum-partij en de „Bayern-partei” de Christelijk-Democratische Unie steeds sterker als de eigenlijke politieke bakermat van de Duitse katholieken op de voorgrond trad. Ook matigde zich de broederstrijd tussen de Christelijk-Democratische Unie en de Zentrum-partij in belangrijke mate, vooral in Nordrhein-Westfalen, waar de Zentrum-partij haar voornaamste domein heeft, doordat de CDU en de Zentrum-partij een gezamenlijke regeringscoalitie vormden en kiesbondgenootschappen met elkaar aangingen. In ieder geval heeft de verhouding van de Duitse katholieken tot de politiek en de vraag naar de vorm van hun politieke werkzaamheid nog belangrijke problemen doen ontstaan, die op de Katholieken-dag te Fulda in de werkgemeenschap „Christelijk getuigenis in de politieke beslissing” besproken werden.

De werkgemeenschappen der katholiekendagen hebben ten doel, onopgeloste problemen door discussies tot opheldering te brengen. Een werkgemeenschap kan noch namens de katholieke kerk van Duitsland noch namens de Duitse katholieken spreken. Zij kan ook geen bindende besluiten nemen. Daarom is het ook niet mogelijk, verslag uit te brengen over concrete resultaten van de politieke werkgemeenschap op de Katholiekendag te Fulda. Ik kan daarom slechts in 't kort enige stellingen weer-geven, die ik als leider van deze werkgemeenschap in Fulda over het probleem „Christus en de Politiek” geuit heb en die alleszins de instemming van het overgrote deel der aanwezigen gevonden hebben.

Christus is door God in de wereld gesteld met de opdracht, Gods wil in en aan de wereld te vervullen. Tot de wereld behoort ook het politieke terrein. Politiek is niet in de allereerste plaats iets, waarbij men zich als voor-of tegenstanders uitspreekt, maar het is ordening en vorming van de menselijke samenleving in gemeente, staat en volksgemeenschap naar de eisen van het algemeen welzijn.

De mens is volgens de wetten van de schepping een op de gemeenschap ingesteld en aangewezen wezen, een „zoon politikon”. Hij moet daarom, wanneer hij zijn persoonlijkheid ont-plooien en zijn door God opgedragen levenstaak vervullen wil,

ook op politiek terrein medewerken. Deze reeds uit het *natuurrecht* voortspruitende verplichting van de mens wordt voor de christen beheerst door het gebod van de *naastenliefde*, daar de politieke beslissingen niet alleen het eigen, doch ook in zeer belangrijke mate het welzijn van de medemens, — positief of negatief —, bepalen. De practische politieke taak van de christen blijkt telkens uit de concrete historische situatie. Bij de pogingen, haar te vervullen moet met de natuurlijke wetten der schepping en de christelijke openbaring rekening gehouden worden. Gerechtigheid en liefde moeten de politieke beslissingen van de christen bepalen.

De plicht tot deelneming aan de politiek bestaat voor de christen vooral in de democratie, die iedere staatsburger het recht geeft, door verkiezingen of volksstemming aan de politieke beslissingen zelf mee te werken. In een democratische staat zijn voor de christen politieke *rechten* tegelijkertijd *politieke plichten*.

De tegenwoordige democratie in Duitsland is gebaseerd op de medewerking van de *partijen*. Daaruit volgt voor de staatsburger de noodzakelijkheid om partijen te vormen of zich bij partijen aan te sluiten, wanneer hij — waartoe hij verplicht is — aan de politieke beslissingen wil meewerken. De partijen zijn verplicht, het *algemeen welzijn* te dienen. Partijpolitiek en staatspolitiek mogen dus niet met elkaar in strijd zijn. De opvattingen over hetgeen het algemeen welzijn in een concrete situatie vereist, zijn in een volk uiteraard verschillend. Een dergelijk verschil van opvattingen leidt in een democratische partijstaat in de regel tot de vorming van *meerdere* partijen met verschillende opzet, doel en structuur, zoals b.v. wereldbeschouwelijke partijen, zuiver politieke partijen of economische belangenpartijen.

Voor de christenen is de *noodzakelijkheid* van aansluiting bij een christelijke wereldbeschouwelijke partij aanwezig, wanneer het gevaar bestaat, dat niet- of zelfs anti-christelijke wereldbeschouwelijke partijen het openbare leven op een wijze vorm geven, welke in strijd is met de principen van de wetten der schepping. In een dergelijke situatie zijn de christenen weliswaar principieel niet verplicht zich tot één *enkele* wereldbeschouwelijke partij aan te sluiten.

Het recht tot vorming van meerdere christelijke partijen wordt echter dan problematisch, wanneer door versnippering van de christelijke krachten de christelijke invloed in zijn geheel verzwakt en daardoor het gevaar van een politieke ordening, die met het natuurrecht in strijd is, opgeroepen wordt.

De *samenwerking* van katholieke en protestantse christenen in een *interconfessionele* christelijke partij is in principe geoorloofd, inderdaad mogelijk en in de tegenwoordige Duitse situatie zelfs noodzakelijk. Deze politieke samenwerking van de christenen mag het verschil in religieuze overtuiging niet aantasten. Bij een samenwerking in een interconfessionele christelijke partij moet aan de christen van de afzonderlijke godsdienstige overtuigingen de mogelijkheid blijven, politieke beslissingen op grond van *zijn* eigen overtuiging te nemen en te motiveren.

Ook christelijke partijen zijn geen kerken. Evenals kerk en staat op hun eigen terrein op zich zelf staan, van elkaar onafhankelijke instellingen zijn, kan en mag ook een christelijke partij niet „wereldlijke arm” van een of meer kerken zijn. De op Goddelijk voorschrift berustende taak van de kerk, als zedelijk leraresse van de enkeling en van de volkeren, op de *gewetensvorming* van de staatsburger bij zijn politieke beslissingen invloed uit te oefenen, betekent *geen* ongeoorloofde inmenging van de kerk in de politiek.

De staat is een door God gewilde voor de mens levensnoodzakelijke zedelijke instelling. Derhalve is de burger tegenover de staat tot *gehoorzaamheid* en *trouw* verplicht voor zover de staat niet zijn door het algemeen welzijn gefundeerde en begrensde bevoegdheden overschrijdt.

Iedere staat heeft *macht* nodig. De macht is echter niet doel in zich zelf, maar staat in dienst van het zedelijk gefundeerde recht. De christen is bekend de verleiding en het gevaar van *misbruik* van de macht. Hij is derhalve verplicht het staatkundige bestel zo te vormen, dat het gevaar van machtsmisbruik zoveel mogelijk uitgeschakeld is. De rechtstaat dient dit doel. Hij erkent door God gegeven *natuurlijke rechten* van de enkeling en de gemeenschappen binnen de staat en waarborgt deze in zijn grondwet. Daarenboven probeert hij door toepassing van het organisatorische principe van *machtsverdeling* de concentratie van macht in één hand of bij één staatsorgaan zoveel mogelijk te verhinderen en een zeker evenwichtssysteem tussen de deel machten tot stand te brengen. Tot de rechtsstaat behoort ook de *rechtscontrole* op wetgeving en bestuur door onafhankelijke, aan het geschreven en ongeschreven staatsrecht, de wet en hun geweten gebonden rechters.

Het door Paus Pius XI als „hoogste sociaalphilosophische norm” genoemde *subsidiariteitsprincipe*, „waaraan niet mag worden getornd”, eist eerbiediging van de rechten van de enkeling en van de kleine gemeenschappen door de staat. Het vindt zijn aanvulling in het *solidariteitsprincipe*, hetwelk de enkeling en de kleinere gemeenschappen inschakeling in de hogere ge-

meenschap oplegt. De concrete conclusies uit het subsidiariteits-principe zijn telkens afhankelijk van de historische ontwikkeling, de politieke en economische omstandigheden, alsmede van de behoeften en bekwaamheden van de betreffende mensen.

Cultuurpolitiek is niet slechts een aanhangsel, maar de ziel van de gezamenlijke politiek, omdat zij de mens in de geestelijke kern van zijn persoonlijke waardigheid het sterkst treft. Cultuur kan niet door een commando van de staat in het leven worden geroepen, doch groeit uit de zedelijke verantwoordelijkheid van vrije persoonlijkheden. Het is de taak van de staat, het culturele scheppen mogelijk te maken en te bevorderen. Dit geldt ook voor het gebied van de *opvoeding* en de *vorming*. Een staats-opvoedings- en school monopolie is een uitvloeisel van een totalitair denken. De ouders hebben een door God gegeven natuurlijk recht, over de opvoeding van hun kinderen te beslissen. De daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheid van de ouders strekt zich ook uit tot de opvoeding door de school. Met de eis van katholieke ouders om katholieke scholen met katholieke leerkrachten voor katholieke kinderen moet de staat rekening houden, wil hij niet zijn vrijheidlievend-democratisch karakter verloochenen.

De natie als afstammings-, spraak-, cultuur- en historische belevenisgemeenschap, die zich van haar verbondenheid en bijzondere aard bewust is, is niet een uitvinding van menselijke willekeur, maar een uitvloeisel van de wil van God, die wij ook als Heer van de geschiedenis erkennen. Daaruit volgt voor de christen de plicht tot *dienst* aan de nationale waarden en tot *trouw* tegenover de nationale gemeenschap.

De eenheid van volk en staat is volgens Thomas van Aquino weliswaar een *ideale oplossing*, maar geen absolute natuurrechtelijk vereiste *noodzakelijkheid*. Het antwoord op de vraag of een volk recht heeft op een eigen, alle leden van het volk in zich verenigende staatkundige organisatie, hangt af van de op dat ogenblik heersende historische, politieke, culturele en geografische omstandigheden, in het bijzonder van de eisen van het boven de nationale groepsbelangen uitgaande algemeen belang van de volkeren. Het Duitse volk heeft, voor zover het in Midden-Europa in gesloten verband leeft en een uniforme staatkundige organisatie tot in de jongste tijd bezeten en voorgestaan heeft, een natuurrechtelijk en historisch recht op *vreedzaam* herstel van een staatkundige eenheid in *vrije* zelfbeschikking.

In het nationalisme verbinden zich primitief-atavistische gelijkstellingen van de vreemde en de anders-geaarde met de barbaar en vijand, voorstellingen van de principiëel hogere waarde

van het eigen volk vergeleken bij andere volkeren, nationaal-egoïstische machtsinstincten en politiek-collectieve zendingsideologieën tot een recht op hegemonie en zelfs tot een recht op vernietiging van andere volkeren. Dit instinctieve nationalisme, dat Paus Pius XI als „ongeordende begeerten” gekenmerkt heeft, „die zich zo graag in de dekmantel van vaderlandsliefde en zorg voor het publieke welzijn hullen”, heeft het Duitse volk en ook andere volkeren van Europa en van de wereld in hun historische ontwikkeling overvallen en talrijke internationale conflicten veroorzaakt. Juist de christenen, die in God de gemeenschappelijke Vader en in Christus de gemeenschappelijke Verlosser vereren, hebben de bijzondere verplichting, de heresie van het nationalisme te bestrijden.

De overgeleverde nationale staat is voor de mens niet de hoogste en laatste vorm van de politieke gemeenschapsvorming. Derhalve vindt ook de souvereiniteit van de nationale staat haar grenzen bij de rechten van de volksgemeenschap. Voor de verhouding tussen staat en volksgemeenschap gelden evenals voor de interne opbouw van de staat de principes van subsidiariteit en solidariteit. De solidariteit is door de historische feiten en noodzakelijkheden in bijzondere mate een eis voor de volkeren en staten van de tegenwoordige tijd.

Het is daarom de plicht van alle christenen, aan het overwinnen van de idee van de absoluut souvereine nationale staat mee te werken en alle pogingen te steunen, die er op gericht zijn, naast het tot dusver gebruikelijke systeem van verdragen en overeenkomsten, supra-nationale instellingen in het leven te roepen, die er toe kunnen bijdragen vrede, vrijheid en veiligheid voor de volkeren van Europa en de vrije wereld te bewaren.

De kansen op succes van een christelijke politiek hangen in hoofdzaak af van de persoonlijkheid van de christelijke *politicus*. Een degelijk man is nog geen christelijk politicus. „Een helder inzicht in de door God in de mens gelegde doelstellingen” en „het diepere besef van de principes van een gezonde met de normen van het recht en de gerechtigheid overeenstemmende politieke en maatschappelijke ordening” zijn de eisen ten aanzien van *intellect* en *kennis*, die Paus Pius XII aan de christelijke politicus in de eerste plaats stelt. Daarenboven verlangt de H. Vader van de *christelijke politicus* persoonlijke religieusiteit, verantwoordelijkheidsbesef, zakelijkheid, onpartijdigheid, rechtschapenheid, degelijkheid van karakter en onkreukbaarheid.

„De vraag naar het zedelijk peil, de practische geschiktheid en de geestelijke eigenschappen van de afgevaardigden” is volgens Paus Pius XII „voor ieder volk met democratische regering een

vraag van leven of dood, van gedijen of ondergang, van herstel of voortdurend verval”.

Deze „par acclamation” goedgekeurde thesen hebben slechts ten doel, een werkbasis te vormen voor verdere uitspraken in de katholieke organisaties.

Een speciaal probleem kwam in de politieke werkgemeenschap van de Katholiekendag te Fulda aan de orde door de splitsing van Duitsland door het IJzeren Gordijn. Uit de Sowjetzone waren talrijke katholieken naar Fulda gekomen. Verreweg het grootste gedeelte van deze katholieken wilde weer eens de lucht van de Westelijke vrijheid ademen en op de Katholiekendag nieuwe religieuze kracht scheppen om door te zetten onder de verschrikkelijke levensomstandigheden van het regiem in de Sowjetzone. Deze onder leed gebukte mensen zagen meestal van een openbare discussie af, omdat zij vreesden bij hun terugkeer in de Oostzone ter verantwoording geroepen te worden. Slechts weinigen hadden de moed, — weliswaar zonder hun naam te noemen — de werkelijke positie van de katholieken in de Oostzone naar waarheid te schetsen. Er waren echter ook afgevaardigden van de „Volkskammer” en andere hogere politieke functionarissen uit de Oostzone naar Fulda gekomen, die klaarblijkelijk een soort katholieke goedkeuring voor hun politieke houding wilden halen en voor zogenaamde „gesamtdeutsche Gespräche” pleitten. Ook enige Westduitse katholieken, die evenals de vroegere rijkskanselier Dr Wirth en de protestantse kerkpresident Niemöller de op het Westen gerichte Europa-politiek van Adenauer en de CDU als hinderpaal voor de Duitse hereniging afkeurden, eisten een samenwerking van de Bondsrepubliek met de Republiek van de Oostzone, Sowjet-Rusland en de satellietstaten; zij stuitten echter op bijna algemene afkeuring.

De beraadslagingen van de politieke werkgemeenschap op de Katholiekendag te Fulda hebben aangetoond, dat zowel over de vraag ten aanzien van de partijmatige vorm van politieke werkzaamheid van de Duitse katholieken, alsmede over het probleem van de boven het zuiver religieuze uitgaande samenwerking tussen de katholieken van de Bondsrepubliek en de Republiek van de Oostzone — onder vermijding van oostelijke infiltratie bij de Westduitse katholieken en zonder de katholieken uit de oostelijke zone in politiek opzicht in gevaar te brengen —, nader diepgaand overleg en gedachtenwisseling noodzakelijk zijn.

ARBEITSGEMEINSCHAFT III

op de Duitse Katholiekendag
te **FULDA**

door Mgr Mr F. Op de Coul

De 76ste Duitse Katholiekendag van 3-5 September te Fulda gehouden, werd voorafgegaan door een driedaags congres, waar in 15 secties, „Arbeitsgemeinschaften” genaamd, voor de verschillende levensgebieden het hoofdthema van deze katholiekendag: „Ihr sollt Mir Zeugen sein”, behandeld is.

De opening vond plaats Dinsdagavond 31 Augustus met een plechtige bijeenkomst in de dom van Fulda, terwijl op Woensdag 1 September het eigenlijke werk een aanvang nam. De bespreking in Arbeitsgemeinschaft III, waar als onderwerp „Christliches Zeugnis in Lehrstatt und Berufsausbildung” aan de orde was gesteld, was zo ongemeen belangrijk, dat wij ons voornemen om enkele secties afwisselend bij te wonen, hebben laten varen. Deze afdeling telde ongeveer 150 deelnemers, welke gedurende drie dagen met elkaar het boven aangegeven thema besproken hebben.

Het geheel was verdeeld over 4 punten :

1. De onderneming als factor van opvoeding ;
2. beroepsvorming op nijverheidsscholen en andere inrichtingen van onderwijs ;
3. de beroepsvorming van de ongeschoolde arbeider ;
4. de specifieke vrouwelijke beroepsvorming.

Ieder onderwerp werd door een spreker ingeleid, maar ofschoon dit zeer deskundig gebeurde en binnen het kader van de aangegeven doelstelling gehouden werd, bleek toch de discussie telkens min of meer te ontsporen, doordat enerzijds de Westduitse deelnemers steeds weer opnieuw de in de Bondsrepubliek bestaande problemen t.a.v. het nijverheidsonderwijs ter sprake brachten en anderzijds de deelnemers van achter het ijzeren gordijn zich beklaagden niet voldoende concrete richtlijnen te

ontvangen voor een straks te volgen gedragslijn onder de bij hen geldende omstandigheden.

Wat dit laatste punt betreft, kon men een treffende overeenkomst constateren tussen de verschillen in opvattingen, welke momenteel bezig zijn in West en Oost Duitsland te groeien en de toestand, zoals die in ons land heerste t.a.v. de Londense regering tijdens de bezetting. Men wist zich één, men was blij om het geringste contact en zocht er naar en niettemin overviel vaak het gevoel van niet te begrijpen en niet begrepen te worden.

Ook de discussies over de feitelijke problemen, welke zich in West-Duitsland in de N.O. sector voordoen, riepen een vergelijking met ons land onweerstaanbaar op.

Reeds na de eerste inleiding vroeg de eerste spreker of vóór alles niet gesteld moest worden, dat de leeftijd, waarop tegenwoordig de beroepsopleiding begint (14 jaar) veel te vroeg is. Dit punt is voortdurend in de debatten teruggekeerd, men heeft met vele argumenten van psychologische en physiologische, maar ook van zedelijke en zielzorgelijke aard betoogd, dat hier een opschuiving dringend gewenst is. Een spreker vergeleek de tegenwoordige toestand voor de 14 jarigen met de Kinderarbeid van de 10 en 12 jarigen ruim 50 jaren geleden en bepleitte op dezelfde gronden als toenmaals voor deze laatste categorie thans een wettelijk arbeidsverbod voor allen tot de 16 jarige leeftijd bereikt is.

Het zal ook voor ons land belangrijk zijn na het verschijnen van het verslagboek de aldaar gegeven argumenten grondig te onderzoeken en er de noodzakelijke conclusies uit te trekken.

Een ander discussiepunt betrof een vraagstuk, hetwelk momenteel eveneens bij ons midden in de belangstelling staat nl. de coïnstructie. Is deze ten onzent zeker in de Katholieke sector nog bij lange niet algemeen doorgevoerd, in Duitsland is coïnstructie regel en zijn de afzonderlijke scholen voor jongens en meisjes bijna uitzondering. Tot drie keer toe is dit punt uitvoerig besproken en zowel de vrouwelijke, als de mannelijke deelnemers aan deze discussie vroegen met nadruk te bevorderen, dat aan de bestaande toestand een einde zal komen, teneinde in staat te zijn de meisjesvorming zodanig te doen verlopen als met de aanspraken, die het meisje hierop heeft, overeenkomt. Niet één heeft zich vóór coïnstructie uitgesproken en degenen, die vroegen hiervan verlost te worden, kregen luide bijval. Ook t.a.v. dit vraagstuk mag het verslagboek met spanning worden tegemoet gezien.

Doch laat ons terugkeren tot het eigenlijke thema dezer sectie. De problematiek der beroepsvorming is ongetwijfeld in al haar aspecten en diepgaand besproken.

Voortdurend keerde de vraag terug, waarin volgens christelijke opvatting het wezen der onderneming bestaat, hoe uit dit

wezen het recht en de plicht van de onderneming tot deze opvoedingsfunctie moet afgeleid worden en waar deze haar eigen begrenzing vindt. Men was het erover eens, dat in feite de onderneming in de tegenwoordige tijd een invloedrijke opvoedingsfactor is en dat de onderneming ook draagster van rechten en plichten is in dit opzicht (Cfr. Quadragesimo Anno). Van de andere kant echter werd het als een tekort gevoeld, dat de theologie, in zover zij ook te maken heeft met de moderne bedrijfswereld, te kort geschoten is, hetgeen temeer te betreuren is naarmate het gevaar groter wordt, dat de ondernemingen haar opvoedende arbeid over de beroepsvorming heen gaat uitstrekken tot andere levensgebieden. Wijst de christelijke opvatting de staatspaedagogiek af, met minstens evenveel recht dient zij afkerig te staan zowel tegenover een ondernemings- als tegenover een vakorganisatie-paedagogiek.

Een ander kernpunt was de erkenning, dat de beroepsvorming niet alleen de mens met praktische en technische kennis moet verrijken, maar dat het in de diepste grond erom gaat, de mens in staat te stellen ook in de technische en economische dingen de wereld als schepping Gods te erkennen.

In de tegenwoordige tijd leert de jongeman de wereld niet meer kennen via de planten- en dierenwereld, maar via technische producten, moderne machines enz. De beroepsvorming — aldus prof. dr Karl Abraham — vervult slechts dan haar taak, wanneer zij in staat is de jeugd te overtuigen, dat de aan het mensdom opgelegde plicht om met zijn verstand en zijn vrije wil aan het scheppingswerk deel te nemen, zich niet slechts beperkt tot agrarische of academische beroepen, maar evenzeer op de industriële beroepen, de koopmansstand en de huishoudelijke bezigheden betrekking heeft. De belangrijkheid van goed godsdienstonderwijs op de nijverheidsscholen is in dit verband zeer uitvoerig besproken en in een resolutie werd de wens uitgesproken de samenwerking tussen de leraren in de profane vakken en de godsdienstleraren in sterke mate te intensiveren.

Zeer nadrukkelijk werd gewezen op de zware verantwoordelijkheid, welke oudere arbeiders t.a.v. jongere collega's in fabriek en werkplaats hebben en menig voorbeeld zowel ten goede als ten kwade maakte duidelijk, dat hier een wezenlijk kernpunt gelegen is.

Op de laatste dag heeft Mgr Vospohl een samenvattende beschouwing van het behandelde gegeven en daarbij o.a. betoogd, dat opvoeding in dit verband te beschouwen is als een helpen bij het zichtbaar maken van de betekenis en de waarde van de kosmos. Werkplaats, onderneming en school moeten daarom een opvoeding aan onze jeugd geven, omdat alleen op die wijze de mens naar zijn volheid, de Christen naar zijn voleinding groeien kan. Deze weg loopt over het beroep; alleen zó kan een ware beroepszienswijze, een beroepsethos groeien.

De onderneming moet de plaats worden, waar de kosmos geheiligd wordt door de echte christenmens in zijn natuurlijke en christelijke arbeid. Daarom is de onderneming een factor van opvoeding, omdat zij in zich beschouwd de mogelijkheid moet bieden de laatste en diepste betekenis van de Schepping, de *consecratio mundi*, te realiseren.

Daartoe dienen eisen aan de onderneming gesteld te worden. Zij mag in geen enkel opzicht een hinderpaal voor zulke vorming zijn en het vraagt van de ondernemer zijn taak niet enkel economisch te zien, maar in het licht van zijn verantwoordelijkheid als mens en christen voor degenen, die onder zijn leiding werkzaam zijn.

De discussie over de vraagpunten het arbeidende meisje betreffend, was buitengewoon levendig. Allereerst werd erop gewezen, dat de tegenwoordige maatschappij zodanig gegroeid is en blijft groeien, dat de arbeid van het meisje in een of ander beroep als een van haar noodzakelijke verschijnselen moet beschouwd worden en tot een dringende eis voor vele bedrijven geworden is om de concurrentie het hoofd te kunnen bieden. Het huwelijk betekent in steeds geringere mate een huishoudelijke levensschutse voor de vrouw.

Daarom moet de beroepsvorming in christelijke geest zodanig zijn, dat zij een psychische bereidheid tot een levensloop schept, welke niet tot het huwelijk en een eigen gezin leidt, maar afgelegd zal moeten worden met te blijven werken in bureau, fabriek of winkel.

Hoe belangrijk het ook moge zijn het meisje op haar latere taak als huismoeder voor te bereiden, men mag en kan tegenwoordig niet meer voorbijgaan aan deze andere mogelijkheid, welke zich in het leven van vele meisjes voltrekt. Zou men dit nalaten en de opvoeding en vorming ook hierop niet instellen, dan miskent men de veelvoudige begaafdheid van de vrouw om haar specifiek vrouwelijke psychische krachten tot gelding te brengen, ook dan, wanneer zij niet huwt.

Men laadt bovendien schuld op zich, omdat men de grondwet der opvoeding, aan de onvolwassene hulp te bieden, schendt.

Het spreekt vanzelf, dat door het stellen van dit vraagstuk vele andere omvangrijke en moeilijke problemen aangesneden werden, waardoor de beroepsvorming van het meisje diepgaander besproken kon worden dan meestal het geval is.

Een afzonderlijke bijeenkomst was gewijd aan de problematiek van het ongeschoolde arbeidende meisje.

Uit hetgeen medegedeeld werd, bleek duidelijk, dat de tegenwoordige inrichting van ons economisch stelsel nog zeer vele meisjes dwingt onder omstandigheden te arbeiden, waaronder zij aan lichaam en ziel zo niet ten gronde gaan, dan toch zeer grote schade lijden. Ondanks de opofferende arbeid van velen kan niet ontkend worden, dat de werkgelegenheden

zuiver institutioneel zo ontoereikend ingericht zijn, dat daaruit toestanden groeien, welke voor de christenmens een gewetenslast zijn of tenminste moesten zijn. De wens werd daarom uitgedrukt, dat allen, maar vooral de politici, zich meer dan in het verleden geschied is, verantwoordelijk zullen voelen voor het lot van de ongeschoolde arbeidsters.

„Ihr sollt Mir Zeugen sein” was het thema van deze katholieken dag. Daarom stond achter iedere vraag dit kernprobleem : hoe is de beroepsvorming zó in te richten, dat de in zijn beroep werkzame mens in staat is daar, waar hij in het arbeidsproces is ingeschakeld, van zijn christendom getuigenis af te leggen. Met diepe ernst en vaak beangstigende zorg hebben de deelnemers aan deze sectie gedurende drie dagen dit belangrijke vraagstuk bestudeerd.

Deze dagen vormden een dringend vermaan aan werkgever en werknemer zich ook in de onderneming als Katholiek te doen kennen en stelling te nemen tegen elke onchristelijke levensopvatting, waarbij een ernstig beroep op de wetenschap, de profane zowel als de theologie, gedaan werd het theoretische fundament te verschaffen om in deze ook een algemene en juiste politiek te kunnen voeren.

Een nieuwe Phase van de

Schoolstrijd in België

door Dr A. Verbist, Oud-Minister

In het buitenland geniet België de triestige faam, het klas-sieke land van de schoolstrijd te zijn. Sedert 1879 vlammen hier, inderdaad, af en toe de politieke driften op rondom de school. Dit is jammer; de Kerk, de school en het leger zijn instellingen die in een geordend land buiten het politiek gewoel moesten blijven.

Om een juist inzicht te krijgen in de vorm en de betekenis van de huidige phase in de schoolstrijd, is het noodzakelijk een korte aanloop te nemen.

Tot in 1950 was de toestand, in grote lijnen, zo: voor de kindertuin en de lagere school werd van Staatswege aan het vrij onderwijs een subsidie toegekend, die gelijk is aan de wedde van het leerpersoneel; het vrij technisch onderwijs kreeg van overheidswege (staat, provincie en gemeente) een procentsgewijze toelage, die willekeurig was en verschillend van provincie tot provincie en zelfs van gemeente tot gemeente; het Vrij lager normaalonderwijs (voor de vorming van lagere onderwijzers) kreeg als subsidie van staatswege: een deel van de wedde van het leerpersoneel, ongeveer de helft van de wedde der leraars in het Rijks normaalonderwijs. Blevten dus totaal uitgesloten van staatstoelagen: het Vrij middelbaar onderwijs; het Vrij normaalonderwijs voor kindertuiniersters en regenten (dit zijn de leraars voor het middelbaar onderwijs van de lagere graad, voor kinderen van 12 jaar tot 15 jaar).

Vanaf 1950, wanneer de Christelijke Volkspartij de volstrekte meerderheid behaalde en een homogene C.V.P.-regering werd gevormd, voerde de Heer P. Harmel, minister voor Openbaar Onderwijs, een schoolpolitiek, die „nationaal” mag worden genoemd in de ware zin van het woord. Het „Nationaal Onderwijs” is, naar zijn opvatting, een hoger begrip, waarin de beide vormen van Onderwijs: het Vrij Onderwijs en het Onderwijs opgericht en beheerd door de Openbare Machten (Staat, Provincie en Gemeente) worden ondergebracht. In een land met uiteenlopende godsdienstige en wijsgerige stromingen, kan alleen

deze opvatting de gewetensvrijheid der ouders van schoolgaande kinderen waarborgen.

Ter verwezenlijking van zijn opvatting trof minister Harmel twee groepen maatregelen.

Een Nationale onderwijscommissie en gemengde schoolcommissies werden ingesteld, waarin, eventallig, afgevaardigden zetelden uit het Officieel en het Vrij Onderwijs. De taak dezer commissies was: al de vraagstukken te onderzoeken, die verband houden met het oprichten van scholen, en een gezonde paedagogische ijver tussen de twee takken van het nationaal onderwijs te bevorderen. Voor deze commissies was een schone taak weggelegd, ter verwezenlijking van de schoolvrede. Hun werking was inderdaad niet zonder gunstig gevolg; geschilpunten werden onttrokken aan de openbare discussies en kregen hun oplossing in een beperkte kring van deskundigen. De wrijvingsvlakken tussen het Officieel en Vrij Onderwijs verminderden in aantal en in omvang.

Een tweede groep maatregelen bestond hierin: over gans het land werden nieuwe officiële scholen in 't leven geroepen, middelbare en technische. Tevens werden wetten gestemd waardoor: aan de leerkrachten van het Vrij normaal onderwijs (fröbel, lager en middelbaar) de volledige wedde werd uitbetaald; een statuut werd geschonken aan het personeel van het Vrij technisch onderwijs, met volledige wedde en recht op pensioen; aan het Vrij middelbaar onderwijs werden toelagen verleend, waarvan het bedrag beliep tot 55% van wat het Officieel Middelbaar onderwijs kost. Deze toelagen aan het Vrij Middelbaar Onderwijs hadden een drievoudige bestemming: de bezoldiging van het leerpersoneel; de vermindering van het schoolgeld der leerlingen; de werkingskosten dekken.

De schoolpolitiek, gehuldigd door de C.V.P.-minister, Mr Harmel is verantwoord in velerlei opzicht:

Nationaal; het is niet goed voor de volkssamenhorigheid, dat een aanmerkelijk deel van de natie zich benadeeld voelt, en dit in het liefste wat ze bezitten, hun kinderen, wie ze een opvoeding willen verzekeren.

Sociaal; door een verbeterde levensstandaard kan een ruimer deel van de bevolking zijn kinderen laten opgaan in verdere studies dan de leerplicht reikt. De ouders willen wel het gemis aan loon van hun kinderen ondergaan; maar daarenboven nog een hoger schoolgeld betalen, omdat hun kind een vrije school volgt, dit gaat boven hun finantiële mogelijkheden.

Economisch; de snelle evolutie der techniek eist steeds meer beroepsbekwaamheid van de vaklui; om de arbeider voor het actief deel van zijn leven toekomstmogelijkheden te verzekeren, werd het aantal officiële technische scholen verhoogd en de bestaansmogelijkheid van de vrije technische scholen gewaarborgd.

Etisch; in een ware democratie moet de gewetensvrijheid geëerbiedigd worden. Het wordt tiranniek, wanneer een regering machtsmisbruik pleegt om de ouders te dwingen, rechtstreeks of onrechtstreeks, hun kinderen een opvoeding te doen ondergaan die niet overeenstemt met hun overtuiging.

De homogene C.V.P.-regering, in 't bijzonder minister Harmel, heeft op het stuk van schoolpolitiek een doctrine gevolgd, die, van politiek-democratisch standpunt uit niet te weerleggen is.

Bij de wetgevende verkiezingen van 11 April 1954 verloor de Christelijke Volkspartij haar volstreckte meerderheid. Wel bleef de C.V.P. de sterkste politieke partij; maar een coalitie van links vormde een liberaal-socialistische regering.

De schoolpolitiek van deze linkse regering kennen we door: de regeringsverklaring; het commentaar dat de socialistische minister voor Openbaar Onderwijs, Mijnheer Collard, daarop gaf in de commissie voor Openbaar Onderwijs; wetteksten voorgesteld door de huidige regering; administratieve maatregelen genomen door de Heer Collard.

De geest die door dit alles heenwaait is: anti-nationaal; ongrondwettelijk; anti-sociaal en onchristelijk.

Anti-nationaal. De eerder schamele toelage aan het Vrij Middebaar Onderwijs wordt verminderd; eveneens de subsidie voor het Vrij Technisch Onderwijs. Voor deze beide takken voor het Vrij Onderwijs voorziet de Begroting voor 1955 een vermindering van omtrent een half milliard. Door deze afakeling van het Vrij Onderwijs wordt de eenheid van de natie verscheurd. In deze onzekere tijd zou een werk van cimentering beter passen dan de verbroekeling der volkseenheid.

Minister Collard verklaart dat het Officieel Onderwijs alleen een onderwijs is naar zijn hart en naar zijn geest, en dat hij Vrij Onderwijs slechts duldt; bovendien ontbindt hij de Nationale onderwijscommissie alsook de Gemengde commissies; daarvoor verloochent hij het begrip Nationaal Onderwijs.

Aan de wieg van ons nationaal bestaan werd de Vrijheid van Onderwijs geproclameerd. De allereerste officiële mededeling, door het Voorlopig Bewind gedaan in 1830, luidde: „Het Onderwijs is Vrij”, die formule werd in 1831 opgenomen in art. 17 van de Belgische Grondwet.

Indien minster Collard volhardt in zijn anti-nationale schoolpolitiek, dan wordt die grondwettelijke vrijheid van onderwijs, nog slechts illusoir.

Ongrondwettelijk. Artikel 6 van de Belgische Grondwet verklaart alle Belgen gelijk voor de wet; een tweede paragraaf voegt daaraan toe, dat alleen zij (d.i. de Belgen in tegenstelling met de vreemdelingen) aanspraak mogen maken op openbare functies.

Op de vooravond van de heropening der Rijksmiddelbare scholen kregen een honderdtal bestendige interimarissen¹⁾ telegrafisch bericht, dat zij zich niet meer moesten aanbieden om hun functies te hernemen.

Waarin ligt het ongrondwettelijke van die maatregel?

Er waren meer dan 1000 bestendige interimarissen in dienst; uit die honderden in functie heeft minister Collard juist die uitgekozen en doorgezonden, welke een Katholiek vormingsinstituut hadden doorgemaakt, hetzij een Katholieke normalschool, hetzij de Katholieke Universiteit van Leuven. In die Katholieke instituten hadden zij hun wettelijk erkend einddiploma verworven.

Wanneer zulk een massale afdanking geschiedt, en de slachtoffers getroffen worden in hun hoedanigheid van *Katholieke-gevormden*, dan is dit een ongrondwettelijke rechtsverkrachting; het Katholiek volksgedeelte wordt uitgesloten van functies in het officieel onderwijs en dan zijn niet meer alle Belgen gelijk voor de wet.

Anti-sociaal. Deze gebroodroofde leerkrachten werden op de straat gezet op 30 en 31 Augustus, zonder vooropzeg, zonder verwittiging, zonder vermelding van reden, door een open telegram, de dag vóór de heropening der scholen.

Er bestond voor deze leerkrachten geen kans meer een andere plaats te zoeken. Zij vallen buiten de Rijksmaatschappelijke Zekerheid en kunnen geen werkloze steun genieten. Er zijn daartussen hoofden van kroostrijke gezinnen, zelfs een „kind van 't Vaderland”, waarvan de ouders omkwamen in de concentratiekampen.

Werkelijk, het woord *broodroof* is niet te sterk voor deze anti-sociale politiek.

Onchristelijk. Het anti-christelijk karakter der schoolpolitiek van de huidige regering wordt nog duidelijker, wanneer men bedenkt dat de Heer Buisseret, liberaal minister van Koloniën, in Congo het opvoedingswerk der missionarissen afknaagt en uitmergelt, door het onthouden van subsidies en door het verwisten van millioenen aan officiële scholen.

Er is voor deze dwaze schoolpolitiek van de linkse regering slechts deze verklaring: zij gehoorzaamt aan de bevelen van de Vrijmetselarij, die, op een sluwe maar des te gevaarlijker wijze, haar haat tegen de Kerk wil botvieren.

Minister Collard voert een „*Kultuurkamp*” in zakformaat.

¹⁾ Bestendige interimarissen bekleden openstaande plaatsen, hetzij van afgestorven leerkrachten of nieuwe klassen; normaal worden zij na 18 maanden vast benoemd.

Hij doet ons terugdenken aan de tijd toen Bismarck het opnam tegen Windhorst in Duitsland, toen Kappeyne in Nederland, Ferry in Frankrijk, Crispi in Italië en Van Humbeeck in België ongodsdienstige schoolwetten deden stemmen.

De Christelijke Volkspartij zal zich niet onbetuigd laten. Een *Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie* werd gesticht; voorlichting op brede schaal wordt gegeven; massale betogingen worden gehouden. Een machtige volksbeweging zal de linkse regering verplichten *naar Canossa te gaan*.

Op Woensdag, 24 November, hielden de christen leerkrachten protestbetogingen over gans het land. In al de provinciehoofdsteden betoogden tienduizenden leerkrachten tegen de ongezone schoolpolitiek van de huidige linkse regering.

De protestbeweging wordt thans geleid door het Algemeen Christen Vakverbond. Aan de regering werden bepaalde rechtmatige eisen gesteld. Zo deze niet ingewilligd zijn op 30 December 1954, dan wordt op 13 Januari 1955 een protestbetoging gehouden in Brussel.

Er ontstaat een brede beweging over gans het land. 't Zijn niet alleen de leerkrachten, maar gans de gelovige bevolking, die zich verongelijkt voelen. Ook buiten de rangen der gelovigen zijn tal van weldenkende burgers van oordeel dat de regering haar krediet ondermijnt door een onrechtvaardige schoolpolitiek. In de eerstkomende tijden staat het openbaar leven in België in het teken van de schoolstrijd.

NAAR EEN NIEUW BURGERLIJK WETBOEK

door Mr K. van Rijkevorsel

Vraagpunten

Over de behandeling der vraagpunten inzake het Burgerlijk Wetboek en de daarop door de Tweede Kamer aangevaarde conclusies is te dezer plaatse tot dusverre nog niet geschreven. Toch is de hier aan de orde zijnde stof van algemeen maatschappelijk en staatkundig belang, zodat het nodig is om weerklank te vinden niet slechts bij de meer rechtstreeks belanghebbende groepen der bevolking en bij de deskundigen, doch ook bij hen die een meer algemene belangstelling en verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in het openbare leven aan de dag leggen.

Vragen of en in hoeverre een werkgever te allen tijde aansprakelijk is voor door de schuld van zijn ondergeschikten veroorzaakte schade, hoever deze aansprakelijkheid reikt van de ouders of voogden voor hun kinderen, in welke gevallen de overheid verplicht is tot schadevergoeding wegens tegen burgers gepleegde onrechtmatige daden, wat het meest wenselijke erfrecht is, vooral tussen echtgenoten en kinderen, in hoeverre het huwelijksgoederenrecht dient te worden gewijzigd en, vooral niet te vergeten, het echtscheidingsvraagstuk, het zijn zo maar enige losse grepen uit de voorhanden zijnde stof, enige onderwerpen, die gemakkelijk kunnen worden vertienvoudigd, en die van het grootste belang kunnen zijn voor iedere burger, zij het ook meestal maar eens in zijn leven.

De behandeling van de 48 vraagpunten in de Tweede Kamer had ten doel om deze Kamer te polsen over een aantal belangrijke onderwerpen, waarover tot dusverre verschillend werd gedacht en die dus door de ontwerper van het Burgerlijk Wetboek, Prof. Mr E. M. Meijers, in verschillende zin zouden kunnen worden geregeld of uitgewerkt. Het kwam de regering en de ontwerper daarom wenselijk voor, om vooraf te weten hoe de Tweede Kamer over een en ander vermoedelijk zou oordelen, indien de ontwerpen voor het nieuwe Burgerlijk Wetboek te zijner tijd zouden worden behandeld. De behandeling der vraag-

punten heeft, zoals bekend, nog al wat tijd en inspanning van de Kamer, vooral van de met de behandeling dezer stof belaste Kamerleden, gekost, doch is binnen het door de regering ontworpen tijdsbestek van het parlementaire jaar 1952/1953 volbracht.

Ontwerpen-Meijers

Daarna ging het wat minder voorspoedig met de afwerking van de ontwerpen, die Prof. Meijers had gedacht te voltooien omstreeks 1 Januari 1954. Ondanks de reusachtige arbeid, die onze grootste Nederlandse rechtsgeleerde heeft verzet om de ontwerpen tijdig gereed te krijgen, is dit hem niet mogen gelukken. In Mei 1954 verschenen de eerste vier van de totaal negen boeken van het Burgerlijk Wetboek, terwijl korte tijd daarna Prof. Meijers helaas plotseling overleden is.

Minister Donker heeft in deze tengevolge van het overlijden van Prof. Meijers ontstane moeilijke toestand voorzien door aan een zeer bekwaam driemanschap, namelijk Prof. Mr J. Drion, Prof. Mr J. Eggens en Mr F. J. de Jong, de opdracht te verstrekken tot voltooiing van het door Prof. Meijers aangevangen grootse werk. Voorts heeft de minister zich verzekerd van de medewerking van een aantal hoogleraren, oud-hoogleraren en andere juristen, vooral ter bewerking van de Boeken 7, 8 en 9.

De indeling van het nieuwe Burgerlijk Wetboek ziet er als volgt uit: Inleidende Titel, Boek 1 — Personenrecht en familie-recht, Boek 2 — Rechtspersonen (verenigingen, coöperatieve verenigingen, onderlinge waarborgmaatschappijen, naamloze vennootschappen en stichtingen), Boek 3 — Vermogensrecht in het algemeen (rechtshandelingen, volmacht, verkrijging en verlies van goederen, bezit, bewind, gemeenschap, vruchtgebruik, pand en hypotheek, verhaalsrecht op goederen en rechtsvorderingen), Boek 4 — Erfrecht, Boek 5 — Zakenrecht, Boek 6 — Verbintenissenrecht, Boek 7 — Bijzondere overeenkomsten (koop, ruil, koop op afbetaling, verbruikleen, schenking, huur, pacht, bruikleen, opdracht, lastgeving, uitgeversovereenkomst, bewaargeving, vervoers- en expeditieovereenkomst, arbeidsovereenkomst, collectieve arbeidsovereenkomst, aanneming van werk, maatschap, vennootschap onder firma, commanditaire vennootschap, borgtocht, vaststellingsovereenkomst, dading, spel en weddenschap, verzekering, lijfrente, wissel- en chèque-recht), Boek 8 — Zeerecht, binnenvaartrecht en luchtvaartrecht, Boek 9 — Rechten op voortbrengselen van de geest (auteursrecht, octrooirecht, recht op tekeningen en modellen van nijverheid, merkenrecht en recht op de handelsnaam).

De bestaande verdeling van het privaatrecht, over het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Koophandel, komt dus te vervallen. Alle privaatrecht of burgerlijk recht zal in één nieuw Burgerlijk Wetboek worden samengevat.

Inmiddels heeft minister Donker de ontwerpen van Prof. Meijers van de eerste vier Boeken van het Burgerlijk Wetboek, met enige betrekkelijk kleine wijzigingen, als regeringsontwerpen enige weken geleden bij de Tweede Kamer ingediend.

Beleid minister

Bij de behandeling van de begroting van Justitie voor het jaar 1955 is enige weken geleden de wijze waarop de regering denkt het nieuwe Burgerlijk Wetboek tot stand te brengen, — welk wetgevingsbeleid naar mijn mening het belangrijkste onderdeel is van het beleid van minister Donker —, uitvoerig door vrijwel alle sprekers aan de orde gesteld. Namens de K.V.P.-fractie heb ik gemeend de minister er op te moeten wijzen, dat de parlementaire behandeling niet al te haastig mag zijn. Hoe belangrijk en omvangrijk de, thans als regeringsontwerpen ingediende, eerste vier Boeken van het Burgerlijk Wetboek ook zijn, kennisneming van de overige vijf Boeken is zeer wenselijk, alvorens de eerste vier Boeken door de Tweede Kamer zullen kunnen worden vastgesteld. Weliswaar moet er naar gestreefd worden, dat dezelfde Kamer, die de vraagpunten heeft behandeld, ook zoveel mogelijk van de ontwerpen voor het Burgerlijk Wetboek behandelt, doch voor een verantwoorde openbare schriftelijke en mondelinge behandeling dezer ontwerpen is het evenzeer noodzakelijk, dat wetenschap en practijk voldoende gelegenheid krijgen om hun oordeel over de wetsontwerpen aan de Tweede Kamer kenbaar te maken.

Zou immers de Tweede Kamer geheel willen voldoen aan het door de minister op de Kamer gedane dringende beroep op snelheid, dan zou dat kunnen neerkomen op het in sneltreintempo nog door deze Kamer doen behandelen van de thans ingediende regeringsontwerpen betreffende de eerste vier Boeken van het Burgerlijk Wetboek. Zolang echter zelfs de Kamerleden, die met de behandeling van deze wetsontwerpen zijn of zullen worden belast, nog te weinig tijd hebben weten vrij te maken tot de vooral hier zozeer noodzakelijke rustige overweging van de ontwerpen — en dit is het geval —, kan zulks evenmin worden verwacht van de beoefenaren der rechtswetenschap en rechtspractijk, wier oordeel voor de Kamer van groot belang kan zijn.

De juistheid van de stelling van de minister: „Wanneer voor het nieuwe Wetboek niet in het algemeen een snel tempo wordt en blijft aangelegd, is het werk van de totstandbrenging van het Wetboek tot mislukking gedoemd”, lijkt op zijn minst voor betwijfeling vatbaar, althans voor hen, die zich op het standpunt stellen, dat er een nieuw Burgerlijk Wetboek *moet* komen. Onze fractie stelt zich op dat standpunt en blijft dus geheel in de lijn van het in April 1947 door wijlen minister van Maarseveen genomen besluit om aan Prof. Meijers opdracht te verstrekken tot het ontwerpen van een nieuw Burgerlijk Wetboek. Slechts ten

aanzien van het tempo waarin ten deze behoort te worden gewerkt zou wellicht in de toekomst verschil van mening kunnen rijzen met minister Donker.

Indien het beleid van minister Donker aldus moet worden verstaan, dat de Kamer zoveel mogelijk binnen deze parlementaire periode en dus in dezelfde samenstelling als de Kamer die de vraagpunten heeft behandeld, afwerkt dan kan daarmee onzerzijds geheel worden ingestemd. Het „zoveel mogelijk” betekent dan zoveel als redelijkerwijze van de Kamer geveegd kan worden, mede in verband met de andere werkzaamheden en andere verantwoordelijkheden, die de Kamer en de Kamerleden te vervullen en te dragen hebben. Daarbij moge minister Donker, wat de K.V.P.-fractie betreft, er ook eens aan denken, dat zijn brave partijgenoten ons sinds het verschijnen van het Mandement belagen en bestrijden met onware beschuldigingen of ongegronde verwijten, waartegen wij ons te verweren hebben, hetgeen ons tijd kost. De totstandbrenging van het nieuwe Burgerlijk Wetboek is een nationaal werk, hetgeen in eensgezindheid kan worden voltooid, ondanks de in werkelijkheid te onzent bestaande tegenstellingen op godsdienstig en levensbeschouwelijk gebied. Indien echter tegenstellingen worden verzonden, — zoals de bewering, dat de K.V.P. een niet-democratische partij zou zijn —, en dit verzinsel namens 30% van het Nederlandse volk in 's lands vergaderzaal wordt verkondigd, zodat de stellige indruk wordt gevestigd, dat de partijgenoten van minister Donker menen wat zij door hun woordvoerder laten zeggen, dan valt ten eerste te betwijfelen of er thans voldoende wil tot eensgezindheid aanwezig is om dit nationale werk te ondernemen en te voltooien. Wat heeft het voor zin om regelingen te maken voor de goede en vreedzame onderlinge rechtsverhoudingen tussen de burgers, in een tijd, dat bijna 40% dezer burgers zou bloot staan aan „gewetensdwang” van het over hen gestelde godsdienstige gezag? Moet niet in de allereerste plaats een burgerlijke gewetensvrijheid aanwezig en gewaarborgd zijn vooraleer aan een verbetering en vernieuwing van het burgerlijk recht gedacht wordt?

Behandeling regeringsontwerpen

Afgezien van de 6 regeringsontwerpen betreffende de eerste vier Boeken, — de Inleidende Titel en de echtscheiding zijn in afzonderlijke wetsontwerpen ondergebracht —, zijn er op het ogenblik nog enige andere belangrijke wetsontwerpen betreffende het burgerlijk recht of privaatrecht aanhangig, namelijk het wetsontwerp opheffing handelingsonbekwaamheid gehuwde vrouw, reeds in 1949 ingediend door minister Wijers, het wetsontwerp stichtingen en het wetsontwerp adoptie. De ervaring bij de behandeling dezer beperkte wetsontwerpen in de commissie voor justitie opgedaan, is zodanig, dat verwacht moet wor-

den, dat slechts een deel van de 6 veel omvangrijkere regeringsontwerpen nog in deze parlementaire periode door de Tweede Kamer zal kunnen zijn behandeld en vastgesteld. Vooral de behandeling van het wetsontwerp betreffende het nieuwe derde Boek van het Burgerlijk Wetboek, waarin eigenlijk is neergelegd het door Prof. Meijers ontworpen vermogensrechtelijke stelsel, hetwelk alle overige vermogensrechtelijke gedeelten van het Burgerlijk Wetboek zal doortrekken en daaraan ten grondslag zal liggen, zal zeer veel studie en inspanning vergen, dus ook zeer veel tijd. Dit is geen bezwaar, indien men bedenkt, dat een nieuw Burgerlijk Wetboek het begin kan zijn van een nieuwe ontwikkeling in het privaatrecht van minstens een eeuw. Het bestaande Burgerlijk Wetboek is immers reeds in 1838 tot stand gekomen. Privaatrechtelijke wetten hebben anders dan de meeste publiekrechtelijke wetten het voordeel van gemakkelijker door de rechter te kunnen worden uitgelegd ter aanpassing aan gewijzigde rechtsopvattingen.

Ook het nieuwe Burgerlijk Wetboek zal dus veel langer „mee” gaan, veel langer bruikbaar zijn voor het rechtsleven dan de meeste publiekrechtelijke wetten. Dit zal temeer het geval zijn, indien aan het Burgerlijk Wetboek zal voorafgaan een Inleidende Titel, zoals thans is ontworpen door Prof. Meijers en neergelegd in het eerste regeringsontwerp (no. 3766). Daarin wordt erkend, dat er behalve de wet andere uiterst belangrijke rechtsbronnen bestaan, zoals de gewoonte, de billijkheid en algemene rechtsbeginselen, welke rechtsbronnen dan verder worden omschreven, alsook de volgorde van rechtskracht, waarin de rechter deze rechtsbronnen behoort toe te passen. Ik hoop, dat de behandeling van deze Inleidende Titel zal plaats hebben voordat aan de overige 5 regeringsontwerpen wordt begonnen. Deze Inleidende Titel, waarin vermoedelijk wijzigingen zullen worden voorgesteld, zal immers op zichzelf een grote verrijking betekenen van het bestaande privaatrecht, ook indien deze Titel thans reeds, dus los van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, wordt vastgesteld en ingevoerd.

Daarna zou kunnen worden behandeld het wetsontwerp betreffende de vaststelling van het echtscheidingsrecht (no. 3768). Dit is een onderwerp, waarover de meningen zich zo langzamerhand wel vast hebben gevormd, niet alleen in onze eigen kring. Deze meningen zijn immers niet lang geleden weer duidelijk naar voren gekomen bij de behandeling van het wetsontwerp tot het tegengaan van lichtvaardige echtscheiding door de Tweede Kamer in 1952.

Hoe de volgorde van behandeling tenslotte zal worden zal de Kamer moeten uitmaken. Zeker is dat onze fractie bereid blijft om al het redelijkerwijze mogelijke te doen ter voltooiing van het grootse werk, waarmede op initiatief van wijlen minister van Maarseveen is begonnen.

Doorbraak met of zonder ons?

Op het artikel „Doorbraak met of zonder ons” van de Heer E. G. H. Bornewasser (Octobernummer van dit Maandschrift) ontving de redactie een reactie van de hand van de Heer Dr B. Delfgaauw. Gaarne verleent zij plaatsruimte hiervoor en voor een naschrift van de Heer Bornewasser.

Onder deze titel schrijft E. G. H. Bornewasser in het October-nummer van dit blad een weerlegging van mijn artikel in het Mandementsnummer (Juli-Aug.) van Te Elfder Ure. Uitgaande van een zin in het laatste gedeelte van mijn betoog meent de Heer Bornewasser, dat het er met de doorbraak : 1e over de grenzen 2e bij de jonge mensen 3e bij het denkende deel der katholieke volksgroep — anders voorstaat dan ik het stel. Op deze punten wil ik hier slechts zeer beknopt ingaan. Van groter belang lijkt mij erop te wijzen, dat de Heer Bornewasser, zoals overigens zeer velen, mijn betoog geheel anders interpreteren dan het bedoeld is. Er is, lijkt mij, bij de Heer B. niet de minste zucht tot moedwillige verdraaiing. Ik moet me dus wel onduidelijk uitgedrukt hebben en breng hier graag enige verduidelijking, ofschoon ik dit ook reeds in het October-nummer van Te Elfder Ure gedaan heb.

De Heer B. zegt : „Met het woord „doorbraak” bedoelt hij niet alleen het verlaten door de katholieke kiezers van hun politieke organisatie en dus het einde van de katholieke partij in Nederland ; zijn voorspelling strekt zich ook uit tot de sociale organisaties” (blz. 260). Hierin liggen twee misvattingen, die ik graag signaleer, omdat ik ze zo dikwijls tegengekomen ben. Ik ben niet gewend op iedere aanval te reageren, maar zowel de ernst van de Heer B. als de betekenis van het forum, dat hij heeft gekozen, maken een nadere explicatie in dit geval gewenst. Ondanks deze ernst bewijst het artikel van de Heer B. dat op politiek gebied stellingen uitermate gemakkelijk geradicaliseerd worden en het is juist tegen een dergelijke radicalisatie, dat mijn artikel zich richtte.

Laat ik dus terstond zeggen, dat ik het helemaal niet toe zou juichen, als alle katholieke kiezers op stel en sprong hun K.V.P. zouden verlaten. Mogelijk zou dit funeste religieuze gevolgen hebben en in ieder geval zou een politieke ontwrichting er het gevolg van zijn. Onze democratie houdt trouwens in, dat wie

zich politiek wil verenigen op confessionele basis, daartoe het volste recht heeft. Mijn artikel richt zich slechts tegen één zaak : tegen het bijna-verplichtend stellen van de K.V.P. Hierin zie ik grote gevaren voor de Kerk enerzijds en voor het politieke leven (in het bijzonder voor dat der katholieken) anderzijds. Als de Heer B. dus stelt, dat ik „het einde van de katholieke partij in Nederland” verlang, dan is dit volkomen onjuist.

Weliswaar zie ik veel bezwaren tegen een confessionele partij als zodanig, maar ik zou nooit met Maritain willen stellen, dat een confessionele partij ten allen tijde veroordelenswaardig is. De situatie is in ons land zo, dat een plotselinge opheffing van de K.V.P. noodlottige gevolgen zou hebben. Uiteraard kan men zich een democratische toekomst denken zonder confessionele partijen, maar dit zou dan toch volgens een geleidelijk proces moeten geschieden en eerst op grond van een gefundeerde overtuiging, dat dit wenselijk zou zijn. Hier zijn we op een gebied van politiek beleid, dat niet het mijne is. Het enige wat ik stel is : er zijn grote religieuze en politieke gevaren verbonden aan het verplichtend stellen van een katholieke eenheidspartij. Laten wij daarom ook met het bijna-verplichtend stellen voorzichtig zijn.

Nog veel minder ben ik voorstander van een willekeurige opheffing der katholieke sociale organisaties. Zo kan de Heer B. in mijn gewraakte artikel lezen : „De arbeider is sociaal noodzaak lid van een organisatie te zijn. Welke redenen zouden er voor hem als katholiek kunnen zijn lid te worden van een niet-katholieke arbeiders-organisatie ? In de huidige omstandigheden lijkt er voor de katholieke arbeider inderdaad geen andere weg mogelijk” (blz. 281). In het October-nummer van *Te Elfter Ure* heb ik er nog eens de nadruk op gelegd, dat niemand van onze groep alle katholieke organisaties zo maar op zou willen heffen ; integendeel, dat katholieke organisaties noodzakelijk zijn. Het enige wat wij vrezen is een te veel en een verstarring (blz. 337 en 345). Dit is reeds gezegd in het bewuste artikel „wij . . . geloven in de stoffelijke en sociale incarnatie van de geest. Als deze incarnatie echter tot een verstening wordt, waarin alles vast ligt en niets meer vrij is, dan is de geest in gevaar” (blz. 284-85).

Wat ik zou wensen is een voortdurende bezinning op de vraag, waar, wanneer en hoe wij ons moeten organiseren, en gepaard daaraan het levendig besef, dat katholiek-zijn in het geheel niet identiek is met katholiek-georganiseerd zijn. Wij moeten beseffen, dat onze organisaties de apostolische taak van de Kerk wel eens in de weg kunnen staan : dat wij derhalve steeds in geweten voor en tegen van iedere organisatie hebben af te wegen. Verder zouden wij ook meer begrip wensen voor het vrije initiatief buiten de organisaties om. Het is helaas zo : dat men er steeds meer toe neigt, alleen aan initiatieven van

organisaties waarde te hechten. Daarmee wordt de macht boven de geest gesteld.

Hiermee is het voornaamste gezegd, wat ik tegen het artikel van de Heer B. heb op te merken. Een bespreking van zijn drie punten lijkt mij hierna niet noodzakelijk meer. Om enkele andere misverstanden weg te nemen, wil ik er echter toch wel iets over zeggen.

1) Wat ziet men over de grenzen ?

Het heeft weinig zin, mijn indrukken tegenover die van de Heer B. te plaatsen. Ik bepaal mij daarom tot drie opmerkingen. Vooreerst beoordeel ik de Franse situatie, gezien het katholiek *réveil* in intellectuele kringen, heel wat gunstiger dan de Heer B. Dat de M.R.P. geen katholieke partij in Nederlandse zin is, is m.i. enkel een gunstige factor. Vervolgens heb ik ervaren, hoe de Kerk in de Scandinavische landen juist religieus de mensen aan kan spreken, omdat zij geen politieke macht heeft. Tenslotte schijnt de geloofsbeleving (tenminste gemeten naar het aantal practiserende katholieken) nergens beter te zijn dan in de V.S.A., waar noch een katholieke partij noch katholieke vak- of standsorganisaties zijn.

2) „De gedachten van de jonge mensen”.

Uiteraard heeft ieder zijn eigen ervaring en het is een uitzichtsloos touwtrekken om uit te willen maken, wiens ervaring nu verder reikt. Het spijt mij wel enigszins, dat de Heer B. meent, dat het voor mij geen verschil uitmaakt, of de idealen der jongere generatie in een moreel of in een immoreel perspectief liggen. Tegen wat in een immoreel perspectief ligt hoop ik mij met de Heer B. steeds te verzetten, ook als alle jongeren dit perspectief gekozen zouden hebben.

3) Het denkende deel der katholieke volksgroep.

Wat is hiermee bedoeld ? Simpelweg dit. Wie leider is van een organisatie, zal gericht zijn op behoud en versterking van zijn organisatie. Daarom is het in iedere maatschappij nodig, dat er mensen zijn, die buiten de organisaties staan en daardoor juist makkelijker de betekenis der onderdelen voor het geheel af kunnen wegen. Dit kritisch beschouwen van het geheel heb ik hier denken genoemd ; het kritisch beschouwen van een deel daarentegen behouden. De rol van organisatoren is in onze huidige maatschappij belangrijk en onontbeerlijk. Toch wordt de geschiedenis steeds door de buitenstaanders gevormd, in die zin, dat de toekomst ten allen tijde ontworpen is door hen, die, verre van het strijdgewoel, hun eigen tijd doordenkend de komende tijd voorbereiden.

Nogmaals de behandeling van deze drie punten is niet zeer belangrijk. Belangrijk is, dat de Heer B. zich gewend heeft tegen stellingen, die niet in mijn hoofd zijn opgekomen, zodat gebeurd is, wat hij mij verwijt : „Wie te veel „bewijst”, bewijst niets” (blz. 266).

B. DELFGAAUW

Tot goed begrip van zaken moge ik eraan herinneren, dat mijn artikel in het nummer van October een bestrijding was van één bepaald onderdeel van het betoog van de heer Delfgaauw in „Te Elfder Ure”, namelijk van de met grote stelligheid uitgesproken verwachting, dat binnen enige decennia in Nederland de (politieke en sociale) doorbraak zou komen, met of zonder ons. Deze voorspelling was gegrond ten eerste op de politieke situatie en ontwikkeling buiten onze grenzen, ten tweede op de gedachten van „de” jonge mensen, en ten derde op de meningen van hen die „in Nederland denken”. Daartegenover meen ik in mijn artikel te hebben aangetoond, dat in de politieke situatie buiten onze grenzen nergens een grond voor deze verwachting is te vinden en dat de ervaring in Duitsland, waar onder de druk van de bezettende macht een eenheidsvakverbond tot stand is gekomen, voor de katholieken zo onbevredigend geweest is, dat de katholieke leden er ernstig over denken dit vakverbond te verlaten voor een eigen katholieke organisatie. Verder heb ik de vraag gesteld of de heer D. meent te mogen spreken namens „de” jonge mensen en ten slotte heb ik me enig commentaar veroorloofd over wat hij schreef inzake mensen die in Nederland denken en anderen die niet denken. Dit was de inhoud van mijn artikel. Het ging, zoals ik in de laatste alinea heb gezegd, niét „over de kwestie zelf — doorbraak of behoud der eigen organisaties”. Het ging om de gegrondheid of ongegrondheid van de voorspelling van de heer D.

Op mijn gedocumenteerd beeld van de politieke situatie in Europa antwoordt de heer D. tot mijn spijt bijna niets. Hij verklaart, de „Franse situatie, gezien het katholiek reveil in intellectuele kringen, heel wat gunstiger” te beoordelen dan ik. Maar ik heb de situatie in Frankrijk in het geheel niet beoordeeld. Ik heb alleen opgemerkt, dat men in een land waar geen katholieke partij bestaat noch bestaan heeft, onmogelijk een aanwijzing kan vinden, dat de doorbraak uit een katholieke naar een andere politieke organisatie en marche is. Wel heb ik terloops gezegd, dat de politieke verdeeldheid der Franse katholieken vaak tot schade heeft gestrekt van de Kerk en de rechtmatige belangen der Franse katholieken — wat niemand kan ontkennen. De verwijzing naar Scandinavië met zijn handjevol katholieken houdt generlei verband met de doorbraakgedachte. Wat de Verenigde Staten betreft, de heer D. schijnt een causaal verband te suggereren tussen een goede geloofsbeleving der katholieken en het feit, dat er in de Verenigde Staten geen katholieke partij en geen katholieke vak- en standsorganisaties zijn. Kan hij een causaal verband daartussen aantonen of enigszins aannemelijk maken? Er zijn meer landen waar geen katholieke partij en geen katholieke vak- en standsorganisaties zijn, Engeland

bijvoorbeeld. Maar men heeft onlangs in onze bladen kunnen lezen, dat volgens een van katholieke zijde ingesteld onderzoek in de grote steden van de katholieke jongelieden tussen 15 en 20 jaar 75 tot 90% van Kerk en geloof vervreemdt. Wij van onze kant zouden niet graag zeggen: dat komt, omdat er geen katholieke partij en geen katholieke vak- en standsorganisaties bestaan; dat zou wel erg simplistisch zijn. Maar is de suggestie van de heer D. minder simplistisch? Overigens staat het voor ons nog niet zo vast, dat de geloofsbeleving („ten minste gemeten naar het aantal practiserende katholieken”) in Amerika beter is dan overal elders. De regelmatige lectuur van katholieke Amerikaanse weekbladen — om een recent voorbeeld te noemen, de klacht in het nummer van „America” van 23 October 11. („Suburban Sabbath”) over het feit, dat „a great many” ouders op Zondag lichtvaardig de heilige Mis verzuimen en over de funeste uitwerking van dit slechte voorbeeld op „astoundingly” veel kinderen — doet het, zacht gezegd, twijfelachtig schijnen of de geloofsbeleving nergens ter wereld zo goed zou zijn als in de Verenigde Staten.

Het is teleurstellend, dat de heer D. verder in het geheel niet reageert op mijn vrij volledig overzicht van de landen van Europa en ook niet antwoordt op de ervaringen met het éne Duitse vakverbond. Want hij blijft daardoor in gebreke, de gegrondheid van zijn voorspelling met een verwijzing naar wat buiten onze grenzen te constateren valt, aan te tonen.

Wat de „gedachten van de jonge mensen” aangaat, zegt de heer D., dat uiteraard iedereen zijn eigen ervaringen heeft. Inderdaad, maar zou het dan niet raadzaam zijn, rekening houdend met de onvermijdelijke beperktheid dier ervaringen, ze niet te verabsoluteren en dus liever niet te spreken van „de” jonge mensen?

Ten slotte: de mensen die in Nederland denken. De nadere toelichting welke de heer D. nu van die passage uit zijn artikel geeft, verschilt wel aanmerkelijk van de oorspronkelijke formulering. Hij heeft zich op dit punt inderdaad wel „onduidelijk uitgedrukt”. Deze nadere toelichting doet overigens als van zelf een vraag opkomen. Zouden voor het afwegen van de betekenis der onderdelen *voor het geheel*, voor het kritisch beschouwen *van het geheel* niet juist de bisschoppen, door de Heilige Geest aangesteld om de Kerk Gods te besturen en bezorgd voor het zieleheil der hun aanvertrouwde gelovigen, de meest aangewezen instantie zijn? . . .

Ik zou hiermede kunnen volstaan; de verdere inhoud van het verweer van de heer D. gaat langs mijn artikel heen. Maar nu hij deze dingen toch aanvoert, wil ik er in het kort wel iets op antwoorden.

Hij noemt het „volkomen onjuist”, als ik stel dat hij het

einde van de katholieke partij in Nederland verlangt. Dat wordt echter in mijn artikel zó niet „gesteld”; er wordt gezegd, dat hij blijkens zijn voorspelling de doorbraak en daarmee het einde van de katholieke partij *verwacht* — anders heeft de voorspelling geen zin. Toch kan ik zijn „onjuistverklaring” niet goed begrijpen. Want in zijn artikel in het mandementsnummer toont hij zich onmiskenbaar en onloochenbaar voorstander van de doorbraak. Er staan nog andere zinnen in dan die welke hij hierboven citeert. Ik heb ze reeds aangehaald, maar zal het duidelijkheidshalve nog eens doen. Op pag. 283 staat het volgende :

„Het komt ons voor, dat de katholieke sociale ideeën gemakkelijker gehoor zullen vinden, als er katholieken zijn in de P.v.d.A. en de V.V.D., die met hun niet-katholieke partijgenoten deze ideeën bespreken. *Dan* (cursivering van mij — B.) kan ten minste duidelijk gemaakt worden, dat deze ideeën ondanks hun katholieke herkomst niet specifiek katholiek, maar algemeen menselijk zijn (katholiek betekent ten slotte toch altijd nog *algemeen* en niet sectarisch). De mogelijkheid de meerderheid der Nederlandse bevolking voor deze ideeën te winnen, zou *daarmee* (cursivering van mij — B.) gegeven zijn, terwijl wij met een bijna-verplichte K.V.P. zullen moeten wachten op een katholieke meerderheid binnen het Nederlandse volk, dit schrikbeeld van alle niet-katholieken en onder politiek opzicht ook van menige katholiek”.

Ik meen, dat dit toch wel duidelijk is. Volgens de heer D. is er maar één mogelijkheid, de meerderheid van ons volk voor de katholieke sociale ideeën te winnen — en dat is de doorbraak. (De andere mogelijkheid ligt in een zeer onzeker, vaag en in elk geval nog ver verschiet). Een katholieke partij is dus volgens hem een ondeugdelijk middel, waarmee het doel niet kan worden bereikt. Hoe is daarmee in overeenstemming te brengen wat hij thans in zijn verweer schrijft ? De zaak is, dat het verweer geen volledig beeld geeft van zijn artikel.

Ten aanzien van de doorbraak op het gebied der sociale organisaties meen ik in het bedoelde artikel zelf een tegenspraak te zien. Naast de hierboven door hem geciteerde passages staat namelijk een andere. Op pag. 284 zegt hij : „De arbeider zou lid van de P.v.d.A. en van het N.V.V. kunnen zijn. Hij zou daar zijn katholieke stem kunnen laten horen, omdat hij grondig gevormd wordt ; omdat hij zijn krant heeft die katholiek én socialistisch (niet marxistisch) is (katholiek, niét socialistisch — B.) ; omdat hij zijn katholieke school gehad heeft”... etcetera. Dingen die (mét enige andere) volgens de heer D. de situatie geschikt zouden maken „om de wereld voor Christus te winnen”. Hetgeen toch niet anders betekenen kan dan dat de tegenwoordige situatie (eigen organisaties en geen doorbraak) daartoe niét geschikt is. Het is mij niet duidelijk hoe hij in één adem

én het een én het andere kan zeggen : dat de eigen organisaties ons beletten de wereld voor Christus te winnen en dat ze nochtans noodzakelijk zijn en behouden moeten blijven. Een van de twee moet dan toch vals zijn. Wel kan ik volledig met hem accoord gaan, als hij zegt, dat wij ons voortdurend moeten bezinnen op de vraag, waar, wanneer en hoe wij ons moeten organiseren. Overigens heeft dit alles geen betrekking op mijn artikel, waarin alleen de gronden voor de verwachting van een doorbraak, met of zonder ons, kritisch werden onderzocht.

Ten slotte : er staat in mijn bijdrage voor het Octobernummer van dit maandschrift nergens een woord waaruit de heer D. zou kunnen concluderen, dat ik van mening zou zijn als zou het hem onverschillig laten of de idealen der jongere generatie in een moreel dan wel in een immoreel perspectief liggen. Het spijt mij, dat hij dat heeft kunnen denken ; ik heb niets van die aard geschreven of aangeduid.

E. G. H. Bornewasser.

Boekbespreking

Dr L. Dupré. Het vertrekpunt der marxistische wijsbegeerte. De kritiek op Hegels staatsrecht (Philosophische Bibliotheek) N.V. Standaard-Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam, 1954, XVIII-194 pp., ing. f 10,90, geb. f 12,90.

Zoals de titel aangeeft, is het onderwerp van deze studie het uitgangspunt van Marx' gedachtensysteem, namelijk zijn „Kritik des Hegelschen Staatsrecht”.

In het eerste, inleidende gedeelte van zijn boek onderzoekt de auteur op de eerste plaats, hoe Marx' studie van Hegels wijsbegeerte hem er toe bracht in een kritiek op Hegel een eigen gedachtensysteem op te bouwen. Vervolgens geeft de schrijver ons in dit inleidende gedeelte een beknopt en helder overzicht van Hegels „Grundlinien der Philosophie des Rechts”, omdat Marx' kritiek zich in het bijzonder op dit werk van Hegel concentreert.

In het tweede gedeelte kiest de auteur met Marx als centraal punt, ten opzichte waarvan hij de tegenstelling tussen Marx en Hegel uitwerkt, het begrip der vervreemding van de mens van zijn eigen werkelijkheid. Achtereenvolgens stelt hij de „logische”, de fenomenale en de fundamentele vervreemding aan de orde, die Marx aan Hegel verwijt en respectievelijk toeschrijft aan Hegels idealisme, staatsbegrip en eigendomsleer. Bij de bespreking van elk van deze drie vormen van vervreemding geeft de auteur telkens eerst een uiteenzetting van de betreffende punten van Hegels leer, vervolgens van Marx' kritiek, terwijl hij tenslotte zijn eigen kritiek op Marx en Hegel samenvat in enige kritische opmerkingen.

Ongetwijfeld veronderstelt deze studie een filosofisch geschoolde lezer. Maar toch hechten wij er grote waarde aan deze studie ook in ruimere kring aan te kondigen, omdat het een der zo zeldzame Nederlandse studies betreft over het begrip der vervreemding in het marxisme, d.w.z. over het begrip, dat de grondslag van het marxistische mensenbeeld vormt, dat al Marx latere geschriften blijft bezielen. Welnu, in onze tijd is een principiële bezinning op Marx' oorspronkelijke mensenbeeld van het allergrootste belang om de actuele vraag te beantwoorden, in hoeverre het hedendaagse socialisme zich metterdaad aan het marxisme ontworsteld heeft. De discussies tussen voor- en tegenstanders van het hedendaagse socialisme leveren over het algemeen slechts een weinig bevredigend resultaat, omdat men elkaar wederzijds bestrijdt met losse teksten uit moderne socialistische geschriften, terwijl de eigenlijke principiële zin van deze teksten slechts te vinden is vanuit het mensenbeeld, dat achter deze teksten verscholen ligt en aan die teksten eerst hun concrete betekenis geeft. Vandaar dat men langs elkaar heen zal blijven praten, zolang men niet tot dat aan de gebruikte formules zingevende mensenbeeld doorstoot en onderzoekt, in hoeverre dit al of niet principieel marxistisch is — anders blijft men na de discussies verzuchten: en toch... Ja, wat: en toch? Men bedoelt wat men achter de gebruikte formules meent aan te voelen, d.w.z. het inspirerende mensenbeeld. Daarom wordt het hoog tijd onze aandacht op dit mensenbeeld te concentreren en het met het marxistische mensenbeeld te vergelijken. Welnu, hiertoe levert deze studie een belangrijke bijdrage.

Dr Ir A. van Leeuwen S.J.

SPORT en Lichamelijke Opvoeding

Onze Katholieke visie en politieke taak

door Mr F. C. L. M. CRIJNS

„Cura del Corpo sì, culto del corpo no l'” Paus Pius XII.

Wie een beschouwing wil wijden aan de sport, en met name enkele raakpunten daarvan met de politiek wil aangeven, zal niet mogen nalaten de principiële visie te schetsen op het verschijnsel als zodanig. De te projecteren lijnen naar het politieke terrein zullen immers daarin hun uitgangspunt moeten vinden.

Met betrekking tot de sport en de lichamelijke vorming in het algemeen komt dit des te klemmender voor, omdat het probleem om het lichamelijke op zijn juiste waarde te schatten er voor de Katholiek van deze tijd zeker niet gemakkelijker op geworden is. Want ondervindt men in onze kringen nog vaak de gevolgen van de oude jansenistische achterdocht bij het zoeken naar het juiste evenwicht in de positieve houding tegenover het lichaam, anderzijds stuit men in deze dagen op een hand over hand toenemende „lichaamscultuur”, op een streven dat het lichaam om het lichaam in het centrum van de belangstelling en de activiteit tracht te plaatsen.

„Bij de gymnastiek en de sport”, zegt Paus Pius XII), „is het levende lichaam het instrument, de kunstenaar is de ziel, die met het lichaam een natuurlijke eenheid vormt; de handeling is de beoefening van de gymnastiek en de sport”. Alvorens dit geheel in zijn verband met het openbare leven te beschouwen, zullen wij ons hebben te verstaan over de waarde en de betekenis van de delen.

Prof. Dr Kl. Steur heeft eens gezegd dat de sport méér een zaak van de ziel dan van het lichaam is, en hiermee is, lijkt

ons, inderdaad aangegeven waar het uitgangspunt moet liggen bij een beoordeling van waarde en taak van de lichamelijke opvoeding en de sport. Een overwegen van de betekenis van het lichaam doet immers onmiddellijk vragen naar de verhouding tot dat andere wezen element van de mens: de ziel. De Thomistische leer over de verhouding tussen ziel en lichaam komt heel in het kort hierop neer: ²⁾ de mens is één zelfstandig geheel van ziel en lichaam. De ziel is onstoffelijk en in wezen aangelegd om de zelfstandigheidsvorm te zijn van het lichaam en zo met deze laatste de mens als totaliteit te vormen. Deze zelfstandigheidsvorm moet dan zo verstaan worden, dat de mens niet bestaat uit een lichaam, dat op zichzelf bestaanbaar is en vervolgens ook nog uit een ziel, maar uit een lichaam, dat zonder de ziel niet denkbaar is „als lichaam”, en uit het bepalende element de ziel, die het lichaam tot mens maakt. De ziel is dus wel het belangrijkste deel van de twee-eenheid mens, maar het lichaam is even onmisbaar om volledig mens te zijn. Omwille van de denkwijze, die toch de eigenlijke en voornaamste act van de ziel is, zegt St. Thomas, ³⁾ is de ziel met het lichaam verbonden. Daarom moet het met de redelijke ziel verbonden lichaam zo goed mogelijk gedisponeerd zijn teneinde dienstbaar te wezen aan de ziel in de dingen, die voor het denken nodig zijn.

De betekenis van het lichaam

Met dit wijsgerig uitgangspunt kan men op verschillende manieren het lichamelijke benaderen. Mouroux⁴⁾ schetst de adel en de berooidheid van het lichaam en zoekt de uiteindelijke zin van de spanning, die bestaat tussen ziel en lichaam in de erfzonde en de Verlossing. Het gevallen lichaam is tevens een verlost lichaam. Verlossing is de diepste zin en uiteindelijke boodschap van het Christendom, ook wat het mensenlichaam betreft. En heeft in dit verband het dogma van Maria Ten Hemelopneming niet een bijzondere betekenis, omdat dit toch juist in deze tijd een nader accent legt op een positieve houding ten opzichte van het lichaam? Anderen⁵⁾ hebben ons gewezen op de Menswording van Christus zelf, die niet schroomde het mensenlichaam aan te nemen, op de Sacramentenleer der Kerk en de Liturgie, waarin het lichamelijke zijn erkenning vindt bij het streven van de mens naar zijn einddoel, of op het vijfde gebod, waarin positief omschreven staat, dat wij verplicht zijn onze gezondheid te bevorderen. Het lichaam is in ons leven geen noodzakelijk kwaad, maar een goed, dat wij moeten opvoeden en verzorgen; wij moeten begrijpen dat het lichaam geroepen is tot getuigenis: van zijn afkomst en van zijn bestemming, en dus eigenlijk behoort te zijn een levende offerande aan zijn Maker⁶⁾.

Bevestiging door het Kerkelijk Leergezag

Vindt dit alles zijn bevestiging bij het Kerkelijk Leergezag ? Paus Pius XII zelf heeft bij verschillende gelegenheden ^{1, 7)} uitvoerig de godsdienstige en morele problemen van de lichamelijke opvoeding en de sport besproken en daarbij de normen aangegeven, die in deze materie moeten gelden. Na vastgesteld te hebben¹⁾ dat de meest verschillende wetenschappen ons een steeds uitgebreider kennis verschaffen omtrent hetgeen het lichaam is, en ons van de ene verbazing in de andere doen vallen doordat zij ons de schoonheid en de harmonie daarvan aantonen, wijst de Paus erop dat het godsdienstig en zedelijk denken nog verder gaat. Het lichaam wordt hierin verbonden met zijn eerste oorsprong en verkrijgt zodoende een gewijd karakter, waarvan de natuurwetenschappen en de kunst uit zichzelf niet het minste vermoeden hadden. En hij vervolgt dan :

„De Koning van het heelal vormde als waardige bekroning van de schepping op de een of andere wijze uit het slijk der aarde het wonderbare werk van het menselijk lichaam en blies een ademtocht van het leven in het gelaat, welke van het lichaam de woonplaats en het instrument van de ziel maakte. Dit wil zeggen, dat Hij hierdoor de stof tot de onmiddellijke dienst van de geest verhief en aldus de geestelijke en stoffelijke wereld in een voor ons verstand moeilijk te begrijpen synthese bij elkaar bracht en verenigde, niet alleen door een louter uitwendige verbintenis, maar door de eenheid van de menselijke natuur. Aldus tot de eer verheven de woonplaats van de geest te zijn, was het menselijk lichaam gereed de waardigheid te ontvangen, tempel van God te zijn met zelfs hogere voorrechten dan die, welke een Hem toegewijd gebouw geniet. Volgens het woord van de Apostel, behoort het lichaam inderdaad aan de Heer ; de lichamen zijn „ledematen van Christus”. „Of weet gij niet”, zo roept hij uit, „dat Uw lichaam een tempel is van de Heilige Geest, die in U woont en die gij van God hebt ontvangen, ook dat gij Uzelf niet toebehoort ? Verheerlijkt dus God in Uw lichaam” ! (1 Kor. 6 : 19-20). De openbaring dus leert ons aangaande het lichaam van de mens verheven waarheden, welke de natuurwetenschappen en de kunsten uit zichzelf niet in staat zijn te ontdekken, waarheden, welke aan het lichaam nieuwe waarde en een hogere waardigheid geven en dus meer redenen tot achtung afdwingen. De sport en de gymnastiek hebben zeker niets van deze godsdienstige en zedelijke beginselen, indien ze juist worden toegepast, te vrezen ; men moet echter enkele vormen, welke met de zo juist aangegeven waardigheid in strijd zijn, uitsluiten⁸⁾. De gezonde leer wijst er op het lichaam te eerbiedigen, maar het niet overbodig hoog te achten. De grondregel is de volgende, zorg voor het lichaam, versterking van het lichaam : ja ; lichaams-cultus, vergoddelijking van het lichaam : neen, evenmin als vergoddelijking van ras en bloed en van hun somatische veronderstellingen of constituerende elementen. Het lichaam neemt bij de mens niet de eerste plaats in, noch het aardse en sterfelijke lichaam, zoals het nu is, noch het verheerlijkte en vergeestelijkte, zoals het eens zal zijn. Niet aan het lichaam, uit het slijk der aarde voortgekomen, behoort het primaat in de samenstelling mens, maar aan de geest, aan de geestelijke ziel”.

Ook de Nederlandse Bisschoppen hebben zich meermalen uitgesproken over de waarde en de betekenis van de Sport. Zij formuleren de grondgedachte van de Katholieke sportopvatting als volgt:⁹⁾ „Wie goed wil zorgen voor zijn lichaam, hij mag zijn ziel niet verwaarlozen, en wie goed wil zorgen voor zijn ziel, hij moet ook voor zijn lichaam zorg dragen”.

Met deze principiële basis als gegeven zullen de sport en de lichamelijke opvoeding nader geconstrueerd moeten worden.

De werkelijke waarde van de sport

Naar onze mening^{10) 11)} moet het spel-element als het eerste wezenlijke bestanddeel van de sport beschouwd worden. Wij sluiten dan helemaal niet de ogen voor bepaalde „sport”-verschijnselen, die volkomen in strijd zijn met het begrip „spel”. Men denke maar aan de door de Staat geleide „sport” in de landen achter het ijzeren gordijn of het professionalisme in de Westerse landen. In beide gevallen is de sport geworden tot een element sui generis, dat bij de een direct dient tot bevordering van de belangen van de staat en bij de ander in de economische sfeer ligt. Beiden kunnen dan ook niet meer tot de zuivere sport gerekend worden. Verder dient ook geconstateerd te worden dat de betekenis van het woord zelf in de omgangstaal sterk uitgehold is. Puzzlen, bridgen, duivenwedstrijden e.d. vallen, lijkt ons, niet onder het begrip sport. Wij gaan ervan uit dat sport in de oorspronkelijke en eigenlijke zin zich alleen uitstrekt over het terrein van de menselijke beweging. Hierin zien wij het tweede wezenlijke bestanddeel van de sport: het — wat wij zouden willen noemen — bewegingselement. Met deze beperking laat het begrip sport zich ontleden. Want het is immers zo dat er in tal van menselijke activiteiten spel-elementen aangetroffen worden — tot in de politiek toe — zonder dat deze alle onder het begrip sport te vangen zijn. Het spel op het gebied van de lichamelijke beweging is dan sport, het spel op het gebied van het denken levert tal van varianten in de denk-spelen op. Degenen^{11) 12)}, die ook deze laatste tot de sport willen rekenen, maken naar onze mening de fout dat zij het genus (spel) en het species (bewegingsspel = sport, en denkspel) niet scherp genoeg van elkaar onderscheiden, of teveel waarde toekennen aan het gebruik van het woord in de omgangstaal. Prof. Huizinga¹³⁾ heeft op indrukwekkende wijze de aanwezigheid en het belang van het spel in de cultuur aangetoond, en ons daarbij tevens op de eigenschappen van het spel — van alle spel, wil het spel zijn — gewezen. Formeel is het spel „een vrije handeling, die als niet gemeend en buiten het gewone leven staande bewust is, die niettemin de speler geheel in beslag kan nemen, waaraan geen direct materiëel belang verbonden is, of nut verworven wordt, die zich binnen

een opzettelijk bepaalde tijd en ruimte voltrekt, die naar bepaalde regels ordelijk verloopt en gemeenschapsverbanden in het leven roept, die zich". Materiëel is het spel altijd „een kamp om iets of een vertonen van iets". In onze beschouwing komt alleen het antithetische spel van agonale aard, zoals Huizinga het noemt, aan de orde. Maar dan in de ruimste zin. Dus niet alleen het spel „tussen" twee partijen, met een „tegen"-speler, dat een kamp, een wedstrijd is om iets, maar ook die spelvormen, zoals de lichamelijke oefening, waarbij de „antithese" gelegen is in de mens zelf, waarbij het spel een wedstrijd is van de mens met zijn eigen lichaam, met zichzelf, welke laatste antithese al in de eerstgenoemde spelvorm besloten ligt. Het merkwaardige is nu, dat niet dat „iets", waarom het gaat het belangrijkste is, maar de wedstrijd zelf. Doel is het spel, niet de knikkers! Waar het niet meer om het spel, maar om de knikkers gaat, bestaat er geen spel meer. Het spel vindt juist zijn bevrediging en rechtvaardiging in in zichzelf.

Welke positieve waarden levert dit spelelement op ?

Vorming

Spel is een handeling „om iets", er moet iets „lukken" met zekere inspanning, en met onzekerheid over de afloop. Daardoor is er spanning in het spel. Het is dit element spanning, zegt Huizinga, wat aan de activiteit spel, die op zichzelf buiten het gebied van goed of slecht ligt toch een zekere ethische inhoud mededeelt. Immers in die spanning wordt de kracht van de speler op de proef gesteld, zijn lichaamskracht, zijn volharding, zijn vindingrijkheid, zijn moed, zijn uithoudingsvermogen en tegelijk zijn geestelijke kracht, in zoverre hij, bij al zijn vurig verlangen om het spel te winnen, zich binnen de perken van het geoorloofde moet houden, die het spel voorschrijft. Wanneer het spel-element in de sport zo gezien wordt, wanneer daarbij eerlijkheid, loyaliteit en ridderlijke geest, de goede naam en de eer van de tegenstander hooggehouden worden, en wanneer het juiste Christelijk uitgangspunt ten opzichte van het lichaam daarbij aanwezig is, dan wordt „de fysieke strijd op deze wijze als het ware een ascese van menselijke en christelijke deugden¹⁾". *Zo moet hij zelfs worden en zijn*, voegt de Paus eraan toe, hoe zware inspanning hiervoor ook moge worden vereist.

En deze vorming is niet uitsluitend een individuele, maar betreft ook die van het individu als lid van de gemeenschap. Uit de definiëring van het spel volgde dit ook reeds „die gemeenschapsverbanden in het leven roept". Zodoende krijgt het spel, en dus ook de sport een belangrijke maatschappelijke betekenis, die vaak maar al te zeer onderschat wordt. Juist een Katholieke sportopvatting zal er zich op moeten toelagen

dat van deze vorming als lid van de gemeenschap via de sport alle mogelijkheden in de praktijk uitgebuit worden. Zodoende zullen niet alleen de persoonlijke gaven ontwikkeld en versterkt kunnen worden, maar ook de gaven, die aan alle beoefenaars gemeen zijn, zoals de clubgeest, maar dan uitgestrekt tot elke gemeenschap, waarvan men lid is: het gezin, het beroep, het volk, het vaderland en tenslotte de hoogste gemeenschap hier beneden: de Kerk⁷⁾. Wij kunnen nu al vermoeden dat deze vormingswaarde de kern vormt van een Katholieke visie op de sport. Het zal dan tevens direct duidelijk zijn dat dit van nog meer gewicht is voor degene, die nog niet helemaal „gevormd” is, dan voor hem, van wie verwacht mag worden dat hij reeds „volwassen” is. Kan en moet de sport in de goede zin zeer zeker een ascese van menselijke en christelijke deugden zijn voor de volwassen mens, veel sterker geldt dit nog voor de jeugdige mens. „Voor de junioren mag de sport niet uitsluitend opgevat worden als een ontspanningsmiddel, maar moet zij ook bijdragen tot de opvoeding. De sport kan een oefenschool zijn voor het leven, kan bijdragen tot de ontwikkeling van de persoonlijkheid en de gemeenschapszin, mits men het oog gericht houdt op heel de menselijke volmaaktheid, dus niet alleen op de lichamelijke, maar ook op de geestelijke, niet alleen op de natuurlijke, maar ook op de bovennatuurlijke volmaaktheid⁹⁾”. De jeugdvorming zal dus een der voornaamste taken vormen van de katholieke sport. Dit klemmt temeer, omdat de praktijk uitwijst dat de jeugd vaak meer ontvankelijk is voor de sportbeweging dan voor de jeugdbeweging in stricte zin (het spel van verkennen e.d.). In het rapport over de maatschappelijke verwildering der jeugd¹⁴⁾ wordt ook op de mogelijkheid en noodzaak gewezen om o.a. de zgn. massajeugd meer in de ban van de sport te brengen. Wij zijn ons ervan bewust hier te raken aan een probleem, waarop in het kader van dit artikel niet dieper ingegaan kan worden¹⁵⁾. Wij bedoelen de verhouding jeugdorganisatie-sportorganisatie. Duidelijk is in ieder geval dat vorming in bovenbedoelde dubbele zin een der eerste doelstellingen van katholieke sport is.

Ontspanning

Naast de vormende waarde levert het spel-element nog een ander positief goed op namelijk ontspanning. Wij zagen reeds dat er in het spel door de onzekerheid, waarmee het gepaard ging, omdat er „iets moest lukken”, een zekere spanning aanwezig was. Wanneer het spel „gelukt” is, wanneer het „uit” is, dan treedt vanzelf ontspanning op. Wij zagen eerder dat het spel een vrije handeling is, die niet gemeend wordt en toch de speler volkomen in beslag kan nemen en die tegelijk buiten het gewone leven staat. Spanning is niet aanwezig, als het niet

een zaak betreft, die ons interesseert. In ons geval is er alleen echte spanning in het spel, indien er echte spelernst bij komt, als de speler inderdaad speelt met de volle inzet van zijn persoon. En de daaropvolgende ontspanning kan men als onmisbaar beschouwen voor ieder mens, omdat zodoende zijn levensernst regelmatig vervangen wordt door de spelernst.

Hierover zegt Dr. M. van Waesberghe S.J. 16):

„Weliswaar vraagt het ernstige leven de inzet van de hele persoon — evenals het spel — maar terwijl het zuivere spel dit altijd bereikt, bereikt de zuivere levensernst dit nooit; of — wat op hetzelfde neerkomt — onze levensernst is nooit zuiver. De overgave aan onze levenstaak is nooit totaal, altijd gebroken. Het hoogste, dat wij ici-bas bereiken kunnen, is steeds te vorderen in toewijding. Maar juist omdat wij altijd kunnen vorderen, is het duidelijk dat wij altijd in het wegschenken van onze gehele persoonlijkheid te kort schieten. Wat nu voor de levensernst zo moeizaam toeneemt, geschiedt in de irreële wereld van het spel abrupt, vanzelf, spelenderwijs. Wie echt speelt, vergeet de problematiek des levens. Hij vordert hierin niet, want hij is er waarlijk „helemaal uit”, als hij in het spel is. Als het spel is afgelopen, stort de wereld van het spel plotseling ineen en herneemt het ernstige leven zijn rechten. De wereld van het spel is niet de „echte” wereld. De levenslust is alleen leefbaar, als zij bij tijd en wijle wordt vervangen door — niet vermengd met — de ernst van het spel. De totale menselijke ernst is levensernst plus spelernst. Onze totale wereld is de werkelijke wereld plus de fictieve van het spel”.

Bovendien verschaft het spel aan de speler, die zijn spel goed en vol overgave speelt, een diepe spel-vreugde, een genot als het ware tengevolge van het gebruik en de beheersing van de lichamelijke krachten, dat vergeleken zou kunnen worden met datgene, wat een kunstenaar voelt wanneer hij zijn instrument bespeelt.

Juist in deze tijd zijn er tal van oorzaken aan te wijzen, die enerzijds aantonen dat sport veel minder dan vroeger gemist kan worden, ja voor zeer velen zelfs onmisbaar is in hun leven, en anderzijds een verklaring geven van het feit dat de sport vergeleken met bijv. 50 jaar geleden zo'n geweldige vlucht genomen heeft. Wij willen hier slechts wijzen op de mechanisatie in het moderne arbeidsproces, waarin het veel moeilijker is dan vroeger voor de persoonlijkheid om zich zonder verlies te handhaven, en waardoor veel arbeidsvreugde verloren is gegaan, op de urbanisatie, waardoor steeds grotere aantallen mensen in de steden worden „samengepakt”, zonder dat de mogelijkheden tot spel-activiteit gelijke tred hiermee houden. Van de andere kant is ook een gevolg van de mechanisatie en de efficiency in het arbeidsproces de winst aan vrije tijd, terwijl juist in onze tijd sterk de nadruk erop wordt gelegd dat sociale voordelen benut moeten kunnen worden door de hele gemeenschap. Bij de oplossing van deze vrije-tijds problemen speelt de sport met name een grote rol tengevolge van de ontspanning in bovengenoemde zin, die zij haar beoefenaren biedt.

Wij hebben de sport het spel genoemd op het terrein der menselijke beweging. Dit tweede element van de sport verrijkt de betekenis ervan in aanzienlijke mate. Het is namelijk voor de hand liggend dat een juiste sportbeoefening in de eerste plaats de fysieke gezondheid bevordert. Immers het gehele menselijke bewegingsapparaat, inclusief hart en longen, moet arbeid verrichten. Dit volgt ook al direct uit het feit, dat elk levend organisme, elke levende cel voortdurend arbeid moet verrichten om zichzelf in stand te kunnen houden, op straffe van afsterving¹⁷). Een juiste lichaamshouding, versterking van de spieren en andere organen zullen het resultaat zijn. Maar ook de psychische gezondheid zal er wel bij varen. De moderne psychosomatische wetenschap toont de nauwe wisselwerking aan tussen lichaam en geest en wijst erop dat o.a. sportbeoefening in staat is bepaalde psychische conflicten te voorkomen of teniet te doen doordat zij aan haar beoefenaar de gelegenheid biedt zijn menselijke motoriek „uit te leven¹⁸)”. Het bewegings-element verschaft de sportbeoefenaar dus als het ware door en in de beweging een fysieke vorming en een psychische ontspanning.

Samenvattend zou men de sport dus kunnen definiëren als de lichaamsbeweging, die spelend uitgevoerd wordt en die via vorming en ontspanning in ruime zin leidt tot versterking van de menselijke persoon.

Sport en lichamelijke opvoeding

Wij willen thans teruggaan tot de lichamelijke opvoeding, die zoveel gemeen heeft met de sport. In beide vindt men immers spel, beweging, vorming, ontspanning. Sportbeoefening veronderstelt eigenlijk al een goede o.a. lichamelijke vorming. Over sport spreken is dus onmogelijk zonder daarbij de lichamelijke opvoeding te betrekken. Wij menen dat wij na het voorgaande, waarvan het principiële evenzeer geldt voor de lichamelijke opvoeding, hierover kort kunnen zijn. Juist het nauwe verband tussen ziel en lichaam maakt de theoretische onderscheiding tussen lichamelijke en intellectuele opvoeding tot een feitelijk onjuiste constructie. Lichamelijke opvoeding heeft niet in de eerste plaats tot doel ervoor te zorgen dat het kind lenig is, een betere houding heeft, of minder voetgebreken, evenmin als de intellectuele opvoeding in de eerste plaats gericht mag zijn op het aankweken van kennis. Persoonlijkheidsvorming moet het doel zijn van elke opvoeding, dus ook van de lichamelijke opvoeding. De moderne psychologie en psychosomatie tonen aan dat het lichamelijke grote invloed kan hebben op de persoonlijkheid. Het lichamelijke aanwenden voor de vorming van een harmonische persoonlijkheid, „die zich vrij en ongedwongen kan uiten door een juiste houding en beweging,

die tevens in staat is tot een zekere prestatie, maar die daarnaast de lust tot bewegen heeft behouden of herkrege¹⁹⁾” zal dus het doel moeten zijn. En gezien de band, die er bestaat tusschen sport en lichamelijke opvoeding, kan men de lichamelijke opvoeding definiëren als dat deel van de opvoeding, dat de jonge mens behulpzaam is bij het groeien naar een harmonische persoonlijkheid als ziel/lichaam eenheid, en dat hem daardoor o.a. gereedgemaakt voor beleving van de sport in bovengenoemde zin.

Wij hebben gezien wat de werkelijke betekenis is van de sport en de lichamelijke opvoeding, en welke geweldige mogelijkheden tot verrijking van ziel en lichaam erin verscholen liggen. Wij zullen ons dan moeten afvragen of en zo ja, welke taak hier te vervullen is.

De sport in het individuele en openbare leven

Wij worden er niet over in het onzekere gelaten :

„Wanneer men nauwgezet de zedelijke en godsdienstige inhoud van de sport eerbiedigt, is deze geroepen om zich in het leven van de mens als een element van evenwicht, harmonie en vervolmaking en als een waardevolle hulp bij het volbrengen van de andere plichten in te schakelen. Hebt daarom vreugde aan de juiste beoefening van de gymnastiek en de sport. *Brengt ook hun weldadige invloed temidden van het volk*, opdat de fysieke en psychische gezondheid steeds meer moge bloeien en de lichamen zich in de dienst van de geest mogen versterken¹⁾”. „Wij bedoelen dat gij²⁰⁾ U erop moet toeleggen, dat de sport *zowel in het individuele als in het publieke leven* de plaats inneemt, die haar toekomt en dat zij binnen de grenzen blijft, die worden afgebakend door de waardigheid van de mens, door diens hogere verplichtingen en door het algemeen welzijn⁷⁾”. „Er zou nog veel gezegd kunnen worden over andere, zeer belangrijke terreinen van het openbare leven. Wij vermelden het onderwijs en speciaal de voltooiing van onze universiteit, de opvoeding, de jeugdbeweging en de sport, niet alleen om haar eigen belangrijkheid, maar ook om degenen, die verantwoording daarvoor dragen te herinneren aan hun taak de jeugd in te leiden in het openbare en sociale leven, zoals wij het boven hebben beschreven²¹⁾”.

Paus en Bisschoppen maken ons dus duidelijk dat de lichamelijke opvoeding en de sport kennelijk geen hobby moeten zijn voor enkele speciale liefhebbers, maar dat beide een belangrijke plaats kunnen en moeten innemen zowel in het individuele als in het openbare leven. Nu kennen wij in Nederland de Nederlandse Katholieke Sportbond, die de centrale is van alle sportverenigingen, die rechtens het praedicaat R.K. voeren, en wiens doel bestaat in het bevorderen van de lichamelijke opvoeding en de sport in het algemeen en het bevorderen van de godsdienstig-zedelijke waarden in de sportbeoefening en het geven van leiding aan de Katholieke Sportbeweging in Nederland in het bijzonder. De N.K.S. zal dus ongetwijfeld een deel van de taak, zoals die omschreven werd door de kerkelijke Gezagsdragers, voor zijn rekening nemen. Maar op het staatkundige

terrein met zijn eigen specifieke organen en partijen blijft een taak open.

De verhouding tot de overheid

Nagegaan moet dus worden hoe de situatie t.a.v. de lichamelijke opvoeding en de sport op het politieke vlak feitelijk ligt, en of uit deze feitelijkheid bepaalde conclusies getrokken kunnen worden.

Allereerst kan de vraag gesteld worden welke de verhouding is tussen overheid enerzijds en sport en lichamelijke opvoeding anderzijds. Men mag er van uitgaan dat de staat volgens de Katholieke opvatting over maatschappijleer en opvoeding een geheel eigen, positieve en duidelijk te omlijnen taak heeft bij opvoeding en onderwijs²²⁾ en dat het tot de taak van de overheid behoort om, wat de sport betreft, deze te steunen en te stimuleren, zonder zich er zelf — met uitzondering van het leger — rechtstreeks mee bezig te houden. De lichamelijke opvoeding daarentegen valt als onderdeel van het onderwijs wel rechtstreeks onder de overheidszorg.

Landelijk heeft de overheid op verschillende manieren bemoeienis met de lichamelijke opvoeding en de sport :

- a. Het onderwijs. De gymnastiek of lichamelijke oefening behoort tot de verplichte vakken der onderscheiden schooltypes.
- b. Het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft thans een zelfstandige afdeling lichamelijke opvoeding en sport. Tot de taak van deze afdeling behoort o.m. het verlenen van financiële hulp aan landelijke sportorganisaties en het bevorderen van de organisatie van cursussen voor sportleiders. Zij heeft het initiatief genomen tot de oprichting van het Centraal Instituut voor Opleiding van Sportleiders te Overveen, waarover zij ook het beheer voert. Verder is deze afdeling ook belast met de organisatie en het toezicht op de lichamelijke oefening van het personeel van verschillende overheidsdiensten, terwijl zij ook adviezen geeft inzake bouw, aanleg en inrichting van terreinen, sportparken e.d., en het inrichten van Bureaux voor Medische Sportkeuring stimuleert. Tenslotte kan vermeld worden dat de afdeling tracht zoveel mogelijk de lichamelijke ontwikkeling in de jeugdorganisaties te bevorderen o.a. door adviezen en hulp inzake organisatorische, technische en didactische aangelegenheden.
- c. Het leger. De sport en lichamelijke oefeningen vormen een wezenlijk onderdeel van de militaire opleiding.

Regionaal kan geen algemene lijn getrokken worden. Er bestaan hier teveel verschillen. In de meeste gevallen bevindt zich de bemoeienis met de sport nog in statu nascendi.

Plaatselijk ligt de overheidsactiviteit, hoewel uit de aard der zaak bij elke gemeente verschillend, toch wel geheel anders dan

bij de provincie. In vele gemeenten — in de grotere gemeenten meer dan in de kleinere — bestaat een orgaan, soms in de vorm van een stichting, waarin door de plaatselijke overheid samengewerkt wordt met het particulier initiatief op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de sport²³). Het hierin gevoerde overleg strekt zich o.a. uit over de beschikbaarstelling van gemeentelijke objecten, het onderhoud, het beheer en ook vaak de aanleg daarvan. Daarnaast zijn er nog een aantal gemeenten, waar de sportstichting c.q. het sportoverlegorgaan bemoeienis heeft met medische sportkeuring, sportmanifestaties, sportuitwisseling, schoolsport e.d.

Gegeven deze feitelijke situatie zullen degenen, die lichamelijke opvoeding overbodig vinden en de sport een vorm van vrije tijdsbesteding, waarmee de overheid als zodanig niets te maken heeft, stellen dat er op dit ogenblik in Nederland nog veel te veel door de overheid gedaan wordt. Maar ook degenen, die op het standpunt staan, zoals hierboven beschreven, dat de sport en de lichamelijke opvoeding belangrijk en onmisbaar zijn, en op hun eigen manier zullen moeten meehelpen om „alles te hernieuwen in Christus”, ook zij zullen zich telkens moeten afvragen of de overheid haar taak goed volbrengt: blijft zij niet in gebreke, gaat zij niet te ver?

Wanneer men dan de huidige situatie beziet²⁴), dan moet vastgesteld worden dat de landelijke overheid tekort geschoten is in haar taak op dit terrein.

Bij het gewoon Lager Onderwijs is de norm volgens de lesrooster 1½ uur per week per klas lichamelijke oefening. Aan bijna alle lagere scholen wordt het leervak ook werkelijk onderwezen, maar slechts 56% der lagere scholen²⁵) gebruikte een voor lichamelijke oefeningen ingericht lokaal. Bovendien wordt in veel gevallen lichamelijke oefening onderwezen door de „gewone” klasse-onderwijzer bij gebrek aan voldoende vakleerkrachten. Merkwaardig is hierbij dat de openbare lagere school wat dit laatste betreft een voorsprong heeft op de bijzondere school. In 1948 kon slechts 24,1% van alle klassen in Nederland gebruik maken van speel- en sportterreinen. Men kan dus vaststellen dat de gemiddelde werkelijke tijd, die per week bij het gewoon lager onderwijs aan lichamelijke oefening wordt besteed aanmerkelijk lager ligt dan de genoemde 1½ uur. Want in de gevallen dat er geen eigen gymnastieklokaal aanwezig is, zullen vele lessen uitvallen tengevolge van de weersomstandigheden. Wanneer men dan nog stelt dat de lichamelijke vorming als onderdeel van de totale vorming slechts dan tot haar recht kan komen — en dat is toch noodzakelijk — indien zij volkomen geïntegreerd wordt in het onderwijs van elke dag, dan zal het doel niet mogen zijn enkele uren per week meer, maar dagelijkse lichamelijke opvoeding. Deze gegevens spreken voor zichzelf, ook de minister van Onderwijs, Kunsten en

Wetenschappen erkent dit in zijn Memorie van Toelichting op de Begroting van O., K. en W. over 1955 :

„Helaas moet op dit gebied in Nederland een achterstand worden geconstateerd. Het ligt daarom in het voornemen van ondergetekende met alle hem ten dienste staande middelen deze lichamelijke vorming, in het bijzonder van de jeugd, te steunen. Uiteraard zal dit allereerst dienen te geschieden binnen het schoolverband o.m. door de versnelde bouw van gymnastieklokalen. Tengevolge van de bestaande achterstand zowel aan personele als aan materiële voorzieningen zullen de tekortkomingen, die aan deze vorming binnen schoolverband nog kleven, slechts geleidelijk kunnen worden opgeheven”.

Men kan zich afvragen hoe de praktijk hiervan zal zijn. Immers enerzijds wordt bij de zgn. onderwijsvernieuwing weinig gehoord, dat erop zou wijzen dat de lichamelijke vorming als essentieel onderdeel van de totale vorming erkend en een daaraan evenredige plaats bij het onderwijs toebedeeld wordt, anderzijds is het toch niet wel mogelijk om in versneld tempo gymnastieklokalen te bouwen, als men „in zijn achterhoofd” niet een plan heeft waarin op verantwoorde wijze de plaats van de lichamelijke opvoeding staat aangegeven. Gymnastieklokalen bouwen voor 1½ uur per week gymnastiek is nog heel iets anders dan een bouw-programma voor een dagelijkse lichamelijke vorming. Hier ligt het gevaar dat men zich vastlegt aan een bestaande — onjuiste — toestand. Dit gevaar is niet zo irreëel als men misschien wel geneigd is te denken. Op de sportconferentie van de Partij van de Arbeid in 1953 werd het bouwen van één gymnastieklokaal voor drie lagere scholen gezamenlijk bepleit, omdat het on-economisch zou zijn bij iedere zes-klassige school een oefenlokaal te bouwen, want in dat geval zou de zaal toch slechts een paar uur per dag in gebruik zijn !

Wordt hier niet een van de belangrijkste politieke problemen, de sport betreffende, aangeraakt ? Het ontbreken van een plan op lange termijn waardoor de politieke partijen thans niet verder komen dan incidentele wensen en critiek, die vaak de kern niet raakt.

Degenen, die nog hopen dat de toestand bij het G.L.O. uitzonderlijk is, zullen teleurgesteld worden, wanneer zij de cijfers in zich opnemen betreffende het Uitgebreid Lager Onderwijs en het Nijverheidsonderwijs. Bij het U.L.O. werd in 1952 op 96% der scholen onderwijs in lichamelijke oefening gegeven, waarbij de norm op de lesrooster 2 uur per week per klas was ; 86% van het U.L.O. beschikte over een eigen gymnastieklokaal. Iets minder ongunstig dus dan bij het G.L.O. Bij het Buitengewoon Lager Onderwijs waren deze percentages resp. 97% en 79%. Bij het Nijverheidsonderwijs is de toestand zonder meer slecht. Aan 33% van de Lagere technische dagscholen werd helemaal geen onderwijs in lichamelijke oefeningen gegeven,

bij het Middelbaar Nijverheidsonderwijs, het Kunstnijverheids-
onderwijs en de Nijverheidsscholen voor Meisjes waren deze
percentages resp. 50%, 96% en 21%. Ook hier bij de scholen,
die lichamelijke oefening op de lesrooster hadden staan een
groot gebrek aan leslokalen.

Bij het Middelbaar Onderwijs en het Voorbereidend Hoger
Onderwijs wordt gemiddeld $2\frac{1}{2}$ uur per week op de lesrooster
uitgetrokken voor gymnastiek en sport. Aangezien hier juist
de sport meer tijd gaat vragen, en de gymnastiek geen eind-
examenvak is (met alle gevolgen van dien) zal de grote achter-
stand die ontstaan is bij het doorlopen van de lagere school,
hiermee niet ingehaald kunnen worden. In het buitenland
— dit ter vergelijking²⁶⁾ — met name in de Nato-landen liggen
de gemiddelden over het algemeen hoger zowel bij het lager
als bij het middelbaar onderwijs.

Het tweede verband, dat aangeduid was tussen landelijke
overheid en sport, was de afdeling Lichamelijke Opvoeding en
Sport van het Ministerie van O., K. en W. Waar tot de doel-
stelling van de afdeling behoort het subsidiëren, stimuleren en
coördineren van de lichamelijke opvoeding en de sport, kan
met belangstelling de uitwerking in de praktijk tegemoet gezien
worden van de Ministeriële woorden in de Memorie van Toe-
lichting op de jongste onderwijsbegroting, waarin betoogd wordt
dat het noodzakelijk is dat alle middelen worden aangegrepen
om de lichamelijke opvoeding ook buiten schoolverband te
bevorderen en in goede banen te leiden.

„Voor een dergelijke bevordering — door enige steun van
overheidswege — bestaat naar de mening van de ondergetekende ook
uit andere overwegingen aanleiding, hetgeen duidelijk wordt, wanneer
men nagaat welke betekenis de grote landelijke sportorganisaties voor
het gehele werk der vorming buiten schoolverband hebben. Deze
betekenis kan mede worden gemeten aan de totale ledenaantallen.
Per 1 Januari 1953 maakten ruim 1.000.000 personen deel uit van
de georganiseerde sportbeweging, waarvan circa 345.000 beneden de
± zestienjarige leeftijd. Gelet op de sterke zuigkracht welke door
de sport op de jeugd wordt uitgeoefend, heeft de sportbeweging
ongetwijfeld grote betekenis bij de oplossing van het massajeugd-
vraagstuk. Het is de overtuiging van de ondergetekende, dat deze
betekenis nog aanzienlijk zal stijgen, indien de betrokken organisaties
over voldoende hulpmiddelen kunnen beschikken”.

Hiervoor is op de begroting / 250.000 uitgetrokken, die zullen
moeten dienen voor „de versterking van de paedagogische,
hygiënische en recreatieve waarden, welke in de sportbeoefening
besloten liggen”. En deze gelden zullen ten goede komen aan
„een aantal overkoepelende en landelijke organisaties”. Enkele
vraagtekens kunnen hierbij toch niet achterwege blijven.
Allereerst kan men zich afvragen of deze „enige steun van
overheidswege” wel voldoende is. Wanneer men bijvoorbeeld
bedenkt dat er bijna 200.000 in katholiek verband georganiseerde

sportbeoefenaren zijn en dat de overkoepelende organisatie hiervan, de N.K.S., tot heden wegens gebrek aan middelen niet met vrijgestelden kan werken, wat een uitzonderingspositie is in Nederland vergeleken met soortgelijke organisaties, dan zal afgewacht moeten worden of het uitgetrokken bedrag voldoende is. Een tweede vraag betreft „een aantal overkoepelende en landelijke organisaties”. Wie zal wel, wie zal niet voor subsidie in aanmerking komen? Op de sportconferentie van de Partij van de Arbeid 1954, waar o.a. gepleit werd voor morele en materiële steun van de overheid aan de sport, was één van de stellingen dat de overheid diende te overwegen of subsidie aan juniorafdelingen van sportorganisaties, die $\pm$ 300.000 leden omvatten, nog langer achterwege mocht blijven. Ook dit punt dwingt weer tot het innemen van een eigen standpunt, dat in de meeste gevallen niet geformuleerd kan worden dan na studie en overleg. Hoe wordt bijvoorbeeld gedacht over een — thans zeer actuele — andere stelling van genoemde conferentie: „De overheid ondersteune en bevordere de amateuristische sportbeoefening. Het ligt niet op de weg van de overheid om de beroepssport te stimuleren”?

Naast de subsidie-taak van de overheid is er nog een punt dat onze bijzondere aandacht wel waard is. De afdeling Lichamelijke Opvoeding en Sport van O., K. en W. nam o.a. het initiatief tot oprichting — en voert thans het beheer — van het Centraal Instituut voor Opleiding van Sportleiders te Overveen. Het merkwaardige feit doet zich voor dat de Katholieke Sportorganisatie niet kan beschikken over een eigen Katholieke Sportschool, welke juist gezien de levensbeschouwelijke basis van de sport en de grote vormingswaarde ervan, onmisbaar is. Gebrek aan middelen hebben realisering daarvan onmogelijk gemaakt. Als praktisch politiek desideratum mag dus wel in de eerste plaats gesteld worden de oprichting van een dergelijk instituut op dezelfde subsidiebasis als genoemde Rijkssportschool in Overveen³⁰).

Als derde raakpunt van landelijke overheid met de sport werd het leger genoemd. Hier zien we als het ware de „ene overheid” i.c. het Ministerie van Oorlog constateren dat de „andere overheid” n.l. het Ministerie van O., K. en W., tekortgeschoten is, want de legerleiding ziet zich voor de opgave geplaatst om een achterstand in lichamelijk opzicht gedurende de diensttijd op te vangen en weg te werken. Een vergelijking met andere landen, bijv. Zweden, de Verenigde Staten, Zwitserland, toont aan dat in die landen de situatie in de periode voorafgaand aan de dienstplichtige leeftijd in dit opzicht veel gunstiger is, met het gevolg dat in de militaire opleiding zelf veel tijd, veel specialisten en geld uitgespaard kunnen worden. Indirect zou men dus hieruit ook een argument kunnen putten voor een harmonische lichamelijke vorming vanaf het begin

der schooljaren. Momenteel besteedt de Nederlandse recruit gedurende de eerste twee maanden van zijn diensttijd ongeveer 6 uur per week aan lichamelijke vorming. In de 3e en 4de maand wordt dit gemiddeld 4 uur per week en dit blijft ook zo wanneer hij daarna „afgevoeld” is naar de parate troepen.

Het blijkt dus dat de landelijke overheid op verschillende manieren in contact komt met sport en lichamelijke opvoeding, met het gevolg dat ook in het parlement een eigen standpunt in deze materie noodzakelijk is. Tot uiting is dat nog onlangs gekomen bij de behandeling van het wetsontwerp tot instelling van een Raad voor de jeugdvorming. In de Memorie van Antwoord was er al op gewezen, dat het vreemd aandeed, dat de sportorganisaties — die toch een omvangrijk stuk „jeugdwerk” verrichten — bijna niet betrokken waren geworden in het overleg aangaande dit wetsontwerp.

Minister Cals heeft later dan ook uiteengezet dat het in de bedoeling ligt vertegenwoordigers van de daarvoor in aanmerking komende organisaties zitting te laten nemen in de Raad. Hierbij zou men zich kunnen afvragen in hoeverre de verwezenlijking van een gedachte, die enkele jaren geleden al eens geuit is²⁷⁾ wenselijk en mogelijk is, namelijk de instelling van een Raad voor Lichamelijke vorming, waarin vertegenwoordigers van alle op dit terrein werkzame organisaties, zoals van het onderwijs, de jeugdbeweging, de sport, het gezin, zitting zouden hebben.

Bij het provinciaal bestuur vallen een toenemende belangstelling en activiteit ten opzichte van de sport waar te nemen. In de meeste provincies is men echter nog niet toe aan subsidiëring. Dit laatste en bovendien een „planning”, die positief tracht het aanleggen van sport- en speelvelden in diverse streekplannen te bevorderen dient meer en meer verwerkelijkt te worden.

Wat tenslotte de gemeentelijke bemoeiingen met de sport betreft, er werd al op gewezen dat deze tegenwoordig vaak zeer uitgebreid zijn. Soms is men zelfs wel eens geneigd zich af te vragen of de gemeentelijke overheid hier niet taken verricht, die eigenlijk tot het werkterrein behoren van de particuliere organisaties. Men denke bijvoorbeeld aan de scholing van juniorenleiders, die o.a. in Rotterdam en Den Haag door de Rotterdamse en Haagse stichting voor de Lichamelijke Opvoeding worden georganiseerd. Het beoordelen van taak en bevoegdheden van de zgn. gemeentelijke sportraden of stichtingen is een van de eerste kwesties, die voor Katholieke gemeenteraadsleden van groot belang is. Indien de sportraad zich in feite ontwikkelt tot een instrument van de gemeentelijke overheid, waarin de sportorganisaties slechts een adviserende functie hebben, dan zullen zich wat de bevoegdheid betreft, onaanvaardbare situaties kunnen voordoen, wanneer die sportraad besluiten kan

nemen met meerderheid van stemmen en een principieel veto niet mogelijk is. En de vaststelling van de onderwerpen, die tot de competentie van het gemeentelijk sportorgaan zullen behoren, is eveneens een aangelegenheid, waarbij het levensbeschouwelijk uitgangspunt van de sport duidelijk naar voren komt. Dat tot de competentie behoren de aanleg, het onderhoud, het beheer en/of exploitatie van gemeentelijke sport- en speelvelden en van gymnastieklokalen zal wel niemand betwisten. Met de stimulering en organisatie van medische sportkeuring zullen de meesten ook nog wel meegaan, al zal misschien enig bezwaar bij deze of gene rijzen. Maar welk oordeel moet gegeven worden over bijvoorbeeld: de schoolsport, verhoging van het organisatorische en paedagogische peil der sportbeoefening, begrip kweken voor de plaats van de sport in onze samenleving en voor de betekenis, die deze sport kan hebben voor de lichamelijke en zedelijke vorming van de jonge mens? Ook al stelt²³⁾ men, dat de gemeentelijke stichting of raad deze taken slechts moet zien als een aanvulling van het werk der sportbonden, dan blijft dit toch nog een moeilijke kwestie, waaraan meer vastzit dan een simpel ja of neen. En men kan zich ook afvragen of het hanteren van de sport als factor van betekenis in de plaatselijke gemeenschap, de stimulering van sport- en spelbeoefening, wel zozeer specifieke taken van een gemeentelijk orgaan dan wel meer van de particuliere organisaties zijn. Juist door de toenemende activiteit der gemeenten op dit terrein — hetgeen op zich zeer toe te juichen valt, gezien de vroegere situatie — zullen gemeenteraadsleden zich ook in toenemende mate voor allerlei problemen geplaagd zien de sport en de lichamelijke opvoeding betreffende. Het is dan ook geenszins verwonderlijk dat bijvoorbeeld de V.V.D.²⁸⁾ eind 1953 een adviescommissie voor sportvraagstukken in het leven riep, met de bedoeling dat raads- en statenleden van de V.V.D., zich bij de uitoefening van hun functie om advies tot deze commissie kunnen wenden. De grotere problematiek, o.a. als gevolg van de toenemende betekenis en invloed van de sport in onze hedendaagse samenleving, tekent zich af op het gehele overheids-terrein van Rijk, Provincie en Gemeente.

De steun van de politici onmisbaar

Dat hierbij de steun van de politici, en dus van de politieke partij onmisbaar is, volgt niet alleen uit enkele concrete moeilijkheden of feitelijke desiderata. Het is ook de algemene achtergrond van het sportverschijnsel, die dit wenselijk en noodzakelijk maakt.

Tot nog toe zijn de gevaren, die aan de huidige sport ongetwijfeld vastzitten, in deze beschouwing niet aan de orde gekomen. Dit is welbewust gebeurd, niet omdat in een idealistisch beeld de werkelijkheid niet meer wordt gezien, maar omdat

het een eerste vereiste is de begrippen zuiver te stellen. Inderdaad zijn er in de tegenwoordige sport tendenties aan te wijzen die een gevaar zijn voor de werkelijke waarde en de juiste betekenis van de sport. Iedereen, die interesse heeft voor de sport, ziet het om zich heen. Het economische gaat dikwijls een steeds grotere rol spelen. De prestatie lijkt vaak het enige doel te zijn. Staaltjes van sportverruwing kan men elke week in de krant lezen. Toch is dit alles eigenlijk vrij normaal, want elk maatschappelijk verschijnsel vertoont tenslotte positieve en negatieve kanten. Juist nu de sport zo'n geweldige vlucht neemt — 1.000.000 georganiseerde sportbeoefenaren in 1953 tegenover 25.000 in 1900²⁵) onder alle lagen van de bevolking, terwijl bovendien nog eens tienduizenden ongeorganiseerd op een of andere wijze sport beoefenen — zal het zaak zijn dat de positieve kanten naar voren gebracht en versterkt worden en de negatieve bestreden. Voor de Katholiek heeft dit nog een speciale betekenis, omdat de katholieke levensbeschouwing de waarde en betekenis van de sport in het individuele en openbare leven als het ware heiligt niet alleen, maar ook de conditio sine qua non is voor sportbevordering en sportbeleving. De Katholiek wil zeer specifieke doeleinden met de sport bereiken. Doeleinden, die hem zelf meestal alleen aanspreken, en waarvan hij de realisering ook zelf alleen kan nastreven. Men kan hierbij denken aan het onderwijs, waarvoor een schoolstrijd nodig was om de katholieke opvatting veilig te stellen. Evenzo zal het gehele Nederlandse Katholieke volk de taak moeten zien die in de sport opgesloten ligt. Er zal voor gewaakt moeten worden, dat ook in de sport de ontwikkeling niet zonder dat volksdeel bepaald wordt. Want altijd zijn er stromingen, die een ander ideaal dan het onze nastreven. Wij denken bijv. aan de conclusie van het Internationale Arbeiderssport-Congres te Gent in 1953²⁹). Dat de eigen Katholieke Partij hier een taak heeft, lijkt evident, nu men in de praktijk stuit op het belang en de noodzaak van een op studie en planning gebaseerd eigen standpunt in de vertegenwoordigende lichamen van Rijk, Provincie en Gemeente.

In dit artikel konden uiteraard slechts enkele wezenlijke en politieke aspecten van de sport en de lichamelijke opvoeding belicht worden. Andere, ook zeer belangrijke, kwamen niet ter sprake. De bedoeling ervan was dan ook slechts om dit terrein te verkennen, en te proberen aan te geven welke mogelijkheden hier misschien nog benut kunnen worden. Voor het overige sluiten wij ons bij het volgende¹⁰) aan: „maar wij bezitten in de sport enorme mogelijkheden om een bijdrage te leveren tot levensvreugde, gezondheid en opvoeding van de jeugd, tot de schepping van een gemeenschap, ook over de huidige grenzen heen. Wat we ervan maken, zal afhangen van de geest van ieder onzer en van de kwaliteit van hen, die leiding geven”.

VERWIJZINGEN.

- ¹⁾ Paus Pius XII : Toespraak tot de deelnemers aan het Italiaanse wetenschappelijk congres voor sport en lichamelijke opvoeding op 8-11-1952 ; Kath. Archief jrg. 7 no. 50.
- ²⁾ Dr J. H. E. J. Hoogveld : Inleiding tot leven en leer van St. Thomas van Aquino ; Nijmegen 1939.
- ³⁾ St. Thomas : de Anima, 15m ; cfr. 4.
- ⁴⁾ Jean Mouroux : Waarde van het lichaam ; Sheed & Ward Antwerpen.
- ⁵⁾ J. van Hulsen S.J. : De christelijke waardering voor het lichaam ; Sport-Parade 1952, nr. 8.
- Dr K. Wildt : De Katholieke sport-opvatting ; inleiding Internationaal Sportweekend. Imstenrade 24 en 25 Mei 1952.
- ⁶⁾ Dr H. Fortmann : De plaats van het lichamelijke in de christelijke levensbeschouwing ; Inleiding N.K.S.-weekend Vught 20-6-1953.
- ⁷⁾ Paus Pius XII : Toespraak tot de sportjournalisten op 10-11-1951. Kath. Archief jrg. 7 no. 5.
- ⁸⁾ De Paus veroordeelt hier die vormen van gymnastiek en sport, die de gevaren, die in het lichaam verscholen liggen, niet bedwingen, maar door brute kracht of zinnenprikkeling oproepen. Met name noemt Hij een zeker nudisme bij de sport en de gymnastiek, bij de rhythmische oefeningen en de dans noch noodzakelijk noch gepast.
- ⁹⁾ Brief van het Hoogwaardig Episcopaat van 15-12-1947 aan de Geestelijke Adviseurs en Besturen van de R.K. Sportverenigingen in Nederland.
- ¹⁰⁾ Vergelijk ook C. Graamans : „Sport in onze tijd” in „De tijd, waarin wij leven”, 1952, II.
- ¹¹⁾ Voor een enigszins afwijkende definiëring van het wezen van de sport, zie men o.a. H. Goris : Sport, een nieuwe sport-periode, haar betekenis en organisatie ; Tilburg 1950. Nico G. Vlot : Echt en on-echt in spel en sport.
- ¹²⁾ J. C. van Asch : Gymnastiek, gezien vanuit een christelijke beschouwing omtrent de mens. Uitgave van het Nederlandsch Christelijk Gymnastiek Verbond.
- ¹³⁾ J. Huizinga : Homo Ludens ; 1940, H. S. Tjeenk Willink & Zoon N.V. Haarlem. pag. 12 e.v.
- ¹⁴⁾ Maatschappelijke Verwildering der Jeugd. Rapport betreffende het onderzoek naar de geestesgesteldheid van de massajeugd, in opdracht van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen samengesteld. Staatsdrukkerij- en Uitgeverij Bedrijf, 's-Gravenhage 1952.
- ¹⁵⁾ Hiervoor kan o.a. verwezen worden naar het artikel van Gerh. Jansen pr. „Jeugd en Sport” in Dux jrg. 19 no. 9. Sept. 1952.
- ¹⁶⁾ Dr M. van Waesberghe S.J. „Spelernst en Levensernst” in Richting jrg. 6 nr. 7.
- ¹⁷⁾ Prof. Dr Jongbloed : „Doel, weg en middelen van de lichamelijke opvoeding, de sport en de vrije jeugdvorming” pag. 30.
- ¹⁸⁾ Dr J. Groen : „De betekenis van biologische en sociale factoren voor het ontstaan der psycho-somatische ziektebeelden” 1953. Scheltema & Holkema N.V. Amsterdam.
- ¹⁹⁾ J. C. van Asch : „De lichamelijke opvoeding als vormingsmiddel” D. van Sijs en Zonen, Rotterdam 1948.
- ²⁰⁾ De Paus richt zich hier direct tot de sportjournalisten, maar ongetwijfeld is hetgeen hier geciteerd wordt algemeen bedoeld.
- ²¹⁾ Bisschoppelijk Mandement 1954 : „De Katholiek in het openbare leven van deze tijd”, pag. 36.
- ²²⁾ Voor een meer uitvoerige uiteenzetting over de taak van de staat en de toepassing van het subsidiariteitsbeginsel in deze materie verwijzen wij naar het artikel van Mr M. L. G. M. Custers over „Het Katholieke jeugdwerk vandaag” in Dux jrg. 19 nr. 9, waarvan de principiële begripsomlijning vrijwel analoog zal gelden voor de sport.

- 23) Voor een uitvoerige beschouwing van de huidige verhouding tussen de gemeente en de lichamelijke opvoeding en de sport wordt verwezen naar nr. 12 van de zgn. Blauwe Reeks van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, waaraan deze gegevens ontleend zijn.
- 24) Hoewel het gebruikte cijfermateriaal betrekking heeft op 1952 menen wij de conclusies daaruit ook voor dit ogenblik te mogen laten gelden, omdat er sindsdien geen wezenlijke verandering in de situatie is gekomen. Ter illustratie hiervan kan bijv. nog dienen dat in 1948 bij het lager onderwijs 41% der scholen het zonder een gymnastieklokaal moesten stellen, in 1952 was dit percentage opgelopen tot 56%.
- 25) Volgens gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek: Onderwijs in lichaamsoefeningen bij het lager onderwijs en voortgezet onderwijs 1951/1952.
- 26) Wij tekenen hierbij aan, dat een echte vergelijking eigenlijk onmogelijk is, omdat in elk land de situatie op lichamelijk gebied anders ligt. In Zweden bijv. bestaan bepaalde sportieve spelen (terreinverkenning, cross-country) onder de jeugd, die in Nederland niet voorkomen en waardoor de lichamelijke vorming wel of niet beïnvloed wordt, onafhankelijk van de school.
- 27) Dr G. van der Leeuw in : „Nationale Cultuurtaak” 1947, pag. 53.
- 28) Het is wellicht interessant in dit verband te vermelden dat de Partij van de Arbeid, die elk jaar een officiële sportconferentie organiseert, binnen afzienbare tijd via haar sportcommissie van de Wiardi Beckman Stichting een rapport zal publiceren, waarin diverse aspecten van de sport nader belicht worden, zoals : de betekenis van de sport in de huidige maatschappij, het doel van de sport, en de verhouding tussen overheid en sport.
- 29) „Het moet het doel der arbeiderssportbeweging zijn, de deelneming van alle werkende mensen aan de sport mogelijk te maken, te organiseren en te bevorderen. Daardoor helpt ze mee de geestelijke, lichamelijke en psychische voorwaarden te scheppen om het doel van de vrije, democratische, socialistische arbeidersbeweging te bereiken”.
- 30) Hieraan doet o.i. niets af dat half October 1954 het eerste R.K. Instituut voor Sportleiders, n.l. het Rotterdams Opleidings Centrum voor Gymnastiek, Sport en Spel met zijn lessen is gestart. Of men nu streeft naar een centraal Katholiek sportopleidings-instituut, of naar regionale opleidingscentra met een nationale contactraad, subsidiëring is in beide gevallen noodzakelijk en onmisbaar en een practisch politiek desideratum.

De Geestelijke ontwikkeling van Nieuw Guinea

door Dr J. G. STOKMAN

Tengevolge van het zeer lage peil der beschaving in Nieuw Guinea staat de Nederlandse Regering in dit gebied voor een opgave, die ongetwijfeld nog moeilijker is dan de taak, die zij in het voormalige Nederlands Oost-Indië te vervullen heeft gehad. Een nog zeer primitieve bevolking moet tot culturele en geestelijke ontwikkeling, tot economische en staatkundige rijpheid worden gebracht. Dit zal van ons volk grote opofferingen vergen aan tijd en geld en moeite. Wij vertrouwen er op, dat deze opofferingen te zijner tijd op directe of indirecte wijze ook wel weer hun rendement zullen opleveren. Maar toch zijn het geen rendementsoverwegingen, die ons moeten bezielen. Wij hebben ten aanzien van de Papoea's een zending te vervullen: door ons toedoen zullen deze tot nog toe verspreid levende stammen een nieuwe gemeenschap moeten gaan vormen, die op waardige wijze haar plaats in de rij der volkeren kan innemen. Voorwaarde voor de bereiking van dit doel is de handhaving van de Nederlandse souvereiniteit over Nieuw Guinea. Overdracht van dit gebied aan Indonesië zou in feite voor Nieuw Guinea betekenen een voortzetting van de kolonisatie-oude stijl. Inschakeling van andere landen in het beheer van Nieuw Guinea heeft geen zin, zolang Nederland zijn taak goed vervult, en zou bovendien het nadeel oproepen, dat Nieuw Guinea een twistappel wordt voor de omliggende landen. Met de handhaving van de Nederlandse souvereiniteit kan echter de samenwerking met andere landen of met internationale organisaties bij de economische en culturele ontwikkeling van land en volk zeer wel samengaan.

Bij de vervulling van onze taak in Nieuw Guinea is de geestelijke ontwikkeling van de Papoea-bevolking onze eerste en voornaamste opgave. Bij de aanraking immers met de Westerse cultuur zal de Papoea-bevolking haar tot nog toe gevolgde levensgewoonten moeten afleggen en heel veel van haar opvattin-

gen moeten prijsgeven. De oer-samenleving der autochtonen, gekenmerkt door vele immorele praktijken (b.v. koppensnellen), biedt geen basis voor de vorming van een geordende maatschappij, waarin arbeidsverdeling plaats vindt en economische en culturele ontwikkeling hand in hand gaan. De geestelijke grondslag voor deze nieuwe maatschappij moet worden gelegd door het werk van missionarissen en zendelingen, wier christelijke beschavingsarbeid een onmisbare voorwaarde is voor de goede vervulling van onze taak in Nieuw Guinea.

Hierin is dan ook de reden gelegen waarom de Nederlandse Regering het werk van Missie en Zending in hoge mate waardeert en zoveel mogelijk steunt. Bij die steun moet men niet in de eerste plaats denken aan geldelijke bijdragen. De bestaande, overigens zeer bescheiden geldelijke steun in de vorm van enkele salarissen voor Pastors en Zendingen en van reisvergoedingen voor dienstreizen van kerkelijke bedienaren, welke nog stamt uit de Nederlands-Indische tijd, zal eerlang ophouden. Met het oog op een juiste verhouding tussen het Burgerlijk Bestuur en het werk der Kerken is zulks ook gewenst. Van groot belang is het echter, dat het Gouvernement het culturele en sociale werk van Missie en Zending ondersteunt. Om die reden is het beleid er dan ook op gericht het onderwijs aan de autochtone bevolking en de curatieve ziekenzorg voor de Papoea's zoveel mogelijk in handen te geven van Missie en Zending. Voor de autochtone bevolking is een geestelijk gericht onderwijs noodzakelijk teneinde het beschavingsproces der Papoea's in juiste banen te kunnen leiden.

Om enig idee te geven van de toestand ten deze nemen wij hier over de staat van de gesubsidieerde scholen met de daaraan verbonden leerkrachten en het aantal leerlingen op ultimo 1952, zoals deze voorkomt in het Rapport „Toekomstige ontwikkeling van Nieuw Guinea”, 's-Gravenhage 1953, d. I, bl. 182-183.

Behalve deze gesubsidieerde scholen zijn er nog ongeveer 90

	aantal		aantal		aantal	
	scholen:		leerkrachten:		leerlingen:	
	Zending en Missie	Gou- verne- ment	Zending en Missie	Gou- verne- ment	Zending en Missie	Gou- verne- ment
dorpsscholen	520	1	698	1	24.372	37
vervolgsscholen ...	14	—	44	—	1.275	—
alg lag. scholen ...	6	2	34	10	1.060	313
Europ. lag. scholen	3	8	11	24	319	641
mulo-scholen	1	1	2	8	67	111
ambachtsscholen .	2	—	5	—	104	—
onderwijzers-opl. .	4	—	10	—	173	—
	550	12	804	43	27.370	1.102
Totaal	562		847		28.472	

niet-gesubsidieerde dorpsscholen met ongeveer 3.500 leerlingen, een Mulo-school te Sorong en een H.B.S. in Hollandia.

Bij de behandeling der Nieuw Guinea-begrotingen voor 1953 en 1954 in de Tweede Kamer in December 1954 zijn vooral de twee volgende onderwijsproblemen aan de orde gekomen:

- 1) de normen voor de oprichting en subsidiëring van de diverse typen van lagere scholen en Mulo-scholen en
- 2) de erkenning en subsidiëring van een H.B.S. in Hollandia.

Het eerste punt moet worden geregeld in een onderwijsordonnantie, waaraan reeds meerdere jaren is gewerkt. De spoedige totstandkoming van deze ordonnantie is zeer gewenst. De tot nog toe gevolgde gang van zaken is immers niet geheel en al bevredigend. De oprichting en subsidiëring van scholen hangen teveel af van het Gouvernement in Hollandia, dat ook ten aanzien van het onderwijs een politiek van langzaam-aan tracht te volgen. Nog onlangs is een stop afgekondigd op de subsidiëring van dorpsscholen, zolang daaraan geen bevoegde leerkrachten zijn verbonden. Ook nieuwe vervolgscholen zullen niet meer gesubsidieerd worden, tenzij in uitzonderingsgevallen. Het Gouvernement is bevreesd, dat de culturele ontwikkeling op de economische ontwikkeling vooruit zal lopen en dat ten gevolge daarvan de leerlingen van de vervolgscholen geen nuttige werkring zullen kunnen vinden. Indien men echter bedenkt, dat de volksschool en de vervolgschool samen zes leerjaren omvatten, die nog volstrekt niet op het peil staan van onze lagere school, dan is deze langzaam-aan politiek moeilijk te rechtvaardigen. Elementair onderricht zal toch aan alle Papoea-kinderen moeten worden gegeven. In deze geest heeft de Raad voor de Volksopvoeding in Hollandia zich ook reeds uitgesproken.

De Onderwijsordonnantie zal nu regels moeten opstellen voor de oprichting van scholen, en wel objectieve normen, zodat Missie en Zending ook weten waaraan zij toe zijn. De voorwaarden voor de subsidiëring zullen daarbij beperkt moeten worden gehouden om een aanpassing aan de inheemse toestanden en de eisen van de Papoea-samenleving mogelijk te maken. Eveneens zal het gewenst zijn het gebruik van het Nederlands als voertaal op de dorpsscholen en de vervolgscholen algemeen toe te staan. Tot nu toe is het Maleis de voertaal. Dit is echter eveneens een vreemde taal voor de Papoea's, terwijl het Maleis bovendien een dubbel nadeel oplevert. Enerzijds biedt de kennis van het Maleis aan Indonesië een propagandamiddel bij uitstek voor ongewenste acties; en anderzijds geeft het Maleis nog geen of althans geen voldoende toegang tot verdere studies, hetgeen toch de bedoeling is van het aanleren van een vreemde taal.

Over een H.B.S. in Hollandia is de laatste jaren veel te doen geweest. Nadat het Gouvernement zelf in Januari 1950 tevergeefs gepoogd had een middelbare school te openen, is de

Katholieke Missie daarmee begonnen in 1951. Zij ondervond daarbij veel tegenwerking van het Gouvernement, dat de tijd voor een H.B.S. nog niet gekomen achtte. Dit laatste standpunt is nu wel verlaten. Een H.B.S. in Hollandia wordt nodig geacht, maar de oplossing van het vraagstuk werd nu in deze richting gezocht, dat er een openbare H.B.S. tot stand zou worden gebracht, en wel in de vorm van een kopschool (4e en 5e jaar), gebouwd op de in Hollandia bestaande Mulo-scholen. De H.B.S. van de Katholieke Missie, die in September 1954 drie klassen telde met in totaal 61 leerlingen en 11 leraren, zou eveneens als onderbouw voor de genoemde kopschool fungeren en op Mulo-basis subsidie verkrijgen.

Tegen deze oplossing, welke door Minister Kernkamp in de schriftelijke begrotingsstukken werd voorgesteld, is in de Tweede Kamer van verschillende zijden ernstig bezwaar gemaakt. Niet alleen de K.V.P., maar ook de A.R. en de C.H.U. gaven als haar mening te kennen, dat zij een openbare H.B.S. niet de gewenste oplossing vonden. Hier bleek weer eens, hoe de vroegere coalitie-partijen het met elkander eens kunnen zijn, wanneer het gaat over een principieel vraagstuk zoals dat van openbaar of bijzonder onderwijs.

Welke concrete oplossing moet worden gegeven aan het H.B.S.-vraagstuk in Hollandia, hangt in de eerste plaats af van de samenwerking, welke Missie en Zending ten deze tot stand zullen weten te brengen. Persoonlijk ben ik van gevoelen, dat er in Hollandia weldra plaats zal zijn voor twee middelbare scholen. Dit blijkt wel hieruit, dat het aantal abiturienten van de Europese lagere scholen, de algemene lagere scholen en de vervolgscholen in 1957 met sprongen omhoog gaat. Leerlingen van algemene lagere scholen en van vervolgscholen zullen stellig nog een of twee jaar een brugklasse moeten doorlopen om geschikt te zijn voor het volgen van middelbaar onderwijs. Als wij echter deze brugklassen verdisconteren in het huidige aantal leerlingen aan de drie genoemde soorten van scholen, dan blijkt dat het totale aantal leerlingen, geschikt om middelbaar onderwijs te volgen, in 1955 bedraagt 175, in 1956: 285, in 1957: 808, in 1958: 1047, in 1959: 1297, in 1960: 1574. Het grootste deel van deze leerlingen komt van katholieke of van protestants-christelijke scholen. Een H.B.S., overwegend bestaande uit Europese leerlingen en een tweede middelbare school, hoofdzakelijk bestemd voor Papoea-kinderen, zijn op grond van deze cijfers alleszins levensvatbaar te achten. Tenzij men voor de Papoea-kinderen het middelbaar onderwijs niet toegankelijk zou willen maken, hetgeen echter vooralsnog niet is aan te nemen. Wil men in de aangegeven richting de oplossing zoeken, dan kan het belangrijke initiatief van de Katholieke Missie zijn bekroning vinden in een volwaardige middelbare school, die dan ook op deze basis erkend en gesubsidieerd dient te worden.

SCHOOLGELD

door J. M. PETERS

„Een lid der commissie, dat principiële bedenkingen had tegen de voorstellen tot afschaffing van schoolgeld, had eveneens sterke bezwaren tegen de summierere motivering van de voorstellen....

Ook psychologisch is het juist, dat de ouders telkens aan hun verantwoordelijkheid herinnerd worden en daarom naar vermogen bijdragen in de kosten van het onderwijs dat hun kinderen ontvangen. Dat deze bijdrage in verhouding tot de werkelijke kosten van het onderwijs slechts gering is, kan gebillijkt worden, maar dat de burgers, die er het meest bij betrokken zijn, een bijdrage geven, waarbij rekening wordt gehouden met inkomen en aantal kinderen, dat onderwijs ontvangt, lijkt een natuurlijke gang van zaken. Wanneer die bijdrage vervalt, zullen bovendien de ongehuwden en kinderlozen in nog sterker mate met de kosten van de opleiding van ander-mans kinderen worden belast dan reeds het geval is, hetgeen toch bezwaarlijk verdedigd kan worden.”

„Vooral op grond van practische overwegingen konden ook deze leden overigens met de afschaffing en verlaging van schoolgelden, zoals de Regering zich deze denkt, accoord gaan, mits zij echter de zekerheid zouden erlangen, dat de schoolbesturen voor de derving van inkomsten een volledige compensatie zouden ontvangen....

Nog op een andere moeilijkheid wezen deze leden. Bij het bijzondere onderwijs is het helaas regel geworden, dat nieuw gestichte scholen enkele jaren lang met eigen middelen in stand worden gehouden alvorens subsidie wordt verkregen. Een van de middelen tot financiering tijdens die aanvangsperiode wordt gevormd door de schoolgelden.”

..... Bij deze vraagstelling sloten zich andere leden aan, die zich overigens op principiële en practische gronden tegen de afschaffing van schoolgeld voor de leerplichtige jeugd verklaarden....

De leden hier aan het woord, waren beducht dat door afschaffing van de schoolgelden het onderwijs in toenemende mate staatszaak en derhalve minder een zaak van het volk zal worden

Als logische consequentie van die afschaffing wordt nu reeds bepleit het toekennen van een studieloon.

Indien de een of andere argeloze lezer van dit blad, na kennisname van bovenstaande citaten niet geheel ten onrechte in de mening zou zijn komen te verkeren, dat deze gestolen werden uit de archieven van een of ander geheim genootschap, welks leden in de strengste anonymiteit slechts gemaskerd vergaderen, haasten wij ons mede te delen, dat dit citaten zijn uit het voorlopig verslag op het wetsontwerp „Schoolgeldwet”, zonder overigens te willen ontkennen, dat er van maskerade hoegenaamd geen sprake zou zijn geweest bij de schriftelijke of mondelinge behandeling van dit eenvoudige onderwerp: afschaffing en verlaging van schoolgeld.

Met bovenstaande aanhalingen werd de problematiek vrijwel volledig aan de orde gesteld waarbij het onmiddellijk in het oog springt, dat van meerdere zijden principiële bedenkingen tegen dit wetsontwerp werden aangevoerd.

Nu leert ons de historie dat er heel wat ruiters zijn geweest, die, op principiële paardjes gezeten, prettig door Neerlands' velden hebben gereden, maar die tenslotte in het politieke of maatschappelijke tournooi uit het zadel werden gelicht.

Bij dit wetsontwerp nu heeft zich het in de politieke historie wel zeer merkwaardige feit voorgedaan, dat ruiters en amazone vóór de openbare behandeling hun principiële paardjes hebben vastgebonden aan de colonnade van het Binnenhof en te voet in het strijdperk zijn getreden. Wij bedoelen hiermede alleen maar te zeggen, dat het principiële veto door niemand in dit gehele, ouderwets levendige debat is uitgesproken. En tot op de dag van vandaag begrijpen wij daar niets van, teminder omdat de intense beroering in de maatschappij die dit wetsvoorstel heeft veroorzaakt zich hoofdzakelijk rondom het beginsel van afschaffing van schoolgeld heeft afgespeeld.

De analyse van dit beginsel was overigens noodzakelijk in dit debat, zowel omwille van de verantwoording tegenover een historie, die vrij algemeen en in een niet al te ver liggend verleden, de schoolgeldheffing als principiële eis heeft gezien. Deze analyse was echter ook en wel zeer in het bijzonder geboden, om hierdoor de gewenste toetsstenen te verkrijgen voor de betekenis dezer ministeriële voorstellen hic et nunc alsmede in hun consequenties voor de toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden van het vrije onderwijs. Want wij hebben nu eenmaal in deze vaderlandse onderwijsvrijheid een dermate kostbaar goed te bewaken, kostbaar evenzeer uit levensbeschouwelijk als uit democratisch oogpunt, dat een permanente wacht geboden is

bij dit geestelijk nationale monument, dat zijn weerga ter wereld niet vindt.

Welnu schoolgeld al of niet als beginsel stelt hetzelfde driel tal problemen aan de orde, die in bovenaangehaalde citaten verspreid en in concreto terug te vinden zijn:

Vooreerst de vraag of de vrijheid van het onderwijs hierdoor hetzij direct of indirect in het geding is.

Vervolgens of het betalen van schoolgeld als integrerend deel der ouderlijke verantwoordelijkheid in het opvoedingsproces moet worden beschouwd.

En ten derde of afschaffing c.q. ingrijpende vermindering van schoolgeld niet in strijd is met de verdelende rechtvaardigheid.

Wie deze drie principiële vragen ontkennend beantwoordt, heeft zich tenslotte nog de praktische vraag te stellen, of bruin het wel trekken kan m.a.w. afschaffing van schoolgeld of aanmerkelijke vermindering daarvan wordt dan in grote hoofdzaak gereduceerd tot een budgetaire aangelegenheid. De betekenis hiervan blijkt uit het feit, dat het totaal aan schoolgeldopbrengst na de oorlog nog altijd ongeveer 30 miljoen gulden bedroeg, die o.a. door invoering der dubbele gezinsreductie werd teruggebracht tot rond twintig miljoen. Aanvaarding dezer wet vermindert dit bedrag tot nog maar twee miljoen, hetgeen neerkomt op nog nauwelijks een half procent van de totale kosten van het onderwijs.

„Voorts heeft de Regering na ampele overwegingen gemeend, „dat de budgetaire toestand van het Rijk zich niet langer tegen „de voorgestelde inkomstenvermindering verzette”. Met deze letterlijke uitspraak in de Memorie van Antwoord ruimde Minister Cals ook deze barricade op, waarachter meer dan een tegenstander zich trachtte te verschansen.

Wij kunnen ons moeilijk ontworstelen aan de idee, dat er nog een stille vennoot is geweest, die de uiteindelijke stellingname van een aantal tegenstemmers mede heeft bepaald; het niet gehanteerde argument namelijk, dat heffing van schoolgeld selectieve betekenis heeft ten aanzien van de schoolkeuze, met als ondergrond de vrees voor te grote toeloop van leerlingen naar bepaalde schooltypen, bijzonder naar het Voorbereidend Hoger- en het Middelbaar Onderwijs en daaruit voortvloeiend het ter hand nemen der selectie van Overheidswege.

Niemand zal willen ontkennen dat de consequenties dezer wet in geen enkel verband met het selectie-vraagstuk kunnen worden gebracht. Er is echter ook verband tussen het peil van de zeespiegel en de mug, die in zee valt.

Het selectie-vraagstuk was vóór en is ná deze wet een dermate urgent en angstwekkend probleem, dat alle hens aan dek moeten worden geroepen om dit op te lossen.

Het selectie-vraagstuk was vóór en is na deze wet een nationaal vraagstuk van de eerste orde dat hoofdzakelijk uit twee

grote componenten bestaat: de organisatorische uitbouw van het onderwijs in een rijke, doch maatschappelijk verantwoorde differentiatie aan schooltypen die bovendien een sluitend geheel vormen enerzijds en de organisatie van een goed functionerende dienst voor beroepskeuze anderzijds. Beide zijn maatschappelijke problemen, waarbij de overheid geen primaire doch een subsidiaire taak heeft, aangenomen dat ook krachtige stimulering van maatschappelijke initiatieven tot de subsidiaire taken wordt gerekend.

Van de bovenvermelde drie principiële vragen heeft de vraag naar de invloed dezer wet op de vrijheid van het onderwijs de belangrijkste rol gespeeld. Haar beantwoording heeft de procedure van behandeling zelfs in hoofdzaak bepaald, waarschijnlijk tot ergernis van menigeen, die maar niet begrijpen kon of wellicht ook niet begrijpen wilde, dat rechts zo nadrukkelijk de volledige suprematie voor het vrije onderwijs eiste, alvorens bereid te zijn het fiat te verlenen. Het moge dan enigszins geleken hebben op de handeling van Shylock door pas toe te willen stemmen na de indiening van de ontwerpen 1801 en 1802 aan de hand waarvan bijzonder voor de scholen voor V.H.M.O. de volledige subsidiëring van Rijkswege zal worden bereikt, men vergeve ons dit, wij konden niet anders. Al te grote belangen stonden op het spel. Het buitenland houdt ons bovendien dagelijks een spiegel voor waarin men ziet welke rol het schoolgeld in de strijd voor het vrije onderwijs spelen kan. Bovendien blijft er nog een pijnlijke nagel steken in ons vlees: inzake de oprichting van scholen voor V.H.M.O. bestaat er geen enkele wettelijke garantie, dat subsidie verleend zal worden. Het verleden heeft ons geleerd, dat dergelijke scholen soms jaren op subsidiëring moeten wachten. En juist dan speelt het schoolgeld een belangrijke rol in het financieringsproces. Nu heeft de Minister wel gezegd, dat „mag worden aangenomen, dat wacht-, tijden zoals in het verleden, zich niet meer zullen voordoen”, en nu bestaat er bovendien geen enkele reden tot wantrouwen in deze Minister inzake zijn houding ten opzichte van het vrije onderwijs, dit alles neemt niet weg, dat wantrouwen tegenover dit systeem niet alleen gerechtvaardigd, maar zelfs geboden is. De volledige gelijkstelling zal pas zijn bereikt als objectieve normen voor schoolstichting in de wet zijn vastgelegd. De eerlijkheid gebiedt te erkennen, dat de realisering hiervan geen eenvoudige zaak is en daarom is het wellicht aanbevelenswaardig, om bij de behandeling van de genoemde ontwerpen 1801 en 1802 een voorlopig noodverband op deze wonde te leggen. Er zou namelijk al veel gewonnen zijn, als de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen verplicht was, aan het om subsidie vragende schoolbestuur een met redenen omklede beslissing binnen een vastgestelde termijn te doen toekomen.

Een nadere bespreking van de twee andere principiële pun-

ten, met name de vraag of de verantwoordelijkheid der ouders door aanvaarding der wet werd aangetast en de vraag naar strijdigheid met de verdelende rechtvaardigheid is binnen het raam van dit artikel helaas niet mogelijk. Beide werden door de woordvoerder der Katholieke fractie ontkennend beantwoord.

Het zij ons daarom vergund als slot nog een enkele opmerking te maken over het politieke maskeradespel, dat ook hierbij wederom werd gespeeld. Wij zinspeelden er reeds op dat een zekere amazone haar principiële paardje aan de colonnade van het Binnenhof bond en onbegrijpelijkerwijze in het strijdperk trad zonder nog van enigerlei principieel bezwaar gewag te maken. Althans, wij verkeren nog altijd in de mening dat het lid, dat wij in de aanhef van dit artikel allereerst citeerden de charmante amazone was, die later door haar fractie-voorzitter de heer Oud, werd verdedigd tegen de bestrijders van haar amendement tot volledige afschaffing van schoolgeld. We hebben derhalve het merkwaardige feit geconstateerd, dat eerst van principiële bezwaren gewag werd gemaakt en dat deze werden toegelicht en daarna van dezelfde zijde een amendement werd ingediend dat met dit standpunt lijnrecht in strijd was. Onze moeilijkheid is, dat wij nu waarachtig niet meer weten, welk het politieke masker was of is: het principiële bezwaar, óf het daaraan tegenovergestelde amendement.

Ook de trouvaille van de heer Oud in zijn mislukte poging, om deze schoolgeldwet te classificeren als belastingverlagingsontwerp zonder meer, heeft dit raadsel niet opgelost. Deze poging, mogelijk van meet af aan achter de hand gehouden als laatste poging om onder het gewicht van een principiële verklaring vandaan te komen, deed overigens een beetje pijnlijk aan. Zij lag beneden het niveau van de staatsman Oud, omdat zij al te gemakkelijk deed denken aan het bekende gezegde: zoals de wind waait, waait mijn jasje.

Kanttekeningen

De Groslijststemming in de K.V.P.

Wie maar enigszins op de hoogte is van de „organisatorische” vraagstukken van de Katholieke politieke partij in ons land, weet, dat een van de moeilijkste daarvan is: de groslijststemming vóór de algemene verkiezingen. En wie op de hoogte is van moeilijkheden en wrijvingen, die zich bij tijd en wijle binnen de Katholieke partij voordoen, weet dat deze veelal een gevolg zijn van de voorbereiding dezer verkiezingen en met name van de practijk der groslijststemming. Wie — tenslotte — een rapport ter hand neemt, waarin de eisen worden vermeld en de voorwaarden, waaraan de „eenheids-partij”, ook op organisatorisch terrein, heeft te voldoen, verwacht daarin dan ook een hoofdstuk over de groslijststemming.

Die verwachting wordt in het bekende rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming over de politieke eenheid niet beschaamd. Het rapport beperkt zich tot de groslijststemming voor de verkiezingen van de leden der Tweede Kamer; de schrijver van deze kanttekeningen zal dat ook doen, naar het voorbeeld tevens van de Bestuursraad der K.V.P., blijkens diens beslissing terzake in zijn eerste vergadering van November 1954.

Bij de beoordeling van de groslijststemming ging het Centrum-rapport natuurlijk uit van de op dat ogenblik van kracht zijnde regeling in de partij. En deze kwam — kort gezegd — hierop neer: één derde deel van het aantal der verkiesbare kandidaten krijgt een plaats toegewezen door de

centrale verkiezingsraad; dit zijn de „aangewezen” kandidaten wier Kamer-lidmaatschap door de raad noodzakelijk wordt geacht, in het bijzonder om wille van de deskundigheid der Katholieke fractie op een aantal belangrijke terreinen der politiek te waarborgen; over de plaats der overige kandidaten beslist de groslijststemming, die — zoals het Partijbestuur dit geformuleerd heeft — de mogelijkheid biedt om het aan de leden der partij uitgebrachte advies te corrigeren. De leden hadden de bevoegdheid om in volgorde de kandidaten aan te wijzen voor de verkiesbare plaatsen.

Het Centrum nu had de volgende ernstige bezwaren: een partijlid kent de kandidaten onvoldoende om tot een verantwoorde rangschikking te kunnen komen; evenmin kan hij oordelen over de samenstelling van de fractie in haar geheel, omdat de groslijststemming zich beperkt tot de kandidatenlijst voor één Kring of een aantal samengevoegde Kringen. De conclusie luidde daarom: men moet de partijleden geen taak opdragen, die zij niet kunnen vervullen; de partijlijsten dienen door een orgaan der partij als geheel te worden vastgesteld.

Deze redenering lijkt afdoende als men haar beoordeelt los van de historie en de traditie der katholieke politieke partij in Nederland, los van de mentaliteit der partijleden, met name de vele tienduizenden leden op het platteland, los van de betekenis van de aangewezen kandidaten voor de samenstelling der fractie, los van de zo sterk in de partij levende

waardering der regionale en maatschappelijke vertegenwoordiging in het parlement, los derhalve van de practijk.

Het ligt voor de hand, dat de commissie van het Partijbestuur, die opdracht had voorstellen in te dienen o.m. tot wijziging van het Kiesreglement der partij, enerzijds bijzondere aandacht heeft geschonken aan de documentatie die het Centrum-rapport biedt, anderzijds vooral ook aan mentaliteit en traditie in de partij.

Het resultaat van haar studie was een voorstel tot wijziging van de methode der grostijststemming, welk voorstel in eerste instantie door het Partijbestuur werd overgenomen en vervolgens door het besluit van de Bestuursraad kracht van wet kreeg in de K. V. P. Maar dit gebeurde niet dan nadat een suggestie van Limburg om de directe grostijststemming te vervangen door getrapte verkiezingen naar de reglementcommissie der partij ter nadere bestudering werd verwezen.

Wat was het doel van het Partijbestuur met zijn voorstel? Zonder enige twijfel de handhaving der grostijststemming, die beoogt de leden der partij, zoals het Centrum-rapport dit uildrukte, zoveel mogelijk invloed te geven bij de candidaatstelling. Maar dan een invloed die verantwoord is. Dit moest betekenen: de handhaving van de z.g. aangewezen zetels tot maximaal een derde deel van de verkiesbare plaatsen; dit moest ook betekenen: een wijziging in de methode der grostijststemming, waarover terecht na de jongste verkiezingen bij ieder weldenkend lid der partij grote ontevredenheid bestond.

Als men echter de vraag stelt of de bestaande regeling der stemming en ook de daaraan voorafgegane regelingen op zich zelf beschouwd onjuist of onbillijk waren, dan dient het antwoord ontkennend te zijn. De telkens weerkerende ontevredenheid was dan ook niet het gevolg van de toegepaste metho-

den van grostijststemming, maar van de wijze waarop van deze methoden in de loop der jaren gebruik werd gemaakt. Met andere woorden: het gevolg van een onjuist of onrijp optreden van die partijleden, wier activiteit in de periode voor de grostijststemming niet gericht was op een zo harmonieus mogelijk samengestelde Tweede Kamerfractie, maar op een zeer enge behartiging van regionale of maatschappelijke „belangen”. De tot dusverre gevolgde methoden maakten het immers niet alleen mogelijk de positie van een regionale candidaat of stands-candidaat te verbeteren, zij boden ook de gelegenheid méér dergelijke kandidaten te stemmen tot „heil” van streek of stand en helaas, die mogelijkheid is niet onbenut gebleven.

Het uitbrengen van meer dan één stem droeg dus het ernstige gevaar met zich mee, dat — bij een versterking van deesignaleerde onjuiste mentaliteit — een omvangrijke bevolkingsgroep, hetzij regionaal hetzij maatschappelijk, alle verkiesbare kandidaten van een Kring of een groep van samengevoegde Kringen voor zich zou kunnen opeisen. Dat zulks zowel ten nadele der democratie als tot ernstige schade der fractie zou geschieden, staat wel vast. En dat het Partijbestuur daarom een wijziging der stemming voorstelde omwille van de zuiverheid der sfeer en ter voorkoming van „ongelukken”, kan slechts gewaardeerd worden. Zoals naar mijn overtuiging de Bestuursraad bijzondere waardering verdient een zo ingrijpende wijziging met grote meerderheid aanvaard te hebben.

Deze eerste vergadering van de Bestuursraad heeft een besluitvaardigheid en „durf” getoond, die haar voorgangsters, de vergaderingen van de Partijraad, op organisatorisch gebied niet vermochten op te brengen. Erkend worde overigens, dat zich ook nimmer zulke onaangename situaties hebben voorgedaan als bij de grostijststemmingen voor de jongste Kamerverkiezingen.

Ook ongeacht de (toegepaste) mogelijkheid van een onjuist gebruik der groslijststemming dient een wijziging in de methode toegejuicht te worden. Allereerst met betrekking tot het advies, overeenkomstig hetwelk de volgorde der kandidaten op de groslijst wordt vastgesteld. Bij de vorige reglementswijziging werd bepaald, dat de Kringadviescommissies het „uiteindelijke” advies zouden vaststellen, na zelf geadviseerd te zijn door de centrale, de landelijke Verkiezingsraad. Deze nieuwigheid bleek geen verbetering; ze kon het ook bezwaarlijk zijn, omdat alleen een centraal orgaan de samenstelling van de gehele fractie kan overzien en dus verantwoord van advies dienen. In verschillende Kringen der partij was voor deze gedachten-gang destijds nauwelijks gehoor te vinden; in de vergadering van de Bestuursraad was er nu niet één lid, dat zijn stem verhef tegen het herstel van de centrale definitieve advies-bevoegdheid van de Verkiezingsraad. Ook daarvoor hulde aan de Bestuursraad en aan de Kringvergaderingen, waaruit evenmin bezwaren naar voren waren getreden.

Hier treft ons zonder twijfel een groeiend begrip voor het vertrouwen, dat in een democratische partij onmisbaar is, het vertrouwen in de door de leden indirect gekozen functionarissen, dat zij met deskundigheid en naar eer en geweten hun belangrijke adviserende taak vervullen. En daarnaast treft het inzicht, dat aan een zo uitgebracht advies grote waarde toegekend behoort te worden. Dit behoeft echter niet met zich mee te brengen, dat de groslijststemming overbodig of ongewenst zou zijn. Integendeel, hoe scherper dit inzicht bij de leden der partij aanwezig is, des te meer waarde kan de uitslag van de groslijststemming hebben, hetzij deze in overeenstemming is met het advies, hetzij daarvan afwijkend.

Waarom gaat het als regel bij de groslijststemming? De leden der partij stellen bijzonder prijs

op een goede regionale en maatschappelijke vertegenwoordiging; soms hebben zij — zoals gememo-reerd — daarover zelfs overspannen opvattingen. Is aan deze vertegenwoordiging op huns inziens redelijke wijze recht gedaan in het advies, dan doen zich vrijwel geen problemen voor. Zo'n probleem kan echter al zijn: de laatste verkiesbare plaats; zo'n probleem is ongetwijfeld aanwezig als ten gevolge van een beperkt aantal verkiesbare kandidaten een vertegenwoordiger van een streek of gewest of van een sociale groepering juist niet verkiesbaar staat op de groslijst. Voor de verkiezingsraad zal in zo'n geval de beslissing niet eenvoudig geweest zijn. En dat er dan activiteit bij het kiezersvolk ontstaat is begrijpelijk en zij kan bezwaarlijk ongezonder genoemd worden.

De thans van kracht geworden regeling, die inhoudt dat men één stem kan uitbrengen, dus de plaats van één kandidaat kan verbeteren, biedt nu voldoende praktische mogelijkheden om het uitgebrachte advies te corrigeren. Zelfs als men b.v. de tweede kandidaat van de groslijst als eerste man wil. Als meer dan de helft der kiezers no 2 stemt en al de anderen no 1, dan zal deze laatste zijn plaats aan no 2 moeten afstaan. Dit is redelijk. En even redelijk is het, dat een derde deel der kiezers no 3 op de tweede plaats en een vierde deel der kiezers no 4 op de derde plaats kan brengen. Meer dan 20% der kiezers kan no 5 een plaats omhoog brengen en zo kan verder een steeds kleiner percentage een lager geplaatste kandidaat op de lijst doen stijgen. Dat bij een zeer verdeelde stemming het advies ongewijzigd blijft is ook al in overeenstemming met de redelijkheid; bij zoveel hoofden zoveel zinnen behoort aan het advies primaire betekenis te worden toegekend.

En evenmin is het onjuist te achten, dat er zéér veel stemmen nodig zijn om een laag-geadviseerde kandidaat een zodanig aantal plaatsen op de lijst omhoog te schuiven, dat hij of zij een zetel in de Kamer

zal gaan bezetten. Wanneer immers de Verkiezingsraad een candidaat onder aan de lijst plaatst, dan houdt dit toch wel in, dat diens verkiezing vóór de hoger geplaatsten — met het oog op een harmonieus samengestelde, deskundige fractie — bezwaarlijk verantwoord te achten is. En dan is het juist om reglementair vast te stellen, dat het advies zeer zwaar moet wegen.

Natuurlijk en blijkbaar is er niet naar gestreefd om een systeem van verkiezingen te bedenken, waarbij door de Verkiezingsraad niet gewenste uitslag kan worden voorkomen. Dan zouden deze verkiezingen tot een paskwil gemaakt zijn. Correctie is thans zeker mogelijk overeenkomstig het karakter der groslijststemming en kan zeer wel verantwoord zijn. Feitelijk onverantwoorde correctie behoort niet tot de onmogelijkheden. Wanneer de leden van de verschillende bevolkingsgroepen b.v. uitsluitend de man van de eigen stand zouden stemmen, dan zou — ongeacht zijn bekwaamheid — de representant van de grootste groepering steeds de hoogste plaats bemachtigen. Maar aan de verkiesbaarheid der overige hooggeplaatste kandidaten zal dan in de meeste gevallen geen

schade worden toegebracht. Het ligt voor de hand, dat een goede voorlichting met betrekking tot de betekenis van de verkiezing en het advies niet anders dan een gunstig effect kan hebben op de uitslag der groslijststemming.

Na elke Tweede Kamerverkiezing zowel in de tijd der R.K. Staatspartij als tijdens het bestaan der K.V.P. bleek een onjuist gebruik van de groslijststemming reden tot ernstige ontevredenheid te zijn. Telkens werd getracht de methode zo te wijzigen, dat dit misbruik voorkomen zou kunnen worden. Hierin slaagde men steeds maar ten dele. Enige jaren geleden stelde het Partijbestuur reeds voor het recht der leden te beperken tot het uitbrengen van een stem op slechts één candidaat. Dit voorstel moest worden teruggenomen ter voorkoming van een afwijzing door de Partijraad. Het Partijbestuur heeft nu — bewust — zijn pogen herhaald en met succes. Een reële mogelijkheid voor ernstig misbruik is weggenomen, een reële en verantwoorde invloed der kiezers is vastgelegd, het belang van een harmonieus en deskundig samengestelde fractie is ten volle erkend.

A.

Boekbespreking

„Pers en politieke elite”.

Onder bovenstaande titel heeft dr H. J. Prakke de resultaten gepubliceerd en toegelicht van een enquête, welke hij in samenwerking met het Sociologisch Instituut aan de Universiteit van Groningen heeft uitgevoerd over „de rol van de pers in de geestelijke achtergronden van sociale veranderingen”.¹⁾

Ik moet bekennen, dat ik het boekje — ondanks de naam van de schrijver — met matige verwachtingen begon te lezen; enquêtes, die geestelijke achtergronden in cijfertabellen brengen, zijn voor het wezenlijk inzicht soms even ontmoedigend als fop-chocolade (het is juist Sinterklaastijd geweest) voor de snoeplust. Maar het verslag van dr Prakke wendt niets voor wat het niet geeft; een op zichzelf al bijzonder belangwekkend materiaal is door de schrijver met voorzichtige hand gesorteerd en toegelicht op een wijze, die uit het cijfermengsel altijd juist het persoonlijke wil laten bovendrijven.

Deze enquête zocht het aandeel te bepalen, dat de pers gehad heeft in de vorming van de gezindheid der ondervraagden, in het bijzonder bij een wijziging van die gezindheid.

Zulke wijzigingen kunnen samenhangen met generatieverschillen, met een wederzijdse doordringing van cultuurgroepen, met sociale spanningen enz., en gewoonlijk wordt aan de pers daarbij een grote rol toegeschreven.

De enquêteur had onder het algemene hoofd „pers” nog bijzonder het oog op kleine krantjes en periodieken, die met hun markante richting vaak maar een kort leven hebben, doch misschien in kleine kring des te meer invloed.

Onder de 500 leden van de „politieke elite” — verstaan als „de aan onze staatkundige vorming (vormgeving?) direct of indirect leiding gevende bovenlaag” — tot wie de enquête zich richtte, waren de leden der beide Kamers, de Gedeputeerden der elf provincies, B. en W. der grote steden, hoge ambtenaren, leiders van grote vakorganisaties, hoofdredacteuren, leden van hoge staatscolleges, bestuurders van politieke partijen enz. Van de 500 hebben er 241 geantwoord, van wie slechts 3 anoniem. De eerste drie vragen luiden: „Huldigt U een ander a. geloof; b. politiek inzicht; c. sociale overtuiging, dan in Uw ouderlijk huis gold?” Aan degenen, die één of meer van deze vragen bevestigend beantwoordden, werd gevraagd, aan welke invloeden zij de verandering vooral toeschreven: invloeden van leermeesters of vrienden, familie-omstandigheden, eigen studie, pers (kranten en tijdschriften), en lectuur van of medewerking aan kleine periodieken. Wat de beide laatste punten betreft, volgden dan nog enige nadere vragen, vooral over de „kleine” pers.

Het resultaat heeft de enquêteurs zelf verrast: 62% van de inzenders antwoordde op de hoofdvragen met een drievoudig „neen”. 23% liet het daarbij; 39% ging toch op de volgende vragen nog wel in; 15% echter slechts om hun „neen” nog eens te herhalen, 24% om

¹⁾ Pers en politieke elite, Enquête . . . door dr H. J. Prakke; Assen, 1954 (93 bldz.).

het enigszins te nuanceren. De invloeden, die deze laatsten daarbij vermeldden, komen naar volgorde van gewicht vrijwel overeen met die, welke worden aangemerkt door de 38%, die wel een wijziging van gezindheid opgaven.

Onder deze 38% beantwoordde 9% alle drie vragen bevestigend. Vraag a. werd door 18%, b. door 27½%, c. door 27½% bevestigend beantwoord. Vaak werd echter de verandering als „ten dele” aangemerkt, en het „ja, ten dele” nadert soms tot het „neen met nuance” van de grote eerste groep.

Voorzover nu over het geheel een invloed vermeld werd, bleek de „eigen studie” verre de voorrang te hebben. In totaal noemen 75 inzenders deze eigen studie; 53 de eigen ervaring (waaronder familieomstandigheden); 48 de kleine periodieken; 45 de pers in het algemeen; 40 vrienden (waarbij ook jeugdbewegings-contact); 39 leermeesters (vooral ook niet-officiële). Omgekeerd spraken 19 een uitdrukkelijk „neen” uit, wat de invloed van leermeesters, en 15 wat de invloed van de pers betreft.

Terloops worde hierbij opgemerkt, dat de samenstelling van de groep van inzenders niet is aangegeven, blijkbaar omdat niet alle inzenders hun godsdienstige en politieke richting zelf hebben ingevuld; drie bleven er zelfs anoniem. Terwijl nu de groep der 500 gevraagd geacht kan worden in samenstelling min of meer overeen te komen met die van de politieke volksvertegenwoordiging, ligt de verhouding bij de inzenders misschien anders. Van één groep inzenders was de politieke richting echter „ex professo” bekend: de kamerleden. 58 (van de 150) hebben op de enquête geantwoord, dus 38,7% tegenover de 48,2% van het totaal, of zelfs tegenover 52,2% van de niet-kamerleden. Zij zijn dus betrekkelijk zwijgzaam geweest. Van de 58 inzende kamerleden nu behoorden er 15 (26%) tot de K.V.P., 23 (40%) tot de P.v.d.A., 8 tot de A.R.P., 6 tot de C.H.U. en 6 tot de V.V.D. Het is natuurlijk niet zeker, dat ook in de totale inzendersgroep de samenstelling op deze wijze afwijkt van de getals-verhouding der politieke groeperingen, maar het is duidelijk, dat deze onbekende factor de geldigheid van de verkregen resultaten voor de groep der 500 nog relativeert.

Het is niet mogelijk, in het bestek van een recensie op de nadere analyse en de waardering van deze cijfers door de enquêteur uitvoerig in te gaan. Naast de merkwaardige stabiliteit van gezindheid, die in de 62% driemaal-neens tot uitdrukking komt, en naast de opvallend hoge waardering van de „eigen studie”, wijst dr Prakke, wat de pers betreft, op de „bewarende” functie, die de pers ten onzent blijkt uit te oefenen, op een algemene „devaluatie” in de waardering van de pers-invloed in vergelijking met de meningen (of de illusies) van de vorige eeuw, en óók op een merkwaardige gesplitste waardering bij een aantal inzenders, die de invloed van de pers op de „massa” groot, maar op de vorming van hun eigen inzicht gering achten, — misschien een typische opvatting voor een beroep, dat de pers dikwijls als werktuig ontmoet.

Niet minder belangwekkend dan zulke algemene conclusies zijn de vele meer of minder typische, maar tevens zeer persoonlijke mededelingen en getuigenissen der inzenders, welke in het verslag uitvoerig zijn weergegeven en aan de inhoud van dit kleine boekje een even rijke als levensechte verscheidenheid geven. Onder de anonimiteit meent men nu en dan zelfs een inzender te herkennen. Een recensie kan van deze persoonlijke noten geen indruk geven; maar het is niet het minst juist deze directe afspiegeling van „geleefd leven”, waardoor dit „rapport” de gedachten boeit en stimuleert.

Het behoort tot de aantrekkelijkheden van zulk een onderzoek, dat het evenveel vragen oproept als het beantwoordt. Hierboven was al

sprake van een karakteristieke trek, die de schrijver meende te vinden in de gesplitste waardering der politici t.a.v. de pers. Mag men zich afvragen, of óók de opvallend hoge waardering van „eigen studie” en de daartegenover bijzonder lage waardering van de „leermeesters” niet een characteristicum van het politiek beroep is? Niet alleen, omdat dit „vak” niet of nauwelijks onderwezen wordt, maar vooral omdat de politiek bij uitstek activistisch en in de huidige vormen van parlementair en partijen-bestel ook wel bijzonder individualistisch en wedijverig is. De spreekwoordelijke „ondankbaarheid” van de politiek is in zekere zin slechts een facet van haar rusteloze actualiteit. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat een dergelijke enquête bijv. onder medici of letterkundigen een geheel andere waardering aan de dag zou brengen, zulks nog afgezien van de vermenging, die tussen „leermeester” en „eigen studie” optreedt, wanneer men onder de leermeesters ook degenen verstaat, die men slechts (of voornamelijk) uit hun geschriften kent.

Ook komt de vraag op, of er bij beide waarderingen sprake kan zijn van nationale eigenaardigheden, n.l. van een individualisme, dat zich zowel kan voordoen in een geaccentueerde bewustheid van het zelf-geziene en het zelf-verworvene, als ook in een betrekkelijk zwakke feitelijke continuïteit van politieke (en andere) groepen? Of is misschien de kracht van het gezinsverband, die in de onderhavige enquête zo duidelijk aan de dag treedt en het begrip van het Nederlandse individualisme op zijn minst modificeert, op zichzelf een oorzaak van een beperkte invloed van de „school”, óók in de afgeleide betekenis van dat woord?

Het zijn nieuwsgierige vragen; maar aan wie zou men ze mogen stellen, zo niet aan een enquêteur?

L. S.

Prof. L. Janssens, Droits personnels et Autorité, Leuven 1954, 77 pag.

In dit boek beoogt de auteur de grondslagen van persoonlijkheids-rechten en gezag uiteen te zetten.

Stellingnemend tegen de individualistische rechtsopvatting betoogt de schrijver dat de mens niet buiten zijn betrekkingen staat maar dat hij slechts zich zelf wordt in zijn betrekkingen tot de buitenwereld. Op basis van de onderscheiding van St. Thomas tussen operatio (actio immanens) en actio (sc. transiens) waarvan de eerste is gericht op de eigen vervolmaking en de tweede op de vervolmaking van iets buiten ons zelf, onderscheidt de schrijver tussen de subjectieve cultuur en de objectieve cultuur, als normen voor ons handelen. De subjectieve cultuur beoogt de vervolmaking van het eigen ik, de objectieve cultuur die van de maatschappij. De inhoud van het algemeen welzijn hangt af van de verhouding tussen „culture objective et subjective”.

Wat de grondslag van het gezag betreft, dit is volgens de auteur niet de „invloed van het goede”, maar de invloed van het „doel”. Het is de „necessitas finis” (S. Th. I q. 82 art. 1), de eisen die het doel ons stelt, waaruit de „ordinatio rationis” voortkomt en waardoor het gezag wordt gerechtvaardigd.

Het gezag is voorwerp van de deugd der prudentie of bezonnenheid.

Bij het gezag moeten wij onderscheiden tussen het feitelijke en het juridische moment; het gezag wordt gerechtvaardigd door het doel, niet door de gezags-elementen bij de drager. In dit verband zou o.i. een bespreking wenselijk zijn geweest van de legitimatie van de gezagsdrager. Immers op dit gebied liggen juist de grootste moeilijkheden.

Wanneer houdt het gebrek in de oorsprong van het gezag op te bestaan? Prof. Janssens bespreekt dit niet; wel merkt hij op dat de verwezenlijking van het doel het gezag als zodanig rechtvaardigt, doch

op welk moment? Een confrontatie met de opvatting van Ferrero zou hier wellicht verhelderend hebben gewerkt.

T.a.v. de persoonlijkheidsrechten merkt de schrijver op dat deze zijn gebaseerd op de objectieve zin van ons bestaan.

Als persoonlijkheidsrechten worden genoemd: Enerzijds, die welke betrekking hebben op de mens als individu, t.w. recht op leven, op geestelijke en lichamelijke integriteit, waaruit o.m. voortvloeien de vrijheid van geweten, vrije arbeidskeuze, en het gebruiksrecht op stoffelijke goederen; uit dit laatste recht worden afgeleid het eigendomsrecht en het recht op arbeid.

Anderzijds worden genoemd de rechten die samenhangen met ons lidmaatschap van de samenleving, t.w. het recht op vrije omgang, gelijkheid voor de wet, vrijheid van godsdienst, van vereniging, van drukpers etc....

De schrijver merkt op dat de staat niet kan volstaan met alleen de vrije uitoefening van de bovengenoemde rechten te garanderen. Ook de positieve vrijheid, d.w.z. de vrijheid waarin de burger van zijn persoonlijke rechten een werkelijk gebruik kan maken, moet zonodig door de overheid worden gerealiseerd. Dit houdt in dat de staat een taak heeft op sociaal- economisch terrein. Volgens schrijver maakt de verwerkelijking van deze positieve vrijheid het noodzakelijk dat politieke en sociale democratie samengaan. Het zou juist de taak van de sociale democratie zijn deze grondrechten te effectueren. De politieke democratie zou slechts een negatieve vrijheid scheppen, die voor de massa geen werkelijke vrijheid betekent.

Ook indien men het hiermee eens is, kan de vraag worden gesteld, of het gebruik van de term „sociale democratie” niet gemakkelijk aanleiding zal geven tot het misverstand dat democratische politieke verhoudingen zonder meer overdraagbaar zijn op maatschappelijke instellingen. Ongetwijfeld zal de schrijver dit niet beogen, doch de term „sociale democratie” lijkt in dit verband niet gelukkig gekozen.

Talrijke principiële vraagstukken op het gebied van grondrechten en gezag worden in dit boek echter op heldere wijze uiteengezet vanuit Thomistisch standpunt.

Mr J. L. M. Elders.

AMERIKA,

ZUID-OOST AZIE

EN FORMOSA

(Van een bijzondere medewerker
in de Verenigde Staten)

Op verzoek van de redactie van het K.S.M. hebben wij deze beschouwing geschreven onder de indruk van de crisis betreffende Formosa. Ons artikel handelt in het eerste gedeelte over de algemene buitenlandse politiek der Verenigde Staten, in het tweede gedeelte over de Amerikaanse politiek in Zuid-Oost Azië en in het derde en meer uitgebreide gedeelte over de politiek inzake communistisch China en Formosa. Ons betoog maakt er geenszins aanspraak op volledig te zijn; verschillende details betr. Zuid-Oost Azië en communistisch China hebben we moeten weglaten, ten einde meer feiten inzake Formosa te kunnen opsommen. Gaarne hadden we ook wat meer materiaal inzake de z.g. „China lobby” verstrekt. Dit was echter door plaatsgebrek niet mogelijk. Toch hopen wij er in geslaagd te zijn, de lezer een evenwichtig beeld inzake de Amerikaanse politiek en bedoelingen te hebben verschaft.

1. De Amerikaanse buitenlandse politiek in 1955

Nu de Republikeinen in de Verenigde Staten reeds meer dan twee jaar aan het bewind zijn, hoort men niets meer van de leuzen, die zij in de eerste tijd van hun beleid op het gebied der buitenlandse politiek gebruikten en die volgens hen duidelijk lieten zien, dat zij een andere, meer positieve politiek zouden voeren dan hun Democratische voorgangers. Leuzen als „bevrijding” van de satellietvolkeren, de „roll-back” van het ijzeren gordijn, „psychologische oorlogvoering, „massieve vergelding”, „unleashing” van Tsjang-kai-tsjek, etc., die Europese

en Aziatische staatslieden deden schrikken, aangezien zij — overigens ten onrechte — meenden, dat de nieuwe Amerikaanse regering bereid zou zijn, in dit atoom- en waterstofbomtijdperk een grote oorlog te ontketen, zijn thans volkomen verdwenen.

Opnieuw „containment”

Ofschoon de spanning in deze weken door de crisis rondom Formosa groot is, kunnen wij gerust zeggen, dat President Eisenhower zijn best zal doen teneinde, zoals hij zich op 2 Februari jl. in een persconferentie heeft uitgedrukt: „honestly and hopefully to prevent war”. En, zoals de bekende Democratische journaliste Doris Fleeson, die Eisenhower aan zou vallen zodra zij hem van een oorlogzuchtige politieke verdacht, in het begin van Februari op ietwat sarcastische wijze schreef¹⁾:

„There can be little doubt that President Eisenhower intends to take Republicans into the 1956 campaign as the party of peace, prosperity and lower taxes.”

Het is op dit tijdstip duidelijk, dat de Republikeinen de politiek wederom hebben opgenomen, die Truman reeds had gevoerd en waarvan zij zich — en zij gebruikten de bovenstaande leuzen bewust teneinde dit duidelijk te maken — oorspronkelijk krachtig hadden gedistancieerd, hetgeen o.a. bleek door de strijd tussen Dulles en Kennan inzake de politiek van het „containment”. Zoals bekend keerde Dulles zich vooral tijdens de verkiezingscampagne om het Presidentschap tegen „containment”; thans is deze politiek, al wordt dit niet met zoveel woorden gezegd, officiële regeringspolitiek geworden. Reeds heeft Eisenhower het woord „modus vivendi” gebruikt en (op dezelfde persconferentie) gesproken van een „stalemate”. Een „stalemate” is volgens de President een toestand waar „neither side is getting what it desires in this whole world struggle”, waarin beiden echter „at least have enough sense to agree that they must not pursue it deliberately and through force of arms...”. Ook stellen Eisenhower's adviseurs hem voor het woord „co-existentie” te aanvaarden, echter in pl.v. het Sowjetische „vreedzame co-existentie” de woorden „competitive co-existence”.

Wat zijn de redenen voor deze verandering van de buitenlandse politiek? Wij zullen ons beperken tot de meest belangrijke:

1e. hebben de Republikeinen door zelf de regeringsverantwoordelijkheid te dragen, moeten constateren, dat er zelfs nog minder zwart-wit oplossingen zijn dan zij oorspronkelijk hadden gedacht;

2e. hebben zij moeten constateren, dat psychologische oorlogvoering op de communisten weinig indruk heeft gemaakt en dat,

¹⁾ In de „New York Post” dd. 4 Februari jl.

indien er aan leuzen geen kracht wordt bijgezet, deze slechts nut voor de vijand afwerpen ;

3e. hebben zij zelf afgezien van een klein aantal extremisten in eigen kring nooit de bedoeling gehad een z.g. „bevrijdingsoorlog” of preventieve oorlog te voeren, vooral niet in dit atoomtijdperk ;

4e. heeft Eisenhower thans de leiding der buitenlandse politiek meer in handen dan vroeger : hij liet Dulles voorheen meer de vrije hand ;

5e. heeft de Democratische verkiezingsoverwinning in 1954 Eisenhower meer onafhankelijk gemaakt van de extremisten in zijn eigen partij ; hij kan met medewerking van Democratische zijde thans meer President van het gehele Amerikaanse volk zijn en trachten, de vredesidealen ten uitvoer te leggen, die hij zelf altijd heeft gehad.

Eisenhower's prestaties

Heeft Eisenhower's politiek, die zich geheel anders heeft ontwikkeld dan men bij het begin van het Republikeinse bewind kon vermoeden, geleid tot „appeasement” van de vijand of heeft zij de Verenigde Staten schade toebedeeld? Laten wij dit beantwoorden met de woorden van de diplomatieke correspondent van de „New York Times”, James Reston, die er het volgende over schrijft¹⁾ :

„At mid-term, the first Republican Administration in twenty years can make certain claims for the past two years and look forward to another rough passage in 1955-56. Divided within itself, harassed by the collapse of French promises in Europe and policy in Indochina, confounded by its own twenty-year foreign policy record and campaign promises, it has nevertheless maintained and extended the alliance, greatly improved the situation from Trieste to Teheran, achieved its main objective of preventing the big war and diverted the Communist energies from open aggression to a vast war of subversion all over the world.”

Politiek van de middenweg

Wij willen niet beweren, dat deze „politiek van de gulden middenweg” op altijd even gemakkelijke wijze tot stand werd gebracht. Vóór de conferentie te Genève inzake Indochina wist Dulles b.v. niet, dat de Verenigde Staten — ofschoon zij nog steeds de grootste mogendheid der alliantie van vrije volken zijn — niet meer in ieder opzicht de leiding nemen. Eerst na dit débacle voor de toenmalige Amerikaanse politiek kon Eisenhower spreken van „good partnership” met de andere Geallieerden.

Ook zijn er nog altijd gevallen waar een trouwe bondgenoot zich door de Verenigde Staten terecht in de steek voelt gelaten, zoals dit verleden jaar het geval was met *Nederland* in de debatten inzake Nieuw Guinea in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, waar de V.S. niet aan de debatten deel namen en zich van stemming onthielden, hetgeen nauwelijks strookt met de rol die zij in de wereld spelen.

¹⁾ In „New York Times Magazine” dd. 16 Januari jl.

Dat de tegenwoordige buitenlandse politiek niet mede op militaire macht steunt, zou zeer onjuist zijn. De buitenlandse politiek steunt wel degelijk op een, zoals dit door zegslieden van de regering dikwijls wordt genoemd, „posture of strength”. De filosofie van de „posture of strength” is echter van zeer omstreden natuur, aangezien zij berust op de — trouwens door de chef-staf van het leger, Generaal Ridgway en door vele, vooral Democratische politici met kracht bestreden stelling, dat het troepental van het leger kan worden verminderd indien het aantal atoom- en waterstofwapenen en het oorlogstuig voor hun „delivery” bevredigend worden verhoogd. Ridgway meent — en wij zullen de verdere argumentatie aan onze militaire experts overlaten, dat in een toekomstige oorlog niet minder, maar méér troepen nodig zijn, hetgeen door zijn vroegere militaire schef, Gen. Eisenhower wordt bestreden.

Zeer in het kort kunnen wij dus zeggen, dat Eisenhower's buitenlandse politiek als volgt zou kunnen worden samengevat : „Containment” van het wereld-communisme en verhinderen van een toekomstige oorlog door een gematigde en voorzichtige politiek van de middenweg, door het handhaven van de militaire macht der Verenigde Staten (indien mogelijk van het militaire overwicht) en door het handhaven en uitbreiden van allianties overal ter wereld.

2. De Amerikaanse buitenlandse politiek in Zuid-Oost Azie

De bovenomschreven buitenlandse politiek wordt ongetwijfeld door de tegenwoordige crisis rondom Formosa op een zware krachtproef gesteld. Wij hebben hier niet de bedoeling — gebrek aan plaatsruimte maakt dit teneenenmale onmogelijk — historisch duidelijk te maken, welke grote politieke, militaire, economische en door zending en missie zelfs godsdienstige belangen de V.S. in het Verre Oosten hebben¹⁾.

Daarbij komt nog, dat er in de regerende Republikeinse partij altijd vele politici zijn geweest en nog zijn die isolationisten waren en zijn wat Europa betreft : doch interventionisten met betrekking tot Azië en vooral tot China. Zoals bekend vinden wij onder hen mensen van grote invloed, zoals Generaal MacArthur, Senator Knowland, George Sokolsky, Alfred Kohlberg, Generaal Chennault e.a., die allen deel uitmaken van de z.g. „China lobby” of haar steunen. — De bekende Amerikaanse diplomaat George Kennan, die van Dulles wegens de bovenomschreven onenigheid inzake het „containment” geen nieuwe

¹⁾ Wij kunnen echter o.m. aanbevelen A Whitney Griswold : *The Far Eastern Policy of the United States*, New York, 1938 ; en voor een zeer kort overzicht George F. Kennan, *American Diplomacy 1900-1950*, Chicago, 1952 — Dulles' mening blijkt in het kort uit : *War of Peace*, New York, 1950.

post kon krijgen en die het met de historische China-politiek van de V.S. op vele punten oneens is, schrijft zelfs het volgende¹⁾ :

„Unquestionably, our relation to the peoples of the Far East has been colored by a certain sentimentality toward the Chinese — a sentimentality as disrespectful to them and as unhelpful to the long-term interest of our relations as the feelings of blind petulance into which it now has a tendency to turn.”

Geen aanvalsoorlog

Wij vragen ons onder de indruk van het voorafgaande af : wat is de Azië-politiek van Eisenhower ; verschilt zij van de algemene wereldpolitiek van deze regering? Gelukkig is het antwoord op de laatste vraag — vooral sedert de verkiezingsoverwinning der oppositie — een duidelijk „neen”. De algemene wereldpolitiek van Eisenhower heeft mede betrekking op Zuid-Oost-Azië en dus China, hetgeen betekent, *dat men van de Amerikanen geen aanvals oorlog kan verwachten, die tot doel zou hebben de tegenwoordige verhouding in Zuid-Oost-Azië met geweld te veranderen.*

Een der meest belangrijke hulpmiddelen ter handhaving van de vrede in Zuid-Oost-Azië is ongetwijfeld naast het ANZUS-pact het Zuid-Oost Aziatische collectieve defensieverdrag (SEATO) dat verleden jaar in September te Manila door acht landen (Australië, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nieuw Zeeland, Pakistan, de Philippijnen, Thailand en de Verenigde Staten) werd geparafeerd en dat zojuist door de Amerikaanse senaat werd geratificeerd.

Welke bijdragen deze landen tot de verdediging van Zuid-Oost Azië zouden kunnen leveren, zal o.m. worden besproken op de deze maand in Bangkok plaatsvindende conferentie. Terecht schrijft de bekende Amerikaanse journalist Dana Adams Schmidt²⁾ dat een van de moeilijkste taken van deze conferentie zal zijn :

„to decide what they can do to implement the clear recognition in the agreement that further Communist expansion is more likely to take place by subversion than by overt aggression.”

Economische ontwikkeling noodzakelijk

Eisenhower is het in dit opzicht met Stassen eens, dat het beste middel de ondergrondse, ondermijnende activiteit van het communisme in Azië tegen te gaan, bestaat uit substantiële medewerking van de V.S. aan de economische ontwikkeling van de betrokken onderontwikkelde gebieden. De Republieken zijn het echter in dit opzicht onder elkaar nog niet eens over een definitieve politieke lijn : de Amerikaanse minister van financiën, Humphrey, is een machtige figuur in het kabinet van Eisen-

¹⁾ George F. Kennan ; American Diplomacy 1900-1950, pag. 53.

²⁾ In de „New York Herald Tribune” dd. 6 Februari jl.

hower. Het is bekend, dat hij de economische steunplannen van Stassen bestrijdt. Hij wordt ook door Gen. Ridgway verdacht van de werkelijke oorzaak te zijn van de vermindering van het aantal troepen van het leger en vooral oppositie-politici vinden, dat Humphrey door zijn pogingen de begroting sluitend te maken — een oude Republikeinse verkiezingsbelofte, die Eisenhower nu minder dan ooit kan inlossen — zijn land in gevaar brengt.

Hoe dit ook moge zijn, wij zien met belangstelling de uitslag van deze interne strijd tegemoet nu er zoveel voor de toekomst van Azië en voor andere onderontwikkelde gebieden van afhangt¹⁾.

3. De Amerikaanse politiek inzake China en Formosa

Laten wij, nu wij de algemene buitenlandse politiek der Verenigde Staten en de buitenlandse politiek in Zuid-Oost Azië in het kort hebben behandeld²⁾ wat nader ingaan op het probleem, dat in de laatste maanden en weken tot een crisistoestand heeft geleid: communistisch China en Formosa.

De resolutie, die op aandringen van President Eisenhower op 25 Januari jl. door het Huis van Volksvertegenwoordigers en op 28 Januari jl. door de Amerikaanse Senaat werd aangenomen en die volgens grondwetexperts de President volmachten verstrekt, die hij reeds in zijn bezit had³⁾, is een logisch uitvloeisel van de nieuwe „containment”-politiek, ofschoon de tekst⁴⁾

¹⁾ Wij wijzen in dit opzicht op de krachtige Nederlandse pogingen in de zittingen van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties in de laatste jaren, teneinde te komen tot oprichting van een Speciaal Fonds voor Economische Ontwikkeling (SUNFED) en een Internationale Financieringsmaatschappij. Het schijnt, dat de Amerikaanse regering sedert de verkiezingen van verleden jaar haar oppositie tegen deze plannen heeft verminderd, zodat de vooruitzichten voor de toekomst zijn verbeterd.

²⁾ Wegens plaatsgebrek gaan wij hier verder niet in op de Amerikaanse politiek inzake Korea en Indochina.

³⁾ Hij zou echter niet meer door leden van het Parlement kunnen worden aangevallen voor „unilateraal optreden”, zoals dit met Truman inzake Korea het geval was en bovendien moest het aanvaarden der resolutie op de Chinese communisten een dramatische indruk maken, teneinde hen duidelijk te wijzen op het gevaar ener agressieve politiek hunnerzijds.

⁴⁾ De meest belangrijke passage luidt woordelijk als volgt: „That the President of the United States be and he hereby is authorized to employ the armed forces of the United States as he deems necessary for the specific purpose of securing and protecting Formosa and the Pescadores against armed attack, this authority to include the securing and protection of such related positions and territories of that area now in friendly hands and the taking of such other measures as he judges to be desired or appropriate in assuring the defense of Formosa and the Pescadores”.

nogal betreurenswaardig vaag is¹⁾). De resolutie tracht duidelijk te maken, dat er een lijn wordt getrokken, die de Chinese communisten toeroept : „Tot hiertoe en niet verder”. Eisenhower is de overtuiging toegedaan, dat de Chinese communisten wanneer zij eenmaal zouden weten waar Amerika duidelijk verzet zou bieden, daar aggressie achterwege zouden laten. Hij is nog steeds de overtuiging toegedaan, dat de Noord-Koreanen niet in Zuid-Korea zouden zijn binnengevallen, indien zij toentertijd hadden geweten, dat de Verenigde Staten — en op hun voorstel in de Veiligheidsraad ook anderen — Rhee te hulp zouden snellen.

Geen verovering van het vasteland

Tegelijkertijd maakt Eisenhower de extremisten in zijn partij duidelijk, dat hij niet de bedoeling heeft het vasteland van China te heroveren teneinde het regiem van Tsjan-kai-tsjek aldaar te herstellen. Tot op het ogenblik van de door Senator George voorgelezen boodschap (zie voetnoot 1) hoopten deze mensen, dat het aan overtuigde interventionisten als de chef van de gecombineerde Amerikaanse staven, admiraal Radford, alleen zou worden overgelaten, te bepalen, hoe de resolutie zou moeten worden uitgelegd en uitgevoerd. Eisenhower's actie bracht deze mensen spoedig tot de realiteit terug, ofschoon incidenten natuurlijk menselijkerwijs gesproken altijd kunnen voorkomen. Hoe het ook zij, de regering-Eisenhower heeft op 1 Februari jl. niet-officieel, doch zeer gezaghebbend, bekend laten maken²⁾, dat zij thans o.m.

1e. geen krachtige aanval van de zijde der Chinese communisten op Formosa en de Pescadores verwacht ;

2e. dat bepaalde communistische militaire acties langs de omtrekken van de evacuatieactie inzake de Tatjen-eilanden kunnen worden verwacht en dat hierop militair zal worden geantwoord ;

3e. dat dergelijke acties hoogstwaarschijnlijk slechts van zeer beperkt karakter zouden zijn (aanvallen door enkele vliegtuigen en derg.) en dat er niet op zal worden geantwoord door „massieve vergelding”. Dit zou wél betekenen, dat aanvallende vliegtuigen zouden worden

¹⁾ De zich in de oppositie bevindende onafhankelijke senator Morse concludeerde op grond daarvan, dat de resolutie „would authorize the President to order an act of war against the Chinese mainland before an act of war was committed against the U.S.”, „Newsweek” dd. 7 Februari jl. Inderdaad had Morse gelijk, ook volgens Eisenhower, aangezien de President teneinde de oppositie in de senaat kracht te doen ontnemen op 27 Januari jl. bij monde van senator George liet verklaren dat slechts hij, de President zelf, het besluit zou nemen Amerikaanse troepen te verplichten deel te nemen aan een aanval op het vasteland. Men vertrouwde de vredesliefde van de President en er bleef slechts een oppositie van 3 senatoren over. De aannemers telden 85. Een ander bezwaar van verschillende senatoren was, dat uit de resolutie niet duidelijk bleek, of Quemoy en Matsoe verdedigd zouden worden.

²⁾ Zie o.m. de „New York Herald Tribune” dd. 2 Februari jl.

vervolgd naar hun bases (zelfs als deze zich op het vasteland bevinden), die men zal trachten onbruikbaar te maken. Men zou echter niet Peking aanvallen of een ander doel van dergelijke betekenis ;

4e. dat men niet gelooft, dat de communisten bereid zouden zijn een min of meer formele overeenkomst te sluiten teneinde het vuren te staken¹⁾ ; dat echter een volkomen informeel feitelijk staken van het vuren best mogelijk zou zijn wanneer de communisten zouden merken dat een aanval op Formosa te veel verliezen met zich mee zou brengen ;

5e. dat men ervan overtuigd is, dat een krachtige afgekondigde verdediging van Formosa minder tot oorlog zou kunnen leiden dan een ongeformuleerde toestand ;

6e. dat de Sowjet-Unie thans geen open oorlog tussen de V.S. en China wenst.

Juridische situatie

De dagbladen hebben in de laatste tijd veel geschreven over het verschil tussen de status van Quemoi en Matsoe aan de ene kant en Formosa en de Pescadores aan de andere kant. Inderdaad hebben Quemoi en Matsoe altijd onomstreden deel uitgemaakt van China, terwijl Formosa en de Pescadores door het vredesverdrag van 8 September 1951 door Japan werden afgestaan, zonder echter dat het verdrag duidelijk maakt in wiens handen dit grondgebied zou overgaan. Dit maakt dus blijkbaar de overwinnaars van de oorlog tegen Japan collectief verantwoordelijk voor de twee gebieden, tenminste voor zover deze landen het vredesverdrag met Japan hebben geratificeerd. De verklaring, die Roosevelt, Churchill en Tsjang-kai-tsjek op 1 December 1943 te Cairo hebben afgelegd en waarbij zij o.m. verklaarden, dat „it is their purpose that . . . Formosa and the Pescadores shall be restored to the Republic of China” werd dus door het vredesverdrag niet ten uitvoer gelegd. Sir Winston Churchill maakte het op 1 Februari jl. in het Lagerhuis duidelijk, welke houding de Britse regering in dit opzicht aanvaardde, door te verklaren, dat de verklaring van Cairo „outdated” was. Sir Anthony Eden vulde dit op 4 Februari jl. nog aan door te verklaren, dat de souvereiniteit de jure „uncertain or undetermined” was, hetgeen dus volgens de Britse regering de heer Tsjang slechts de rechten van een „squatter” geeft wat zijn souvereiniteit over Formosa en de Pescadores betreft. De Verenigde Staten zijn eveneens van mening, dat de status van Formosa onbepaald is, ofschoon zij de nationalistten nog steeds als de wettige regering van China erkennen, dit in tegenstelling tot Engeland. Deze erkenning houdt echter niet in, dat de V.S. de claim van de nationalistten ook de jure meesters van Formosa te zijn, aanvaardden ofschoon

¹⁾ Men was in Washington ook overtuigd van het feit dat de Chinese communisten zouden weigeren de uitnodiging van de Veiligheidsraad aan te nemen om voor de raad te verschijnen, hetgeen zij enkele dagen later inderdaad deden.

het op dit ogenblik nog niet geratificeerde wederzijdse verdedigingsverdrag met Tsjang de erkenning van deze claim o.i. praktisch veronderstelt¹⁾. Indirecte erkenning daarvan door dit verdrag werd gevreesd door de vroegere (Democratische) juridische adviseur van het State Departement, Benjamin V. Cohen, die onder verschillende Democratische senatoren in Januari jl. een vertrouwelijk memorandum deed circuleren waarin hij o.m. verklaarde dat internationale actie, o.m. door de Verenigde Naties teneinde de V.S. inzake Formosa te hulp te snellen, door het verdrag onmogelijk zou worden gemaakt, aangezien het Formosa en de Pescadores tot Chinees grondgebied zou verklaren, zodat het hier juridisch niet meer zou gaan om een internationale actie maar slechts om een burgeroorlog, die dus blijkens het bekende Artikel 2, 7e lid van het Handvest der Verenigde Naties²⁾ slechts van binnenlandse betekenis zou zijn, zodat een internationale actie een interventie in een binnenlandse aangelegenheid zou zijn. Er bestaat dus op grond van dit verdrag de mogelijkheid van de erkenning van Formosa als Chinees grondgebied „door de achterdeur”, zoals verschillende Amerikaanse politici zich hebben uitgedrukt, ofschoon wij de officiële interpretatie van de bovengenoemde artikelen behoren af te wachten.

Trustschap voor Formosa?

Wellicht zouden ook Eisenhower en Dulles dit betreuren. Het staat immers vast dat Dulles verleden jaar in bedekte termen het idee van een trustschap der Verenigde Naties over Formosa heeft gelanceerd. Hij had niet de bedoeling deze „off the record” voor journalisten gehouden rede te doen uitlekken. Dit gebeurde echter toch en leidde tot krachtige oppositie van de zijde der Republikeinse extremisten. — Wat de wensen der bevolking van Formosa betreft, valt weinig met zekerheid te zeggen. Het gebied heeft een nogal wisselvallige geschiedenis, (van 1624 t/m 1661 was Formosa zelfs in Nederlands bezit !) waaruit noch liefde voor de Chinezen noch voor de Japanners blijkt ; volgens experts die daar nog kortgeleden zijn geweest, zou de

¹⁾ Artikel 2 spreekt van de „territorial integrity and political stability” van de verdragsluitende partijen ; art. 5 verklaart o.m. : „Each party recognizes that an armed attack in the West Pacific area directed against the territories of either of the parties . . . etc.” Artikel 6 verklaart tenslotte : „For the purposes of articles 2 and 5, the terms „territorial” and „territories” shall mean in respect of the Republic of China Taiwan and the Pescadores . . .”

²⁾ Artikel 2, 7e lid van het Handvest luidt als volgt : „Nothing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the Members to submit such matters to settlement under the present Charter ; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII”.

bevolking indien zij de keuze zou hebben, liefst onafhankelijk willen zijn. Men denke in dit opzicht aan de allerm minst door communisten geïnspireerde opstandspoging van de eilanders tegen het nationalistische regiem, die in 1947 door Tsjan met militair geweld werd onderdrukt met wellicht meer dan 5000 slachtoffers onder de burgerbevolking. — In 1950, twee maanden vóór de aanval op Zuid-Korea, stelde de toenmalige secretaris-generaal der Verenigde Naties, Trygve Lie, aan President Truman zonder succes voor, „that Formosa might be put under United Nations trusteeship before it was too late, with a view to its people deciding their own fate, after perhaps five years.¹⁾”

Wat Quemoi en Matsoe betreft is het duidelijk dat Eisenhower deze gebieden in de door het Congres aanvaarde resolutie niet bij name wilde noemen aangezien hij deze de jure bij China behorende gebieden wilde gebruiken als onderhandelingsdoeleinden. Het bovenstaande blijkt duidelijk uit het feit, dat Eisenhower niet wilde ingaan op de eis van Tsjan, door de generalissimo meermalen geuit (dit leidde, zoals bekend, tot uitstel van de evacuatie van de Tatjen-eilanden) in het openbaar te garanderen dat deze gebieden onder alle omstandigheden door de V.S. zouden worden verdedigd en behouden. Terecht verklaarde de New York Times op 6 Februari jl. : „The United States refused to make such a public commitment because it would confine too strictly the area for military and diplomatic maneuvering.”

Oplossing is mogelijk

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat er een niet-militaire uitweg uit de tegenwoordige crisis is. Hiervoor is echter de medewerking van de regering te Peking nodig. Haar weigering om voor de Veiligheidsraad te verschijnen²⁾, is daarom te betreuren en het is te hopen dat onderhandelingen toch mogelijk zullen blijken. De betrokken Westerse mogendheden zijn het er met onvermijdelijke graduele verschillen immers over eens, dat een vreedzaam compromis mogelijk is in dier voege dat Peking afziet van de dreiging tot verovering van Formosa en de Pescadores en de eilanden van Quemoi en Matsoe ontvangt. Op deze wijze zou een oplossing langs de juridische lijn mogelijk zijn. Het zou natuurlijk voor de communisten niet gemakkelijk zijn dit offer te brengen nadat zij de bevolking van het vasteland maanden en jaren hebben doordrenkt met de propaganda dat Formosa en de Pescadores de jure Chinees grondgebied zijn, dat op de Amerikanen en de „verraderlijke overblijfselen van de Kuomintang-klied” zou moeten worden veroverd ; aan de andere kant zou Tsjang het offer van Matsoe en Quemoi moeten brengen,

¹⁾ Trygve Lie : In the Cause of Peace, New York, 1954, pag. 265 ;

²⁾ V.N.-document no. S/3358 dd. 4 Februari jl.

wier eigendom het hem thans nog mogelijk maakt de kustvaart te belemmeren, waarop communistisch China wegens de slechte landverbinding is aangewezen. Bovendien zou Tsjang elke hoop verliezen met Amerikaanse steun het vasteland te heroveren. De Amerikaanse regering zou natuurlijk een zwaar gevecht moeten leveren tegen senator Knowland en de zijnen in haar eigen partij; zij zou echter wat de twee op te geven eilanden betreft kunnen wijzen op het hierdoor gegarandeerde behoud van Formosa en de Pescadores. Van Formosa is destijds de aanval op Pearl Harbour geschied en het strategische belang van dit eiland is dus bijzonder groot. De zwaarste aanval van de China lobby tegen de regering zou echter worden ondernomen zodra blijkt dat door een *modus vivendi* met de Chinese communisten de laatste hoop voor een algemeen herstel van het regiem van Tsjang in rook zou opgaan.

Zonder dat Groot-Brittannië en de Verenigde Staten hun politiek reeds thans tot overeenstemming zouden behoeven te brengen inzake de erkenning van de twee Chinese regeringen (en de intrede van communistisch China in de V.N.) en zonder dat de V.S. de theorie van de twee China's zouden behoeven te erkennen zou de rust in Zuid-Oost Azië kunnen worden hersteld en zou er een grondslag kunnen worden gelegd voor een permanente oplossing. Deze mogelijkheid hangt echter van zo vele vraagstukken af, dat wij op dit ogenblik slechts een hoop op wederkerende rust in dit gebied kunnen uitspreken, zonder dat wij ook in het minste weten, wat er daadwerkelijk zal gebeuren. Zoals wij reeds eerder schreven kunnen wij niet met zekerheid weten, hoe Peking op de tegenwoordige ontwikkeling zal reageren¹⁾.

Een ding staat echter vast en dit stemt tot optimisme: de tegenwoordige Amerikaanse regering heeft vreedzame bedoelingen. Zij voert deze niet altijd op even elegante en handige wijze uit; haar politiek lijkt dikwijls onbuigzaam en ongeïnspireerd; zij maakt fouten en zij kwetst weleens de gevoelens harer vrienden en bondgenoten. Haar vreedzame bedoelingen echter zijn een feit.

Washington, 7 Februari 1955

¹⁾ De veroordeling van de Amerikaanse vliegers en de weigering hen vrij te laten was ongetwijfeld een grote psychologische fout nog geheel afgezien van het feit of de Chinezen wel het recht hadden de piloten vast te houden. De vredelievende houding van de Am. regering blijkt uit het feit dat ofschoon er een uiterst zware provocatie plaats vond, de aangelegenheid aan de V.N. werd overgedragen en dat ook nadat de heer Hammarskjöld de vliegers niet onmiddellijk kon bevrijden, de Amerikaanse regering niet is overgegaan tot geweld- of represaillemaatregelen.

Het streven van de

CHRISTEN-DEMOCRATEN IN EUROPA

door Dr W. J. Schuijt

Adjunct - Secretaris - Generaal van de Unie van Christelijke
Democraten (N.E.I.)

Inleiding.

Nog vóór zich in het moeizaam wordende Europa enige zweem van toekomstige partijvorming aftekent, heeft een Frans politicus, André Philip, een vurig Europeaan van protestants-christelijke huize, een artikel geschreven in het Juli-Augustus nummer 1953 van het maandblad „Christianisme Social” onder het opschrift „Pas de parti chrétien”. In dit artikel komt de schrijver tot de conclusie, dat het bestaan van confessionele partijen geen rechtvaardigingsgrond vindt in de Christelijke leer en besluit hij vast voor alle Christenen, dat gegeven de geest van het Christendom en diens streven tot bevrijding van de mens alsmede zijn wil tot sociale gerechtigheid een groot aantal Christenen van alle geloofsbelijdenissen zich groeppen kunnen voelen de Europese linkerprijten in hun streven tot opbouw van een nieuwe maatschappij te komen steunen. De terminologie van „links” wordt in deze gedachtengang natuurlijk alleen en uitsluitend opgeëist voor alles wat „socialistisch” denkt.

Er zullen stellig nog wel boekwerken volgeschreven worden over dit vraagstuk van de partijvorming op het Europese plan en in het bijzonder van de christelijke, alvorens er enige Europese politiek bedreven kan worden. De vraag is ongetwijfeld boeiend en van buitengewoon groot belang. Nieuw is de vraag in wezen niet, daar zij immers een bepaalde versie is van het eeuwige vraagstuk, waarvoor tot op heden nog steeds geen duidelijk omschreven antwoord gevonden is : n.l. dat van de vrijheid van de mens in de tijd en diens eigen persoonlijke verantwoordelijkheid en anderzijds zijn gebondenheid in de strijdende Kerk in haar opmars naar het Godsrijk. Het is ver teruggevoerd het vraagstuk van de genade en de vrijheid, welke invloedssferen op papier en voor de geest wellicht vrij scherp omschreven kunnen worden,

doch waarvan de beleving altijd weer gebonden is aan die ene centrale persoon, wiens eenheid van denken en handelen ten ene male onverbrekkelijk is, wil hij een persoonlijkheid zijn.

Zonder op dit vraagstuk in dit verband nader in te willen gaan, wil ik toch enige prealabele opmerkingen maken ter toelichting, of liever ter verklaring van de grote bezorgdheid, die niet slechts bij christelijke denkers, maar ook bij in het practische leven werkende christenen bestaat omtrent de grond van deze vragen. Het ingewikkelder worden van de samenleving en de complicatie van de techniek maken ontegenzeggelijk het gehele leven voor de eenling steeds onoverzichtelijker. Er is tevens een groeiende onzekerheid en angst in het leven van de mens tengevolge van de disproportie tussen enerzijds de ontstellende vooruitgang van de atoomtechniek en de gelijktijdige verzwakking van het morele machtsbewustzijn. De techniek beheerst veelmeer de samenleving dan een verantwoord machtsgevoel. Zowel Moskou als Hitler, hebben voor een groot stuk hun macht gevestigd op de loutere toepassing van de moderne techniek. De oude, gezellige West-Europese democratieën of andere stelsels uit het West-Europese politieke leven waren gebaseerd op het beginsel van een verantwoord machtsbewustzijn, waarvan persoonlijke verantwoordelijkheid de kern was. Verantwoordelijk, volgens de christelijke opvatting, in de allereerste plaats voor God. Het teloorgaan van dit verantwoorde machtsbewustzijn, innerlijke voorwaarde tot gezagsuitoefening, in de bestaande West-Europese democratische stelsels begint bij de burger een gevoel van ontmoediging en onzekerheid te weeg te brengen. Bovendien ontstaat bij de mens een innerlijk verzet tegen de ervaring, dat het ingewikkelde karakter van de hedendaagse vraagstukken, waarvan nog maar een klein gedeelte op het nationale vlak oplosbaar zijn, hem langzamerhand geheel en al uitlevert aan een technisch geschoolde, almachtige en niet-persoonlijk verantwoorde, bijna anonieme bureaucratie. Voor een deel is de crisis in de West-Europese democratie toe te schrijven aan dit gevoel van onmacht van de burger ten opzichte van het openbare leven, een gevoel, dat geen respect meer opleveren kan, omdat hij zich in deze situatie voelt als iemand, aan wie een verantwoorde controle gevraagd wordt zonder dat hij de middelen bezit deze controle uit te oefenen. De volksvertegenwoordiger is eveneens op weg meer en meer een technicus te worden, waardoor het natuurlijke contact, dat hij met het volk dient te onderhouden, dreigt verloren te gaan.

Is het te verwonderen, dat in een dergelijke situatie de vertrouwensvraag steeds groter wordt? Welke binding heeft de gemandateerde nog met het volk? Het is niet meer die van zijn mandaat, dat hij geheel vrijelijk en ongecontroleerd kan uitvoeren, maar in wezen komt voor het gevoelen van vele politiek-bewust denkende burgers deze binding in het geweten en in het

beginsel te liggen. In deze situatie kan het dan ook niet verwonderen, dat de aantrekkingspunten van de politieke partijen bij het uitbreiden van hun taak en hun verantwoordelijkheid naar een Europees vlak, niet in de allereerste plaats gedragen worden door bijzondere politieke vraag- en strijdpunten, maar door de diepere verbondenheid, die is ontstaan, of die bestaat tussen de vertegenwoordigers en het volk op het zo verguisde algemene vlak van het beginsel en van de moraal.

Geheel afgescheiden van deze opmerkingen, die voldoende uitgewerkt, voorlopig tot conclusies zouden kunnen leiden, die in strijd zouden zijn met die van de Franse politicus André Philip, kan dit vraagstuk ook van een andere zijde benaderd worden. Met name, door na te gaan welke in de feitelijke politieke verhoudingen in Europa de grondslagen zijn van de politieke activiteit van de verschillende Europese christen-democratische partijen en voorts op welke wijze deze grondslagen en deze beginselen in hun politieke programma's zijn uitgewerkt.

Dank zij de in 1947 opgerichte organisatie van christen-democraten, de Nouvelles Equipes Internationales, de Unie van Christelijke Democraten), die vrijwel alle christelijk georiënteerde partijen in Europa omvat, en die zonder een zwarte internationale te zijn, een actief middelpunt is van samenwerking tussen partijen, groepen en persoonlijkheden, die de beginselen van de christelijke democratie aanhangen, is het mogelijk geworden enig inzicht te verkrijgen in de onderlinge samenhang van de verschillende programma's van deze partijen. In het bijzonder dank zij het door deze organisatie georganiseerde jaarlijkse congres van 1952 te Fribourg in Zwitserland en het in September 1954 te Brugge in België gehouden Congres ligt er enig, nog niet voldoende bewerkt materiaal op tafel, dat voor een dergelijke beschouwing kostbare gegevens bevat. Het eerste congres was namelijk gewijd aan de „Force et Faiblesse des Chrétiens dans les démocraties européennes.¹⁾ Het tweede aan de economische en sociale politiek van de Europese christelijke democraten.

Deze beide congressen kunnen beschouwd worden als een eerste poging de opvattingen op politiek gebied van verschillende geestverwante Europese partijen met elkander te vergelijken.

Voor een goed begrip moge nog vermeld worden, dat tot de samenwerkende leden van de Unie de volgende partijen en groepen behoren: Oostenrijk (Oesterreichische Volkspartei); België en Frankrijk groepen die uit verschillende persoonlijkheden zijn samengesteld; voor Frankrijk o.a. leden van de M.R.P.; voor België leden van de C.V.P.; Duitsland (C.D.U.); Nederland (K.V.P., A.R. en C.H.U.); Italië (de christen-demo-

¹⁾ Rapporteur van dit voortreffelijke verslag was Prof. R. Houben (België).

cratische partij) ; Luxemburg (christelijke-sociale partij) ; Saarland (christelijke volkspartij) ; Zwitserland (conservatieve volkspartij) ; Engeland, enkele losstaande persoonlijkheden ; vertegenwoordigers van verbannen partijen van achter het IJzeren Gordijn : Bulgarijë, Hongarijë, Letland, Lithauen, Polen, Roemenië, Tsjecho-Slovakië, Joegoslavië.

De hierna volgende beschouwingen berusten voor een goed deel op de resultaten van de door de Unie gehouden jaarlijkse congressen.

I. Algemene politieke houding.

A. *Overeenkomst.*

1. De programma's van de verschillende partijen hebben het gemeenschappelijk welzijn ten doel en zijn gericht op het nut van het algemeen. Het gaat er in deze programma's niet om de belangen van particuliere groepen of bepaalde maatschappelijke klassen te beschermen, integendeel, er wordt een beroep gedaan op de medewerking van personen uit alle standen en klassen, teneinde *gezamenlijk* het gemeenschappelijk welzijn na te streven, overeenkomstig de verkondigde leer. Naast deze objectieve formuleringen leggen al deze programma's een grote bezorgdheid aan de dag voor de kleinen, de zwakken, en allen, die enigerlei bescherming nodig hebben.

2. De eigen leer, die deze programma's vaststellen, houdt in wezen de erkenning in van de waarde van de menselijke persoon, de eerbiediging van zijn rechten en vrijheden, de bescherming van de westerse christelijke beschaving, alsmede van de nationale zeden en cultuur als menselijkerwijze gesproken kostbare uitingen van deze beschaving.

3. Zij verklaren zich allen aanhangers van de democratie en zijn in meerdere of mindere mate voorstanders van het pluralisme.

4. Zij streven het behoud na van de gemeenschap tegen het communisme, dat de vrijheden en de christelijke beschaving vernietigt. Het liberalisme, de ongebreidelde vrijheid, de economische ongeordende strijd zowel als de klassenstrijd zoals deze in het marxisme gepredikt wordt, verwerpen zij eveneens, wijl deze noodlottig zijn zowel voor de beleving van de wezenlijke vrijheid van de mens als voor het bereiken van het gemeenschappelijk welzijn.

5. Voor de uitvoering van deze beginselen doen zij een beroep op alle personen, die het programma willen onderschrijven, zonder de eis te stellen, dat zij dezelfde godsdienstige overtuiging bezitten.

B. Verschil van opvatting.

Komen de verschillende programma's in deze punten met elkander overeen, verschil van opvatting kan gesignaleerd worden op de volgende punten :

1. Ten aanzien van de vraag welke de uitgangspunten van deze politieke doctrine zijn. De een neemt als uitgangspunt van zijn programma de levensbeschouwing, die eigen is aan de leden van de partij ; anderen baseren zich op de beginselen, volgens welke de partij zich voorstelt het land te doen besturen.

Sommigen omschrijven het ideale gezichtspunt, waaraan de actie van de partij zou moeten beantwoorden. Anderen echter stippelen een bestuursprogramma uit volgens een eigen waardeschaal, doch dat zij beschouwd willen zien als geldend en aanneemelijk voor het gehele volk.

Deze verschillende uitgangspunten bewegen zich tussen deze twee uiterste opvattingen :

- enerzijds de godsdienstige waarheden en het vaststaande feit, dat de Staat zelf God moet erkennen en dienen en zich moet richten naar de Goddelijke wetten en de christelijke zedenleer, die door de Kerk behoort te worden uitgemaakt ;
- anderzijds het behoud van de westerse beschaving, die christelijk is en de erkenning inhoudt van de waarde van de menselijke persoon en, zoals sommigen eraan toevoegen, van de eerbiediging van het christelijke natuurrecht en de christelijke zedenleer.

2. Op ruime schaal leggen de programma's abstracte beginselen vast om zonder overgang in bijzonderheden af te dalen. De algemene criteria, die het mogelijk maken, niet zozeer om van tevoren de oplossing van concrete vragen volgens een algemene politieke opvatting te bepalen, maar om de oplossing na te streven van concrete vragen volgens een globale politieke opvatting, ontbreken doorgaans, zoals ook een voldoende helder algemeen inzicht ontbreekt in de structuur, die de christenen aan de politieke gemeenschap willen geven, indien zij daartoe de macht zouden bezitten, alsmede in de rechten en verantwoordelijkheden, die zij aan de Staat, aan de persoon of aan verenigingen willen toekennen, en wel in de feitelijke structuur, dat wil zeggen, in het eigen land, in onze eigen tijd. Hierbij immers dient rekening te worden gehouden met deze feitelijke moeilijk te wijzigen situatie, b.v. de uiteenlopende levensbeschouwingen in verschillende landen. Dit geldt eveneens ten aanzien van de grote problemen, waarvoor onze tijd ons plaatst.

3. Een dubbelzinnigheid bestaat in de wijze, waarop men zich bedient van de term „niet-confessioneel”. Voor sommigen betekent dit, dat de partij openstaat voor al degenen, die het programma aanhangen, welke ook hun godsdienst is, voor anderen evenwel betekent dit, dat hun programma op geen enkele godsdienst steunt.

4. Hoewel het pluralisme meer of minder nadrukkelijk door de meesten erkend wordt, blijven de daarmee betrekking hebbende vraagstukken doorgaans zonder helder antwoord, met name wat betreft de politieke opvattingen over de houding, die de christenen aannemen, wanneer zij de macht zouden bezitten ten aanzien van de betrekkingen tussen Kerk en Staat, of tussen de Kerken en de Staat. Op de grondvraag van het ideologische pluralisme lukt het niet uit deze programma's een duidelijk antwoord te distilleren. Zijn zij voorstanders van het criterium van de gewetensvrijheid en van het recht voor de burgers om vrij hun mening te verkondigen, wanneer zij aannemen, dat voor de Staat de Kerken voorzeker achtenswaardige instellingen zijn, die echter op hetzelfde niveau liggen als andere culturele instellingen? Of wanneer zij stellen, dat de godsdienst of de godsdiensten levensbeschouwingen zijn naast andere levensbeschouwingen, die allen het recht hebben zich te ontplooiën naar gelang hun eigen groeikracht? Of zijn zij van de andere kant van mening, dat de christenen de erkenning door de Staat moeten opeisen, van de Goddelijke instelling van de Kerken en van de „onvervreemdbare rechten van de waarheid en van de godsdienstige moraal”?

5. Ook met betrekking tot het aanhangen van de democratie, kunnen enkele opmerkingen worden gemaakt.

Alle programma's gaan uit van de opvatting, dat onze eeuw gekenmerkt wordt door een algemene stroming tot ontvoogding van de massa's en door de invoering van de politieke democratie. Een definitie van de essentiële elementen van deze politieke democratie wordt niet gegeven, terwijl men toch daaraan behoefte heeft. Deze behoefte is gebleken, en blijkt nog steeds, ten overstaan van de machtige anti-democratische stromingen, die in onze landen bestaan hebben en nog bestaan.

Nieuwe vraagstukken, die door de moderne democratie worden opgeworpen, als b.v. de bepaling van de criteria, waaraan nieuwe feitelijke financiële, syndicale, politieke en bureaucratische machtsgroepen moeten beantwoorden, worden zelfs niet opgeworpen. Hiermede houden tevens verband vragen over de efficaciteit van dit democratische stelsel in vergelijking met de gemakkelijker dynamiek, die de totalitaire stelsels teweeg kunnen brengen en welke zo grote indruk maken op het volk door hun efficaciteit.

II. Confrontatie van enkele concretere programmapunten.

Tot zover de algemene overeenkomst en de markante verschillen in de algemene politieke houding van de Europese christen-democraten. Wanneer wij enkele meer *concrete programmapunten* nagaan, treffen eveneens vele parallellen en divergenties.

In de eerste plaats de punten, die betrekking hebben op de traditionele *democratische vrijheden*: vrijheid van mening en derzelver uiting, vrijheid van eredienst, vrijheid van vereniging en vergadering, vrijheid van beweging en vrijheid van arbeid worden overal vermeld. Doch tegelijkertijd wordt tevens aangenomen, dat de natie en de burgers beschermd moeten worden tegen het misbruik, dat van sommige vrijheden gemaakt kan worden.

Algemeen verlangen de christen-democratische partijen eerbiediging van het privé-bezit, dat als bron van vrijheid en veiligheid en als een element van de bestendigheid van het gezin wordt gezien. Bijgevolg verklaren zij zich voorstanders van een politiek, die erop gericht is om de voordelen van de eigendom algemeen te maken door met name de spaarzin te bevorderen en het verwerven van een gezinswoning te vergemakkelijken. Van de andere kant wijzen zij op de verplichtingen, die uit de eigendom voortvloeien en zijn zij van mening, dat misbruik ervan onderdrukt moet worden om in het bijzonder te voorkomen en te beletten, dat de eigendom gebruikt wordt om anderen te knechten.

Met betrekking tot de *Staat* gaan de programma's nader in op diens taken en op die van de beperktere gemeenschappen. Impliciet wordt het denkbeeld van de liberale, passieve staat verworpen. Aan de Staat wordt een belangrijke rol toegekend. Hij is allereerst de bewaarder van het algemene welzijn en moet de taken uitvoeren, die uit dien hoofde vereist zijn en welke hij alleen vervullen kan. Hij moet de maatregelen treffen en het kader scheppen, die het personen en gemeenschappen mogelijk maken hun activiteit te ontplooien. Het gezamenlijke streven en de gezamenlijke inspanningen dient de Staat te bundelen en op het algemeen welzijn te richten, waarbij misbruiken onderdrukt moeten worden, over het recht van een ieder gewaakt en de zwakken moeten worden beschermd.

Aanvullend moet de Staat optreden als burgers en lagere instanties in gebreke blijven hun plicht te vervullen.

De Staat echter dient deze lagere instanties te erkennen en hun de functies over te laten, die op hen rusten. Krachtens het subsidiariteitsbeginsel dient de Staat niets aan zich te trekken, wat door deze gedaan kan worden.

Overeenkomstig de structuur van het land zijn de christen-democratische programma's voorstanders van de autonomie van gemeenten, provincie's, kantons en landsdelen. Voortdurend

wordt de nadruk gelegd op de belangrijke taken, die op economisch en sociaal gebied van nature toebehoren aan de beroeps- en bedrijfsgemeenschappen. De primaire verantwoordelijkheid van deze verschillende politieke gemeenschappen of beroeps- en bedrijfsgemeenschappen wordt herhaaldelijk onderstreept, mitsgaders de noodzaak deze in eerste aanleg aan elkander wederzijds de nodige bijstand te laten verlenen. Het beginsel van „Selbsthilfe”, „zelf-doen”, „Selbstverwaltung”, „le faire par soi-même”, wordt herhaaldelijk onderstreept.

Dit zijn ongetwijfeld positieve punten. Hiernaast is de merkwaardige voorzichtigheid in de verschillende programma's met betrekking tot de *sociale rechten* opvallend: recht op arbeid, recht op een levensminimum, recht op sociale zekerheid, recht op onderwijs. Dit is temeer opmerkelijk, daar wij in een tijd leven, waarin een steeds grotere massa de strijd heeft aangeboden voor zijn sociale en economische emancipatie. Steeds nadrukkelijker wordt immers gesteld, dat ook de arbeidende massa een groter aandeel moet verkrijgen in de welvaart en de levenszekerheid, dat zij een belangrijke rol moet gaan vervullen in het economische en sociale beleid en dat zij in toenemende mate toegang moet verkrijgen tot de cultuurgooederen.

Wij hebben hier te maken met een aantal aspiraties, waarvan wij moeilijk kunnen zeggen, dat zij niet gewettigd zijn. Bovendien zijn deze rechten in vele internationale documenten omschreven. Weliswaar verzetten de programma's zich tegen liberalisme en marxisme, maar van duidelijke richtlijnen, die beogen om de activiteit in deze richting te leiden, is weinig sprake. Zelfs namen de christenen hier en daar met groot gemak de socialisatie-oplossing over, staan zij te weinig critisch tegenover de uitbreiding van de staatsbemoeiing en maken zij gemakshalve formules van eenvormigheid en centralisatie tot de hunne.

Een heldere beantwoording van het vraagstuk, hoe bij de verdeling van de voortgebrachte rijkdom de erkenning van de autonomie en de verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven, bron van welvaart, in overeenstemming gebracht kan worden met de voortdurend toenemende lasten van de Staat, met name, ten gevolge van de nieuwe bemoeienissen, die de christelijke programma's zelf op verschillend gebied uitdrukkelijk geëist hebben, zoals op het gebied van het onderwijs, de woningpolitiek, en de volksgezondheid, treft men nergens aan. Het zuivere loondienstbegrip is reeds lange tijd afgewezen als niet meer passende in de moderne verhoudingen. Men is het er over eens, dat deze arbeidsverhouding gewijzigd moet worden door het scheppen van nieuwe verhoudingen, waarin het associatie-element harmonischer is uitgewerkt. Nergens echter vindt men uitdrukkelijk gezegd op welke wijze men de arbeiders wil laten deelnemen aan het beheer van de zaken en op welke wijze zij

dan tevens aan de verdeling van de voortgebrachte rijkdom deel zullen hebben.

Wanneer men iets dieper op de *sociale politiek* ingaat, die dan hier in de ruimste zin genomen wordt, bepleiten de programma's een politiek, die gericht is op de algemene welvaart en op de sociale samenwerking, waarvan de voornaamste gemeenschappelijke aspecten de volgende blijken te zijn :

a. Een sociale welvaartspolitiek moet worden gedragen door een politiek van economische expansie, waardoor de toename van de beschikbare goederen verzekerd wordt.

b. Deze politiek moet met name ten doel hebben : verhoging van het levenspeil en derhalve van het werkelijke inkomen uit arbeid en van de bestaanszekerheid ; de vergroting van de eigenom door bevordering van de spaarzin en in het bijzonder het verwerven van een gezinswoning, woningverbetering, gezondheidszorg.

c. Zelfstandige arbeid is het gunstigst voor de ontplooiing van de persoon ; kleinere, doch gezonde ondernemingen zijn van grote waarde voor de staatshuishouding.

Bijgevolg dient verstikking van de middenstand voorkomen te worden en dient deze beschermd te worden tegen misplaatste pogingen van bedrijfsconcentratie. De inspanningen van kleinere economisch gezonde bedrijven, onverschillig of het vak-, handels- of boerenbedrijven zijn, moeten gesteund worden, opdat zij zich kunnen handhaven en ontwikkelen.

d. Ten behoeve van gesalarieerde krachten zullen minimum loonschalen worden vastgesteld. De loonschalen zullen in bedrijfsverband vastgesteld worden bij collectieve overeenkomst of door tussenkomst van paritaire organen.

e. Vakorganisatie, gegrond op wettelijke erkenning van de natuurlijke arbeidsgemeenschappen, zal de sociale vrede bevorderen, zal het de bedrijven mogelijk maken hun taak te vervullen en tevens de sociale en economische samenwerking tussen de verschillende bestanddelen van het bedrijfsleven waarborgen.

De ondernemingsraden zullen de samenwerking tussen werkgevers en werknemers in bedrijfstechnisch opzicht verzekeren. Gezocht moet worden naar geschikte middelen om de werknemers bij het beheer der onderneming en bij de uit deze verkregen rijkdommen te betrekken. De in deze geest reeds ondernomen pogingen dienen te worden bevorderd.

Aldus zullen ten bate van de loontrekker de mogelijkheden om zijn capaciteiten ten nutte te maken worden vergroot. Zijn positie als mens zal zoveel mogelijk die van een zelfstandige nabij komen.

f. Het nastreven van de bestaanszekerheid bij de gesalarieerde werknemers vereist een stelsel van sociale verzekeringen. Deze zullen in bedrijfsverband worden vastgesteld. De hoofdverantwoordelijkheid en het beheer ervan behoren normaal aan de bedrijfsgroepen. Concentratie van sociale verzekeringen, die op een geweldige organisatie uitlopen is voor de menselijke samenleving schadelijk en dient te worden voorkomen.

Ten behoeve van de middenstand zijn sociale verzekeringen vereist, die beantwoorden aan hun behoeften en verlopen volgens gepaste normen en voorwaarden.

Met betrekking tot de *economische politiek* plaatsen de christelijke programma's zich enigszins tussen het liberalisme en marxisme, hoewel zij deze beiden uitdrukkelijk verwerpen. Zij zoeken een juist evenwicht tussen de taken van de onderneming, van het bedrijf en van de Staat. Uit hun opvattingen, die dikwijls breedvoerig worden toegelicht en sterk genuanceerd zijn, kan men nochtans een gemeenschappelijke houding afleiden, die als volgt schijnt te kunnen worden gekenmerkt :

a. Het doel van het economische leven is het welzijn van de mens. De economische politiek moet dan ook worden beheerst door de menselijke en sociale doelstellingen.

b. Het economische leven komt in wezen toe aan het vrije particuliere initiatief. Dit moet derhalve in principe worden geëerbiedigd : grote soepelheid, gezonde concurrentie, vrije prijsvorming zijn wenselijk. De bureaucratische geleide economie moet verworpen worden.

c. De Staat heeft nochtans een belangrijke taak te vervullen. Het gemene welzijn vormt het criterium voor zijn bemoeienis ; hij moet handelen zo dikwijls het algemeen belang dit gebiedt, doch slechts voor zover dit belang dit vereist.

De Staat moet de taken vervullen, waartoe hij alleen in staat is en aanvullend optreden als het particulier initiatief of het bedrijfsleven in gebreke blijven. Misbruiken moeten door de Staat onderdrukt worden en met name het particuliere initiatief en de ondernemingen dienen beschermd te worden tegen misbruik van economische macht.

d. De vrije onderneming en de particuliere eigendom der productiemiddelen moeten worden geëerbiedigd. Systematische nationalisaties zijn te veroordelen.

Dit sluit de nationalisatie van bepaalde particuliere bedrijven, wanneer blijkt dat zulks door het algemene welzijn geboden wordt, niet uit.

e. Wegens de reeds vermelde sociale doelstellingen zal de economische politiek streven naar opvoering van de productie en de productiviteit alsook naar uitbreiding van tewerkstellingsmogelijkheden, teneinde werkloosheid te voorkomen of te bestrijden.

Met betrekking tot de *gezinspolitiek* stellen de programma's vast, dat het gezin de eerste is van de natuurlijke gemeenschappen, waarvan de rechten en de plichten dienen erkend te worden. Het welzijn van dit gezin moet nagestreefd worden door een volgehouden familiepolitiek op verschillende gebieden: stelsel van kindertoeslag; vrijstelling van belastingen; bescherming van het familie-erfgoed en maatregelen ter verbetering van de bewoning en ter bevordering van de aanschaffing van een eigen huis, alsmede betere gezondheidszorg.

Van de andere kant echter leggen deze programma's een te eenzijdige nadruk op de economische bescherming van de leden van de familie. Over diepere vraagstukken verneemt men vrijwel niets. Zo zwijgt men bijvoorbeeld over het statuut van de gehuwde vrouw, haar economische en juridische onafhankelijkheid ten opzichte van haar echtgenoot, haar beroepsarbeid en het aandeel van de vrouw in het ouderlijke gezag. Evenmin houdt men zich bezig met het vraagstuk, of de familiesolidariteit ertoe leiden moet, dat op de familie de allereerste plicht rust van onderlinge bijstand, een verplichting, die voorafgaat aan die van elke andere gemeenschap.

Aan het *onderwijsvraagstuk* schenken de christelijke partijen bijzonder veel aandacht. Gedachten aan de schoolstrijd zijn er nog in terug te vinden. Allereerst wordt de nadruk gelegd op de rechten van de ouders inzake opvoeding en onderwijs. Het bestaan en de ontwikkeling moeten mogelijk gemaakt worden van scholen, die alle waarborgen bieden aan de ouders betreffende christelijke levensopvatting en godsdienstige vorming. Zij zijn voorstanders van het beginsel van de vrijheid van het particuliere initiatief inzake onderwijs. Dit sluit evenwel niet uit, dat zij anderszins de facto toestanden kunnen aanvaarden, die voor hun beginselen de nodige waarborgen bieden. Zij kennen aan de Staat en aan de openbare macht het recht toe scholen te stichten met het oog op het algemeen belang. De vrije uitoefening van het particuliere initiatief erkennende, wensen zij, dat het openbaar gezag de instandhouding van bijzondere scholen waarborgt, welke anderzijds aan kwaliteitseisen dienen te voldoen, die aan openbare controle onderhevig moeten zijn. Ten slotte verlangen zij, dat na het verplichte onderwijs tot de hogere studies worden toegelaten zij, die daarvoor de vereiste aanleg hebben zonder over de nodige financiën te beschikken en dat daarvoor faciliteiten worden verleend.

Ten slotte is nog nagegaan, welke punten op het gebied van de *internationale politiek* in deze programma's voorkomen. Geconstateerd kan worden, dat impliciet of expliciet in de verschillende opvattingen ten aanzien van dit punt erkend wordt, dat de huidige nationale Staat op zichzelf niet meer bij machte is om alleen sommige taken te vervullen, die het algemene welzijn der volkeren vereist. Allen pleiten derhalve voor saam-

horigheid. Iedereen moet bijdragen tot vervulling van deze taken. Alle christen-democratische partijen spreken zich in verschillende termen uit ten gunste van een Europese integratie en van een nauwe samenwerking in het kader van het Noord-Atlantische Pact en van de Verenigde Naties.

III. Elementen van kracht.

Na dit snelle overzicht van de verschillende programma's hebben de in de loop der laatste jaren uitgebrachte rapporten kunnen constateren, dat er enkele elementen zijn, die wel degelijk een grote kracht verlenen aan de organisatie en aan de actie van de christen-democraten. Als voornaamste krachtpunten kunnen worden opgesomd:

a. De opvallende overeenstemming van de programma's bewijst reeds op zichzelf de gelijkheid van inspiratie en van doelstelling, alsmede de mogelijkheid tot een vruchtdragende nauwe internationale samenwerking.

b. Het feit, dat de betrokken partijen personen van allerlei klassen bevatten verplicht hen tot matiging en tot een evenwichtige politiek.

c. De samenstelling van de zoëven opgesomde partijen en hun welvaartsprogramma's maken van deze partijen natuurlijke kandidaten voor de Regering.¹⁾ Het regeringsbeleid is normaal het meest geschikte middel voor de politieke actie en de verwezenlijking van het programma.

d. De christenen bezitten een grote rijkdom van menselijke waarheden (in de zin van waarheden over de mens). Het christendom brengt hun het begrip bij van de persoonlijke waarde. De christelijke filosofie, de sociale leer van de Kerk brengen hen een juiste opvatting van de waarde-hiërarchie bij tussen de persoon en de maatschappij, of liever, tussen de verschillende gemeenschappen, die ieder naar eigen doelstelling de ontwikkeling van de mens moeten dienen.

e. Het christelijke levensbesef houdt van nature een diepe bezorgdheid in voor andermans welzijn, hetgeen weer leidt tot bezorgdheid voor het algemene welzijn. De toewijding en het verantwoordelijkheidsbesef van christenen, die zich met de openbare zaak bemoeien, blijken groot te zijn.

¹⁾ In Oostenrijk, Duitsland, Nederland, Italië, Luxemburg en de Saar vormen de christen-democratische partijen de regeringen of nemen zij er aan deel.

IV. Elementen van zwakheid.

Men is gelukkig zoveel elementen van kracht thans reeds te ontdekken. Doch er zijn eveneens elementen van zwakheid in deze programma's van de christen-democraten. Uit het voorafgaande zijn deze reeds gedeeltelijk gebleken. Wij vatten ze nog even samen :

1. Er is een klaarblijkelijk tekort aan politieke doctrine. Hieronder moet dan worden verstaan het gebrek in het bepalen van een fundamentele houding ten opzichte van het beheer van de openbare zaak in eigen tijd en eigen land. Zulk een fundamentele houding dient in te houden, dat men de waarden, die men in het openbare leven bevorderen wil, van te voren bepaalt. Dit betekent tevens een duidelijke omschrijving van de algemene opvattingen, waarvan men wil uitgaan bij de opbouw van de maatschappij en van de oplossingen, die men in dit perspectief aan de grote vraagstukken van onze tijd wil geven.

2. Hoewel de meeste christen-democratische partijen gericht zijn op het algemene welzijn en personen uit alle klassen van de maatschappij omvatten, zijn deze partijen niettemin onderhevig aan sterke, aan elkander tegengestelde stromingen. Zij hebben linker- en rechtervleugels. Men kan dit bezwaar, als het althans een bezwaar genoemd mag worden, gedeeltelijk onderwerpen door in deze feitelijk in alle landen voorkomende situatie een voorwaarde te zien voor een grotere dynamiek in deze partijen zelf. Een ernstiger reëel bezwaar is, dat de meesten zich beklagen over het gebrek aan strijdbaarheid bij hun leden, alsmede over het gebrek aan een voldoende aantal personen, die genoegzame politieke ervaring bezitten om de problemen, waarvoor men een oplossing zoekt, het hoofd te kunnen bieden.

3. Bij velen wordt ook geconstateerd, dat men lijdt aan een minderwaardigheidscomplex in de wereld der christenen ten opzichte van andere stromingen.

4. Ten slotte zijn sommigen van mening, dat er nog steeds een groot gebrek heerst aan voldoende christelijk georiënteerde politieke actie op internationaal gebied en signaleren zij het gebrek aan een organisatie, die aangepast is aan de noden van de tijd.

V. Conclusie.

Het is uitermate moeilijk uit een dergelijke vluchtige studie van de diverse christen-democratische programma's enkele geldige conclusies te trekken. Men kan slechts constateren, dat het voorhanden zijnde materiaal daartoe te weinig houvast biedt. Er zijn nog steeds te weinig elementen als gevolg van het feit,

dat de partijen onderling over elkanders programma's en activiteiten slecht zijn ingelicht. De informatie tussen deze partijen staat nog in de kinderschoenen, weshalve op de vergadering van 13 Februari 1954 te Brussel van het Comité Directeur van de Nouvelles Equipes Internationales besloten is aan dit vraagstuk van de onderlinge informatie ter ener zijde en aan de gebrekkige voorlichting naar buiten ter andere zijde in de eerstkomende tijd bijzonder veel aandacht te besteden. Het algemene Secretariaat te Parijs (1) kreeg de opdracht een nauwkeurig en precies omschreven plan te ontwerpen, teneinde hierin te voorzien. Aan dit plan wordt thans gewerkt en hierover zullen in de eerstvolgende bijeenkomsten van het Comité Directeur beslissingen worden genomen, als althans daarvoor de financiën niet ontbreken. Want een kenmerkende trek van al deze hooggestemde partijen is tevens hun smalle financiële basis.

Als tweede element kan men constateren, dat het van het allergrootste nut kan zijn, de verdere vergelijking van de programma's en de praktische activiteit van de verschillende partijen op wetenschappelijke wijze voort te zetten.

Ten derde dient aan de christelijke staatsopvatting, waaraan in de voorbije eeuwen zoveel aandacht besteed is vanuit speculatieve standpunten, veel meer aandacht besteed te worden in het licht van de praktische en concrete ervaring, die de laatste tientallen jaren op dit gebied zijn opgedaan.

Tenslotte mag men met de secretaris-generaal van de N.E.I., oud-Minister Robert Bichet²⁾ besluiten, dat

„dans les heures graves que nous vivons, cette puissance des démocrates chrétiens et leur union de plus en plus étroite reste une des chances du monde. L'histoire, en effet nous démontre que, chaque fois que l'Europe a trouvé ou était sur le point de trouver son unité, elle l'a fait sur les bases de christianisme : et chaque fois que cette unité s'est brisée, ce fut par des déviations des erreurs, des brisures, qui s'étaient produites d'abord dans le monde chrétien puis dans le monde politique européen ; d'abord dans la pensée chrétienne, puis dans l'action politique. Cette fois-ci encore, nous pouvons être certains que l'Europe de demain sera démocratiquement unie sur des bases chrétiennes ou continuera à être un chaos de peuples et de tendances, facteur constant de désordre et de guerres dans le monde”.

Deze woorden krijgen een bijzondere betekenis op het moment, dat niet-christelijke krachten in Frankrijk, en ook elders, de indruk wekken het christelijke geïnspireerde ideaal in de Europese politiek te liquideren. De kracht en de waarde van dit ideaal zullen in de naaste toekomst blijken.

¹⁾ 186, rue de Rivoli, Paris 1er.

²⁾ Les Partis Démocrates-Chrétiens en Europe, ronéotype, rapport fait par M. Robert Bichet au congrès NEI de Tours 1953.

CRITIEK
OP
HET

K.V.P.
VOORSTEL

voor een noodvoorziening ten be-
hoeve van weduwen en wezen¹⁾
door P. J. Jan Mertens

De critische beschouwingen over het voorstel van de Katholieke Volkspartij voor een noodvoorziening ten behoeve van weduwen en wezen, welke de Heer J. K. A. van Nooy heeft gepubliceerd in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk acht de redactie zakelijk van zodanige betekenis, dat zij gaarne plaatsruimte verleent aan onderstaand artikel van de hand van de Heer P. J. J. Mertens, lid van de partij-commissie, die aangaande dit voorstel heeft geadviseerd.

I n het nummer van 20 December 1954 van het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, wijdt de heer J. K. A. van Nooy een beschouwing aan het K.V.P.-voorstel betreffende een noodvoorziening ten behoeve van weduwen en wezen. Deze beschouwing, welke een critiek inhoudt, heeft de bijzondere aandacht getrokken van de Maasbode, welk blad het nuttig voorkomt, dat allen, die bij de studie van het ontwerp betrokken zijn, kennis nemen van de genoemde critische beschouwing en er tevens een aanwijzing in vindt, dat de zaak niet zo eenvoudig is als somtijds wordt gesuggereerd.

Niet zonder welbehagen constateert Paraat, het orgaan van de Partij van de Arbeid, van 8 Januari 1955, dat : „wie het bij uitstek deskundige artikel van de heer J. K. A. van Nooy leest, niet kan ontkomen aan de indruk, dat hij het K.V.P.-rapport wel een tikje flodderwerk vindt”. Het blad meent uit De Maasbode te moeten begrijpen, dat er in de K.V.P. het tegenovergestelde van eenheid bestaat ten aanzien van dat met veel tam-tam uitgebrachte weduwen- en wezenrapport.

Het lijkt dus allemaal nogal belangrijk, wat de heer van Nooy over het K.V.P.-voorstel heeft geschreven, reden waarom wij er in dit maandschrift aandacht aan schenken.

¹⁾ In het nummer van November 1954 van dit Maandschrift (Jrg. 8, nr 9, pag. 298) is een documentair artikel opgenomen, waarin Dr L. A. H. Albering de inhoud van dit voorstel weergeeft. Red.

De critische beschouwing overtreft in lengte het weduwen- en wezenrapport. Vijf pagina's oftewel ruim negen kolommen van voornoemd tijdschrift zijn eraan gewijd. Zouden we dus op het gehele artikel met al zijn details moeten ingaan, dan zou daarvoor een brochure of een reeks artikelen het geëigende middel zijn. Om tal van redenen moet daarvan worden afgezien. We volstaan daarom met enkele opmerkingen.

Bij het lezen van de beschouwing vallen aanstonds drie dingen op. Op de eerste plaats heeft de schrijver het nodig geoordeeld zich aan te dienen als adjunct-secretaris van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk. Hij begint dan vervolgens met verband te leggen tussen het ongeveer gelijktijdig verschijnen van het K.V.P.-rapport en het eindrapport van de Staatscommissie Vervanging Armenwet. En voorts zegt hij, dat, wil de beschouwing volledig objectief zijn, niet van belang is het feit, dat een groep personen, welke thans in vele gevallen krachtens de Armenwet en in de toekomst op grond van een Wet Maatschappelijke Zorg een uitkering zullen ontvangen, op andere wijze zal worden geholpen. Hij wil tot uiting brengen „dat vrees voor uitholling van de Wet Maatschappelijke Zorg geen rol speelt of mag spelen”, doch hij wekt met een en ander sterk de indruk van het tegenovergestelde. Deze indruk wordt nog versterkt in het verdere verloop van zijn beschouwing, waarin hij op verschillende punten zijn twijfel en vrees tot uitdrukking brengt: dat met de voorgestelde noodvoorziening de verzorging van de weduwen en wezen eerder slechter dan beter zal worden.

Het artikel verder wat op de voet volgend, komen wij tot de navolgende opmerkingen:

Terecht stelt de schrijver, dat het uitgangspunt van de ontworpen noodvoorziening weduwen en wezen is de opdracht, welke de Sociaal-Economische Raad van de Regering heeft ontvangen, om zich te beraden over een wettelijke voorziening ten behoeve van de weduwen en wezen, en dat de toestand vergelijkbaar wordt geacht met de oude-dagsvoorziening, waardoor zoals voor de bejaarden een noodvoorziening volledig op haar plaats is, aannemende dat een definitieve regeling voor weduwen en wezen nog verscheidene jaren zal vragen.

Door de schrijver wordt nu aangevochten, dat de toestand met betrekking tot de voorziening voor weduwen en wezen vergelijkbaar zou zijn met de toestand met betrekking tot de voorziening voor ouden van dagen. Hij schijnt deze vergelijkbaarheid uit de feitelijke gegevens en uit de publicaties over de beide onderwerpen niet te hebben kunnen ontdekken. Hem schijnen de volgende feitelijkheden te zijn ontgaan.

De in de loop der jaren gegroeide rechtspositie-regelingen, zowel voor het overheidsperoneel, als in het vrije bedrijf, kennen oudedagsvoorzieningen met daaraan gekoppeld voorzieningen voor weduwen en wezen en bij invaliditeit.

In onze ongevallenwetten zijn naast de invaliditeitsvoorzieningen ten gevolge van bedrijfsongevallen, tevens voorzieningen voor weduwen en wezen opgenomen. Onze ongevallenwetten zijn bepaald niet jong meer in de geschiedenis van de sociale verzekering.

De onder Minister Aalberse in 1919 volledig in werking getreden Invaliditeitswet-Talma van 1913, kent een invaliditeits-, ouderdoms- en weduwen- en wezenvoorziening. De feitelijke kring der verzekerden in deze verzekering is zelfs niet beperkt tot de loontrekkenden.

Dat de tot dusver geregelde voorzieningen summier zijn, doet niet af aan het gegeven, dat er toch blijkbaar een communis opinio bestaat over de ouderdoms-, invaliditeits- en weduwen- en wezenvoorziening door middel van de sociale verzekering.

Als men kennis neemt van de publicaties der arbeidersbewegingen en van de politieke partijen, gedaan in hun urgentie- en actieprogramma's, dan zal men merken, dat de genoemde voorzieningen — en vaak in één adem — worden genoemd als te verwezenlijken idealen.

Inderdaad, de ontworpen noodvoorziening neemt als uitgangspunt de opdracht, welke de S.E.R. van de Regering heeft ontvangen. Doch toen de K.V.P.-commissie dit uitgangspunt koos, was het de commissie bekend, dat de S.E.R. deze opdracht niet had ontvangen in 1954, nadat het ouderdomsrapport was uitgebracht. Het is de schrijver misschien niet bekend, dat de Sociaal-Economische Raad in 1952, in de maanden Maart, Juni en Juli, drie opdrachten heeft ontvangen, teneinde zich te beraden over de definitieve ouderdomsverzekering, een herziening van de invaliditeitsverzekering en een weduwen- en wezenvoorziening en dat juist deze drie opdrachten werden verstrekt vanwege de nauwe samenhang der drie voorzieningen.

En ook deze drievoudige opdracht van de Regering aan de S.E.R. staat weer niet op zichzelf; zij is niet uit de lucht komen vallen. Bij elk van deze opdrachten grijpt de Regering terug naar het bekende — voor de schrijver blijkbaar onbekende — rapport van begin 1948 van de Gemengde Commissie-van Rhijn inzake de herziening van de sociale verzekering. Uit dit herhaald teruggrijpen naar dit rapport mag toch wel worden geconcludeerd, dat aan dit rapport wel enige waarde mag worden toegekend. We behoeven dan niet te zeggen, dat het rapport de grondlijnen bevat waarlangs zich momenteel de reorganisatie der sociale verzekering voltrekt.

Interessant voor de schrijver is het wellicht te vernemen, wat bedoeld rapport zegt over voorzieningen voor weduwen en wezen. We citeren letterlijk :

„Vooreerst zij opgemerkt, dat, evenals dit ten aanzien van de 'ongevals' wezen is bepleit, een afzonderlijke wezenver-

zekering, gekoppeld aan de weduwen- of invaliditeitsverzekering, moet vervallen en in het kader van de kinderbijslagverzekering dient te worden opgenomen".

Dit is de K.V.P.-commissie niet ontgaan, toen zij een kinderuitkering voor weduwen en wezen voorstelde, waarbij de uitkeringen krachtens de kinderbijslagwet als uitgangspunt werden genomen.

En verder het rapport van de Gemengde Commissie-van Rhijn :

„Voor wat de weduwenrente betreft is de Commissie van oordeel, dat deze evenals de invaliditeitsrente momenteel absoluut onvoldoende is. Zij is van mening, dat ook de weduwenrente een percentage van het laatstgenoten loon (of inkomen) van de overleden verzekerde dient te bedragen en wel, evenals dit bij de ongevallenverzekering het geval is, 30%. De Commissie zou hieraan echter de beperkende voorwaarde willen verbinden, dat de vrouw om voor weduwenuitkering in aanmerking te komen op de dag van het overlijden van haar echtgenoot een bepaalde leeftijd, b.v. die van 45 of 50 jaar, moet hebben bereikt, dan wel blijvend invalide moet zijn of één of meer kinderen beneden de leeftijd van 16 jaar moet hebben. De Commissie is nl. van mening, dat de andere weduwen in het algemeen nog wel in het arbeidsproces kunnen worden ingeschakeld, zij het soms na enige omscholing en aanpassing, om dan door eigen werkzaamheid eigen inkomsten te verwerven. Ter overbrugging van de eerste periode na het overlijden van de echtgenoot, zou b.v. gedurende een half jaar de normale weduwenrente kunnen worden toegekend.

Anders dan bij de bestaande Invaliditeitswet is bepaald, acht de Commissie de leeftijd van 60 jaar, waarop thans eerst weduwenrente kan worden genoten, te hoog. Hoewel het noemen van een bepaalde leeftijd in dit verband altijd enigszins willekeurig is, kan toch worden aangenomen, dat een vrouw tussen de 45 c.q. 50 en 60 jaar, die jarenlang in haar eigen huishouding werkzaam is geweest, niet gemakkelijk meer nieuwe eigen inkomsten op grond van haar werkzaamheid kan verwerven. Hier staat tegenover, dat de Commissie geen aanleiding zag om de vrouw, die op jeugdige leeftijd weduwe is geworden en geen kinderen te haren laste had, zoudra zij 45 c.q. 50 jaar wordt, op grond van het vroeger overlijden van haar man alsnog weduwenrente toe te kennen. Geniet zij immers eenmaal door middel van haar arbeid eigen inkomsten, dan is er geen reden om haar eerder dan andere vrouwen, die, behoudens dat zij geen weduwe zijn, in dezelfde omstandigheden verkeren, in het genot van een rente te stellen.

Voorts moet naar de mening van de Commissie cumulatie van uitkering van weduwenrente krachtens de Ongevallen-

wetten en de Invaliditeitswet, zoals deze thans mogelijk is, worden voorkomen.

Tenslotte is de Commissie van oordeel, dat de weduwen-rente op 65-jarige leeftijd dient over te gaan in een ouderdomspensioen”.

Aangezien in ons land naast en tegelijkertijd met de ouderdoms- en invaliditeitsvoorziening een belangrijk stuk weduwen- en wezenvoorziening is vastgelegd in rechtspositieregelingen, ongevallenwetten en invaliditeitswet en waar men zich ten aanzien van de weduwen- en wezenvoorziening niet bepaald onduidelijk uitlaat in een rapport, als dat van de Gemengde Commissie van Rhijn, daar is het toch wel ondenkbaar, dat men op een onzalig ogenblik de weduwen- en wezenvoorziening zou schuiven van het terrein der sociale verzekeringen naar dat van de maatschappelijke zorg.

Hiermede is al enigermate aangetoond, dat het toch niet zo dwaas is bij de noodvoorziening weduwen en wezen een vergelijkbaarheid aan te houden met de noodvoorziening ouden van dagen. En dit dan nog zonder enig sentiment.

Wat nu verder de vergelijking met de Noodwet Ouderdomsvoorziening betreft het volgende. Ongetwijfeld hebben er verschillende overwegingen ten grondslag gelegen aan de totstandkoming van de N.O.V., doch de hoofdoorweging ligt uitgedrukt in de considerans van de noodwet en luidt als volgt :

„Alzoo Wij in overweging hebben genomen, dat het wenschelijk is een voorloopige regeling te treffen ter voorziening in den nood van ouden van dagen in afwachting van de totstandkoming eener definitieve voorziening door middel van verplichte verzekering”.

Deze hoofdoorweging is tweërlei : *de nood* van de ouden van dagen en *in afwachting* van een definitieve voorziening. Dezelfde elementen vindt men terug in de hoofdoorweging van het K.V.P.-voorstel met betrekking tot een noodvoorziening ten behoeve van weduwen en wezen.

De heer van Nooy vecht de vergelijkbaarheid tussen de beide noodvoorzieningen voornamelijk aan met een vergelijking van de maatstaven, welke voor de beide voorzieningen dienen te worden gehanteerd. Hij zegt, dat bij de oude-dagsuitkering steeds een verband is aangehouden met de arbeid en dat daardoor dan eerder sprake was van een recht dan van weldadigheid.

In zijn verdere betoog goochelt hij achtereenvolgens met de begrippen : recht tegenover weldadigheid, concreet recht, strikt recht en moreel recht, om dan tenslotte bij sociale rechtvaardigheid te belanden. De inhoud, welke hij aan zijn begrippen geeft, in het verband, waarin hij ze plaatst, maken het wel erg moeilijk er nader op in te gaan, althans binnen het bestek van een artikel.

De K.V.P.-commissie kwam aan de hand van een studie van de uitkeringen van sociale verzekeringen en pensioenfondsen tot de conclusie, dat het treffen van een voorziening voor weduwen en wezen op korte termijn noodzakelijk is. De commissie ziet in deze noodzaak een eis van sociale rechtvaardigheid.

De Opmars van 22-10-'54 schetste in een artikel „Weduwen en Wezen” de noodzaak van deze voorziening in summier trekken als volgt : „In een periode van grote en tegelijkertijd toenemende welvaart mogen wij niet vergeten, dat er belangrijke delen van ons volk aan bittere armoede zijn overgeleverd”.

Het begrip sociale rechtvaardigheid moet hier worden geïnterpreteerd in de zin die katholieke auteurs hieraan geven.

Hierbij zij opgemerkt, dat het begrip van vrij recente datum is. Casianus Hentzen wijdt er vele bladzijden aan in zijn commentaar op Quadragesimo Anno, waarin het begrip voor het eerst nader wordt bepaald, en zegt er van, dat de sociale rechtvaardigheid een deugd is met een sterk dynamisch karakter, die tot formeel object heeft het algemeen welzijn, voor zover dit in de sociaal-economische gemeenschap moet verwezenlijkt worden (I pag. 297).

Welnu, onder „algemeen welzijn” verstaan katholieken het geheel van goede maatschappelijke verhoudingen. Ergo is het doel van de sociale rechtvaardigheid het bevorderen van goede maatschappelijke verhoudingen in de sociaal-economische gemeenschap.

Het is naar onze mening een misvatting van de heer van Nooy, om in zijn beschouwing op dit punt een essentieel verschil te leggen tussen de Noodwet Ouderdomsvoorziening en de noodvoorziening weduwen en wezen. Beide voorzieningen vinden primair hun bestaansgrond in de nood van de betrokken groeperingen.

Bij de sociale verzekering, waarbij de beide voorzieningen straks zullen worden ondergebracht, indien de historisch gegroeide lijn wordt doorgetrokken, is primair het behoren tot een bepaalde sociale (sociaal economische) groepering (loonarbeiders, zelfstandigen, economisch zwakken) maatstaf voor het bij de verzekering betrokken worden. In de regel dient dan ten aanzien van die groepering te zijn vastgesteld, dat er een reden of een rechtsgrond is, om in het algemeen belang der groep een dergelijke voorziening tot stand te brengen.

De heer van Nooy vraagt zich af, of weduwen een concreet recht kunnen doen gelden b.v. op grond van het feit :

- a. dat zij weduwen zijn ;
- b. dat zij minder gemakkelijk door arbeid in hun onderhoud kunnen voorzien, en
- d. of hun man, voor zijn overlijden kortere of langere tijd aan het arbeidsproces heeft deelgenomen.

Hij zegt, dat voor een strikt recht volgens de juridische en

economische constellatie van onze samenleving een daarop corresponderende titel behoort aanwezig te zijn. Deze titel wordt in de regel aangebracht door een geleverde prestatie, aldus gaat hij verder. De woordjes „in de regel” zijn hier van belang, omdat uit het gehele samenstel van sociale voorzieningen en verzekeringen toch wel blijkt, dat er op deze regel nogal wat uitzonderingen zijn. Hij noemt in dit verband de ziektewet, ongevallenwet, werkloosheidswet en invaliditeitswet. Maar hij ziet dan over het hoofd de kinderbijslagwet, het geheel van pensioenvoorzieningen (met inbegrip van invaliditeits- en weduwen- en wezenvoorzieningen), welke wettelijk zijn beschermd in de Pensioen- en Spaarfondsenwet, en de reeks van aanvullingswetten voor de toekenning van alle mogelijke bijslagen. Hij aanvaardt blijkbaar niet de sociale rechtvaardigheid als basis voor de sociale voorzieningen en verzekeringen.

Voor zover de heer van Nooy bekend is, is nog nimmer beweerd, laat staan bewezen, dat het feit van de weduwe-status of de opvoedkundige taak van de moeder of de arbeid van de man vóór zijn overlijden een rechtstitel opleveren voor het verwerven van het door hem geformuleerde strikt recht. Volgens hem gaat de thans wel algemeen aanvaarde norm niet verder, dan dat de arbeidende mens in staat moet zijn een dusdanig inkomen te verwerven, dat hij bij machte is tevens te zorgen voor het levensonderhoud voor zich en zijn gezin en de financiële risico's van korte duur op te vangen.

Met de door hem gestelde algemeen aanvaarde norm zijn wij het wel eens, mits hij de toevoeging „en de financiële risico's van korte duur op te vangen” zou willen weglaten. Met deze toevoeging zouden we in de feitelijke situatie met betrekking tot de kinderbijslagwet al in de knoop raken. Of acht de heer van Nooy een kinderbijslaguitkering van 16 jaar en in vele gevallen van 21 resp. 27 jaar een voorziening van korte duur?

Toen hij dit alles schreef, heeft hij blijkbaar ook niet gedacht aan de inhoud van het begrip „te zorgen voor het levensonderhoud van zich en zijn gezin”. Wanneer de arbeidende mens komt te sterven zal in de meeste gevallen zijn gezin blijven voortbestaan. Voor het levensonderhoud van ook dat gezin, diende hij bij machte te zijn een inkomen te verwerven, althans in dat inkomen diende deze risicodekking wel degelijk te zijn begrepen. Dat voor deze risicodekking de weg van de sociale voorziening of verzekering moet worden bewandeld is wel duidelijk.

Het gezin, ook dat gezin, dat de gestorven arbeidende mens achterlaat, heeft niet alleen particuliere betekenis, maar het heeft eveneens maatschappelijke betekenis. Het gezin is naar onze opvattingen nog altijd de oerel van de maatschappij. De weduwe, die een gezin moet verzorgen, doet dit niet alleen in haar eigen belang of het belang van het gezin, doch dient daarmee evenzeer het belang van de maatschappij. Ook de maat-

schappij heeft er belang bij, dat de weduwe haar gezin zo goed mogelijk verzorgt.

Kan mogelijk de heer van Nooy uit deze overwegingen rechtstitels putten voor een door hem gevorderd concreet en strikt recht op een weduwen- en wezenvoorziening?

Over de door de heer van Nooy te berde gebrachte stellingen en zijn verdediging daarvan, zou nog heel wat te zeggen zijn, doch we moeten daar omwille van de beperking van af zien. Hij heeft het b.v. over het afstand doen van de vrouw, door haar huwelijk, van haar eigen mogelijkheden om in haar levensonderhoud te voorzien. Door de dood van de man acht hij, dat in principe deze mogelijkheden weer tot leven zijn gekomen. Tot op zekere hoogte accoord voor de vrouw, die op jeugdige leeftijd alleen achterblijft. Maar naar onze mening zijn in principe deze mogelijkheden voor goed afgesneden, door de verzorging van het gezinsleven, inclusief een groot deel van de opvoeding der kinderen, welke de vrouw op zich heeft genomen en welke taak zij, als regel nog in versterkte mate, behoudt als zij weduwe wordt in een gezin. Over de taak van de moeder in het gezin schijnt de schrijver toch wel wat merkwaardige opvattingen te hebben.

Daar waar hij stelt, dat er nog andere groepen zijn, die in nood verkeren, zoals b.v. verlaten vrouwen, gescheiden vrouwen, geestelijke en lichamelijke invaliden, enz. zouden wij willen zeggen, dat het bestaan van deze groepen in nood een noodvoorziening voor weduwen en wezen, naast die van ouden van dagen, niet uitsluit.

Uit het voorstel van de K.V.P. komt niet naar voren, aldus de schrijver in zijn verdere betoog, dat een studie is gemaakt van de inkomsten, welke krachtens de Armenwet worden gegeven en toch zouden deze cijfers omtrent het inkomen veel kunnen leren. Inderdaad, de commissie is afgegaan op de bovengenoemde studie en op ervaringen uit de praktijk, waarmee de commissieleden bekend waren. Voor het doel van de noodvoorziening en het kader, waarin ze wordt geplaatst, was een uitgebreide studie op dit punt niet noodzakelijk. De mogelijkheden, welke de Armenwet nu en de Wet Maatschappelijke Zorg straks bieden, worden volkomen intact gelaten. Deze mogelijkheden worden met betrekking tot de weduwen en wezen nog verruimd, indien een basis wordt gelegd door een noodvoorziening als voorgesteld. Het is hierbij niet anders, dan bij de N.O.V. en ook in deze noodregeling wordt voorgesteld, dat niet als inkomen wordt aangemerkt, hetgeen bij wijze van weldadigheid of armenzorg wordt genoten.

Wij kunnen met de beste wil niet inzien, dat het gevaar aanwezig is, dat de gemeentebesturen door het tot stand komen van de regeling zich aan hun bemoeiing met de weduwen en wezen zullen gaan onttrekken. Het tegenovergestelde is eerder aannemelijk, wat reeds bij de N.O.V. is gebleken.

Dat de noodvoorziening voor weduwen en wezen nog wel aanvulling zal behoeven en nog een gemeentelijke zorg noodzakelijk doet zijn, ligt niet in het feit, dat zij een voorziening is, maar dat zij een noodvoorziening is. Ook te dezen liggen de kaarten bij de N.O.V. niet anders.

Ongetwijfeld zullen bij het tot stand komen van de noodvoorziening velen de weg naar de gemeente, verzorging krachtens de Armenwet, niet of niet meer behoeven te gaan. Het moge voor de schrijver om het even blijven of de verzorging geschiedt via Armenwet (straks Maatschappelijke Zorg) of noodvoorziening (straks verzekeringswet), voor de betrokkenen speelt dit wel een grote rol, zelfs al wordt, materieel gezien, hun positie niet beter.

Ook door de schrijver wordt het stokpaardje van de persoonlijke verantwoordelijkheid bereden en we geven toe met betrekking tot een noodvoorziening niet geheel ten onrechte. Waakzaamheid zal hier geboden zijn. Maar met de in de laatste jaren groeiende bezorgdheid over het steeds groeiende stelsel van sociale zekerheid zijn wij het niet eens. In dit verband zij verwezen naar de publicatie van Dr G. Veldkamp: Sociale Zekerheid en Persoonlijke Verantwoordelijkheid.

De bezwaren tegen de voorgestelde regeling liggen voor de schrijver vooral in het sociale (het psychologische en paedagogische) vlak. Het zijn juist deze bezwaren, die zijn opvattingen bloot leggen, als hij het alternatief stelt: verzorging via een noodregeling of verzorging via de gemeente krachtens de Armenwet.

* * *

Indien er in hoofdzaak psychologisch-paedagogische hulp nodig zou zijn, zijn de diensten van sociale zaken zeker hiervoor niet de meest aangewezen organen. Dan behoort dit hulp te zijn op confessionele grondslag door organen van het kerkelijk- en particulier initiatief. We denken hier aan het bezoeken van weduwen en wezen. Doch normaal gesproken en gedacht ligt de nood in hoofdzaak in het financiële vlak. En als die wordt opgevangen mag men voor de rest „kracht naar kruis” verwachten.

Als de schrijver met betrekking tot de financiële noodtoestand een vergelijking maakt, en de verlaten en gescheiden vrouw gelijk stelt met de weduwe, gaat deze vergelijking niet op. Bij een weduwe is de kostwinner gestorven, dus op geen enkele wijze meer tot het verschaffen van onderhoud in staat; bij de gescheiden en verlaten vrouw is hij juridisch nog aanwezig en/of althans tot onderhoud verplicht.

In zijn slot besluit de schrijver met zijn vrees uit te spreken, dat de weduwen bij de voorgestelde voorziening in een slechtere toestand zullen geraken — ook materieel — dan waarin zij nu verkeren. Hiermede zet hij de zaken toch wel volkomen op hun kop.

Politieke Kanttekeningen

Huizen,
lonen
en
prijzen

Het kabinet heeft zijn eerder aangekondigd huurbeleid ingrijpend gewijzigd. Het plan was een huurverhoging van 25%, waarvan een deel door een huurbelasting, waarschijnlijk van 7%, zou worden „afgeroomd”. Nu komt er geen huurbelasting, maar de arbeiderswoningen krijgen ook geen verhoging. Voor het overige zal de verhoging 5 of 10% bedragen. Dat werd eerst door de pers en daarna door de minister-president meegedeeld bij de algemene beschouwingen in de Eerste Kamer.

Op de eerste plaats valt op, dat in het gewijzigd beleid de huurbelasting is losgelaten. De KVP-fractie had zich al op het standpunt gesteld, dat de huren van het oude huizenbezit zo hoog moeten zijn als rechtvaardig is. Indien de rechtsgrond voor „afroming” een teveel moest zijn, was het beter met een wat lager, wel gerechtvaardigd peil te volstaan. Temeer omdat toch in feite de huurders dat teveel zouden opbrengen. Maar wanneer is sprake van teveel? Als men het „bevroren” huurpeil van Mei '40 op 100 stelt, liggen de oude huren nu op 141. Het antwoord op de vraag wat het zou moeten zijn, luidt verschillend. Een meerderheid van de SER kwam zelfs tot de conclusie, dat een rendabel huurpeil op den duur een

verhoging tot 250 vraagt. Ook bij meer forse optrek van de oude huren zou het dus niet gemakkelijk vallen aan te tonen, dat sprake is van teveel.

Van de fiscale kant benaderd werd de rechtsgrond voor een huurbelasting, zo mogelijk, nog zwakker. Waarom een verzwaring voor één bepaalde groep als over de hele lijn te zeldzame tijd een verlichting van niet minder dan een half miljard kan worden doorgevoerd? Om de overheid aan middelen te helpen om de kosten van de nog steeds duurder wordende nieuwbouw te drukken, beloogde de PvdA. Maar als de Overheid voor dat doel toch al grote bedragen uit de algemene middelen put, kan daaruit ook een hoger bedrag komen. Een huurbelasting, waarvan nu is afgezien, had dertig miljoen opgebracht. Zeker geen bedrag, dat de totnutoe gevolgde methode overbodig zou maken.

Bij de rest van het gewijzigd huurbeleid zetten wij voorschands vraagtekens. Volgens de oorspronkelijke opzet zouden alle bezitters van oude huizen 25%—7% huurbelasting = 18% meer ontvangen. Een deel krijgt nu zelfs niets. Past dat in een rechtvaardig huurbeleid? Is het over de hele lijn te verdedigen, dat eigenaars van duurdere voor-oorlogse huizen wel recht

hebben op een beter resultaat van hun eigendom, anderen minder en het overgrote deel niet? De verhoging van 10% is, wat het bedrag betreft, al een slag in de lucht genoemd. Ook de regering ging er van uit, dat een forse optrek tot het peil van de nieuwe huren dringend nodig is. De te grote afstand houdt de vrees gaande, dat zeker straks, bij een verzadiging van de markt, de nieuwbouw in verhouding veel te duur zal zijn. Daarom te weinig initiatief en niet verantwoorde soberheid. Een verhoging van 5 of 10% en dan nog voor het kleinste deel is aan het wegnemen van die vrees nauwelijks een bijdrage.

Waarom heeft het kabinet zijn huurbeleid gewijzigd? Het was niet onbegrijpelijk, dat de reden in de tegenstelling over de huurbelasting werd gezocht. De redenering was dan deze: Het kabinet kon — na het begrotingsdebat in de Tweede Kamer — weten, dat een huurbelasting geen meerderheid zou vinden. Enkel de huurbelasting laten vallen kon niet, omdat de socialistische leden van het kabinet, aldus de redenering, zich slechts voor een forse huurverhoging hadden laten vinden, wanneer die gekoppeld werd aan een „afroming” ervan. Bleef dus over: Het hele huurbeleid laten rusten, heengaan of een nieuw compromis. Mag men de bladen geloven, dan zou het inderdaad binnen het kabinet hebben gespannen, maar het eindresultaat was toch een gewijzigd huurbeleid, zoals dat in grote lijnen bekend werd. En nu is het ongetwijfeld zo, dat de vorm van het compromis zeer wel gebruikt kan worden om bovenstaande hypothese te steunen. De huurbelasting is als steen, waarover het kabinet had kunnen struikelen, weggerold. Het socialistisch deel van het kabinet, dat daarop zijn bereidheid voor een meer forse huurverhoging had gebaseerd, kon nu nog slechts bewogen worden tot een geringe en nog gedeeltelijke huurverhoging.

Wie deze hypothese ernstig neemt, komt zeker niet tot optimistische conclusies over het gewijzigd beleid. Dan wordt wel duidelijker, waarom het voor het over-

grote deel van het oude huizenbezit niet, en voor de rest slechts tot een verhoging van 5 of 10% kon komen, maar dan wordt het tegelijk ook een bepaald zorgelijke overweging dat hier niet een argument, ontleend aan een gezond huurbeleid, maar aan de noodzaak van een politiek minimum-compromis de doorslag gaf. Ja, dan dringt zich zelfs de zorgelijke conclusie op, dat dit kabinet, ten aanzien van het huurbeleid, niet tot zaken kon komen omdat de tegen-gestelde inzichten elkaar tot onmacht doemen.

Maar bovengenoemde hypothese werd niet algemeen ondersteund. De regering verklaarde zelf in een communiqué, na de dagbladberichten, dat zij tot het gewijzigd beleid is gekomen uit vrees voor de lonen en prijzenspiraal. Sommigen, die de andere reconstructie van de feiten maakten, noemden dat „een doekje voor het bloeden”. Gaandeweg verschenen echter meer beschouwingen, die er van uit gaan, dat het kabinet het huurbeleid inderdaad ondergeschikt maakte aan een nieuwe koers, die op de eerste plaats afstuurt op een stabiliteit van lonen en prijzen. Zelfs aanhangers van de eerste theorie wilden tenslotte wel aannemen, dat het kabinet van de nood (on-eenigheid over het huurbeleid) nu een deugd (stabilisatie van lonen en prijzen) poogt te maken. Bij de algemene beschouwingen in de Eerste Kamer heeft Dr. Drees de eerdere verklaringen van de regering nog onderlijnd.

Feit is, dat de vorm van het compromis ook in deze verklaring voor de wijziging van het huurbeleid kan passen. Men moet dan als uitgangspunt nemen, zoals ook Dr. Drees in de Senaat deed, dat het kabinet het bij nader inzien, niet gewenst acht om opnieuw tot loonsverhoging te komen. Zoals bekend zou een loonsverhoging van 2 à 3% mede als compensatie voor een meer forse optrek van de oude huren dienen en wanneer dat nu niet kan, heeft dat dus ook consequenties voor de hoogte van de huurverhoging. Anders gezegd: De huurverhoging moest, zo bezien,

beduidend beperkter uitvallen en zelfs voor het grootste deel achterwege blijven.

Terugkerend tot het uitgangspunt blijft over de vraag, of het inderdaad aannemelijk is, dat het kabinet weer zo bezorgd raakte over de lonen en prijzenspiraal. Bij de jongste loonronde werd er vanuit gegaan, dat de welvaart dermate gestegen was, dat de factor arbeid een groter aandeel toekwam. Wilde deze opzet slagen, dan moest het dus zo zijn, dat een deel van het meerdere niet bij de ondernemers en de kapitaalverstrekkers bleef maar naar de loonzakjes werd overgeheveld. Is dit nu ook gebeurd? Of poogt men deze overheveling toch weer te compenseren door de loonsverhoging in de prijzen door te berekenen? Het is niet mogelijk om op die vraag een volledig antwoord te geven. Wel kunnen prijsverhogingen worden gesignaleerd, maar doorberekening kan in sommige gevallen onvermijdelijk zijn en verder zijn er prijsstijgingen waarvan de oorzaak op de wereldmarkt of in seizoenomstandigheden ligt. De minister-president wist in de Eerste Kamer al mee te delen, dat het komende indexcijfer aanmerkelijk ongunstiger zal zijn. De onrustige belangstelling hiervoor ware wellicht nog binnen de perken gebleven, wanneer het kabinet niet zo ongelukkig gemanoeuvreerd had met de melkprijs. Het kabinet had de melkprijsverhoging door een tijdelijke subsidieverhoging tot Juli kunnen uitstellen als de belastingverlaging compensatie biedt. Bij het melkprijsdebat in de Tweede Kamer heeft de heer Drogen nog een poging gedaan om de verhoging althans gedeeltelijk tot dat tijdstip te verschuiven. De Kamer wilde daar echter niet aan. In elk geval was dat melkbeleid van het kabinet de druppel die de emmer deed overlopen. Voordien nog be-

dekte toespelingen op de noodzaak van een nieuwe loonronde werden nu openlijk geuit. En als wij deze voorgeschiedenis in de andere verklaring voor het gewijzigd huurbeleid opnemen moeten wij dus aannemen, dat het kabinet mede van de gevolgen van zijn eigen beleid is geschrokken. Het durft, althans voor het ogenblik, geen nieuwe loonronde aan. De gemeederen, zowel aan de prijzen, als aan de lonenkant, moeten eerst bedaren. En voorzover daarin beweging blijft wil het kabinet nu wel wachten op de aanstaande belastingverlaging.

Uit de beschouwingen van de minister-president in de Eerste Kamer werd al duidelijk, dat de regering in die belastingverlaging nu zelfs zoveel als een soort niemandsland ziet, waarin lonen en prijzen elkaar kunnen naderen. In verband met het gewijzigd huurbeleid vraagt men zich nochtans met zorg af wanneer de huren dan wel kunnen worden opgetrokken als dat zelfs in een tijd van hoogconjunctuur niet mogelijk is. Dat men de huren in de na-oorlogse jaren ondergeschikt maakte aan het loonbeleid viel te verdedigen. Men kan daar echter niet mee doorgaan.

En wat het vraagstuk van lonen en prijzen betreft blijft daar het feit staan, dat de jongste loonronde bedoeld was als een aandeel in grotere welvaart. Als terecht gezegd zou kunnen worden, dat men dit aandeel niet heeft gekregen is het niet voldoende, dat belastingverlaging compensatie geeft. De belastingverlaging, die werd aangekondigd als een mogelijk geworden verlichting van druk, is immers een zaak op zich zelf. Men ziet het, meer dan kanttekeningen konden wij niet maken. Maar wij zullen er ongetwijfeld binnen niet te lange tijd meer over horen.

Boekbespreking

Dr T. P. van der Kooy. Over economie en humaniteit, Sociaal-economische boekerij, Wageningen, z.j. (1954), 192 blz. geb. f 7.90.

Prof. van der Kooy heeft wederom een bundel opstellen doen verschijnen, die hij — op een enkele uitzondering na — al eerder publiceerde. Zoals uit de bovengenoemde titel reeds blijkt en lezing van v. d. K.'s studies bevestigt, sluit de nieuwe bundel nauw aan bij de eerste, waaraan wij in de Juli-aflevering van dit tijdschrift een bespreking wijdden. Evenals toen beweegt de schr. zich ook nu weer op een grensgebied. Met mogelijk nog meer nadruk dan destijds poneert v. d. K. in dit boek, dat het terrein, hetwelk de economist als het zijne beschouwt, uitbreiding behoeft. De economie kan — aldus v. d. K. — alleen dan haar taak goed vervullen, als zij ook buiten haar object treedt; zij mag zich niet beperken tot het empirisch onderzoek, tot het stellen van de vraag naar het zijn; zij moet zich ook uitspreken over het behoren, waarbij doeleinden en normen een rol spelen, die niet in de positieve ervaring gegeven zijn. M.a.w. de economie moet ook normatief zijn en zulks zowel omdat het economische reeds in zichzelf een norm insluit alsook omdat er behalve economische normen ook andere normen bestaan, waarmee eerstgenoemde tot een synthese moeten worden gebracht, die het economische in het totaal-menselijke integreert. De samenhang tussen het positieve en het normatieve acht v. d. K. zo nauw, dat zij zijns inziens zelfs niet methodisch te scheiden zijn.

Wij geloven in het bovenstaande de voornaamste gedachten van v. d. K.'s nieuwe boek te hebben weergegeven. Zij keren in vrijwel ieder hoofdstuk terug. Een min of meer volledige, systematische verhandeling van een „normatieve economie” geeft de schr. niet en bedoelt hij ook niet te geven. Het boek bundelt — evenals zijn voorganger — in hoofdzaak critische literatuur-studies, die vanuit het bovengeschetste normatieve standpunt van de auteur zijn geschreven. De eerste drie hoofdstukken bewegen zich rond de problematiek van de ethische norm en het economisch leven, resp. de economische wetenschap en de economische norm der doelmatigheid. In volgende hoofdstukken komen onderwerpen als de norm der gerechtigheid en de economie, de functie van de ondernemer, de geestelijke achtergrond van het socialisme, zomede het sociaal element in het economische leven aan de orde. Aan wat wij als het centrale thema zouden willen aanduiden, n.l. de gedachte van een normatieve en van een anthropocentrische economie, zijn afzonderlijke hoofdstukken gewijd.

Ook zonder het eens te zijn met alle door de schr. voorgedragen inzichten en gekozen formuleringen (die overigens nauw verband houden met zijn calvinistische levensovertuiging), achten wij v. d. K.'s poging tot versterking van de normatieve en de anthropocentrische oriëntering bij de economie-beoefening zeer waardevol.

Wil de econoom voor de practijk — en m.n. de politieke practijk —

bruikbare adviezen kunnen verschaffen, dan heeft hij inderdaad een ruimer gezichtsveld van node dan de gangbare theorie hem biedt. Bij deze blik-verruiming kan v. d. K.'s boek goede diensten bewijzen. Aan iedere econoom, die zijn vakkennis voor het maatschappelijk leven en deszelfs politieke vormgeving productief wil maken, zij daarom de lezing van v. d. K.'s niet altijd gemakkelijke, maar fraai geschreven studies ten zeerste aanbevolen.

's-Gravenhage, Januari 1955.

A. W. H. J. Ouaedvlieg.

PUBLICATIONS

VAN HET CENTRUM VOOR STAATKUNDIGE FORMING

Bij het bureau van het Centrum voor Staatskundige Vorming, Anna Paulownastraat 93 's-Gravenhage, zijn o.a. de volgende rapporten verkrijgbaar:

No.	Titel	Prijs
7	Richtlijnen voor een nieuw radiobestel	f 0.60
11	Overheid en openbare zeden	„ 0.60
12	Wettelijke regeling van het kleuteronderwijs; eerste gedeelte	„ 0.50
26	Idem tweede gedeelte	„ 0.50
14	Wereldomroep; richtlijnen voor een nieuw wettelijk bestel	„ 0.50
15	Cultuurpolitiek; beginselen en richtlijnen	„ 0.30
16	Herziening der pachtwetgeving	„ 1.—
17	Grondslagen voor een wettelijke regeling van de gezondheidszorg	„ 1.—
18	Katholicisme, verdraagzaamheid en democratie naar Nederlandse verhoudingen; redevoeringen uitgesproken door Mr Dr J. J. Loeff pr. en Prof. Dr L. G. J. Verberne	„ 1.—
23	Verplichte ouderdomsverzekering; grondslagen van een wettelijke regeling	„ 0.40
24	Arbeid van de gehuwde vrouw buiten haar gezin; is het wenselijk door overheidsmaatregelen, deze arbeid in te perken	„ 0.50
27	Samenstelling en werkwijze der Staten-Generaal	„ 0.80
28	Stichtingen; richtlijnen en normen voor een wettelijke regeling	„ 0.40
29	Grondslagen der onderwijs-organisatie	„ 0.65
30	Eed en belofte; zienswijze op het gelijknamige rapport van een commissie, ingesteld door het Humanistisch Verbond	„ 0.40
34	Loonpolitiek; meer vrijheid in de loonvorming?; inschakeling van bedrijfsorganen?	„ 0.65
40	Sociale voorzieningen voor zelfstandigen	„ 1.—
41	Kinderbijslag naar verhouding van het loon	„ 0.80
43	Het ontwerp Gezondheidswet 1953	„ 0.40
44	Staatkundige eenheid der katholieke Nederlanders; rapport van de Commissie-Van der Grinten	„ 1.25
45	Overheid en Humanistisch Verbond	„ 1.75
46	Doelstelling van middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs en de wetontwerpen Rutten	„ 1.75
47	Bijbelonderwijs op de openbare school	„ 0.50

Een volledige lijst van publicaties wordt op aanvraag toegezonden. Wie alle verschijnende rapporten wenst te ontvangen kan zich hierop abonneren tegen de prijs van f 5.— per kalenderjaar.